M. FABII
QVINTILIANI
ORATORIS ELO-
QVENTISSIMI
DECLAMATIONES
VNDEVIGINTI,

His acceſſerunt fragmenta alia, hoc eſt, quæ ex CCCLXXXVIII. ſuperſunt CXLV. Declamationes,

Ex vetere exemplari reſtituta.

Item,

CALPVRNII FLACCI excerptæ X. Rhetorum minorum LI.

vnà cum

Dialogo de Oratoribus ſiue de Cauſis corruptæ eloquentiæ. Omnia hæc ex P. PITHOEI, IC. clariſs. & aliorum illuſtrium virorum bibliothecis prolata.

EXCVDEBAT
IACOBVS STOER,
M. DCXXV.

DECLAMATIONVM XIX. INDEX.

I	*Paries palmatus.*	*Pro caeco contra nouercam.*
II	*Caecus in limine.*	*Pro caeco contra nouercam.*
III	*Miles Marianus.*	*Pro milite contra tribunum.*
IIII	*Mathematicus.*	*Pro filio contra patrem.*
V	*Æger redemptus.*	*Pro patre contra filium.*
VI	*Corporis proiecti seu Anus*	*Pro patre contra matrem.*
VII	*Tormenta pauperis (caeca.*	*Pro paupere contra diuitem.*
VIII	*Gemini languentes.*	*Pro matre contra patrem.*
IX	*Gladiator.*	*Pro filio contra patrem.*
X	*Sepulcrum incantatum.*	*Pro vxore contra maritum.*
XI	*Diues accusat⁹ proditionis*	*Pro diuite contra pauperem.*
XII	*Pasti cadaueris.*	*Pro ciuibus contra legatum.*
XII	*Apes pauperis.*	*Pro paupere contra diuitem.*
XIIII	*Odij potio* I.	*Pro iuuene contra meretricem*
XV	*Odij potio* II.	*Pro meretrice cōtra iuuenem.*
XVI	*Amici vades.*	*Pro iuuene, contra matrem.*
XVII	*Venenum effusum.*	*Pro filio contra patrem.*
XVIII	*Infamis in matrem* I.	*Pro vxore contra maritum.*
XIX	*Infamis in matrem* II.	*Pro viro contra vxorem.*

MAR. FABII QVINTILIANI ORATORIS ELOQVENTISS. DECLAMATIONVM. LIBER.

PARIES PALMATVS.

DECLAMATIO I.

ARGVMENTVM.

Quidam cui erat filius cæcus, quem hæredem instituerat, induxit illi nouercam, iuuenémque in secreta domus parte sepofuit. Is noctu dum in cubiculo cum vxore iaceret, occisus est: inuentúsque postero die habens gladium filij defixum in vulnere; pariete ab ipsius ad filij cubiculum vestigiis palmæ cruentato. Accusant se inuicem cæcus & nouerca.

Pro cæco contra nouercam.

SI iuuenis innocentissimus, iudices, vel vellet ambitu tristissimæ calamitatis, poterat allegare vobis amissam cum oculis cogitationum omnium temeritatem: sed cùm ostendere innocentiam suam moribus malit, quam aduersis: neque pietatis neque conscientiæ suæ grauem ferre contumeliam potest, vt parricidium non fecisse videatur beneficio cæcitatis. Quare non petit vt miserum putetis, nisi & innocens fuerit, non petit vt afflictum alluetis, nisi & probauerit sese infeliciorem, quòd patrem amisit, quàm quòd oculos. Æstimate iuuenem iis moribus, quibus videntem æstimaretis, vita, pudore, pietate. Quæ si omnia sibi, vt erunt promissa, constiterint, nullo terrebitur crimine. Nec quòd sceleratissima fœminarum calamitatem nostram cruentato pa-

riete imitata est, expauescimus. Quò diligenter, quò solicitior fuit ne deprehenderetur, hoc magis iudicauit sibi oculos non defuisse. Gratias agimus, quòd nimium auidæ suspicionis argumenta in nostram transtulit partem non esse cæci scelus difficilius probaretur, nisi omnia sic acta essent, vt fecisse cæcus videretur. Quare, iudices, non improbè sperauerim futurum, vt suspecta sint vobis, quę tam inconsideratè ficta sunt contra miseram cæcitatem primùm, quòd spatium illud ingens domus, quod in medio fuit, ita digesto cruore satiatum est vsque ad cubiculum miserrimi iuuenis, tanquam planè timuerit parricida, ne non deprehenderetur. Deinde sceleri nox potissimùm electa, quo tempore inueniri maritus sine vxore non posset. Tum in cęde, in qua nemo vtitur ferro, nisi alieno, gladius adolescentis, ne argumentum deesset nouercę, relictus est. Postremò peractum vulnere non scelus, quod obiiceretur manibus errantis. Et tamen contra tam multa incredibilia solùm aduocat nouerca testamentum, vultque illud esse precium parricidij: vt rerum intellectu in diuersum coacto, occisum eò probet patrem, quòd non meruerit occidi. Nos verò istud (si crimen putatis) agnoscimus. Iuuenis hic patris sui hæres solus est. Hoc testamentum, si viuente adhuc miserrimo sene notum esse in domo potuit, scitis quis illi debuerit irasci. Nam quòd inuisum fuisse filium patri iactat, crimen nouercæ erat, si confiteremur. Idque probari ex hoc putat, quòd secretum non filius accipit à patre, sed cæcitas. Quo loco dissimulare satis callidè conatur inuidiam suam. Pater qui filium cęcum in semota penatium parte seposuit, eripuit nouercæ oculis voluptatem. Namque ista cùm inuasisse vacuos penates videretur, cùm patri filium cæcum hoc esse crederet, quod orbitatem, excogitauit indulgentissimus senex, quemadmodum hic miser patri suo in eadem domo esset, nouercæ in alia, accepit secretum quod erat petiturus. Quod quo sit animo senis factum potestis interrogare testamentum. Neque ego grauissimum patrem suprema sua iuueni iactasse crediderim, vt hæredem filium sciberet. Non est res quæ imputetur: istam magis oportet vel aliquo iudicio vel suspicione muliebri arcana mariti deprehendisse, & statim omnibus nuptiarum renunciasse pignoribus. Nam cùm propter pecuniam ames, idem amoris & spei finis est. Habuerat

buerat adolescens gladium in cubiculo suo semper, siue antequam in hanc fortunam incideret paratum, siue quia cæcitatis miseræ solatium est habere rem videntium. Certè nunquam illum pater timuerat, nunquam nouerca obiecerat. Palàm positum est sub oculis omnium tota domo notissimum ferrum. Scitis quanto negligentius custodiat ferrum bona conscientia, quàm etiam extrà suspicionem sit res sine vsu. Innocentia facit vt ferrum subtrahi possit etiam videnti. Siue igitur aliquis ex seruulis corruptus est, præsertim in tam facili occasione, siue ipsi nouercæ non defuit audacia ad ferendum, quod facere poterat & præsente priuigno, vtique (quod dubitari non potest) quòd facit certum sceleris autorem, mauult in cæde alieno vti quàm suo gladio quisquis illum relicturus est. Reliqua, iudices, si fieri possunt, facta æstimate. Dicitur cæcus sine rectore, sine duce, ex illa penatium parte secreta, & penè ex alia domo, per inane longum, per tot offensa limina, per excubantes seruulos errasse cum ferro: cubiculum deinde patris ingressus in neutram deflexisse partem, sed recto gradu sicut ducere oculi solent, ad lectulum accessisse leuiter, non in torum incidisse, non antè peruenisse quàm crederet. Vos, iudices, criminum tumultum ex rerũ fide ducite. Dormiens senex, quem cęcus percussor quęreret, excitatus antè esset quàm inueniretur. Iungũt his multo incredibiliora, vt occiderit patrem, pepercerit nouercæ parricidium autem vno ictu explicuerit: quòd ferè vix etiam iis contingere solet, qui oculos manu sequuntur. Nulla ergo luminum virtus, sed homo ferrum missurus in casum, satis felix si percussisset, quãcunque corporis partem, in ipsam protinus animam incidit, & an morti satisfecisset, intellexit. Officium, iudices, oculorum est renunciare manibus quid actum sit. Cæci percussoris vna securitas fuerat, sæpius ferire. Negat præterea quicquam se ex his nouerca sensisse, cùm iuxta iaceret: nec explicat vnde illud acciderit, maximæ signum trepidationis. Si & pater vno ictu perierat, neque ista vigilabat, nunquam gladium reliquit percussor secutus. Reliqua, iudices, nimium suspecta, improbè assimulata. Spatiosissimus paries, & longissimum domus latus habuit notas sanguinis quas reliquisse videretur manus reuertentis. O quàm benè quicquid volunt imitantur oculi! Stupeo, si qua est fides omnia

priuignum illa nocte fecisse. Dicitur ad votum nouercæ gladium in vulnere reliquisse quem suum negare non posset. Deinde per totum parietem quid aliud inscripsisse, quàm se patricidam sanguinem patris vsque ad cubiculum suum perduxisse, & viam sequentibus reliquisse? Hoc fecit aliquis negaturus? Gratulor tibi adolescens, si non potuisti parricidium illud admittere, nisi vt relinqueres argumentum cæcitatis, habuisti innocentiæ necessitatem. Caussam igitur miserrimi adolescentis sic apud vos agere proposui, vt primùm ipsum defendam, quasi reus tantùm sit, deinde cùm esse securus de huius innocentia cœpero, tunc ingrediar nouercæ accusationem. Spectabilis vtrunque suis moribus, suis caussis: eritque facilior via vestræ religionis. Quanquam duos iudicia complexa sunt, vos tamen tanquam de singulis cognoueritis. Et primùm sic agam, tanquam iuuenis habeat oculos, tanquam impetus eius nulla corporis debilitate frangantur. Interrogabo quid antè perditè: quid flagitiosè, quid impiè fecerit, per quæ se parricidam scelera promiserit. Innocentia per gradus certos ab homine discedit, & ne in maximis trepidet audacia, diu vires in minoribus colligit. Nemo inde cœpit, quò incredibile est peruenisse. Dicas necesse est quæ huic cum patre odia fuerint, quàm violenta dissentio inter sacrorum infinita nominum pignora. Crede mulier etiam tua caussa. Nam si facile est filio occidere patrem, facilius est vxori maritum. Loquar nunc de infirmitate miseræ cæcitatis. Temeritas omnis animorum, calamitate corporum frangitur: & frigescunt impetus mentium, quos non explicant ministeria membrorum. Ad solum se alligat destituta mœrorem. Vultus ille perpetua nocte coopertus ac timidus non concipit nefas, ad quod ducibus oculis peruenitur. Cogitat semper errare & offendere, cogitat eundi redeundique difficultatem. Magna innocentiæ necessitas est, neminem facilius posse deprehendi. Semper se custodiunt miseri, ne esse miserabiles desinant: & quisquis amisit oculos, laborat ne meritò perdiderit. Quid aliud cæcitas discit quam rogare, blandiri: Odium omne adiuuant oculi, & hunc in pectoribus humanis furorem lumina accendunt: nec leuis animis accedit insania, quoties quem exercens, aspicias. Cæcus miserior est, quàm vt inuisus sit, timidior est, quàm vt oderit. Præterea nocentibus liberis frequen-

frequentissimas ad parricidium caussas suggessit illud quod videbant. Vitiis enim nostris in animum per oculos via est. Aliis tradidit in parentum sanguinem luxuria ferrum, luxuria videntium crimen: Aliis meretriculæ amor immodica poscentis: amor cui renuntiant oculi. Cæcus infelix patrem occidit: deinde cui manum porriget securior? cuius humeris leuior incumbet? Quis contumelias seruorum castigabit seuerius? quis calamitatem tam obnoxiam maiore reuerentia proteget? Inter infelices alius est ordo votorum: Cæcus filius optat superstitem parentem. Volo nunc scire quemadmodum dicat explicitum tam difficile facinus. Cæcus parricidium cogitauit. cum quo? cuius se commisit oculis? iturus per totam domum, quem ducem elegit? Ille qui erat in cubiculo suo solus, secum (opinor) secum deliberat. Sufficit sibi cum homine expeditissimo loquitur. Cur enim socium conscientiæ quærat? omnia potest scire. Primum, nox quando sit. Deinde prospicere solicitè, an omnis familia dormiat. Gradu suspenso ponere certa vestigia, & in omnem timoris sui partem solicitum circumagere vultum. O quàm parum est in metu ipsos etiam oculos habere! ita non iste sibi dixit, Occidere quidem patrem volo, sed quem sequentur hæ manus? Nocte solus egrediar, sed quando perueniam? Putas nos iunctis habitare liminibus? domus inter patrem filiumque media. Quantum erroris, quantum moræ! spatium ingens & vix metiendum. Cæcitas inconsulta quid agis? nox antè deficiet. Quid si deinde vterque vigilauerit? quid si nouerca? Age, limen inueniam, cardinem sine strepitu mouebo, dormientis cubiculum intrabo, quiescentem feriam patrem semel satis erit, nec nouerca vigilabit. Securus egrediar, sciente nullo reuertar. Vota sunt ista, sed oculorum. Cæcus desperaret, etiam si tam multa nox polliceretur. Hoc loco quæram necesse est, quæ ratio fuerit vt iuuenis ad parricidium suo potissimum gladio vteretur. Nimirum illud in mentem venit, quia erat relicturus. Nam si alienum & ignotum in vulnere patris gladium reliquisset poterat de percussore dubitari. Hic attulit suum, vt etiam si euasisset, tamen ferro suo teneretur. Cur ergo, inquis, gladium in cubiculo tuo habebas? quia habueram semper, quia vsurus illo non eram. Ferrum ergo parricidio meo tot antè annos præparaui, & secundum illum quem minabar

patri,tandiu innocens fui? Ego eram ferro ac mente paratus & tot abiere noctes? Antè gladium illum familiarem oculis tuis feci, antè omnibus seruulis notum. pependit in cubiculo tanquam testis conscientiæ meæ palàm in medio negligenter,sic vt subtrahi posset. Non illum consciẽtia trepida velauit:tam notus in cubiculo fuit,quàm cæcitas domini. Quisquis ferrum præparat sceleri,sic illud habet, vt possit suum negare. Ponite nunc ante oculos actum parricidij,deprehendetis difficultatem. Dono illud, dum à suo limine egreditur, dum illos quos accepit à patre seruulos, fallit, ecce cubiculum senis inuenit aliquando,ecce paries ille deficit,& percussoris manus subitò destituit,cessere fores sine strepitu: quid postea agit? Vtrum ipsum cubiculi parietem circuit, an se committit in medium, & per spatia tenebrarum armatam manum iactat? Ecce patris lectulum tenet, etiam dormientium anhelitus eminens audit, vnde sciet quò dirigat ferrum? quem potius feriat ex duobus? Tentauit ergo vultus,& pectus obiectum? breuissimam perituræ animæ viam quærit? & quantus erit sopor,qui ista non sentiat? Dices, neque ego sensi. Ideo intelligis quàm malam caussam habeas,cuius & vna & incredibilis defensio est. Ita feritur in sinu tuo maritus,& tu nihil sentis? Ad latus tuum fata hominis peraguntur,tu taces tanquam te priuignus occiderit priorem? Ita non ille percussus est homo,quem cæcus occidit? Te verò (si nihil aliud) calens ille cruor denique suscitasset. Sed quàm manifesta est conscientia quæ te ad hanc compellit necessitatem, vt cùm occisum à preuigno tuo patrem videri velis,cogaris dicere nihil sensisse? Sufficit, vicimus, innocentes sumus. Cùm in eodem lectulo fueris, cùm amplexá sis forsitan illum qui occisus est, tam incredibilem profiteris soporem? Cur ergo tu incolumis es? quæ tam iratis manibus sanguinem tuum fortuna subtraxit? Certè dormiebas, certe nihil senseras. Ita priuignus te reliquit,qui deprehendi non timebat? Occidit ergo aliquis patrem & nouercæ pepercit? Maximum omnium nefas fortiter fecit, minori sceleri statim par non fuit? Omnia humana sacra confudit, violare non est ausus pectus odiorum? Incredibile est,sine fide est, non occidere nouercam,cui imputes quòd patrem occidat. Quid ais adolescens? tune circa illum sanguinem defecisti? Illa te blan-

dius

dius rogauit anima? perdidisti ergo illud, quòd nihil senserit, quòd nox, quòd silentium, quòd tempus supererat sceleris alterius? Tu si facere parricidium posses, ideo patrem tantùm occidisses, vt tibi & nouercam liceret occidere. Non video cur, nisi videri velit relictam mulierem ideo tantùm, vt videretur illud nefas illa fecisse. callidè satis. Sed hoc alio protinus argumento subuerteretur. Non est eiusdem consilij, nouercæ parcere vt substituat ream, & gladium relinquere quo ipse deprehendatur. Sæpius vti necesse habeo argumento cæcitatis, & hoc etiam loco, quo de illo vulnere disputandum est. Mehercule si percussor intrasset, qui videret, qui lumen præ se tulisset: non tamen tam feliciter librasset ictum, quem etiam si nullæ fallerent tenebræ, metus & conscientia magni sceleris testes incertum fecissent. Raro contingit semel ferire carnifici, quanuis componat ipse ceruicem, & exercitata manus homicidium nouissimè velut quoddam genus artis exerceat. Sic ergo librauit manum cæcus, vt ipsam protinus feriret animam? Ego mehercule etiam illud admiror, quòd cum patrem vellet, non nouercam percussit. Præter animū nihil virium habet parricidæ primus ictus: ille trepidat, ille cogitat, ille erubescit, ille est ab innocentia proximus, ille præstat hoc solùm, vt sequens fortius [illegible]iat. Interrogare nunc volo quæ iuueni caussa fuerit, vt reliquerit gladium. Scilicet noluit nouercam suam infamari. Abstulit sibi omnem defensionem, & se parricidam cōfessus est. Ferrum in vulnere reliquit. Si nondum occisum putabat, iterū feriret. Si iam perfectum nefas intelligebat, auferret indicium. Sed quid ego rem manifestissimam colligo? Si vultis, iudices, scire à quo sit gladius relictus, cogitate cui expedierit vt inueniretur. Sed paries vsque ad cubiculum priuigni vestigio manus cruentatus est. Cogitate, iudices, ante omnia, non esse incalidum hominem, neque consilij iacentis: qui cæcus explicare conetur facinus etiam oculis difficile. Ille ergo non existimat, cum manum cruētam parieti applicat: vestigium à se parricidij sui relinqui: cū dexteram, qua duce vtebatur, veste tergere, atque ita abire sine vestigio posset, totum parietem cruentabat, & vbique aliquid de patre misero relinquebat? Quid futurum esset postero die, quantam expectaret inuidiam ad lucem, non cogitabat: sed disponebat iudicium certum, indubitatum,

sine errore, quod nouerca sequeretur vsque ad cubiculum suum, vsque ad limen ipsum? O admirabilem casum, nec cruor ante defecit? Vtar hoc loco natura ipsius rei. [illegible]matus sanguine paries inuentus sic est, totam manum explicuit, omnes digitos diligenter expressit. Totum ergo sanguinem consumeret intra prima vestigia. Pone enim manum cruentatam, atque adeò (vt istis etiam blandiar) madentem: pone mensuram itineris, spacium parietis: diu enim in secretam domus partem reuertendum est: debet proxima pars à cubiculo patris habere plurimum sanguinis, sequens minus, tertia minimum, vltima nihil. Nam cruor quoties admotus est, transit, aut in manu tardè reptantis arescit. Hoc quid esse dicamus, quòd circa cubiculum vtrunque sanguinis illius vestigium quasi incipit? hinc est paries palmatus, & illinc? Quomodo pertulit manus quod relinquebat? Nouerca istud, nouerca securis composuit oculis: illa miserum dextera sanguinem tulit, & manum subinde renouauit. Palmatus paries habet distantiam, vacat aliquid loci, integrum vbique vestigium est, cæcus manus traxisset. Quæro nunc, vnde tantum sanguinis in manu? Tunc enim ex omni vulnere cruor profluit & effunditur, cùm ferri recentem viam sequitur. At quoties eodem quo factum est cluditur telo, latet tota mortis inuidia. Præterea cùm manus ex parte qua palmare vestigium potest, plicetur in capulo, & se, dum telum occupat, claudat, necesse est exteriore vt parte respersa sit. Tuus autem palmatus est paries, vestigium eius partis ostendit, ad quam cruor peruenire non potuit. Vestrum est nunc omnia ista comparare, perpendere. Cur prudentior sit iudex in deprehendendo scelere, quàm reus in admittendo, hoc esse in caussa puto, quòd alter tantùm pro se cogitat, alter pro parte vtraque. Tuitus sum adolescentis miserrimi caussam, nunc inspicere volo quanto certioribus argumentis nouerca teneatur. Transeo illum vulgarem & omnibus notum de comparatione personarum locum. Alius diceret, maritum & vxorem, nisi liberis initiarentur, non fortissimis corporum vinculis inhærere. Ego illud potius dicam, Decepta est mulier expectatio tua. Veneras quasi in vacuam domum, & sine hærede. Expectaueras vt infelix iste iuuenis ab ipsis protinus nuptiarum tuarum expelleretur auspiciis, exsortem, & inopem summoueret

moueret pater blando corruptus amplexu , & omnino summam calamitatem corporis occurrere delicatis vxoris oculis vetaret. Inuenisti pium & deuotum vnico senem, & de omnibus coniugis tui desperasti ob id affectibus. Miserrimus est maritus quisquis inducit filio nouercã, quòd vxori non videtur posse vtrunque amare. Quæro igitur ante omnia, vbi occisus est maritus? In cubiculo suo, hoc paulò antè priuigno defendendum non fuit. Occisus est in cubiculo senex. Ita ille percussor non timuit vxorẽ? Audeo secretum nuptiarum, & matrimonialis lectuli solitudinem occisurus intrare. Quem quæram? vbi relinquitur maritus ab vxore innocens? Noctem autem ad scelus quis elegit? Nox tuum tempus est, quid si accedit huic etiam sceleris occasio? Non venire debes ad secretam domus partem, nec tota tibi penatium sacra peragenda sunt. Tu non cogitas quemadmodum suspensa manu sonantem blandè cardinem flectas. Iaces secundum occasionem, & expeditum tibi in proximo facinus est. Non times, ne quis deprehendat. Ipsi quoque seruuli longius quiescunt: & præstatur grande secretum genio loci. Tibique ferire cùm velis, scire an dormiat licet. Nox, & ferrum, & securus maritus, quidnam isto delicatius scelere? Occisum esse miserũ senem, cùm tu volueris, scimus. Quomodo tamen, inquit, gladius peruenit in meam potestatem, qui priuigni fuit? Hæremus: hic difficilis expugnandus est locus. Quis credet mihi si dixero, Gladium cæcus ille perdidit, perpetua nocte clausæ genæ non custodierunt: Fingere nimirum ad tempus videbor, & rem nimium manifestam impudenter complorare. Scilicet semper isti opposita capulo manus, & diebus ac noctibus curæ. Nolo tanquam callido glorieris ingenio , non decepisti trucem horridúmque latronem: nostri tibi occasionem præbuere mores. Nam quòd vno ictu occisus est senex, ad te suspicio magis respicit. Tu præparare corpus illud ad ictus potes , dum videris amplecti. Tu blanda manu prætentare pectus, vbi assiduo visceris pulsu non quiescat anima, vbi statim mors sit, vbi de spiritu sanguinis ictum explorare antè & cognoscere licet, potest & vno ictu mulier occidere. Venio nunc ad vestigia parietis cruentati quibus te satis abundeque pressimus, dum adolescentem defendimus. Hæc sunt tamen quæ contra te reseruata sunt. Cùm maritus tuus in cubi-

culo occideretur, sciebas nullum tibi relictum patrociniũ, nisi aliquid cæcitati simile fecisses: ideoque sanguinem in illam partem induxisti, in quam quæri volebas, vt postero die omnis inuidia sanguinis notas & vestigia præparata sequeretur. Infamas cæcum, consilium ex calamitate sumpsisti. Sciebas illum non aliter, si dux fecisset, ingredi posse, quàm si vestigia parietis perpetuitate dirigeret. Simulasti itaque cæcitatem, & ne quid sceleri impio deesset mariti tui cruore lusisti. Omnia tibi composita atque simulata sunt per ocium, & securitatem, tanquam scelus transferretur ingenio. Nunc enim tu innocẽs, quia priuigni gladius in vulnere, quia paries cruentatus hoc sufficere vtrunque iudicio putabas? Quàm facili momento caussæ fata vertuntur! quod fecisse etiam is scelus frequenter inuentus est, qui obiiciebat. Sed caussas, inquit, parricidij iste habuit, quem iratus pater in secretam domus partem relegauerat. Mulier illa forsitan ignominia felicioris videretur esse priuigni. Cæcitatis beneficium est: cum illi secretum datur. O præclaram senis optimi singularemque pietatem! quàm blandè ille seposuit miserum suum? quàm diligenter vxoris gaudentis exclusit oculos? quàm multo cæcum pudore donauit? Si felicior, inquit, essem, pater, ego tibi potius cederem domo tota. Nunc miser illam occupa partem, in qua nemo te videat, in quam solus ego veniam, sint circa te seruuli fideles, non gemitus tuos audiat quisquam, non flebili mœrore pascatur. Nihil est quod te solicitet conuersatione nostri. Secretum quod cæcitati præstatur, ideo præstatur, vt minus oculi desiderentur. Aliquis odit filium cæcum, & hac tantùm vltione contentus est, vt illi assignet quietem & sepositam, & meliorem domus partem? Ita ais, ego sic intelligebam, quasi abdicaret, quasi expelleret. Iratus igitur senex tenet iuuenem suum velut interiore complexu, & à limine obstat? Rogo, quòd duos separat media domo, te integram, sanam; illum infelicem, cæcum, contumeliæ opportunum, iniuriæ facilem: vtrum filio irascitur, an vxori? Nolo, inquit, iuuenis vtaris amœna domus parte, ne hæc quæ nitidiorib. tectis elaborata sunt, pertineant ad oculos tuos. Quis tam stultè irascitur cæco, vt putet illius interesse vbi habitare iubeatur? Te potius ille submouet, tuis inuidiam facit oculis, tibi dicit. Sufficiat satis est, habes maiorem domus partem absentem puta, mi-

ta misero in paternis ædibus aliquem angulum relinque. Pater qui filio sub nouerca assignat secretam domus partem, confitetur vxori se abdicare non posse. Transit ad aliud genus defensionis, Sibi caussam cædis non fuisse, cùm hic hæres inuentus sit omnium bonorum. Quis enim alius esse debeat? vt huic properandum fuerit ad hæreditatem? Filius scriptus non timet pœnitentiam testamenti. Omniũ bonorum hæres relictus est. Non ergo irascebatur pater, cùm daret secretam domus partem. Non possunt tibi diuersa prodesse: eadem obiiceres reo, si exhæredatus esset. Elige vtrum voles. Si sciuit se esse hæredem, amare magis patrem debuit: si ignorauit, non habuit quod speraret ex morte patris. Reliquum est vt intueamur, ille qui periit, ab vtro magis vestiûm desideretur. Te opinor hic grauius afficit dolor, impatiẽtius hic luctus exanimat, túque obsoletam protinus nubem, tempori accommodata lugubria flammeo reuertente mutabis: hic verò iuuenis, qui si fortunæ suæ mala cum præteritis comparet, cæcus cœpit esse nunc primùm: quid non miser in hoc sene perdidit? viuebat illi magna pietas aderant quocunque iusserat de facie patris oculi. non illudere infelicibus tenebris contumaces seruuli poterant, nec (quod extremum contumeliarum genus est) vt dominum ageret rogabant. Nũc quanta dij boni ludibria sunt ineunda! Iunxere se pariter cæcitas & solitudo. Quid tibi nunc miserrime adolescens hæreditas prodest, quàm tantùm audis? quid enim circa te pecunia potest? quæ fruendi voluptates? quid aliud quàm spoliorum facilis occasio? Quàm benè ista omnia paterni oculi custodiebant? quàm facilè decipi, quàm facilè denudari, quàm sine labore falli potes? quam citò inops fieri? Morte patris exhæredatus es. Quid nunc tibi nisi perpetuus imminet mœror, & execratio vitæ? Miser post omnia & lacrymas perdidit, nec dolentem adiuuant oculi. Incipit apud te gladius habere quod agat. Quærit, ecce quęrit miser ferrum. Nunc, inquit, huc reddite illud, innocens donec habuit meas manus tantùm, si mori necesse est, illi potissimum incumbam. Hoc illa iam olim grauis & infelix anima querebatur. Vbi nunc meæ vires? vbi impetus? vbi dextra tam fortis? vno ictu, puto, ne me quidem ipsum mihi continget occidere.

CÆCVS IN LIMINE.

DECLAM. II.

ARGVMENTVM.

Ex incendio domus adolescens patrem extulit. Dum matrem repetiit, & ipsam & oculos amisit. Induxit illi pater nouercam. Quæ accessit quodam tempore ad maritum, dixitque parari illi venenum, quod iuuenis in sinu haberet, & sibi promissam dimidiam partem bonorum, si illud marito porrexisset. Intrauit ad cæcum pater, interrogauitque an hæc vera essent: ille negauit, exquisiuit, & inuenit in sinu venenum. Interrogauit cui parasset, ille tacuit. Recessit pater, & mutato testamento, nouercam fecit hæredem. Eadem nocte strepitus in domo fuit. Intrauit familia in cubiculum domini, inuenitque ipsum occisum, & nouercam iuxta cadauer dormienti similem, cæcum in limine cubiculi sui stantem, gladium eius sub puluino cruentatum: Accusant se inuicem cæcus & nouerca.

Pro cæco contra nouercam.

SENTIO, iudices, pudori iuuenis, pro quo minimum est, quòd parricida non est grauissimum videri quòd absoluendus est contra nouercam, & plurimum cæco de reuerentia deperire virtutum, cùm in patrocinio summæ pietatis aufertur quicquid alium defenderet innocentem. Hoc primùm itaque publicis allegamus affectibus, quòd pro se reus indignatur vti corporis probatione. Solus omnium non remittit sibi, vt incredibilior sit in parricidio cæcus, quàm fuit cùm videret. Homo omnium quos vnquam miseros fecere virtutes, innocentissimus, parricidium negauit antequam pater occideretur: & ne quid hodiernæ solicitudini præstari putetis, fecit, quod est summum in rebus humanis nefas, ne vel in alio crederetur. Ignoscite per fidem, quod indignatur se iuuenis in honorem tantùm calamitatis absolui. Filium qui patrem ex incendio sua cæcitate seruauit, facinus est hoc tantùm innocentem videri, quòd illum non potuerit occidere. Nam quod ad mulierem, iudices, pertinet, quæ defendi non potest nisi patrem cæcus occidit, tam impudentem delationis necessitatem malo, quàm si tantùm negaret. Viderit qui fiduciam veritatis putat, quòd cæco facinus obiectum est. Deprehensa mulieris audacia est, quæ non potest nisi incredibilium comparatione defendi: & quisquis cæcum inuicem accusat, solus est reus.

Aliæ,

Aliæ, iudices, esse debuerunt aduersus hanc debilitatem probationes. Cæcus in parricidio non debet suspectus fieri, sed deprehendi. Quæso itaque, iudices, vt hæc prima propter caussam iuuenis putetis, quæ contra illum nimia sunt. Nihil magis debet esse pro cæco, quàm quòd aduersus illum fuerunt multa fingenda. Et constat de pietate, de innocentia hominis, qui expugnandus fuit parricidij similitudine. Congesta sunt aduersus miseram debilitatem, ferrum, cruor, venenum, & quicquid non potest esse negligentiæ, nisi nescientis. Nemo, iudices, nemo diligentior debet esse ad facinus, quàm qui parricidium potuit facere cæcus. Iuuenis iste, de quo summa in rebus humanis monstra finguntur, eius fuit erga parentes semper affectus, quem nefas est optare de liberis. Cùm domus ignium septa iolentia rapuisset miseris senibus omne præsidium, illa festinatione qua fugimus, erumpimus, in medium cucurrit incendium. In quanto tunc periculo fuit rerum naturæ pietas? Dum diu multumque attonitus hæret, dum ad vtrunque respicit ad vtrunque discurrit, penè infelicissimos parentes perdidit pietatis æqualitas. Vt demum miserrimos senes cluserat iam propior ignis (audiat licet inuita pietas) patrem iuuenis elegit, & de pariter ardentibus vices disposuit affectus. Vix dum posito sene, cùm illum quoque miraremur explicitum, iterum flammas aperuit, & vndique coëuntis incendij redditus globis arserat iuuenis, si tardius perdidisset oculos. Facinus est existimare, iudices, non hoc quoque maximis contigisse conatibus, vt seruaretur & mater. Minus tamen in vtroque fecerat nisi perdidisset oculos. Viderint qui filium in eo magis parente mirantur, in cuius salutem faciem vultusque consumpsit. Patri præstitit cæcitatem, qui amisit oculos, dum tepetit quam reliquerat matrem. Non expectatis, certum habeo, iudices, vt excusem quòd pater induxit cæco nouercam. Factum est eo tempore, quo constabat patrem filio senem soluendo non esse. Contenderim quinimmo iuuenis fuisse consilium, vt pater cui matrimonium filiúmque abstulerat incendium, senectutis alia solaretur vxore: & domus quæ cæcum tantùm habebat, & senem, acciperet ex coniugio ministeria custodita. Facinus est, iudices, quòd bonos priuignos nouercæ facilius decipiunt, nec leuius oderunt. Quàm multis insidiis, quàm multis artibus

patet cæcitas innocentis! Mulier qui spem inuadendæ hæreditatis præstabat debilitas priuigni, senectus mariti, intellexit hoc solum deesse sceleris occasioni, vt prius infamaretur patricidij cæcus. Viso igitur hoc, quòd sibi iuuenis non videbatur esse priuignus, venenum quod in miseri sinu abdiderat, deprehensura, nunciauit patri, tanquam parricidium pararetur. Et quia mendacium poterat facilè nudari, si quem conscium nominasset, totam delationem sic ordinauit, vt sibi crederetur promissam dimidiam partem bonorum, si venenum seni voluisset ipsa porrigere. Videtis, iudices, quæ præparatione nouerca ad testamentum patris accesserit. Mulierem quam credit maritus noluisse partem bonorum accipere pro scelere, necesse est sic remuneret, vt faciat hæredem. O quantò aliter probaretur parricidium, quod iam potest deprehendi! Mulier quæ se dicebat in conscientiam sceleris admissam, non hoc primum exigit à patre vt quæreret quis parasset cæco venenum, quis dedisset: vnde maximum sciebat posse fieri quæstionis errorem, instituit vt innocentissimus iuuenis interrogaretur repentè, subitò infamatura velut deprehensi trepidationem, seu tacuisset cæcus, seu negasset. Adductus ad filium senex dixit iuueni, quicquid audierat. Nunquam, iudices, tam simplicis innocentiæ fuit facinus negare. Non esset ausus iuuenis coram ea mulieri mentiri, quæ prodidit, & sciuit vbi esset venenum. Vt verò sensit infelix instantem nouercam, postulantémque vt sinus iuuenis exquireretur, tunc verò attonitus, hærens & tota malorum suorum cogitatione confusus, intellexit hoc argumentum eius esse quæ parasset, vt posset deprehendi. Igitur propere, festinanter omnia membra pertractans, & mersis in sinum manibus, dum cuncta suspicionibus, dum tactu iuuenis explorat venenum primus inuenit. Laudo, iudices, innocentiam silentij, laudo fiduciam, quòd interrogatus cui parasset, non putauit, sibi defendendum venenum. Rem quinimmo fecit eius qui sciret patrem non crediturum, & (quæ maxima est innocentiæ contumacia) persuasionem senis nulla voluit excusatione corrumpere. Non fuit illud trepidatio, non tacita confessio. Quisquis habet venenum, habet & quod respondeat deprehensus. Fecit post hæc senex rem hominis quem

non

non mouisset quicquid inuenerat. Nō torsit ministeria cæti, & de scelere in quo solus nocens esse parricida non poterat, non explicuit ordinem quæstionis, sed quod plus est quàm absoluere, remisit iuueni defensionem. Vtrùm deinde intellectis deterrimæ mulieris insidiis, filium paulisper voluerit exhæredatione protegere, & diligentius de patrimonio suo deliberaturus, interim captauerit, vt videretur mulieris cupiditati iam non obstare priuignus, an facillimum fuerit vt exhæredationem quoq; impetraret nouerca cæci ab homine cui tā persuaserat, cogitationib. vestris relinquo. Hoc tantū dixisse contentus sum. Testamentum cōtinuò mutauit. Et ne quis miretur hanc festinationem, statim subsecutum est vt periret. An interfuerit, iudices, iuuenis huius, vt viueret pater, qui iam alio moriebatur hę sede, vos æstimabitis. Certè non interfuit vt occideretur. Facinus, iudices, quod illa nocte in cubiculo nouercæ, quod in lectulo factum est, domus tota persensit. Nemo non sibi visus est iuxta fuisse. Excitari sola nouerca nō potuit illo in loco vnde venerat fragor. Concurrit familia quò solicitos atq; trepidātes ducebat strepitus, quē sequebantur. Inuenerunt senem occisum, nouercam iuxta cadauer sic iacentem, ne statim possent interrogare quis occidisset. Nunciatū est deinde facinus & cæco. Inuentus est (quod innocētiæ sufficit) non à scelere rediens, stans in limine cubiculi sui animo quo discurrebant videntes. Vt deinde ferrum iuuenis inquireretur, exegit eadē vtiq; quæ postulauerat de veneno. Quòd in lectulo gladius cruentatus inuentus est, non deprecor, iudices, quin contra cæcitatem non minus argumentū putetis, quam quòd inueniri potuit venenum in parricidij suspicione. Gladius cruentatus nouissima probatio debet esse, non sola. Ignoscite malorum periculorum metus, ignoscite humana discrimina. Defensionem iuuenis primùm lacrymis gemitúque prosequimur. Perdidit infelix iuuenis patrem, perdidit & cæcitas illum senem, cuius oscula, cuius amplexū imponebat vulneribus oculorum, cui præstabat cæcus vt viueret; Misera ignorantia, misera debilitas, quòd te nouerca non sic potius decipere maluit, vt biberes venenum, Facinus est, iudices, comparationem fieri, vt incredibile sit parricidium. Idem vos putatis efficere noctium merita, & affectus osculis blanditiisque quæsitos, quod natalium pigno-

rúmque reuerentias? Nullas ego facilius perire crediderim quàm corporum charitates. Et licet matrimonîis paulatim reuerentia grauitatis accedat, possunt tamen distrahi facilitate qua coëunt. Vxor est, quam iungit, quam diducit vtilitas, cuius hæc sola reuerentia est, quòd videtur inuenta caussa liberorum. Aspicimus matrimoniorum singula momenta rixantia: mutant quotidie domos, & per amplexus lectulósq; discurrunt. Placet etiam post liberos alius maritus: & vnde deprehendas omniũ scelerũ facilitatem, possunt non amare viuentes. Quid si huic vxorię vtilitati nouercale nomen adiungas? Mulieri quæ post liberos inducitur, matrimonij non contingit tota reuerentia. Quanto alios præstat affectus diligere vitæ lucísq; autorẽ? Liberi ac parẽtis non alius mihi videtur affectus, quã quo rerum natura, quo mundus ipse cõstrictus est. Quisquamne mortalium confodiet illud sacrum venerandúmq; corpus, quod potest ex ignibus rapi? pro quo bene consumũtur oculi? Nõ inuenio, iudices, quemadmodũ possit esse cõtra liberos salua reuerentia. Non est difficile vt maritũ vxor occidat, si nõ est difficilius vt filius patrẽ. Non est, iudices, quòd puteris inter mulierẽ & virũ de scelere quæri: neq; est quòd se nouerca sexus occasione tueatur. Maior est cæcitatis infirmitas. Sunt & fœminis ad scelera vires, cũ habent caussas virorum. Quinimo si interroges, facilius hæc pectora metus, odium, ira corrumpunt: & quoniã non habent roboris tantum, vnde vitia mentium vincant; plerique facinus infirmitate fecerunt. Sanè tamen illis sceleribus sufficere non possint, quæ discursum, quæ exigunt laborem, quòd verò tam muliebre possis inuenire facinus, quàm occidere hominem iuxta te iacentem? agredi senem qui se tuis crediderit amplexibus? cuius somnos ipsa disponas? ipsa custodias? Omnis alius percussor deprehendi potest antequã feriat, vxor non sentitur nisi dum occidit. Non est, iudices, incredibile vt occiderit mulier hominẽ, quem dicitur potuisse cæcus occidere. Facinus est, iudices, si cæcos habere non credimus nisi necessitatis innocẽtiam. Prima est infirmitas cæcitatis, vt nolit. Fallitur quisquis hanc calamitatem non animorum putat esse, sed corporum. Totius hominis debilitas est oculos perdidisse. Et si diligenter actus intuearis humanos, ministeria luminũ sumus. Cæcus nõ irascitur, non odit, non concupiscit. Et

cum

cùm corpora nostra vigore de luminibus accipiant,pereũt cum suis vitia caussis. En ad quod erumpant manus, quæ proxima quæq; tandiu quærunt, manus, quæ sua quoque ministeria nõ explicãt?audebit quicquã corpus illud quod ad singulos sibi videtur decidere motus? cui quicquid ante se est,donec exploretur,abruptum est? Facinus admittet,in quo ipse nihil facturus est?Facinus quòd totũ credat alij? Quid si cæcitas sit quã fecerint ignes?Nemo in incendio solos ex homine perdit oculos.Tũc facies sẽtit incendium,cùm ambusti defecere gressus, cùm opponi nõ possunt pro oculis manus, & ad lumina nostra flammas omnium membrorũ vulnerib. admittimus. Cæcũ vel hoc faciet innocentẽ; quòd licet viribus, licet sufficiat audacia, nõ habet persuasionẽ hominis quę possit imponere. Nefas est,iudices,hũc iuuenẽ reliquarũ debilitatũ ratione defendi.Quàm incredibile est vt occiderit patrẽ,qui pati nõ potuit vt perderet?Rogo quid opus est gladio, quid veneno parricidæ?quantulũ fuit potius seruare matrẽ? Rapiatur ex parentib. illa infirmior,illa peritura.Parricidium sic facere potuisti,vt optimus filius videreris. Quãtũ deinde putatis impatientissimis affectib. accessisset post cæcitatẽ? charior est pater cùm in locum successit oculorum,& tunc est infinita pietas,cùm in illa debeas amare quod feceris.Quid dicitis iudices? Transferet in facinus hunc cęcitatis suæ iuuenis fauorẽ,ad quem quotidie laudatura ciuitas coit,cui assident omnes liberi, omnes parentes? faciet se pietatis pariter & sceleris exemplũ?Facilius est vt occidas patrẽ à quo ipse sis seruat⁹.Nullius vnquã,iudices,parricidij magis debuisti excutere causas.Cupiditas,inquit,iuuenẽ egit in facinus.Hoc si credibile,si verũ est,debet videri, mulier hæres maritũ,an patrem cęcus exhæredatus occiderit.Habeant sanè,iudices,hãc nefariæ cupiditatis festinationem, quos vitiorũ ardor,quos quotidie luxuria pręcipitat.Quò cęco hæreditatẽ vel innocẽtem?Oculi sunt,oculi per quos paupertatem ferre nõ possumus,oculi tota nostra luxuria. Hi nos in omnia quotidie vitia pręcipitant,mirantur,adamant,concupiscunt.Facilius impleas animi satietatẽ. Quò per fidẽ diuitias iuueni, apud quem omniũ rerum diuersitas periit? Circundes licet hanc debilitatẽ fulgore diuitiis; cæco tamen tunc magis cuncta desunt, cùm contigerunt: nec inuenias debilitatem cui magis cum paupertate con-

ueniat. Homo in honore parentum excæcatus, patrimonio sub patre melius vtetur. Et quod per fidem patricidij genus iuuenis elegit? Venenum,inquit,parauit. Cur per fidem,si sufficit,ferro facinus aggreditur,cui adhibere conscium,cui præstare debeat ministrum, cùm maius habere possit in gladio parricida secretum? An postea iuueni succurrit quid possent facere manus, & se circa venenum deprehensa debilitas collegit in vires? Nemo, iudices, nemo nescit quemadmodum possit occidere. Intellexit, iudices, nouerca quã incredibile esset vt videretur cæcus parasse venenum. Igitur adiecit tentatam se vt illud ipsa porrigeret. Date per fidem, iudices, operam, inuenire verba, secretò priuignus & Nouerca de parricidio loquuntur. Ita se non putat vterq; tentari? Quid cogitatis, quid dicitis, iudices? Nullúmne in tota domo quod corrumperet aliud parridicida pectus inuenit? Difficilius hoc credas nouercæ, si te nullo alio putes impetraturum. Non ergo iuuenis credit hoc omnes loqui cum patre? omnium blanditiarum primũ esse sermonem? Nouercam timeas negantem. Non habet fidem ei credere parricidium, quem scias proditurum nisi impetraueris. Per fidem, iudices, diligenter attendite criminis diuersitatem. Tentatam se in parricidij conscientia mulier affirmat. Qui verò dubitet, nunquam hoc priuilegium fuisse facturum, si habere conscium potuisset alium? Atqui venenum iam parauit emit. Et cùm hoc ipsum facere non potuerit cæcus, quis est iste, cui parricidij tantùm instrumenta creduntur? Cur non idem porrigit seni? vel si non potest decipi maritus, nisi manibus vxoris, cur antè parricidium struitur, quàm sciat an nouerca promittat? Nã quod vult videri promissam sibi partem bonorum, non est argumentum nisi & ipsum probetur. Mulier quæ solicitatur ad facinus, queadmodũ sibi consulit, ne illã parricida decipiat? Et probationes prospicere debuit, seu factura ꝙ rogabatur, seu proditura.. dde quòd neq; odit nouercã cęcus, cui parricidiũ creditur: neq; hęreditate corrũpitur, cuius cõtentus est parte dimidia. Nemo, iudices, parricidium faciet, quo alius vtatur. Exigo igitur vt istud parricidiũ cęci, tu socia, tu cõscia manifestius probes. Quid opus est, vt iã venenũ iuuenis habeat? potius sermonib. vestris intepone testes, fac coram seruis loquatur, fac intersint amici, fac audiat pater. Facillimum est cæci decipere secretum.

Vtere

Vtere mulier,homine qui se commisit oculis tuis. Vtere verbis quæ regis manibus,quæ moues:Volo venenum ipse proferat, ipse porrigat. volo te rursus in facinus hortetur, volo plura promittat. Parricidium cæci deprehẽdi potest, dum tibi fatetur.Sed inquit, inuẽtus est tenens venenum. Exiguum argumentum,nouerca,de magna facilitate fecisti.Non accusas cæcum,sed ostendis. Homo expositus ad omnem occasionem ad omne ludibrium,quem tactus,quẽ proxima quæque decipiũt,quid refert quid in sinu habeat? ille quem deprehendere possis, qualem relinquas? A quo modò nouerca digressa est,cuius ordinauit vestes, tetigit sinus, membra composuit, venenum potest habere sic vt nesciat,potest sic,vt aliud putet.Si mehercule volueris,tenebit palàm:si iusseris, accipiet coram seruulis, corã amicis,& si venenum nón dices,hauriet, bibet. Nullo magis, iudices, argumento potest innocentia cæcitatis intelligi, quàm quod videtur iuuenis deprehensus. Si parricida est, & exquiritur,hanc saltem sibi præstabit dissimulationem, ne teneat venenũ. Neminem,iudices,credo mirari,quòd iuuenis interrogatus cui parasset, verba non habuit.Non fuit illud patris indignatio, non fuit dolor, venenum iuuenis expauit.Auferunt nobis vocem, quæ fieri posse non credimus, & silentium est admonitio subita miserorum. Nescit tacere deprehensorum scelerũ trepidatio:& statim respondet illa cum suo sibi scelere parata defensio. Tacere facilius est deceptis,quàm deprehensis.Quid per fidem facere vultis iuuenem,quem de parricidio consulit pater ille seruatus?Miror hercule non dixisse,Volui,sum veneficus, sum parricida, & inuidiam putarem,si confessus esset. Bene quidem quòd nescit iuuenis quemadmodum parricidium neget, neque habet illa deprehensorum multa verba. Venenum quod tenet secus; ipsius est.si illud excuset. Sed inquit, exhæredatus est à patre. Poteram, iudices, secretum hoc senis profundúmque, vocare consilium, contra iuuenem tamen esse non debet.etiam vt parricidio crediderit nouercæ. Notum hoc,iudices, ac vulgare facinus est,quod plerumque contra liberos amantur vxores,& sequentium matrimoniorum non aliunde quàm de damno pietatis affectus est. Genus infirmissimæ seruitutis est senex maritus, & vxoriæ charitatis ardorem flagrantius frigidis concipimus affectibus.Quid quòd necesse est impa-

tientius amet maritus vxorem, qui sibi videtur filium iam perdidisse? Facillimum est de cæco parricidium credere, cùm hucusque erraueris, vt inquireres. Volo scire, iudices, quid fecerit homo senex qui parricidam filium sciat. Non culeum parat, non illud porrigit venenum, non saltem abdicatione dimittit: testamentum tantummodo mutat, & parricida sola paupertate punitur. Rogo, quis præcipiat? vrget? adeóne non potest fieri idem postero die? grauius hoc faciet pater, si non præstiterit vxori. Quid quod hoc ipsum tam placidè, tam quietè facit, quasi captet imponere? Quid dicitis miserorum parentum affectus? Exhæredaturus filium pater, non aduocat propinquos, contrahit amicos; nullis lachrymis tabulæ, nulla vociferatione complentur? Nescis senex, quanta tibi opus sit ratione tabularum: exhæredas miserabilem parricidam. Non est, iudices, quòd putetis ideo nullum adiectum ad exhæredationem iuuenis elogium, quia de scelere constaret. Nemo vnquam ideo non obiecit filio parricidium, quia crederetur. Per fidem, iudices, duorum inter quos de scelere quæritur, æstimemus mutato testamento proximam noctem. Iuuenis, seu innocens, seu parricida est, adhuc in suo silentio stupet: nec facilè dixerim, vnde maior trepidatio, si alienum tenuit, an suum venenum. Nouerca tem inter manus habet anxiam, trepidam. Nihil est difficilius quàm differre gaudium, quod scias re non mereri: & filio se esse prælatam, non est longa persuasio. Expectat nunc vt iuuenis agat caussam postero die, vt credulum senem propinqui, vt ciuitas vniuersa castiget, & se nouerca sensit vnius tantum noctis heredem. Non creditur testamento hominis, qui eadem nocte qua filium exhæredauit, occiditur. Tractemus nunc iudices, ipsius sceleris comparationem. Cæcus ignorat vbi taceat senex, an iam quiescat. Et quam difficile est vt credat illum, qui modò de parricidio suspicatus est dormire patrem? Tu scentis quando senem vicerit lassitudo curarum. Cæco quis renuntiat quòd diei noctisve secretum? Scis pariter an vna quiescentium fores vallauerit cura seruorum. Tu facere potes occasionem, vxor & domina. Cęco fortassis ad aliud limen errandum est: tibi hoc solum restat, vt ferias. Cæcus necesse est quietem patris ipsa corporum electione confundat: tu iugulum tu potes pertra-
ctare

ctare pectus, dum amplecteris. Nobis iterum casus redit, rursus incerta tentanda sunt: tibi restat vt statim membra componas, vt quiescas. Non sufficiunt facinus facturo sole cogitationes, & vix tam multa pariter sciretis oculi: Per fidem, iudices, ab vtro credibilius est occisum senem? à nouerca, quæ prospexit vt alius posset esse suspectus: an à iuuene, cuius inuidia periturus erat, etiam vt illum alius occidat? Intuemini per fidem, iudices, procedentem parricidam. Quos non ista vestigia frangăt rumpántque somnos, Vestigia plura semper errantium, quæ non valent suspensis prætentatísque gressibus liberare corpus, & quia diu sunt incerta, nutantia, necesse est grauius premant solum cui crediderint. Quanto ex hoc turbæ plus accipiat necesse est illa nocturni silĕtij quies, quòd ambulantis cæci nec manus cessant, præmittuntur, explorant, & adesse se nunciant? Illa per quæ complexus veniunt non sunt in potestate cæci, quibus toto fateatur strepitu. Quicquid occurrit nequaquam potest euitare cæcitas nisi offensa. Vt ambulare, vt ingredi nocte possimus, dies facit. Quàm multa deinde supersunt, postquam ad patrem peruentum est? Exploretur necesse est pariter iacentium prima diuersitas, vultus, ora tractentur, detrahentur velamenta corporibus, quęratur vulneri locus. Ita ex duobus neutrum excitat? Grauior semper dexteræ tractatus errantis. Paulatim deinde admouĕdus est pectori mucro, & ne qua confŭdatur ignorantia nimium liber ictus, præcedat oportet gladium manus. Vnde tantum virium cæco, vt in vno statim ictu mors tota peragatur? Incertum vulnus fit necesse est, cuius impetum non regitis oculi: nec possis custodire destinatum ferro locum, dum ad colligendum vulneris pondus, dextra redire permittitur. Vtrum deinde iuuenis post vulnus vnum continuò fugit? Et quemadmodŭ scit an facinus expleuerit? an potius expectat vt de parricidio cadaueri credat? Ecce iterŭ per eadĕ incerta redeŭdŭ est, omnia rursus periculosè tentăda venienti. Fidem vestrã, iudices, vt nobis prosit argumentŭ criminis nostri, cęcus si nec venire, nec reuerti sine strepitu potest, neque sic occidere potuit, vt deciperet nouercã. Te, te hoc loco mulier interrogo quæ tã grauis quies, vt te mors tam vicina non excitet? Paruulis noctium turbamur offensis. Excitant nos exigui plerunque motus, vox incerta, longinqua, & aliquando

ipsum silentium. Illorum sanè tuta te suprema non sentias, quos senectus languoréſque diſſoluunt? Hominis qui ferro occiditur, tumultuatur exitus, & similis eſt repugnanti. Quid quòd neceſſe eſt, nulla mors inquietior ſit, quàm quæ ſtatim tota eſt? Nam quòd dormiens occiſus eſt, non eſt quòd ſic æſtimetis, tanquam per illam quietem tranſierit in mortem, ſit aliquid neceſſe eſt inter ſoporem mortémque medium, nec poteſt iungi tanta diuerſitas, cum ſit ſomnus ipſe pars vitæ. Non multum intereſt, quietem noſtram ratio vitæ rumpat, an mortis. Hominem qui dormiens occiditur, ipſa mors excitat, Sanè non habuerit ſupremam vocem, habet vtique palpitationes, habet motus, & quicquid totus lectulus ſciat. Et quando mulier ſeni tuo blandius implicita iacuiſti? Siccine dormis, quę modò turbaſti totam domum? cuius priuignus parricida, miſer eſt maritus? Ecce vitalibus ruptis in amplexus tuos effunditur cruor, & fugiens per vulnus anima agit ante ſe anhelitus, agit crebra ſuſpiria. En iterum largus ille ſanguis circa tuos duratur artus, ſtringeris deficientium rigore membrorum: non moueris, non expaueſcis, ſed dormis per tot diuerſitates? Non relinquitur quid aliud ſimulare poſſit mulier, cui neceſſe eſt iuxta eum inueniri quem occidit. Non eſt, iudices, quòd incredibile puteris, vt quis perferat dormientis ſimulationem: nihil eſt quod facilius humana calliditas poſcit imitari. Sic quidam cadauerum expreſſere pallorem, & contra verbera & experimenta telorum, mortium pertulere patientiam. Quanto facilius eſt ſimulare rem, cuius imitationi ſufficit, cluſiſſe lumina, laxaſſe membra, dediſſe ſuſpiriis modũ, & anhelitus negligenter egiſſe? Inter dormientem ſimulantémque non eſt niſi conſcientia. Nam quòd ad tot veſtigia, tot manus, tot proclamationes in eodem tenore durauit, nolite mirari: facilius excites dormientem. Et hæc eſt omnium natura rerum, ne quid diutius perferas, quam quod imitaris. Simulare ſomnum habet & hanc facilitatem, quòd videtur ſimilis excitato, qui deprehenſus eſt. Quid hoc eſſe vis mulier, quòd te non excitat res qua domus tota turbatur? Illam ſeruiis negligentiæ quietem, illos ſine curis, ſine affectibus ſomnos, illos qui non ſtatim primo timore proſiliunt, fragor noctis agitauit. Quantus deinde fremitus diſcurrentium tota domo? Prima ſunt euigilantium præſidia

clamores,

clamores, nec poteſt quieta res eſſe noctis auxilium. Minore ſtrepitu commota es cùm excitareris. Ecce cubiculi veſtri fores trepitæ feſtinationis effringuntur impulſu, en lumen ſuper lectulum ingerunt multæ manus, & ad proſtratorum corporum ſimilitudinem cubiculum gemitu, vociferatione completur. Tu iaces, & in cadaueris ſimilitudinem vſque reſoluta es. Hoc tu quietem putas eſſe? Patientia eſt. Veſtræ, iudices, æſtimandum relinquo prudentiæ, ſtrepitum quem in cubiculo ſenis fuiſſe confeſſi ſunt, qui illò potiſſimum concurrerunt, vtrum putetis factum colluctatione morientis, an à peracta cæde referentis gladium mulieris fuiſſe diſcurſum? An hoc quoque inter artes nouercæ, vt omnibus ſceleris ſui partibus ſenſim quietéque diſpoſitis, ipſa ad excitandam familiam fecerit ſtrepitum, cui hoc ſolum ſupererat, vt ſic inueniretur? Fragor quo familia excitata eſt, ſi redeuntis cæci fuit, deprehenſus iuuenis eſſet antequam gladiũ referret. Vt ſciatis, iudices, neminem fuiſſe in domo, quem non fragor ille confuderit: cæcus quoque inuentus in limine eſt, ſicut ſolet vltro citróque commeare. Iuuenis ſi inter ſuum patriſque cubiculum facilè diſcurrit, quid adhuc in limine facit? Euaſit, effugit, gladium iam repoſuit. Et quanto facilius eſt cæco ſimulare ſomnos, vultum quietis imitari? Quod per fidẽ maius ſubitæ confuſionis argumentum eſt, quàm quòd cæcus exiluit, & ſtetit? Grauius neceſſe eſt expaueſcant, quibus de ſolitudine ſua non renunciant oculi: & quorum concluſus animus non exit in viſus, non habet vnde timori ſuo pat ſit. Deprehenſus eſt iuuenis vbi illum deſtituerat impetus timoris. Poteſt negligere cæcitas in *cubiculo ſuo ducem*, in quo dies omnes cunctáſque noctes agit iter, quod iam multis offenſis, multis edidicit erroribus. Extra limen cæcitas eſt, inde error, inde tenebræ. Nihil eſt innocentius cæco, qui nec in ſcelere deprehenſus eſt, nec in diſſimulatione. Proclamat hoc loco iuuenis: *Vt primùm, inquit, mi pater, fragor me domus, & velut tui confudere gemitus, iterum tanquã te rapturus exilui.* Tũc primùm miſer ſenſi facinus cæcitatis: ſteti, donec mihi renunciareris occiſus, & in illa diſcurrentium trepidatione tenui miſer otium timoris. O ſi numen aliquod paulisper accommodaſſet oculos, primus in cubiculum intraſſem patris, inueniſſem fortaſſis adhuc aliqua verba morientis,

loqui & interrogare potuissem. Tarda & trepida sunt officia seruorum. Ego te deprehendissem nouerca vigilantem. Sed, inquit, gladius cæci cruentatus inuentus est. Non est, iudices, cæcitatis audacia, de parricidio referre gladium: & homo cuius paulò antè exquisiti sunt sinus, non referret in cubiculum suum ferrum, quod non tegere posset, non abscondere, & tamen cruentatum sciat. Quis hanc, iudices, impudentiam ferat? Negat cæco surripi potuisse gladium mulier quæ se quietè defendit. Et quanto facilius est somnos excipere miserorum? Grauior est quies, quibus ex lassitudine calamitatum venit. Cæco verò facile est, etiam vigilanti surripere gladium. Quemadmodum autem paratur argumentum? Quædam facere non potest negligentia, & facilius est vt cæcitatem imitentur oculi gladium cruentatum reponentes. Has tantùm caussas habet qui occidit alieno. Sentio, iudices, iandudum indignari miserrimum iuuenem, quòd argumentis, quòd probatione defenditur reddenda sunt maximo virorum patrocinia tam piæ cæcitatis, & agenda reliqua pars caussæ admiratione. Intueri mihi, iudices, videor expeditionis illius incredibilem nouámque faciem Vadit rapto patre iuuenis per ardentes crescentésque flammas. Dicturum me putatis, vt euadat, vt fugiat? Properat miser, vt reuertatur. En membra contactu stringuntur ignium: Pater tamen toto cooperitur amplexu, & ardentibus tunc quoque penè liminibus, texerunt manus alterius oculos. Hoc me nunc putatis stupere, mirari, quòd huic iuuenis oneri per medios ignium globos & ruentia tecta suffecit? illud est cui vix habere possit mortalitas fidem. Visus est sibi fecisse rem facilem. Quāta dij deæque pietatis audacia est, ire rursus in flammas, illò vbi patrem pene perdideris? Iam non erat illud penetrale, iam non erat domus, vbique tamen iuueni videbatur ardere mater. Iam miser vndique flagrantibus membris, cùm discurrentem cluisset ignis (quod solum supererat virium genus) matrē quærebat oculis. Non fuit illud primum ignium, perire lumina candentia, non protexerunt flagrantem sua membra faciem, & oculi quærentibus matrem manibus arserunt. Rursus infelix totum tactu perlustrat incendium, & vnde maximus est collabentium culminum fragor, illò debilitas tanquam inuentura reuocatur, Solus omnium seruatus est

beneficio

beneficio cæcitatis. Protrahatur, iudices, si videtur, in medium reus, plutimum probationibus abiicere debent truces vultus, terribilis minaxque facies. Hic est, iudices, qui dicitur tota nocte discurrisse. Hic ille circumspectus, hic ille felix particida. Recesserunt cuncta debilitatis officia, & hominis qui circum genua vestra ducendus est, non est qui dirigat gressus, non seruuli supersunt, non penates. Respondete per fidem, respondete mortales, vtrum hic patrem occidit, an perdidit? Quid agis infelicissime iuuenis? Rogandum est neque habes totas preces petit ille vester ambitus, vestra miseratio: sed nefas est vt reatus iste sentiat debilitatis aduersa. Nos agedum iuuenis duc, immò nostris humeris, nostris manibus innitere: nos tibi preces, nos accommodamus occulos. Quid aduersaris infelix? Quid repugnas? Scimus, te non rogare pro vita, sed dura miser, dura saltem viue dum vincas. decet te hic quoque virtutum tuarum cumulus, decet vt di gneris moriturus absolui.

MILES MARIANVS.

DECLAM. III.

ARGVMENTVM.

Bello Cimbrico miles Marianus tribunum stuprum sibi inferre conantem, propinquum Marij occidit. Reus est cædis apud imperatorem.

Pro milite contra tribunum.

SATIS dedecoris atque flagitij castra ceperũt, cùm hæc furenti tribuno mens subiecta est, vt in medio belli Cimbrici strepitu, ante signa (tuis honor sit habitus sanctissimis auribus) iuberet prostare gladio cinctum, & vim turpissimam ac nefariam tentaret inferre (ne quid aliud dicam) fortiori. Habet æternam labes illa memoriam, & in exemplum, in quod facillimè vitia proficiunt, noua culpa pernotuit. Et licet impunita sit reo virtus sua tamen in hoc ruentis in deteriora seculi cursu, affirmo; plures erunt qui tribunum imitentur, quàm qui militem. Et si nihil minus conuenire videtur partibus aduocati, summe imperator, quàm reo capite periclitanti subsidium miserationis au-

ferre:memor tamen pro quo, & apud quem loquar, audacter, atque vt aspero, tutò profiteor, militē tum quicquid afferat casus hodie,sub ipso fortunę minantis ictu stare securum.Aut enim absolues tanquam innocentem, aut punies tanquam virum. Fas est vita periclitari,qui natum se meminit lege pereundi. Neque in militiam grauissimo asperrimóque bello ita venit, vt nesciret sibi mortē in procinctu habendam;neque est tam imbellis, vt non forti pectore aduersa, dum non inhonesta toleret. Affirmo tibi C.Mari,nō sic nuper repugnasset,si illum tribunus voluisset occidere. Neque ignorauit quæ manerent eum pericula, cùm obscœnos furiosi corruptoris amplexus gladia diuelleret.Nec habeo sanè quid in milite præsertim tuo laudem,si pudicus est tantùm, quia expedit:nec si sit vitæ cupidissimus,pœnitere eum facti sui potest. De interfectore corruptoris fortasse dubites:illud vtrique scio, de impudico milite non deliberasses.Hunc verò C·Mari(defendatur enim tam fortiter miles tuus , quàm vindicatus est) nec si damnaueris, pœnitebit. Si fors ita tulerit, ibit ad pœnam pleno gradu tam paratus mori pro pudicitia, quàm occidere : laudémque perpetuam fortissimi pudoris secum feret. Omnis licet delatorum vis ingruat, nunquam tamen effici poterit, vt miles tuus magis doleat quòd accusatus, quàm quòd appellatus est. Sed neque hoc Roma parens, nec signa militaria, aquilæque victrices, nec tua summe imperator, diuina virtus sinat, vt tua quoque sententia quisquam vir & Romanus & miles nimium pudicus sit apud quem ante principia agendum est. Ecce cùm maximè hoc agitur, vt inter Romanorum legionum manipulos scorta deligere:& ad stuprum trahere sacramento rogatos posthac liceat ex decreto tuo : nec pudet accusatorem apud C. Marium (quod exemplum diuinitus nobis datum videtur, quid in homine virtus possit) assidentibus legatis præfectísque,& istis illi prodigio dissimilis tribunis, toto armatorum iudicio obiicere militi quòd vir sit : tantúmque non durum ac rusticum,sed parum meretriciis artibus queritur educatum. At ego,si qua est fides, pudicitiam in milite etiam laudare erubesco.Fœminarum est ista virtus. Aliter laudandus est vir fortis,idoneus bello,promptus ad pericula,præstantis animi,liberè dicam,dignior qui tribunus esset. Hoc enim propinquo Mari, non erubesceres.

Pater

Pater huic emeritis bello ſtipendiis tum, cùm tota ſubnixum Numidia fregimus Iugurtham, exauctoratas armis manus agreſti labore ſubegit. Prædura priſcis moribus mater frigoribus ac ſolibus peruſta,& in pleriſque ruris operibus marito particeps, affirmo,quam nemo appellaſſet impunè. His ortus ipſe,procul ab omni contactu receſſerat pueriles quoque annos reliquo ſemper opere durando,ſequi pecora primò,arcere gregibus feras,aliquid ſemper audere maius annis.Ludus fuit rotare ſaxa, vibrare iactu ſudes,ſaltus agitare venatu, mox vigentibus lacertis humum ſcindere, ſegnem futuris noualibus eruere ſyluã. Sic effectum eſt, vt (quemadmodum aliqui putant) poſſet citò militare.Interim ex vltimo littore oceani,& dirempta frigoribus plaga,gens à rerum natura bene relegata, ſtolida viribus,indomita feritate, inſolens ſucceſſu, nec minus animorum immanitate, quàm corporum, beluis ſuis proxima, Italiam inundauit. Nec tamen tantum vi ſua, quantum luxuria ſocordiáque noſtrorum ducum elata,dũ nos in bello quoque vitia pacis ſequuntur, & delicati ſumus etiam miſeri, vaſtitatem agris, ſolitudinem iuuentuti, periculum imperio ac prope exitium attulit: apparuítque nunquam populo Rom. ad pulſandam perniciem magis viris opus fuiſſe. Itaque cùm appareret ſoluta militiæ diſciplina, & non minor nobis pugna cum moribus eſſet, quàm cum hoſtibus:ad vnicum C.Mari cùm virtutis tuę, tum ſanctitatis ſeueritatíſque præſidium confugimus. Et mehercule feſtinarunt parentes ad nomen liberos mitere, quamuis aſperrimo bello, velut occaſionem complexi, vt ſub te ponere rudimenta militiæ cõtingeret, cernere quotidie diuinæ virtutis exemplum, te hortatorem operum habere,te teſtem.Et cùm hæc communis totius exercitus eſſet felicitas, dux Marius, tamen (ô facinus indignum) plus reliquis conſecuti videbantur, quibus tribunus contigerat propinquus tuus. Quanta cura robora militum legeris imperator, vt hoſtibus propè humanas vires excedentibus opponeres parem delectum, vel ex eo manifeſtum eſt,quòd cùm ſcires non ex cenſu eſſe virtutem; prętérita facultatum contemplatione, vires tantùm animóſque ſpectaſti. Quid prodeſt? en quanta delectui tuo fit inuidia?diceris aduerſus Cimbros puerum probaſſe.Sed neque te militaris ætas fefellit:cuius certiſſima menſura eſt,

posse fortiter facere. Neque illa libido fuit saltem vitiis visitata; quæ ad obscœnos Veneris impetus formæ cupidine incenditur, sed quidam perditus contumeliæ amor ac summa flagitiorum voluptas, inquinare honesta: hoc ipsum quòd primus ante signa procurrit, quòd veteranos tyro præcedit, quòd redit puluere & cruore concretus, istud, istud quòd tam vir est. Vulgaria sunt irritamenta cupiditatis, forma, ætas: singularis res est fortis concubinus. Illas cicatrices, illa vulnera, illa tot eximiæ decora militiæ, quid exequar vltra? Imperator, pudet me quod intelligis. Transeo oblatam nolenti munerum vacationem, & blandius quàm militiæ disciplina postulat, adulatum militi tribunum, imperatas asperrimas expeditiones vt remitterentur, sæpe ordinis, sæpe affinitatis tuę iactatam gratiam. Confitemur C. Mari, diutius vixit obscœnus corruptor, dum ista miles non intelligit. Non audeo dicere, imperator, concipe animo temporis illius habitum, reforma cogitationes tuas: in aliis forsitan causis permittatur indignitatem rei oratione exaggerare, de iniuria nostra latinè queri non possumus. parcendum verbis est. inhibenda magna ex parte veritas. prævaricandum mihi est, si pudorem habeo. Collatis cum hoste grauissimo comminus castris, cùm totum bellum quodam genere ad pedem venisset, & omnium mentes imminentis pugnæ cogitatio implesset, circumfremente vndique barbarico vlulatu, Romano militi pro vallo excubanti, meretriciam obscœnæ libidinis patientiam aliquis imperat? Suum quisque habeat fortasse iudicium: mea sententia non satis pudicus est miles, qui armatus tantum negat. Hoc expositionis loco imperator, malo accusatoribus credas. Illi narrabunt rem viro & Romano milite tuo dignam, tantúmque non ardorem luminum, horrorem capillorum, fremitum indignationis ante oculos dicendo posuerunt. Ad primum statim obscœnæ libidinis sermonem, non aliter quàm in hostem classicum cecinisset, gladium illum quem à te pro pudicitia nostrarum coniugum acceperat, per pectus infandi corruptoris exegit, & in latus vltra pedem. Si omnes milites tales habemus Mari, vicimus. Verebar equidem ne fugandi corruptoris caussa ferrum strinxisset, & (quod accidere interim solet) dum alter recessurum putat, alter percussurum nō putat, tam honestum opus casus fecisset. Neque

enim(vt opinor)hoc quoque exigendum fuit, vt cùm cæcus amentia corruptor per vulnera ipsa rueret ad prendendos amplexus,miles etiam gladium reduceret. Ego verò parum viriliter istum indignatum puto, si in tanto dolore tribunum potuit agnoscere.ipse nihil excusat.Percussi,inquit. Gratia Marti, signísque. Occidi,hausi noxium vltrice dextera sanguinem,siue licuit, siue non licuit. Atque vtinam plures mortes cepisset, vt impurum spiritum renascens pœna torqueret. Parum seuerè militarem redeuntibus supplicis disciplinam continemus si tribuno post hoc factum bene cessit quod occisus est. Reum ergo cædis non inficiatione defendam. Viro forti præsertim & innocenti nihil facere conuenit quod negandum sit. Nō abnuo crimen:immò si accusatores tacerent, ipse narrassem.Obiicite igitur,sed,vt delatores decet,totum.Verecundissimum enim Militem apud sanctissimas imperatoris aures minus pudet confiteri quàm queri. Parúmne dedecoris subimus, quòd non de honoribus fortissimi viri quæritur?&,vt longissimè vota procedant,rem honestissimam militi fecisse impunè erit? Damnetur etiam, & pudicitiam supplicio pendat. Conuenite legiones,intendite animo sancto contracta vndique auxilia. Lex dicitur, castris, nec pauci sunt qui hoc nolint licere, illud velint. Non mehercule possunt tenere : quo minus in causatorem dolor meus erumpat. Quid dicis? Tu si tribunus esses,hoc fecisses?Si miles esses hoc tulisses? Date præcepta, componite disciplinam. Miles hac contumelia percussus est. indignis verò vocibus contaminatus, nihil amplius aget, quam renuet? Et quis non illum inter prostitutos habet, si commiserit vt possit iterum appellari? Neget tamen,& vltionem iniuriæ suæ differat. Ita puto, cùm illuserit tribunus,queretur. Iniicitur manus & ab assignata statione miles abducitur, vt stuprum patiatur. Vos interrogo accusatores, quid faciet? feret libidinosas manus vulnera sua tractantes; deponet arma, an reponet? Vir est enim,autorem habet, hoc primi ordines iubent. Æquum est tribuno militem parere : in diem sperare etiam processus potest, pro hoc merito accipiet fortasse vicem, ordines ducet, & sub illo alij militabunt. Si hæc conditio causæ est,si defensio sui non permittitur, indicate, prædicite, si corruptorem non licet feriri feret. non enim

potest nuda manu repelli. Mementote, corruptor armatus tus est. Implicitus tamen infando nexu cogitare quid sibi fecisset, vtrum id, si plura dispiciat immò, si videtur, quò iustius queri possit patiatur. Istud verò flagitium in conatu pereat. Nam si libido ad votum obscœni corruptoris processerit, duo occidendi erunt. Liberè itaque dixerim C. Mari, quam de fortissimo milite sententiam feras, magis tua interest. Huius quidem gloriæ nihil plus adiici potest, quàm pro re tam honesta moriatur: hunc mirabitur sola virtutum incorrupta testis vetustas. hoc factum patres liberis vel post pœnam præcipient. Tu cogita quid te sensisse homines sciant. Hoc exemplum in neutram partē potest taceri. Cogitare certum est id quenque cùm iudicat, probare quid in re simili ipse fecisset. Omnibus enim ad virile robur per pueritiam iter est, & iam contra libidinem maturuisse non prodest. Recognosce incrementa tua, & honestam tantæ magnitudini memoriam pristinæ tenuitatis, sine dubio te ad tot consulatus, & actos aut destinatos triumphos diuina virtus tua sustulit. Memento tamen, & tu sub tribuno militasti, nec ad hoc fastidium dignitatis tam breui tibi venire contigisset, si serò cœpisses. Dicam nunc ego præcipuam semper curam Romanis moribus pudicitiæ fuisse? Referam Lucretiam, quæ condito in viscera sua ferro pœnam à se necessitatis exegit, &, vt quamprimum pudicus animus à polluto corpore separaretur, se ipsa percussit, quia corruptorem non potuit occidere? Si nunc placet tibi miles, quid ego Virginium narrē, qui filiæ virginitatem, qua sola poterat, morte defendit, raptúmque de proximo ferrum non recusanti puellæ immersit? Diuisit illi solum Appium, quem tamen populus Romanus secessione à patribus & propè ciuili bello persequutus, in vincula duci coëgit: neque vlla res tum magis indignationem plebis commouit, quam quod pudicitiam auferre tentauerat filiæ militis. Hęc sunt honesta, hæc narranda fœminarum exempla. Nam virorum quæ pudicitia est, nisi non corrumpere? Non sit mihi forsitan quærendū auersis auribus, seculi in tantum vitia regnare, vt obscœnis cupiditatibus natura cesserit, vt pollutis in fœmineam vsque patientiam maribus, incurrat iam libido in sexum suum. Finem tamen aliquem sibi vitia ipsa exceperunt, vltimúmque ad hoc huius flagitij crimen fuit corrupuisse

futurum

futurum virum. Hoc verò cuius demẽtiæ est? In concubinatum iuniores leguntur, & in muliebrem patientiam vocatur fortasse iam maritus. Ego verò gratulor militari disciplinæ, gratulor opinioni castrorum, si huius mentis tribunus in hunc primum incidit. Itáne tandem (iuuat enim velut præsentis insequi furorem) scorta tua stipendium merentur, & sub signis exoletos trahis? Ideo meretrices ab exercitu summouentur, intrare castra fœminis non licet? Ita puto, non opus est militem, hoc est plusquam virum, iamiamque in acie statutum, cui pro virili portione salutem suam patria commisit, appellas. Fortasse classico sonante ideo stationes circuis, ideo vigilias ambis. En quem tribunum faceres, cum prætextati militabunt? Non hic prorsus est furor? non manifesta dementia est? Vides munitum gladio latus, loricam ferro asperam, clausam galea faciem, & ad terrorem belli cristas minantes, inscriptum in scuto C. Marij nomen, totum denique virum Martio habitu horrentem. Hic tibi cultus prostituti videtur? Appellabis de stupro? vim afferes? Quid deinde expectas? vt ille tribunum putet, cum tu illum non putes militem? Vacat enim vitiis nostris, & ad omne votum fluente fortuna lasciuit ocium: aut in eo saltem statu respubl. est, vt ad restituendam eam satis sit milites impudicos non esse. Non de probando tibi imperio res est, nec transmarinas (vt nuper) prouincias petimus: de Italiæ possessione certatur; pro aris focisque constitimus: an hęc omnia igni ferroque vastentur, an nobis caput barbarus hostis excidat, an Cimbricè loquendum sit. Vita omnium nostrum & salus (pati nanque aliud ne sub hoste quidem viri timemus) in vltimum discrimen adducitur. Influxit Italiæ inaudita multitudo, quam ne ea quidem potuit sustinere terra, quæ genuit: inusitata corporum magnitudo, mores etiam Germanis feri. Strage nostrorum campi latent. Iam fugatorum Carbonis atque Syllani sub comparatione felix militia est. Iacet post amissum Scaurus exercitum. Seruilij Manliique bina cum tot legionibus castra perdidimus. Gens maiorem terrarum partem victoriis peruagata, tantum in Mario stetit. Libenter te imperator interrogo, in hoc rerum statu tales milites habere malis, an tales tribunos? In tanto belli discursu, ne concessæ quidem veneri dares veniam. Nam

quo ad altiorem quisque honorum gradum extenditur, magis in exemplum spectantibus patet. Cùm alij excubent armati, alij claustra portarum tueantur, alij vallum fossasque scutis innixi cingant cibum ipsum stantes capiant, tribunus inter scorta volutabitur: & has solas vigilias aget? ac ne ideo quidem breuem saltem frugalitatis perferet simulationem, ne hæc illum facere milites sciant? Agè porrò si viueret tribus & hoc ad te factum imperator, deferremus, circunstaret vniuersus exercitus, ne hanc militis contumeliam, sed militiæ putaret quid ageres? quid constitueres? Beneficium accepisti Mari, beneficium: non habes necesse propinquum tuum occidere. Nam si verè æstimemus, imperium pop. Rom. ad hanc diem militari disciplina stetit. Non enim nobis aut multitudo maior est, quàm cæteris gentibus aut vehementiora corpora, quàm vel his ecce Cimbris, aut maiores opes quàm locupletissimis regnis, aut mortis contemptus facilior quàm plerisque barbaris caussam vitæ non habentibus. Principes nos facit seueritas institutorum, ordo militiæ, amor quidam laboris & quotidiana exercitatione assidua belli meditatio. Itaque plura penè moribus quàm viribus vicimus, cùm captiuæ quoque sanctè habebantur & contumelia etiam hosti aberat. Quæ omnia longa superbæ nobilitatis intermissa luxuria, tui nobis mores retulerunt. Dij profectò magnitudinem tuam curant imperator, ac dirigunt, qui tibi super cæteras laudes obtulerunt tam honestæ sententiæ occasionem. quòd miles fortiter fecit, si absoluis, tuum exemplum est. Nisi fortè hoc me perturbari putatis, quòd tribunus fuit. Ideò hercle turpior, ideo morte omni dignior. Hæc enim conditio superiorum est, vt quicquid faciunt, præcipere videantur: & perniciosissimus est malæ rei maximus quisque autor. Quis continebit militiam? Quis castrensis disciplinæ præcipiet seueritatem? Quis te imperator maioribus curis districto, delicta militum coërcebit? Tribuni corpus & peccatum corriget? Ad quem confugiam? cui querar? Sic fit vt necesse habeamus ipsi nos vindicare. Tribunus fuit, & hic miles fuit. Tribunus. Hoc dicis, cui parere caligatum lex iubet, qui non solum militibus, sed centurionibus propositus, partem quandam imperatoriæ potestatis obtinet. Ita opinor, contra iura castrorum fecerat miles,

etiam

etiam si tantùm negasset. Nescit quod istius honoris fastigium, quæ potestas ordinis tyro est. Agè si ad te C. Mari aliquis impudicum militem detulisset, ferres dicentem, tribunus me iussit? Quòd si par in vtraque parte delictum est, hoc tamen crimen militem saltem decet. Tribunus fuit. Videor mehercule imperator, oblitus mediocritatis meæ, cùm vix vnius defensioni sufficiam, quædam pro vniuerso dicturus exercitu. Omnes has quæ circumstetere legiones florem Italiæ, ciuium, sociorumque robora, vna voce proclamare apud tribunal existima, Non ignominiæ tribuni parere possumus, nemo nostrûm recusat itinerum laborem, nec inuisum super arma fascem, non æstiui solis ardorem, nec sub pellibus actam hyemem; ferienda sit fatigato fossa, pro vallo portisque vigilandum, fortiter ancipites inibimus pugnas, vulnera laude pensabimus, mors erat ignominia potior. Quidquid in pugna patimur, virorum est. Imperet asperas tribus expeditione, si quo vertice montis hostis pellendus est, si inter infestos armatis saltus speculandum: sæuiat denique in terga verberibus, exigat seruilem plagarum patientiam, leno etiam seruis excipitur, fortasse hac lege captiuos vendens. Si meretricia imperator necessitas, si aduersus obscœnam vim corruptoris arma tantùm contumeliæ caussa habemus, potius castra capiantur, & vim tribuni interpellet Cimber. Nihil tale nouere Germani, & sanctius viuitur ad Oceanum. Quid futurum est imperator, si ad pudicitiam militum pertinet vinci? An ignoramus imperator quanta quondam populi Romani exarserit seditio, cum ex domo fœneratoris addictus lacero verberibus tergo prorupisset in publicum, & illas suppliciorum notas tulisse se quereretur, quòd vim corruptoris pati noluisset? Et ille tamen quanquam hoc flagitium conatus in addicto ac penè seruo, & vix libero videbatur, aliquatenus memor fuisse Romanæ sanctitatis, qui vim obscœnissimam non tentauerat nisi aduersus alligatas manus: eò tamen vsque populi Romani vindicta processit, vt ardentibus bello finibus, ad delectum nemo responderet, nisi & pœna corruptoris, & abrogatione legis satisfactum esset. Nolebant militare, quamuis hanc iniuriam non miles acceperit. Quid de Fabio Eburno loquar, qui filium impudicum

cognita domi caussa necauit? Iamiam commilito quicunque casus manet, etiam si te imperator damnaturus est, habes solatium, satius est quam à patre occîdi. At propinquus C. Marij fuit. Corrumpitis iudicem & animo alioqui leui gratiæ pondus imponitis. Propinquus tuus fuit. O rem omnibus narrandam, cùm absolueris. Nam si quid tibi iudicandi fides tua caussa facere permittit, cogites profectò quantum tibi hoc ipsum apud æmulos, quos virtutibus offendis, allaturum sit inuidiæ cùm videberis aut corruptorem militis iudicare innocentem, aut propinquum tuum etiam vindicare nocentem. Olim iam imperator inter fulgentes virtutes tuas liuor locum quærit, & natura quidem omnibus nouitatis incrementis aduersa nobilitas, tuis tamen laudibus pressa & obruta rimatur occasionem criminum. Quòd si bene inuidiam noui, hoc quoque tibi obiicietur, quòd saltem propinquus tuus peccauit. Quare abdicandus & eiurandus est non tuus sanguis. Certè nihil minus committendum quàm vt vlciscaris hoc flagitium in eo præsertim, qui apud malignos poterit videri te permittente fecisse. An ille si vnquam cogitasset se esse propinquum tuum, non has virtutes tuas, inter quas fortuna tua minima est, cùm ei velut propiùs contemplari licuisset, toto pectore haurire debuerat? Non huic affinitatis suæ felicitati referre gratiam? Milites te melius imitantur. Quòd si post hanc mentem viueret tribunus, necessarium forsitan erat hoc quoque eum premi inuidia, quòd ista fecisset. Marij propinquus, quod ex ipsa stirpe virtutum sustulisset se flagitij soboles. Nam cùm bene sit liberata probro familia, quid attinet illud subinde Mario obiicere? Optimum fuerat non habuisse talem proximum, aut libenter perdidisse.

Perorata imperator, vt mediocritas ingenij mei tulit, caussa, scio commendationis partes esse reliquas: sed has superuacuas facit sanctitas tua. Quid enim verear ne noceat reo humilitas apud te, cui vel gratior potest esse nuda virtus, apud quem maximum est ex se cœpisse? Commendam tibi ordinem caligati militis, quem velut incrementorum tuorum natalem libenter ab alto respicis? Adhuc fortasse patricium valuerit genus, sed ductum eius longa serie dignitatis, ordinem ipsa virtutum conditione

meliorem

meliorem fecisti. Nondum potuit altius procedere vir adhuc huius ętatis. Tamen cùm virum fortem, cùm dignum tuis castris, tuis auspiciis probarim, commendo tibi quicquid melius miles fieri potest. Hoc quidem profectò non expectas, vt in extrema actione miserabili fletu & humili obtestatione vitam genu nixus petat: nec tu rogari ab innocente exigis, nec viro forti opus est precari absolutionem: Vnum rogat, vt si quid de caussa illius dubitas, des dilationem vsque ad proximum prælium. Pone in prima acie: pone ante signa (fortiter dixerim) non inter tyrones, vbi plus periculi, quo maximus hostium globus ingruet: specta pugnantem, affirmo, tunc minus ignosces tribuno. Liceat ire in aciem, congredi cum hostibus. Si perire debet, rogat te, imperator, miles tuus, opera mortis suę vtaris feliciter.

MATHEMATICVS.

DECLAM. IV.

ARGVMENTVM.

Vir fortis optet præmium quod volet. Qui caussas voluntarię mortis in senatu non reddiderit, insepultus abiiciatur. Quidam de partu vxoris mathematicum consuluit. Is respondit virum fortem futurum qui nasceretur, deinde parricidam. Cùm adoleuisset qui erat natus, bello patrię fortiter fecit. Reddit caussas voluntariæ mortis. Pater contradicit.

Pro filio contra Patrem.

POSITVS, P. C. in ea conditione tristissimæ sortis, vt nec morte dignus sim, nisi me parricidam putetis: nec præmio, nisi innocentem adeoque ludibriis miseræ diuersitatis vel necessitatis implicitus vt impetrandum à vobis habeam odij mei fauorem: quæso præter omnia, quæ ante hoc tempus circa nos ordo prædictæ veritatis explicuit, attulisse me credatis vrgentium malorum probationem. De parricidio venit, quòd occidere me possum; de fato, quòd mihi non licet mori. Non solus mathematicus seculo temporibúsque prædixit has manus: sed & ego me parricidium credo facturum plus quàm responsum, quàm sacræ artis præsagium, triste est, quod mihi sic minatur animus meus. Non

habeo, infelix in cogitationibus meis, vnde nõ timeam, & facinus, quòd sibi pro me pietas patris, quodque singulorum innocentia rogat, sentio, patior, agnosco. Ne quis me tamen laborare putet miseræ persuasionis errore, accipite cur nõ possim dubitare de fato. Parricidium credit qui facturus est: non timet qui periturus est. Ante omnia igitur à grauitate publica peto, ne pro tota innocentia mea contenti sitis hoc, quòd volo mori. Nec quia videor cõtendere cum mathematico, vincere necessitates, expugnare fatum, ideo mihi bene credi putetis & vitam. Aliud est, facinus non esse facturum, aliud mori velle ne facias. Quinimo (si qua est fides) hoc quod vos constantiam putatis, infirmitas est: quòd ad suprema confugio, animum meum noui. Nouissima victæ mentis integritas est in mea potestate, breui non habebo nec mortem. Fidem vestram P.C. ne quid amplius de misera pietate speretis. Qui mori volo ne parricidium admittam, nõ inuenio quemadmodum illud possim non facere victurus. Nam quod ad patrem pertinet, qui me retinet viuere nolentem, non miror quòd adhuc recenti gloriæ nostræ gaudio stupet, & in ora mea totus oculis animoq; conuersus parricidam non videt per virum fortem. Hic est animus quo me quanuis denũtiatum prædictúmque seruauit; & cum incertis adhuc dubiisq; virtutib. præstiterit vt viuerem, præstat meritis actisq; ne moriar. Nunc ille, quòd pietate, quòd videor ipsius perire reuerentia, vocat parricidium suum: & in orbitate, quam facere sibi videtur nõ remedium meum, sed suum spectat affectum. Filius qui vult mori ne parricida fit, aliter sibi videtur remunerari non posse, quàm vt ipse moriatur. Meritò prorsus, meritò miserum senem tristes solicitudines & præscij metus ad mathematicum & responsa miserunt. Debui vir fortis nũciari, parricida prædici. Siue enim miseræ coniugis prodigiosa fœcunditas tumultuosis pulsib. maritales inquietauit amplexus, siue per anxias noctes dirosque somnos feralibus senex imaginibus agitatus dicitur ad notissimum sacræ artis antistitem, non spes, non auida vota, sed suspiria, metus, & præsagium magni nescio cuius incerti detulisse pallorem: quid aliud esse vultis P.C. quàm primam fatalis instinctus necessitatem? De partu vxoris non potuit non interrogare, deinde non credidit. Referam nunc P.C. cuius artis, cuius fuisse dicatur autoritatis, quem putauit adeundum

adeundum, qui sic timebat. Homo qui, quod certum habeo, plurimis meruerat experimentis, vt ad illum velut ad oracula deorum, plenúmque sacro spiritu pectus, hominum solicitudines metúsque confugerent: dicitur inspecta totius ratione cæli, digestis sideribus in numeros, ad publici priuatique fati stupuisse conspectum: & tanta prosperorum tristiumque congeria magis ipso consultore perterritus, diu non commisisse verbis, quod videbat. Sed, ô virum grauitatis antiquæ, dignúmque cui se fatorum arcana nudarent. Cùm partus de quo quærebatur, multa præstaret propria prospera, lætos incipientes annos, non fuit contentus meliora prędicere, sed (quæ certissima est vera proferentium fides) quicquid deprehenderat, protulit in medium, & proclamauit futurum virum fortem, deinde fortem parricidam. Quis vnquam P. C. fiducia maiore respondit? Cùm summum facinus denunciaret, antè se dixit probaturum. Fecerat profectò P.C. interrogando mathematicum pater rem non educaturi si quid tristius comperisset, nisi hoc primùm de fato fuisset, vt viuerem. Sed nec mathematici fides circa momentum aliquém ve cessauit ordinem: non numerus fefellit: non sexus in partu, non iuuenta, non robur. Illa quoque quæ velut extrinsecus consentiebant, affuere responso, bellum, hostis, acies, ad illam ipsam qua fortiter facere poteramus ætatem. Pater verò periculi sui denunciatione non territus, arma mihi, prò tristis necessitas, arma ipse circundedit, & suis ad pugnam manibus aptauit, tanquam mathematico iam credidisset. Quis miretur quod responsum non contempserit, dum sperabat vt fortiter facerem? Mori me non vult, & iam non superest nisi parricidium. O mors laudanda fortibus, expetenda miseris, non recusanda felicibus, quantum te quæsiuimus in bello? Tuli enim (deos testor) in aciem, tuli non virium iactationem, non gloriæ cupiditatem, sed vt patriæ præstaret aliquid vtilitas mei: vt hunc mihi deploratum spiritum, hoc destinatum damnatúmque corpus, publicarum vtilitatum vsus absumeret. Ibi primùm miser dici quàm multa nescientes, quàm multa faceremus inuiti. In medios hostium globos perditus pugnator exilij, cessit acies. Densissima quæque certamina solus inuasi, resistere nemo sustinuit. Obuiis ictibus membra nudaui, & ad incurrens vbique ferrũ vitalia parata cir-

contuli: vacua circa me tela ceciderunt. Miserum me deceptæ cogitationis euentu, fortiter feci, dum mereor occidi. Recedite gratulantes, abite laudantes, non circumeo templa, non reddo vota numinibus: ad parricidium veni. Quem ego paulò ante passus sum miseræ conscientiæ pudorem? Ad patrem arma non retuli. Timui quinimo ne mihi dum reuertor, occurreret, ne in oscula mea plenasque adhuc victricibus telis manus incauto rueret amplexu. Quam tunc inter cæteras exclamationes deducentis exercitus vocem. quod circunstantis populi murmur excepi! Magnum felicemque iuuenem, si subitò moreretur. Adiuuate dij pariter atque homines, dum perire concupisco, dum volo: misereminі, ne hunc ardorem fugientis animæ dilatione laxetis. Proclamo, testor, in nouissimo fati stamus abrupto, propè est vt occidat patrem parricida prædictus, cùm est mori paratus. Quid me pater adhuc detines? Quid moraris abeuntem? Melius quidem fuerat hunc spiritum aut in ipsa maternorum viscerum sede, comprimere, aut vt primùm contactu suo cœlum terrasque pollueret, festinata morte dimittere. Sanè tamen charitas patriæ priuatos vicerit metus, & in honorem virtutum scelera nutrita sint: quicquid est propter quod educari me tanti fuit, explicitum peractumque est. Restat vna pars fati, vltimum solúmque facinus. Frustra me consolaris æquanimitate patientiaque tua. Non idem vtriusque nostrûm discrimen agitur. Tu mori periclitaris, ego patrem inuitus occidere. Hoc primum itaque excuso vobis P.C. quòd præmium peto, satis sit hactenus viri fortis nomen agnoscere, hucusque authoritatem sacræ legis attingere, vt illam in aduocationem sacræ mortis adducam. Relaturum me putatis illa optionum verba solennia, non capere magnorum precia meritorum solas æquitates: tanta remunerandum benignitate quòd fortiter fecit aliquis, quanta solicitarens vt faceret? Nemini vnquam minus soluendo ciuitas fuit; præstiti post quod mori continuò deberem. Sed securi estote de auiditate summæ potestatis: illud infinitum, illud immodicum, quod nobis voluerunt licere leges, intra se consumit ille qui meruit. Titulos, imagines, honores, seruate victuris: mihi præstare salutem patris, innocentiam meam, temporum pudorem. Quæso ne mihi ideo præmium negetis, quia forsitan

tasis

tasis & hoc debeatis odisse, quòd fortiter feci. Extra inuidiam est optio, cùm id exigam, quod impetrare potuissem etiam antequam fortiter facerem. Nam quòd obiter optionis reddo rationem, quæso nequis ideo me patrum aut præmio fidere credat, aut caussis, quia vtriusque iuris miscui preces. Ignoscite ardori perire cupientis, quòd pariter imploro quæ singula sufficere potuissent. Fidem quinimmo vestram, si qua adhuc lex est quæ adiuuare possit mori volentem, commodate, conferte. Est vtriusque iuris & autoritas quòd in mea morte tribuatis. Præstate causis vt moriar, præmio vt sepeliar. Sentio P.C. hoc primum ab affectibus publicis petendum, ne quis ideo mori me velle non credat, quia potius ad caussas ac verba confugi, quia à vobis malui petere quicquid ab his potui manibus accipere. Merui fateor malignas interpretationes, vir fortis vt morerer, à bello reuersus arma posui, populi fauorem, gaudia ciuitatis intraui. Sed siue hoc est sepulturæ suæ magna reuerentia, pessimæque aditæ pectoribus humanis infirmitates, vt esset quod timeret, qui non timet mortem: siue decuit innocentiæ amore pereuntem tranquillitas magna pereundi: ignoscite quæso cunctationi, patientiæ, moræ. Si me continuò occidissem, tanquam parricida moriebar. Neque est P.C. quòd excludi præmium putetis contradictione patris. Eximus per magnorum operum reuerentiam de necessitate parendi, & aut interim nobis magna venit contra nominis huius potentiam de virtutum fauore libertas, aut obsequia peracta demum optione repetemus. Non est quòd vos resistentis moueat autoritas. Neminem inuenias mori volentem qui non habeat aliquem vetantem. Ille cui præstò non sunt pignora charitatis, lacrymis tamen audientium, & consolationibus, & promptissima semper exhortatione retinetur. Parentibus verò circa liberos vnus affectus est, fauete vitæ, timete mortem. Non habent patientiam nec iustæ orbitatis, & inter supplicia licet pœnasque, omnes tamen illis innocentes, omnes miseri sumus. Ego P.C. communem hanc impatientiam senis accendo pietate, reuerentia. Fieri non potest vt se mori debere persuadeat patri filius, propter quem se videtur occidere. Hactenus leges, hactenus merita virtutum: veniamus ad necessitates. Mori volo, mori volo.

ita vt reddidi caussas. Ita non ex hac destinatione sententis quicquid dici non potest? Videritis, quid nos hucusque protulerit, hinc incipit ratio. Quod volo, fingite vnum ex populo turbáque petere ius præmiorum. Non debet vetari, quoties habet caussas: non potest, quoties non habet. Scilicet enim verendum est. ne ad hoc inconsultè, ne temerè leuitas humana prosiliat: & credibile est, vt quicquid apud hominem pro vita dici potest ipsa sibi vita non dixerit. Abite gratulationes, silete blanditiæ, quoties iam putatis noluisse me mori? Primum, hoc maximum, quod pro incolumitate hominis natura commenta est, vt periremus inuiti: & contra tot aduersos casus, patientiæ nobis æquanimitate succurreret. Inde est quòd inter luctus & desperationes fœda viuacitate duramus. An vos me moueri non creditis quòd iuuenis sum, quòd modò vitæ voluptates, modò gaudia lucis ingressus sum? Quantopere mihi blanditur, quòd publicis ex acie reportatus humeris lætitiam ciuitatis impleui? Quoties mehercule hæc vulnera, & rorantia hostili cruore arma complexus, animum supra necessitates erigo, supra fatum pono. Sed omnia mihi iam discussa, consumpta sunt, & honesta pereundi ratione victa cesserunt. Quid mihi amplius cum corpore, quod oderunt oculi sui? cum quo quotidie properans anima rixatur? Non sunt mea membra, quæ possim velut hostis alicuius lacerare, confodere. Homini qui semel renunciauit rebus humanis non redditur vita, sed tempus: & ipsa cupiditas ratioque pereundi, hoc ipso quo vetamur, accrescit. Felicior mehercle qui moritur antequam debeat, antequam velit. Penè serò renunciat, vitæ, quisquis sic ad exitum peruenit, vt hoc illum facere nemo miretur. Ei tantum debet mors negari, de quo non sufficit hoc pœnæ genus, vt ipse potius occidat. Nam, quòd lex iussit vt moriturus redderet caussas, quòd insepultum voluit abiici, si sic properasset erumpere, vt non nunciaret hoc prius, non fateretur: fallitur quisquis ideo factum putat, vt teneremur inuiti. Illa verò non timet pereundi temeritatem, nec secretum doloris alieni libenter inquirit. Sciebat illos non aliter ausuros proferre caussas, quos sceleris conscientia, quos maioris cruciatus, metus suprema compelleret. Igitur ne supplicia properato luctarentur obitu, rur-

tu, rursus in pœnam nocentis insepulti corporis reuocauit iniuria. Lex placida, mitis, caussas mortis reddi voluit, non æstimari. Possum igitur P. C. publica quadam voce generis humani respondere quærentibus caussas mortis interrogatus. At ego difficilius redderem vitæ. Quid iuuat ô misera mortalitas animam per tot annos, etiam si natura patiatur, per infinita temporum spatia tristissimo corporis retinere complexu? Si cuncta gaudia nostra, si voluptates, & quæcunque ex hac vniuersitate mundi vel solicitant aspectu, vel blandiuntur vsu, diligenter excutias, tota vita hominis vnus est dies. Humiles prorsus abiectæque mentes, quas non implent hæc eadem semperque redeuntia: vt qui honestis operatus artibus sciat quis finis bonorum, quæ vera felicitas, nunquam sibi videbitur præmatura morte periturus: & lucis caussas ad animum mentémque referentium neminem quotidie vita non satiat. Relaturum me nunc putatis, quando plura sint in hac æui breuitate fugienda: comparaturum gaudiis, prosperis, metus, calamitates? Illa æstimemus propter quæ fatigamus votis deos, propter quæ breuem querimur ætatem. Nempe sunt vanitas, cupido, luxuria, libido. Non pudet propter hæc ferre debilitates, luctus, spatia morborum? & cum liceat euadere, malle pati? Finge tibi velut ipsam proclamare naturam. Receptus es in hoc pulcherrimum mundi rerúmque consortium, & per succedentium vices in ordinem mortalitatis natus bona nostra vidisti: admitte posteros, cede venientibus. Nescis te quanto diutius vixeris, tanto magis impatientiam parere? Quantumlibet prorogentur tempora, iungantur ætates, quandoque tamen non potest non exitu petire miseri, qui moritur inuitus. Miraris quòd suprema mea ipse præcipitem? Nunquid enim non hoc agunt singuli dies? Omnis nos hora per tot tacitos fallentesque cursus applicat fato, & in hac turpissima perpetuitatis cogitatione distracti, per exigua festinantis æui momenta præmorimur. Faciamus potius de fine remedium, de necessitate solatium: exeamus sponte, consilio, pleni securitatis, gratias agentes. Solus vixit quoad voluit, qui mori mauult. Indulgete quæso sæuæ tristésve caussæ, indulgete virtutes, vt mori tanquam magno animo velim. Ita non sufficit ad matúrandos exi-

tus, quod fortiter feci: Infirmæ prorsus terrenæque mentis est, vt numeretis annos: ego (quæ felicissima vel lassitudo vel satietas est) virtute consenui. Quid adhuc inter accidentia fragilésque casus ago? Homo receptus in publicas gratulationes præsentię humilitate decresco. Minores fiant necesse diuturnitate, quorum initia confirmauere successus: cum iam nec operibus, nec felicitati possit accedere. Cùm fortuna ruere dementia est, & ætatem trahere pereuntem. Nullos ego senes degere turpius puto, quàm qui fortissimi fuerunt. Vultis expectem vt putres artus fœdet pudenda canities? vt sanguine membra vacuata vix nitantur ad gressus? vt hæ laudatæ manus, nec ad quotidianæ vitæ ministeria sufficiant? Quàm miserum, quàm deforme est meminisse quod fueris! referre cicatricum tuarum redundationes, & frigidam præteritorum memoriam! cùm iam fidem membra non habeant, supra sua facta rideri! Festinatò exire de seculo debeo, dum alacre corpus, dum spiritus vrget, dum teneor, dum desideror: & hoc volo deberi manibus meis, animo meo. Fauete dij pariter atque homines: mortem vir fortis inueni. Est hæc communis mihi cum multis fortasse caussa, sed veniamus ad meam. Si mihi mathematicus denunciasset damna membrorum grauem corporis perpetuúmque languorem, ignosceres tanta mala vel incerta fugienti. Plus est quod expauesco, quod timeo. Minatus est mihi manus meas, meos animos: nullúmque voluit esse momentum, quo securus intrepidúsque requiescerem. Iussus sum vitam per anhelitus metúsque consumere. Quis inter hæc spei, quis consolationis est locus? Mori debeo tanquam nocens, si mathematicus verum dixit; tanquam miser, si mentitus est. Quid, quòd me futurum dixit: parricidam? Ecquem mittamus in experimentum, cui credamus? Placet post futurorum incertam tractare rationem. quid ad diuersas suasiones, & ad loquacissima humanorum pectorum ingenia variaris? Parricidium dictus sum facturus: si possum posthac viuere, non sum innocens, etiam si non fecero. Interrogare mehercule hic libet vos omnes liberi, omnes parentes, quem mihi post hanc denuntiationem assignetis animum. Homo sum, cuius corpus iratum fortasse seculo numen, velut aptissimam facinori videtur elegisse materiam, cui in primis

continuò

continuò natalibus assignata est virtus pariter & facinus, omnium incredibilium diuersorumque pariter capax, omnibus difficultatibus nouitatibúsque sufficiens, sceleribus miser, & sine morte sua nocens, in quo debeatis ipsas quoque odisse virtutes. Nescio quæ me prodigiosa feritas in patrem velut telum aliquod casurumque pondus librat, impingit. Facinus me manet, quod contra fidem est, quòd profuturum mihi negatur: & nolim: cuius non tempus, non locus, non caussa prædicitur. An mori debeam, vos æstimabitis: non debui nasci. Sentit pater quanta sit prædicti sceleris immunitas: & ideo tentat efficere, vt mathematicam artem non putetis: ac modò contendit non esse fatum, & cuncta casu fortuitoque decurrere: modò etiam vt prouidentia regantur, non posse tamen humana scientia deprehendi. Dum vtrumque colligo, interim apud grauitatem vestram depono sensisse aliquid patrem, etiam cùm metuit. Ego mathematicum probaui dixisse verum: ille credit esse quod dixit venturum. Casúne tibi pater hæc diuersitas videtur in corpus vnum dissentientibus solidata primordiis, vt summo vertice locatus igneus vigor cuncta leuia calidi spiritus ardore suspenderet: profundus humor ad ima diuersus, vnde quotidie superpositi caloris alimenta traherentur, terrenum pondus in medio quanto supernè spiritu, tanta penitus inanitate subnixum librata mole consideret, vt seculorum infinita series, per assiduas temporum vices sua lege festinet? Quid hæc fulgentium siderum veneranda facies? quòd quædam velut infixa ac cohærentia perpetua semélque capta sese collucent, alia toto sparsa cælo vagos cursus certis emetiuntur erroribus? Ista credis passim fortuitoque disposita? Rogo, quid melius ratio fecisset? Deus hæc, deus fabricator operis vniuersi, ex illa rudi primaque caligine protractum posuit in vultum, digessit in partes. Postquam dederat vniuersitati parem dignámque faciem, spiritum desuper quo pariter animarentur, immisit. Inde est quòd quicquid nascitur, consociata numini proprietate signatur, & in totam æui sui breuitatem compositum firmatúmque sic accipit futura, quasi vitam. Hæc credo pater terrori primis fuisse mortalibus, mox admirationem consumpta nouitate meruisse. Paulatim deinde hoc quod stupemus, animus ausus diligenter attende-

re,in arcana naturæ facrum mifit ingenium , & ex affiduis obferuationibus notífque redeuntibus latentium ratione collecta, peruenit ad cauffas. Miraris fatum hominis poffe prædici? Defectiones fiderum laborefque narrantur,nunciatur origo tempeftatum, laffitudo ventorum, quod fidus immodicos folis ardores, quod feueras minetur hyemes,quid fignificent fparfi longius crines, quid ardentius folito iubar, quid excuffa flamma fideribus. Non inuenio quid poffit effe certius vetæ artis ingenio, quàm dicere quid futurum fit, fieri deinde quod dixerit. Quòd fi effe artem mathematicam probant natura, ratio, experimenta, pater quoque qui credidit confulendum, fupereft, vt oftendamus verum dixiffe de futuris, quem de præteritis non poffumus probare mentitum. Accipite primam certiffimæ fcientiæ probationem. Homo qui de partu confulebatur, non confudit turbauitque refponfum, nec per varias ambages indeprehenfibilem fparfit errorem, nihil ita locutus eft, vt nihil audientium interpretatio traheret dirigeretque quò mallet. Atqui in eo tota ratio fallendi eft, non dare confulentibus quod depofcant, fed caligine magnaque promifforum varietate fufpenfos fic dimittere, vt quicquid cafus attulerit putent effe prædictum. An fcilicet hæc fuerit ratio fingendi,quòd dicebat vfitata, communia, quæ futura pater facilè crederet,libenter audiret? Fortiter, inquit,faciet filius tuus. Rogo, vbi magis definit,qui mentitur? Sed quibus ille,dij deæque fignis, quibus impletus eft notis, qui de parricida diffimulare non potuit, cùm quæreret pater? Artem tantùm mirari me pater putas? Ego miror animum,ftupeo conftantiam. Erit,inquit, vir fortis & parricida. Rogo quæ ratio fallendi eft, ea dicere propter quæ nec prioribus debeat credi? In parricidio quod profpiciebat mathematicus hæc fola ratio fuit mendacij, ne prædiceretur. Fero tamen,vt quis in aliis confultationibus decipi pofsit aut errare: de futuro parricida non magis mathematicus poteft,quam pater interrogare. Omnes,ficuti apud facræ artis antiftites fatis conftat, animæ proprietates & futuras mentium corporumque formas, ex illorum fiderum qualitate quibus in ortu fuo cuncta gignuntur,accipiunt. Aliquis vagi numinis errore perftrictus eft, vitam tranfiget ille difcurfibus. Placida conceptum

ftella

ſtella ſignauit, erit modeſtia lenitate conſpicuus : ardens naſcentis horam ſidus accendit, viribus pariter morbúſque flagrabit. Languidi & iam vergentis in procliue mundi, hebeſcentibus tardior membris, ſimilis ſenectæ iuuenta pigreſcit. Iam ſi cui principalium deorum fulgor illuxerit, in populi conſurget imperium. Credo mehercule in illum natalem meum monſtri diem, iratorum numinum conſpiraſſe violentiam, ſedemque prodigioſi ſpiritus collato pariter igne preſſiſſe. Si verum eſt, poſt vetuſta ſecula, & innumerabiles annos reddi rurſus aliis corporibus animas : fortaſsis in me renatus ſit aliquis ex illis, quorum ſcelere violatus dies mundum ſubitò mutauit, quos per maria terraſque fugientes, furiales faces, & vltricum dearum terror agitauit. Neceſſe eſt vt maiores notas ventura promittant, quæ non temerè naſcuntur. Sic futuras tempeſtates, pelagi fragor, & conſcium nemorum murmur enunciat : ſic periturorum fata populorum ardentes cœlo faces, & crinita ſiderum flamma præcurrit. Prædicebar bello, monſtrabar armis, agebat ante ſe ventura feritas publicas calamitates, & omnium malorum conſummatione parricida ponebar. At nunc iſta putet aliquis fortuitò, non arte ſentiri poſsit fortaſſe caſu euenire quod futurum ſit; non poteſt caſu fieri quod prędictum eſt. Ecquando vnquam pater explicuit manifeſtius vllius fati neceſsitatem totus ordo reſponſi? Vir, inquit, naſcetur: euenit. Educabitur quanuis parricidium prædictum ſit: accidit. Perueniet ad iuuentæ robur: adoleui. Viribus erit conſpicuus, & nimis. Aderunt bella: venerunt. Ibit in aciem te volente miſſuſque fortiter faciet : feci. Erit parricida: ſi vixero. Si pater, tam ſecretæ profundæque artis ratio reddenda eſt, nónne habere tibi grande conſortium prædicti videtur ipſa diuerſitas ? Virum fortem dixit, & parricidam. Vicina ſunt hæc etiam vt diſsimilia : paria viribus, etiam vt mente diſſentiant. Quid enim me aliud notabilem fecit in bello, quam quòd non parco ſedibus, cruore non ſatior exultans ſuper ſtratorum corporum ſtrages, palpitantibus adhuc cadaueribus alacer inſiſto ? Virtutis ſunt iſta cùm hoſtis contigit. Pax eſt quæ nos deprehendit: & cum iuſta graſſandi materia conſumpta eſt, in facinus neceſſe eſt ocioſus ardor erumpat. Ecce iam reipublicæ præbita eſt quies, mihi tamen plu-

timum est cum gladio meo, totis diebus tracto ferrum, ad arma respicio, tela mea laudo, admiror, alloquor. Crede pater, & parricidium tam facilè est quàm fortiter facere, cum vtrunque de fato est. Sed quousque ratione colligam; quod exitu iam probatum est? quod nullis mathematicus dixit ambagibus? nullis dissimulari artibus potest? Partem responsi futuram in alio opere iam vidisti, & quod præcipuè torquet animum: fides sceleris virtus fuit. Explicata est autoritas responsi, cum de duobus prædictis vnum factum est. Nec possis de veritate dubitare, quoties cum incertis experimenta consentiunt. In responso cui cuncta cesserunt, fieri non potest vt hoc solum factum sit, quod nouissimum est. Non potest, inquit, fieri parricidium. Vis miter pater, si non creditur futurum, quod etiam cum factum est, vix creditur? Falleris si aduersus prædictas necessitates sufficere credis quòd ego bonus filius sum, quòd tu optimus pater. Tu non mereris scire, credo ego vtique nolle me scire. Quid est ergo fatum nisi quod fit & non habet caussas? Quemadmodum ergo inquit, istud vitari potest, si fieri necesse est? Scilicet hac sola ratione vt mors inter facinus hominemque ponatur. Vincitur pater, fatum, si resistas: vincit, contempseris. Ago quinimmo gratias hoc solo nomine crudelissimis fatis, quòd maximum facinus non in prima æui mei parte posuerunt: quòd præmissæ sunt ante virtutes, magnorumque operum prior ordo defluxit. Potest puto caueri parricidium, quod & prædicitur, & nouissimum est. Fingamus pater, mathematicum de hac sola vitæ meæ parte mentitum: quid tanti est vt credam ista, & viuam? Occidi pater non potest. Sed quid refert si difficultas ista non est salua animo meo? Excedit omnem calamitatem innocentiæ suæ non credere, diebus ac noctibus timere, suspectum habere animum suum, calumniari manus, incursare visus, & parricidalem agere cogitationem. Maior mihi ratio moriendi est, si parricidium fieri non potest, & ego me credo facturum. Quē tu mihi pater imperas laborem? quam asperam exigis patientiam? Horreo oscula tua, ne seniles artus nimium grauis amplexus elidat. Non sustineo eosdem expetere conuictus, ne quos porrexerim cibos, venena fiant. Timeo eiusdem peregrinationis adire comitatum. Omne fugio secretum, ne quid fortuna, ne quid afferat casus. Quousque timebi-

timebitur animus ? Mors mihi præstare potest ne parricidium faciam, mors vt videar nec fuisse facturus. Sed me infelicem, quàm multa sunt quæ timere debeam, etiam contra animum meum ? Vnde scio an expulsum me repentè sensibus meis, aliqua magni discriminis imago rapitura sit ? possibile fortasse tanquam sequar classici vocantis instinctum, tanquam me ruentis patriæ fragor, & vociferatio captæ ciuitatis exiuerint. Me sanè interdiu custodire possum, sed vnde scio quid afferat nox, casus, error ? Mathematicus hoc non futurum dixit vt vellem, sed vt occiderem. Tu quoque pater, quanto gratiores passurus es ex ipsa dissimulatione cruciatus ? Felicius prorsus est, palàm occidisse quem timeas. Cùm bene in oculis meis amplexibúsque requiescas, subeat necesse est tacitas cogitationes prædicti periculi metus: & licet componatur ad fortem superbámque constantiam, naturalis tamen hominis infirmitas potest tam percussorem timere, quàm mortem. Explica nos pater, tam misero tristique complexu, & longissimas sollicitudines breui recide patientia. Minus indignum est vt moriar, si innocens futurus sum, quàm vt viuam si parricida. Denuntio tibi pater, & de suprema necessitate confiteor. Iam non sunt meæ potestatis hæ manus: non regere dexteram; non retinere sufficio. Venit ille nesciò quis ardor, non sentiò, non intuentur oculi, Tunc omnia incipio scire, cùm gesta sunt. Quid? tu me lacertorum viriúmque beneficio strauisse nuper hostes putas ? Quantum dicuntur narrasse captiui ? nescio quem in me monstrosi vultus horruere conspectum. non tela iaciebam, non iaculabar ictus. furialibus miser facibus ardebam, & pectus istud nō lorica, non ferrum, sed diri serpentum clauserant nexus. Non fuit illud pugna, non acies. in bello parricida vincebam: excesserunt opera mea humanarum virium mediocritatem. Quicquid factum est, rabies, insania fuit. Prædico, protestor, non ego parricidium faciam, non ego fortiter feci. Quòd si vlla ratione casúve effici potest vt prædicta non fiant fidem vestram P. C. vt mihi potius innocentia, quàm fato debebatur: ego dicar expugnasse constitutionem, fregisse vincula necessitatis: mea pietas, mea laudetur integritas. Dij non sinant, vt inter me responsúmque decernat exitus. Mathematicum vincere

malo quàm reprehendere. Quid nūc agam P.C. queádmodū me vir fortis ad preces, quemadmodum parricida componam: Dicam, miseremini? dicam succurrite? Sic rogari contra mortem solet. Nouo mihi inauditóque opus est ambitu malorum. Nisi morior, periclitor. Ideo videor caussas reddidisse, vt contradiceret pater: & si bene noui malignas interpretationes, non exitum captasse dicat, sed excusationem. Explicate per fidem miseri pudoris æstum, nunquam videbitur mori voluisse parricida si vixerit. Ad tua nunc genua porrigo, optime pater, has ad scelus tantum fortes manus. Per ego, si fas est, quicquid feci, per hanc ipsam mei charitatem, qua me nondum timere cœpisti, miserere, filium pietate pereuntem ne velis exitum facere parricidæ. Præsta mihi patientiam qua me modò bello credidisti. Finge nos in ipso prosperi Martis cecidisse complexu: confectúmque magis vulneribus cadauer efferri. Relinquo tibi pro me omnes parentes: hunc quo nos retinere voluisses, in suprema mea transfer, affectum: tuis manibus compone corpus, extrue rogos, funeri iusta persolue. Deinde cum in nouissimis osculis supremóque discedens satiatus fueris amplexu, tunc te fas est sublatis ad cælum manibus proclamare, Mathematice, mentitus es. Reddidimus caussas, peregimus preces. reliqua vos manus, vos adiuuate ciues, non vt liceat mihi mori, licet istud etiam vt negetis. Vir fortis cōmendo vobis exitum meum, si non continuò lætale vulnus impressero: si non cum sanguine totam animam properans ictus egesserit, adiuuate dexteram, deprimite telum, & ante omnia detinete patrem. Nescio quàm longè manum sparsurus sit fugientis animæ dolor, quò cadat extractus mucro visceribus, in quem se collabentis corporis ruina præcipitet. Vultis scire quantum debeam timere victurus? Metuo ne patrem, dum morior, occidam.

ÆGER

ÆGER REDEMPTVS,

DECLAM. V.

ARGVMENTVM.

Liberi parentes in egestate aut alant, aut vinciantur. Quidam duos filios habebat, frugi & luxuriosum. Peregrè profecti sunt, capti à piratis, luxuriosus languere cœpit. Ambo de redemptione scripserunt. Pater vniuersis bonis in vnum redactis profectus est. Dixerũt illi prædones, nõ attulisse illum nisi vnius pretium, & eligeret vtrum vellet. Ægrum redemit. Qui dum reuertitur, mortuus est. Alter ruptis vinculis fugit. Alimenta poscit pater, contradicit filius.

Pro patre contra filium.

QVAMVIS, iudices, in tanta malorum continuatione iam poteram nihil ex accidentiũ meorum nouitate mirari, nullúmque mihi reliquerint impatientiæ genus aduersa, quæ de solatiis remediísque creuerunt: confiteor tamen hoc solum me prospicere nullo metu, nulla tristiũ recordatione potuisse, vt post piratas, orbitatem, famem, hinc quoque calamitatibus nostris pondus accederet, quòd reuersus est filius meus. Viuebam miser, vt hunc viderem soláque superstitis expectatione suspensus, auidissimam moriendi cupiditatem contentiosa mendacitate fallebam. Pudet persuasionis, redisse se iuuenis affirmat vt vindicaretur morte fratris, vt patris orbitate gauderet; nec intelligit maiorem se factis meis authoritatem hac indignatione conferre. Nunc magis sentio, quantum facinus fuerit ægrum non redimere. Queritur se relictum, qui potuit euadere. Vtcunque igitur, iudices, poteram redemptionis illius reddere de præsenti iuuenis impietate rationem, & mihi crudelitas ista præstabat, vt filium viderer elegisse meliorem. Non vtor tamen occasionis huius inuidia, nec quicquid miseræ pietatis impatientia feci, querela malo defendere. Ego verò tunc non mores liberorum, mentésque tractaui, nec mihi in illa tristissima conditione succurrit de comparatione consilium. Sola, quid facerem, necessitas, sola iuuenum meorum aduersa suaserunt. Ex duobus liberis neutrum magis amat, qui redemit ægrum. Illud planè, iudices, vltra omnem malorum meorum fateor esse tristitiam, quòd hac

asperitate iuuenis, hoc inopiæ squalorísque despectu famã optimi fratris incessit. Hominem qui piraticum carcerem, qui prædonũ vincula discusserat, decuerat, ne voluisset aliter reuerti. Ex quo se nobis tanto virium labore restituit, poterat eius quoque admirationem mereri, qui pretio paulò antè cessisset. Dij immortales, quam laudẽ, quem gloriæ fauorem impleuerat! si pasceret patrem, redemerat fratrem. Relaturus vobis, iudices, ordine malorum meorum euentum, quem nemo tam crudelis, nemo tam sæuus audiet, vt me nõ pascat, hunc ante omnia, qui se queritur in fratris comparatione damnatum secreti doloris indignatione conuenio. Quid agis impotens superbe? Tu nescis vtrum fuerim redempturus ex duobus sanis, ex duobus ægris. Habui enim, iudices, filios diuersissima mentium corporúmque qualitate compositos; & sicut mox probaui sæua captiuitas, in totam dissimilitudinem, vitæ quoque genere diductos. Hic nanque robustus ac patiens, non moliri prosperis facilè, non accidentibus frangi: & quem de voluptatum gaudiorúmque contemptu scires parem quandoque fortunis, traxerat ex firmitate mentis magnam protinus & in membra constantiam. Ille verò pariter in lætitiam metúsque resolutus, alienus à curis, solicitudinibus impar, delicatus, impatiens, & iam similis ægro. Sed apud patris affectus hæc ipsa liberos dissimilitudo iungebat, & erat quædam in æqualitate charitatis æqualitas, quòd hunc seriò laudatúmque semper, illum iam quadam miseratione diligerem. Quid profuit indiuidua pietas? Erat enim me nolente manifestum vtrius magis colloquiis, magis lætarer aspectu. Velit nolit, iudices, ipsa quoque querela, iuuenis quid de patris fateatur animo, probat. Irasci quòd non sit fratri prælatus ægro, impatientia est hominis qui magis ametur. Accipite, iudices, maiorem pietatis æquæ probationem: filium nec peregrè dimissurus elegi, iunxi fratrem, aptaui comitem, & vtroque patris latere nudato, visus sum mihi magis habiturus vtrumque mecum, si pariter essent. Hanc apud me iuuenum æqualitatem, etiam in calamitatibus fortuna seruauit. Vterque captus est, ambo de redemptione scripserunt. Dissimules licet, iterum tamen & inter aduersa persuasionem charioris inuenio. In captiuitate cõmuni puto minus speraui

rauit ille de patre, qui languere cœpit. Tu mihi nunc impotentissime iuuenis, tu quæso responde. Quid aliud facere debuerit pater duos redempturus? Cunctas facultates in precia collegimus, seruulos, penates, & omnia vtiliora properanti festinatione parentis addixi, & vltrà quàm non potest excogitare summus affectus, nihil senectuti meæ, nihil dubiis casibus (prô inconsulta pietas) nihil nèque illi reseruari, quem redemissem. Quantum, iudices, ad piratas tulerim, scire potestis ex hac fame. Fuerit precium licet exiguum, paruúmque, dum totum: fingite quamlibet diuitem, quanlibet pauperem patrem, nemo vnquam plus pro liberis dedit, quàm qui sibi nihil reliquit. Vtrúmne igitur, iudices, nemo mortalium habet precium plurium liberorum? An piraticæ feritatis ingenium est, in captiuorúm taxatione solos æstimare redimentes? Dij immortales, quàm arrogans me pirata, quàm superbus excepit? Parum, inquit, attulisti senex, languet alter. Quid ego à diis hominibúsque merui, quòd mihi non redditurus vtrumque, non ipse potius elegit? Sæuus, & humani doloris artifex, negauit à me duos posse redimi. Deinde vt hoc tristius, vt difficilius esset, redditurum se dixit vtrum maluissem. Vides iuuenis, quantum pietati testimonium reddiderit ipsa crudelitas. Conditio nō ponitur nisi duos redempturo. Expectatis, certum habeo, iudices, vt in tristissimæ necessitatis positus abrupto, ad ægrum continuò præparauerim. Quis non putet audita conditione, vincula me statim detraxisse languenti? Oderitis licet confessionem meam, deliberaui. Tenuit inter illos inexplicabiles doloris æstus, perquam longum pietas misera consilium: & quod nunquam satis manibus filij, nunquam satis excusabo conscientiæ meæ, non statim mihi ille deficiens vnicus fuit. Dissimules licet orbitas, ego mihi plurimum videor adiecisse languori cũctationis mora, & sensit infelix quid in electionis huius necessitate fuerim neutro languente facturus. Tandem, quod solum habebat ambitus genus, desperatione præualuit. Accepi, fateor, illum qui solutus quoque non sequebatur, quem non gaudium redemptionis, non lætitia prælati, non hortantis erexit patris amplexus. Si esset in rebus humanis vlla clementia, merueram etiam de piratis vt mihi duo redderentur. Vtinam, iudices, iuuenis illius vita præstaret, vt videretur non periculi miseratione, sed cha-

titate prælatus. Me infelicem, quòd bonam habeo caussam. Explicuit iustitiam comparationis, qui decessit etiam redemptus & in perituro filio nihil aliud electum est. In quo fui miser famæ periculo? Filius meus langore defunctus est, Tamen pater occiderat ægrum, si reliquisset. Videram continuò, iudices, in carcere illo quantum promitteret constantia hominis, quem non captiuitas, non expectatio patris, non fratris fregisset infirmitas. Nec immeritò de fortissimo iuuene cūcta speraui, si fuisset ad omnes conatus explicato languente liberior. Tandem miseros fortuna respexit, & puto contra prædonum commenta, feritatem, ipsa consensit, vt nobis quem negauerant, non abstulissent: Non quidem mihi, iudices, arrogo temporis illius prouidentiam, nihil me fateor fecisse consilio; potest tamen vtriusque iuuenis exitus necessitatibus meis assignare rationem. Periit quem redemi, reuersus est quem reliqui. Inuehisse te putas iuuenis, patrem cibos & alimenta poscentem? Quærebam precium tuum, testor clementiam mitissimæ ciuitatis. hæ preces, hic rogantis ambitus fuit. Misereminì, date stipes, indulgete: conferte, repetendus est ille qui redimi maluit fratrem. Sed & hac te decebat reuersum proclamare voce, Erige vultus pater, attolle tristissimam faciem vindicanti de sæuissimis prædonibus sumus, duos redemisti. alimenta posco, poteram non adiicere, filium pater, sed mendicus hominem, sed iuuenem senex: Quis enim magis ex ipsis rerum naturæ sacris venerandísque primordiis descendit affectus? Quid etiam inter liberos ac parentes tam commune, tam publicum, quàm vt alicuius famem proximus quisque depellat? Voluit nos ille mortalitatis artifex Deus in commune succurrere, & per mutuas auxiliorum vices in altero quenque quod pro se timeret asserere. Nondum hæc charitas est, nec personis impensa reuerentia, sed similium accidentium prouidi metus, & communium fortuitorum religiosus horror. In aliena fame sui quisque miseretur. Sic cibos obsidio partitur, sic inopiam pariter nauigantium frequenter vnius alimenta parauerunt. Hinc & ille venit affectus quòd ignotis cadaueribus humum congerimus, & in sepultum quodlibet corpus nulla festinatio tam rapida transcurrit, vt non quantulocunque veneretur aggestu. Parentibus verò liberi non præstatis alimenta,

limenta, sed redditis: quanto, dij deæque, breuiora, quanto minora pro tot infantiæ, tot pueritiæ sumptibus, tam variis vel abstinentissimæ iuuentutis impendiis? Si mehercule hoc quoque officij genus natura permitteret, bene pro deficientibus aliquid & vita vestra deperderet, iterúmque ex illa quam traxistis anima portio breuis in suum rediret autorem. Vultis scire quantus nomini nostro debeatur affectus? quanta veneratio? Non est beneficium quod poscitis: sed est facinus quod negatis. Liberi parentes alant. Pudet sacrorum nominum, pudet religionis humanæ. Hæc ergo lex erit? Quid imprecer homini, qui primus fecit vt pietate iuuaremur? Liberi parentes alant. O crudele factum. O nunquam tristior fames: ita pascit ille qui cogitur? Non meruisti, inquit, accipere. Discede pietas, quiesce paulisper: infirmitas remuneranda sit. Primum lex seuerissima est, vt fortius alimenta poscantur. Perdiderunt pulchritudinem sanctitatémque naturæ, qui putant illis parentibus iura succurrere, quibus apud liberos salua est de mutua charitate reuerentia. collisis prospexere pignoribus, & inter tam venerabiles affectus hoc quoque dignum prouidentia fuit, vt aliquid & odia præstarent. Quereris, irasceris, & ideo iuberis. Expectandum est videlicet vt liberorum parentúmque concordiam præferant totius merita vitæ, & vt pietas, natura, sanguis accipiant quotidie tanquam amicitiæ nexum: & nisi nos promeruerimus obsequiis, adulatione, patientia: natales ortus & pignora prima perierunt? Si vultis, iudices, vt huic nomini salua sit in omni personarum diuersitate veneratio: bonorum patrem filius alat, lex malum. Non faciam hanc contumeliam rerum naturæ, non faciam legi, vt excusem vel pessimum patrem, vt sacro nomini tentem gratiam petere de venia. Sim licet crudelis ac sæuus, filium tamen diutius amaui. Clauserim paternos penates, de testamento, de spe successionis epulerim, onerauerim vinculis manus, fœdauerim membra verberibus? persolui gratia non potest nec malo patri. Arrogans, impotens sum nolo quotidie mer eri quicquid mihi deberi cœpit primo die. Facilis, mitis, indulgens, vocabula sunt ista minoris affectus, propter hæc aleretur amicus, pasceretur extraneus. Vestrum quinimmo crimen est, quòd interdum aliud su-

mus: & (vnde manifestum est diuersitatem nostram venire de moribus liberorum) nõ inuenias asperum patrem, nisi iam peccantis ætatis. Quid ais? rigidus, immitis sum: ideo pasce, tantum pasce, non vltrà malo pro reuerentia nominis nostri. Quicquid præstatis inuiti, & cùm alitur pater quem quereris indignum, accidere mihi videntur omnes parentes. Si vis, affectum debes: sin minus, necessitate seruitutem, patientiam. Non tanquam pater alitur, qui tanquam bonus amatur. Sepone iuuenis, differ querelas, tunc irasceris, tunc obiicies mihi, cùm prosperitatum, cùm secundorum officia deposcam. Non talis ad genua tua prouoluor, vt extimendus sim. Nulli malus est pater, cùm esse cœpit infelix. Aspicis collapsum, & ex omni calamitatum genere miserum, & vltra quod accidentium mensura non exit, in orbitate mendicum. Riget squallidi capitis concreta canicies, vigor pristini vultus vacuis luminibus intabuit, & per obstantium crinium illuuiem tenuis arentium iactus oculorum. Hæret astricta nudatis ossibus cutis, & in fame sua homine consumpto, iam membra sine corpore. Iterum bonus sum, in pristinam religionem de calamitatum horrore restituor. Adeóne non habent hæc ipsa supplicia pœnas, quòd posco, quòd rogo, quòd mendicus sum filij mei? Et quàm multa, dij deæque non possunt pro nobis impetrare leges? Quantò plura sunt quæ negantur, cum præstant inuiti? Non exigo vt tuis manibus porrigas cibos, vt consoleris, vt foueas: proiice quod rapiã, abiice quod colligam. Genus vltionis est pascere, nec misereri. Si tamen, iudices, fas est impietatis huius vllas accipere caussas, & filium qui nõ alit, putatis reddere posse rationem, æstimate per fidem quod sit facinus illud, cuius vltionem debeat exigere aliquis de fame patris. Captum me inquit, non redemisti. Quis non putet queri de filio patrem? Quenquámne dicentem feras, nihil tibi debeo, qui mihi vitæ lucísque beneficium semel præstitisti, quia hunc spiritum, hoc corpus non ex indulgentia tua rursus accepi? Iniquissima magnorum conditio meritorum est, si quidquid non fuerit adiectum de prioribus perit, & pessimo exemplo gratiam præteritis auferunt reliqua cessantia. Non redemi, non tamen ideo minus est quòd in hunc te diuinorum humanorúmque conspectum de nostra protulimus anima. Maria terrásque, & infatigabiles siderum cursus,

cursus, & cuncta sacro fulgore lucētia nos, vt fruereris, ostendimus. Has quas subtrahis manus, hæc verba quæ negant, de meo spiritu, de meis visceribus hausisti. Gaude potius, exulta quòd tibi patris asperitas præstat boni filij iactationem. Solus habet quod imputet patri, qui queritur, & pascit. Quàm multa, iudices, huic quærelæ respondere poteram, propter quæ filium salua pietate non redemissem? Quis non acciperet excusationem, si dicerem, Impediit quamuis properantem senectus, inopia, languor? Pretium non tam festinanter inueni. Explicare non potui nauigationem iuuenibus quoque fortibúsque difficilem Solus ac senex non illa qua speraueram prosperitate direxi. Per quos metus, per quæ peregrinationis incerta properaui? Remoue, iuuenis, indignationem, nihil plus pro filio factum est quem recepi. Non fortunam tibi debeo, sed affectum: non exitum, sed voluntatem. Pro duobus precia contraxi, pro duobus maria conscēdi, pro duobus genua tenui. Rogo vter magis amaretur, si mihi piratæ duos reddidissent? Agè tu nunc iuuenis ad faciendam inopiæ patris inuidiam (si videtur) exclama, Famem obtendis, ad quam luxuria, prodigarúmque voluptatum continuatione venisti: exhausisti senex census in precia meretricum, quanquā & huic iubetur necessitati pietas vestra succurrere, & lex quæ inopem, quæ patrem nominare contenta est, filium non remisit ad caussas. Quid verò si in educationem, in discursus, in precia vacuatus sum? Excedit omnem scelerum comparationem, patrem mendicum facere. nec pascere. Tentat iudices hoc, quòd non est redemptus, ampliare alia iuuenis inuidia. Fratrem, inquit, mihi prætulisti. Fateamur paulisper hoc crimen, agnoscamus hoc nefas. Impudentissime generis humani, tu non feres vt frater tuus vel magis ametur? Vides enim, prælatus est tibi nescio quis affectus: possident charitatis tuæ locum pignora de minoribus sumpta nominibus. Illum nempe, cuius æquè spiritus de visceribus his trahebat ortum: qui patrem vel solus impleret. Pessimus est mortalium, qui amari fratrem suum sine sui charitate putat. Tu custodies vtrum frequentius osculer, vtrum stringam magis arctiore complexu? Non est hoc impatientia, nec circa patris affectus sacra de pietatis contentione rixa. Enim tantùm fratrem putas amari magis quem non ames? Falleris iuuenis, lon-

géque te ab intellectu rerum naturæ sepofuit praua persuasio, qui putas ex paternis affectibus filio perire, quicquid in altero de necessitate præpóderat. Par est in omnes liberos, eadémque, pietas, sed habet in aliquo plerunque proprias indulgentiæ caussas & salua chariratis æqualitate, est quiddam per quod tacito mentis instinctu singulos rursus tanquam vnicos amemus. Hunc primus nascendi locus, illum gratiorem prior fecit infantia. alium lætior vultus, & blandior osculis amplexibúsque facies, quosdam magis seueritas probitásque commendat, in quibusdam diligũtur impatientius calamitates. Et damna corporum, debilitatésque membrorum notabilius miseratione complectímur. Salua est tamen vniuersitas, cùm quicquid in alio cessare creditur, in altero restituit alter affectus. Securus sis, non intercidunt ista, nòn pereunt, sed inuicem vincunt, præualent, cedunt. Filio non potest præferri nisi filius. Blandiar, iudices, paulisper calamitatibus meis, & sic agam tanquam apud piratas inuenerim vtrunque sanum. Attuli sine dubio precium duorum, sed vtrumque prædo non reddit. offert electionem, suadete quid faciam. Quid dicitis? Ista pietas est, abire, discedere: irasci scilicet, queri, & inuidiam facere piratis? Vos interrogo liberi, vos parentes. Non ergo facinus est, ideo neutrum redimere, quia vtrunque non possis? Egregia pietas, æquare liberos, iustitia desperationis, & ex hoc quòd succurrere non contingit duobus, orbitatem facere totam. Tu verò senectus accipe quicquid datur, accipe quicquid offertur, dum hoc saltem feritati libet, antequam in patientiam tam sæua decrescat immanitas. Interim multa possunt afferre casus, sperare licet, repetere, sperare pater, fortassis euadat. Quæcunque explicari coaceruatione non possunt, per pares viré[s]que seruantur: & facilius est diuisa subtrahere, quorum magnitudo laborat in solido. Quantum intelligo, iudices, filius, cui profuturum non erat vt eligerem, hoc solum ferre non potest, quòd redemptus est frater. Quis hanc, iudices, impudentiam ferat? Obiicit mihi quod vllum de liberis meis potuerim facere discrimen. Deinde queritur non se potius electum, & cùm fratri præter eiusdem nominis par ac simile consortium reuerentia quoque langoris accesserit, indignatur apud affectus patris non eam præualuisse partem, in qua tantùm filius erat. Non

tat. Non inuenio, iudices, quemadmodum effugere potuerim criminis huius inuidiam, si hunc potius recepissē. Patri, cui vtrunque pirata reddere nolebat, redimendus fuit aut æger aut neuter. Quid, quòd (inquit, etiam luxuriosum prætulisti? Parce, iuuenis, maledictis, parce conuitiis. Reliquistis hæc nomina, domi erunt ista vitia, domi erunt istæ virtutes, sed cum fueritis reuersi. Interim nihil aliud estis quàm fratres, qui liberi mei, duo captiui, ambo miseri, & diuersitas vestra de calamitatum societate consumpta est. Vides quàm nefas sit alterum ex vobis mihi esse viliorem? Piratarum non interest vter eligatur. Dignum hunc dereliquisti, luxuriosum redemisti. Comparatione vestri iuuenis, circa patrimonium honoréſve contenderes, & ego proclamabo, vicisses. Sed ventum est illuc vbi non probitas, non mores æstimantur, & de corporibus sola taxatio est. Vnde tristes toleraret casus, ferret sordes vinculorum, piraticam famem iuuenis, quem torquere solebat nostra frugalitas? vnde in illa solitudine carceris duret animus conuictibus semper comitatibúsque lætatus? Expecta tu, quem decet honesta patientia, laudabilis labor, qui tibi difficultatum reddis ipse rationem. Tu differris, luxuriosus redimitur. Quis vis? Prætuli illum de quo soli tibi querebar: quem cùm vellem castigare, reprehendere, te solebam laudare, mirari. Exaggera quãtum voles vitia fratris: luxuriosum, perditum voca, dum sciat te sic magis probare non animum fuisse patris, sed de calamitate rationem. Ille eligit, qui recipit antè meliorem. Sed parce quæso iuuenis, aduersorum interpretationi. Nõ est electio, alterũ recipere, cùm precium attuleris duorum: discrimen illud non ego, sed pirata commentus est. Quicquid inter vos in alterutro fecero, affectus est, quo duos amo. Et homo apud quem filius sola præualuit gratia calamitatis, non fratrẽ tibi prætuli, sed quod in te fratri prætulissem. Consilium hoc putas fuisse patris? Fortunæ est qua capti pariter estis, qua decubuit alter, qua non conualuit redemptus. Cùm propter duos venerim, quod in altero mihi pirata concessit, idem est ac si mihi neutrum reddidisset. Sed quousque facti mei dissimulabo rationem? Æger electus est, respondete nunc, si videtur Luxuriosus perditus fuit. Parcamus quæso memoriæ, reuereamur suprema cineris, pœniteret me fortasse si viueret. Iterum ac

ſępius (quod neceſſe eſt) ipſa criminis mei voce defendat. Ægrum redemi. Non habent profectò, non habent diſcrimen liberi, niſi de calamitate: & inter homines quos natura pietatis æquauit, differentiam niſi de dolore non explices. Non cum vſu nunc veſtro, non cum moribus loquor, Ille anhelat, illius ſunt laſſa ſuſpiria, ad illum ſerius veni. Excogitaſti rurſus, fortuna, quod ſupercreſceret claritati, quod poſſet ſacris nominibus accedere. His ſolus maior affectus eſt quàm filios amare, filij miſereri. Me quidem iudices, ſi quis interroget, conditio illa non fuit vera, non ſimplex, habuítque piraticæ feritatis ingenium Ægrum mihi non licuit relinquere licuit eligere. An fas fuiſſe credis, vt iuxta moriturũ tu redderetis? & homines eius immanitatis, vt poſſent liberos cum patre partiri, paterentur eum ſibi relinqui, quem periturum ex hoc probabant, quòd illum pater non eligebat? Tentata eſt miſera pietas, & placuit hoc quoque addi calamitatibus noſtris, vt onerarer pudore conditionis partes non habentis. Cùm in comparatione ſani æger offertur, ideo ponitur, vt eligatur. Supereſt, niſi fallor, iudices, vt cum ſibi prælatum fratrem queratur, æſtimetis vtri nunc magis debuerit pietas noſtra ſuccurrere. Eſt quidem, iudices, humanæ infirmitatis iſta natura, vt ex omnibus accidentibus grauiſſimum putet quiſque quod patitur: & cùm aliena cogitationibus, noſtra dolore tractentur, neceſſe eſt apud impatientiam ſuam vel minora præualeant. Languor eſt tamen, languor cui meritò ceſſerint cunctæ calamitates, in cuius comparatione conſolari ſe poteſt genus omne miſerorum. Stringat licet manus ſæua captiuitas, profunda carceris nocte membra claudantur, datur tamen colludere catenis, artus extrahere nexibus: & habet aliquid æquanimitatis, cum pœna ſua poſſe rixari. Sæuiunt regna tormentis, bella vulneribus, ſed læuius afficit quicquid viribus feras: & cùm in plenum adhuc ſanguinem aduerſa ceciderunt, repugnantis roboris colluctatione vincuntur. Quos cruciatus compares, quem dolorem, cum penitus viſceribus immiſſa tabes quotidie aliquid ex homine præmittit in mortem? cum cibos, hauſtus, & omnia blandimenta vitæ fames faſtidit, & poſcit? deſiderare aſſidentium officia, dehinc ferre non poſſe? grauari quos appetieris attactus? per totum cubile corpus velut ſuper ardentes exagitare flammas? Lux

fatigatis

fatigatis luminibus grauis, vox sola de gemitu. Cùm ex duobus captiuis languet alter, vna est inæqualitas patris, eligere sanum. Retuli, iudices, vsque adhuc in penatibus suis iuxta parentes propinquósque languentem. O carcer, ô morbi, quem vos non facitis ægrum? Et non ille carcer, quem seueritas legum, quem potestatum iustitia commenta est. Non possunt humani metus, humanarum cogitationum ingenia satis abundéque concipere quæ vidi. Iacet sub immensæ rupis abrupto tectis, & vltra naturalem profundæ caliginis noctem mersus piraticis artibus specus. quem non circunfusi vastitas maris, & vndique minantibus scopulis illisa tempestas terrore ruituræ molis euerberat. Horrent cuncta crucibus, squallent circuniecta naufragiis, nullus nisi in supplicia mortésque prospectus & ad infelicium captiuorum metum præmissus de simili exitu dolor. Spiritus solus intus viuit, quem vinctorum trahunt reddúntque gemitus, quem tot contulere languentes. Hoc erat vbi iacebat æger, illud tot annorum ex quo cœpit pirata grassari, idem cubile. Corpus quod grauaretur assidentium sedulas manus, iacet inter vincula, quibus instringat adhuc recentem pirata captiuum: & quanuis tenuata de nexibus membra labantur, rursus in modum stringentium tenent, quæ nullo suspensa nixu velut victo homine sederunt. Qualis erat ille sub ferro, cuius exangues manus vix leuia velamenta transferrent? Quis inter complorationes gemitúsque somnus, quem vix silentia solicita præstarent? Ad quæ colloquia tristitia respiraret? Vndique pares similésque miseri & veteribus captiuis adiectus quotidie nouus aliquis impatiens. Compara, si videtur, huic ægro captiuitatem tantum tuam. Tu quereris quòd cibos pirata non præstet, ille remittit oblatos. Te nuda humus, nudum cubile frangit, ille ad singulos ardentis corporis motus in sua vincula versatur: & quocunque membra lassata dolore transtulerit, in supplicium reddit renouata patiētia. Breuiter sæuissimi languoris definienda mensura est. Non potest ex illo sanari, nec quem redemerit pater. Insta nunc, si videtur, ac subinde iuuenis interroga, cur ægrum potius elegerim. Reddi à me posse rationem cur hoc fecerim; putas? Ego verò non possem, nec si te redemissem. Quid enim si respondere iubeas orbitatem, cur in exequias totos egerat census? Quid sibi

velit ille funebrium longus ordo pomparum? Cur super flagrantes iaceant rogos? Cur ardenti non diuellantur amplexu? Et ego dico, proclamo, fateor, erroris aut dementiæ furor est, cum feceris. Hoc est ergo, inquit, quod de te precipuè queror, moriturum mihi prætulisti. Quæso iuuenis, ne nobis putes tãtum inesse feritatis, vt illum potuerimus existimare moriturum. Vis non sperem victurum filium, quem tunc primùm aspicio, complector ægrum, quem pirata non recusat sibi relinqui? Si persuasionem patris interroges, quicquid est quo miser torquetur, afficitur: non languorem credo, sed impatientiam, desiderium, dolorẽ. Hominis qui apud piratas lãguet: vnum remedium putes, vt redimatur. Sed non est, quæso iuuenis, quòd hoc patrociniũ de tam calamitosa pietate concipiam, vt dicam; victurũ putaui. Exaggero quinimo inuidiam criminis mei. Redemi fateor illũ, qui dilationes, qui moras ferre non poterat, in quo mihi pirata vendebat breuia oscula, paucos dies. Si me hercle vterque fuisset æger, illum redemissem, qui prior languere cœpisset. Si duos pariter naufragia raperent, illi porrigerem manum, quem iam membrorũ contẽtione lassatum fluctus hauriret. Si vulneribus confectos remisisset acies, properantius ei clauderem plagas, per quẽ animam largior sanguis egereret. Ignoscite dij pariter atque homines, nõ possum de liberis, possum eligere de miseris. Gratias quinimo fortunæ gratias ago, quòd adhuc æger sentit, intelligit. Alioqui cadauer acceperam, & precia duorũ pro funere tantùm supremísque persoluerã. Nescis quantum pudori, quantum adiiciat affectibus meis inter tam impares æquata conditio. Æger qui tantundem est piratis, plus est patri. Velis tamen nolis infelix senectus, fatendum est quod meritò, quod summa pietate factum est, quàm difficile fecerimus. Quæ tũc mihi cogitationes, quis temporis illius animus fuit, cum inter duos liberos incerta miser electione discurrerem? Hunc diutius osculabar, illum putabam desperatione moriturum. Lacrymas ad languentem gemitúsque transtuleram, & tu mihi videbaris futurus æger. Quoties catenas tuas soluturus inuasi; sed mihi commendabat relictum, quòd te prætulissem. Quàm frequenter iam laxata misero vincula rursus imposui, dum mihi tua potius sanitas placet? Dissimulare non possum conditionis illius secretas difficultates. Redimi

dimi debebat æger, ego te volebam. Ponere vos, iudices, velut in illa necessitatis meæ præsentia volo. Ecce, infelix ad primum aspectum patris conatus assurgere, illas pallentes sordibus manus paululum tanquam amplexus daturus erexit: nec vsque in ceruices meas spiritu iam deficiente perlatas, in suum miser iterum cubile deiecit. Totus ille circa nos carceris populus obticuit: & ne colloquiis nostris terribilis catenarum stridor obstreperet, lassatos artus in sua tenuere patientia. Ego serius grauis, hinc, si videtur, incipiam. Luxuriose, meruisti. Ignorat profectò paterni doloris æstus, quisquis solatium putat, vt de languente filio queratur, vt moribus mentique maledicat. Abite virtutes, ignosce probitas, charior est ex liberis ille qui moritur. Mihi verò fateor hinc aliqua languente filio venisse solatia, quòd vixit infelix quemadmodum voluit, quòd fuit hilaris ac læta breuis ætas. Crede iuuenis, & pro te iam maluissem vt luxuriosus esses. Cui tu tempori, cui dolori rigorem vltionis, frontem castigantis iniungis? Impatientissima res est perdere filium cui videaris irasci. Corruptum me precibus putatis, ambitúque lachrymarum? Hoc vicit æger, quòd nō rogabat. Assidebam misero demittebat oculos, interroganti responsum de lacrymis tantùm gemitúque reddebat, agebat, me deliberante iam victum, cùm repentè miseras manus velut recidentis amplexus posuit in sinu meo. Et cùm lassa suspiria per ardentes anhelitus egestis sępe visceribus cùm diu collatis vterque singultibus miscuissemus lassas sine voce lacrymas, tandem spiritu vix in paucissima verba collecto, Tibi quidem, inquit, gratias ago pater, quòd redempturus vtrumque venisti: non adeò tamē sensus meos langor hebetauit, vt exitum conditionis huius ignorem, ego luxuriosus, ego perditus, nunc verò super infamiam nominis huius immorior. Vtinam hoc saltem mihi serò fata præstarent, vt residuum laborantis animæ in tuo poneremus amplexu. Sed si mora est longior properantibus expectare pereuntem, ite superstites, ite felices: has tantùm reliquias commendate piratis, ne mersus profundo, & proiectus in fluctus, exitum faciam hominis ad quem non venerit pater. Vnde enim sperare possum, vt reuertaris, vt facias? Tunc super abrupta verba tota defectione conticuit, strictísque vitalibus circa dolorē suum

membra riguerunt. Exclamaui, fateor, Quid agis infelix? cur desperatione collaberis? Attolle paulisper oculos, confirma, dura, te frater elegit. Visa est post hanc vocem meam peracta conditio, continuò pirata detraxit catenas, vincula laxauit. Vultis elegisse me negẽ? Vultis in lucem diémque productus, carceri suo reddatur æger? Ego verò non habui verba, quibus me deliberare, quibus nolle contenderem. Vultis scire quid pater, quid pirata præstiterit? Ego duos redemi, sed alterum accepi. Vt scias, inquit, ægrum redimi non debuisse, defunctus est. Crudelissime generis humani, qui nos putas precium tuũ perdidisse, audi quàm multa nobis in morituro filio pirata reddiderit. Frater ille tuus inter vincula catenásque deficiens, respirauit aliquid in toro, tandémque libertas vinculis manus per totius lectuli spatia iactauit, post impias carceris sordes illum cum ferali veste squallorem exuit, paulisper æger vidit propinquos, allocutus est amicos, mandauit, exegit: & quamuis suprema sorte colabens, prius tamen luce cœli libera satiatus est. Contulit mihi grande velit nolit fortuna in orbitate solatium: filium, qui relictus mea fuit moriturus inuidia, non occidi, sed perdidi. Quid ais iuuenis? Ita si moriturum filium redimere non debui, non sufficit hæc tibi de me pœna, quòd ille decessit? Irasci patri tantùm fortasse fas esset, si viueret frater: tunc alimenta quærenti respondere posses, Posce prælatum, Quantum intelligo, qui de mendicitate patris vindicaris, ægri es redempti iuuenis inimicus. Nescis quid sit inuidiam facere patri. Melior erat tua caussa, si mei misereteris. At quanto, dij deæque, alius fuit ille infelicissimi iuuenis affectus? Nuncio enim, & audiente tota ciuitate teste proclamo, Tibi gratias agebat ille dum moreretur. Credo me hercle hoc miserum dolore consumptum, quòd sibi videbatur precium suum mihi perdidisse. Non aliter igitur quàm si te præsente deficeret, Per illud, inquit, frater optime, natalium nostrorum sacrũ venerandúmque consortium, per socias peregrinationes, per aduersa communia, per hoc quòd & tu languere potuisti, si te vel tua quandoque virtus vel satietas, secura prædonum piratico carcere emiserit, commendo tibi senem quem facimus vterque mendicum. Testor immortalia numina, & infernarum sedium deos? pascerem patrem, si te redemisset. Ego tamen, inquit, mihi debeo, quòd reuer-

reuersus sum. Non quidem quicquam velim iuuenis, de virtutum tuarum admiratione detractum, audias tamen necesse est in hac pietate vetum. Euasisse te putas ingrate! Dimissus es. Mea pietas istud, mea fecit electio. Vnde enim euenit quicquid ante captiuitas tua prestare non potuit? Iacta quantum voles effractum carcerem, ruptas catenas: vis scire quid negligentes fecerit securosque piratas! Acceperant precium duorum. Intelligit, iudices, & ipse iuuenis, non esse calamitatum nostrarum iustitiæ parem, & sic agit, tanquam alere non debeat. Itaque transfert in hoc defensionem, vt posse se neget. Quid dicitis, iudices? Feretis hoc dicentem iuuenem corpore atque ætate robustum? Non habes opes, sed membra, sed vires. Nam neque ego laborem, nec difficiles posco conatus, contentus sum iuuenis, vt velis. Cibos me poscere putas? Humeros posco quibus incumbam, manus quas eliso pectori apponam, sinus in quos egeram exhaustarum reliquias lachrymarum: vt sepelias, vt hæc cum miseri illius membris ossa componas. Non alimenta quæro, sed filium. Quid, quòd nec graue longumque supremæ pietatis exigimus officium? Non diu viuerem etiam si me duo pasceretis. Securus sis, breui te gemitus mei liberabunt, assiduis planctibus euerberata vitalia. Quid me remittis ad turbam? Quid facis rursus omnibus grauem? Consumpsi fletus, clementiam ciuitatis exhausi. Non alit populus hominem quem pascere filius debet. Quid sibi vult hæc aliena calamitatibus nostris, aliena virtutibus tuis, iuuenis, asperitas? Abstulisti mihi malorum quoque meorum verecundiam. Quicquid faciebam, mendicitas *est, ex quo* reuersus es. Durat in suscepto rigore iuuenis, & ad misericordiam non memoria fratris, non patris contemplatione deflectitur. Exclamaret alius hoc loco, Ex tua fide dignus quidem eras impotentissime generis humani, quem in tormenta mea doloremque redeuntem, vincula rursus ac pœna carceris exciperet. Et insultes huic confessioni licet, allegare non possum. Quid mihi miseras vltiones, quid triste monstratis auxilium? Faceret hoc pater qui redimere noluisset. Agè nunc viuacissima senectus, redeamus ad preces, quod solum vis paternæ pietatis agnoscit, hîc quoque rogemus. Per ego te iuuenis illos meos de quibus nunc quereris, annos, per exper-

tos tibi notosque humanorum accidentium casus, per infelicis illius manes, cui nec hoc saltem contigit, vt te reuerso, te præsente moreretur: pasce nunc quòd te redimere volui, pasce quòd fratrem tuum redemi. Non ego lassitudinem tuam posco, nunquam ocium meum: nec vt ipse securus quietusque transigam diem, tuas operibus manus, tuum laboribus assigno sudorem. Iungamus mutuæ pietatis officia, par flebile, par omnibus ætatibus nominibusque reuerendum est nobis negocium cum ciuitate mitissima. Quanto libentius dabunt, cùm viderint pariter, vnàque miseros mutua sustentatione connexos? Et ego quidem rogabo, qui soleo, sed in tuos sinus populus congerat stipes. Quicquid preces, quicquid impetrauerint lacrymæ meæ, accipe, tuere, dispensa pro tua fama, pro tua sum pietate solicitus. Ego mendicabo, tu pasces.

CORPORIS PROIECTI, Ipsa est anus cæca.

DECLAM. VI.

ARGVMENTVM.

Qui in calamitate parentes deseruerit, insepultus abiiciatur. Qui habebat vxorem & filium, captus à piratis inscripsit domum de redemptione, vxor flendo oculos amisit, filius retinente matre profectus vicariis manibus redemit patrem. Idem in vinculis decessit. Abiectus in mare, & appulsus ad littus patrium, est eiectus. vult illum sepelire pater, mater prohibet.

Pro patre contra matrem.

ETIAMSI, iudices, in hac asperrima conditione fragilitatis humanæ, in qua nemo propè mortalium impunè viuit, hæc omnibus natura est, vt sua cuique calamitas præcipuè misera atque intoleranda videatur; inter omnes tamen hoc constet necesse est, infelicitatem meam tantum cæteras supergressam, vt prosus hæc sit quæ fleri debeat vsque ad cæcitatem. Quid enim passus sum tam leue, vt non comparatio mei felices aliorum etiam miserias faciat? Graue est à piratis alligari, magis dicat hoc qui sciat quàm citò capti moriantur. Alligatus sum, sed tamen miser magis queror quòd solutus sum. Indigna est impietas in suos, quæ quanta versetur in hoc iudicio, videtis. Sed

mihi hoc quoque querendum est, quòd me & vxor nimium dilexit & filius. Quid ego putarem in rerum natura posse reperiri quod orbitate acerbius videretur? Non contingit mihi quòd cæteris miserrimum est, filium efferre. Parum est quòd iuueni singularis exempli caussa mortis fui, & tam pretiosa redemptus anima, senex odiosus morte filij mei viuo. Parum est quòd mihi luctum meum fluctus nunciarunt, & aliud agenti patri subitò ad littus orbitas appulsa est, quòd miserrimum iuuenem toto iactatum mari, etiam si nemo interpellasset, serò sepelirem: adhuc supremo prohibeor officio, & ne quid solatij contingat, perdo etiam matris misericordiam. Iniicit erranti corpori manum mulier, & piratis & tempestate crudelior: atque vt accedat dolori meo cumulus quæ hoc facit, vxor mea est. Ne quis tamen erret ignotus, non est silentij mei nouerca, sed mater. O facinus, ô cladibus nostris mutata natura. Mater ignem vltimum filio negat, & mulier quæ maritum quoque suum debilitata desiderat. Quis hoc de ista credat? Filium non flet funditus euersa, fulmen hoc gladiúmque non sentit. Comparet dolorem, quanto minore caussa excæcata est? Huius, iudices, pœnæ ab ipsa morte repetite crimen. Ego sum, ego & alligaui filium meum & infamaui, & ne non accedat grauissimi doloris comes pœnitentia, in illum mortiferum carcerem mersi: Quo fato parentes miser sortitus est, vt illi vitam pater, sepulturam mater auferret? Nam, vt pietatem filij mei semel indicem, patrem redemit. Si quòd ego redierim? vxor irascitur, reddat rationem cur acceptis literis meis fleuerit. Atqui miserrimus iuuenis quomodo magis temperare potuit officia? Lex parens erat calamitate deuinctus, vnus autem succurrere vtrique non poterat, inuenit tamen ingeniosa pietas, & vtrique subuenit despendio sui. Ipse venit ad patrem, me remisit ad matrem. Hoc si defendendum est, agnosco partes meas, caussam planctibus agam. flere enim certè per legem licet. Alioqui diu laudare non expedit. Diligenter defendere contrarium est actioni nostræ vt impetremus funus, moramur: dum eos litigamus, dum circa cadauer nostrum orbi rixamur, dum agitur caussa defuncti, dum sepulchro lege præscribitur, dum dantur legitima dicentibus tempora, putrescit interim corpus, nec totum in sicco iacet. Cadauer ab incursu auium ferarúmque tantùm mi-

ferantium corona custodit. Conuenerunt etiam alieni parentes,totus in spectaculum populus effusus est,& ignoto quoque corpori publica humanitas quasi quasdam fecit exequias.Deflent omnes homines,dolent:plurimorum tamen illa vox est,Iuuenis insepultus iacet. Miser nec patrem habet fortasse,nec matrem.Iam hominis figuram vetustas penè consumpsit. Iam lenta tabes in terram defluxit.Iam soluta cute ossa nudantur. Quanlibet duraueris animo,non ferres tamen ista,si videres.Sed audire certè potes. Ille est filius noster,cuius spes ipsas amauimus,quem apud omnia templa & surdos votis deos superstitem precati sumus,à quo sepeliri optauimus. Ille amabilis infans, ille blandus puer, ille iuuenis etiam ante hoc crimen piissimus.Ille dum par fortuna parentum fuit, propensus in amorem tui.Mentior,nisi cum peregrinatio mea nos diduceret,maluit esse cum matre.Me per omnia maria volitantem,vt plus filio relinquerem,circumuenit sęuius ipso mari latrocinium. Describam nunc ego pendentem fluctibus carcerem, & catenas macie mea laxatas, & detritam lateribus meis consciam malorum carinam, & obrutam perennibus tenebris feralis loci cruentam cæcitatem? Ista verò,si quid pudoris habeo tacenda sunt.Alioqui quis mihi ignoscet quòd vicarium accepi? Etiam scripsisse pœnitet. O literæ fletibus tremulæ. O parum alligatæ manus. O delenda vxoris oculis epistola. Cur iudicaui,cur scripsi quod vxor ac filius vltimum legerent? Vt incertum sit vtrum me carius redimant,an lugeant. Cognita clade,rarissimi vxor exempli & prorsus talis filij mater totos effleuit oculos, fontemque illum perennium lacrymarum tantum cæcitas clusit.Si non tenuisset,filium vicerat. Continuus inde planctus, incredibilis mœstitia, assidua lamentatio fuit. Iuuenem nescio in me magis an in re futurum impium,si non redemisset quem tu sic desiderabas. Ergo profectionem apparat, vt quoniam reddere matri non poterat oculos,redderet virum oculis chariorem.Sed videlicet est quædam vltima calamitatum rabies, & nouissimè in furorem vota ipsa vertuntur. Retinuit iuuenem,& epistolis meis legem opposuit. O vanæ figurationes & pectora hominum alto errore confusa. Nemo illam non putabat timere de filio.Itaque iuuenis quod ad solatium pertinere credidit, commendauit amicis custodiam matris, substi-

substituit vici curæ suæ propinquos. Neque enim aliter vsque ad reditum meum cæca vixisset. Quicquid humana ratio valet, contulit. Si potuisset redimere oculos matris qua pietate fuit, vicarios suos dedisset. Ipse profectus est solo comitatus, animo, nec se putauit ire sine precio, quamuis ad piratas ferret inanes manus. Dicat aliquis, adeò domi nihil reliqueras? adeò longa ætate sic vixeras, vt ne precium quidem tu parraueris? Si hoc ista esset, testor deos, de redemptione literas non misissem. Fuit vnde redimi possem, iudices, fuit: sed illud totum filius matri reliquit. Nauigat ergo per horridos fluctus, & gementia littora, & spumantes scopulos, & quancũque miser relatus est, inauspicatum mi tiens iter, prorsus ominosè retentus, peruersis etiam votis, qui optaret alligari a piratis, quos vitare quoque miserum est. Quærit hæc omnia impius ille filius propter parentes, quòd non præstitisset frater fratri, non vxor viro. Quid differimus vltra? Non pater filio. Dij immortales, cęli, maris inferorum pręsides, vni mihi adhuc omnes malè experti, vos tamen solos habeo testes, quàm inuitus redemptus sim. Miserum me, periit qui sciebat. Nam vt primum peruenit iuuenis ad piratas afferens redemptionis meæ se precium, à ferali nauicula auidus exilit, vicarias oblaturus manus: strauit se ad genua singulorum, & vt cupiditas fecerat blandum, obsecrauit omnibus precibus, miserabili plãctu, & lacrymis penè maternis: nemo vnquam sic vt solueretur, rogauit. Nec sanè difficile fuit impetrare à piratis captiuitatem, maior illi pugna mecum fuit. Non dignum illud spectaculum latronibus erat, cùm pater filiúsque de vinculis contenderent, & sibi quisque carcerem vindicaret. Ego iam vsu defendebam meũ, & in his annis iam maturam mortem asserebam. At ille contra? Ego te in calamitate deseram? ego alligatum relinquam? Et quomodo ad matrem redibo, quæ misera desiderio tui dies noctésque fletibus iungit: quæ viuere sine te non potest? Non dicebat tamen omnia: & cùm assiduos planctus & irrequietas diceret lacrymas adiiciebat, Iam penè cæca est, fortasse si redieris, videbit. In summa non recedo. Fas est mihi etiam inuitis parentibus piè facere. Non recedo, si perseueras, demus piratis lucrum. Aut vicarius ero, aut comes. Quantum inter hæc fleuit? quandiu cecidit oculos suos? Si perseuerassem, duo excæcaueram.

Obstupuerunt pietate tanta etiam latrones, & per immobiles antè vultus fletus cucurrit. Nō tenuissent fortasse iuuenem, nisi redempturos parentes talem filium credidissent. Ipse in se transtulit ferreos nexus, & hilarior allegatus est filius, quàm solus est pater. Supremum tamen, & nefas in æternum, me iam catenatis manibus amplexus, postquam mei cura discesserat. Matrem, inquit, tibi per hæc merita commendo. Tu illam tuere, defende, ama, ne relinque: sic paria faciemus. Illic tu eris vicarius meus, si hæc feceris? non irascetur mihi fortasse mater quò ab illa recessi. Sic in nauem filij mei malè permutatus vector imponor, & quà visum occuli dederunt, ad piratas è puppe prospecto: curua littora, & immensum sideribus fretum, & turritos vrbium scopulos retro ego. Miserum me, quandiu à piratis etiam nauigatur? Mandata tamen tua fili perago, assideo, sustento. Immo me hercle tu assides fili, tu sustines, propter quem mihi etiam huius propensior cura est. Dum recedere ab vxore nolo, filium non redemi. At illum interim cotidie situs carceris strangulat, insidunt ossibus catenæ, exemplum seculi in myoparone moritur. Mater, iam satis est. habes pœnas super legem. sepelissent talem virum etiam ipsi piratæ nisi eos conscientia scelerum, metúsque pœnarum ab omni littore arceret. Quod vnum poterant, secundis proiicere ventis. Excepit mitior matre tempestas, (& si qua dici potest calamitatum felicitas) prospero cursu cadauer tantum non ad ipsa maiorum sepulchra depositum est. Narretur res seculo nostro diuersa, & nescio vtra parte mirabilior. Filij corpus matri maria retulerunt, mater mari. Magnam quidem partem agnosco culpæ meæ. Ego vxorem adduxi, & ne miseram dolore fraudarem, ipse meis humeris aduersariam meam vsque ad littora tuli. Et sanè aduersus eum prima verba orbitatis animo æstimantem fefellerunt. Quis autem non dolentis affectum putasset, cùm diceret defuncto filio mater, Quid enim nauigasti? Quid maria ingressus es? Quid piratas petisti? Nam illi quidem vulgatissima orbitatis vox est, Fili, cui me reliquisti? etiam cùm tota super corpus incubuit, amplexam putaui. Et iam cùm iniecit tollentibus manum. Et hoc, inquam, solent facere matres, vt funus morentur. At ista legem recitat, & in cadauer filij perorat, Tace, tace misera, ita tu istud optasti? Sola scilicet calamitatibus no-

stris

ſtris adhuc defuit culpa, vt cùm ſæuitia nimiæ quoque felicitatis turpis ſit, procedat inauditum antea monſtrum, miſera, crudelis, ſi quid irati dij reliquerunt, ſiquid infelicitas oblita, ſuis manibus perdere cupiat. Detracta eſt fortunæ inuidia, quando ſuo quoque iudicio poſt amiſſum filium parum miſera eſt. Lacrymas ipſas nouiſsimè perdo, inanis domi libitina plangitur, deriſus deſignator redit, refertur rogus. Inter hæc omnia non gemitus vllus matris, non lacrymæ, non queſtus. Putes appulſum ad littus aliquem eſſe piratam. Vnde hunc illi animum? Si mala ſua ideo non ſentit, quia non videt, & hæc boni cæcitas habet, eruat aliquis oculos meos. Sed tenebræ corporis affectibus non obſtant. Eſt ne hæc vxor mea? eſt ne ille filius noſter? Liceat dubitare, ſi fieri poteſt, & ſanè vix iam dignoſcendam ſpeciem vetuſtas reliquit: ſed attritæ manus, & tumida veſtigia vinculorum, & teſtis longæ captiuitatis macies, infelicia argumenta, conſentiunt. Miſerum me, certus luctus eſt. Filium agnoſco, vxorem non agnoſco. Ergo quoniam de iure longior pugna eſt, & nobis feſtinandum: ſint primæ precum partes. Adeſte vniuerſi vtriuſque ſexus parentes, dum matrem in exequias filij rogo. Per matrimonium vetus, & per mutuam charitatem quæ vtrique noſtrum magno conſtat, adiicio, per commune pignus, per annos pariter actos, & beneficio filij plures, per meum in te obſequium, iam mei miſerere, cuius ſoles. Crede mihi, hoc quod patior, carcere peius eſt, captiuitate crudelius. Mea iſta pœna eſt. Quid tibi tantùm mali feci? Quid offendi? Certè ego te non reliqui. Iam ſi totum affectum in hunc conſumpſiſti virum, & omnis per oculos miſericordia effluxit, tulerit, ſanè filius noſter meritò pœnas, dederit ſpiritum ſupplicio, nihil de præteritis loquamur, quòd poſtulauit Cicero etiam ab illo crudeliſsimo Siciliæ tyranno, mors ſit extrema malorum. Quod quidem cùm permiſſum non eſſet, pernoctabant ante oſtium carceris prætio redimentes ſepeliendi poteſtatem. Quid? tandem hoc Marcus Tullius, patres matreſque, promeruit: tu vende ſaltem, quod ſub Verre crudeliſsimum fuit. Certè ego filium redimam, nec mihi precium diu quærendum eſt, habeo manus. Nihil moueris nunc, & debilitatem tuam iactas. Singulare fœminis exemplum oſtendi narrarique deſideras, ſepulturam filij maritus à te impetra-

re non potuit. Vade hercule, si libet, & corpus in fluctus repelle. Aut si parum celebri loco videtur abiectum, iniice manum, & ne minus te satiet alienum ministerium, ipsa potissimum trahe. alteram manum cadaueri impone, altera duc qua frequentissimum rotis iter est, & nigra limo via. Poterat miserum onustum vehiculum, & sanctissimum pectus vngulæ rumpant. Ipsa quoniam deficeris oculis, elisum caput & appressa ponderibus præcordia manibus tuis pertracta: si quidem audeas, istis etiam lacera dentibus. Litigamus, consistimus, in diuersum abimus. Nempe cùm viceris, omnia patia habebimus præter animum. Non sepelies? vide quæso, vide ne dum litigas, arenam fluctus aggeret, iniiciat humum misericors populus. Obstas? si cuius clementia tumulum fecerit, effode: & cum talis sis mater, aude indignari, & exclama, Magis amauit patrem. Cruces succiduntur, percussos sepeliri carnifex non vetat. Ipsi piratæ nihil amplius quàm proiiciunt. Mater (quanquam hoc nomen profanari nefas est) si perseuerat esse filij sui nouerca, vt hac crudelitate videatur digna, quæ orbitatem suam non intelligit, si vltra hostium affectum quæ cæsos acie sæpe tumularunt, vltra tyrannos, vltra latrones, parum habet non sepelire, nisi aliorum quoque officia præciderit, & tantùm non petita ex fluctibus aqua restinguit ignem, si adeò non genuit filium, sed effudit, & illo infelici partu ingratum vteri pondus exposuit: licet imputet nobis vt volet, quod tueri non potest, singulare mariti desiderium, dicam tamen quod sentio, excusatius odisset virum quàm filium. Quanquam in hoc mutuæ charitatis affectu paria fecimus. : illa oculos propter matrimonium neglexit, ego filium: vicem cæcitatis orbitate persolui: tamen, quod inter hæc quoque mala priuatim doleam necesse est, omnem illam quam contraxerat, perdit opinionem. Iam inimici mei triumphant, iam passim loquuntur, Illa exempli mulier, illa seculi decus virum redimi noluit, nec filium sepeliri. Equidem, iudices, vt sentio neminem non mortalium fauere hominis sepulturæ conuenit, quia hæc vna res est cuius exemplum ad omnes pertineat. Ideoque non nisi ab vltimo parricidio exigitur pœna trans hominem. Etiam si qua sunt iura quæ obstent, si tamen angustus saltem detur accessus, per quem intrare humanitas possit, vera clementia occasione contenta

contenta est. Siue omnis in defunctis sensus perit; & ad operiendam fœditatem subtrahendamque dolori materiam, mortui viuentium caussa sepeliuntur: seu cùm ad infernas sedes anima migrauit, vnus hic luce viduis honos, & à suprema face (vt vates ferunt) petitam vlterioris ripæ stationem contingunt, quæ vera esse & credo miser, & opto, citò iturus ad filium. Certè rerum natura vt in generandis alendisque hominibus quæ necessaria erant, ex se ipsa prospexit, ita cùm rursus opus suum resoluit, corpora nostra quamprimum reducere ad principia festinat, vt desertis etiam locis circa cadauer tracta imbribus terra concrescit, aggerant puluerem venti, & liquefacta multa die membra paulatim humus bibit, etiam si nullus operit. At ipsa longo tempore in terram ossa desidũt. Nobis verò aduersus exanimes genuit non solùm miserationem, quę cogitationi nostræ subit, sed etiam religionem. Inde ignotis quoque corporibus transeuntium viatorum collatitia sepultura, inde iniecta ab alienis humus. Facinus indignum, cùm hęc ita sint, sepultus esset filius meus, nisi incidisset in matrem. Et hæc, iudices, non ideo ego dico, vt affectu iura corrumpam, neque vobis præcipio, sed aduersariæ exprobro. Legem quidem istam quidni horream, cùm id vnũ miserrimo iuueni sit obiectum, quòd in calamitate non deseruerit patrem? Sed quatenus luctus nostri in ius vocatur, & flenti disputandum est, & orbitati suæ mater irascitur: supremus quam exorare non possumus. Ecquando duorum hominum miseriora vota vidistis, vt de his pater si vicerit, filium suum erat: mater si vicerit, abiiciat? Quæ tamen lex est? *Qui parentes in calamitate deseruerit, insepultus abiiciatur.* Omnis nobis in hac prius caussa, iudices, descripto & intellectu legis contentio est, vtrum verborum ambiguitate, an voluntatis fide stãdum sit. Pars enim aduersa id nititur, parentem fuisse in calamitate, eam quæ deserta sit cuius rei pœna, est abiici insepultum. Quid tum fuerit in caussa, quid sit postea consecutum, quomodo legem intelligere conueniat, subterfugit dicere, neque à vestigio scripti recedit, sed nuda recitatione contenta est. Nos neque omnibus personis, neque omnibus cæcis scriptam esse legem, & iuueni iustas ac necessarias recedẽdi caussas: & cui rei semper ius satis plenum est, bonum animum fuisse, postremò non hoc esse deserere conten-

dimus, atque eò caussam dimittimus, vt non sit absoluendus adolescens, nisi etiam laudandus. Qui autem dubitat an scripti voluntatem sequi conueniat, is mihi videtur quæstionem tentare incertus qua de re. Ideo pauciora adiiciam, quòd nobis quoque (si ita pergitis) afferet quandam cauillationem ista sermonis ambiguitas: ac videri poterit omnem actionem partis aduersæ primà statim recitatione subuertere. Nam lex cùm dicit, Qui parentes in calamitate deseruerit: rursusque cùm dicit, insepultus abiiciatur: non vtique id significat, vt non liceat eum sepeliri, postquam proiectus est. Quare aut mihi quoque permittite sic agere quomodo volo, aut (quod magis vestram religionem decet) indignam sanctissimis auribus verborum captionem ex vtraque parte præcidite: & cùm filium singularis exempli probauero, fortiter sentire nullam vnquam à maioribus nostris pœnam scriptam esse pietati. Atque in eo quod primum posueram, non ad hanc rem pertinere legem, non diu versabor, neque dubitatione, quàm non habet, afferam moram. Neque enim puto si ætas impediet infantem, valetudo ægrum, respub. legatum, dux militem, nihilominus obstricta crudelitas non accipiet rationem necessitatis: & cùm semel apparuerit patere in eiusmodi caussas defensionem, potero planè esse securus: nec timebo ne teneri videatur filius meus, si non potuit omnibus succurrere, dum in ipsa lege occupatus est. Pater alligatus est, mater cæca est, vnus vtrique filius, magna locorum distantia, habet lex in medio debitorem. Duc ad vtrum mauis, ad vtrunque non potes, nisi hanc conditionem misero imponimus, vt quicquid fecerit, proiiciendus sit. Si exierit, mater sepeliri vetabit: si remanserit, pater. Non dubito fore dubium, quin ius in hac lege fuerit & mihi, nisi fortè (vt omnia iniquè iniustéque conquiritis) hic quoque vnius occasione verbi aliud putatis iuuare parentes, aliud non deserere. Id est, de hoc dubitare vultis, vtrum parentibus vbique ferri oporteat auxilia, vt ego existimo: an verò non mereatur adiutorium, nisi qui præsente filio miser est. Nam si deserere in calamitate, nihil aliud putamus esse, quàm à misero discedere, duo simul scelera permittimus. Primum illud, vt etiam qui aderit, possit impunè nihil præstare, si quidem absolutus est hac lege qui secũdum miserum stetit. Quo quidem modo non adiutores calamitosis parentibus

tibus filios damus,ſed ſpectatores. Dehinc accidit illud vel grauius, quòd cùm rerum neceſsitas quotidie nos diuidat,ſi quędam fortuna parentes nos deprehenderit,quãuis exiguo diuiſus ſpatio impunè opem non feret , non ſuccurret, vt hac ſaltem ſe calumnia defendat. Non reliqui,non abſceſsi : neque pede,quod aiunt, vno à parente diſceſsi. ſolutus erit omni auxiliandi neceſsitate, quando veſtra interpretatione , abſentia , impietatis occaſio eſt. Hoc voluiſſe legumlatorem putamus : vt natus ex nobiſmetipſis in rebus aduerſis præſidium parenti labore atque prętantia ſolueret,lucis vſuram vbicunque,niſi fortè non ſumus parentes niſi palàm.Quid eſt ergo non deſerere?Opem ferre,non deeſſe,Omnia hæc enim eò ſpectant, vt auxilio liberorum tuti ſint parentes. Quod cùm ita ſit,tam ad me lex iſta pertinuit quàm ad matrem. Duo vnum vocabamus,videamus, quò ire debuerit. Poteram quidem fortiter dicere. Pater iuſsi. Hoc nomen omni lege maius eſt.Tribunos deducimus,candidatos ferimus. Ius nobis vitæ neciſque conceſſum eſt. Si non fecerit quod iubeo, non deferam illum ad ſepulturam. Neceſſe habuit parêre. Non deſeruit,ſed abductus eſt.Crede, non contemptu tui venit in carcerem. Sint ſanè iura paria,ſedeatque medius inter duos iudex:non comparabo perſonas:quamuis apud omnes gentes plus iuris habeat pater:ſit ſanè natura communis,non imputabo quòd nomen dedi, quod familiam, quòd impenſas,quòd dum illi acquiro, captus ſum. Non indulgentiæ diſcrimen excutiam, de qua iam lite conceſſum eſt. Fuerint quidem iſta facienda,ſed ego ius meum reprimo.inter duos parentes cæcus affectus eſt. Exorabit qui prior rogauerit. Tempore certè vinco:antè miſer eſſe cœpi. Tu adhuc integra es.ego iam alligatus ſum.Tu ſana in domo. ego iam penè defunctus in carcere. Tibi adhuc non opus eſt filio,ego iam rogo.Nempe calamitas tua nata eſt poſt epiſtolam meam.niſi te flentem conſolari filius voluiſſet, ante cæcitatem tuam exiſſet. Noli mirari ſi te gratia vinco,antè exoraui filium,quàm tu rogares.Si quiſquam figuratione quadam in hac malorum conditione iudicem ponat,fortuna quæſo abſit , cuius tanta calamitas fuit. Abſtulerat quidem tibi oculos nimius affectus, & de quinque rerum ſenſibus pars vna ceſſabat, & tenebras etiam ſaluis luminibus alternans continua nox duxerat.Ma-

ius est tamen malum quod sic fletur. Nam vt meritò queri possit ablatas videndi voluptates, impeditos rerum actus: tamen si non iniqui iudices sumus, nec ambitione miseri sunt qui mederi possint, referam non solum, quà vincenda mihi, sed magis etiam quà consolanda est. Nam quando omne tormentum corporis abest, dolórque membrorum, qui totam cogitationem in se rapit, feliciter cessat: superest vt cruciet nimium ocium, & assidua quies, res si non sint necessitate iucundæ. Nam visus damnum sarciunt reliquæ voluptates, odor, gustus, tactus, auditus: quibus tametsi deesse summam fatendum est, non est tamen maximæ calamitatis loco numeranda parum plena felicitas. Domus certè propria, lectusque genialis, conuentus propinquorum, sermo amicorum, ipsa (quod rarò contingit) honesta calamitas, & in quacunque fortuna beata libertas, tot voluptates obruere possunt vnum dolorem. Nam lucis desiderium si malis meis compares, etiam delicatum est. Non enim aliquid rerum natura genitura est spectaculo nostro nouum, ac non quicquid speciosissimum pulcherrimúmque visuri sumus, vidimus. Nempe quotidie nox oritur, & æquam temporum portionem inuoluit obscuritas, & ex parte sui ipsa quodammodo cæca natura est. Cui alienis oculis vti licet audire, imperare, cuius ministeriis officia non desunt (non enim defuerunt) nisi se erigit, & fortunę suæ rationem reddit, miser non est, præsertim in tam bona cæcitatis conscientia, animi vitio miser est. Non debet dolere quippiam qui potest gloriari. quanquam cuiuslibet & quacunque caussa hunc incursum passæ, leuius est tamen malum fœminæ. Non enim nauigatis, non legationem obitis, non frequenti peregrinatione variatis aspectus: non militaris vos, non forensis ratio deducit. Alioqui semper estis intra domum, vno plurimùm in loco, leuibus officiis affixæ. Tuum quidem affectum si bene noui, nulla magis caussa cæcitatem doluisti, quàm quod ad redimendum maritum ire non posses. Hæc tua calamitas erat, æstimemus meam. Nulli quidem grauior visa est quàm tibi. audi tamen quàm multa in illis epistolis non scripserim. O fili, in quibus te malis reliqui? Iam illa principalis ac maxima donorum deûm concessa libertas, nec hominum solùm, sed ferarum volucrumque sensibus fixa & ingenita, primum spolium fuit. Me ipse perdidi, te-

di,teneor venale mancipium, & ciuis Romanus merces fio, & libertatem senex dedisco, & natus ingenuus venire opto. minimum est, habitamus in fluctibus. hyberni nos feriunt venti. non statio, non sedes, non quies, sed quod malorum meorum maxima portio est, tam miseri sunt etiam domini mei. Sed citò prætereunda est memoria, propter me vxori grauis, mihi propter filium. Transeo hirsutos hostium vultus: & immanium barbarorum feros fremitus, tantúmque mihi quotidie esse metuendum, quantum pati captus, audere pirata potuisset. Nihil est desiderio suorum grauius: timui ne quem ex meis viderem. Nihil tempestate minacius, quotidie naufragium optaui. nam mortem, confitebor, senili inertia vna caussa minus cupiebam, ne defunctum nemo sepeliret. Quam vestem relictam captiuo putas, nisi quæ præda non erat? quales epulas cibósque præbent, qui ipsi rapto viuunt? Nam illa quidem satis digna quis dixerit, vnum carcerem, inundatam sentina nauiculam, & impositum nuda trabe irrequietum latus, reuinctas post tergum manus, alligatos tanquam esset quà fugeremus, pedes? Solæ in carcere tenebræ iuuabant. Sæpe de auribus quæstus sum, quæ sonum flagellorum gemitúmque cæsorum, quamuis imperis obrutæ comis acciperent, dura metus sui exempla. Miserum me fili, nempe morbo peristi. Compara terram mari, domum naui, luctum carceri, libertatem seruituti, desiderium oculorum totius corporis damno. Quid nos longiùs ducit calamitatum nostrarum misera contentio? Cæci etiam litigare possunt, captiui nec viuere. Verùm hæc etiam si in æquo ponerentur, multum tamen in alteram partem debuissent habere momenti, quòd plus mihi poterant prodesse quàm tibi. Et labori incumbere oportet, vbi affectus promittitur. Stulta cura est, quæ spem non habet. Ego redimi poteram, tu sanari non poteras. Qualiscunque ista calamitas, inemendabilis cæcitas: non remedium accipere, non vicarium potest. Assedisset scilicet lectulo inefficax sedulitas, & acceptis epistolis meis iuuenis filius nihil aliud quàm cum matre fleuisset. Quia profectus est, alterius tantùm parentis calamitas emendata est. Si remansisset, & matrem cæcam haberet, & patrem captiuum. Adiicio quòd tibi non necessaria filij præsentia fuit. Assidere enim, cibos ministrare,

manum porrigere quilibet poterat. Mentior, nisi factum est: me ab illis captum, tam dura cōditione venalem, quod vtique in confesso est, nemo alius redemisset, quàm filius meus. Et ego sic ago, tanquam hæc tantùm filius propter me fecerit, quanquam in hoc litigatu quodammodo tibi ipsa excidisti? & quanquam id agas, vt merita tua iniuria vincas, & quanquam nouum induisti rigorem, non prohibeo tamen testimonium. Ad redemptionem meam filium ipsa misisti, cùm sic plangeres, cùm mortem precareris, cùm te omni viduatam voluptate clamares, cùm sępius gemeres captiuitatem meam, quam cæcitatem tuam. Non erat illi ferreum pectus, nec cor silice concretum, vt hæc pati posset æquo animo. Tu filium prima docuisti sibi non parcere potius quàm plus flere, potius quàm ipsam rescindere cęcitatem. Profectus est, maritum tibi reddidit. O crimen graue. Si hoc antè fecisset, videres. At retinere non potuisti. Non dicam tibi, habet pietas impetum suum, nec vllum dominum nouit affectus: nec ille te potuit retinere ne fleres. Audi quod est verius aliud putauit. Non erat credibile obstare te redemptioni meæ: interpretatus est maternum metum. & maris domui nostræ malè experti periculum credidit, timens ne si tibi paruisset, nemo non vos putasset colludere. Cæterùm me poterat non redimere, cùm tu clamares, Cæca sum, oculos desiderio viri perdidi, solitudinem ferre non possum. Ita ille ad redemptionem meam excusatius profectus esset, si me minus desiderasses? Dubitatur an tua caussa fecerit? & filium & virum habere non poteras, reddidit tibi quem magis amabas. Siste iam lacrymas, maritum reducem & incolumem accipe. Quid irasceris? Quę tanta mutatio est? quis hoc crederet? Quereris discessisse quem odisti, cùm eum rediisse nolis quem diligis. Atqui si (vt supra probauimus) is parentes in calamitate deserit, qui opem non fert, & (vt nunc ostendemus) optimus filius corpore suo adiutoria matri redemit, profectò opem tulit, id est, non deseruit. Nam si, vt ante dixi, ne vestigio quidem abiisse à miseris licet, ne ipsorum quidem caussa qui adiuuantur, discedere fas erit, nec cibos saltem petere, aut alia vsibus necessaria parare continget. Si verò dum adiuuatur parens, nihil refert vbi sit ille qui adiuuat, quia præsens cura exhibetur: quicquid tibi ego præstiti, ad authorem muneris, id est, ad redemptorem meum

meum transferendum est. Non assedi, non consolatus sum, non ministraui, non tuli, non denique totus tibi redij. Verum fatendum est, si desertam te putas, mea culpa est. Sed iam tempus est ista quæ non excusata debent videri, verùm pulchra atque magnifica, animo maiore defendere, & cum iudicium agatur exempli, tandem caussam suam intelligere. Hoc saltem habebis miserrime fili, quòd honoratis contingere funeribus solet, defunctus laudaberis. Omnia licet huc reuocemus præteritas, & ad canendas vnius laudes vniuersorum vatum scriptorumque ora consentiant, vincet tamen res ista mille linguas, ipsámque, si sit aliqua corpore vno, facũdiam materia superabit, etiam si nihil dixero nisi quod obiectum est. Lucem libertatémque patri filius reddidit, & (quod antè inauditum est) magis me amauit quàm vellem. Ingressus est maria, in quibus iam minimum periculi tempestas habet: & quod inter ista difficillimum est, amore mei vicit etiam matrem suã. Tace nefaria lingua, ergo tu ista laudas? Obtulit se captiuitati, quia sciebat graue esse alligari, malis patris successit. Subit libens pœnam, pietas etiam sceleribus grauem. Tu melius vxor, quæ facturum retinebas. Comparare nunc, si quis patrem per hostes solus tulit, qui cùm veniẽtia in patrem tela excepisset, simplici tamen morte defunctus est. Vnum legimus, qui vicarias pro patre nõ quidem piratis aut mari manus obtulerit, sed vbi redimi posset. Me miserum, dicendum est quòd hoc ipso admoneor exemplo, in honorem pietatis etiam damnati sepeliuntur. Hæc alij laudant, ego queror. Te quidem iuuenis, omnia secula loquentur, & admirabile exemplum tenaci memoriæ traditum, in ipsa astra sublimen pennata virtus feret. Sed mihi ista laus tua carè constat. Non erat satius lectulo matris incumbere, & in huius ministeriis deditum secura ocia impendere? Soli tibi contigerat vt posses patrem excusare, non redimere. Me interim, vt cœperat, tabes lenta cõsumeret. Me, quæ debebat sola, senem mors redemisset: & cùm exanime corpus in fluctus esset abiectum, si contigisset similis tempestas, quòd æquius erat, tu me fili sepelisses. Fefellit te ingenitus honestis animis gloriæ amor: spes tibi perpetuæ laudis imposuit. Vbi virtus? vbi pietas? Peristi, miser, & malè audis. Non morienti pater assedi, non ægri caput molliori sede composui, non fatigatum

latus mutaui,non ſpiritum excepi. Abſens,extinctus,euerſus,mortem tuam inueni. Nemo ægro vincula laxauit,nemo manus ferro ſordidas ad accipiendos remiſit cibos. Tantum catenarum caulla ſolutus es, neglectus, deſpectus. Quidni vilis ſenis vicarius? Inter tot ardentiſsima febrium deſideria, non habuiſti quem poſceres. quomodo te vincula compoſuerant, iacuiſti: matrem, patrem, propinquos tantum cogitaſti. Nunquid indulgeo mihi, quod te puto expiraſſe in carcere meo? Nondum matri ſatisfactum eſt. Quoniam pœnas à cadaueribus exigis, audi ſequentia tempora. Mors ipſa filij tui naufragium fecit, per tot fluctus voluptatum corpus intumuit, tot illiſum ſcopulis, tam ſpatioſis tractum arenis, nunquam tamen infelicius, quàm cùm venit in terram. O quam graue eſt mori! quanto grauius, quòd ego viuo ſuperſtes filij mei! Viuo omnibus diis hominibúſque, ſed ante omnes mihi & inuiſus, & infeſtus, & vxoris quoque pietatem perdo. In funere filij diuortium fecit. Video hæc rerum naturæ bona, quæ filio abſtuli. Omnis me ætas mei admonet luctus: ſenectus, ad quam non peruenit: miſera pueritia, quam nunc tranſiuit: adoleſcentia, in qua periit. Superſum, vt ſi feliciſsimè ceſſerit, rogum meum videam, & edaces circa corpus filij mei flammas. Si hoc non contigerit nigrum cadauer, & deforme etiam ignotis ſpectaculum. Inter hæc mala, credetis puto: ſi dixero, Vellem oculos non habere. Quid nunc amplius? Ad te vxor preces conuertam irritas, malè tentatas? Tu verò perge; & bono tuo vtere: felicem te, quòd in hac fortuna tua iraſceris. Ad hos confugiendum eſt. Per communes caſus, per calamitatem meam, humanæ calamitatis exemplar, ita vos coniuges veſtræ ament, non ſic deſiderent, ita hoc orbitatis meæ vltimum exemplum ſit, ita vobis habere tam pios filios non neceſſe ſit, miſeremini. Si vicarium accipitis me proiicite. Non inuidioſæ preces ſunt, nihilominus impero. Non læta ſententiam veſtram ſequetur gratulatio, non ad templa deducar, ſed ad ſepulcra. Etiam cùm vicero flendum eſt. Si verò vincimur, ibo in littus miſer: planctibus aues abigam, aut me corpori filij mei velut tumulum imponam. Iacebimus duo inſepulta cadauera. me feris obiiciam, aut circa ſingulorum domus ad genua prætereuntium ibo: & recepto iam miſeris more ſupplex, non cibos petam,

tam, nō stipem: mendicabo terram, & collatas miserātium manu glebas: aut (quod certè licet) filium in mare proiiciam. Iam crudeles aquæ, & venti malè secundi, reddo vobis vestrum beneficium. Ferte quò libet, licet ad barbaros, licet ad hostes, licet ad piratas. Fortasse aliquis iubebit sepeliri, certè (quod sciam) nemo prohibebit.

TORMENTA PAVPERIS.

DECLAM. VII.

ARGVMENTVM.

Liberum hominem torqueri ne liceat. Pauper & diues inimici. Pauperi erat filius. Nocte quadam pauper cum filio reuertebatur. Interfectus est adolescens. Offert se pauper in tormenta, dicens à diuite eum interemptum. Diues contradicit ex lege.

Pro paupere contra diuitem.

SENTIO, iudices, plurimùm detrahi calamitatibus meis miserationis, quòd ad vos detulisse videor nimium fortem dolorem: & tristissimæ orbitatis inde quoque accessisse nouitatem, quòd cùm aduersus me tam grauia & crudelia deposcam, patior inuidiam hominis exigentis aliena tormenta. Non possum tamen vel in nobis approbare quid patiar, quòd mihi non est relicta miseri patris infirmitas. Percussorem filij mei vidi, & miserior sum quàm si nescirem quis occidisset. Fateor igitur, iudices, ipse miror vnde ad hoc probationis genus repentè confugerim. Veneram tanquam nunciaturus indubia, manifesta: nec alium expectaueram publicarum suspicionum de filij mei morte consensum, quàm si percussorem videretis omnes. Hic vt torquerer inueni. Postquam satis non videbantur explicare verba quod videram, confugi ad fidem doloris. Quid faciam, si temeritates quoque nostras conscientia reorum non potest pati? Intellexi miseratione factum, qui vt torquerer exegeram, ex quo me diues non putat aliud in quæstione dicturum. Neque ego, iudices: quenquam vestrûm dubitare crediderim, ex qua conscientia, qua trepidatione descendat, vt quis torqueri nolit inimicum. Quos nunc putatis cruciatus diuitem pati, quem

dolorem, quòd hoc mihi negat? quam vellet ideo tantum filium meum non occidisse, vt mihi posset indulgere tormenta? An hoc creditis, iudices, diuitem facere legum libertatísque respectu, & reum pro exemplo esse solicitum? Ille verò nunc laceratur, & sic magis nostro dolore fruitur. Operæprecium est inimico negare tormenta, cùm feceris vt velit ipse torqueri? Illud igitur à vobis, iudices, felicissimus omnium mortalium peto, ne cùm inaudita, incredibilia passus sim, misereri velitis corporis mei: crudelius & indignius est quàm torqueri, non impetrare tormenta. Est aduersorum meorum & ista nouitas, quòd necesse habetis ea mihi ratione succurrere, qua odissetis alium. Nec quicquam est homine infelicius, pro quo tormenta sunt. Percussorem à me filij mei visum esse contendo. Facinus est hoc vos non deprehendere, si mendacium est. Facinus hoc me non probare, si verum est. Quod ad me quidem, iudices, pertinet, orbitatis meæ repeto præsentiam, & noctem illam rursus ante oculos meos cogitationes reponunt. Iam mihi videor & in tormentis esse confessus. Filium, iudices, habui sicut erecti ac sublimis animi, ita qui nondum suos haberet inimicos, & quem nemo adhuc nisi causa tantùm mei doloris occideret. O parentum misera conditio, quàm nouis inusitatísque patemus insidiis! Nos exasperamus, nos offendimus, inimici tamen liberos nostros oderunt. Quis hoc vnquam, iudices, simulatum timuisset ingenium, vt eodem aliquis excogitaret animo & quòd parcit, & quòd occidit? Reliqua, iudices, non debeo nisi in quæstione narrare. Felices illos in mei comparatione patres, qui periisse liberos suos nunciis credunt. Ego sum inaudita malorum nouitate perculsus, cuius vnicus ideo tantum occisus est, vt viderem. Reuertebamur nocte pariter, sicut omnia nos vitæ ministeria iungebant: & homines quibus non seruos præstabat fortuna custodes, tuebamur pauperem mutua pietate comitatum, inuicem sustinentes, inuicem innixi, nec nisi magna percussoris diligentia separandi: cùm diues medio noctis horrore stricto mucrone prosilit, & stupentibus attonitísque miseris confodit illum fortiorem: illum, qui fortassis aliquid in mea morte fecisset. Confiteor, iudices, nihil tunc oculorum meorum diligentia, nihil egit cura mi-

feri patris. Percussor voluit agnosci. Vos nunc ciues, vos omnes humani generis affectus, miserrimus interrogo pater. Suadete quid faciam. Hunc quem videtis circa me sanguinem de filij mei vulneribus accepi. His manibus labentis vnici membra sustinui. in oculis meis adhuc vultus illius morientis hærent, auribus verba super cadauer habita inimici exultantis. Fidem tormentorum, quousque percussoris filij mei conscius ero ? Aperite pectus istud, & totum de visceribus meis latronis egerite secretum. Vidi, & mihi non creditur. Vidi, ita possim & in tormentis idem dicere. Aut si compono, fingo, vtar, lacerer, & non probem. Si videtur, torquendus sum, iudices, vt hoc desinam dicere. Nec me, iudices, fallit quantam molem accusationis etiam in manifesta veritate susceperim. Diuitem detuli reum pauper inimicus occisi pater: & postulo vt mihi credatur testimonium in mea orbitate dicenti Itaq; non deprecor quò minus mihi velitis irasci donec probem torquete tãquam mentientem. Lex inquit liberum hominem torqueri vetat. Per fidem, iudices, quis non hoc eum respondere credat, cuius tormenta poscantur ? Nemini, iudices, credo dubium legem quæ torqueri liberum hominem vetat, & hoc prospexisse tantum ne quis torqueretur inuitus: & iura quæ nos à seruilium corporum conditione secernunt, impatientiæ tantùm succurrisse nolentium. Omnium beneficiorum ista natura est, vt non sit necessitas, sed potestas. Quidquid in honorem alicuius inuentum est, desinet priuilegium vocari posse, si cogas. Cuncta, si videtur, iura percurrite. nusquam adeò pro nobis solicita lex est, vt quod præstat, extorqueat. Dedit cæco talionis actionẽ, non manus recusantis impellit. Iniuriam cædis agere permisit, sed non cogit inuitos. Adeò penè leuius est vltionẽ perire, quàm potestatem. Genus seruitutis est coacta libertas, & eadem iniquitas, quicquid de inuito homine facias. Vis scire quid lex ista prospexerit ? Non exigo vt torquearis. Quàm multa dij deæque non minus sunt iusta, quàm lex exigit, quarumdam inuidia rerum, vt vinci se magnitudo patiatur ? & quicquid accidisse mireris, tantundem poscit in vltione nouitatis. Filius in conspectu patris occisus est, torquete securi. nihil iniquius fieri potest. Ignoscant hoc persuasiones

ſi facinus iſtud omnium illicitarum rerum conſumpſit inuidiam. Et vnde tormentis ſalua iuſtitia eſt ; & plus eſt de quo quæritur, quàm quo modo quærendum eſt. Nullum debet inimicum videri genus probationis eſſe quod ſolum eſt. Et quicquid potuit prodeſſe ſeueritati, nunquã nocuit exemplo. Sufficit libertatis reuerentiæ, quòd torquetis inuiti, quòd contra me non alius inueni. Liberum torqueri non licet. Hoc eſt, iudices, propter quod filium meum diues coram me non timuit occidere. Filium igitur meum in conſpectu meo occiſum eſſe contendo. Quid dicis, Ita non erat contra proclamationis huius fidem, ſi nunc agere poſſem quietum modeſtúmque miſerum? Vultis, cùm hoc viderim, tantùm teſtimonium dicam? Mirum hercle, ſi ſcindo veſtes, nudo corpus, ignes, flagella depoſco? Inſaniat neceſſe eſt pater, cùm ſolus hoc ſciat. Fallitur, iudices, quiſquis hoc quod poſtulo, contemptum, quiſquis audaciam vocat. Filius vrit, exagitat, & inter tormenta fugio dolorem. Si mentientis eſt velle torqueri, inuenite quid facere debeat qui verum dicit, & non probat. Mentiris, inquit. Bene quod & tu fateris non eſſe mihi ſine quæſtione credendum. Et quas per ſidem mendacio meo cauſſas diues aſſignas ? Ignoro percuſſorem. Deinde te potiſſimum de quo quererer elegi. An ſcio, & ſimultatibus noſtris occaſionem orbitatis indulgeo? Decipi me non potuiſſe manifeſtum eſt. Filius meus, cùm pariter rediremus, occiſus eſt. An dignoſcere percuſſorem nocte non potui, cùm percuſſor potuerit eligere, fugere? Quid ais ? Iuuenem meum alius occidit, & tu mihi ſolatium vltionis imples ? Te accuſo ſcilicet, vt interim neſcio quis ille effugiat, euadat. Quod tu mihi genus furoris aſſignas, vt maximi ſceleris vltio pereat falſæ accuſationis incerto ? Homo qui me vidiſſe contendo cùm occideres filium meum, niſi de te vindicor, non reliqui mihi vt hoc de aliis probarem. O te extra omnes humanorum pectorum affectus inimice ſepoſitum, nunc quî me putas poſſe mentiri? Perdidi infelix illum chariorem pauperibus affectum. Succurrere mihi putas quòd aliquando diſſedimus ? Falleris, deciperis. Hominis cuius occiſus eſt filius, vnus inimicus eſt. Sanè poſſit aliquis hanc doloris diſſimulationem mendacio perferre verborum, torqueri volo. Nihil eſt tanti niſi verum.

Videli-

Videlicet inter ignes ac flagella sufficit mihi, si dixero, hic est inimicus animæ, qui nobis subinde maledixit: hic ille contumeliosus, ille impotens. Ego nescio an mihi possit in quæstione sufficere quòd vidi, & quòd inimicus me contendit ideo velle torqueri. Tormenta postulo. En ad quod confugiat homo qui se sciat posse mentiri. Nulla est ratio quæstionum relicta mortalibus, si adiuuant contra veritatem, & sublata est de rebus humanis necessitatis huius vtilitas, si iam tuetur vltro, explicátque fingentibus. Hucusque durant artis ingenia mortalium: & licet sit aliquis secreti firmitate compositus, hominem tamen vltrà non sequitur animus. Non vacat asserere quæ finxeris, tunc cùm vix prodest & verum fateri. Et nemo non contra id torquetur, quod dixit ante tormenta. Non refert, cuius ad equuleum nominis persuasionem, quas silentij afferas caussas. In quæstionibus tantùm corpora sumus, & nemo non contra aliquem torquetur affectum. Exigam quæstionem, an recusem? Quid interest tormentis breui futurus similis homini qui fateatur inuitus? Nouum, iudices, inauditúmque rebus humanis aperitur exemplum? Nemo vnquam ideo torqueri non debuit, quia mentiretur. Sed si fas est, iudices, dubitare de fide quæstionum, alius debet esse suspectus, ille scilicet in quo seruilium pectorum recessus, in quo verniles excutiuntur artus. Quoties tortori est rixa cum membris, tum cruciatus agnoscit assiduis suppliciis durata patientia, & homini non est noua res dolor corporis applicitis, quòd scissa laceráque veste primum ferre non potest pudorem, quòd nescit ad flagellorum vices membra componere, nec vllo verbera frangit occursu. Non (inquam) sumus quos leges superuacuum putauere torqueri. Vnde nobis inter ista secretum? In tormentis libero homini opus est patientia, vt verum dicat. Sed, inquit, ideo torqueri non debes, quia exigis vt torquearis. Aliud sunt inimice tormenta, aliud velle torqueri. Felices illos qui recusare voluerunt. Meretur clementiam & fauorem quisquis ad illa tremens exanimísque perducitur, quē vix à genibus tortor abducit, cui iam scissas quoque difficilè possis eripere vestes. Ego quemadmodum vultis deprecer, qui videor prouocasse tortorem? Ille, ille sine vlla miseratione laceratur, cui ad singulos ictus dicitur. Ipse voluisti, quem non decet rogare, qui creditur fingere pro-

clamationes, simulare gemitus: de quo primum videntur vindicanda tormenta. Non inuenio, iudices, quid sperare possit qui mentitur, & exigit quæstionem. Homini qui vult torqueri, diu non creditur, nec verum dicenti. Nec est, iudices, quod putetis adeò tristissimam orbitatem omnes humanorum pectorum rapuisse sensus, vt non intelligam petere me, quòd diues possit euadere, & pene magis pro percussore torqueri. Sed quid me facere vultis? Non debeo videri posse mentiri, homo, qui cùm filius meus occideretur, interfui. Veritati tantum præsto patientiam, exigo quæstionem, in qua quid dicturus sim nescio: quid debeam dicere, vidi, scio. Vultis post hoc argumentis, suspicionibus agam? Breuiora tormenta sunt. Non inuenio, iudices, cur renuat tantopere diues quæstionem, postquam supersunt adhuc incerta ac dubia. Facinus est tamen me non torqueri, si mihi torto vtique credendum est. Quousque me crudelissime mortalium metus simulatione deludis? Ego magis qui postulo tormenta timeo ego qui nihil facere potui cum viderim. Suspecta tibi est nostra patientia. Vides enim, hortatur nos contra dolorem primæ robur ætatis, solidum plenúmque corpus. Quàm facilis, quàm expedita res est torqueri miserum! Affero ad quæstionem iam planctibus membra liuentia. Quantum animæ, quantum sanguinis orbitas traxit? Quanto imbecilliora sunt hæc quotidianis lamentationibus euerberata vitalia? Quicquam ergo fingere potest hic pallor, hæc macies, & iam torto similis infirmitas? Adiice quòd nihil minus in quæstione diu possis dicere si mentiaris, quàm quòd oculis scias: & breuissimum confessionis est genus dixisse, quòd videris. Felices, diues, quos tortor interrogat, qui non habent in sua potestate credentes. Impatientissima res est, posse cùm velis desinere torqueri. Quin potius, inquit, probas? Fiduciam hominis qui scias hoc me vidisse solum. Sine dubio diues multa te poterant argumenta conuincere, si deferret alius: & eras manifestissimus reus, si mihi percussor quærendus esset. Quis enim credibilior in cæde pauperis, quàm diues inimicus? Aut de quo facilius constare posset scelere, quòd caussam non habet nisi de sola vltione? Non inuenit multa verba, vidisse. Nec mihi debet perire probatio ista, quia poteras

veras & accusari. Exigit probationes, cùm facinus sic disposuerit, ne possit probari. Quem mihi nox testem, quos præstare potuit oculos nuda semper & incomitata paupertas? Tibi seruus à conscientia sceleris summouendus fuit, & istà ratione quis interesset: quem putares posse torqueri? Et totum facinus in has angustias redegisti, vt illum soli scirent, qui faciebant: & cui non crederetur. Nunquid dubitaretis quærere, si alius sciret hoc scelus? Facinus est ideo filij mei perire vindictam, quia patet vidi. Ego verò, iudices, & ex hoc quòd recusat diues quæstionem, partem probationis impleuit. Accusatoris tormenta nunquam timebit reus, nisi de quo credi potest & ante tormenta. Cur, inquit, si mihi caussæ sceleris simultates nostræ erant, non te potius occidissem? Verè crudelis, ego te hoc maximè argumento percussorem probo, quòd mihi pepercisti. Tuum fuit hoc inimice commentum, occiso filio seruare patrem. Parcendi tamen mihi vel hæc fuit ratio, quòd defendi non poteras, si duo perissemus. Audire mehercle mihi videor illas cogitationes, illa scelerum secreta consilia: Quid mihi cum vulneribus, quid cum cruore consumptæ & iam penè abeuntis animæ? Occidatur potius ille iam iuuenis, iam inimicus, de sene vindicabitis me patri oculi. Vis mirer quòd me noluens occidere? Queri mehercule te puto, quòd in senectute magni doloris vita breuis est. Pepercisti mihi, quomodo excogitant artes detinere supplicia, & de pereuntibus magis sæuitia eruitur dolore suspenso. Agnosco noctis illius clementiam inimice, quòd me torqueri non vis, ex hoc euenit quòd neque occidisti. Tentat, iudices, efficere diues, vt incredibile videatur quòd occisum ab eo contendo filium. Dicturum nunc putatis magis interesse securitatis, vt quis facinus sibi tantummodo credat, & id tutius esse inimico patre quàm conscio. Plus est quod affirmo, Filium in conspectu patris occidere, sic operæ precium est, si illud ipse facias. Perdit plurimam de sceleribus voluptatem, qui mandat, & minus gratiæ rebus ex nuncio venit. Occidit alius te iubente, sed vulneribus illis non fruentur oculi; sed plus est vt singultibus abeuntis animæ, vt cruore satieris, vt collapsum palpitantémque videas, vt me vidente. Conuenit, iudices, quòd ipse diues hoc fecit, & quòd

ego vidi:ratio sæuitiæ est, vt aliquis coram me occidatur, propter quem occiditur. Fidem vestram, iudices, ne me ideo non puteris vidisse, quia nihil feci. Seruulorum iste libertorúmque dolor est, occiso homine statim scire quid facias exclamare, procurrere, fidem deorum hominúmque testari, postea cum lacrymis venire. Vultis percussorem inuadam? Vultis fugientem sequar? Interim deficientem quis excipiet, cui se morientis imponet infirmitas? Scis profectò percussor facinus ordinare, disponere filium occidere coram patre secretum est. Miseremini, iudices, igitur, vt hinc quoque velitis æstimare diuitis conscientiam, quòd contentus est, ne de scelere quæratur non habet fiduciam hominis, qui me sciat mentiri? & quòd non minus debetis attendere, quàm si fateretur, non putat sibi salnum, vt iterum neget. Dissimules licet, non est innocentiæ metus, cùm timentur aliena tormenta. Quid ait diues? Orbitatem meam in tale genus vsúmque conuertet, si paterni doloris autoritas facinus impingit alienum? Deinde non ipse affers equuleos, non ipse disponis ignes. Diceres mehercle te velle torqueri: ego scindo vestes, tu intremiscis. ego ad flagella nudo corpus, te facit pallor exanimem. ego equuleos, ego posco flammas, tu non habes in meo dolore patientiam. Rogo quid aliud faceret qui occidisset? Quid nunc agam miser? Gratiam confessionis ante tormenta consumpsi. Scio quanto credibilius fuisset, si hoc statim inter flagella dixissem & multum de autoritate primæ proclamationis amisi. Non est tamen quòd superuacua puteris esse tormenta, quanquam dixerim quicquid sciebam. Habeo adhuc ex illo multa referre secreto, quæ argumenta faciet dolor. Non refert an me vidisse dixerim, tormentis hoc probaturus sum, debuisse mihi credi ante tormenta. O quantopere nunc inimice torqueris, quòd te coram iudicibus interrogo, quòd hoc non potes mihi fateri. Sed si bene gaudij tui perspicio secretum, non putas te negare quia vidi. Arrogantissime percussorum euasisse te putabas, quòd illuc duo tãtum sciebamus? Meis, meis hoc ignibus nega, & dum me per singulos artus tortor interrogat, perfer saltem non credendi patientiam cùm ego me vidisse proclamem, tu nullam afferas innocentiæ probationem. Non potest aliter absolui, quàm vt illud ego negem. Nec tamen, iudices, putetis solo me calamitatum

tarum ambitu peterę quęstionem, dabo propter quod torquebatis irati. Filium meum illum singulis vobis vniuersisque laudandum, iuxta quem felix, iuxta quem arrogans eram, occidis. Mea nimia libertas, ita ego te non equuleo efferam, non super ardentes eximam flammas? Nunc me vindicas, nunc tueris. Modò, modò coram me filium meum diues occidit fiduci tui. Concurrite omnes parentes, vrite, lacerate hos primùm patris oculos, distrahite has manus quæ nihil pro pereunte fecerunt: hoc corpus, hæc membra, quæ de complexu latronis vulnera nulla retulerunt, Siue hoc pœnam, siue vultis esse clementiam, debeo tam miser esse dum probo, quàm cùm viderem. Miserum me, si fas est in quæstione mentiri. Sine dubio diues hoc captauit recusando quæstionem, ne crederetur. Sed dura parumper anime, vidisti. Nunc infelix ad nos miseros pietas redi: quod fieri in ipsa orbitate non potuit, & vires quas improuisus abstulit dolor, probatio restituet. Cùm flammis vrentur nuda vitalia, nox illa occurrat: cùm membra fidiculæ flagella laxauerint, rursus ante oculos sit morientis vnici vultus, hæreant verba percussoris, mandata pereuntis. Filium spectasse morientem, longa præsentia est. Nescis infelix senectus quanta ubi opus sit veritatis contentione, vt pœniteat diuitem quòd non duos occidit. Iam nunc tamen vobis, iudices, infirmitatem meam allego, commendo. Si me fortè fidiculæ flagella mutauerint, ego, tamen vidi. Si vocem equuleis ignibúsque perdidero, ego tamen vidi. Si totus vndique dolor pariter admotus occiderit, ego tamen vidi. Alioqui nisi hoc animo meo, nisi licuerit oculis, morerer hoc dolore, quo puto me posse torqueri.

GEMINI LANGVENTES.

DECLAM. VIII.

ARGVMENTVM.

Gemini quibus erant pater & mater, ægrotare ceperunt. Consulti medici dixerunt eundem esse langorem. Desperantibus reliquis promisit vnus se alterum sanaturum, si alterius vitalia inspexisset. Per-

mittente patre execuit infantem, & vitalia inspexit. Sanato vno, accusatur pater ab vxore malæ tractationis.

Pro matre contra patrem.

QVANVIS, iudices, plurimum infelicissimæ matris aduersis miserationis abstulerit, quòd ex duobus liberis pari desperatione languentibus alter euasit, & plerisque maximum dolorem prima fronte tractantibus videatur auiditas gaudiorum, vt modò ad totius orbitatis redacta patientiam, iam non sit vnius salute contenta: non possumus tamen affectibus vestris non hanc primam tristissimę calamitatis allegare mensuram, quæ ex ipsa quoque solatij sui conditione descendit. Minus misera quereretur de marito si sanari nec ille potuisset, pro quo est frater occisus. Nunc infelix par non est dolori, nunc non inuenit vlla solatia, ex quo sibi videtur filium perdidisse victurum. Super impatientiam tristissimæ orbitatis increscit quòd intelligit illum non sine sanitate fuisse langorem: nec persuaderi miseræ potest peritruro laborasse fato, in quo inuẽtũ est quod sanaret alium. Captet licet crudelissimus senex parricidij immanitatem metu maiore protegere, non inuenio vnde colligi possit vtrunque fuisse moriturum. Ex duobus ęgris nõ periit, nisi qui occisus est. Ante omnia igitur illud à vobis infelicissima mater petit ne maximi sceleris ideo decrescat inuidia, quia pati videtur & reus ex orbitate tantundem. Non perdidit filium quisquis occidit. Explicat à dolore patrem, quòd sibi videtur fecisse rem maximam; & in locũ iuuenis amissi substituit de vanitate solatium Alia est, alia conditio matris, quæ medico non credidit, apud quam sæuissimæ conditionis immanitas fidem non potuit impetrare tentandi. Pro vtroque timuit, pro vtroque separauit. Facinus est eum maioris pietatis videri, qui de morte filij putauit alterius vel certa salute transigere. Sic debetis odisse patrem tanquam duos occiderit, cuius non interfuit vter occideretur. Est tamen sanctissimi iudices, quod de crudelissimo parricida queri possit non sola mater. Adiecit humanis calamitatibus ipsam sanitatem, & morborum languorísque violentiam medicinæ concessit. Filium occidit (si ipsi creditis) fortasse mo-

tasse moriturum : & hominem cuius charitas debuerat ipsa desperatione creuisse, in hoc solum impendit, vt tandem superesset incerti. Non exonerat, iudices, immanitatem sæuissimi patris, quòd hac ratione credidit de languente filio rem inauditam, rem facere crudelem. Vnam rationem habet, si ipse sanetur. O tristior indigniórque semper mensura calamitatum magna felicitas. Huncine fecit exitum illa modò ciuitate tota conspicua mater? ille indiscretus ab vtroque latere comitatus? ille gaudentium dulcis error oculorum? Quid mihi mortem nunciatis vnius? Perdidit misera geminos. Passi sunt enim languorem miserrimi iuuenes : sine dubio pariter vnáque, non fraternitate non animæ corporúmque consortio, sed conditione fragilitatis humanæ, qua sic extranei quoque duo languere potuissent. Non negauerim morbum terribilem : grauem & parentibus vtrique metuendum de cuius tamen adhuc, vt parcissimè dixerim, remedio quereretur. Quid refert an medici consenserint vtrunque periturum, cum eundem dixerint esse languorem? Manifestum est de duobus non dixisse verum, quos de altero constat esse mentitos. Iam tamen, iudices, de tam perdito pronuntiatione non querimur, quòd ægros quos sibi videbantur explicare non posse, parentibus crediderunt. Innocentior est simplicitas, desperare si remedia non noueris : & hanc ignorantiæ malo probitatem, vt languorem quem nescias, tantùm neges posse sanari. Maximi tamen virorum, & quibus artis suæ soluendo non sit humanitas, si sciebant hoc genus curationis, & illud non indicare voluerunt. Vultis & illos mentitos breuiter probem? Desperauerunt de languore, cuius remedium (si patri creditis) alius inuenit. Siue enim iudices, vanissimus nescientium vidit hanc patris in periculo liberorum rigidam nimiámque patientiam, & hominem in filiorum languore solicitum de remedio generis humani: siue captauit ex hoc vultu quandam artis mutationem imitari, quando sanare poterat, & ignorantiæ pudorem tegere magno tentauit incerto : siue ad aliud videretur dixisse quam reliqui : verba desperationis incredibili vanitate variauit, magnáque miseros parentes ambage suspendens, turpissimum putauit promittere, quod deberet nemo experiri. Caussas quidem se dixit ignorare mor-

borum, sed salutem spopondit vnius, si licuisset alterū occidere, lacerare, perspicere. En cui pietas patris, cui credere solicitudo debuerit: dixit se scire remedium, quod nesciebat. Vultis intelligere, iudices, nihil impatientia charitatis fecisse patrem? Non retulit ad matrem, adacta est à morte filij vel sanitate discedere. Non propinquos consuluit, non amicos, sed sua tantum persuasione medicique contentus, quod nocentius est, quàm si ipse occidisset, alterutrum potuit eligere. Dicat nunc parricida, quid fecerit illud quòd etiam de similibus tam paribus ægris in alterum desperatio illa prævaluit? Si medici non interfuit vtrum occideret, constabit viuere vtrunque potuisse: si interfuit, constabit non eundem fuisse languorem. Qualis fuerit illa curatio, quid passus sit iuuenis in morte qua medicus parabatur, omnium cogitationibus liquere crediderim. Ideóque parcimus auribus matris. Breuiter tamen longæ crudelitatis explicanda sæuitia est. Ex omnibus quæ pertulit, leuissimum fuit quòd occisus est. Non est quòd veniam tristissimę curationis paret, quòd videtur in alio fratre explicata promissio. An alterum medicus sanauerit, fortuna viderit: quod negari non potest alterum medicus occidit. Erumpit hoc loco mulier infelix, & tota libertate proclamat. Redde mihi inquit, marite filium quem tibi pariter medicóque commisi. Hic est ille vester insanabilis, recipe quem mihi credidisti. hic ille moriturus, hi quem permiseras medico, si maluisset occidere. Vides quid profecerint anxia vota pietatis, solicitę preces. Dum iam frigidi pectoris calorem superpositis reuocamus vberibus, dum frigentia membra continuis osculis, & spiritu trepidæ matris animamus, dum labentes oculi ad nostras exclamationes nostrósque planctus admissa paulatim luce laxantur, dum respexit ad vitam, conualuit, euasit Non tamen iacto pietatem, non arrogo mihi prosperæ curationis euentum. Quid hunc sanauerit, vis scire breuiter? quod potuit vtrunque sanare. Pudeat vos ô iura legésque, quòd miserrimi sexus dolorem his clusistis angustiis. Ita maritum, quòd occisus est filius, malæ tractationis vxor accusat? Perdiderat legis huius authoritatem, quæ ad illas vxorias querelas matrimonium solent deferre delicias. Ego illam datam miseris tantum matribus puto potestatem, ab iniquo coniuge explicare diuortium: & contra maritales tuetur iniurias vbi

rias vbi nolis præstare patientiam. Illis succurrit quas nefas est ab viro discedere, quas in pessimi coniugij durum perpetuúmque complexum, communium pignorum nexus arctauit, quæ malos maritos pariter & patres nec relinquere nec ferre sufficiunt. Facinus est ideo euadere maritum, quia damnaretur, si de illo minore dolore quereretur. Itaque impudenter facit, quòd pro detracto matrona cultu, negatóque comitatu, fastiditis noctibus, pulsatáque facie, filium complorat occisum. Sileo adhuc illa per quæ parricidij creuit immanitas. Occisum filium obiicio, putate luxuriosum, perditum, nocentem: fingite hoc patrem ira, indignatione fecisse: quantum facinus sit filium occidere, nemo magis fatetur, quàm qui vult videri se illud fecisse pro filio. Ecquid iudices? vel ex hoc totus animus mariti, totá tristissimæ coniugis calamitas perspici potest. quod se negat matri communium liberorum debere rationem? Placet ergo mortales, vt de hominibus in quos plus ex harum sanguine, ex harum transit anima, non habeant partem nisi tantum doloris? Solos ergo communicabit misera planctus, & ab omnibus consiliis quibus ordinatur iuncta, vita disponitur, extranea vtilitate seposita, circa mœrores tantùm lacrymarúmque consortium orbitate iungetur? Si mehercle fas est ęstimare vtri plus parenti debeatur ex liberis, non improbè totam potestatem sibi vindicabit affectus, qui decem mensibus ante vestram incipit diligere notitiam: & cùm vos patres gaudium primum faciat oculorum, antè sunt conscientia matres. Facinus est ideo tantùm illis minus licere, quia minus facere sufficiunt. Vos estis qui crescentes adhuc in peregrinationes, qui iam adultos *in castra* magnorum parentum vanitate dimittitis. Erubescitis desideriis tanquam infirmitate, & vnde velocissimus transitus est in rigorem, liberos vultis amare patientia. Quàm multa ideo tantùm de filiis facitis, quia licet: & frequentius potestatis vestræ iactatione, tanquam aliquo grauitatis genere delinquitis. Non habet orbitas vestra lacrymas, super ardentes rogos tenetis inconcussam rigidámque faciem, itis obuiam consolationibus, & quod omnem modum feritatis excedit, captatis in magna calamitate laudari. Quicquam ergo erit quod de communibus pignoribus, non pari mente pari impatientia, vel si necessitas postulet, pari rigore faciatis? Mali tantùm patris in-

tereſt, vt matri minus liceat. Sanè cedat vobis circa regendas communium pignorum mentes ſexus infirmior: vos mores, vos vitæ genus, vos matrimonia, cæteróſque actus veſtra perſuaſione firmetis: nunquid arrogans conſortium, nunquid impotens ſocietas eſt, liberos communes eſſe languentes? Si quis immo pudor eſt, cede nunc tota poteſtate matri, illius ſit in ægri toro proximus locus, hæc adhibeat fomenta, porrigat cibos: ſi quid impatientia, ſi quid flagrantium viſcerum poſcit infirmitas, mater neget; mater indulgeat. Illas quas immodicus ardor diſcutit veſtes, hæc ſuper fatigatos reponat artus: illa iactatas toro lectulo manus ſedulò contineat affectu. Fruſtrà captas videri vltionem magnæ charitatis, ab omni curæ ratione ſepoſitus, Cùm circa curationes liberorum non conſentiunt parentes, curationis eſt culpa, non matris. Quid quòd filium occidit innocentem, cui nihil obiicere, nihil poterat iraſci? Filium (ſi ipſi creditis) pro fratre mori paratum, cuius ſuprema ferre non poterat. Nouum iudicium & incognitum rebus humanis audite facinus. Iam parricidium pietas, charitas, & impatientia orbitatis admittit. Malo odium, querelas, execrationes, quam vt quis liberos affectu quo ſeruantur occidat. Quid refert an per hoc alterius filij anima redimatur? Si parricidium fas eſt vllas accipere cauſſas, filius propter ſe tantum debet occidi. Adiicite, iudices, immanitati, quòd occidit ægrum. Omnibus equidem mortalibus maiorem crediderim de languore venire reuerentiam: illorum quoque quos inter ſupplicia pereuntes auido ſpectamus aſſenſu, iuxta valetudines tamen morborúmque violentiam quodam innocentiæ fauore miſeremur. In carceribus, & in illa profunda nocte pœnarum, irreligioſus ille anheli pectoris pallor inſpicitur, non ſic confundunt obuios grauibus catenis colla ſtridentia, & diutino ſquallore concreta facies, vt ille quem ad ſingulos conatus greſſúſque labentem vix trahit impellítque longus ordo vinctorum & inter tot deſtinatos, tótque perituros, omnium tamen in ſe retorquet oculos vnus æger. Quid ais? tu illum quem nunc nefas eſt caſtigare, reprehendere, cuius auribus parcere debuerunt ſæuiora verba, ſi quid negares videreris occidere, ferro, vulneribus aggrederis? Non poteſt hinc tibi venire defenſio, vt hoc ſis pro alterius ſalute commeatus. Inter duos

liberos

liberos pari desperatione languentes, da bonum patrem, non præponderabit, alterutrum non eliget, sed vt incertũ orbitatis euadat, ipse morietur. Tẽtat hoc loco, iudices, crudelissimus senex excusationẽ temeritatis suæ de medicorum trahere consensu. Desperauerant, inquit, de duobus. Sed vt incertũ orbitatis euadat, sepono paulisper immanitatem patris, qui credidit: & de arrogantissimæ persuasionis hominibus queri, de totius generis humani nomine volo. Quàm multas artes misera mortalium solicitudo fecisti! Fato viuimus, languemus, conualescimus, morimur: medicina quid præstas, nisi vt iuxta te nemo desperet? Dicturum putas, non credo renunciantibus, non accedo cum deserunt relinquúntque languentes. Ego verò medicis non credo sperantibus. Aspicite maiorem partem generis humani, & si me interroges, illam robustiorem, illam adhuc in prima rerum naturæ veritate viuentem, nullos artis huius nouit antistites: nec minus tamen bellorum vulneribus, morborúmque medetur incursibus, non disputationum vanitate solerti, sed experimentis & inuicem per similes dissimilésque casus obseruatione ducente, tradita ratione succurrit. Non medicina sanat, sed quicquid videtur sanasse, medicina est. Quo vultis animo feram, quòd ars (quantum dicitis) inuenta pro vita, si diis placet, autoritatem formámque captat vt longè ventura suprema prospiciat? vt adesse fata denunciet, quæ nec timentur? & maxima scientiæ pars esse cœpit sanare non posse. Quisquámne ab homine qui adhuc loquitur, spirat, intelligit, sic recedet, quemadmodum relinquitur exanime corpus? & ibi finem vitæ putabit, vbicunque scientiæ substiterit infirmitas? Si fragilitatem mortalitatis, incertósque velimus æstimare casus, tantundem periculi habet omnis æger. Iniquissimum est desperationes vocari, quoties remedium medicina non inuenit, & angustias siue artis, siue mentis humanæ, ad inuidiam referre fatorum. Nihil magis interesse omnium puto, quàm vt spes pro homine tam longa quàm vita sit. Vnde putatis inuentos tardos funerum apparatus? Vnde quòd exequias planctibus, ploratu, magnóque semper inquietamus vlulatu? quàm quòd facinus videtur credere tam facile vel morti? Vidimus igitur frequenter ad vitam post conclamata suprema redeuntes. Plerique con-

ualuerunt negligentiæ bono, quosdam explicuit quicquid alios fortassis occideret. Hos indulgentiæ temeritas, illos adiuuit desperationis audacia. Datur fortassis huic arti perspicere morbos, profutura meditari, sed vnde sciet quãtum inter viscera, latentésque pectoris sinus, vnicuique animæ natura concesserit? quam proprietatem spiritus, quã corpus acceperit? Non tam variæ mortalibus formæ, nec in vultibus nostris sedet tanta diuersitas, quanta latet in ipsis dissimilitudo vitalibus. Inenarrabile, indeprehensibile est quicquid nos elementorum varia compago formauit. Et prout in nos plura seu rariora de terrenis seminibus cælestibúsque coierunt, ita vel duramur tacita ratione, vel soluimur. An desperãtibus credi debuerit, vos æstimabitis, qui negauerunt ægros posse sanari, nec in hoc probauerũt qui euasit, nec in illo quem non languor occidit. Iustas mehercle haberet mulier causas querelarum, si noua incognitáque ratione vel vtrunque seruasses. Nunquam ex magno venit affectu incredibilia vel profutura tentasse, & in re quæ plus de incerto habet, temeritas experimenti solam probat desperationis audaciam. Quid refert cuius sit conditionis æger, quantum adhuc speciei, quantum videatur habere de vita? Sacrosancti sint parentum metus. Dij non sinant vt ex liberis vilior incipiat esse periturus. Medici desperauerunt. Quid istud ad patrem? Spera tu, iube sperare matrẽ, tuis potius affectibus, tuis crede votis. Et hoc de parricidij facilitate est circa filiorum languorem ad desperantes potius accedere. Fidem habes hominibus, quos mentiri alius affirmat, contra quos iterum credis vni præsertim? Pessimè hercle de tua feritate sentirem, si in quacunque filij curatione non adhiberes propinquos, non interrogares amicos, non respiceres ad matris animum, non hanc primam impatientiam, non hunc consulis timorem. De nullo filio minus debet soli sibi permittere pater, quàm qui videtur vtique moriturus. Fratres, inquit, & gemini erãt. Ideóque credibile est illis eundem fuisse languorem. Rogo, quis in vlla mortalium ferat ignorantiam pariter & affirmationem? quisquis nescit quod genus languoris sit, non potest scire an idem sit. Nihil, iudices, in rebus humanis voluit esse rerum natura tã simile, quod non aliqua proprietate secerneret. Quid refert an ex iisdẽ prima illa duorum corporum animorúmque compago

seminibus

ſeminibus oriatur? Sibi quiſque firmatur, ſibi quiſque cõponitur, & duo pluréſve fratres naſcuntur fato ſingulorum. Hanc ipſam indifferentiam quam mirantur occurſu ſtupent ciuitatis oculi, parentum tamen agnitio dignoſcit, ſeparat notitia nutricum, & fallentibus notis, eſt rurſus quod faciat ipſa ſimilitudo diſſimile. In pleriſque quamuis ſit indiſcreta facies; inuenitur tamen alius oris ſonus, habitus, inceſſus: & vt ipſa conſentiant, diuerſa mens, contrarij mores & vitæ genera rixantia. Quid quòd non eandem eſſe naturam geminorum probat etiam fortuna diſſimilis? Hunc preſſit paupertate perpetua, illum inſperatis opibus excoluit. Illius per titulos & honores, huius per ignobiles obſcuraſque ſordes totam duxit ætatem. Simile eſt quicquid accipiunt ex homine gemini, diſſimile quicquid ex fato. Nec enim tam pariter in lucem de maternis exiluere viſceribus, vt illos eadem origo ſignauerit. Quantum putas interfuiſſe temporis, dum primum vteri pondus egeritur? dum parumper exonerata vitalia, altero rurſus homine laxantur? Breue fortaſſe exiguúmque videatur mortalibus oculis: ſed ſi terrena mente perſpicere velis orbis huius vaſtitatem, ſcies multum eſſe quod inter duas tranſcurrat animas. Voluitur ſuper nos hæc cæli ſiderúmque compago, & præcipiti per procliue decurſu, totius diei noctíſque breuitate emenſus orientis occidentíſque curſus, diuerſorum ſiderum primo ſtatim ortu, rotato ſe rurſus axe conſequitur. Hoc tu parum credis eſſe ſpatium, quod diuerſis pariter rebus impletur? Quantum inter illa tranſcurrentis horæ momenta naſcitur, perit? Igitur quando vnquam peregrinati ſunt vnà, militauere pariter? quid non diducti ſeparatique fecerunt? quando illos languor, quando ſuprema iunxerunt? Et quandoque fit neceſſe eſt aliter, ex geminis quod pariter languerunt, non ſic accidit quomodo fratribus, ſed quomodo duobus. Non eodem fato lãguere geminos, quemadmodum vultis breuius probem, quàm quòd nec vterque occiſus eſt, nec vterque ſanatus? Sed fingamus hoc eſſe verum, quòd deſperauerunt medici, relinque nobis pater innocentiam calamitatis, ſalua ſolatia ſint de liberis, quos tibi videris non perdidiſſe niſi fato. Quis ex parentibus neſcit hac ſe mortalitatis procreare lege? Sed indigni exitus ſupra orbitatem ſunt. Ideo magis flemus illos quos bella rapuerunt, hauſit

incendium, naufragia merserunt. Fortius ferat inter assidentium manus, inter suorum officia labentes, cùm se inuicem oscula, cum se satiauere, sermones, cùm data suprema mandata sunt, & se scit pietas omnia fecisse pro vita. Igitur verum dixerim, illos mori credimus, hos perire. Non inuenio quemadmodum excusationem pater de cõsensu possit accipere medicorum. Hoc est quòd omnem comparationem feritatis excedit. Filium pater propter hominem quem non putauit posse sanari, occidit quod tu monstri portentique genus es? Habes parricidij patientiam, non habes orbitatis. Ita demum potes ferre filij mortem, si facinus adieceris: Tu occidis, quia desperauere medici? Quererer mehercle si reliquisses, si quid de continuatione curę solicitudo laxasset. Nihil ergo plus facies, quàm illi qui nunc plures fortassis circumeunt ægros, quos detrahit, quos auocat alia curatio. Filios saltem committe vel matri, de fortuna queratur, diis faciat inuidia. Mulieri quæ ferre non potest, quòd videris desperasse, nunquam ex hoc rationem reddas, quòd occideris. Quis hanc, iudices, impudentiam ferat? tentat pater vt & huic rei credatis, quòd desperauerunt omnes, & quod sperauit vnus. Nostræ quidem querelæ sufficit non conuenisse medicis: & cùm inuentus sit qui contra sensum desperantium genus aliquod sanitatis afferret, fas erat, iudices, vt adhuc inueniretur alius qui lætiora & vtiliora promitteret. Hoc nunc me queri putatis, quòd in re de qua credere nec omnibus debuisset, accessit vni. Non interest an supersit remedium quod tentare non debeas. & vbi tantundem periculi speres quantum desperatio habet, melior exitus est qui facit miseros innocentes. Quid inuidiam prioribus medicis paramus? Nemo magis desperat, quàm qui se negat nosse languorem. Quid ais pater? Ita tecum quicquam sic audet agere de duobus filiis, tanquam duobus ægris? Tu ex geminis alterum occidendum dabis? Non ferrem, si separare expositurus auderes, si contentus esses educaturus alterutrum: non ferrem à piratis captum filium alterius vicaria seruitute redimentem. Tu de orbitate facies vices: & casum singulorum per vtrumque diffundes? Patricidium vocarem, si promittente medico, quòd sanaret vnum, posses eligere periturum. Penè crudelius est geminos diuidere quam perdere. In

scientia

ſcientia cui debeat credi negat ſe ſcire cauſas languoris, deinde promittit quicquid licere non deberet nec intelligentibus. Occîdam, inquit, deinde ſanabo. Memineris pater in hac conditione prius eſſe vt occîdas. Non eſt tanta pietas ſeruare filium, quantum facinus occidere. Tu nunc hoc putas profundæ artis eſſe ſecretum? Verba tantùm deſperationis inuoluit: & homo cautiſſimę vanitatis captat illam nouiſſimam circumire breuitatem. Vides quanta promiſſum ſuum experimentumq́ue caligine medicus inuoluerit? nunquam conſtabit an fuerit languore moriturus æger, qui aliter occiditur. Non nôui, inquit, languoris genus. Poſt hanc vocem mehercle non deberes committere ægros, etiam ſi vellet experiri potionis hauſtus, ciborum fomentorumq́ue nouitates. Neſcio, inquit, ſed mihi permiſeris alterius aperire vitalia, pectus effringere, remedium fortaſſis inueniam. Iam excuſatus ex medico matri, ſperaſti ne tibi crederetur. Differo paulisper quòd de fratribus, quòd de geminis, quòd pater hoc facit non conſentiente matre: publico potius mortalitatis contendo nomine, non debere genus iſtud curationis admitti. Actum eſt velut de genere humano, ſi nobis pro ſalute ægri opus eſt morte hominis alterius & penè ratio ſanitatis intercidit, ſi conſumit medicina tantumdem. Ego quenquam dicentem feram, Vt inueniam valetudinis cauſas, dare mihi aliud corpus, alia vitalia occîdam: deinde ſalutaria quæram, profutura meditabor? Ita non facilius eſt noſſe languorem? Quæ hæc eſt impudentia crudeliſsimæ vtilitatis? Ægrum placuit occidere, vt inueniretur cur non debuiſſet occidi. Nullum, ſanctiſsimi iudices, natura morborum genus ſolis viſceribus abſcondit: & quicquid cauſſas valetudinis de vitalibus trahit, in corpus emanat. Inde macies, quod ad interiorem dolorem ſuperpoſita conſentiunt. Non inuenio cur hominem vulneribus exquiras, cur remedia quoque vitalibus per corpus immittas, & in latentes meatus per hæc quibus regimur, medicina deſcendat. Cur ergo non eadem ratione languor admittit intellectum ſui, qua ſanitatem prodit? Abditos profundoſq́ue morbos, aut citatior clauſi ſanguinis curſus, aut crebrior anhelitus laborantis animæ indicat. Crede de his ante omnia ſenſibus oculis tuis: & ipſos de quibus agitur, modò ſingulos, modò pariter

interroga, cui potissimum parti graue tacitę pestis pondus insederit, vnde prorumpat in gemitus conscius dolor. Medicus qui per hæc non potest inuenire languorem, non inuenit nec remedium. Quid si aliquid sanato medicina potest præstare rationis? Sufficit quòd aliquando iam facta ex vnius hominis inspectione, ad totius intellectum naturæ medicina profecit. Quid allaturus huic ægroto es, quod non tot seculorum, tot languentium experimenta deprehenderint? Vis tu potius hac audacia, qua secreta languoris exquiris, remedia tentare? Breuior via sanitatis humanæ? propior nostræ salutis vtilitas est. Si viscerum nimius ardor stricta circa se membra durauit, adhibe remedia laxantia. Si fluitat nimis æger humoribus, præsto sint per quæ pressis clusisque venis in nouas vires corpus arescat. Si parum prodest abstinentia, rursus ciborum qualitate foueatur. Si spiritus receptis premitur alimentis, ad puriores meatus ieiunio fameque tenuetur. Contigit tibi magna experimentorum materia medice, ægri duo, & languor idem. Non est opus vt expectes quando se per vnius hominis patientiam explicet profuturorum magna diuersitas. potes experiri pariter eadem consentanea, diuersa, pugnantia. Nulla ratio est vulnerum, sanguinis, supremorum. Quemadmodum sanari debeat alius æger, scire non possis nisi ex altero sanato. Quid, quòd etiam vt idem sit valetudinis genus, necesse est tamen duorum corporum diuersitate varietur? Nunquam in alienis visceribus inuenias totum quod de altero quæras, & alius languor est, alius æger. Cur maximum nefas alterius filij salute defendis? Homo in quo sola quæritur caussa languoris propter medicum occiditur. Adiice quòd nec deprehendi ex non sanato potest vllius caussa languoris. Quicquid nos in vita morborum à naturali sanitate commutat, facit aut nimij sanguinis pondus exæstuans, aut superfluus calor, aut vltra naturalem modum humor exundans, aut spiritus per tacitos meatus non solita laxitate discurrens. Quid horum, si vitalia ferro vulneribúsque resecentur, saluum potest esse languentibus, cùm compressi spiritus laborem protinus ille reserati pectoris meatus emittat, sanguis iisdem paritur, deprehendatur, egrediatúrque vulneribus? An fas putatis vt suam seruent viscera nudata faciem? vt nihil perdat ex priore natura illud pectoris vitæq;

secretum,

secretum, cùm admisit oculos? Plurimum in nobis etiam timore mutatur. Quantum affert solicitudo, gaudium, dolor, & aliquis subitus affectus? Quoties dum ad curationem præparatur æger, dum componitur ad sua remedia corpus, medentium manus anima destituit? Iam verò ad singulos ictus, & longissimas vulnerum moras, quantum ex toto homine conuertitur clamore, gemitu? Necesse est omneis perire, quibus continetur vita, caussas, quoties ipsa consumitur: & cùm homine qui propter intellectum languoris occiditur, ipse quoque paulatim languore moritur. Differ saltem pater, hanc crudelitatem: quicquid ex filio facis, facies ex cadauere. Si potest deprehendi languor dum occidit, facilius cùm occiderit. Interrogare mehercle hoc loco libet, vtrúmne periturum pater, an medicus elegerit? Negauit sua interesse quem occideret. hoc si & alter periisset, probauerat vtrumque fuisse periturum, cùm conualuit, probat vtrunque victurum. Ad sæuissimam curationem potuit ægrum facilius mehercle explicare, si esset vnici pater. Sufficit ergo comparare, decernere, num iterum ille tibi preciosior, ille melior incipiet esse victuro. Vbi est impatientia patris, qua vix dimittitur cadauer in rogos? qua corpus exanime detinetur amplexu? Dij immortales, quàm sæua, quàm crudelis est ista cunctatio! dum deliberas, dum vnumquenque detrectas, parricidium in vtroque consumis. Duorum vtilitate fit, vt ex fratribus possit alteruter occidi. Nunquam, iudices, res tam horribilis inauditæque feritatis admissa est. Filiũ pater propter eum occidit, quem etiam ipsum poterat occidere. Transfert, iudices, reus in medicum electionis inuidiam. Ille, inquit, æstimauit, ille decreuit. Ergo manifestum est non parem fuisse languorem. Ex duobus ægris plus habuit spei, propter quem debuit alter occidi. Recede paulisper mulier infelix, filij tui nobis referenda curatio est. Felices ægri, qui languore moriuntur, qui supremos anhelitus inter suorum amplexus, inter suorum alloquia posuerunt. Vt erat iuuenis primò ipso comparationis incerto, mox electione cruciatus, abacta est à perituro prima mater, & modò sedula ministeria seruorum, repente mutata sunt in mortis officia. Detrahuntur trementibus velamenta membris, & vt grassaturas manus totum corpus admitteret, nudatur mirabilis ac deflenda macies. Toto deinde tenditur toro,

& ad immobilem rigidámque patientiam per omnia le-ctuli spatia duraturus exponitur. Accipit carnifex ille te-lum, non quo dextra statim totum vulnus imprimeret: sed quod leuiter paulatimque descendens animam in con-finio mortis ac vitæ librato dolore suspenderet. Hæc ex-hortatio, hoc fuit perituri iuuenis alloquium. Fortiter du-ra, patienter admitte, sanabitur frater. Non est quòd exa-nimeris metu, dolore deficias. Caue viscera exclamatio-ne ne lasses, anhelitu gemituque concutias, ne remedium pereat alienum. Passus est miser discurrentem per omnia reserati pectoris improbum vagæ artis errorem. Conten-tum fuisse medicum toto homine discurrentem primo pu-tatis aspectu? Egesta sæpe vitalia pertractata, diducta sunt: fecerunt manus plura quàm ferrum. Stat iuxta medicum pater apertis visceribus inhians, stillantem animæ sedem cruentis manibus agitantem: ne festinet, hortatur: iubet altius diligentiusque scrutari: interrogat, dubitat, conten-dit, affirmat, & accipit de filij morte rationem. At mulier infelix clausis aduoluta foribus, cruentumque secretum toto corpore effringens, velut super busta tumulósque clamabat Audi miserrime iuuenis, si quis adhuc tibi supe-ret sensus, exaudi, non permisit hoc mater, crede orbitati meæ, crede lacrymis, nec frater hac vellet ratione sanari. Inter hæc reficiebatur miser haustibus, detinebatur allo-quiis, comprimebatur residuus cruor, claudebantur aper-ta vitalia. Nemo vnquam tam noua pertulit commenta sæuitiæ: tanquam sanaretur, occisus est. Ite nunc & quæ-rite an potuerit medico sanante viuere, qui tandiu vixit dum occiditur. Vos tunc putatis illius tantùm languoris medicum quæsisse causas? quæsiuit quicquid nesciebat: & vsus occasione rarissima in omnem voluit proficere noui-tatem. Dij immortales, quantum infelix iuuenis animæ, quantum sanguinis, quantum habuit ex vita, qui pertu-lit ordinem longissimæ curationis? Vix ægrè misero licuit mori, vix à cruciatibus suis anima dimissa est. Inuentum putatis esse languorem? Inuentum est illum potuisse sana-ri. Agedum commento tuo senex superbus exulta habes quod liberis, quod parentibus, quod imputare sæculo pos-sis, fecisti medicum parricida meliorem. Libet mehercle intueri par illud, Ægrum vidisses hominem qualem non salutares medentium manus, non ars inuenta pro vita, sed

diri

stri ferarum, rabidique morsus, & auium fames satiata destituit, hinc alium in nouas vires recénsque robur reddito vigore surgentem. Vultis scire, iudices, vnde venerit tanta diuersitas? Illum pater curauit, hunc mater. Quantum, inquit, misera pertuli laborem, dum tam magnam foueo tristitiam? Non fuit mihi rixa cum morbis, nec repugnantis valetudinis rigore contentio. Totus in lacrymas mœrôremque resolutus oderat lucem, respuebat cibos, fastidiebat haustus & vitam parricidij pudore fugiebat. In omni proclamatione gemituque, frater: ille diebus ac noctibus cogitationes, ille torquebat oculos. De quibus tu ægris impotentissima medicina mentita es? Non fuit, non fuit solo languore periturus, quem non potuit nec mors fratris occidere. Quid igitur, inquit, miserrima fœminarum, sæuissimè senex ex hac recordatione tristissimæ orbitatis ad hos vultus, faciémque conuerteris? Sine dubio filius est, & post grauissimas denunciationes redditus vitæ. Sed ignoscat natura, pietas, non est solatium matri vnus ex geminis. Felicior ille dolor est, qui transfigi saltem cum oculis potest, renouatur, accenditur, & in his vultibus illum quotidie putat videre pereuntem. Sed & ipse gaudio redditæ vitæ lætitiaque non fruitur, nec se credere potest charitate prælatum, quem medicus elegit. Sentit infelix cuius orbitatis vnicus sit quibus lacrymis perfundantur oscula, quàm magnis profundísque suspiriis concutiantur amplexus. Misera verecundia sanitatis ingratæ, precium sibi videtur fratris occisi. Conuertitur hoc loco, iudices, mulier infelix, & velut ad quandam præsentiam amissi iuuenis. Siue, inquit, tandem securitate mortis explicitus in aliquo sedis æternæ pudore requiescis, siue exclusus ac vagus, & inter fabulosa supplicia metuendus adhuc laceratione, per stupentes horrentesq; manes vmbra discurris, audi miserrimæ matris iniquissimam complorationem. Non quidem licuit mihi in illud cubiculum cõditorium tuæ mortis irrumpere, nec super charissima membra prostratæ meis vulnera tua tegere visceribus: quòd solũ tamen potui corpus quod medicus, quod reliquerat pater, hoc sinu misera collegi, ac vacuũ pectus frigidis abiectísque visceribus rursus impleui, sparsos artus amplexib. iunxi, membra diducta composui, & de tristi terribiliq; facie tandem ægri cadauer imitata sum. Hoc est tamẽ quod

de tristissima orbitate præcipuè ferre non possum: propter fratrem videris occisus, nec tamen vnquam constare poterit an tu sanaueris fratrem.

GLADIATOR.

DECLAM. IX.

ARGVMENTVM.

Abdicare & recusare liceat. Pauperis & diuitis inimicorum filij iuuenes amici erant. Filius diuitis cùm in piratas incidisset, scripsit patri de redemptione. Illo morante profectus pauperis filius cùm amicum apud piratas non inuenisset, quia lanistæ venierat, peruenit in ciuitatem in qua munus parabatur, sub tempus ipsum quo pugnaturus erat diuitis filius. Pactus est cum muneratio pauper adolescens, vt vicariis operis redimeret amicum, petijtque vt si egeret pauper pater, alimenta ei præstaret. Ipse in pugna occisus est. Diuitiis filius reuersus egentem inuenit pauperem, palàm cœpit alere, abdicatur.

Pro filio contra patrem.

NEMINEM vnquam, iudices, intra tam breue ætatis suæ spatium plura terra marique perpessum, quàm quæ proxima peregrinatione vel tuli, vel timui, vel vidi, facilis, vt opinor, fides est; cùm ex omnibus quos nouimus mortalibus vnus nominari me miserior posit, quem infelicem ego feci. Tamen in hac quoque omnia excogitantis in me fortunæ violentia, confiteor nunquam hunc me concepisse animo metum, ne post redemptum per alienas manus filium, displicere patri meo misericordia. Illas verebar magis iam non tacitas vulgi opiniones, quibus crudelitatis atque sæuitiæ reus peragor apud plerosque sanctos & graues homines. Nondum excusare potui quòd redemptus sum. Obiicitur mihi orbatus senex, & ille qui modò saluo filio etiam contra diuitem steterat, amissis in vno iuuene omnibus bonis inimicæ domus supplex. Licet enim totas aduocemus in odia fortunæ vires, & egentem vnum senem vniuersa gratię mole calcemus, confitendum est tamen, plus amici nocuimus quàm inimici. Quin ipsa prorogatæ quotidiana stipe infelicis animæ videtur quodammodo maligna clementia. Quid enim beneficium est, efficere vt viuat orbus? Vnum tamen vel grauius crimen infelix

lix hæc abdicationis meæ fortuna defendit, quòd vix ad sustinendum spiritum sufficientes cibos, prorsus tantum mortis impedimenta auara manu dederim. Puto iam ignoscetis omnes si plus præstare non potui, inuito patre. Quanquam, iudices, oboritur animo meo nonnunquam, & illa suspicio, quòd patrem non alimenta vni seni parcè viuere assueto, nec liberaliter data, nec diu danda in offensam meam compulerint. Quantulum est enim facultatibus diuitis, quod sub patre sanè tenaci filio familiæ superest? Ac si foret maius fortè momentum, quis tamen parens tam durus est, vt propter aliquam impensam carere filio velit, quòd ipse celatus sit, quòd non suæ misericordiæ pauperem commiserim, non rogauerim, præsertim quicquid vnquam petij à patre, exoraui? Sed neque hęc vltimo fulmine castigari meruit in differendis precibus verecunda cunctatio. Qui dum tempus opportunum, faciles aditus: hilariorem animum capto, interim volui superesse cui ignosceret. Neque inficior tamen fuisse me lentiorem quàm oportuit: tametsi hoc pręcipuè habere videor patris simile. Sed si vlla emendatio pœnitentia est, hic in publico vobis adhibitis rogabo. Non ego æs alienum luxuria contraxi, nec profusus in vitia fortuna nostra malè vsus sum. Redemptionis meæ precium debeo. Si impetro, intelligam verum esse quod quidam opinantur, ambitiosum patrem publicare voluisse domus suæ misericordiam, ne viderentur pauperes tantum vitam inimicis suis dedisse. Si perseuerat, vt porrectos egenti cibos mea fame rependat, & expulsum omnibus bonis filium similem faciat inimico, vereor ne iniquis æstimatoribus inexpiabilis illius & sæpe reprehensi odij culpa videatur penes patrem, qui tam facilè irascitur. Verum enim sic placet, fortunę magis moribus dissidere, quàm suis : nam & paupertatis est proprium, quando alia deficiunt, exercere libertatem : & dum contemptus fama vitiatur, protentiores ambitiosè offendere: & nacta bonam conscientiam magna fortuna, indignius imparem aduersarium patitur. Ergo conseruit, vt solet, casus duratura longius à paruis initiis odi, dum contumeliam humilitas facilius intelligit, dignitas grauius. Neq; vlla fuit æmulatio (quæ enim esse inter impares potest?) sed fato quodam similis ex diuersis causis contentio. Hic irascendo pertinax erat, ille in cædendo contumax. Quan-

quam nisi vltimam exprimere confessionem victi vtique placuisset, multa iampridem signa dederant veniæ, finémque pugnæ petentis. Nam quò pertinuisse credimus, quòd pauper adolescens relictis omnibus solum me quem coleret, quem amaret, elegerat ? Sine dubio à primis ætatis annis iunxerat nos potentissimus amor ille puerilis, dum aut nulla erant inter parentes odia, aut à nobis non intelligebantur. Post diductas tamen domos perseuerauit, immo impensius laborauit. Et si quid mihi in eo satis perspectum est, nihil horum fecit inuito patre. Quantum intelligere potui, pauper sine dubio pudore cedendi, ne damnasse causam suam videretur, simul quòd nulla ipsi dabatur gratię via, stare visus in suscepto circuitu, tamen quosdam molliores tentauit aditus, & dum firma tandem pax impetraretur, filium nobis obsidem dedit. Ac ne meus quidem offendi visus est pater, certè nunquam reprehendit, nunquam prohibuit: nec clàm feci, nec contumacem aduersus patris imperia vnquam fuisse me vel ipse rerum declarat ordo. Nam quamuis infestum latronibus mare iussus intraui. Neque dissimulauerim magnas fuisse caussas patri cur hoc mihi imperaret, quod ipse facere non poterat: ego etsi nesciebam, non interrogaui: satis plena ratio fuit patrem velle. Fœlix nauigantium conditio, qui procella modò & sæuos tempestatis incursus, & albentes fluctibus scopulos aliáque pericula tantùm maris pertulerunt: ego miser naufragis inuideo, captus barbaris manibus: nec tam nexu catenarum vinctus, quàm pondere, inundatum carcerem tuli, & vincula macie laxaui. Quis non ignosceret omnibus qui post hoc exemplum nauigare timuissent? Ergo qua vna spe misera trahebatur anima, literas de redemptione scripsi patri (testor deos) soli. Quid enim sentire viderer de parentis affectu, si hoc incolumi redemptionem ab alio petiuissem? Nam quod vnum mihi secundum patrem fortuna videbatur parasse præsidium, hoc sperare in illa sorte non poteram. Quid attinebat amico scribere, quem sciebam non habere vnde redimeret? Nunquámne mihi dabitur liberum tempus conquerendi apud patrem de amicis suis, qui proficisci volentem retinere tentarunt? qui piæ festinationi attulerunt moras? Profectus esset tamen vel inuitis omnibus (quis enim non hoc præstaret filio pater?) nisi quòd interim amicus antecessit. Illum non

pericula

pericula maris, non infesti latronibus sinus, non vicinum meæ fortunæ documentum prohibuit. Minus hæc miror, de amico. Illud est quod pensari nullis beneficiis possit, proficiscentem non retinuit pater: immo si quid in subsidia vitæ seposuerat parca frugalitas, id omne in impensas itineris contraxit, & contulit. Infœlicissime senex, sic egere cœpisti. Dicam nunc ego per quos iuuenis præstantissimus nauigauerit fluctus, quos accesserit scopulos, quantos lustrauerit sinus? Faciliora ista putant qui nunquam nauigauerunt. In omnia præceps, sine respectu sui, quem iam tum apparebat vitæ non parcere, adiit, explorauit, & tamen ille quoque qui tanto opere festinabat, serò peruenit. Audite, audite iudices, nouam captiui querelam iam miser apud piratas non eram. Alebat deuotum corpus grauior omni fame sagina, & inter debita noxæ mancipia contemptissimus tyro gladiator, vt nouissimè perderem calamitatis meæ innocentiam, discebam quotidie scelus. Hæc tamen omnia sustinui, tuli; adeò difficile est etiam sua causa mori. Et iam dies aderat, iámque ad spectaculum supplicij nostri populus conuenerat: iam ostẽtata per arenam periturorum corpora mortis suæ pompam duxerant. sedebat sanguine nostro fauorabilis dominus, cùm me, cuius, vt interiecto mari, non fortunam quisquam nosse, non natales, non patrem poterat, vna tamen res faceret apud quosdam miserabilem, quod videbar iniquè comparatus. Certa enim arenæ destinabar victima, nemo numerario vtilis steterat. Fremebant vbique omnia apparatu mortis: hic ferrum acuebat, ille accendebat ignibus laminas: hinc virgæ, inde flagella afferebantur, omnes piratas putares. Sonabant clangore ferali tubæ: illatisque libitinæ toris ducebatur funus ante mortem. Vbique vulnera, gemitus, cruor, totum in oculis periculum. Si quid est in me abdicatione dignum, iudices, vnum crimen agnosco, quòd in hæc amicum meum misi. Est quidem felicibus difficilis miseriarum vera æstimatio, figurare tamen potestis qui tunc animus mihi, quæ cogitatio fuerit. Nãque & natura credit in extremis tristis præteritæ voluptatis recordatio, & mihi cũm generis conscientia, cum fortunæ conscius aliquando fulgor, cùm liberales artes, cùm omnia quondam honestiora numerario meo, domus, familia amici, cæteraq; nunquam videnda in

vltima mortis expectatione succurrerent tenenti seruilia arma, & ignominiosa morte perituro, tum (si vlla miseris est fides) quid horum omnium ignari agerent propinqui, nihil peius de fortuna mea suspicātes, quàm quod scripseram: illud tamen grauissimum, quòd patrem qui tandiu non veniret, captum putabam. Ergo tota cogitatione intentus in mortem, expectabam cruentum illum confectorem. Quis enim dubitet quid futurum fuerit, si ego pugnassem? Ille quoque occisus est, qui inter nos, vt apparet, fortior fuit. His cogitationibus attonito, & in mortem iam penè demerso, inopinata subitò amici mei species effulsit. Obstupui, totúmque corpus percurrit frigidus pauor, neque aliter quàm si vna obiiceretur oculis imago, mente captus steti. Vbi primū lux rediit, laxatumque est iter voci, Quid tu, inquam, quo casu peruenisti huc miser? Nunquid & te vendidere piratæ? At ille complexus ceruices meas, effusis in pectus meum lacrymis, solutus, intercepto prope iam spiritu, serò iam trepidante me, primam vocem & diu solam edidit. Satis vixi. Vt verò causas itineris reddidit, & venisse se ad redimendum indicauit: Et vade, inquam, tibi pecunia? nisi redistis in gratiam, & te pater meus misit. Audite gentes, audite populi, non solita iudicium nostrum corona circunstet: sed si patitur natura rerum, totus ad cognitionem talis exempli orbis circunfluat. Tacete priora secula, in quibus tamen à primordio generis humani paucissima amicitiæ paria admirabiliora fecerat longa temporibus nostris fides intercepta: quicquid historiæ tradiderunt, carmina finxerunt, fabulæ adiecerunt, sub hac comparatione taceant. Quis crederet (si dubitari posset) inter duos amicos, quorum alterum immunem malorum omnium fortuna fecerat, alterum piratis ac lanistæ tradiderat, meliorem conditionem fuisse captiui? Si diues essem, inquit, pecuniam pro te attulissem. quod vnum pauperibus præsidium est, manus habeo, has piratis daturus fui, has pro te in pugnam vicarias dabo. Ignosce pater, quòd nimia contentione affectus, penè tibi orbitatis vulnus impresserim. Testor deos, non per me stetisse, quòd viuo. Neque enim ita me efferarat ludus, aut in tantum durauerat animum cædis longa meditatio, vt eum amicum vellem occidi, qui pro me mori poterat. Vindicabam mihi fortunam meam, & adhuc necessitatis gladiator depugnare et-

re etiam volebam, neque vllis precibus poteram euinci, quanquam se non superfuturum alioqui minabatur, idq́ue vnum affirmabat interesse, vtrum vicarium mallem habere mortis, an comitem. Non vici. Quid igitur actũ sit quæritis? Duxit me ad munerarium, iudices. Quas ego illius preces, quàm pertinaces lachrymas, quam miserabilem obtestationem vidi! Nemo vnquam sic rogauit missionem. Transferuntur in illum detracta corpori meo arma, & malè aptatis insignibus festinatum par producitur. Quid me admonetis supremarum amici mei precum quibus hæc alimenta caro empta, inopi patris senectuti petita? adiutorium hoc ad caussam putatis? Me pudet quòd rogatus sum. Per hãc, inquit, mihi lucem vltimam, per notissimam amoris nostri fidem, non sinas mendicare parẽtem meum. Sustineas, adiuues, pręstes affectum si mereor, tu sis illi vicarius meus. Nec plura dicendi tempus fuit: iámque suprema per galeam dederam oscula, digressísque in diuersum ministris permissus Mars erat. O quàm solicitus spectauit quàm attonita mente! quàm simili corporis motu! Quoties ad infestum mucronem, quasi ipse peteret, me summisi! Quoties ad conatus erectus sum! O misera cogitatio, ô crudelis natura metus, meritò tu amice pugnare maluisti. Facinus indignum, illum animum, illum ardorem non cõtigisse castris, non bellicis certaminibus, vbi vera virtus, nulla pugnandi lege præmium scribitur. Qua vi prælium inuaserat, iratus etiamnum tanquam aduersario meo, ad omnes impetus excipiebatur calidè veterani gladiatoris æstu, omnes conatus contra se erant. Nec difficilem tamen sub illo præsertim autoramento habuisset missionem, sed noluit gladiator viuere. Igitur iam nudum corpus vulneribus offerens, vt totam propè mercedem semel solueret, stãs periit. Cui licuit in patria, in domo, inter propinquos, securo consenescere æuo, tranquillam sine reprehensione agere vitam, iacet confectus vulneribus, & primo iuuentę flore fraudatus, periit miser fato meo. At ego qui debebar illi fortunę, quem mors sibi destinauerat, emissus ludo nocentior, quàm vẽditus, etiam viatico illius infelicis reuertor. Placeamus licet nobis fortuna nostra pater, pauperi soluendo non sumus. Si qua est fides, iudices, pudet me cõtra iudicare mea beneficia, nec videor vobis rationem posse reddere, quòd mihi tam parum obiiciatur. Redemptoris

mei patri in precium meum orbo, egenti, quid præstiti? Quod pirata capto, quod lanista gladiatori, exiguam stipem, & cibos semper petendos. Quantulum enim dari poterat, quod non sentiret dominus tam curiosus? De hac re consedistis, hoc concitauit istam iudicij scenam, panis datus mendico: & dilata hac impotentiæ nostræ opinione, videbamur amicos ferro occidere, inimicos fame. Cōputemus totam istam meæ luxuriæ impensam, audite summam, & miramini, si hos sumptus ne diuitiæ quidem sustinent. Tanti constat patri captiuitas mea, cùm tam carè redemptus sim. Quo tandem patereris animo, si delicatus adolescens, præsertim splendidis opibus, vel ex ætate mores, vel ex fortuna traxissem, & tempestiua conuiuia, & peruigiles ludos aduocata sodalium turba, solutus atque affluens agerem, tantumque impenderem quantum non posset te ignorante consumi, quæ tamen ipsa boni patres libenter annis remiserunt cùm abdicatione dignum putes, & vltimo patrię potestatis fulmine coercendum, quòd mendico seni porrexerim, vt parcissimè dicam, quòd illi filius misit? Non redempta meretrix, non egestum conuiuiis fœnus, non lenonum parasitorúmque cara adulatio in crimen venit: cibaria senis nempe vnius ætate ac malis confecti. Hoc diuitias tuas concutit? hoc fundatam paternis auitisque opibus domum exhaurit? Si tam auarus es, computa, adhuc de alieno vixi. Ad hæc fortasse quæ circunstat iudicium corona, & omnis ignara caussæ turba, magnum nescio quod & portento simile crimen expectat. Abdicas me pater tam citò? Modò tibi ex illa funesta peregrinatione insperatus reuertor, vnde vt venirem, vix optare potuisti. Nulla adhuc pro reditu meo soluta sunt vota, non percussæ diis immortalibus hostiæ, redemptori certè gratiam non retulimus. At ego expectabam vt desiderio incensus affectus vix posset expleri, vt post infaustam profectionem velut obiurgatus tanto periculo, nunquam me posthac saltem peregrè dimitteres. Vix salutaris laribus expellor, & apud plerosque dubitari potest an admissus sim. An hoc agis, ne quid tibi præstitisse videatur qui me redemit? Sęuus enim credo & impius, & (quod maximum omnium vitiorum signum est) ingratus beneficia patris non æstimo. Fortasse cui vitam debeam nescio, nulla est apud animum meum memoria meritorum. Miserum me,

me, quòd non possum tantum soluere, quantum accepi. Quanquam caussas abdicationis pater altiùs repetit, & vltra peregrinationem meam inquirit, idque ratione duplici. Primùm, vt reum quem premere atrocitas criminum non potest, turba confundat: deinde vt grauius videatur iudicium patris, cùm is damnet qui soleat agnoscere. Cur inquit, cùm ego inimicum haberem pauperem, tu amicum filium eius habuisti? Volo, iudices, omissa omni contentione scilicet sic agere, Peccaui, veniam peto: & errare hominis est, & ignoscere patris. Duxit me similis ętas, euicerunt officia, cœpit fides, amantem odisse non potui. Nihilominus sati abundeque pœnarum est: & si pietatem tuam bene noui, plus quam velles, datum est. Quantumlibet peccauerim, quid amplius iratissimus dominus exigeret? Ludo tibi satisfeci. Nullúmne cladibus meis finem dari placet? Parum est quod insanos pertuli fluctus, & sæuis tempestatibus commissus, arbitrio ventorum pependi? Parum est quòd in nefarias latronum manus præda perueni, & (quæ vltima malorum etiam seruorum conditio est) sine exceptione venalis? Inde me si voluisset, emere potuit inimicus. Parum est quòd me diu piratæ in carcere retentum, quia redemptorem illis diuitem promiseram patrem, in ludum vendiderunt tanquam decepti? Quòd quotidianæ pugnę meditatione tandiu mori didici? Quòd compositus, armatus, inductus perieram, si melior amicus fuissem, nisi me noua velut in portu adoptata tempestas, paternis laribus extorrem, & necessarij quoque victus inopem, circum ad alienas mitteres domos? Pudet enumerare calamitatum mearum gradus piratam lanistam patrem. Atqui pars ista criminis, iudices, mei non defendi meruit, sed laudari. Neque enim, reperio quid in rebus humanis excogitarit natura præstantius amicitia, quid concordia contra fortunam maius auxilium. Nam primùm præter cætera animalia induit nostris pectoribus quandam societatem, quæ mutuo gaudere congressu, contrahere populos, condere vrbes edocuit, & cùm mentibus nostris varios imposuerit motus, nullum profectò meliorem beneuolentia tribuit affectum. Quid enim foret humano genere felicius, si omnes esse possent amici? Non bella, seditiones, latrocinia, lites, cæteraque mala quæ hominibus ex seipsis nata sunt, fortunæ acces-

fissent. Id quia nimium deo visum est, at certè honestis conuenire mentibus, fidem colere, amoris gratiam referre; omnibus temporibus, omnibus gentibus præcipuum & quodammodo sacrum fuit (neque enim nisi optimis mentibus contigit, vt aut sic amare sciant, aut sic amari mereãtur) hoc ego crimen expauescam? Scires quantopere gloriarer pater, si cum amico meo ego redissem. Nisi fortè similitudine flagitiorum ductus, turpi me coniunxeram iuueni, quæ vita sine dubio nomen amicitiæ non accipit: tametsi ad paria ducente natura, vitia amborum conuenerũt. Obiice mihi amicum, & habes maledicẽdi materiam. Gladiator fuit, quare amicus illius fuisti? Ita opinor, pœnitet. Effert te longius dolor, & nimia concitatus ira, quò progrediare non respicis. Non sentit pater hoc te mihi obiicere, quòd viuam? Quisquam de illa amicitia queri potest præter pauperem? At ego inimicum habebam illius patré. Decuerat quidem simultates quas maximè omnium mortales esse voluere sapientes, in his desinere, in quibus nascerentur. Nam si quoque immodicas ferit discordiarum fortuna caussas, etiam si non hæreditaria sudeamus odia, ac diutius inimicitiæ maneant, quam inimici. Tamen si quid aduersus te ipse commisit adolescens, sit hostis & meus. Si innoxius & omni vacans culpa charitatem mereri cupit, si nullius me amici filius validius amat, qui tandem vis pater respuam, & iratas obiiciam manus? Tu quoque non odisses pauperem, si te amaret. Inserit se, & beneficiis certat. Noras adolescentem omnia vltro præstantem, & sic me amabat, quamuis tu esses inimicus patri. Adiice, si tanta in adolescente indoles fuit, quantam nulla vnquam cogna nouere secula: si fides antiquissima, & cum deorum temporibus tu permixtis inaudita temporibus: si me semper habuit chariorem spiritu suo, etiámne despicienda mihi rarissimi boni occasio fuit. At ego perpetuam quandam mihi gloriam reor, quòd ille cælestis animus me potissimum quem amaret elegerit, quodque ego sim probatus tanto iudice. Me quoque igitur feret fama per gentes, & amici laudibus illustrior viuam. Credet aliquis idem me pro illo fuisse facturum. Cur cùm inimici nos essemus vos amici fuistis? Aliud hoc loco crimen agnosco. Peccauimus enim fateor, peccauimus, quòd cum amici essemus vos inimici fuistis. Hæc iudices, diutius exequerer, nisi absolu-

luta essent ipso iudice patre. Longum iam istius criminis tempus est, nunquam obiecit, nunquam excanduit. Et quid hoc inter nos pater conuenit, nisi longiores repetis offensas? Apud malignos videaris me iratus non redemisse. Sed si quid ante commisissem odio tuo dignum, potuisti me redemptum non recipere. Manifestum est ergo te patiente, id est te volente amicum mihi fuisse iuuenem. Et sanè non solus in hac fuisti sententia, idem filio permisit & pauper. Atqui si pars hæc caussæ, quæ confessione longi silentij absoluta hodie in accessionem criminis alterius deducitur, potest apud vos impetrare veniam, facilior certè sequentium ratio est, ille enim sanè fuerit inimici filius, hic iam est amici pater. Nec ignoro, iudices, quàm malè ista defensio de humano genere mereatur, si adeò nihil est per se misericordia, vt nisi vlterior aliqua necessitas pudori vim fecerit, pro summo crimine damnanda sit minus necessaria humanitas. Ergo si alienum & ignotum, tamen (quæ publica omnium mortalium, quippe sub vno parente naturæ, cognatio est) hominem cibo fortè iuuissem, pœna dignum videretur seruasse perituram animam, & ignouisse rebus humanis, & respectu communis omnium sortis, velut odorato numini in stipem potuisse Fortunæ? Si hoc crimen est, laudetur ergo crudelitas, nihil habeatur piratis lanistísque prudentius. Ferantur sanè profutura humano generi duo exempla, intra tam breue tempus propter misericordiam alter abdicatus, alter occisus. Quod crimen si fatendum sit, non animum mihi ipse finxi, aut mea potestate tegitur affectus in arbitrio formantis mores omnium naturæ compositus, cum crimine meo natus sum. Nam siue cælestis prouidentia, siue irrationabilis casus, siue assignata siderum cursu nascentibus nobis necessitas, multa varietate pectora nostra distinxit, nec minus numerosas animorum quàm corporum dedit formas. Sunt quorum mentes etiam nocentium supplicia confundant, qui ad omnium sanguinem pallescant, ignotorum quoque miseriis illacryment. Sunt contrà qui ne suorum quidem misereantur. Mihi mite pectus, & mollis affectus ad omnem calamitatum conspectum tremit. Noli me æstimare mea fortuna pater, non habeo gladiatoris animum. Vtinam quidem mihi caussa permitteret sic gloriari. Iuuenis conceptus splendidis pa-

rentibus, cùm solùm tam speciosæ fortunæ crederem fructum posse prodesse, & contra varios mortalium casus quasi portum benignitatis aperire, concupiui quandam humanitatis ciuicam gloriam, periturum hominem, siue ille naufragio eiectus, siue spoliatus incendio, siue exutus latrocinio erat, naturæ patriæque restitui. Paria tecum facio respublica, quæ propter me vnum ciuem perdideras. Hæc me magis decet impensa, quàm vestis, quàm argentum, quàm vbi lau[illegible]mitur. Vbi enim pecunia melius poni potest, quàm vbi fœnus bonitatis extenditur? Magna conscientia est, fœlicitatem meruisse. Ignotus sanè sit & alienus: quid fuerit antè, non quæro, post hæc erit amicus. Et hercle quo quisque plus potest, quòque latius patet ad fortunæ incursus, hoc magis cogitare debet atque respicere quantum in nos fortunæ regnum sit, quàm instabili sede humana consistat. Non me aurata laquearia, nec radiantes marmore columnæ, nec graues crustæ fecerint immemorem fragilitatis. Multa sæpe & locupletibus accidunt, sæpe in imum summa decidunt. Ego vidi pauperem auxilia diuiti ferentem. Sed sanè superbius æstimet miserias longa felicitas, & alienum casum facilè despiciat securus sui. Ego quoties auxilia calamitatis petere aliquem video, non possum non moueri fortuna mea. Succurrit mihi continuò tempus illud, quo ipse clementiam optabam. Ignosce pater, si penitus animo meo hic insedit affectus: amare misericordiam miser cœpi. Sed inimicus, inquit, meus est. Nam quis nos tantopere laudaret pater, si hoc amico præstaremus? Hæc est celebranda virtus, hæc animi suspicienda moderatio, vincere iram, & inter simultates quoque meminisse hominis. Vt Fabio Maximo immortalem attulit laudem ereptus ex hostium manibus inimicus: vt Tiberium Gracchum admirata ciuitas est, Scipione in carcerem duci prohibito: te quoque similis animi magnitudo memoriæ dabit. Tuis enim opibus viuit inimicus. Quicquid est istud quod senex inops ex nostra domo accipit, si non irasceris, tu præstitisti, tibi hoc pulchrum atque magnificum est. Nam ego si quid in patrem seruatoris mei confero, non sum laudandus. Neque expectaueris hoc loco pater, vt illa dicam. Semper odiorum honestus occasus est: & dum simulta-

simultates nihil aliud habent quàm nocendi cupiditatem, speciosa in melius animi mutatio est cum exempli honore, iunctæque ex hostili penè concursu in affinitatem manus. Vnde tantum misero boni, vt inimicus sit? Aspice solum, egentem senem, omnibus præsidiis destitutum: nónne contumeliam fortunæ tuæ facis, si hunc odisti, & adhuc tua putas interesse ne viuat? Nulla tibi contingere maior vltio potest, quàm si talis est, vt illius etiam nos misereamus. Magna mehercle iam de vetere æmulo pœna superest, panem erripere mendico, & grauissimæ per se fortunæ manu pondus imponere. Agè si perisset, cadauer calcasses? Feræ mehercle generosiores, iacentes transeunt: & reseruati hostes, restitutæque vrbes maiora caussæ exempla sint: quod scio, victis etiam gladiatores parcunt. Post orbitatem, post egestatem, quid amplius potest pati, nisi quod optat? Vlteriórne tibi aliqua vltio quærenda est, aut aliquid rerum natura peius capit? Quis non te omnium mortalium inhumanissimum putet, si hoc aduersus inimicum tuum saltem optasti? Si me hercle inexpiabiles odiorum caussæ, & compositis quoque fabulis vlteriores inimicitiæ fuissent, ausim dicere, si propter illum liberos perdidisses, accipienda tamen erat à fortuna talis satisfactio, certè ad vitandam insolentiæ opinionem, quæ ferè immeritam quoque potentiam carpit, ne vagaretur per vrbem inuidiosus mendicus, calamitatis autori caussas vulgus regeret odiorum. Nescio quomodo omnis pro laborante fauor est, nec vlla perpetuam gratiam seruat, nisi modesta victoria. Nostra potissimum clementia sustineatur, ne illius alij misereantur. Facilis, vt animaduertere vos spero, iudices, defensionis meæ cursus est. Antequam incipiam habere caussam nimium bonam, hîc iam conscientia trepidat, & ratio velùt inter binos deprehensa scopulos, cùm aliud obiiciatur, aliud defendendum sit, hæret in dubio: cum beneficiis meis computare non audeo. Cognouistis expositionem caussæ, quanta quamque excedētia fidem adolescentis optimi merita narrauerim, hæc mihi omnia sine dubio ille præstitit. Sed quid interest? debitor delicatus sum. Quid in hac parte defensionis agam iudices? Dicam, referre gratiam beneficiis volui?

Itáne tandem aliquis mendicare amici patrem æquo animo visurus fuit? At ille me redemit, cui nihil retuli. Dicam moueri me supremis amici mei precibus? Egregia verò comparatio. At ille mihi præstitit, quod non rogaui. Vtrò me vertam? Tanquam honestum defendam factum, an tanquam necessarium? Alterum absolui facilius potest, alterum laudari rectissimum, opinor, veritatis interest. Audi pater, alimenta ista quæ donata egenti putas, quanti illi constent. Si accepto captiuitatis meæ nuncio nullis precibus adductus, nullis epistolis vocatus adolescens ad liberandum me vinculis piratarum profectus esset, quibus tamen meritis pensarem, cùm id mihi præstitisset, quod ego tantùm à patre speraui? Intrare maria præsertim tam recenti documento timenda, & latrones vltro quærere, & cum præter vicarias manus nihil esset, nauigare voto captiuitatis, quis possit alius quàm qui paratus esset pro amico mori? Magnum hoc per se, ac seculo nostro vix credibile, iudices. Illud verò omni prædicatione maius, ad redimendum me profectus est, cùm mendicaturum patrem suum sciret. Atqui sperare poterat futurum, vt sine periculo suo redimeretur nihilominus amicus, cùm haberem diuitem patrem. Sed noluit ipsum itineris apparatum, & ne qua periret redemptionis hora, præceps cucurrit. Prò fidem deûm hominúmque, quemadmodum ad redemptionem amici festinat etiam cuius pater lentus est? Terentium, quem inter cæteros captiuos secundo punico bello Scipio Africanus vinculis exoluerat, memoriæ tradidere maiores, insigne receptæ libertatis pileo testantem, in triumpho ducis esse conspectum. Et ille quidem maioris momenti accessione publicam senserat felicitatem, priuatim tamen debere se putauit victoriæ beneficium. Quid me facere conuenit, qui per maria latrociniis infesta solus petitus sum? qui lucem, libertatem, denique quicquid patri debeo, non ignarus, vt primo natalis horæ tempore, sed videns sentiénsque acceperim? nec solùm donatus his bonis, sed summis periculis liberatus sum? Nónne me ex amici fide natum, & tenacioribus beneficiorum vinculis fatear esse constrictum? Miserrime amice fidelissime, ingratum me moriendo fecisti. Et quantulum est quod adhuc loquor de mea infelicitate, de piratis? Leuis est ista fortuna, hæc

hæc etiam nunc recepit moram. Solent expectare latrones redẽptorem. In ludo fui: qua pœna nullam vlteriorem scelera nouerunt, cuius ad comparationem ergastulum leue est. Hoc si sciſſes, pater, affirmo, promitto, cuius pietatis es, nemo te anteceſſiſſet. Illa, certum habeo expectas vt dicã, morabar inter sacrilegos, incendiarios, &, quæ gladiatoribus vna laus est, homicidas inclusos turpiore custodia, & sordido cellarum situ. Iámque in eam veneram fortunam, vt me victum recipere non posses, victorem nolles. Aderat hora supplicij mei, qua nusquam morandum, iam præbendus erat iugulus, & fundenda vita cum sanguine. Neque enim dubitare de euentu licet, exemplar fati mei vidi. Si me ab his imminentibus malis pecunia redemiſſet, beneficium tamen potius dicerẽ magis æstimandum esse quàm precium. Sed apud malignos interpretes poſſet videri vel spem secutus aliquam venturi temporis, vel præsentis voluptatem. Hoc admirabile, & vni tantum pietati referendũ est: dedit beneficium quod nunquam reciperet: & cùm amicum redimebat, habiturus non eſſet: nihil aliud emit quàm honestam mortis conscientiam. Transtulit ergo in se fortunam meam subiítque non solùm fortiter, sed etiam libenter id quod mihi miserum putabat. Res dictu incredibilis, gladiator dimiſſus, redemptor occisus est. Recepit pectore aduerso ferrum, vt quasi quam emittebat animam, in meum pectus transfunderet: & hoc vno tristis occiditur, quòd amplius amicum visurus non erat. Eant nunc antiquarum conditores fabularum poëtæ, & se ad exhortandam amicitiæ fidem magna quædam composuiſſe carminibus putent, si dixerint aliquos per maria terrásque asperiorem fortunam amicorum tantum secutos, aut principẽ Græciæ virum in vltionem interfecti amici inauspicata bella geſſiſſe. Nam inter fratres quoque illa maximè admirabilis, tamen alterna mors est. Vna fingitur coniunx, quæ iam perituri vitam mariti vicaria morte sua redemit: adiicitúrque miraculo fabulæ: feciſſe hoc eam quod non præstiſſet pater. En indubitabile seculi decus, & fictis maius: vt moreretur pro me amicus, suum reliquit patrem, meum vicit. Et sanè quid profuiſſet festinatio patris, etiam si ad redimendum me prior fortè veniſſet? Hoc me preciọ nemo alius redemiſſet. Neque verò plurimum fuit præstitiſſe mortem. nanque interim specioso titulo bene vita

pensatur. Illud verò existimo grauius, nomen gladiatoris accipere, subire dominum lanistram. Minus te, amice, laudarem, si vicisses. An ille animus rediret in cellulam, ferret saginam, magistrum, personam denique sceleris? Mea depugnasti caussa, tua peristi. Hęc tamen omnia vltimæ fortunæ nomina vt mihi detraheret, induit sibi. Venit in arenam homo nec sceleratus, nec infelix. Ecquando, indices, hoc audistis? Bonitate sua gladiator factus est. Vtinam, iudices, hæc quæ illi speciosa sunt tam honesta essent & mihi. Quoties ad infelicissimum respexi senē, cuius orbitate viuo, cum confectum cladibus, & tantum pœnæ suæ residuum considero, verum fatendum est, pudet me precij mei. Video senem meliore sui parte pręsepultum, omnis etiam spei superstitem, orbum, destitutum. Illud tamen solatium est, quòd nisi talem amicum habuissem, hæc de te dicerentur. Huic patri inuidiosa quędam opinor, & quæ beneficio mortis pensetur, criminosa liberalitas contigerit egenti. Alioqui duo egentes, & circa omnium vel ignotorum domos stipem rogabimus pariter. Si quis grandis natu parens est, miserebitur senis: si quis iuuenis filius, miserebitur adolescentis. Fortasse proderit mendicaturo mihi, quòd ipse aliquando egentem pauperem alui. Accipe satisfactionem, in quacunque parte rerū naturæ es, amice charissime, non excidere mihi tua mandata. fortuna defecit, opes auferuntur. Quod vnum mihi relictum est, au polliceor patri tuo vicarias manus. Quid vis porrò faciam? Agrestia opera delicatior aggrediar? hoc à fortuna non didicit & quotidiani quæstus operis duobus egentibus non sufficit. Miserum me si exoluere fidem voluero, fortasse mihi in ludum reuertendum est.

SEPVLCRVM INCANTATVM.

DECLAM. X.

ARGVMENTVM.

Malæ tractationis sit actio. Quæ amissum filium nocte videbat in somnis, indicauit marito. Ille adhibito mago incantauit sepulcrum. Mater desiit videre filium. Accusat maritum malæ tractationis.

Pro v-

Pro vxore contra maritum.

QVAMVIS, iudices, inter eos qui liberorum mortibus destituti, cuncta vota & præparatas spes in senectutem ante se egerunt, id ferè acerbissimum certamen conflictationis oriatur, vt vnusquisque luctibus ac lacrymis suis credat accedere quandam dignitatem, si miserrimus esse videatur: hæc tamen fœmina neque noto neque publico genere miserabilis, non impudenter inter cæteras matres quæ aut vnicos aut iuuenes pios filios perdiderunt, eminere & occupare quandam mœrentium principatum differentia nouæ calamitatis affectat, quæ sola omnium supra fidem infelix in vno filio iam alteram patitur orbitatem. Priorem quidem illam, vt communem cæteris, & fato accidentem, fortius vtcunque tolerabat. Nam & de filio nihil aliud perdiderat misera nisi dies, nec iam timebat ne ille quo fruebatur, mori posset. Planctibus lacrymisque penè improbè dixerim, parcius vtebatur, nec sibi permittebat dolo lugere venientem. Nunc destituta solatio, persuasione fraudata, dum non putabat perisse quem poterat videre, eripuit ingrata filio alterum titulum. Miser ille nisi teneretur, iam ad patrem veniret. Tantum misera petit, ne minus perdidisse videatur, quàm ipsa desiderat. Non inani persuasione, ne cogitationibus ficta lugentis vmbra veniebat, nec agitabat incertos leuis imago somnos, ac ne confusi quidem tristi cinere vultus, & infernum fauilla caput noctibus suis obibat, sed filius erat qualis aliquando & iuuenis, & pulcher habitu, nec aspici tantum viderique contentus: verùm si quid desiderio creditis miseræ, quæ sola vidit, amplexus & oscula dabat, & tota nocte viuebat. Multum perdidit mater, si contingebat hoc illi: non minus, si videbatur. Nunc tenebras inanes, & longas oculis flentibus noctes, iuxta somnum mariti peruigil. & tantum deserta metitur. Non desiderio fictus, aut fucatus habitu, nec vt somniorum vanitate cõspicitur, sed experta non totum mori hominem, illud quod nec flammis vritur, nec cineribus extinguitur, nec vrnis sepulchrísq; satis premitur, expectat. Nunc ista carcere obseratam animam, & repugnantem magico iuuenem cogitat ferro. Infelicissima omnium mater plus aliquid esse quàm

vmbram filium putat, postquam potuit includi, nec sua tantummodo pœna, propriôque supplicio deserta consumitur rescissa orbitate: vel ma is cruciatur, quod non licet filio venire cupienti. Nunc barbaro carmine grauem tottam totis noctibus pulsat, & impositum sibi sepulchrum quod non possit euoluere, quæ solebat ipsos discutere inferos, vmbra miratur. Miser quem non tantum verba clauserunt (nam forsitan per illa transisset) sed vincula ferrea, solidíque nexus ad mortem reduxerunt. Quomodo teneatur infelix, qui ne propter hoc quidem venit, vt queratur? Misereor fœminæ, cuius inuidiæ totum facinus adscribitur. Maritus sic filium inclusit, tāquam se inquietari mater ista quereretur. Igitur iudices, nemo miretur, si ad tam crudelem ad tam immitem patrem vmbra non venit. Sciebat vbi lacrymas, vbi posset inuenire singultus, à quo magis desideraretur. Namque isti ferreum pectus, & dura præcordia, nec sunt de orbitate sensus. Quid enim inhumanius patre, quid inueniri truculentius potest? Inuidit matri ne filio frueretur: nec hoc ideo fecit, quia videre ipse malebat: ne viuentem quidem adhuc & incolumem tam blanda, támque debita pietate prosequebatur; vt defuncto seruaturus affectum etiam sepulti pater videretur. Tanto magis effusa mater, & suis ac paternis vicibus occurrens. Hęc pallidior ad metus, ad vota pronior, non diebus secura non noctibus. Et ille miser intelligebat veri promptior ex parentibus & facilior esset affectus. Itaque ab huius osculis, ab huius fœminę ceruice pendebat. Et quia longum est officia præterita debitæ pietatis agitare, illo ipso languore quo filius caducum illud & fragile corpus amisit, quam perditè mulier & vsque in exemplum, modò super ora pallentis infelices lacerabat oculos, nunc siccata frustrà vbera querebatur nunc superstitem cædebat vterum. Notabat hæc ille deficiens, mandabátque morti suæ cui periret? Vbi sunt qui citò iubent stare lacrymas? quibus nō placet longum agere mœrorem? Retulit vmbra gratiam matri. Scio & intelligo, cùm inter gementes cadauer iacet medium, & cùm omnes videtur remisisse curas, tunc sentit & intelligit, & inter suos iudicat. Moneo te orbitas, moneo effusius fleas, effusius efferas, nunquam perisse credas. Filij sui vmbra cui non apparet, irascitur. Iam gelidi piger corporis sanguis omnes in mortem strinxerat venas, & nutan-

& nutantium fulgor extremus vanescebat oculorum, & iam desperantibus medicis crediderat pater adhuc tamen sperare mater videbatur, & quamcunque corporis partem osculis misera tepefecerat, illi vitæ calorem redisse clamabat. Oderat ignes, oderat rogos: reponi corpus, & seruari membra cupiebat. Et nunc infelicem magis matrem pœnitet, quòd sepultus est, qui poterat reuerti. Scitis ipsi quo exequi rum die labore extracta sit, quandiu filium tenuerit allambẽtibus flammis. Vnde enim separet vt postea videre contingeret? vt extra orbitatem haberet oculos? Iam magnum misera quærebat, vt vmbra euocaretur. Reliqua, mater infelix, tu ad iudices referre debebas, & nisi orbitate, nisi lachrymis vox mutuaretur in gemitus, noctes tuas quanto melius tuo ore lugeres? Ego vtcunque potero perferam. Satiare misera, satiare saltẽ memoria diei illius quo exequias vnici duximus. Iam planctus, inquit, lacrymásque consumpseram, & tenebras veluti perpetuas venire gaudebam. Iam fatigata propinquorum officia defecerant, iam plangorem familiæ altus sopor vicerat. Rogo ne quis tam contumeliosus sit in matrem, vt per quietem contigisse filium dicat. Vnde miseræ tunc, vnde somnus? Nihil de te marite, nihil queror. Satis magnas dedisses pœnas, si totus noctibus mecum flere voluisses. Vidisses vtique non quẽadmodum tenues rerum imagines solent cogitationibus accipere corpus, cùm vanæ absenti animo cogitationes finguntur, sed ipsum filium, qualis blandissimus erat: & si dimittatur, videbo. Subitò ante me diductis constitit tenebris non ille pallens, nec acerbo languore consumptus, nec qualis super rogos videbatur & flammas, sed viridis & sæpè *pulcher habitu*. Nescio vbi totam reliquerat mortem. non igni torridæ comæ, nec fauilla funebri nigra facies, nec vix, cinere composito vmbrę recentis igneus squallor. Proclamaret mater infelix, etiam si talem videre desisset. Primò tantùm stetit, se permisit agnosci. Ego tunc plurimum stupui, non ausa oscula dare, non iungere amplexus, infelix primam perdidi noctem, dum timeo ne fugeret. Hanc tu marite persuasionem putas, & vanum animi mei lugentis errorem? Quicquid est in filio, plus apud matrem fit, cùm desinit. Vis denique scire quid vxori tuæ detraxeris? ex defuncto filio non habet aliud quod speret. Iam nox altera aderat, & primis statim tenebris præstò filius erat,

non ille vt pridie procul & tantum videndus, sed audacius & proprius, & ad matris manus tanquam corpus accedes. Nec iam nisi cum luce certa: fugatísque sideribus, inuitus ille vanescebat ex oculis, multum resistens, sæpe respiciés, & qui se promitteret etiam proxima nocte venturum. Iam mœrori locus non erat, mulier filium nocte videbat, die sperabat. Quid attinet singula referre? Nullis, inquit, destituta sum tenebris donec scelerata tacui. Satiabar osculis, satiabar amplexibus, & colloquebar, & audiebam. Misera plus perdidi, si nemo credit. Iam cœperam tuam quoque, marite crudelis, agere caussam, rogabámque iuuenem vt paternis quoque oculis lætus occurreret, & ibi ingratè dimidia nocte cedebam. Iam miser & ille pollicebatur. hæc me fiducia perdidit, vt confiterer. Rogo, quid tam muliebre, quid tam maternum fieri potest? Gaude, inquit, matre, gaude, filium fortasse nocte proxima videbis illum quem crudelibus flammis exussisti, & ex quo cineres & ossa supersunt, iuuenem videbis, & fortè etiam die speres. Ego certè totis noctibus mater sum, video, fruor iã & narro. Exitium paterni affectus quæritis? Filium videre timuit. Sic magũ protinus nescia matre, cuius horrido murmure imperiosísque verbis dij superi manésque torquentur, excogitator iste mortis alterius aduocat, non vt exorati manes diducerentur, nec vt euocata nocturnis vlulatibus vndecunque vmbra properaret, sed tanquam parum sepulchra premerent, & tumulorum leue pondus esset, filius, inquit meus non satis periit, adhuc fulgore siderum fruitur, & nocte nostra. Nam cùm dies occidit, imponit morti suę finem, domum repetit, & maternos territat somnos. Inueni aliqua, inueni vincula verborum, sed arte tota, sed labore toto. Magna tua gloria est, si retines filium, qui redit etiam à morte ad matrem. Noxium sepulchro circundatur carmen. Tunc horrentibus verbis vrna præcluditur, tunc primùm miser filius mors & vmbra fit. Ite nunc, & putate vana fuisse matris solatia. Filium ista si cogitationibus & inani persuasione vidisset, adhuc videret. At quę supplicia sustinuit infelix illa statim nocte? Iam tota domum ac familiam quies prima sopiuerat, & tacentibus tenebris venerat tempus dulcissimum matri. Iacebat hęc insomnis, inquieta, cùm diceret, iam statim apparebit, iam statim veniet: nunquam tamen tardius venit. Miseram

ſeram me, fili, proxima nocte iam veneras. Ecce iam medios ſidera tenent curſus, indignor, iraſcor, ita demum mihi ſatis facies, ſi apud patrem fuiſti. Miſeram me iam maligna mundus luce clareſcit. Quando venies? iam redire debebas. At pòſt quam alteram tertiámque noctem deſerta vanis queſtubus duxit, tum triſtiora lugubria, tum ſqualidæ magis placuere veſtes tum repetitis ſanguinauere plãctibus conualeſcentes lacerti. Nihil eſt infelicius matre, quæ perdidit aliquid in filio poſtquam extulit. Cùm verò com perit noctes ſuas iuuenis neceſſitatibus magicis excãtato periſſe feretro, quantum illa præfixum clauſúmque tumulum nudis cecîdit vberibus? quo fletu ſepulchra perfudit? quo gemitu audientem forſitam & exire cupientem fruſtrà vocauit animam? O natura crudelis, plus magum poſſe quam matrem! Vbi ſunt qui acerbas mortium neceſſitates, & ferrea iura fatorum, & inuictas nec vllo mœrore mutabiles inanium leges querebantur vmbrarum? Filium tuum mulier infelix non impoſitæ inferis cluſere terræ, nec ſpiſſa perpetuæ noctis caligo compeſcuit, non fabuloſa vatibus palus, multúmque celebrati curuato igne torrẽtes: hæc permeabat, hæc omnia nocte tranſibat, leuiorémque mortem ſuam fecerat, quàm ſi peregrinaretur & abeſſet. Et nunc minus mali pateretur, ſi non ſentiret. Ille qui non venit in quendam carcerem tranſlatus à tumulo patitur veneficia vitæ. Magnæ ſunt ergo vmbrarum catenæ, & quanquam volatilem vagámque imaginem morti ſtringunt atque alligant tanquam reum corpus animam. Ferro verò ac lapidib. arctare, & vt ſolent bellicæ robur accipere portę, ipſam vmbram iam catenis alligare, iam clauſtris, non dico crudele eſt portentoſum, nefarium, vtique ſi hæc faciat qui ſenſurum filium credat. Et nunc illos miſerrima mater in corpus putat & in membra deſcendiſſe mucrones. O mage ſæue crudelis, ô in lacrymas artifex noſtras, vellem non dediſſes tam magnum experimentum. Iraſcimur tibi, & blãdiri neceſſe eſt. Dum cludis vmbram, intelligimus ſolum te eſſe qui poſſis euocare. Videtur itaque mulier infelix à dignitatis dolore ſecedere, quòd tam vxorias in forum querelas, & tanquam delicata matronæ deſideria pertulerit. Non enim veſtes, nec aurũ, nec ambitioſos quærit ornatus, contenta eſt orbitas ſordibus ſuis. Ac ne pellicis quidem dolore compellitur, nec ta-

cita gaudia mariti, impatientia & muliebri vanitate complorat. Sed ne relictum totum desertúmque genialem velut contempta vtilitas vxoris vlciscitur: alia longè, gè, alia de noctibus cura est. Ne timueris, quæcunque est magni doloris: nihil queritur misera, nisi par orbitati, nisi matre dignum, quod publicos consumat oculos, quòd ignotas quoque exigat lacrymas. Quantum enim à marito acceperit iniuriam, scire vultis? Sola mater filium perdidit, nec potest inuidiam facere morti. Antè itaque quàm sciatis, iudices, qui dolor, quísve mœror, quæ tanta impatientia eruperit, vt mulier aliquando dulcium oblita tenebrarum, clarum nitorem publicæ lucis: & diem etiam domi inuisum, in foro, intérque leges notabilis & sepulcris abstracta pateretur, certū profectò habetis, neque audaciam, neque impudentiam, nec vanitatem vnquam querelas habuisse miserorum. Quàm verum est quicquid exclamat calamitas, nec ab infelicibus ficti temerè exeūt gemitus! Mulier quæ sanguinantes ad iudices porrigit lacertos quæ scisso laniatóque vultu, quæ liuidis profertur vberibus, magno dolore cogitur vt hoc potius agat, quàm cineres osculetur, qua complectatur vrnam. Grauis testis querelæ suæ orbitas est. Et antequam ad genus illatæ iniquè iniuriæ venio, cur marite, quæ ex te filium perdidit, quicquam potest queri? Crudelis orbitatem feris adhuc alio dolore, tanquam parum desideria conficiant, quæ de vnico gerit: non pateris animam vacare lacrymis suis tu, qui sinum debes, qui colloquia & amplexus. Quàm misera est quæ queritur, & de solatio suo non coniugis desideriis largè indulget, nihil asperè, nihil contra voluntatem! Habet priuilegium suum mater infelix, molles manus, & mitia fomenta magnis vulneribus admoueas. Quæ se adhæc secari plaga permittit, in summo est. Viri forsitan quo modo fortior sexus sit, & contra dolorem quàm imbecillis animus magis pugnat. Itaque totum istud lugere, fœmineū est: & simul orbitas imbelle pectus inuadit, animus ille qui luctus suos sequitur, incipit indulgentia sentire lacrymarum. Fidem tuam marite, coniugi flere liceat, satiari gemitu, orbitati permitte quamdiu velit flere. Odi patrem, qui cum filiū & ipse perdiderit, putat nimis lugere matrē. Quid ergo queritur, inquis? Hoc primum, filium nō quomodo debes scelerate desideras. Magno animo orbus es, loqueris

loqueris fuisse mortalem, & interpretaris nihil superesse post flammas. Flet iuxta latus & plangit vxor, tu siccos oculos habes. Illa totis noctibus funebres exercet vlulatus, tu graues somnos, ac placidam quietem. Pater crudelis, pater immemor, quod vis tibi amplius obiiciamus? Ex quo perdidisti filium, nunquam sic desiderasti vt videres. Quid quòd eripuisti matri solatium, puta vanum & superuacuum? Nolo iudices, nolo corripias, scires quantum esset hoc, si tantundē doleres. Res indignior nō est, quàm quòd tibi de eo postulas credi, quod non vidisti. Indulge sanè vanæ rei, ignosce. libenter se orbitas decipit. Magnas calamitates, vana ratio sustētat, quòd indulgent mala persuasionibus suis. Quicquid ad miseros pertinet, crudelius eripitur, quo minus est. Clamat itaque, clamat mater infelix, si mihi aliquam imaginem filij mihi vel paruuli, vel iā adulti, vel nouissimam iuuenis auferres, iniicem tamē misera tanquam corpori manum, illam similitudinem flens tenerem, illos oculos, illam gratissimam faciem, & ritus oris expressos, & adumbratos artificis manu vultus. Sed illum perdidi vnde imago, vnde similitudo, vnde solatiū. Fili plus hodie amisi, quàm cùm elatus es. Post mortem te tuam vidi. Si mehercle notas in corpore vnici vestes subtrahere tentares, dicerem, succurre solatio meo. Hæc omnia apud me filij mei membra sunt, ego osculabor, amplectar, flebo supra. Non est ratio fortasse. Ideo quicquid rationē vicit affectus est. Nihil est sceleratius prudenti orbitate. Leuia, inquit, leuia loquor. Ego filium meum videbam. Quænam istum fortuna, quę indulserat conditio naturæ? Non excludebat orbitas oculos tuos. Eras iam consecuta mater, vt iuuenem die absentem putares. Maximā perdidit mors acerbitatem, si possis videre quem amiseris. Videre ergo tibi contingebat, ô mulier, vultum, habitum, corpus, incessum. Nō crederem nisi te perdidisse sentires. Tempora ergo cū morte diuiseras, & superstite filio fruebaris omnibus tenebris. Quantum perdideris, hinc æstima, hoc tibi si non contigisset, non eras tam improba vt optares. Aliquis (ô pietas) sepultus & conditus, cæteri corporis cinis & fauilla, tamen corpus sumebat in nocte, & ad solita viuentis membra reuocatus præbebat se matris oculis, qualem non crederes recessurum. Nec queri de luce poteramus: quantū licebat aderat. Videbas ergo mulier,

ac pręsentia fruebaris, Videbam, inquit, & fruebar. Et ad quem pertinebat rogo, etiam si decipiebat? Sed quid ego vtor testimonio tuo? Mago credo & tunc vidisse te filium, & nunc non videre, At tu misera nihil crudelius ex marito timebas, quàm ne tibi non crederet. Nemo, inquit, oculis meis fidem detrahat. Fili indulgentissime adolescens vidi te, nec semel vidi. Certum est, fixum est, eripi non potest. Quatenus impius pater & hoc tibi auferre conatur, vt te venisse non credam? Nec illud garrula, nec vana voce vulgaui, venire te nulli indicaui, nisi qui deberet optare vt hoc posses. Patri tantum tuo, patri (ignosce deceptæ) confessa sum, dum interrogo an te & ille vidisset. Itaque das mulier infelix graues nimiásque pœnas: effecit magus ne filium videres, & solùm apud te reliquit, vt meminisses quòd videras. Totum tamen illud solatium tuum refer misera, si potes, & primùm confitere simpliciter, an soporis pondus illud, & nesciæ quietis vanitas fuerit. Apud me quidem satis misera, satis eras mater infelix, etiam si tale somnium perdidisses. Miserere, inquit, melius de affectibus meis sentias. Non ego fatigata planctibus sensi venisse noctem: videre filium peruigiles metuistis oculi, sed primùm dum metuo, vmbra processit subitò, dij boni, quod ego gaudium, quam vidi felicitatem? Constitit ante me filius meus discussis tenebris, ita dimittatur aliquando. Prosilui protinus, & accessi, vultus, comas, ora perspexi, meus erat. Quàm lætum se, quàm hilarem offerebat, quomodo persuadebat mihi, ne crederem morti? Scelerate nescis pater, quàm similem viuenti filium cluseris. Circumibant totum corpus oculi, non inueniebam quid ignis egisset. Subinde dicebam, hunc ego extuli? hunc rogo imposui? ex hoc ego cineres & ossa collegi? Si talis est, quid habeo quod lugeam? Perisse filium meum hoc vno intelligebam, quòd illum non poteram patri ostendere. Confitebor, primæ tamen nec ego credidi nocti, & tanquam victis irascebar oculis & erubescebam misera, si quies fuisset. Ecce iterum iuuenis, ecce iam quotidie venit. Quid habeo quod interpreter? verum est vtique, quod semper est. Nouissimè non tanquam vmbra veniebat, sed assidebat, sed amplexus dabat. Ego sentiebam & recipiebam. Quotiescunque domus fuerat grato sopore prostrata, aderat ille, quales humanis se offerunt o-

culis

culis propitij dij, quale lætissimum numen, est, cùm se patitur videri. Sicut omnis religio templorum, omnis religio lucorum, cum tacuere mortalia, & profani procul errauere sedibus totis, solitudine frui, & de suis dicitur exire simulacris: ita iuuenis meus noctibus totis agebat filium & paterna domo ac penatibus suis fruebatur placidus & mitis & matri propitius, vt numen & deus delabi sideribus, & venire de liquido puróque aëre videbatur. Quid imprecer sceleratissimo patri? vmbram probare voluit. Misceremini iudices, vt hoc facinus quibus debetis accipiatis animis, maius parricidio, maius quàm si filij sepulchrum funditus eruisset, & sacratos morte lapides, etiam cineres & ossa religiosè quiescentia fracta sparsisset vrna. Aduocatur homo cuius ars est ire contra naturam: qui simul ac ore squalido barbarum murmur intonuit, fallerèque coëgit superos, audire inferos tremere terras vt experimentis loquentium fama est constitit iuxta tumulum miserrimi iuuenis mors certior: Nunc opertę, inquit, arcana mea tenebræ adiuuate me digna, nunc omne per vnũ numen, & religio, quã isti irrogo, propius adeste, succurrite. Magis mihi laborandum est, quàm cum sidera mundo reuelluntur cùm iubentur hyberni fluuiorum stare decursus: cùm potentiore carminis veneno victi rumpuntur in meo instrumenta serpentes. Custodiendus est iuuenis, assignãdus est inferis, & densioribus transfuga cludendus est tenebris. Quanto facilius opus erat, si reuocaretur? Mox in ipsam dicitur incubuisse pronus vrnam, & inter cineres verba clusisse. Hoc tamen subinde respiciens confitebatur, repugnabat vmbra. Itaque carminibus non satis credo præfigamus omne tumuli lacus, & multo vinciamus saxa ferro. Iam bene habet, expirauit aliquando: non progredi potest. An mentiar, scies proxima nocte. Omnes mehercle parentes, vtique qui liberos perdiderunt, ire in istos oculos, in ista ora debebant. Tu sic filium tuum clusisti, tanquam nocentes ad inferos reuocari soleant animæ, quæ inter languentium familiam, & tristes penatium morbos vagæ errantésque magica vanitate captantur? Laqueóne vitam damnatus eliserat? Noxium per sua viscera exegerat ferrum? An ex conscientia venena præsumpserat? nec recipiebat se, nisi carmine inclusus. Quando domũ tuam funereus & squalidus, quãdo te ter-

ruit? Crudelissimè omnium pater, de filio tuo malam vmbram fecisti? Quas nunc putas vxoris miserrimę esse cogitationes? quā materna viscera persuasione torqueri? Nudus filius meus illic vnde venire consueuerat, iacet strictus, alligatus, impatiens. Queritur solito terram grauiorē, vtique cum sentit venisse noctem, quando vmbræ feliciores dimittuntur ad matres. At verò si qua inter manes colloquia sunt, & esse credo, non deest qui iuueni meo dicat, quàm vilis tuis fuisti? quàm libenter te perdiderūt? Quid illa mater, ad quam ire consueueras? has tibi catenas, hæc vincula pro merito reddidit? Ita infelicissima omnium mulier, & si magus etiā recedat, hoc periclitatur, ne filius se putet venisse ad inuitam. Agit iam hoc loco nobiscum maritus grauius, altius, sapientius, vt homo sine dolore. Negat vllos esse manes, contendit omnia perire cum corpore nec remeare viuentes à cinere sensus, nec tam videri imagines hominū, quàm cogitari & oculos luctibus credere. Quod si ita est, magnum ad quid aduocauit? Pessimus parentum, qui dum liberos suos sepeliunt, flere contenti, vt obiter ab rogo siccis oculis reuertantur: negat ad manes, negat ad vmbras peruenire quod plangas: affirmat perire lacrymas, affirmat perire singultus. O sceleratū hominem, quisquis luget, & timet ne hoc perdat. Vana ergo sapientes persuasione frustrati, qui constare homines & perfici corporis alimentis animæque dixerunt, corpus caducum, fragile, terrenum, vt sicca humidis, calida frigidis, resolutis astricta pugnarent, partim aut doloribus affici, aut nouissimis annis, aut senectute dissolui. Animam verò flammei vigoris impetum, perennitatémque non ex nostro igne sumentē, sed quò sidera volant, & quò sacri torquentur axes, inde venire, vnde rerum omnium autorem parentémque spiritum ducimus, nec interire, nec solui, nec vllo mortalitatis affici fato: sed quoties humani pectoris carcerem effregerit, & exonerata membris mortalibus leui se igne lustrauerit, petere sedes in astra donec in alia fata seculò pugnāte transmigret? deinde prioris corporis meminisse. Inde euocatos prodire manes, inde corpus & vultus, & quicquid videmus accipere, occurrere suis imagines charas, aliquādo & oracula fieri, & nocturnis admonere præceptis, sentire quas mittamus inferias, & honorem percipere tumulorū. Rogo, cùm filius perit, nónne satius est hoc credere?

Tuæ

Tuæ tamen,inquit,hoc quieti præstiti, ne attonitis agitata terroribus,solicitas semper ageres suspensasque duceres noctes. Ita parricida commune facinus fecisti?& imputas quòd filium videre desiimus? Somnum enim antè petebamus,& placidum soporem. Crudelis,nunc inquieta,nunc attonita mater est,nunc perdidimus noctes. Vmbrámne tu filij rem formidolosam, rem plenam putasti esse terroris? Quid illa lætius facie?quid illo blandius vultu?quid magis adulatur oculis ? quid possunt videre libentius lacrymæ? Non magis metuenda est vmbra filij quàm cadauer. Necesse est vt mors horrida fiat aliena. Sed aliæ forsitan animum imagines territant, & tunc inferi vocantur, cùm ignoti sunt. Itaque prudenter,si tantùm ad suos veniunt. Sceleratus ille, ille impius, quicunque defunctum filium vidit,& meminit quòd elatus est.Terrebaris,inquit,& solicitis noctibus laborabas ? Itáne es marite crudelis? Tu clusisses filium etiam si ad te veniret? Nec magus, inquit, inclusit vmbram, sed persuasioni tuæ succurrit : idcoque putas non venire illum, quia nec antè veniebat, quia nec factum est aliquid in quo auocareris.Hoc ipso incipit mater sibi gratulari. Ita non tenetur,inquit ille, non premitur,nullo carmine,nullo inclusus est ferro. Remouete ergo omnia, & interrogabo. Ego autem scelerata tam citò credidi,ita non ille ad me veniret solutus & liber? non ad hos oculos; non ad hos properaret amplexus? Quando enim me iuuenis ipse nisi flentem , quando non liuidum pectus,& sanguinantes vidit lacertos ? quando non erubuit matri fecisse terrorem? Arte cluditur miser, arte retinetur. Quid vis carmina tibi amplius præstent? effecerunt quod te promiserant. Desinis erubescere iam quòd filium non vides ? At tu cuius in leges dij superi manésque torquentur, qui nocturno terribilis vlulatu profundum specus & ima terrarum moues, modò seruientium reuocator animarum,nunc idem crudelis & inexorabilis custos, aliquando preces & matris admitte. Paciscere quanti libet, totos lugentis posce census, non vt labores, nec vt horridum carmen exerceas,sed vt ferrum tuum refigas, vt verba tua resoluas vt nihil feceris, dimitte tantum & euocasti. Nihil ipse crudeliter.patri scio,paruisti, sed & huius etiam lacrymis, planctibus huius indulge, consule famæ tuæ. Execrabilem te magè facies & inuisum,si facilius de

filio exoratis vt includas. Nec tu marite, nec tu timueris ne vitricis vmbrę vanis exagitare terroribus, vllisque imaginibus: hinc secura dabitur quies, scit ad quam debeat venire dimissus. Iuuenis piissime, iuuenis indulgentissime, nunquam matri tuæ vmbra nec manes, si modò veneficum pondus, & terroribus omnibus verba grauiora mago parente discusseris, ad me, inquit mater infelix ad meas noctes, ad meas lacrymas, ad illos viuentes mihi semper amplexus miseræ propera. Scio quid mihi nocuerit, scio quid me torserit. Fruar, & tacebo.

DIVES ACCVSATVS PRODITIONIS.

DECLAM. XI.

ARGVMENTVM.

Pauper & diues inimici, vterque terni liberi. Bellum incidit ciuitati. Diues dux creatus profectus est in castra. Rumor ortus est ab eo prodi rempublicam. Processit pauper in concionem & accusauit diuitem proditionis. Absente eo populus lapidibus liberos eius occidit. Reuersus est diues victor à bello. Petit ad supplicium filios pauperis. Pater se offert. Contradicit diues. Erant enim leges, vt proditor morte puniretur, & calumniator idem pateretur quod reus, si conuictus esset.

Pro diuite contra Pauperem.

EXPECTAVERAM quidem vt de inimici mei supplicio non quæreretur, nec me decipi posse credideram in vltione quam mihi debeat ciuitas tam liberi doloris, sed quatenus eò malorum nouitate perueni, vt in vindicta primum mea consulere leges ac iura velletis, quæso ne quis prodesse pauperi velit, quòd nec defendi potest sine genere pœnæ. Plus meretur pati homo, qui (si ipsi creditis) debet occidi. Hoc est quinimo, iudices, quod super omnes calamitates meas ferre non possum: videtur sibi satis vixisse pauper, postquam occidit liberos meos. Operæprecium putat coram impatientia mea felicem consummare patrem, & gaudiorum suorum satietati hoc quoque adiicit, vt orbitatem meam liberis suis relinquat. Fidem vestram iudices, ne pereat quòd vltioni meæ contingit

bonus

bonus pater. Actum erat de solatiis meis, si liberos suos pauper mallet occidi. Illud planè, iudices, etiam in hac pauperis impudentia miror, liberos meos pudore deceptæ ciuitatis occidit, deinde me crudelem vocat. Paruulos suos ostendit, allegat, tanquàm non ego potius querar hoc de quoquam patre fieri? nec intelligit quantum debeat ad impatientiam nostri doloris accedere, si passus sum quod & in vltione miserum est. Facinus est iudices, quenquam calamitatum suarum inuidiam pati. Sic vltionem meam debetis aspicere, tanquàm & liberos suos pauper occiderit. Nec me fallit, iudices plerósque credere, callidissimum pauperem nec mori velle, & hoc quòd nudat iugulum, pectus opponit, artes esse pro vita. Sed ego illum non credo mentiri, ego qui scio quid maluissem. Nunquàm hoc aduersus nos excogitasset, nisi impatientissimus pater? & hanc pœnæ meæ suppliciórumque nouitatem de sua pietate commentus est. Nihil magis de inimico efficere velis, quàm quod ipse ferre non possis. Habet hoc mali, iudices, principum innocentia, quòd inimicos esse nobis, nisi postquàm nocuerint, nescimus? & tunc omnibus putemus insidiis, quoties nos odit inferior. Homo qui omnem aduersus superiora rabiem de sui vtilitate sumebat, qui genus libertatis putabat odisse maiores, nulli charitati, nullis implicitus affectibus, quòd humilis, quòd esset abiectus, in furorem se magnæ colluctationis exercuit. Primus se meum dixit inimicum. O dij deæque, cuius ego monstri artes pertuli? In cuius feritatis colluctatione duraui? Inimicum habui, neque occidere contentum & mori paratum. Gratias ago ciuitati quòd in illis necessitatibus in quibus nihil adulationi, nihil pręstabatis obsequiis, laudatus sum testimonio periculorum. Bellum mihi fatúmque publicæ solicitudinis credidistis. Sed neque ego rem melioris ducis facere potui, quàm quòd sine liberis meis profectus sum non reliquisset illos dux proditurus. Nō puto, iudices, adhuc quęri vnde illæ falsarū solicitudinum fabulę repente proruperint, quis primus trepidę ciuitatis aures rumore cōpleuerit, cùm videatis quis sic egerit vt crederetis. Vidit hanc inter metus vestros occasionē, & quia semper apud solicitos in deterius prona persuasio est, abusus hoc, quòd poterat videri timere vobiscū. Igitur homo qui nullū conscium meum, nullam mihi crimē obiecit, de

mendacij magnitudine fidem veritatis captauit. Ciuitas deinde cui accusator proditā se esse persuaserat, fecit quicquid hic de me facere potuit. Liberos meos quos inimicus tota sua concione monstrauerat, occidit genere quo pereunt innocentes. Feretis me, iudices, liberius aliqua dicentem? Rem pessimi exempli passus eram, etiam si prodidissem. Scio vos iudices, hoc loco mirari innocentiam meam. Vt primum enim mihi calamitates meas nuncius in castra pertulit, non arma proieci, non stationes vallumque deserui: totam orbitatem meam in bella conuerti, tanquam liberos meos ibi perdidissem. Si vnquam, iudices, in me habuissent profanæ cogitationes locum, si patriam odisse vel pro liberis meis possem proditorem me fecerатis. Necesse est, iudices, hoc primum reuersos exclamem. Ita pauper etiam nunc liberos habet? Adhuc inimici mei plena domus est? O miseræ cogitationes, ô decepta solatia! Sic ego reuertebar quasi vindicatus? Quas ego legionum vestrarum indignationes, quem fortissimi exercitus compescui dolorem, dum omnibus promitto liberos suos, dum minus pro vindicta mea puto, quicquid ipse fecissem? Cogerantur iam licet aduersus omnium mortalium nocentissimum cuncta supplicia, ego tamen maximum vltionis meæ solatium perdidi, quod pauperi vos potius debueratis irasci. Quoniam igitur adhuc cum paupere legibus ac iure consisto, liberos eius in supplicium patris peto. Quid satis imprecer homini qui fecit vt quisquam deberet sic vindicari? Calumniator, inquit, idem patiatur. Permittunt mihi, iudices, calamitates meæ queri de hac lege, tanquam parum nobis in vltione prospexerit, contra nos inuentus est vindictæ modus, quo non debeamus esse contenti. Quisnámne mortalium idem vocat facinus & pœnā? Tantúmne doloris venire de suppliciis quantum de calamitatibus, putat? Nescit profectò, nescit quantam patientiam pater mœrori, quantum animo membrísque rigoris inducat, quod patiaris agnoscere. Innocentia opus est, vt miserum faciat dolor. Constet licet vtrinque mortium numerus, totidem nobis vltio cadauera assignet, plus tamen est de innocentibus. Et quicquid patiuntur deprehensi, licet solatio idem sit, æquitate minus est. Vt idem sit supplicium nocentis & facinus, vna ratione efficias vt illud ferre non possit. Frustrà æstimatis quàm crudele, quàm sæuum

sæuum sit quod petimus, in quantum excesserit vsitata genera pœnarũ. Explicata est, iudices, explicata legis inuidia cùm quis quod patitur, & fecit. Quid quòd hoc solum est pœnæ genus, in quo non debeat nocens nisi de se queri, & tanto minus debeat esse miserabilis quanto maior est quod patitur inuidia? Quid æquius excogitari, quid iustius potest? Grassatus aliquis est ferro, præbeat & ipse ceruices. Miscuit noxium virus, refundatur in suum facinus aurorem. Oculos rapuit, effodit, reddat de sua cæcitate solatium. In nullo mortalium perferre possum sceleris sui impatientiam. Breuissima est iustitia vindictæ, cùm facinus mensura pœnæ est. Et si naturam vltionis inspicias, optimè vindicatur quisque quomodo miser. Fidem vestram, iudices, ne ideo tantum putetis istud quod exigit reus, quia ego recuso. Non ferretis me pauperis mortem petentem, si liberos suos obstulisset. Ex omnibus tamen quicunque incognita, inaudita passi sunt, nullos hac lege magis vindicandos puto quàm quorum liberos aliquis occidit. Quid mihi pro hoc reditis leges? vbi respiro? vbi claudo gemitus? vnde sumo solatium? Bene, bene admones dolor: illos, illos liceat inuadere, qui nunc magis amantur, quos orbitas nostra commendat. Sic quoque circumscribimur, nisi totidem sunt, nisi illis par est ac similis ætas, & ante omnia optimus pater. Deceperas me fortuna, deceperas, si mihi tam grande fecisset facinus homo qui liberos non haberet. Quid quod ex omnium scelerum comparatione nihil est detestabilius hominibus qui leges ipsas faciunt nocentes? vestro mehercle nomine calumniantibus debetis irasci, quorum nefas non potest nisi per iudicum facinus imponere. Actum est de rebus humanis, si de criminibus nostris tantundem mendaciis licet: nec vllus innocens huc vsque felix est, vt diligentiæ fingentium par sit. Quenquam ne mortalium in re quam finxerit, quam composuerit, inuenire aliquid quod potest probationem vocare, & facinus explicare facilitate verborum? Magis oderis mendacium, cum simile vero est. Quoties manifestum est aliquem periisse sine caussa, calumniantibus irasci debeas, vt possis illis ignoscere qui crediderunt. Adiicite huic execrationi, quòd calumniatus est in bello, quòd de proditione, quòd de duce, quòd hæc omnia fecit inimicus. Non est quòd se publico tueatur errore, nec

in executationem afferat tanquam crediderit & ipse fingentibus. Nemo sic decipitur, vt inimico suo mentiatur. Rumor, inquit, fuit te prodidisse. Bene admones. Hunc primum calumniæ tuæ obiicio rumorem. Quis enim, iudices, nesciat hanc famæ esse naturam, vt si primò vnius hominis audacia? De nulla re locutus est continuò populus, nec quicquam adeò subitò statimque notum est, vt in illo pariter omnium sermo consentiat. Quam non possit mouere ciuitatem, quem non replere populum, si quid omnibus nobis narres, in nullo non cœtu loquaris, & de re quam tum maximè fingas, iam dicas esse rumorem? Quanta tibi deinde mentiendi materia de periculorum nostrorum occasione succurrit? Nihil est tam capax malignitatum sermonúmque quàm bellum. Quid interest vnde sumpserit rumor ortum? Quod negari non potest, tu concionaris, accusas, tu crimen de fabula facis. In rumore: cuius probationes, cuius argumenta non habes, calumniæ genus est primum credere. Sed, inquit, mori debeo, quia lex qua te accusaui, hoc proditorem pati iubet. Poteram quidē breuiter respondere, legem quæ calumniatorem idem pati iubet, eius pœnam exigere quod fecisset, non quod facere voluisset. Fingamus tamen non hoc pauperem captasse quod accidit, cui debet imputari exitus qui de calumniæ tuæ fluxit errore: Vultis scire, iudices, aliud quæsitū, quàm quod lex quæ mori iubet? Accusauit me eo tempore quo non poteram damnatus occidi. Dic nūc non ego effeci vt occiderentur liberi tui, & aude ciuitatis illud vocare facinus: non tamen vilis efficies artibus, vt non potius miserear reipublicæ meæ: non minus & illa facinus est passa, quàm pater. Coacta est liberos Imperatoris vincentis occidere. Fallitur, iudices, quisquis vllum facinus in rebus humanis publicum putat. Persuadentium vires sunt, quicquic ciuitas facit: & quodcunque facit populus, secundum quod exasperatur, irascitur. Sic corpora nostra motum nisi de mente non sumunt, & ociosa sunt membra, donec illis animus vtatur. Nihil est facilius, quàm in quemlibet affectum mouere populum. Nulli, cum coimus, sua cogitatio, sua mens, aut vlla ratio præsto est, nec habet vlla turba prudentiam singulorum, siue quòd minus publicos capimus effectus, siue negligentior est, qui se non putat solum debere rationem, & multi fiducia facimus omnium. Quam

non

non possit rempublicam turbare, confundere, si quis repentè proclamet, Prodidit vos imperator vester, addixit, & nunc ille liberos habet? Si mehercle post hanc inimice vocem templa monstrasses, sacrilegum continuò flagrasset incendium, si conuelli simulacra voluisses fecisset omne de numinibus suis facinus audacia. Vis scire tuum esse quicquid ciuitas fecit? Gloriareris illo, si prodidissem. Non est, iudices, quòd vos à grauitate iustitiæ dolor vltionis abducat, quòd mortem suam inimicus offert. Non petit illud, nisi quisquis ipse non debet occidi. Seposita igitur paulisper lege mei doloris, hoc tantum ab affectibus vestris omnium mortalium nomine peto, ne cui nocenti pœnæ præstetur arbitrium. Infinitam, iudices, sceleribus apertis audaciam, si pœnam licet eligere condemnatos, nec iam vllam mortalium innocentiam trepidatione contineas, si patitur deprehensus quisque quod ipse maluit. Leuat omnes cruciatus, omnem dolorem, præparata mentem composuisse patientia. Fallitur quisquis humana tormenta sola nominum atrocitate metitur nulla pœna est, nisi inuito. Non habemus vllum nisi ab impatientia dolorem: & vt aliquid crudele, sæuum sit, metus facit. Supplicium quisquam vocat, ad quod prosilitur? quod exposcitur? quod circa se non habet moras? Illò per fidem, illò trahite damnatos, quò non sequantur. Tunc est pœna cùm periturus trepidat, hæret, cùm refringit supremo vincula conatu. Volo perituri prius videre pallorem, audire gemitus: volo circunspiciat, volo queratur. Fidem vestram, iudices, ne nocentibus supplicij sui contingat electio. Minus iniquum est vt euadat nocens pœnam, quàm vt contemnat. Mortem verò damnatis quisquis præstat, indulget, nec sunt alia beneficia pœnarum. Fallitur quisquis illam velut omnium suppliciorum summam putat. Occidi non est pœna, sed exitus. Neque enim habet impatientiam aut dolorem, quod possis aspicere quasi fatum. Quòd si liberos relinquas, imò si serues, quàm felix exitus est, plenúsque lætitiæ? Lucrifacit mortis atrocitatem quisquis laudatus occiditur. Me, inquit, occidite. Non habet liberos, inimice, nō habet quisquis hoc te velle miratur. Sæue, crudelis, ego tibi permittā mori? At quid iam mihi melius optem? Vides quantum feceris nefas? Idèm pro liberis meis offerre non potui. Tu verò patuulos tuos tene, vt in

istô potius moriantur amplexu. Tu nunc quoque non e-
uades, non effugies. Quacunque te duxerit orbitas, sequar,
effundam, si quod parâueris venenum, subtraham omne
ferrum, incidam quoscunque strinxeris, nexus, ab omni
reuocabo præcipitio. Etiam occisis liberis tuis, non idem
patieris inimice, nisi vixeris. Nec vereor, iudices, ne pute-
tis vtriusque nostrûm orbitatem simili esse ratione tra-
ctandam. Admouebuntur ecce contra lacrymas meas libe-
ri, quos nemo noscet. Patris innocentis occisi sunt paruu-
li, quos nunc circa templa ferretis, circa quos se celebraret
vestra lætitia. Facinus est, iudices, minorem esse transacta-
rum mortium miserationem. Non inuenio quemadmo-
dum liberis prodesse debeat odium patris. Perierunt e-
tiam illi quorum nec pater debebat occidi. Me miserum,
quòd sic quoque multa habiturus es, quibus ego qui vin-
dicabor inuideam. Osculaberis antè perituros, alloqueris,
accipies suprema mandata, & moriturum te côtinuò pro-
mittes. Exonerabis gemitus tuos cùm eorum sepulchra
numerabis. Siccabit oculos, quòd meam nunc quoque re-
spicies vacuam domum. Me miserum, pauperis tantum
solatium futurum est quòd pares sumus. Quid quòd in i-
psa comparatione mortis non idem patientur liberi tui?
Occidentur vno fortassis ictu, & erit vltio manibus con-
tenta carnificis. Paruulos meos occidit quicquid fuit tota
ciuitate telorum, omnis sexus, omnis ætas, omnis infirmi-
tas. Nihil est crudelius morte hominum quos populus oc-
cidit, & solus hic exitus est, à quo non est nec cadaueribus
salua reuerentia. Hoc me nunc complorare tantum puta-
tis, quòd non sum liberis meis antè satiatus? Miser ego nec
ad cadauera accessi, non in sepulcra maiorum meis mani-
bus intuli, nec licuit super ipsa corpora proclamare, non
feci. Qualem ego illum patria perdidi diem, cùm duces ab
explicito bello reuertuntur! Non me latæ cinxere legio-
nes, non effusi obuiam ciues triumphali circa currus meos
exultauere lætitia: sequebar captiuos meos tristior victor,
mœstus vndique claudebat exercitus, occurrentium la-
crymæ propinquorum, & erubescentis circa me populi ti-
mida solatia. O successuum quoque nostrorum misera
conditio! Ergo ego victoriam meam non narrabo sine fle-
tu, nemo amicorum propinquorumque coram me de bel-
lo meo loquetur. Nihil est crudelius calamitate, quàm
gaudia

gaudia reducunt. Quoties redierit ille lætus vobis in supplicia mea dies, lugubres mihi ferre vestes, renouate seruuli planctus, parate solatia propinqui. Nulli liberi impatientius desiderantur, quàm qui propter patrem videntur occisi. Sed verum, iudices, fatendum est, timeo mehercle ne par solatiis meis non sim, ne me iste quo pro liberis irascor affectus, in media vltione destituat. Sed adiuuate, miseremini propinqui, adiuuate amici: & si fortè defecero, tu vltionem meam popule consumma. Timeo mehercle ne cùm carnifex propius accesserit, subitò proclamem, iam malo patrem. Sed si quis est pudor, oculi differte lacrymas, abite gemitus, horridum, trucem debeo præparare, & miserum. Deprehendam igitur omnium mortalium callidissimè hunc quem simulas, quem nunc imitaris affectum: tunc sciemus quo animo rogaueris vt potius ipse morereris. Sed si bene noui capax omnium malorum scelerumque pectus, inimice viues & libenter, & fortiter, & quasi vindicatus.

PASTI CADAVERIBVS.

DECLAM. XII.

ARGVMENTVM.

Cùm ciuitas fame laboraret, misit ad frumenta legatum præstituta die intra quam rediret. Profectus ille emit, & ad aliam ciuitatem tẽpestate delatus duplo vendidit, & duplum frumenti modum comparauit. Illo cessante corporibus suorum pasti sunt. Reuersus ad præstitutam diem reipublicæ læsæ accusatur.

Pro Ciuibus contra legatum.

QVANVIS, iudices, innumerabiles me indignandi caussæ initio statim actionis strangulent, quia nec dicere vniuersas semel possum, nec gregatim erumpentes differre gemitus (leuior est enim dolor qui disponitur) primum tamen ille sibi asserit locum, qui est ex hoc iudicij tempore & tam lentæ vindictæ dilatione ortus, animi mei propè dixerim furor, quæ hominem tam sceleratum, vt nos quoque fecerit nocentes, legibus accersimus, quòd defendi patimur, quòd vt puniatur precamur, quòd damnantes quoque vel mor-

te defungetur, quam nos in illa funestissima fame dum sepeliri licuit, optauimus: vel exilio, quod hic quantopere contemnat, apparet, qui tam lente in patriam reuertitur. Quanquam de quo exilio loquar? Quantalibet ignominia dimitte domo notatum, habet quò eat. Non publicis manibus exeuntem discerpsimus? non (quoniam semel consueueramus, & bona fide ferarum esse ciuitas cœperat) hic primus nobis ex tam tardo commeatu placuit cibus? Sic enim istum laniari, sic confici, si consumi oportuerit iure nostro. Quis credat? ego me ab hoc abstinere potui, cùm & esurirem & irascerer? Sed frumento occupati sumus, nec quicquàm aliud videmus. O quanta es fames, quæ tam grandem iram vicisti! At ego etiam si talis vltio contigisset, si me à nefario grassatore reipublicæ non lingua, sed dentibus vindicassem, nihil tamen iræ, nihil vindictæ præstiteram: hoc & meis feci. Æstuant adhuc intra pectus sepulta ventibus nostris cognata viscera, & tumescere intus atque indignari videntur, & sera pœnitentia redundant. Iam enim vacat nobis lugere, iam cibos nostros efferimus, viscera cremamus: nam cætera nobiscum sepelientur. O fames inaudita, in qua leuius est quòd esurimus? Ignoscite tamen violati manes meorum, hic vos alloquor, ignoscite quòd ora temerauimus, quòd ab homine desciuimus. Non vt infelicem animam sustineremus, non vt inuisum spiritum produceremus fecimus: vna caussa mortem distulimus, quòd si expirassemus, idem timebamus. Et ego quidem me consumptis excuso, qui mihi ipse irasci non possum, at iste interim stat vt videris, longa via saginatus & satur, atque abundans publico commeatu, ad mentionem ciborum nostrorum plenum fastidio vultum trahit, & exangues ac pallidos ad calculum vocat: quasi ego non confitear illum etiam nimium multum attulisse. Tam pauci, rari per vias interlucent, & quanuis odio euersoris nostri euocatus à latebris suis populus, subsellia non implet. Pauci sceleribus pasti, alienis mortibus salui, quòd viuunt, ipsi sibi rei, graues, ægri & tabida membra in publicum protulerunt. Hæ sunt ciuitatis reliquiæ, quas videris. Sic tabuimus, vt miseri nec viuos habeamus, nec mortuos. Hic est populus, hæ vires, hæ spes, hæ opes. Nisi tandem ad vadimonium legate venisses, non multorum

rum dierum commeatum habebamus. Quò nunc tantum frumenti? quò classem commeatu grauem? Multum hercle negotiatione tua actum est. Frumentum habeo, populum non habeo. Nusquam prodest, nusquam opus est, iam licet vendas. Dum tu salutis publicæ nundinator proximum quenque emptorem dimittis, dum aut funera nostra vendis, aut scelera: dum populo tuo fame moriente, alienæ ciuitati legatus es factus, nos interim cibos ex malis inuenimus, & fames se ipsa pauit & miseriæ nostrę crudeles factæ sunt. Patiamur te defendi, si absolui saltem nos possumus. Hæc nunc iudices, ego solus queror? ad me magis pertinent? aliquid propriè passus sum? non communem dolorem accusator habeo cum iudicibus? Quisquam in hac vindicta alteri cedit? non publica inopia, non totius populi mendicitas vna fuit? Nisi quia funestas epulas & nefarios inuenimus cibos, non putamus famem fuisse. In omnes gentes, in omnia ventura secula proscripti sumus. omnes hæc prodigia narrabunt, omnes execrabunt, nisi qui non credent. Famen ipsam infamauimus, & (quod miseris vltimum est) miserationem quoque perdidimus. Adhuc tamen vna defensio fuit, quòd videbamur in hæc omnia istius opera impulsi. Si hic innocens est, nostra culpa est. Etiámne publica mala narrabo, & miseriis nostris conuitium faciam? Exibunt verba? subsequetur sermo? non alligabitur lingua? Planè nihil non possumus. Exploramus ordinem cladis nostræ, & simpliciter omnia inducantur. Decet ista nostro ore narrari. Sed nouimus, & nimium meminimus, iudex doceri non debet, opinor, reo indicanda sunt qui à malis publicis abfuit, qui hoc certè maximum debet patriæ suæ beneficium, quòd à fame solus dimissus est. Audi itaque, audi frumentum istud quod lucrifecisti, quanti nobis constet. Aliquis fortasse, iudices, miratur, etiam si huius feralis anni fructus cessauit, quòd tamen illa superior longi temporis beata fœcunditas tabuerit: & secum iste dubitat, quid sit in caussa cur ciuitas opulenta quondam, nihil frumenti nisi in spe habuerit. Sic fit: vbi vicinis ciuitatibus vendimus, & vndecunque affulsit lucrum, sine respectu salus publica addicitur, in vacuam possessionem fames venit. Etiam si quid residui erat, vt carius quidam venderent, ad annonæ incendium suppressum est. Testor tamen conscientiam vestram, non sumus

questi quandiu duplo emebamus. Non enim vulgaris illa labes frumenti fuit, nec qualis aliis ab agricolis accusari solet perfidia terrarum, & ingratæ messis irritus labor. Noua & inaudita, & abominanda lues, quæ nihil homini reliquit præter hominem. Aut astricta certa conatum sata sub ipsis tabuere sulcis, aut leui rore euocata radix in puluerem incurrit, aut perustis torrido sole herbis moribunda seges impalluit. Nullus imber sitientis soli puluerem tersit, nulla super arentes campos saltem vmbra nubium pependit. Calidi spirauere venti, maturitatem præcedit æstus: etiam sicubi forte ieiunę herbæ solum vicerant, vanis tantum aristis spem fefellerunt, & inanes culmos tristis agricola iactauit ventis nihil relicturis. Leuia queror: prata exaruerunt, perierunt frondes, germina non exierunt: nuda terra, & rudes glebæ, & aridi fontes erant. Nisi hæc omnia inter scientes dicerem, poteram videri falsò questus de hoc anno, quo tantum frumenti vendidimus. Vtinam saltem nobis rudem victum syluæ ministrassent, & carpere arbusta, concutere quercum, legere fraga licuisset: & quæcunque primi mortales ante traditos diuinitus minores cibos contra famem obiecerũt, pestifer annus reliquisset. Non eram delicatus. Sed, ô tristis recordatio, funesta necessitas, nihil habuimus quo viueremus, præter famem. Nec tamen in totum queri de numinibus possumus, maria certè secunda experti. Si voluisset seruare legatus diem quem illi felicitas temporis dederat, potuit nobis frumentum bis afferre, Vt primum tanti mali sensus in ciuitatem percrebuit, cùm iam vrgente inopia quotidie malum arctius premeret, & præsente fortuna peior tamẽ esset futuri metus, apparuit nullum ex propinquo esse præsidium, cùm finitimas quoque ciuitates incendium nostrum adussisset. Erat quidem aliquid in vicino adhuc frumenti, sed iam nemo vendebat. Ergo vt vidimus salutem publicam trans mare petendam, se in curiam quisque cogunt. Vt arma bello, vt aqua incendio inclammari publicè solent, ita vno quodam consensu, non ætatibus spectatis, non honoribus, pariter retulimus, probauimus, decreuimus, pedibus manibus iuimus in sententiam necessitatis, nec ordo nos officiorum moratus est. Legationem multi pollicebantur, nec innocentiæ iste beneficio, vel autoritatis meritorumque respectũ electus est: vna caussa nos mouit,

uit, quòd se citò rediturum pollicebatur. Pecuniam sine numero infudimus, frumentum sine modo mandauimus, quantum potuisset, afferret, festinaret modò. Hoc vna voce supplices acclamabamus, ac ne moraretur, ne hoc quidem diu rogauimus: vna tantum vox fuit, quam iste pro quodam præiudicio amplexus est. Nihil agis afferendo frumentum, si post illum diem veneris. Nostris manibus legatum in nauem tulimus, ac, ne quid moræ esset, pro sua quisque portione etiam commeatum dedimus, retinacula incidimus, & littus ingressi classem publicis manibus impulimus. Inde fugientia vela longo visu prosecuti, facilem emptionem, secundos ventos, placidum mare, non secus ac si ipsi nauigaremus, precati sumus. Quis credat hoc de tam miseris? Omnia à diis impetrauimus, scilicet vnum superest, vt pro aliena ciuitate vota soluenda sint. Citò peruenit, citò emit, citò rediit quò voluit. Quid prodest expectare? Alia ciuitas prior est, & sanè religiosus legatus diē expectat. Nos interim coacta primò ex agris pecora diripuimus, & ne venturo saltem anno prospici posset, non reliquimus qui ararent boues. Iam seruis fugas imperauimus, iam procumbentes ante limina principum pauperes in ipsis precibus expirāt. Plorantibus liberis legatum promittimus. Iam tantum sibi quisque cura est. Nihil tamen horum etiam nunc in inuidiam legati queror, adhuc prior cursus est. Hactenus nostra mala tulimus, in reliqua legatus nos vicarios dedit. Si quicquam tibi humani sanguinis superest, nisi nimia saturitate alienæ fortunæ cogitatio excidit, respice patriæ casum, respice necessitatem grauissimam. Miseri te misimus, expectant pallidi exanguesque ciues tui, & quicquid extremi spiritus adhuc superest, spe tui trahitur. Figura tibi excsos vultus, decrescentem populum, iam præmortuas vires, nec quicquam horum potes ignorare, si quid tibi credimus: fame laborantem ciuitatem vidisti. Festina, dum supersunt quibus legationem renuncies. Festina dum mori vltimum est, frumento digni sumus. Quid in nos conuertis etiam alienæ ciuitatis famem? Quatenus nobis computandum est, propter te duplum mali tulimus: tu super frumentum publicum stertis, & omnes maris circunuectus oras, littora portúsque cognoscis. Tu inter duas ciuitates fatorum arbiter, alienæ cōditor, tuæ euersor, salutem nostram peregrinis admetiris, &

secunda tempestate in patriam ferentes habens, contrarios ventos exopras. Nos per arentes effusi campos, morientium herbarum radices vellimus, eò quidem fortius, vt si fieri possit, in venenum incidamus, subeuntes insolitos cibos. Et sicubi fortè vberius paulò pabulum contigit de pascuis rixa est. Amaros fruticum cortices, & ramorum malè arentium pallidas frondes decerpimus, morbida quicquid fames coegit, corpus admisit. Iam passim moriuntur: & pestilentium more pecudum subinde aliquis ex populo in ipsis pascuis procumbit. Crebrior cotidie interitus, & latior strages: & me miserum, iam fames desinit. Quos tester deos? Superósne, quos per tantum nefas fugauimus? An inferos, quos nobis permiscuimus? An nostram malam conscientiam, omnia nos antè fecisse, quæ nemo præter nos fecit? Pecora cecidimus, campos euulsimus, syluas destruximus, nouissimè nihil relictum est præter esurientes & mortuos. Si qua est fides, libenter hâc partem accusationis subinde differo: adeò vbi tantum nefas narrandum est, etiam exigua temporum lucra sectari libet, & necesse reo indicare, qui à malis publicis abfuit, quàm multis non ad diem venerit. Ignoscite dij hominésque sceleri quidem vltimo, sed tamen quod fecisse miserrimum est. Non habitant vnà pudor & fames & cùm semel intrarit impotens domina, feras etiam & ingẽtes beluas subigit. Terram morientes momorderunt. Memetipsum, si nihil fuisset aliud, comedissem. Sed confitendum est, legati beneficio non defuit. Postquam omnem patientiam vicerat ignea fames, postquã spes quoque, quæ miseris vltima est, omnis abierat, & frumentum toties sibi frustrà promissum animus iam ne cupere quidem audebat, subiit furor, & alienatiò mentis, & tota sui arbitrij fames facta est. Animus malis diriguerat os insolitis cibis stupebat, feris inuidere cœpimus. Primò tamen furtim, & intra suas quisque latebras admisit hoc monstrum: & si paulò citius venisses, potuisset hoc negari. Si quis ex strage corporum defuerat sepultum putabamus: nec tamen indicauit quisquam, nec deprehendit aliquis. Nemo vt hoc faceret, exemplo impulsus est, se quisque docuit, omnes scire cœpimus, postquam omnes fecimus. Quoties tamen antequam inciperem, in portum cucurri? quandiu in altum intentus, si quæ essent in conspectu naues, oculos fatigaui? Tibi legate tempus differre

differre facile est, qui tuam tantùm partem non vendidisti. Tu quem habeas diem videris, ego septimum expectare non possum. Ergo rabidi super cadauera incubuimus, & clausis oculis, quasi visus conscientia acerbior esset, tota corpora morsibus consumpsimus. Subit interim horror ex facto, & tædium ac detestatio sui, & planctus. Sed cùm ab infaustis fugimus cibis, vrit iterum fames, & quod modo ex ore proiecimus, colligendum est. Nunc mihi illa fœda videntur, nunc abominanda, laceri artus, & nudata ossa, & abrepta cute intus cauum pectus. Nunc occurrunt effusa præcordia, & liuidæ carnes, & expressum dentibus tabum, & exhaustæ ossibus medullæ. Quantulum etiam corporis fames relinquebat? Nunc illud horreo tempus, siquando aut manus incidit, aut facies, aut aliquid denique quod hominem propria nota signat. Nunc sibi succurrunt quos imponere in mensam non ausus sum. Cõfitendum est enim, deuorauimus homines, & quidem auidè, qui diu nihil ederamus: & tamen cœpisse difficillimum fuit. Postquàm ius factum est, postquàm nemo erat in ciuitate quem confiteri puderet, tum verò iam in posterum prospicimus, & funera horreis condimus. Retroaguntur exequiæ, aut citrà aut ad rogos pugna est. Hæres cadauer cernit. Nouum & incredibile, nisi nossemus, monstrum habuimus, sine rogis pestilentiam. Mortui ratio non constitit. Perisse ciues scio tantùm, quia inter viuentes non video. Ægri assidentes timebant, & labentem animam supremis domesticorum oculis reducebant. Primò tamen nihil rogabant suos, nisi totam sepulturam. Vt maior vrgere necessitas cœperit, beneficium factum est expectare dum moritur. Nemo adeò affinis fuit, nemo tam coniunctus, quo pietas abstineret. nostros comedimus, nostros. Nam si alienos vellemus, nemo audebat, nemo cedebat. Nihil est tamen quòd indignari velitis, narraui vobis lucrum vestrum. Frumentum duplo vendidimus, & callidissimus legatus vicinæ ciuitati imposuit. Plena nunc horrea, bonæ rationes, onustæ naues sunt, & quò magis gaudeamus tanto bono, pauci sumus. Nam quod ad temporis excusationem pertinet, nihil est opinor quod æstuet. In desertum non incidit populum, nec sanè fuit cur festinaret, etiam nunc expectare poteramus. Sola est nostra ciuitas quæ fame perire non possit. Dissimula-

turum me putatis istius patrocinia? Confiteor, venit ad vltimum diem, attulit frumentum, gratulemur quòd iam nulla ciuitas fame laborat. O si vires sufficerent, latera durarent, aliquid ex aridis diu faucibus residuæ vocis exiret: quanta indignatione opus erat: vbi pro omnibus dolendum est? Quod cum ita sit, vniuersi qui adsumus proclamemus, hæc tota concio in vnam vocem consentiat: non esse tamen futura par crimini inuidia, vt omnes accusemus, quota pars queritur? Secum quisque reputet quæ tulerit, quid admiserit. Planè immanis belua est, & non tantùm necessitatis caussa per nefas pastus, qui quòd comederit hominem, non irascitur. Succurrite dolor & feri vomitus, & vltrix pœnitentia. Ades longa ieiunij imperiosa necessitas, & vos intus implicitæ, si quid potestis admouete animæ, & à ferali ventre prorumpite, dum commissum nefas deuoto capite expiamus, & quasi lustrata vrbe, feralem victimam violatis manibus mittimus. Docent nos tales hostiæ. In iudicium perduxi publicum scelus, & infamatæ ciuitati quæro velamentum. Nemo non commisit aliquid, habetis tamen, si vultis, vnum, & pro omnibus nocentem: reipublicæ læsæ accuso. Mirari vos certum habeo hanc verbi segnitiem, cùm ciuitas tota consumpta sit, cùm populus in se tabuerit, quo perstricta tantummodo patria, & leuiter (quod aiunt) manu offensa intelligi possit. Sed ferenda est, vt in cæteris, hæc quoque rerum naturæ iniuria, quòd non tam immanibus factis paria verba accommodauit: & fames nostra, fames dicitur: & cibi nostri, cibi vocantur, & respublica nunc læsa. Nec scilicet nisi peracto legitimo ordine reus punietur. Omnia rogo scrupulosè agantur. Videte vt iure irascamur, qui contra ius viximus. Imò etiam, si libet, defensionem audiamus, & iam nunc nos moretur. Neget læsam rempublicam: quia plus quàm læsa est. Non enim discussos alicuius operis angulos, nec recisas lucrorum frondes, nec publicarum ædium dispersos parietes obiicimus. Ac si videbitur, adiiciet forsitan non esse rempublicam quæ perierit. Id enim superest, vt iam hoc nomen extinctum audiamus. Procedet eousque fortasse, vt esurisse nos neges. Non inficior autem parum propriè hoc legis verbo nefas istius signari non posse. Maiores enim ne lædi quidem rempublicam impunè voluerunt, ideoque existimo etiam hoc esse comprehensum.

Nemo

Nemo autem verebatur ne absolui posset crimen lege maius. Quid quòd actionem reipublicæ læsæ tentat in legẽ malę gestæ legationis deflectere? Eligit reus crimen, hoc est, noxius crucem optat. Non sustineo, iudices, in tanto animi motu argumenta conquirere, nec impetus iræ meę in digitos descendit: hoc tamen scio, non cadit in formulam publicus dolor. Nec si adeò iudicibus quid passi sunt exciderit, vt has ferant cauillationes non diluentes crimẽ, sed differentes, populus quoque impunitum nefas sine lapidibus præteribit. Non pręscribes. Te accusare malę gestæ legationis possum. Agè porrò, si occisos obiecero homines, non tu es caussa mortium? Si violata sepulcra, non propter te rogos fraudauimus? Sed legatus fuisti, quod tamen ipsum quid est aliud quàm rempublicam tractare? Rem autem qui malè agit, vt arbitror, lędit. An existimas hanc legatis dari peccandi licentiam, vt quæcunque scelera in eo officio commiserunt, cum his omnibus hac vna lege decidat? O nimium inuidendam huius legationis conditionem, si tibi & famem remisit & legem. Sed errauerim sanè & quia nullum in foro nostro iudicium fuit, desuetudine ipsa iura exciderint, quomodo legem meam effugis? Nam nisi malis stupeo, duo sunt omnino quæ in eiusmodi crimine quæri soleant, An lęsa sit respublica, an ab eo, qui arguitur, lęsa. In quibus si quid tibi fiducię fuisset, non a criminibus crimina appellares, nec ad alteram pœnam transfugeres, sed te ab hac quę intenditur, tuereris. Dico lęsam esse rempublicam. Oratione hic opus est, aut reliquorum more accusatorum hoc nunc mihi quęrendũ, quomodo res verbis aggrauetur. Adeò infirmata est calamitatum memoria, quæ si posset excidere, non tamen narranda nobis, sed ostendenda erat ruina publica. Agedum, si videtur, extra portas prospicite squallida arua, & spinis obsitas segetes, & semesos arborum truncos. Viduis cultore agris, errant à fame nostra innocentes ferę, inanes villę sunt, & deserta horrea in ruinam procumbunt. Nullus inuersis aratro glebis campus nitet, nullum solum opere renouatur. Iam in sequentem annum timeo. Redite in domos vestras, videbitis noxios focos, & ignes tabo cadauerum extinctos, & tecta mortibus grauia. Cùm maximè inferimus in tumulos ossa insepulta, ducimus opertas exequias, & ad sepulturam residua conferuntur, & tandẽ

cadauera igni permittimus. Vbi verò vniuersas familias fames extinxit (quæ pars maxima est) inanes domus situm ducunt, iacent relictæ sine hærede sarcinæ. Inuenitur interim clusa domo conditus dominus, si cuius mors famem euasit, quem rimantes non inuenere proximi, qui inter suos vltimus decessit. Quò vos mitto? Ipsam intuemini concionem, vnius deficientis speciem tota ciuitas habet, cauum macie caput, & conditos penitus oculos, & laxam cutem, nudos labris trementibus dentes, rigentem vultum, & destitutas genas, & inanes faucium sinus. Prona est ceruix, rergum ossibus inæquale, infernis imaginibus similes, fœda etiam cadauera. Aut si quis talis non est, confiteatur se vsque ad saturitatem comedisse. Sua quisque consulat misera præcordia, suum ventrem conscientia grauem. Dic nunc legate, innocens sum, quòd ad illam diem veni. At ego propter te nocens sum, quòd ad illum diem vixi. Quæ comparata nobis mala, non delicatas lacrymas habent? Aliquem populum hostilis exercitus intra portas cogit, solet venire vltima obsessis inopia, sed euerti certè licet. Victor captiuum aut occidet, aut pascet. Tormenta quidam piratarum tulerunt felices, quibus contigit innocentia. Mors certè finis est, nec sæuitia vltra fata procedit. Aut etiam si quis adeò hominem exuit, vt ibi pœnam quærat, vbi sensus doloris non inueniat, nempe tamen cadauera feris obiiciet. Circundati sunt quidam flammis, ipsa tamē pœna habuit sepulturam. Nos incendij cinerem perdidimus, nostra etiam ruina tabuit. Nostra mala non latent, non ignis defunctos cremauit, non feræ lacerauerunt, non aues attigerunt, & tamen cadauera mortibus annumerare possumus. Citra spem cōualescendi afflicti sumus, imò etiam citra votum. Grauior in dies facti pœnitentia est, pudet vitæ, lucem ac sidera intueri non audeo, quotidie felices mortuos clamo, & malæ conscientiæ facibus agitatus, nihil fortunatius in æterna sede vtcunque compositis puto, adeò mors placet. iam etiam cibis nostris inuideo. præterita differo, ipsa ex nimia cupiditate nocet abundantia, desideratos diu cibos auidè haurimus, & lassam famem saturitate strangulamus. Morimur adhuc etiam frumento tuo. Atqui cæteræ reipublicę partes, quæ sunt ad vsum populi comparatæ, & leuiore cum damni sensu pereunt, & facilè remedium accipiunt,

cipiunt, cùm reparari possit amissum. Opera restituam, ærarium replebo, naues, arma reficiam: hîc vulnus altissimè penetrat; hîc ipsa vitalia feriuntur, vbi populus ruit, vbi continuis funeribus, omnis sexus atque ætas semel sternitur. Exhausta est ciuitas, & desolatæ domus. triste florentis quondam fortunæ indicium, laxi muri. Quàm multi in ciuitate nostra perierint quæritis? Minima quidem portio superest, sed etiam ex hoc intelligi potest, esurienti populo satis fuerunt. Plurimum tamen interest quomodo perierint. Felix pestilentia, felix prœliorum strages, deniq; omnis mors facilis, fames aspera, vitalia haurit, præcordia carpit, animi tormentum corporis tabes, magistra peccandi durissima necessitatum, deformissima malorum. Hęc ad humile opus nobiles manus mittit, hæc alienis pedibus mendicantes prosternit, hæc sæpe sociorum fidem fregit, hæc venena populus publicè dedit, hæc in parricidium pios egit. Adhuc tamen vnum videbatur remedium non expectare mortis diem, & tabescentem quotidie spiritum superuenientibus malis subducere. nam in fame nemo quidem mortis immunis est. At non tua culpa fames cœpit, sed vulneratum iugulasti, titubantem strauisti, fumantem incendisti. Nequid iniquè faciam, diuisa sunt mala. Primam famem fortunæ imputo, vltimam tibi. Moram tuam itineribus separo. Denique ex eo inopiam tibi obiicio, ex quo propter te tuli. Itaque caritas annonæ, rarum frumẽtum, cædes ac direptio pecorum, fuerint fortunæ, fuerint anni, fuerint temporum. Aliam conditionem habent ciuium mortes, & cadauerum dira laceratio, & peiores inopia cibi. Hæc fames iam tua est. Puta me in præsenti nihil adiicere nisi hoc vnum, tardiùs quàm potueras venisti. Nondum tibi obiicio duplicata tẽpora, nec remensum toties mare, nec graues ancoras: nondum tantam moram, quãta legationi satis esset. Si innocentes essemus, populum septem diebus perdidisses. Angustos humani spiritus terminos fames fecit. morimur, deficimus. festina misericors, omnes excipe auras: etiam si tota secundis flatibus tetenderint vela venti, tamen remis adiuua. Salutem publicam vehis, spiritum populi tui reportas, omnium nostrûm in ista classe nauigant animæ. Iuramus per tuum reditum, effusi per gradus templorum vota suscipimus, tendimus manus: nam quas feriamus hostias,

non habemus. Quid ſpem publicam ad ancoras alligas? non ſtat interim dies, & plenis velis mors venit. Feſtina, merita tua non conditores æquauerint, non ipſi dij plus præſtiterint. Tibi nos, tibi liberos noſtros, tibi quicquid homini iucundum eſt, tibi debemus quicquid vicinæ ciuitati præſtitiſti. Non dico illa quæ poteram, puta cæruleus imber in naues ruit, claſſis inter fluctus latet, nec inter canētes coliſſarum aquarum ſpumas vela dignoſcimus, egerit ex fundo arenas mare, micant ignes, intonat cœlum, ſciſſis rudentibus tempeſtas ſibilat, denique ſydus hybernum conditur: tu tamen perſeuera: frumentum vehis: nihil horum neceſſe eſt feliciter nauiganti, feſtina. Quererer, ſi naues commeatu tardaſſes, dum velocitatis ratio haberetur: mallem accipere dimidium. Non delicati ſumus, non luxuriæ quæritur abundantia, ſed vnde ſpiritum ſuſtineamus, vnde mortem differamus in præſentia quantulumcunque. Si plus opus fuerit redibis. Siccæ fauces ſunt, æger anhelitus os tendit. Iam fruſtrà in ſinu parentum liberi plorant, & nondum editi conceptus intra vterum famem ſentiunt. Iam nemo diues eſt. Auras captamus, rore veſcimur, & iam ſperare tormentum eſt, quotidie vires deficiunt. Iam non imus in littus, ſed redimus. In editis ſcopulis ſedet, populus dum naues expectat, in paſcua non redit. Aquas ingredimur, & vnus ad te ſpectantium ritus eſt, & cùm defecerunt omnia expirāt. Te te expectantes intentis oculis morimur, in mare mortui cadunt. Quoties ſole percuſſa nubes refulſit, nauem putamus? quoties fractus vento fluctus incanuit, vela interpretamur. O mobiles miſerorum ſpes, ad vnaquæque ſolatia, ab vnoquoque quomodo nutant? Hæc certè nauis eſt, ecce vela panduntur, propius appellitur, & accedendo creſcit, noſtra eſt, ſuos in vtranque partem ventos habuit, noſtris votis gubernati flatus ſunt. Hæc dicimus, at illa interim tranſuolat. Fletus inde & deſperatio, & lucis odium. Nihil enim grauius quàm deſtitutæ ſpes torquent. Ne interrogare quidem licuit, aut quærere, nemo applicabat. Ergo incerti omnium rerum pependimus, nihil quiſquam cognouit. Saltem ſi ſcire licuiſſet vbi frumentū vendidiſſes, ipſi petiſſemus. Iam quomodo ad ſingula momenta temporum mutabantur animi? Bene eſt, ſerenus ſol occidit, purus ſe dies tollit, ad nos venti ferunt.

iam

iam veniet. Pendet interim fames, & illud quod iamdiu cogitat differt ita tamen, vt fubinde computet quot dies ad mortem fuperfint:nam quid profecit. Meminiftis, cùm contrarij venti flare cœpiffent, & in altum fluctus à terra volarint quanta comploratio,quanti planctus fuerint, retinebitur,ftabit,laborabit. At, fi diis placet, legatus nofter tum maximè benè nauigabat. Nos in hac fortuna, in tam graui cafu in eiufmodi cogitationibus fumus,tu finus maris circuis, &, per omneis curuatorum littorum ambitus terram legis. Sic fit vt te iuuet diu nauigare. Nullus amœnus prętermittitur portus, nulla celebris ciuitas inufitatą tranfitur. Mentior, etiam efurientes applicas. Dein fi quam timoris iniuriam quereris, non feram te morantem, quomodo fatis accufabo vendentem? Spiritus noftros tranfcribis, falutem noftram exponis. Quæ diu inæftimabilis fuit, innocentiam publicam vendis. Frumentum non naufragio perdidimus, non latrocinio lucro perimus. Tempeftas quoque aliquam nauem in medium littus impingeret, & ex claffe numerofa omnes fluctus exhaufiffet. Periit frumentum quia claffis venit in portum. Ita nos alienæ ciuitati legatum mifimus, & vilia ac deuota capita vicinorum deliciis morimur. Nobis nihil iam refidui fpiritus fupereft, nos in confpectu mortis ftamus, nos legatum frumentúmque noftrum ore aperto expectamus, claffis noftra vecturam facit, & vicinarum ciuitatum copias reconducit. Penè à confpectu noftro vela conuerfa funt, quantulo minus quàm congefti frumenti puluerem vidimus, tantum iam temporis tranfiuit ex quo pecuniam contulimus, legatum creauimus. Iam dinumeratis temporibus quæ fecundi venti breuiora fecerunt, cotidie fpero, & fanè propriè eft. At legatus meus ad emendum modò proficifcitur. Tibi ergo tot ciuiũ mortes imputo: tibi ftragem populi, tibi liberorum parentúmque miferrimas pœnas, tibi quicquid paffi fumus, tibi quod grauius eft quicquid fecimus. Et fcilicet fperas vt tantam fceleris inuidiam ab animis noftris duplæ pecuniæ ftrepitus auertat? Nefcis quàm multa vendideris. Duplo vendidi. Itáne infelicitas mea negocianti tibi lenocinata eft? Quòd fame perire ciues meos patior, quòd vt veftram ciuitatem feruem, meã euertę: quòd à tam vicinis littoribus claffem torqueo, quòd ad diem redire non poffum, quòd precium confti-

tuitis,quòd occultum datis duplum patrocinio meo quæstulũ lucror? At nos inepti ac vesani de fame querebamur, grauis nobis inopia, intolerabilis & misera accersita mors videbatur.Nõ agimus gratias industriæ legati?Resp.nostra locupletior perit. Sacrosanctus mercator opportunum opinor,inuenit mercis exactum.Miror hercle,si tã bene negotium gesseras,quomodo nobis pecuniam non retuleris: Duplo vendidi. Cecepisti vicinam ciuitatem circum scripsisti, itaque queritur. Duplo vendidi. Hoc enim suum supererat, vt deuectum tantidem venderes.Habita est itineris ratio,habita vsurarum.Ego verò malo quod tam magno vendidisti. Apparet enim te nihil coactum. Sed si semel ponis hasta salutis,si redẽptores vitæ admittis, & nos admone:melius vendes. Nos quicquid in domibus habemus,quicquid in tẽplis,quicquid ciuitas suum vocat,cõgerere parati sumus,Frumentum pecunia remetiamur, libertatem nostram addicimus, fines publicos tradimus:omnia licet eadẽ vicina ciuitas polliceatur,plus non potest. Prosit mihi quod apud negociatores solet,in antecessus dedi.Triplum,quadruplum,quantum poposceris accipe,illa pecunia frumentũ licet vicinis afferas. Si nobis nihil de cõmeatu nostro partiris nos vicinæ ciuitati vẽdemus.Liceat seruire vbi frumẽtum est.Non exigua res est pro vita, pro sepultura pro innocentia licemur.Non potest hic cõmeatus tam carè emi,quàm expectari.Sed nisi vẽdidissem, inquit, fame laborãti ciuitati,timui ne raperet. Et ita vtique occupare voluisti, vt nobis iniuriã tu potissimum faceres. Multũ mehercle vos fallit opinio iudices, si vllã caussam ita euidentẽ deferri posse in forũ putatis, cui nulla ne mẽdacij quidẽ velamenta contingant.Opinione sua defenditur,& quæ res minimè coargui potest,vtitur se teste. Ne nos periremus nõ timuisti:ne recipiti cõmeatus post diem nostræ mortis applicarẽtur,nõ timuisti. Nostris certè malis,quãquam nihil poterat accidere inopinatũ, tamen inter metus tẽpestatũ, & ancipites incerti maris casus, cõfiteor, ne frumentũ salua classe perderemus, non timuimus.Non dico vt maxima vis parata sit, vt more immanis latrocinij turba raptorũ littus premat, vel repugna, vel fuge, vel roga,cẽsurũ naues depressurũmq; minitare potius,quàm totum frumentum vtique populo pereat. Partire vel grans, dum nobis aliquid quo respiremus afferas.Illud quo certè

nihil

nihil asperius accideret, rapi patere. Faciat fortuna quod voluerit, legatus à præcepto non recedat. Refer nobis saltem iniuriam nostram, mitte nuncios: ira famem differemus, rapiemus furentes arma, & se in obsidionem ciuitatis inimicæ sine delectu populus effundet. vastabo interim fines, hoc est per aliena prata pascar. Si qua in villis deprehendero pecora, diripiam, bellum me alet. Citius ad frumentum perueniemus, quàm tu cum frumento redibis, adiuuabunt pugnantem iusta sacramenta. Si consuerit æquum fortunæ iudicium, non meos tantùm commeatus recipiam. Si minus, certè dabitur bene mori. Liceat & manum conserere, in acie confligere, condant se postea licet muris, longius obsidio eat, interim certè hostium potius cadaueribus viuemus. Sed nulla vis fuit, nulla exterior iniuria, tuum certe commeatum nemo rapuit, iure miseri sumus, ex stipulatu legati nostri perimus. Vendidit quantum voluit, quanti voluit: & vt hoc ad nostras accederet moras, fortasse diu concionatus est. Omnis cum cum fide persoluta pecunia est. Hoc quì colligo? Qui quanti vult vendit, iudices, potest non vendere. Nam per fidem, si rapere alienum frumentum & possunt, & volunt, quid ita duplam pecuniam soluunt? Nam quomodo in magna inopia quicquid emi potest, vile est: ita cùm possis habere gratuitum, duplo carum est. Sed mihi credite, color iste patrocinij est, & diu in saturo ocio cogitata defensio. Non potest similis vsquam fames fecisse. Nos graue huius anni sidus afflauit, nostrum hoc fatum fuit, quos non tantùm fata, sed etiam empta fallunt: qui nostra pecunia, nostra classe, nostro legato, nostro vento felicissimo cursu, commeatum tamen perdidimus. Nos à frumento longius sumus, ad illam ciuitatem potuit frequenter accedere negociator, sæpius applicari onusta classis. itaque non miserè legatos, nullus illis commeatus longius petēdus fuit. quod felicissima annona, affluentibus copiis, fortunatis opibus contingit, nihil emerunt nisi deuectum. Quare nulla caussa istius quem fingis metus fuit, nulla vtique vis. Forum legisti, & quia adhuc supererat tempus, obiter negotiatus es. Rapturos putaui. Quid dicis scelerate? Et cùm hoc timeres, applicabas? Onustus viator apud latrones hospitaris? Commeatum publicum in annonæ scopulos impingis? & plenæ frumento

classis ancoras ad famem ducis? Non præcides medium mare? non velut inhospitales Syrtes, aut voracem Charibdim præteruehêris? non tota in fugam vela torquebis? Nusquam est periculosius legationis tuæ naufragium. Tu vt cogi posses, tu vt auferri frumentum posset, effecisti. Tantum habituri sumus, quantum reliquerit pudor esurientium. Quid te duplo frumentum iactas vendidisse? Potuerunt nihil soluere. Quod refers, alienum beneficium est. Alterum cõfingitur hoc loco mendacium. Tempestate, inquit, appulsus sum. Ita planè infelix nauigator es, & cuius votis auræ non respondeant? Nescimus te duplo melius nauigasse, quàm sperauêramus? Nescimus singulis commeatibus bina itinera confecta? Nescimus in vna legatione ventos quater secundos? Sat erat verbo negare, quod verbo ponitur. Remoue hanc spem eludendæ mendacio ciuitatis. Quo damno probas tempestatem? Quid amisisti? Frumentum certè totum venit in portum nec laborasti: quanquam nimium onustas naues simulaueris, duplum afferre poterant. Non vexata armamenta, turbatósque funes, aut scissos velorum sinus quereris: classis statim exiit, & quod magnum integræ signum est, citò rediit. Porrò tempestas in vnum agebat angulum, nihil potuerũt obliquata vela deflectere. Non potes vltra procedere, citrà applica. Effuge raptores, effuge non dimissuros. Si aliud fieri non potest, cum tempestate decide, naufragio in desertum littus impinge. Quid euitata procella prodest? quid subducta nubib. inuiis classis? in portu naufragium fecimus, & frumentum ad ancoras perdidimus. Ego verò inquit, attuli, & quidẽ duplum. O nos felices, rumpamus saturitate præcordia, pascamur in præteritum, & famem cruditate pensemus. Frumentum attulisti. Quid quòd medicina mortuorum sera est? Quid quòd nemo aquas infundet in cinerem? Quid quòd extincto populo etiam nouendialis tardè venit? Quid quòd iam ego frumentum nõ desidero? Naufrago tabulam abstulisti, mortuo applicas nauem. Duplum est, infunde in sepulcra, & admetire tumulis, ibi sunt qui mandauerunt. Quid aliud effecisti afferendo frumentum, quàm vt nos quod adhuc fecimus pœniteret? Nunc me magis pudet, nunc cibos meos obiurgo, potui heri non comedisse. O nefas in quo me scelere commeatus deprehendit? Siccine paria fecimus? Adhuc nihil habuimus,

habuimus, sed nunc licet reponamus. Quis autem vnquã pensabit necessaria superuacuis? Duplum attulisti, sed illis qui perierunt, nihil. Sed non possumus iam non fecisse quód fecimus? plerunque sera pro nullis sunt. Sed & temporum ista momentis aut preciosa fiunt, aut vilia. Vis scire quantum inter hoc tempus & illud intersit? Tenta igitur forum tuum, totum hoc non potes dimidio vendere. Superest adhuc vnum patrocinium in quo spes omnis profligatæ caussæ consistat. Ad diem veni. State hic certè iudices nam ferri non potest, exundat altius dolor. Pudorem publicũ quamuis proiectum, & iam olim sepultum, hucusque protrahis? Cur non expectauimus? Cur famem non ad constitutum diem tulimus? Cur ad tantum nefas accessimus? In hac lance publica caussa, iudices, pendet, aut iste tardè fecit, aut nos citò. Hoc videlicet expectasti, & ne captiosum esset officio tuo maturius rediisse, ex industria tempus triuisti. Non tempestas in caussa fuit, non vis vlla vicinæ ciuitatis. Vna ratione moratus es, nondum erat tempus. Adeóne nobis miseriæ publicæ exciderunt? Adeò insperato frumẽto obstupuimus, vt hæc audienda sint? Vltimum omnis memoriæ reum vna vox innocentem facit? Populatorem euersorémque ciuitatis nisi ad supremum damnabo, absoluatur. Publicus reus rediit. Illum respondet, diem dedimus. Tu tamen si interpellatus tempestatibus serius venisses, excusares mare, & ambiguos flatus, & tibi bonam caussam habere videreris, cùm diceres antè nõ potui. Et nos hæc cogitauimus, his casibus ampliauimus tempus. Nos illum tibi diem dedimus: sed quia illud citius emisti quàm sperauimus, supra votum nostrum nauigasti. ad proximum littus maturè classis applicata est. Ego tibi possum satis irasci? Felicitatem nostram perdidisti. Ergo quantum in te tempus consumptum est, dies excessit, peius pati nihil possumus, sed pessima diu patimur. Imputa nobis propitios ventos, & secundum mare, & ciuitatis opulentæ liberalitatem, quæ tantum frumenti vendidit, quantum duobus populis esset. Quantumlibet velocitate tua glorieris, computa si placet, quando primùm contermiños portus onusta classe comprehenderis, quàm tardè à vicina ciuitate venisti. At etiam, si diis placet, animo defenditur, & quàm caussam vexandæ ciuitatis habuerit, quærit. Istud ego interrogare debueram. non vbique iudi-

ces,morandum est:alioqui si quid requirere vellem,multa occurissent.Solent hi negociatores,præter hęc aperta pretia,priuarum aliquid ac proprium stipulari, vtique cùm alienam rem vendunt.Potest fieri vt primo lucrari voluerit pretium, serius deinde subuenerit reddendæ rationis dicendæque causæ cogitatio.Væniit fortasse frumentum lucro,redemptum est patrocinio.Potest fieri vt aliquã gratiã sperauerit à ciuitate seruata: occulta quædam in ciuitate sua odia, quæ plerunque ex inanibus causis oboriuntur, habuerit. Multa succurrunt,sed si qua est, iudices dicenti fides ego nihil inuidiosius reputo, quàm quòd ciuitatem suã sine causa perdidit.Quæcũque ratio,quod cuique propositum fuit, audi quæ passi sumus,postquam redire potuisti.Transeo tormenta nostræ inopiæ,maciem corporis, vulsos terra destructósque armis cibos, quòd aris altaria non imposuimus,quòd populos corporibus suis vias strauit,quòd mendicus quem rogaret non habuit. Non obiiciam tibi famem.O tristis recordatio, ô tormentis omnibus conscientia grauior? rumpe ferreum pectus,& ardentia scelera viuentésque intus epulas excute. Luctantur intra viscera animæ, & vterum funeribus grauidum mortes agunt.Credibiles fabulas fecimus,felices miserias, scelera innocentia. Omnes quascunque clades fama vulgauit,solatia hinc petant:hic audient occisos sine sanguine, sepultos sine ignibus cibos.Si quis mentitus est Cyclopas, Lestrygonas, Sphingas, aut inguinibus virginis latratum Siciliæ littus,& quęcunque miser didici domi,comites quęro,hinc argumentum,hinc fidem accipiant.Quædam planè falsa sunt:Sol in ortu suo non occidit, nec ad humanorum viscerum epulas diem vertit. Vidi nos vulneribus pastos,& ad euiscerata corpora illuxit. Publicè monstra cõmissa sunt,& inexpiabile nefas vno ore ciuitas fecit.Pœnis nostris iam ne fames quidem satis est.Hoc non omnes feræ faciunt, & quamuis sensu careant muta animalia,pleraque tamen innocentibus cibis vescuntur, vti quæque cõsueuerant.Inter homines etiam si qua alienis membris imprimunt dentẽ,mutuo tamen laniatu abstinent,nec est vlla super terras adeò rabiosa belua, cui nõ imago sua sancta sit. Nos quibus diuina prouidẽtia mitiores cibos cõcessit, quibus sociare populos, mutuo gaudere comitatu,sidera oculi animisque cernere datum est:visa non ante nos fecimus,

mus, nigros fame dẽtes pallidis cadaueribus impressimus, & inter horrorem ac famem restrictis labris morsus abrupimus. Cadauera rogis deuoluta sunt, & ad funera tanquam ad naues concurrimus. Deficit aliquis extremo iam spiritu pendens, tamen durat, quia prius moriturum alterum putat, inuicem expectãt: & si spei figuratione tardius cadit morsibus pugnat. Non in omnibus mortes expectãtur, pater liberos esurit, & opressa decimo mense mater sibi parit, redit in vterum laceratus infans. Cludunt domos, ne quis funus eripiat. Solæ sunt diuitiæ mortium, velut infaustę aues supra expirantes stamus. Secreta miseri petunt, in solitudine fugiunt: & vbi nulla spes vitæ superest, mortes suas abscondunt: iam morituri ad feras confugiũt. Dehisce terra, & hanc noxiam ciuitatem (si hoc saltem fas est) haustu aliquo ad inferos conde. Cælestes auras contaminato spiritu polluimus, & sideribus ac diei graues, & inuidiam seculo facimus. Nullas iam spero fruges, propitios deos non mereor. Quomodo me à scelere meo diuellerem? in quas vltimas terras, quæ inhospitalia maria conderem? Meum sanè conscientia vrunt animum intus scelerũ faces, & quoties facta reputaui, flagella mentis solutæ vltrices video furias, & in quamcunque me partem conuerti, occurrunt vmbræ meorum. Habitant nescio quæ in pectore meo pœnæ: & ne morte saltem hos metus effugiam, occupant grauia apud inferos supplicia, volucris rota, & fugacibus cibis elusus senex. Adeóne apud inferos quidem vlla pœna est fame maior? & ille hæc patitur, qui hominem apposuit epulandum. Nobis imminet saxum, nobis stridunt ferreæ turres, nostris caussis vrna iam stetit, nobis viuax ipsum crescit iecur, quia illic quoque viscera tantum aues laniant. Excipiunt nos in proximo littore inhumatæ nostrorum animæ. Miserum me, veráne hæc sunt, an mens aspicit? Laceros video manes, & truncas partibus suis vmbras. Quid hoc est? Non de sepulcris insurgunt, non aliquo terrarum hiatu procedunt vmbræ nostrorum: de populo exeunt. Illuc ite, illi tædas intendite, illum anguibus petite, & tam longæ moræ exigite rationem. Vobis dicat, Duplum attuli. Vobis dicat, Ad diem veni. Ego si huius pœnam videro, possum reddere rationem, quòd vixi.

APES PAVPERIS.

DECLAM. XIII.

ARGVMENTVM.

Damni per iniuriam dati sit actio. Pauper & diues in agro vicini erant iunctis hortulis. Habebat diues in horto flores, pauper apes. Questus est diues flores suos decerpi ab apibus pauperis. Denunciauit vt transferret. Illo non transferente, flores suos veneno sparsit. Apes pauperis omnes perierunt. Reus est diues damni iniuria dati.

Pro paupere contra diuitem.

CREDO ego, iudices plerosque mirari, quòd homo tenuis, etiam antequam quod habebam, perdidi, pauper ausus sim iudicio lacessere diuitem vtrique vicinum eúmque notæ impotentiæ, expertæ crudelitatis, in tantis fortunæ viribus perniciosum inimicum, etiam si venena non habeat. Neque ipse hoc periculum ignoro, expertus non leui documento, quanti steterit mihi quòd semel imperata non feci. Sed neque illud, iudices, damnum tolerabile est pauperi, cùm tam paruis etiam diuites moueantur. Et mihi quanquam propè nihil iam relictum est quod perderem, si tamen ista impunè sustinenda sint, solatium erit iram potius quàm contemptum pati. Nec sanè vitæ causa iam superest, si ad cæteras humilitatis nostræ contumelias hoc quoque accedat, vt si habemus aliquid, migrandum sit: si perdidimus, tacendum. Vnum oro, ne cui minor dignitate vestra videatur caussa litis meæ. Ante omnia enim non debetis expectare vbi pauper magna perdiderim, sed quantulum est quod abstulerit mihi diues, minus est quod reliquit. Et tamen quis indignatur apes formula vindicari, cùm venenis etiam flosculi vindicentur? Quod tamen iudices (quanquam euersus, & ab omni spe tuendæ paupertatis exclusus) æquiore animo tolerarem, si cuiuis culpæ, etiam si iniustam pœnam, meritam tamen iram tulissem. Sed circunspicienti omnia nihil mihi obiici potest à diuite, nisi quòd vicinus sum. Est mihi paternus, iudices, agellus, sanè angustus & pauper, non vitibus consitus, non frumentis ferax,

rat, non pascuis lætus, ieiunæ modò glebæ, atque humiles thymi & non latè pauperi casæ circuniecta possessio. Verùm mihi vel hoc fuit gratissima, quòd non fuit digna quã diues concupisceret. In hoc ego vitæ meæ secreto remotus à tumultu ciuitatis, ignobile æuum agere procul ab ambitu, & omni maioris fortunæ cupiditate constitui: & dum molesta lege naturæ transiret ætas, vitam fallere. Hoc mihi paruulum terræ & humilis tugurij rusticum culmen æquitas animi regna fecerat. satísque diuitiarum erat, nihil amplius velle. Quid prodest? Sic quoque me latentem inuenit inuidia. Nec ab initio iudices, vicinus diuitis fui, pares circa me habitauere domini, & frequentibus villis concors vicinia paruos limites coluit. Quod ciues pascebat, nunc diuitis vnius hortus est. Postquam proximos quosque reuellendo terminos ager locupletis latius inundauit: æquatæ solo villæ, & excisa patria sacra, & cum coniugibus paruísque liberis respectantes patrium larem migrauerunt veteres coloni: & latæ solitudinis indiscreta vnitas facta est, postquam ad apes meas diuitis fundus accessit. Nanque ego iudices, dum fortius opus permisit ætas, terram manibus subegi, & difficultatem labore perdomui, & inuito solo nonnihil tamen fœcunditatis expressi. Citò labitur dies, & procliuis in pronum fertur ætas: abiere vires, & sensus meus, defectáque labore senectus, magna pars mortis nihil mihi reliquit nisi diligentiam. Circunspicienti quod conueniret opus inualidæ senectutis curæ, succurrebat sequi pecora, fœtúque placidi gregis paupertate tueri: sed ex omni parte circuniectus diuitis ager vix tenuem ad gressus meos semitam dabat. Quid agimus? inquam. Vndique vallo diuitiarum clusi sumus. Hinc hortuli locupletis, hinc arua, inde vineta, hinc saltus. nullus terræ datur exitus. Quæramus animal quod volet. Nam quid apibus inuenit natura præstantius? Parcæ, fideles, laboriosæ. O animal simile pauperibus. Et sanè dabat occasionem mihi opportunitas hortuli mei. Est nanque positus ad ortus solis hyberni, apricus, omnibus ventis medius. Fusus ex proximo fonte riuus, crepitantibus inter radiantes calculos aquis, vtrinque ripa virente præterfluit. Satis consiti flores, & viridis quamuis paucarum arborum coma, nascentibus populis prima sedes, vnde ego frequenter consertum nouæ iuuentutis agmen ramo

grauescente suscepi, Nec me tāta capiebat voluptas, quòd fluentiā ceris mella conderem, quòd sustinendas paupertatis impensas deferrem in vrbem quod diuites emerent, quàm quòd aduersus omnia lassæ tædia ætatis habebam senex quod agerem. Iuuabat aut lenta vimina vernis fœtibus texere, & ne æstiuus ardor aut hyberna vis grauidam penetraret aluum, hiantes rimas tenaci linire fimo, aut fessis apibus vltro præbere mella, aut fugiens examen ære terrere, aut bella sedare pulueris iactu: tum ne quid periculi saltem singulis esset, auidas longè fugare volucres, & arcere parua dictu animalia: reclusas interim scrutari apium domos, ne per vacuas aluos fœda pestis insidiosas texeret plagas. Dederam laboribus meis iustam senex missionem, habebam quæ pro me opus facerent. Quò non penetras liuor improbè? Quidve scabræ malignitati clausum? Inuidit pauperi diues. Cùm euocasset me subitò trepidum, totoque fortunæ suæ strepitu circunstetisset. Quid tu, inquit; non potes imperare apibus tuis, intra priuatum volent: ne hortorum meorum floribus insideant? ne in meo rorem legant? Remoue, transfer. Impotentissime tyranne, quò? Nunquid tam latum possideo agellum, vt illum apes transuolare non possint? Neque tamen tantum inerat pectori meo robur, vt non perturbarer denuntiatione notæ impotentiæ. Volui relinquere auitos lares, & conscios natalium parietes, & ipsam nutriculam casam, iámque pauperem focum, & fumosa tecta, & consitas meis manibus arbusculas transferre destinatus exul decreueram. Volui, iudices, decedere, volui, sed nullum potui inuenire agellum, in quo non mihi vicinus diues esset. Nec tamen licuit diu quærere. Fortè serenus pura luce fulserat dies, & hilaris matutini solis tepor ad cotidiana opera lætius solito agmen effuderat. Quin ipse spectator operis (præcipua nanque hæc mihi voluptas erat) processeram, sperans fore vt viderem quemadmodum aliæ libratæ pennis onera conferrent, aliæ deposita farcina in nouas prorumperent prædas, & quanquam angusto festinaretur aditu, turba tamen exeuntium non obstaret intrantibus, aliæ militaribus castris pellerent vulgus ignauum, aliæ longum permensæ iter fatigatæ anhelitum traherent, hæc ad æstiuum solem porrectas panderet pennas. Miserum me, ignoscite modò gemitibus meis. Non flosculos perdi-

di nec

di nec caduca folia proximo lapſura vento. Apes cùm volarent, ſuffugium tenuitatis meæ, ſolatium ſenectutis amiſi. Nunquam me aliàs pauperem putaui. triſte me excepit expectatque ſilentium, & inanis aluei inchoata tantùm opera, & rudes ceræ. Vos iudices æſtimate quatenus recipiatis hunc affectum meum. Libenter bibiſſem, ſi inueniſſem venenum. Hoc mihi damnum non brumæ glacialis penetrabilis rigor, non ſuppreſſi longa ſiti flores induxerunt: ieiunam miſeris famem, non auiditas iniuſta domini nihil mellis reſeruantis, non æqualis feſſas morbus inuaſit: non damnatis ſedibus ſuis auias fuga petiere ſyluas. Apes pauper miſer in opere perdidi. Parauit homo nefarius ante omnia tantum veneni, quod poſſet & diuitis hortis ſatis eſſe, & liniuit flores maleficis ſuccis, & in venenum mella conuertit. Sparſit omnibus floribus mortem: & quanto plura interim corrupit, quem quæ apes abſtuliſſent? Illæ ſtudio quotidiani operis excitatę, vt primùm aurora lucem vocauit, in aſſueta miſeræ paſcua volant: vt antequam noctis humorem radij ſolis ebiberent matutinos legerent rores, & cæleſtes aquas ad horreum ferre poſſent, nec ſibi, ſed operi biberent. Hîc triſte ſpectaculum & tantùm non ipſi qui fecerat miſerãdum. Illa ad primum feralis ſucci hauſtum inſolito conſternata guſtu fugit, ſed fugiſſe nihil prodeſt. Illa longiores expetitura paſtus, in altum tollitur, vitámque in aura relinquit. Hæc primo ſtatim floſculo immoritur. Illa rigeſcentibus morte pedibus exanimis, ſicut hæſerat, pendet. Alia defecta niſi volandi, adhuc per terram languidè repit. Si quas tamen vſque ad ſedem ſuam diſtulit mors lentior ſicut ægræ ſolent ſub ipſis pendere portis, in globum nexas, & mutuò amplexas mors ſola diuiſit. Quis figurare poſſit, quis dicere, quàm multas mali formas, quam varia lethi genera fecerint tot mortes? ſemel, vt ipſe triſtem finiam expoſitionem, dicendum eſt, omnes perdidi. Celebre illud aluearium, & domino ſuo notius, ad nihilũ recidit. Audete nũc laceſſere diuitem, quib. vitę cauſſa ſupereſt: exirite libertatẽ fortibus verbis, ſi quid offenderit &, quod difficillimum fuit, iam expertus eſt venenũ. Quòd mihi fortuna vel ingenij vires, vel ſuas dediſſet. crimen iſtud non priuatam taxationem formulæ merebatur. Venenum leges habere, emere, noſſe denique vetant, inuentabilem peſtẽ occulta fraude graſſantẽ. Malè

hæret tibi innocentia, vbi in potestate est secretum scelus; velut venenum, & quidem præsentaneum, inuentum, cõpositum datum est. Quãtulum interest quis biberit? Homo dedit, & homini dari potest. Non adeò desunt odiorum caussæ, vt iam rara simultas sit: & vt videatur aliquis nihil magis quàm malos odisse, libebit aliquando longius manum porrigere & indulgere animis. Credite mihi iudices, difficilius est venenum inuenire, quàm inimicum. Sed me conscia mediocritatis infirmitas intra meas tantummodo continet querelas. nam damnum id est, iudices, grauissimum. Pauper vulnus accepi, quod mihi diutius deflendum apud vos, quàm probandum est. Nam coarguendis quidem criminibus quis labor est aduersus confitentem? Habent diuites hoc quoque contra contumeliosum, quòd non tanti videmur vt negent. Porrò qui confessum defendit, non absolutionem sceleris petit, sed licentiam. Longius ista quàm timui quæstio peruenit: non de præterito tantùm litigamus: hoc agitur, vt etiam si quid fortè reparauero, iterum diuiti liceat occidere. In duas. n. quantum animaduertere potui, quæstiones diuidit caussam, an damnum sit, & in iniuria datum. Negat esse damnum, quòd animal liberum, & volucre, & vagum, & extra imperia positum perdiderit. Negat iniuria datum, quòd in priuato suo, quòd ea quę sibi nocerent, extinxerit: postremò quòd sparso tantum per flores veneno, ipsæ res vltro ad mortem venerint. Vt nihil esset quod his possem respondere, æquum erat inter vicinos sic agi? Sed excutiam singula, nec prius meis argumentis nitar, quàm diuersa repulero. Quoniam quidem quæritur an damnum sit perdere, quod lucrum est habere. Liberum est animal, puta: non dico fœtus meis manibus exceptos, & in tutam conditos sedem, & reseruatis ad supplementa generis fauis examen vernaculum, quoniam quidem tyrannorum iura defendis, natos in priuato meo: puta me vel inanis arboris trunco, vel cauis inuentos petris domum fauos retulisse: multa nihilominus quæ libera fuerant, transeunt in ius occupantium, sicut venatio, & occupatio. Nam vt cætera animalia hominum causa finxerit prouidentia, quod omnibus nascitur, industriæ præmium est. Quid autem non liberum natura genuit? Taceo de seruis, quos bellorum iniquitas in prædam victoribus dedit,

dit, iisdem legibus, eadem fortuna, eadem necessitate natos. Ex eodem cælo spiritum trahunt: nec natura vllis, sed fortuna dominum dedit. Cur infrenatis equis victor insidet? Cur iniusto cotidie iugo boum colla deterimus? Cur in vsum vestium sæpe pecori lanę detrahuntur? (Taceo de sanguine & epulis per mortem paratis) Si omnia quæ libera generantur, naturæ demus, definitis diuites esse. Si verò hæc conditio est, vt quicquid ex his animalibus in vsum homini cessit, proprium sit habentis: profectò quicquid iure possidetur, iniuria aufertur, vt volucres mites, & aliæ quæ per rusticas villas, quæque ditibus cellis saginantur, in quibus tamen domini ambigua possessio est, & vaccæ, & armenta, & omne pecudum genus. Sed illa impositus cohibet magister. Peiúsne domino in iis ius est, quibus custode non opus est? Nam si hoc dicitis, nihil esse nostrum quod perire possit, ex nullius animalis damno hæc edi formula potest. Nam & errare pecudes solent, & fugere mancipia. Si hoc in cæteris non obstat, vagari tu nolles apes, in opus exire, & ad cotidianum censum laboris assidui non detractare militiam. An non ipsæ domum suā sponte reuolant, finémque laboris sui sole metiuntur, & omnis intra solitas domos turba conditur, noctémque modesto silentio trahunt? Agè porrò vt non sit earum certa possessio dum volant: nempe quia cum remearunt, concludi, transferri, donari, venire possunt, in potestate sunt. Quomodo autem potest sine damno meo perire, quod cotidie meum est? At extra imperia positum est. Mirum hercle, si negato commercio sermonis humani, sunt in cæterorum animalium forma. Tamen quam dominus dedit, incolunt sedem, lasciuientem luxuria fugam tinnitu compescimus. Etiam si diuersis regibus coorta seditio ad bellum inflammauit iras, exiguo puluere, vel vnius pœna ducis resedit omnis tumor. Illa verò admiranda sedulitas, quòd operi totus insumitur dies, in dominorum reditus ablata supplentur. Agè, si obsequi possent, quid amplius imperares? Intelligo his vanis vltra necessitatem esse responsum. Si non sunt apes meæ, ne id quidem quod his efficitur, meum est. Atqui nulla vnquam inueniri potuit impudentis, quæ fructus mellis in dubium vocaret. Hoc ergo fieri potest, vt quod nascitur, meum sit, quod generat, alienum? Agè, si mei aluei furto abessent, vtrum nulla daretur

actio? An viminis modò vilisque texti precium formula taxassem, & perinde agerem quasi inanes perdidissem? Nisi fallor, esset æstimatio & apum. An tandem quas surripere non liceret liceat occidere? Non est damnum quòd exutus sum? quòd reditus perdidi? quòd annuos fructus præsidia paupertatis amisi? Non est damnum id perdidisse, quod (vt proximo vtar argumento) si habere voluero emendum est? Quid ergo tibi opus est maleficis succis, cùm liceret palam trucidare, & plenos vel cremare igni, vel aquis immergere alueos? An est aliquod animal, quod non liceat nisi venenis occidere? Vt damnum sit, inquit, iure tamen feci, in priuato meo. Per fidem vestram, iudices, succurrite exemplo, non sufficit his partibus vnus rusticus pauper. obuiam publicè eundum est, & obiiciendæ aduersus nascentem licentiam consensu manus. Credite mihi maior lite quęstio est. Hoc vobis hodie iudicandum est, vbi scelus facere non liceat. Nam cur non hoc idem de homicidio respondeat? cur non de latrocinio? Non enim iure ista, sed modo differunt. Aperitur ingens funeri via, & obluctātia diu legum velut claustris scelera libera porta prorumpunt, si in priuatum iure non veniunt, & in manifestissima quaque noxa non de facto quæritur, sed de loco, non ęqua portione cum sceleratis terras diuisimus. Vbi enim non iam diuitum priuatum est? Parum est proximos æquare terminos, & possessiones suas velut quasdam gentes fluminibus montibúsque distinguere? Iam etiam deuios saltus, & syluas vasta solitudine horridas occupant, tot aquæ intra paucorum vmbram latent, è finibus suis populus excluditur, nec vllus procedentis finis est, nisi cùm & in alterum diuitem inciderit. Adhuc tamen spolia transeuntium, & abacti pecorum greges sub hoc titulo defendebantur, iam priuati veneni transcriptio est. Iterum ac sæpius, iudices, admoneo, considerate, discite, aut nihil vsquam contra ius licet, aut in priuato omnia. At enim aduersus inferentem damnum iusta vltio fuit. Dicam nunc quàm iniqua sit inuicem iniurię compensatio, quámque non solum legi aduersa, sed etiam paci. Barbarorum mos est populorum, quos procul omnis iuris humani societate summotos proxima belluis natura efferauit. Nos ideo magistratus legésque à maioribus nostris accepimus, ne sui quisque doloris vindex sit: & assiduæ scelerum caussæ se refellant,

lant, si vltio crimen imitabitur. Damnum accepisti. Erat lex, forum, iudex: nisi si vos iure vindicari pudet. At mehercle iam ad arma mittitur, & instituitur perniciosa nocendi contentio, & in vicem legis ira succedit. Premetur quidem obnoxia infirmitas, & paucorum dominio subiecta plebes triste seruitium perferet. Est tamen & pauperibus interim dolor, & vt facilius nobis noceri potest, ita vobis latius. Postremò placeas licet tibi opum tuarum fiducia diues, si mihi viuere expedit, pares sumus. Quid ergo? Si quid tibi damni attulissent apes meæ, non mihi auferretur ratio, sed forsitan aliqua daretur & tibi. Nunc verò quid quereris? Credo depopulatos agros, euersosque reditus. Non enim debet leue esse damnum, quod diues ferre non possit. Decerpebant, inquit, flores meos. Ecquid intelligitis, iudices, quanto dolore dignum sit quod ego perdidi si etiam hoc damnum est, flores auferre? Ita planè. Alioqui tu illos in vetustatem reseruabas & durarēt adhuc, nisi ad hortum tuum apes venissent. Cuius rei inueniri potest breuior ætas? Namque dum immaturos exterior alligat cortex nondum dixeris florem. Paulatim deinde viuidiore succo tumescit vterus, & albentes accipit rimas, necdum tamen flos est. At cùm se ruptis iam tunicis patulum capita fuderunt, & velut fissa in orbem, iámque eorum videtur maturitas, & ignotus occasus est, & iam sine ventis, quoq; soluta natura, labitur gratia, nec quisquam est flos nisi nouus. Quare si dicerem, abstulere peritura, & quæ protinus humi iacuissent, in vsus hominum conuersa: inauditus tamen liuor videretur etiam apibus inuidere. Nunc verò differendum mihi est, quàm momentosa sit huius animalis rapina. Nescimus qua pernicitate plerunque vix contactis floribus reuolet, discurrátque per singulos velox experimento, quàm etiam vbi immorabantur, libratis pendeant alis. Quis vnquam quod ferentem apem viderat, vbi deesset inuenit? Quantulum verò est quod ex his manu consitis floribus legant? Prata, syluæque vel maturæ fructibus vites, & fragrantes thymo colles (quantum coniectura suspicari potest) pabulum ministrant. Non ex omnibus floribus carpunt vtilia operi suo, sed in omnibus quærunt. Præsens & quidem protinus illa redditur merces, quòd omnibus quibus insedere, odorem mellis inspirant, & breui contactu vim sui relinquunt. Hoc tu damnum

intelligis?hoc veneno vindicas,quod mehercle inhumanè etiam fumo prohibuisses ? An non te solus vicinus colui? Non frugum mearum primitias omni vere misi ? Non si quis ceris nouis candidior incidit fauus tuis reseruatus est mensis,cùm paruis mediocritatem munusculis illa semper adiiceretur commendatio?Hoc tibi mittunt apes meę?Puto relata est mihi gratia.Admonui,inquit, & vt transferres denunciaui. Idcirco contumacem meritò puniri. Non enim video quid aliud patrocinio tuo conferat hæc denunciatio superuacua,si non licuit tibi facere quod queror, iniusta,si licuit:aut sine ista,aut ne cum ista quidem valeat. Pudoris verò quod velamentum est, malè audere culpam defendi superbia?An tandem tuas pecudes quamuis diffusa stabula non capient,tibi omne armentis mugiet nemus, tu gregibus arua sulcabis, & ad excollendos agros procedet ignota etiam villicis familia,tuis horreis populi annona pendebit, nec tamen inuidebimus, nec quisquam tam graue putabit sibi istud fortunæ tuæ pondus.nos si paucas apes intra angustias pauperis horti composuimus,quæ tamen vobis mella faciunt,id prorsus indignè ferendum est? &,quod nūquam fando cognitum est, vicinus diuiti pauper molestus est?Adeò parum est, plurimum possidere, vt cùm seruis quoque vestris habere peculium liceat, inuidiosum nobis putetis quicquid egestatis nomen excesserit? Tantóne his,in hac,vt putamus, æquissima libertate, legibus viuimus,vt nobis habere medelam non liceat,vobis liceat habere venena ? Postremò quidem diuitis patrocinio non putaui,iudices, respondendum , nisi rideri vestram maiestatem contumeliosa defensione non ferrem. Vltro enim,inquit,ad mortem venerunt apes tuæ. Ita planè.Alioqui tu venenum floribus dederas. Impudentiæne, iudices,eius assignem,si hoc mihi apud vos obtinuerit,an stultitiæ. Si sperauit?Si venenum homini dedisset, diceret ipsum labiis admouisse pocula. Si percussorem posuisset in saltu,ipsum in insidias vltro venisse clamaret. Si telum obiectasset in tenebris,non illatum sua culpa contenderet. Ego,iudices,quid dico? Duo esse sola quæ omni in crimine spectanda sint,animum,& euentum. Quis animus diuitis fuit,cùm venenum sparsit?Vt apes perirent. Quis euentus?Perierunt. In summa,iudices,quis dubitet quin damnum ei sit imputandum, sine quo non accidisset ? Intelligo

telligo neque prudentiam vestram desiderare plura de causa, neque vestram fidem ac religionem egere exhortatione verè iudicandi. Quid moror igitur? Tenet me dolor, & assuetæ voluptatis desiderium. Sunt quædã in hac causa, quæ sarcire pœna non possit. Maior forsitan materia videatur affectus. Si pauperes amare nisi paria non possumus. & necessariò nobis preciosa, quę sola sunt, animum meum extinctæ vnius horæ momento, tot animæ mouent, quot perierunt de me bene meritæ. Quin ipsum lethi genus addit indignationem: veneno perierunt. Quis hoc vlla satis persequi possit inuidia? Apes veneno? Hæc illis gratia refertur quòd fructibus nostris inuigilant? quòd quotidiana statione laboris assidui ne damno quidem summouentur? Nam & cætera animalia videtur mihi natura vsibus nostris genuisse. hæc etiam deliciis cùm eo quòd in illis quæ vel scindendo solo, vel maturando itineri comparamus, multus antè redditus assumitur labor: & cùm perdomanda, cùm alenda sint, nihil tamen possunt sine homine, & tantùm coacta prosunt. Apes faciunt iniussæ fauos; sine vllo rationis humanæ ministerio totus fructus vltro venit. Adiice quod cætera animalia aut satis incurrunt, aut viribus nocent: primáque, vt fama est, hostiæ causa pecudi fuit læsa fruges. Harum ita innoxius per prata syluasque discurrit labor, vt tantum factum opus appareat. Qua satis digna prosequar laude. Dicam animal quodammodo paruum hominis, exemplar? Hoc humana excogitare non potuit solertia. Etiam ratio nostra, quæ subterris lucrum inuenit, quæ maria inquisitione sua sideribus immiscuit, hoc tamen efficere, consequi imitari non potuit. Venena potius inuenimus. Iam primùm futuræ laudabilis vitæ digna principia non illas libido progenerat, domitríxque omnium animalium Venus. Vtque homines in excusationem sui fabulis tradiderunt, etiam deorum posteritas has regnis suis excepit. Abest inimica virtutum voluptas castis sine labe corporibus. Solæ omnium non edunt fœtus, sed faciunt. Ipse paulatim, sicut stipatæ sunt per mella viuiscunt: &, vt oportet animal laboriosum, ex opere nascuntur. Inde vt adoleuit iuuentus, & ad similes labores ætas laborata conualuit, relinquitur liber parentibus locus. Et ne coacta in angustum multitudo noua turba laboret, quasi habita verecundiæ ratione, cedit populus minor:

ſuſpenſúmque proximis ramis examen, humanas manus expectat. Acceptas cum fide colit ſedes. Et cùm ingenia noſtra (quæ nos ſcilicet ambitioſi noſtri æſtimatores, proxima diuinis credimus) ad percipiendas diſciplinas multo labore deſudent, nulla apis niſi artifex naſcitur. Quid credas aliud quàm diuinæ partem mentis his animis ineſſe? Quid præcipuum referas? Non vt cætera animalia per paſtus vaga incertum quieti capiunt cubile, noctis arbitrio ſemper habitatura, ſed tutas ſedes continent, vrbes tectis, turba populos imitantur. Non vt feræ, volucres, non præſentis modò cibi memores, in diem viuunt: duraturus hiemi reponitur victus, & repletis vere cellis tutus annus eſt. Etiam cùm ad humanos vſus opera ſubducta ſunt, reparare amiſſa contendunt, & labor damno incenditur, & nunquam deficit animus antè quàm locus. Quid quòd inter animalia quæ non verba coniungunt, non verba rationis inuicem negant, tantus operis conſenſus eſt, tanta difficillimæ rei laboris concordia? Non humano vitio in proprios quæque vſus lucrum ducit: in publicum viuitur, & communes opes congeruntur in medium, nec fas eſt delibare guſtu, prius quàm plena horrea ſecuros ſpondeant menſes. Quis porrò tantus ardor operis, quæve officiorum partitio, vel vt aliæ congerant onera, aliæ accipiant, aliæ liniant? quæ ſeueritas in caſtiganda inertia? Multa dictu viſuque miranda: præuidere tempeſtates, nec dubio ſe cælo tradere, nec vltra viciniam nubilo tendere. Iam ſi leues iniquior aura rapuit, ad dirigendos in deſtinata curſus modico lapilli pondere librare pennas. Illas maiorum pectorum totis pro rege caſtris procurrere, & inire bella, mortémque honeſtam pro duce oppetere. Adiice, quòd ſi quas aut ætas longior, aut morbus oppreſſit, efferuntur prius corpora, poſteriórque operum quàm funerum cura eſt. Quid illigare cruribus flores? quid ore ſuccos in publicum ferre? Me tamen ipſius operis præcipua admiratio ſubit. Non eſt temere, nec fortuitam figuram, & ſedes modò reponendis cibis quæſiſſe credas: rudis cera componitur, accedit viſibus inenarrabilis decor. Nam primùm tenacibus vinculis fundamenta ſuſpendunt, tum ab exordio in omnem partem opus æqualiter creſcit, nec quicquam ex inchoatis paruum eſt, quod non ſua portione perfectum ſit iam, nec alia parte opus eſſet. Gemina frons ceris imponitur: &

cùm

rum foraminibus tantum ſpatium detur quantum ad generanda examina puram ſpem capiat (ipſi enim ſibi inuicem anguli hærent, & ita mutuò vinciuntur atque alligantur, vt quod voles id medium ſit) his textis ne vniuerſi mellis effluat pondus, inter ſepta onera cluduntur. Quid non ſtupeat hoc fieri poſſe ſine manibus nulla interueniente doctrina hanc artem naſci? Quid non diuinum habent, niſi quòd moriuntur? An verò autorem vini Liberum colimus, primitiæ frugum Cereri referuntur, inuentrix oleæ Minerua narratur: mella genuiſſe minus eſt, & interponenda guſtus voluptate tantum effeciſſe, quantum ne ipſa quidem rerum natura per ſe potuit? Ad plurimarum incurſus valetudinum remedium eſt, & præſentiſſima medicina. Nam quod ad cibos quidem pertinet, diuites videntur. His animalibus aliquis inſidiari potuit, & inſidiari quare mella facerent? Hæc peſtiferis ſuccis exquiſita per fraudem morte confecit? &, quod ſit indigniſſimum, quo facilius deciperet, fortaſſe venenum melle permiſcuit? Quæ tam inhumana crudelitas? Quis tam inauditus liuor? Nihil enim eſt, quòd vtaris patrocinio tuo diues paucorum damno foliorum doluiſſe te ſimulas. Dum meas apes occidere vis, flores tuos inutiles feciſti.

ODII POTIO I.

DECLAM. XIV.

ARGVMENTVM.

Meretrix amatori ſuo pauperi dedit odij potionem. Adoleſcens deſijt amare. Accuſat illam veneficij.

Pro iuuene contra Meretricem.

SENTIO, iudices, hanc quoque calamitatibus meis acceſſiſſe nouitatem, vt vobis nondum videar odiſſe. Nec me præterit plurimum perire de nocentiſſimæ potionis inuidia, dum me putatis adhuc impatientia priore miſerum. Quæſo tamen vel hinc totam delati ſceleris probationem grauitas veſtra proſpiciat, quòd dolori meo querelæque non creditur: nec amo, qui accuſare poſſum: nec odi qui amare

mallem. Quid est aliud quod bibi, quàm venenum? Licet igitur nocentissima fœminarum rideat quòd accuso, & in manifestissimi sceleris confessione per ludibrium malorum euadere tentet meorum, non hoc est quod hodie me torquet ac lacerat, quòd à deterrimæ mulieris charitate discessi, sed quòd remedij mei patior dolorem. Fidem iustitiæ fidem seueritatis humanę, ne meretrici prosit, vel quòd præuaricatione videor explicatus. Pro me forsitan fuerit, vt amare desinerem: contra me inuentum est, vt inuitus odissem. Hoc primùm itaque iudices, a clementia publica peto, ne quòd videris tristem habitu, dirúmque conspectu, verbis asperum, contentione terribilem: mores putetis. Hæc est illa sanitas mea, sic omnium in hac corporis mentísque dierum noctiúmque feritate, ille modo lætus? ille (si creditis) nimium remissus amator excandui. Misereмini iudices, ne vobis veneficia sic imponat, tanquam hoc mei charitate commenta sit. Suum animum, suum tantum secuta fastidium est. Odij potionem contra se nemo dabit homini, nisi quem oderit. Quæso itaque obtestórque vos sanctissimi viri, vt calamitatis meæ penitus velitis æstimare mensuram. Perdidit infelix quod quandoque potui amare desinere: patior necessitatem rei quam breuiter vtique noluissem: excogitatur contra animum futuramque rationem, ne quod relinqueretur, meus esset affectus. Iterum cum meretrice compositus sum, rursus in se cogitiones meas, rursus retorsit oculos: & hominem quem ib incommoda charitate vel satietas, vel ætas vel fortunæ suæ fuit dimissura conditio, ad perpetuam impatientiam viribus nimiæ diuersitatis implicuit. Hoc solum insanabile genus mortis est, vt odisse cogaris. Festina ad complorationem præsentis doloris, anime, festina: sed te à prioribus malis recens abducit indignitas altiùs gemitus, altiùs querela repetenda est. Cùm meretricis sit quòd amator odi, cuius putatis esse quòd pauper adamaui. Non quidem ego, iudices, ex illis vnquam fui, quibus nobiles opes, affluentes indulsit fortuna diuitias, quorum felicitas capere posset in amore luxuriam. Habui tamen vnde ad vitæ necessitates, concessa gaudia parca mediocritate sufficerent. Ideóque meretrice tantùm, & quæ certissima est in voluptate frugalitas, vna fui semper eademque contentus. At ista seria, grauis, quæ nunc amari recusat, ô quàm voluit amari:

mari:quibus artibus, qua calliditate miseram simplicitatem meam solicitauit primùm, deinde tenuit, donec quantulamcunque substantiam in huius sinus credulus, iam, iamque serus amator egererem? Iam frustrà captauit videri miserari conditionem,in quam nos ipsa detraxit. Breuiter totum nocentissimæ mulieris accipite facinus? Paupérem me fecit,deinde ferre non potuit. Siue enim,iudices, communium quæ ad corrumpendas expugnandásq; mentes excogitant ingenia meretricum,placuit experimẽtum, & in me tentatum est quantum quis amare,quantum quis posset odisse:seu mulier omnibus exposita mortalibus, vanitatẽ fastidio mei despectúque captauit ei fama inde quęsita est, vt à solis videretur amari debere diuitibus.Non erat profectò quod paulò antè patiebar,iam tunc noster affectus,quòd scortorum foribus hętebam,quòd(si istis creditis paupertatem in lupanarium obsequia transtuleram: pallor & deformis macies inde veniebant, vnde nũc quòd excandesco,quòd fremo.Nunquam hoc tantùm meretrix scit,quemadmodum non ametur. Quod negari igitur,iudices,non potest, virus homine firmius,mente constãtius, quod immodico ardoris æstu, & exundante impatientia posit etiam recusantis animi dolorem cõpescere,diris vtique carminibus, & feralium præcantationum terrore permistum,lenitate vultus, & blanda porrigentis dissimulatione protectum,iam perustis,iam laborantibus visceribus infudit, & hominem solatiis potius ac mollium remediorum ratione tractandum,exasperauit ira,dolore conclusit, magnáque miserum commutatione renouauit. An fecerit, iudices, vt amare desinerem, vos æstimabitis:fecit vt amare mallem.Explicitum me putatis,& ab incommodo hilariorem dimissum? Nunc,nũc me fateor debere sanari. Habet aliquod solatium quisquis in amore miser est. Leuior est calamitas cui blanditur aliquid de voluptate lætitia. Nunc infelix vror ac laceror,nunc me retinere,nunc regere non possum.Crudelius est odisse meretricem, Veneficij ago.Seposita paulisper, iudices, noxiæ potionis inuidia, nónne vobis videtur implere sceleris fidem, quòd abstulit fidem conditio personæ? Veneficium,iudices,tota vita meretricis est. Parum se lenociniis, parum putat agere mendaciis. Et cùm omnis ad expugnandas mentes cura collata sit,non sufficit tamẽ vt de sui charitate corpori cre-

dant. In hoc noctium dierúmque sollicitudo consumitur, quemadmodum de libidinibus fiat affectus, qua ratione transcurrentia cotidie desideria teneantur: ne cui prosit offensa, ne quem explicet pudor, ne quem satietas aliquando dimittat. En quam putetis ignorare quibus vincatur oculis: quæ per incommoda desideria flagrantes mentes corrumpat primùm, deinde consumat, cùm sciat quibus oscula, quibus arctissimi rumpantur amplexus? quæ pro lætitia dolorem, pro blanditiis gaudiísque tristitiam præcipiti velocitate substituant. Infinitum est quantum ex hoc medicamento deprehendi possit notitia peiorum, nemo scit tantum remedium. Tentat, iudices, mulier impudentissima sceleris inuidiam nomine potionis effugere, & venenum negat esse tantum, nisi quod occidit. Facinus est, iudices, euadere nocentes, quia iam facinus plura deuitat. Quid refert, animo noceat aliquis, an membris? Eodem scelere porrigitur omne quod non licet. Vnumquodque ex his quod datur, venenum est. Excusatio mehercle adhuc pro sexu tuo, pro conditione mulieris: sed vt illa nosses gratia tui, desideriúmque posses ingerere nolentibus, excogitasti per quod maritos à coniugum charitate diducas, per quod iuuenum mentes abiungas ab aliis fortasse meretricibus. Odij medicamentum nunquam ideo tãtum meretrix habuit, vt illa contra se vteretur. Me quidem, iudices, si quis interroget, in comparatione veneficij de quo queror, minus odisse debeat, quòd occidit. Et sicut ex ipsis quoque mortiferis mitiora sunt, quæ statim tota velocitate grassantur, & dolorem inter exitum vitámque non detinent, ita crudelius quod sic ordinatur, vt corporis parcat inuidiæ, & sit tantùm animi venenum. Quid ais? non est noxium virus, nisi quod occidit? Quid ergo vocaremus illud quo lumina sola raperentur? quo pars aliqua membrorum debilitate languesceret? Tu te veneficam negas, quæ potes potione facere quantum offensę, quantum ira, quantum dolor? Amabit cui permiseris, execrabitur ille quem iusseris: accipient à te desideria nostra ortum, finem, modum. Sanè & amor & odium naturales videantur affectus, veneficium sunt cùm iubentur. Quid quod non potest non habere vim veneni, quod contra voluntatem homini datur? Video cur sibi medicina permittat corporum vitia membrorúmque morbos infusis medicaminibus expellere:

pellere:& sine animæ spiritúsque contagione, quæcunque extrinsecus accidunt potione vincuntur. Non potest vllus affectus sedibus suis per virus expelli, nisi tototum concussione vitalium:& cùm anima cõstet ex sensibus, quemcunque auferre tentaueris, illa statim prima nostri parte corporis retenta, confectóq; quod petebatur, reliqua quoque viribus vici[illegible]abis expirant. Quædam fortè medicamina possunt ali[illegible] vocari quàm venenum, date quod non licet, non est aliud quàm veneficium. Quantum nefanda de pœnis humanis excogitare potuisti? Innocentius mehercle fuerat, vt amaret aliquis inuitus. Potionem excogitasti, qua bella committere, qua se totum humanum genus posset odisse. potes efficere vt non ament liberos parentes, vt propinquitas, vt fraternitas, vt amicitia se collidat. Odij potionem nemo accipit, nisi contra hominem quem non debet odisse. Tentat hoc loco nocentissima fœminarum de scelere suo facere beneficium. Meretricem, inquit, amaueras. Differo paulisper, iudices, affectus huius excusationem. Dij deæque, quantum in hoc contumeliç est, quòd sibi meretrix videtur adamata? Tu tibi cuiusquam affectus censoria grauitate præstabis? Tu tibi æstimare permittes quam frequenter aliquis lupanar intret? Tu cui non licet excludere debilitates, fastidire sordes, exposita ebrietatibus, addicta petulantiæ, &, quæ nouissima vtilitas est, noctibus populóque concessa, mores iuuẽtutis emendas? Æquiore animo feras vt meretrix velit adamari. Eras, inquit, amator & pauper. Volo, iudices, sic apud vos paulisper agere, tanquam in hoc me affectu propinqui amicíque castigent. Non ego alicuius matrimonij corruptor inuigilo, nec effetas cupiditates per illicitos duco complexus. Inuentas credo meretrices, vt esset aliquid quod liceret amare pauperibus. Nullam ego circa corpora ista consistere impatientiam puto. Diliguntur immodicè sola quæ non licent. Vt in furorem charitas aliqua conualescat, opus est difficultatibus. Breuis de concessis, sed statim satietati vicinus affectus est. Non fouet, non nutrit ardorem concupiscendi, vbi frui licet. Et quæcunque in mõtibus circa permissa coalescunt, non sunt desiderij sed voluntatis. Hoc ipsum tibi mulier obiicio, quod nos in fabulas sermonésque misisti. Solus debet amare meretricem, quem meretrix oderit. Pauperi dedit odij potionem. Quid

illam putatis dedisse diuitibus? Si mehercle repentè nobis contingerint opes, iterum nos in sui charitatem alia potione reuocaret, & ista nunc seria, grauis vellet impatientia priore retinere. Meretrix pauperem amatorem propter se tantùm non potest pati. Amanti inquit, dedi. Hoc si remedium est, detur scienti. Prima pars sanitatis est, vt libenter accipiat, Quinimmo cur non [illegible]us datur amaturo? Quanto melius, quanto prouiden[illegible]us, & minore bibentis dolore constabit, vt adhuc labentem aggrediaris animum, vt tum adolescentis ardoris impetus in paruis extinguatur elementis? Eo tempore das potionem, quo pariter duos patiaris affectus. Aliam impatientiam paras, & accipio odium, quia iam amorem ferre non possum. Non desino, sed esse aliud incipio: nec emendor in amore, sed transferor. Illa vera sunt remedia quæ fugatis morbis caussisque languoris, postea non sentiuntur, & ea tantùm innocenter dabuntur, quæ potentiæ suæ qualitate consumpta desinunt, cùm profuerunt, tu mihi dedisti quod semper exasperaret. Perpetua res est odisse sine causa. Ducam licet vxorem, te tamen odero: in peregrinas expeditiones patria dimittat, te tamen cogitationes sermonésque respicient, Quid interest quemadmodum possederis animum meum? quemadmodum mihi à te nõ liceat abire, discedere? Fecisti vt te vbique persequar, vt meis fortasis manibus inuadam, velim dare venenum. Qui meretricem odisse non desinit, amator est. Sed infelix, misereris mei. Quid ergo sanitate tam rigida? Paulatim potius ratione compesce, misceantur consilia, blãditiis veritas temperetur. Alioqui non est quòd abigas, quòd expellas. Exasperant necessitates, & in amore contentio semper accendit. Adiuuabit te interim libertas ipsa qua fruar, tempus, satietas, & fortasse amator alius admonens conditionis. Sed inter oscula, inter amplexus, paupertatem non tanquam exploraris, sed tanquam miserearis allega, quanquam quid opus fide? sine curer vt desinam, si quantum affirmas, inuitum miserearis ac diligis. Amatoris vnum remedium est, amari. Si tamen necessariam putas emendationem, quàm multa sunt amantium remedia citra venenum? exclude, dimitte, fastidium posset quantum non posset præstare paupertas. Fac vt me potius ipse castigem, vt erubescam, vt aliquando desperem. Is tantùm in amore sanatur, qui quod desinit sibi de-

bi debet. Homo igitur qui meritò indignarer, si hoc tantùm fecisset aliquis vt diligi desinerẽ, quanto iustius queror, factus cùm iam sum alius, infelix, alia patiens? Decipiunt nos rerum falluntque nomina: & ille qui odit, de amore miser est. Non refert animi, quid nimium velis, & inter sanitatem languorémque nihil interest, si vtrunque ferre non possis. Frustrà mihi quisquam blanditur remedio, cuius patior tormenta, cruciatus. Aliud est vt amare desinas, aliud vt oderis. Recessisse nunc me tantùm putatis ab amore meretricis? Ablatus est mihi ille hominis melior affectus perdidi miser quicquid est, vnde gaudium, vnde venit vitę tota lætitia. Amor ille per quem rerum naturæ sacra primordia, totiusque mundi elementa creuerunt, qui tenet nunc figitque rixantia, & de contrariis depugnantibúsque seminibus molem perpetuæ societatis animauit fugatus eiectúsque est. Non habeo infelix affectum, quo quandoque possim ducere vxorem, amare liberos, appetere amicitias, sperare conuictus. Quisquis odij medicamentum biberit, vnum fortassis oderit, sed amare neminem potest. Dij immortales, quid ego hausi? quale visceribus virus ingestum est? Non fuit illud vnum venenum: bibi miser execrationis quicquid totius mortalitatis ira contulerat, quod erat omnium animalium furor, omnium serpentium congesta rabies. Odij medicamentum quid aliud est, quàm assiduus animi labor, perpetua tristitia, & homo ab omnibus gaudiis in contubernium doloris adductus? Fieri non potest, vt virus tam impotens semel in viscera receptum sit, & in vnum tantummodo sensum, mandetúrque quousque dominetur. Ecce iam mulier odi, quid tamen adhuc facere illud in vitalibus putas? Paulatim se necesse est per totum diffundat animum, & quanuis primo statim haustu illud expugnet in quod datur, breui tempore in nominis sui potentiam omnes reliquos stringit affectus. Medicamenti cui tantùm contra animum primùm licet, prima fortassis vis erit odium, exitus iste, vt venenum sit. Respondere, iudices, illis libet, qui me paulò antè dicunt in amore fuisse miserabilem. Quãto crudeliora, quanto grauiora patior, qui dicor explicitus? Modestior cùm amarem, & quietior fuerat sanè pallor in facie, sed ipsa quoque comis, optanda tristitia. Inueniebam colloquia, merebárque sermones: nũc me omnes fugiunt, auer-

santur,oderunt.Tum frequenter à lupanari deducebat pudor,abiiciebat occursus: nunc publica detinent: conqueror,assisto,conuicior.Prò miseranda conditio, rideor vbique,narror,ostendor.Ego sum tota ciuitate meretricis inimicus.Sic patior miser illas lupanarium insultationes, illa corriualium maledicta,conuicia:non possum satis tormentorum exprimere mensuram. Odi,nec vnquam visus sum magis amasse.Intelligitis puto iudices,hominem,qui tantum ad vos detulit animi mentísque cruciatus, & pro vita queri. Sed potio infelix, quicquid est per quod paulatim proficiscitur ad mortem, assiduè mecum rixatur affectus, & breui necesse est consumar.Quotidie vincor.Quę putatis esse tormenta,quem dolorem, cùm mens vetatur oculos sequi,cum à luminibus suis animus abducitur? Quod non proficit,hoc superest vt occidat. Me infelicem, si venenum istud non habet mortem, si mihi inter hos dolores longior vita ducenda est. Cur ergo post hoc animi vices commentáque prospicio? Si meretricis impotentiæ omnia licent,hoc erit remedium, vt amare rursus incipiam.

ODII POTIO II.

Ex superiore argumento.

DECLAM. XV.

Pro meretrice contra iuuenem.

ETSI, iudices,ita a natura comparatum est, ne sit vllus iustior dolor, quàm beneficij sui perdidisse rationem, nihilque grauius afficiat conscientiam bonorum, quam quotiescunque nulla merita ceciderunt:non efficiet tamen nefandum præsentis reatus indignúmque discrimen,vt misera puella non gratuletur sibi quòd illam pauper accusare iam potest. Timuerat infelix, ne remedio suo sic repugnaret pauper, vt magis amaret:ne iuuenis in omni genere animi contentiosus ac pertinax,potionem illam dolore coactæ sanitatis expelleret. Bene quòd & terribilis & minax est pauper,quòd pœnam nostram, quòd sanguinem petit. Non expectes vt statim gratias agat,qui sanatur inuitus.Nobis tamen,iudices,hodiernā pauperis mentem

tem non prima fronte tractantibus miserrimus iuuenis nondum videtur explicitus: & si bene prioris ardoris impatientiam noui, quod maximè facit, ira, non odium est. Alioqui si profecisset remedium, & à pristino furore iam liber, animo intellectum sanitatis admitteret, omnem adhuc puellæ vitaret occursum, non sibi crederet vltionem, & ipsum quoque iudicij timeret adire complexum. Deprehẽsa est puto nouissimè potionis superuacua persuasio. Amat, iudices, amat, qui queritur quòd non ametur. Quid agam, iudices, hoc loco? sub quo temperamento defensionẽ periclitantis aggrediar? timeo ne si cœpero simplicissimæ puellæ laudare mores, referre probitatẽ, amare rursus pauper incipiat. Siue enim, iudices, malignitas est persuasionis humanæ, formam vacantem vocare meretricem, seu miseræ nomen id imposuit aliquis amator, cui cùm corporis bonis fortuna non dederat vnde seueri matrimonij castitati sufficeret, laborauit necessitatum suarum custodire probitatem. Nullius vnquam per hanc matrimonij turbata concordia est. Nemo questus est pro filio pater. Nemo exhaustas facultates in auidissimos sinus pœnitentiæ dolore defleuit. Tentet licet ingratissimus iuuenis inuidiam miseræ facere prioris affectus, non poterit obiicere meretrici & quòd amarit, & quòd amare desierit. Ne quem igitur accusator hac prima fortunæ suæ comploratione decipiat, tanquam meretricis charitate consumptus sit: securi estote pro innocentia nostra, talis incidit, talis adamauit, nec habuit quod perderet in tam immodico ardore, nisi mentem. Vidistis enim notissimum tota ciuitate miserum, cum lupanari noctibus diebúsque deseruiens, quanuis indulgentissimæ puellæ simplicitate frueretur, modò tamen maledictis opprobriísque vulgi, modò crebra riualium contentione pulsatus, abigi tamen compescíque non posset. mouit mitissimam puellam hic infelicis affectus: laboranti primò sui voluit facultate succurrere: sed quicquid indulserat, fouebat ardorem: quæque in hac impatientia prona persuasio est, quia nihil pręstanti meretrix tam sępe contingeret, amari sibi videbatur. Postquam nihil miseratio, nihil proficiebat humanitas: tentauit asperitate discutere. Poposcit, exclusit. Non defuerũt misero preces, adhibita sunt ex ipsa iuuenis conditione consilia. Sed ista vincebat, & vires amoris impedimẽta perdebant, donec intel-

ligeret hominem qui explicari ratione non poterat, necessitate seruandum. Puto, iudices, frustrà malè audit in immodico pauper ardore. Meretrix magis amauit hominem, à quo noluit amari. Consumptis igitur optima fœminarum cunctis indulgentiæ seueritatísque consiliis, dum apud omnes de pauperis sui amore conqueritur, incidit remedium, quo iam dicebatur alius amator explicitus. Quæ prima igitur medicamenti pariter ac dantis integritas est: non negatura porrexit: adiuuit deinde quod dederat, imperauit sibi, ne quas admitteret amplius preces ne querelis assistentis ne lacrymis moueretur, exclusit. Vultis scire, iudices, vbi sit medicamenti quod obiicitur totus affectus? Quisquis odium dedit, omnia post hoc facit vt debeat amari. Quanto iuuenis hoc melius in forum aliquando venisti? Incipis agere serium, grauem: iam leges, iam iura loqueris, conuiciaris, maledicísque meretricibus. Hunc tu animum modò inter libidines ac scorta perdebas macie notabilis pallore deformis, soláque impatientiæ tuæ fabula notus. Perieras infelix, nisi bibisses venenum. Veneficij agit. Credam mehercle, Iudices, ad subscriptionem huius immanitatis expectasse publicæ seueritatis aures. Quodnam seculo nefas nunciaret hic gemitus? quę prosiliret orbitas de nouercalibus quæsitura commissis? Quæ pestiferis hæredem medicaminibus enectum tristis comploraret affinitas? Non pudet ergo quòd vocatis lupanarium querelis, & ad vos deferũtur amantium rixæ? Videtis hunc accusatoria fronte terribilem? oscula poscit, destitutos queritur amplexus. Vultis vos abire potius in vestra secreta, ibique gaudia querelásque mutata conuersatione consumere? Non agnoscunt leges ac iura miseros. Hic audiuntur seriæ calamitates. Non est vltione dignus, de quo potest efficere meretrix vt queratur. Ecquando vnquam, iudices, audistis de veneficio viuum querentem? facinus hoc semper ex mortibus accepit inuidiam. Si latrocinium probes cruore, vulneribus: si sacrilegium, spoliis numinum, prædáque templorum. Ita veneficium si arguas, oportet ostendas putre liuoribus cadauer, inter efferentium manus fluẽs tabe corpus. Vt iam istud obiicere posit, & vita debet aliquid esse passa, quod inuidiam mortis imitetur. Veneficiũ voca quod cęcitate grassatur, quod in aliqua deprehẽditur debilitate membrorum. Profer, agedum corporis notas, in

quas

quas se noxiæ potionis vagus feruor effuderit, vbi depasta senectus visceribus sæuitura consederit. Aspicio par labo- ribus corpus, retinere sua ministeria, sufficientem animum setiis actibus, accusatoria firmitate robustum. Crede, iuue- nis, omnibus qui te modò noueramus, nunc acrior ere- ctiórque resedit in sensus vigor, in membra sanguis, viri- bus velut nouæ iuuentutis exultans. Bibisse te medicamē- tum probare non posses, nisi meretrix fateretur, Quòd si permittitis, iudices, vt quicquid extra consuetudinem da- tur, ad huius vulgi referatur infamiam: beneficium malè audiendo vitetur sanitatis, statímque mirebitur sceleris inuidiam, quicquid profuerit inuito. Illud tantùm noxiū virus vocare leges, quod non admitteret interpretationis incertum. Iniquissimum eo venenum videri, quod in po- testate bibentis est, an sit remedium. Sentit, iudices, iuue- nis crimen quod detulit, nec nomine nec affectu scriptio- nem legis implere. Itaque ex vocabulo mulieris quærit in- uidiam. Meretricem, inquit accuso. Nescis, mihi crede iu- uenis, sceleris quod detulisti, qualem mihi debeas proba- tionem. Rem expecto mehercule, vt sit ante omnia mi- nax vultus, feralis habitus, horreant squalore crines, rigeat super nefandas cogitationes efferata tristitia. Facinus quod dicitur inquietare superos, sidera diris agitare carminibus tumulos, busta scrutari, & amputatis cadaueribus ipsas in scelus armare manus, fieri non potest vt autorem suum non statim primo prodat aspectu. Vides veneficæ non horridos vultus, placidámque faciem. Si cogitationes, si consilia pertractes, sola cura de forma est. omnis in hoc collata meditatio, vt solicitet aspectu, sermone detineat. Au- dio subinde exactas mero noctes, tua mulier conuiuia, per- ditas amantium rixas. Meretricis vnum veneficium est, ne desinat amari. Nunquid iniquè, iudices, in tanti scele- ris subscriptione deposco, ne nominibus reos velitis æsti- mare, sed moribus? Venefica tua quid prius vnquam, quid simile commisit? Cuius per hanc expugnatus animus est? Quis queritur iuuenis? quis senex? quis diues? quis pau- per alius? In te ergo solo venefica, in te tantùm aliud ista quàm meretrix. Vultis integritatem puellæ breuiter pro- bem? Hanc quam nunc detestatur, accusat, amare mallet. Omnia, iudices, facinora (nisi fallor) caussas vel de cupi- ditate vel de simultatibus trahunt. Quod odium de ama-

tore meretrici? Quæ præda de paupere! Odium, inquit, accepi. Ecquid, iudices? Satis me contra infamiam veneni vel solum medicamenti nomen absolueret. Nec inuenio cur debeat idem videri, quod non potest idem vocari. Agedum iuuenis, potionis imple huius immanitatem: dic, Odium accepi contra coniugem, contra liberos meos, vt à sacris auocarer affectibus, vt pignora sancta despicerem. Illud odium in meretrice facinus est, quo vtitur in sui charitatem. Ita vel hoc solum sufficit excusationi, quòd illa contra se tantùm dedit. Odium, inquit, accepi. Nunc te hic reposco iuuenis inuidiam quam fortunæ nostræ paulo ante faciebas. Dic, meretrix dedit, prostituta porrexit. O quã timueram ne diceres, amatorium sui. Consurge, agedum iuuenis, & totis corporis animíque viribus imple susceptæ accusationis horrorem. Est quod audiente tota ciuitate proclames. Miseremini mei, adiuuate, succurrite, bibi medicamentum crudele, sæuum, desij pauper amare meretricem. Iamiam non inquietis noctibus vagus vilissimi cuiusque perditos patior ictus, nec exclusus ante lupanarium fores posterum diem peruigil amator expecto. Possum nauigare, colere terras, sufficio militiæ, redditus est mihi animus quo fierem maritus, quo senectuti liberísque prospicerem. Quantum dij deæque remedium conditioni bibentis valuit? Fecerat te potio ista felicem, si diuitem puella. Ita vel hoc non solùm, iudices, innocentissimæ puellæ pro defensione sufficeret, quòd nihil fecit sua causa? Amatorem dimisit, explicuit illa quæ captare dicitur vt ametur, quæ sollicitat, quæ corrumpit affectus. Ingrate quanta de te potueris gratia frui? Non quidem confers precia, non stipes, sed assides, sequeris, hæres, præstas comitatu, fauorem, laudas vbique, miraris. Hinc ergo iratus meretricibus, quòd illas etiam pauperes ament quòd facilè contingant, quòd laboribus exonerentur adeuntium facies, hinc amator vt diuites ament, in crimen maximum captat transferre beneficium? Vt aliquis amare desinat, non nisi ab amante præstatur. Quid ais iuuenis? Ita bibisti potionẽ, quæ fidem cupiditatibus daret, premeret ardorem, desideria restingueret? Abi, recede, dum puellæ publico generis humani nomine gratias agimus, quod hoc fieri posse mõstrauit. Furor ille qui (si credimus) numina quoque detracta sideribus misit in terras, qui de sacris venerãdisq; pigno-

gnoribus monstra cōmētus est, ardor qui miscuit hominū ferarúmque concubitus, ferrum, ignes, claustra laxabat, per interiecta latè maria fugiebat, vetatur, perit. Accipite quod magis debeatis stupere quàm mirari: remedium amoris mulier inuenit. Desinite nunc incestū timere mortales, nulla pietas, horreat nefandæ cupiditatis instinctum, quicquid non parētum minæ, castigationes, non serij propinqui, non paupertas, non necessitas poterat efficere, haustus breuis, facilis vnus, extorquet. O si quis odium posset omnium bibere vitiorum! Felix profectò mortalitas, si reliquos lapsus incommodósque mentis errores fas esset infusa potione compescere. Facinus est, quòd maximum remedium, gratiam sui, autoris vocabulo perdit. Miraremur hominem, qui illud contra meretricem dedisset. Tibi tamen vltra omnes immodica cupiditate flagitanti, tibi præcipuè succurrendum, iuuenis. Cuius homo conditionis adamaueras? Diuitiis opus est, ne simus in amore miseri: & impotentissimi mali difficultates illi fortasse non sentiant, quos contra fastidia cæterósque contemptus explicat felicitas magna pereundi. Felix profectò, qui non nisi facultates in lupanari effudit. Tu perdis animum, ille æs: tu bibis vxoria, tu lacrymis rogas, pallore blādiris: & quod ad pessimum spectat euentum, miserabilis sis oportet, vt amator esse videatis. Finge te nullum huius affectus sentire cruciatum, id amare te pauper saltem non pudet? Homo cui non vacaret agere longa languoris ocia, ægrúmq; non deceret totarum noctium quies, excusare non possis si tantum perdideris dies, cuius census ex manibus, ex laboribus substantia, quem quotidie poscit vltra rationem in dies demensus, amentiam pateris, felicium oscula tantùm amplexúsque meditaris, & vnde tibi calamitatis huius non potest nec venia contingere, de voluptate miser es. Expectandum videlicet quando te fames, inopia castiget, sed inter ista cœpisti. Quid iam potest facere ratio, consilium? Odio sanandus est, quem non explicat, quòd pauper adamauit. Non tamen intelligere possumus tecum solam fuisse paupertatem. Iterum non opes tātùm tibi, non facultates defuerunt: non erant, quantū video, propinqui, nō amici: alioqui illi te potius nostra potione sanassent, vel si ignorassent huius graminis vires, vinculis nexibúsque tenuissent. Quid blandis affatib. im-

potentissimum eludis affectum? Datum est remedium dolori, qui sæpe egit in laqueos, in præcipitia compulit, qui cruciatus laborantis animæ vulneribus emisit. Quantum amori in hominem liceat, illi magis sciunt qui amant. Iunge nunc cum fortuna tua conditionē mulieris adamatę. Incideras quidem miser in puellam minimè superbam, miniméque difficilem. Quasdam tamen non possumus circumire meretrices. Quàm multa pro illis exigit sexus, ætas poscit! semper necessitas petit corporum, cultus poscit, stationis tristissimæ impatientia. Totos infelix dies lupanarium foribus impendes, vt quandoque prostituta pauperi vacet. Contentione numerantium dilatus exclusus, ocium meretricis expectas. Negatur tibi complexus, indignatione persequeris. Contingit, verum felicitate corrumperis, spem gaudia parant, aduersa contritionem. Ex vtraq; fortuna desideria coalescunt. Nobis crede qui vidimus, quis tibi tui fuit corporis habitus? quis pallor? quàm miserabilis, quàm pudenda tristitia? Quoties tu venenũ bibere voluisti? Non est igitur iuuenis, quòd tibi quereris illam mitissimam partem humanæ mentis ablatam, non charitatē, sed impatientiam: non voluptatem, sed tormenta: non amorem, sed quod amaueras perdidisti. Amoris (si sapientię sequamur autores) antiquissimum numen, & cui se naturæ debet æternitas. Sed ille mitis & serius honestis cupiditatibus & viribus sacræ charitatis exultans, vt qui cuncta priscæ noctis operta caligine diduxerit primùm, deinde miscuerit. Hic verò quo perditis visceribus adhæremus inquieti, lasciuientis adhuc ætatis instinctu tumultuosus ac petulans, telis funereis facibúsque armatus. Præstat igitur ille mortalibus liberos hac vsitata coniugij pietate: hic incesta, libidines, adulteria, meretrices. Referam nunc fabulosas immodici furoris prodigiosásque nouitates, conceptum nescientibus oculis ignoti hominis aspectum, formam suis in se luminib. ardentē, virgines patrum senectute flagrantes, mortalium ferarúmque vultus vsq; ad monstrosæ fœcunditatis onera perlatos? Ex omnib. tamen quę nobis patientibus extorquet affectus, hoc sęuissimum patimur, quòd nemo vult in amore sanari. Ego tamen, inquit, amare mallem. Hoc est ergo propter quod opus odio fuit. Nihil agebant castigationes, nec preces: consilia perdebãtur. Odio debet amator explicari, quem sanat adamata.

Interro-

Interrogare te hoc loco libet, nunquid accusare posses, si quod fecit medicamento puella, fecisset animo? Licuit te poscere quantum numerare non poteras, fastidire, cōtemnere. Iam indignaris quòd ae maluit remedio quàm dolore sanari? Mulier cui ad dimittendum amorem sufficiebat, vt odisset, ipsa pro te cōmenta est vt illam tu potius odisses. Finge te tamen aliqua remedij tui sentire tormenta, arrogantissime miserorum: tu autem sperabas ardoris immodici felicem statim sanitatem. Quid si queratur æger abstinentię dolore sanatus? Excussa sunt plerunque languentium verberibus, redemptáque debilitate vitia: ignibus, vulneribus interdum profutura grassata sunt, & quæ fuissent mala sanitatis in gratiam remediorum de maioris periculi comparatione redierunt. Vix mehercle contingere potest, vt hilares ab hac impatientia lætique discedant, quos pudor, quos satietas, quos pœnitentiæ ratio dimittit. Nec sine aliquo morsu resilitur à malis, quæ voluptate tenuerunt. Iterum materia amoris est, desinere, nec queri. Opus fuit pari diuersitate, viribus quantis adamasti, ne frequenter in media sanitate subsisteres. Quale tibi remedium debuerit adhiberi vel ex hodierno sentis iuuenis affectu. Pro homin e qui post odinm queritur quòd non amet, parum fuit si amare desineret. Audi igitur ingratissime, quatenus ad publicas aures secreta nostra proferre voluisti. Dedi. Quid enim, inquit, facerem, quę remedia tua multa perdideram? Ferre misera non poterā quòd te iam cœperunt omnes ridere meretrices. Repete, agedum, illarum colloquia noctium, quibus te frequenter alterius, & fortasse diuitis amatoris iniuria receptum, inter oscula amplexúsque monui. Quid miser cū fortuna, quid cum mea conditione rixaris? Parce necessitatibus meis, duo pauperes sumus. Sed & tu quoties in sinus meos lacrymis fletúque resolutus exclamasti. Sentio furorem, sed imperare oculis, sed animum regere non possum? quàm libenter te mulier odissem? Nō est igitur ingratissime mortalium quòd beneficium nostrum nomine potionis infames. Remedium bibisti, sed illud odium tuum est. Quid? quòd furis, conuiciaris, exclamas, non est haustus illius affectus, amor. Talis fuisti. Aliud sunt, aliud illi quos in voluptates superfluentium facultatum mittit secura felicitas. Improbius pauperes amant. Sic tumultuabaris ad-

missus, sic moras, sic impedimēta ferre non poteras. Maledicebas populo, conuiciabaris intrantibus. Cuius vnquam felicius commutata fortuna est, si tunc omnes oderas nūc vnam pauper odisti? Quin potius iuuenis admittis consilij rationem? Quid agis infelix? Cur redditam modò sanitatem rigore nimiæ contentionis exasperas. Prædico, testor, consumis odium, nōdum totam mentem vis persusa possedit, adhuc circa te duo maximi rixantur affectus, adiuua potius, adiuua potionem. Cōtradic, agedum quicquid est aliud quod tumultuatur, exæstua: totúmque sanitas componat hominem. Tunc te sciemus amare desisse, cùm desieris odisse. Et innocentiam quidem puellæ satis, vt spero, defendimus, magnitudo periculi vocet preces. Consurge, agedum, miserrima fœminarum, reliquam defensionis tuæ partem tuere lacrymis. Accusator quid speras? quid expectas? Ad genua tua non mittimus eam. Toto licet infelicem terrore conuenias, non osculabitur manus. Mortem, suprema denuncies, te non rogabit. Frustrà tibi aliquid de periculo nostro metúque promittis. Nescis, puella nō habet odij remedium. Sane tamen viribus potionis effectum sit, vt accusaueris innocentem: sufficit vltione vidisse pallentem: satis est audisse gemitus: memineris hanc esse quā tu non iuuenis odisti. Quid agis? etiámne perferes illud humanę salutis incertum? Numerabis ergo sententias, & si damnaueris, exultabis nefande, gaudebis? Puto non adamasti. An & sequêris, dū carnifex trahit? Intereris, dum hos oculos occisura contingit manus? dum hæc amplexibus tuis nota ceruix, ad supremos nudatur ictus? Non exilies? non pectus oppones? non fidem hominum deorúmque clamabis? Accipies percussam super palpitantia membra consistens? potes hoc videre? potes hoc ferre? Sanatus es. Quòd si quis tristius iudicij huius attulerit euentus, dij rapidè pereuntium beneficiorum semper vltores, dij quos iste crudelis in amplexibus puellæ frequenter mœrore lacrymis, aut finem amoris rogauit, aut mortem, date nobis iustam de ingrato iuuene vindictam. Non imprecamur debilitates, naufragia, morbos. Pauper sit, & amet quancunque meretricem, & amare non desinat.

AMICI

AMICI VADES.

DECLAM. XVI.

ARGVMENTVM.

Duo amici ex quibus vni mater erat, peregrè profecti, ad tyrannum applicati sunt. Mater cognito quòd filius haberetur à tyranno, flendo oculos amisit. Oblata est à iuuenibus tyranno conditio vt dimitteret alterum ad visendam matrem ad diem præstitutam reuersurum, ita vt nisi occurrisset ad diem, de eo qui restiterat, pœna sumeretur. Et iureiurando adstrictus est. Venit iuuenis in ciuitatem. Mater detinet ex lege, qua parentes in calamitate deserere non licebat.

Pro iuuene contra matrem.

ETSI sanctissimi viri, olim omnes videor humanorum pectorum affectus in solam amicitiam contulisse & patior inuidiam hominis qui sibi non reliquerit vt amaret & matrē: quoties tamen vniuersam pietatis meæ conscientiam intueor, in qua minimum est quòd videor bonus amicus, non possum non hanc primam electionis nostræ complorare fortunam, quòd mihi necesse est aut amicum relinquere, aut matrē. Facinus seuerissimi viri, facinus sit impatientissimis affectibus meis, quòd succurri non potest duobus. Excedit omnem quærelæ meæ comploratione, quòd tam diuersis meorum conatibus aduersa conueniunt, vt videar eligere. Quid non darē miser pro luce matris, qui vt illā viderem, amicum dedi? Fidē vestram, iudices, ne inter maximas necessitates pereat vsus hominis, qui paratus est duobus impendi. Iā hic est tota ratio clemētiæ ne ibi me detineatis, vbi nō prosum. Nec dissimulò, sanctissimi viri proferre me cùm maximi tum incredibilis exempli fidem, vt non immeritò possim, videri cum matre colludere. Ego videor excogitasse istum colorem, & hoc quòd detineor amicitiæ vocatur infirmitas, Misereminі, iudices tētate me, dimittite, An voluerim reuerti, scire non potestis, nisi reuertor! Illud sāctissimi iudices, illud affect' meos torquet ac lacerat, quòd sim ingēti expectatione deceptus. Sperauerā futurū, vt hoc loco rem magnā faceret

& mater. Parau
eram apud tyrannum hanc iactationem,
me crederet remissum, & genus ostẽtationis admauerar
vt mirarentur hominis fidem etiam in orbitate. Quo vul
hoc animo feram quòd etiam vt reuertar, amico meo m
ter imposuit? Et quantum ad hanc pertinet, maximum i
uenem decepit, illum qui meos crediderit affectus. N
possum, iudices litis huius dissimulare facinus, innoce
tius fuerat vt ego nollem reuerti. Viderint sanctissimi vi
qui receptas nominum persuasiones velut aliquam seru
tutem charitatis attendunt. Me si quis interroget, null
affectus tantum nasci puto. Et si quis omnia vera ratio
respiciat, quicquid liberos, fratres, propinquos inuicem t
net, amicitia est. Homines igitur, quos cùm maximè i
credibilium rerum loquitur inuidia, sumus sine dubio
eiusdem pars animæ, non eiusdem pondus vteri, & qua
to minus in caussis, tanto plus in affectu est. Admirabili
charitas, in quam coimus viribus nostris. Non pudet, i
dices, hanc fateri persuasionem, minus debetur homi
qui aliquem ideo tantùm amat, quia necesse est. Ita est, i
dices, ita est, à primis statim ætatibus in eandem coire v
tam habet aliquem fraternitatis affectum. Sic effectum e
vt nos statim fama committeret: & tali certamine coiu
mus, vt si quid accidisset vni, deberet & alteri exemplur
Inde est quòd & pariter reuerti contempsimus, & quasi f
cilius esset inter fidos, placuit sub incerto pelagi cohær
te. Nec tamen vanitate, nec discursu puteris extractos: m
gnas & inexplicabiles nauigandi fuisse causas, vel hi
potestis æstimare, quòd nos non detinuit hic mater.
trúmne igitur, iudices, sumere de nobis etiam nunc volu
experimẽtum ipsa amicitia? & parum fortuna credidit h
minibus adhuc tantum feliciter amantibus? An hæc
magnæ semper opinionis inuidia? nec vlli vnquàm ta
plena cõfessione laudantur, vt illos non ipsa quoque am
citia tentare velit? Littoribus appulsi sumus, homine
quorum omnia casus, fama custodiebat. Consumimur te
rore, qui parentibus statim cæcitas est. Hinc illud eueni
quòd sumus pariter alligati. Sic magis aduersus solutũ
carcer inuentus est. Pudet, iudices, fateri, iam in hoc
ctus, iam inferior recessi. ex duobus magis amatur, que
tyrannus paratus est alligare. Quantum tibi amice debe
Non potuit nos diuidere nisi mater. Tibi primùm cæcit

nuncia

nunciata est, tuus hic affectus fuit, quòd hoc credidit tyrannus. Quid ille non facit vt rex desiderauerit vicarium corpus? amplexus est catenas. Sponderi sibi voluit hominem rediturum per maria per matrem: repromisit de incertis tanquam de animo suo. Quis hominum pro se tam multa fecisset? Præstitit, inquam amicus, præstitit rem, quã videbatur ideo tyrannus indulsisse ne fieret: & hominem qui in rebus humanis hunc esse noleat affectum, decipimus dum tentamur. Ego non inuenio cur horreat mater carcerem, quid sibi velit quasi destinatas operire ceruices Non odit me tyrannus, cuius non interest an alium occidat. Miserere mater, si quis est magnorum meritorum pudor: querere quòd vnum de cæcitate impatientius ex nobis amaris semper absentem. Cui tu fortunas, quibus necessitatibus iniicis manum? Me ad amicum meum admitteret alterius catena, & tyrannus nunc mihi portas aperiret, subsidio nauigium parata præstaret. Si mehercle antè morerer, ire deberes mater ad diem. Misera non intelligis quanto te magis plus obligauerit amicus? plus debet homini, qui me tibi remisit, ex quo pati non potes vt reuertatur. Libet mehercle, iudices, libet misereri hominum qui me laudant reuertentem. Amicus mihi credidit vt redirem. Ita nunc ego facio rem magnam, ego sum ille bonus amicus, ille mirabilis, ille narrandus. Si qua dicentis fides est, facinus mihi videtur, quòd scio me non esse periturũ. Sentit, iudices, & ipsa mater rem se facere turpissimã, si necessitate detineat. Itaque mulier quę adhuc de affectu cuncta fecerat, ad legem subitò conuertitur. Pessima, iudices, caussa matris est, in qua plurimum lex potest. Liberi parentes in calamitate ne deserant. Facinus est, iudices, hoc dici homini reuerso. Ita nunc ego contemno matrem, ego despicio cæcitatis obsequia, homo qui omnium calamitatum mearum ambitum in hoc consumpsi, vt redirem? qui inter supremas solicitudines non pro me rogaui? Mihi quisquam contumacium supplicia liberorum, mihi neglectę pietatis minatur inuidiam? Bone Iupiter, quanti mihi constitit ne malus filius viderer? Imputem tibi necesse est mater, quòd meum amicum propter te reliqui, ad quẽ facinus est non reuerti. Nõdum, iudices, necessitates meas nondum amici merita refero, interim contendo nunc esse tantum legis huius vsum, cùm in calamitatę soli sunt pa-

rentes. Magnam partem mortalium fortuna dimisit à legibus, nec vlla iura tam tristia sunt, vt ea in aduersis patiantur homines. Ego cùm me necessitas rapit, sic habeo queri, quasi relinquar. Excusatæ sunt parentibus liberorum calamitates, & si quem lex ista deprehenderit, in alterius fatum transeat necesse est tanquàm orbitatem. Quid enim si me detinente matre alter è latere reuocaret? & si bella militem poscerent, si legatum patria dimitteret, veluti ad propriam descendam necessitatis meæ complorationem? Si me damnatum pœna constringeret, videlicet effringeres carcerem mater, iniiceres carnifici manum, & perituri filij iugulum autoritate iuris operires? Dij deæque quàm longè est lex quæ retinet hominem, qui pœnæ non venit! Nescis quantum intellligo mater, quantam inuidiam debeant facere liberis parentes, a quibus relinquuntur. Mater quę desereri queritur, illud exclamet, Filium meum ciuitas peregrina solicitat: vt amœnos nescio cuius recessus orbis petat, debilitati meæ subtrahit humeros. Iuuenis meus abducitur amore meretricis, & ab officiis ciuitatis vitatis abstrahitur oculorum. Eiusmodi gemitu filium necesse est persequaris, vt quòd detineor, obiter & pœna sit. Non facit ista lex ad liberos qui misericordia detinentur. Vt turpe sit quòd recedo, in eo tantum est ad quem reuertor: & vt facinus sit relicta mater, non faciunt nisi caussæ relinquendi. Homo qui ad tyrannum reuertor, si malo animo relinquendi matrem, dignus sum qui detinear. Non est itaque quòd subinde nominis vestri beneficia mater opponas, non est quòd vtilitati tuæ fieri potest, si credimus esse in rebus humanis & alterū affectum amicitiæ, quam mihi videtur natura excogitasse, vt coire inuicem possit totum hominum genus, quæ ideo nondum circa se tenet omnes admirationes quia tota non cōtingit quæ tamen peruenerat in incredibilium fidem, nisi illam vos impediret. Amicitia plurimorum corporum, vnus animus, vicariæ manus fortior quàm matris affectus. Rogo quid refert quid vocetur ille qui sic amat? Quid interest ex quib. magna merita descendāt? Vultis scire quid de hoc affectu sentiat mater? Et amicum meū putat malle ne reuertar. Finge me positis paulisper meritis, quibus obligatus sum, hoc tantum dicere, Amicus alligatus est, ire volo mater, vt redeat, vt consoler, vt dominum rogem,

[illegible] vt si tyrannus exegerit, vicarium corpus opponam. Quid detines? quid moraris? Hoc est tempus propter quod coimus. Nescias an diligat, cuius non habet experimenta nisi sola felicitas:& si vitæ præstes omnia secunda, amicus ociosa res est, Dicturum me putas, hoc expectat alligatus, expectat totum imò genus hominum, & nos in hanc fidem persuasionis receperunt, vt si hoc faciam, nemo miretur. Vis scire mater, quem affectum, quam reuerentiam in calamitatibus amico præstare debeamus? Nullam legem timuit ne relinqueretur. Differo inter caussam amicitiæ, agere paulisper omnium libet, & tyrannus mihi credidit, volo reuerti. Nulli vnquam mater plus commisit fides, neminem magis obligauerunt expectationes. Credidit mihi homo, cui res fauorabilis contingit, si decipitur, qui sibi excogitasse contra omnes amicos videtur, vt illi imponeremus. Non est quod mihi supplicia, quòd omnem mortis apparatum mater opponas. Facinus est, id tantum hominibus bene credere quod expedit: & actum est de rebus humanis si sola seruatur vtilitatum fides. Infinitum est quantum mihi crediderit tyrannus, si me occiderit reuersum. Intelligit, iudices, & ipsa mater, quantæ reuerentiæ locum amicus obtineat, quæ incipit contendere affectu. Nisi fallor igitur, cum ego sim materia litis hoc primùm æstimare debetis, vter in ea calamitate plus fecerit, Ante omnia permitte mihi de hoc affectus tui genere mater queri. Quid tibi tam rabido, tam præcipiti dolore voluisti? Quid aduersis tuis præstare faciem, & in oculos tuos accipere nuncium? Non reliquisti tibi vt redimeres, sine dubio adiecisti ad matris affectus, oculos in media orbitate fudisti, sed illud non laxat catenas, non explicat corpus. Quid mihi prodest iste qui se circa filium consumpsit affectus? Plus fecisset mater quę isset ad tyrannum. Alligatus sum, tu nunc sic flebis tanquam soluar in lectulo, tanquam in tuis manibus expirē. In quibusdam calamitatibus desperatio non est summus affectus: & quisquis orbitatem statim credit, festinat ad impatientiæ securitatem. Insimules licet mater tantæ pro me impatientiæ tam incredibilis affectus, amicus rem difficiliorem fecit, quòd seruauit oculos suos, vt alligaretur. Dij deæque quantum ille præstitit qui mihi inuidit pœnam meam, nec recessit! Ille, ille terribilem carcerem facit,

qui inde procedit. Iam non corporis nexus hærebat, nec aliud quàm resedeiant pondere catenæ, consumpti longo squallore vultus, concretæ noctibus diebúsque super ora lacrymæ. Misereminí, iudices ne perdat autoritatem meritum quod vltra expectationem est. Ponite sub oculis alligatos, quorum amicus redemerit, alterum mater. Rogo vter plus fecerit? Bone Iupiter, quam auidè, quàm fortiter vincula nostra tractauit! Quibus ille precibus exegit vt sibi crederetur! Accipe, inquit has manus, hæc membra, si fieri potest, vt amicum matri remittamus. In totum explebo, si vicaria pœna locum recedentis. Vel si vis vtrique tibi dimissa membra restitui, spondeo quencunque iusseris aperto iugulo diem. Fidem deorum hominúmque, quid non factum est, vt amicum meum pœniteret? Ingestum est misero illud carceris tenebrarúmque secretũ, grauioribus vinculis opus esse carnifex dixit ad bonum amicum. Accedere ad illud cubile iussi sunt homines nocentes: & subinde dictum est. Vide tamen, amicus si tanti est. Vna vox, vnus miseri gemitus. Vrite, lacerate, distrahite, ille tamen reuertetur. Miserere mater, magna res agitur, amicum meum reliqui contendentem cum tyranno. Excuso me vobis humani generis affectus, & tibi ante omnia mater excuso, quòd hoc fieri passus sum. Vlla ergo in rebus humanis necessitas tanti fuit, vt illum amicum meum in carcerem ipse deducerem? vt squallorem meum, meas catenas in membra festinantis exuerem? vt tam abrupti cõmeatus diem contra tot incerta promitterẽ? Testor te misera cõscientia, & si quod nos in illa necessitate numẽ aspexit, quantum simus rixati circa catenas, quàm omnia fecerim, vt ille potius veniret ad matrẽ. Fateor, iudices, vnius cogitationis pudore victus sum, quòd tam magni beneficij difficultatem ab amico non accipere, affectus videbatur hominis qui non credidisset. Miserere mater, ne me solutum putes, amicum alligaui. Hæ sunt catenæ quæ regũ mẽbra, quæ per maria, per infinita terrarum spatia restringunt. Sic non potest carcer effringi. Inuideo tyranno, scit alligare amicos, scit tenere dimissum. Iterũ ac subinde proclamẽ necesse est, Ego amicũ meũ alligaui, & vt te viderẽ, pœnam meam altero homine impleui. Scio quo hoc amicus præstiterit animo, sed ego rem feci hominis non reuersuri. Interrogo hoc loco impatientiam tuam mater, in-

terrogo,

terrogo, quid faceres, si nos ad te videndum deduxisset alligatos aliquis satelles, si barbarus aliquis? Fruereris oculis, fruereris amplexibus? Non est quòd te ista tanquam leuior, tanquam expedior conditio decipiat. Quid pùtas esse, quòd me dimisit soluturum ire quò vellem? Crudelis artifex non reliquit nobis, vt imponeremus. Superuacuò igitur hoc vos in matris caussa mouet, quod cæca est. Hoc quòd nobis inuidiam facit vulneribus oculorum, nolite detinendi putare caussas: idem videns faceret. Nec plus est quod non potest cæcitas ferre, quàm mater, vt aliqua filio carere non possit, nonnunquam calamitas facit. Quòd si, iudices, in persona mea nec affectu, nec meritis inferior est amicus, quid aliud iustitia vestra debet attendere, quàm vter plus patiatur? Iam satiauit dolorem mater, egessit æstus, effudit impetum, iam non desiderant oculi, cum cadunt. Adiice quòd hanc qualemcunque fortunam inter amicos tenet, inter propinquos, habet omnia ministeria sua debilitas, suas cooperationes. Vis scire quanto intolerabilius sit quod patitur amicus? Excæcauit te quòd ego sic tenebar: ille accipit cibos, quos carnifex, quos tortor apponit.

VENENVM EFFVSVM.

DECLAM. XVII.

ARGVMENTVM.

Filium ter abdicare voluit pater, victus. Inuenit quodam tempore in secreta domus parte medicamentum terentem. Interrogauit quid esset, cui parasset. Ille dixit venenum, & se mori velle. Iussit pater bibere. Ille effudit medicamentum. Accusatur à patre parricidij.

Pro filio contra patrem.

IACTATVS per diuersos miseræ mentis æstus, & eundem dolorem, dum me ab vtroque animi genere semper quod impulerit abducat, & in pertinaciam desperationemque neutram mihi liceat perferre patientiam: hoc primum à notissima clementia vestra peto, ne miremini quòd inter tam varia

tristissimáque fata consilio diductus sum, nec pro malis meis quicquam melius inuenire potui, quàm vt morerer: nec pro innocentia, quàm vt viuerem. Nouo igitur, iudices, inauditóque genere discriminis vtriusque animi reus, qua satis calamitates meas comploratione, quo deflebo gemitu? Filium mori volentem penè occidit, quòd interuenerat pater. Videtis adhuc illa secreti nostri contentione rixantem. Quicquid citra suprema, citra exitium est, contumaciam vocat: quantum absolutionem aspicit, vitam. Quis post hoc quærat ac dubitet quo me affectu iusserit virus haurire, qui parricidium vocat quòd non biberim? Permissurus fuit, si bibere voluissem. Quæso itaque iudices, delationis hodiernæ penitus velitis perspicere caussas. Obiicere putatis parricidium patrem pro se? Necatur, vritur, sine dubio torquetur vita. hoc enim non potest ferre, quòd mori filium iussit, nec coëgit, & scit facinus fuisse in imperio, si innocentia est quod recusaui. Suæ quod crudelitatis est, vel ab inuidia se criminibus meis defendit, excusat, & ne vocem illam tanquam peractũ facinus oderitis, substituit pro malo patre miserum. Hic est, iudices, deprehensæ impietatis æstus. Nemo vnquam volet innocentem filium videri, quem voluerit occidere. Illud quoque, iudices, à grauitate publica peto, ne quis me mori voluisse non credat contumaciter. Adhuc prioris cõstantiæ meæ more defendor: alia est mihi ratio cùm vici, & fortior sum reus quàm absolutus. Sed tunc tantum par esse non possum calamitatibus meis, cùm me constare cœpit nihil aliud esse quàm miserum. Bene quòd rursus vocauit in forum, iussit integritatis agere caussam, fecit vt mihi videar perdidisse mortem. Si pœnitet patrem quòd me bibere iussit venenum, ego ferre non possum quòd effudi. Licet igitur immitissimus senex confundere publicos conetur affectus, querelarum fronte mutata, non sumus noui vobis accusator & reus, nec nos modò pietatis euersæ recens asseruit immanitas: parricidam me olim vocat. Ita est enim, iudices, ita est, iam pridem hominum nefandorũ solis nominibus accusatur. Sic mihi illa prima patris maledixit asperitas. Hic est ille quem desinere iã iusseratis, qui sẽper ad vos recurrit, & vincitur. Fallitur quisquis illã de moribus senis lassitudinem vel patientiã sperat. Patri qui abdicare non potuit, minus est filius nocens

quàm

quàm absolutus. O pertinacissimũ accusatorum genus, victi paretes. Dum authoritatem nominis vestri fortius impensis asseritis affectibus, & ne pudorem pœnitentiámque fateamini, contumacia vindicatis errorem, calamitatibus meis accessit, vt ter absoluerer. Nanque vt erat in superuacua odio mei senex prima luce deprehensus, ferre nõ potuit, quòd reddebar inuito: & quia à iudicibus non impetrauerat vt abdicarer, apud se tenuit, ne desineret hoc velle. Credidit tamen aliquid profectutum querelatũ errore repetito, & sperauit iuxta contentionem suam vt lassesceret aliquando pro me iusta miseratio. Quid facerem igitur? quò verterem iam fatigatam innocentiam? Nec exire me decebat ex domo, ne videret quicquid vos non crediderațis agnoscere nec expectare poteram, cùm mihi rursus aliam seriem malorum minaretur, quòd me iam cœperat pater contentione qua vobis irascebatur, odisse. Tandem infelix misertus mei, misertus patris, cùm de præteritis prospicerẽ iurgia tam longa quàm vitã, captaui fateor omnem occursum, quem mihi videbar exasperare præsentia, exorare dum morior, & tanquam nouissimi ambitus genus excogitaui, vt me in honorem sui reuerentiámque pereuntem, sic odisse desineret, quomodo parcere solet ira cedenti. Non habet alium quàm mortis exitum filius, qui nec reconciliari potest, nec abdicari. Erat in domo nostra locus, in quo sedebam semper reus, in quem reuertebar absolutus, querelis meis lacrymísque iam conscius, in quem se ferant. In hunc non tanquam custodiæ patris imponerem (nam quid possit inueniri, quo non me captantis aliquid deprehendere cura sequeretur?) sed sicut solent qui immori volunt, pudore, non ira, ab omnibus quæ videbantur auocatura secessi. Nam nec placuerat exitus genus querulum, tumultuosum, aut quod faceret inuidiam. Sed quid mihi tecum est integritatis nimia simplicitas? Non putat se posse deprehendi, quisquis venenum parat ipse potaturus. Totus oculis animóque conuersus hærebam miser in opere moriendi (nec dissimulo) cum quadam cunctatione, cum mora, sicuti bonæ conscientiæ lenta mors est nec præcipiti per suprema trepidatione festinant, quos hoc solùm quòd sui miserentur occidit. Abiit per tacitas conquestiones mens in obitus contemplatione posita: & hausturus potionem qua renũciarem

rebus humanis, totam apud se repetebat animus innocentiam suam, cùm pater secretum quod per impatientiam pereuntis impleueram (quantum credo) lacrymis meis gemitúque perductus intrauit. Non potest videri, iudices, suspicatus aliquid de parricidio: quid tererem, cui pararē, nesciebat, qui interrogauit. Nuncio vobis, sanctissimi viri, nihil vita laborante simplicius. Ad subitum interuentum patris non tanquam deprehensus obstupui facinus me tacenre, non pallor, non est confessa trepidatio: nec, sicut accidere nocentibus solet, illa obuia semper errantium patrociniorum verba variaui, cùm me repentè interrogatione subita auocauit, abduxit, quæsiuit quid tererem, cui pararem: sed ego sine cunctatione, sine tarditate respondi, & me mori velle, eadem veritate, confessus sum venenum esse quod terebatur. Date, iudices, patrem qui filium mori nolit & credit. Quis habeat, iudices, dicenti fidem? Venenum filij quod inuenerat pater, non ille potius effudit: stetit quinimmo intrepidus, arrogans iuxta orbitatem quam videbat, & mihi mortem quam promiseram, quam minabar ingessit. Bibe, inquit. Quis post hoc, iudices, expectat, vt cōtinuò parcam iubenti? Ita demum mihi non est aliud relictum, si patri parui. Audite nunc dij pariter atque homines, quid post tres abdicationes, & querelas toties iudicum grauitate percussas, velut attonitus, amens nunciet seculo pater parricida sæuus, parricida crudelis. Non bibi venenum. Hoc est totum facinus meum, viuo, respondeo, non fugio iudicem, non cedo criminibus. Iam non miror quid sit circa quod impatientia deceptæ crudelitatis exæstuet plus quàm orbitatis gaudium, quod modò perdidit senex: sperauerat vt occidere me posset meo veneno. Sed quatenus inuenisse se putat quod crederetis, vt contentionibus subinde damnatis authoritatem de nouo dolore circundaret, insitata commentus est. Quæ sola mihi superest ratio viuendi, facinus ea simplicitate ea fide denego, qua confessus sum de veneno. Parricidij agis. Abstulisti quidem mihi partem, vt exclamarem hoc loco, fieri nō potest. Scio quantum defensioni meæ difficultatis adiecerit, quòd iampridem in domo nostra humanorum pignorum ratio non constat, sed pronuntiatum liquet vtri ex nobis facilior sit impietas, vter iuxta alterius languorem suprema non fecerit. Tu vnicum quotidie proturbare

conaris

conatis è domo, velles inopiam meã, velles aspicere squalorem. Ego osculor illas expellẽtis manus, ego abiicientis genua teneo, & ad patrem qui me tam notabiliter odit, nõ habeo cur velim redire, si non amor. Præualeret nominis tui fortassis autoritas, si contentio nostra cœpisset à veneno. Consumpsisti quicquid est quod parentes ab omnium scelerum suspicione defendit. Non habet pater vndę parricidium de filio credat, nisi quem posset occidere. Me quidem pater infelicis huius persuasionis simplicitatẽ si quis interroget, nec à te parricidium fieri posse credo, nisi meo veneno. Facinus tamen in omnibus incredibile pignoribus, nullis difficilius quàm liberis puto. Vos adhuc in suprema nostra præcipitat autoritas, qui filium occidere vocatis plerunque grauitatem, sicut abdicationis emendationem, sicut reliqua supplicia nostra rationis fronte protegitis, cunctósque prærigidæ mentis affectus vocabulo molliore lenitis. Nos nec felices facinus istud possumus concipere, nec miseri. Non perueniunt ad nefas istud nec necessitates. Omnis citra desperationem dolor, ira languescit. Et quanto dij deęque difficilius si patraretur sine conscio, sine ministro, totúmque facinus & animum filij poscat, & manus? Memento cuius obiicias immanitatis horrorem, patrem occidere velle. Hinc tantùm accipis vires, vt mori possis deprehensus. Vt sciatis, inquit, verum esse quod obiicio, & abdicare volui. Non potest pater efficere genus querendi, pertinacia probationis. Tu cùm dicis, filius me voluit occidere, videris tibi facere prioribus iudicibus inuidiam, exclamare, vos faciles, vos misericordes, hunc mihi redditis. Sed iniquissimum est vt abdicatio, quę nec in sui valuit effectum, fidem maiori crimini præstet. Non sum reus inexplorati pudoris, nec anteacta vitæ meæ sub hodierna primum lite tractantur. Felicior innocentia est circa suspiciones, certior post reatum. Et quantum infamiæ præstant obiecta dum nutant, tantundem autoritatis absoluta restituunt. An scilicet superatus est gratia pater, & apud senes, & apud parentes autoritate pręualui? Viderint qui calamitatibus suis sic blandiuntur, vt sibi affuisse credant misericordiam, fauorem: filius à patre delatus, nunquàm poterit superior esse nisi caussa. Sanè tamen feramus, vt prima abdicatione non egesseris totum dolorem, multa tibi de criminibus meis verecundia quærendi,

multa paternæ pietatis abstulerit infirmitas, quid non implet repetita delatio? Reuersus es in forum iam ad iudices iratos. Quanto terrore cuncta pertulit pudor ille iam victi & redeuntis in damnatam colluctationem? Acrior semper ex verecundia dolor. Sed & iudicum cura quanto malignior circa redíturum reum? Quam multis placet illa de dissimilitudine pronunciationis autoritas, & seuerior videtur diuersa sententia? Tertia verò abdicatio dij immortales quem apparatum, quem mouit ambitum! Ego miror quòd mihi licuit audiri, quòd me non statim primus querelarum tumultus oppressit. Quid post ista noui pater obiici potest? Inter leges, inter iura consenui, non habeo in moribus meis, quod non melius iudices sciant. Scilicet capit natura rerum vt futurus parricida non præmiserit notas, nullis antè sit maximi sceleris immanitas tumultuata flagitiis: & quandoque culeo, serpentibus expianda feritas, sub placida mente primam pertulerit ętatem? Aliud est miserorum genus quod clementia, quod succurrendi fauore dimittitur. Absoluerunt me qui sciebant non profuturum mihi quòd non abdicarer. Proclames igitur licet, Subinde detuli, sæpe questus sum, ter abdicare volui: hoc tamen res ista debet efficere, vt tibi non oporteat credi, quicquid aliud obieceris. Non enim sequitur, pater, vt me tuis criminibus accuses, quòd nocentem tuis moribus probes filium. Parricidam non facit seueritas vestra, non sæuitia, non terror: ad tam grande facinus non ira opus est, sed moribus: non dolore, sed mente. Omnes iniuria leuius exasperant, leuius oderunt: innocentis filij vltio est, mori. Quòd si manifestum est nihil tunc in moribus fuisse meis, quòd posset esse suspectum ęstimemus vnde postea traxerim parricidij caussas. Vos libet interrogare hoc loco, iudices, quis magis debet innocentiam amare? Vici patrem, omni nunc solicitudine, omni labore custodiam illam gratiam, illum ambitum meum, quo remuneror aduocatos, quo persoluo iudicibus illud, propter quod audeo domum reuerti, propter quod non timeo casus, non subita pro patre, non maligna fata. Fidem non capit, vt me tres absolutiones, & innocentem probauerint, & effecerint parricidam. Præterea pater quàm infirmum me, quàm trepidum reddit ipsa victoria? An scilicet ignoro quòd me reuersum circunsistat totius domus maligna cura? quòd viuo inter

homines

homines quibus apud te gratiam parat, si de nobis aliqua mentiantur, fingant? Videlicet hoc nos in facinus præcipitat, impellit quòd aliquid speramus de testamento tuo. Quid? ego non sentio quòd simili scelere missus in domum à charitate tamen exclusus, abiectus sum? Rogo, qua fiducia facinus paro toties delatus, & paterna conquestione petitus? Quod vis patrocinium sperem pro parricidio meo? Defendi non possem, si bibisses tu venenum. Finge me parricidij voluntatem, finge habere caussas vnde occasionem, vnde fiduciam? Ego nec mori possum nisi vt deprehendar. Venenum paro, qui non ministrum, qui non inuenio conscium? Despicior a liberis, contemnor à seruulis, euitant sermonem meum, colloquia fugiunt, & charitatem tui simulant odio mei. An videlicet spero posse fieri vt ipse porrigam? Est enim mihi ad conuictus tuos facilis accessus. Venenum mehercle putabis quicquid dederint hæ manus. Et virus præsentaneum paro, quod statim, quod subitò corripiat? At quemadmodum mihi supersit vlla defensio? An lentum, & quod tarda peste consumat, scilicet vt non statim exclames, vt te meum virus bibisse non credas? Rogo, cui paraui venenum, quod dare non possum nisi mihi? Ita, inquit, parricidæ argumentum est & hoc ipsum, quòd habuisti venenum. Omnibus iudices, quibus ad scelerum conatus adiuuatur deteriorum quotidie fœcunda mortalitas, non hanc solam potentiam natura concessit, in quam malis mentibus & nocentium ducuntur ingeniis, sed illis vsus ex animo est, totúmque quod faciunt, de conscientia possidentis accipiunt. Quid enim si latronem gladio tantùm probes? Sic munimus & somnos. Excute peregrinantium sinus, hærent tela solicitis. Non vetat ista leges parare, prospicere: nec instrumenta prohibent, sed æstimant vsus. Finge me velut in media prosperitate vitæ proclamare. Venenum paraui, ad quod incerti casus, ad quod languor, dolor, ad quod confugeret improuisa debilitas. Miramini quòd hoc fecerim homo qui circa me fortunam, qui discrimina humana lassaui? cui nescio quid adhuc paret toties victa dilatio? Debuit habere in sua potestate mortem, quem iam pater poterat occidere. Non est, inquit, credibile vt mori volueris absolutus, qui reus noluisti. Poteram quidem dicere, pater. Vixi, dum spero fas esse, vt incipias aliquando misereri, vt te squalor

meus frangat, mitigent lacrymæ, pallor exoret: sed ignosce innocentiæ. tunc me decuit pertinax & rigida defensio. Vixi, ne me videretur expulisse de seculo profundorum scelerum deprehensa trepidatione: super cadauer meum proclamare posses. Certè meritò timui, meritò prædixi venenum, qui viuendi non habebat audaciam. Ne supremis meis conuinciareris, nequid posses obiicere iam non negaturo. Verum tibi de impatientia mea fatendum est, eadem mente nolui mori, cùm abdicares, qua non bibi, cùm iuberes, Sed fruere iterum, fruere sæpius confessione tam misera, & quia oculos spectaculo non licuit implere, satientur aures, volui mori. Adiice, si videtur, hanc malis nostris contumeliam, tu interroges, quare abdicare me subinde voluisti? Quid ais rerum naturę pietas? ita iustiores caussas habet impatientia, quàm corporum damna, quàm facultatum tristis euersio? In suprema præcipitat me pater. Ita non hæc vna vox complectitur omnes calamitates? Non videmini nunc vobis vniuersos audire miseros? Possimus fortassis aliorum accidentium sperare finem: non habent proximorum odia regressum. Quæcunque nexus accepêre naturæ, & quę sanguine visceribúsque constricta sunt, non laxantur diducta, sed pereunt. Quæ de primo tenore nascendi vix in contrarium victa deflectunt, diúque prauitatis suæ rigore durata, mox in pristinum cursum remissa nó redeunt, sed totum pondus omnésque vires inclinata traxerunt: vigore quo sibi permissa creuissent, in ipsius vitij robur adolescunt. In hoc tota est difficultas, vt incipiat non amare filium pater, hoc cum fronte confessionis accipit, reliqua præcipiti furore decurrunt: & redituris charitatibus obstat, quicquid obstiterat odiis. Semel sibi parentes liberíque mutantur, semel auferuntur. Felices qui habent in conscientia sua quod debeant emendare, corrigere. Illa demum potest ita desinere, quæ coaluit ex vitiis liberorum. Ego quid facio, cui non luxuria, non est mutanda petulantia? cuius abdicatio non de meis, sed de patris moribus venit? Frustrà mihi exhortationes, frustrà blandientur vana solatia. Hominis quem pater odisse non desinit, vnus exitus est, vt se oderit. Et quantulum habet de toto dolore nostro ille quo venitur ad iudicem dies? Ego cùm dico, pater me odit, illud exclamo, omnes sine me sunt festi dies, omnis lætitia sine filio, non

alloquitur

alloquitur mœstum, non asſidet ille languenti. Gratiſsimus quiſquis de nobis triſtius aliquid attulerit, quiſquis maledixerit, conuiciatus fuerit abſenti. Ego ſi hoc poſſum ferre, merui. Alia ſunt aduerſa, quæ de continuatione ſui patientiam parant, quæ durant aſsiduitate, firmántque mentem. Quòd te pater oderit, quotidie nouum eſt. Minus fortaſsis vrant inuicem ſimultates, & mutuis deteſtationibus inuiſa reſpirent. Odium is tantùm filius perferre poterit, qui & ipſe oderit patrem. Vos nunc, iudices, vniuerſos quinimmo mortales infeliciſsimus iuuenis interrogo, quid me facere vultis? Explicuit nos ſine dubio de criminibus exitus, quòd abſolutus ſum: tamen non hoc effecit, ne mori velim, ſed vt mihi liceat & viuere. Victus ſum enim mehercle, victus ſum, iudices, abſolutionibus meis, & (quæ certiſsima eſt animæ laborantis infirmitas) miſera felicitate defeci. Quem mihi vultum domum reuerſo, quem ſuadetis animum? Non decet gaudium meum, exaſpero hilaritate: non decet mœror, offendo triſtitia: capto ſermonem, inuiſus ſum tanquam arroganter inſultem. Doloris cauſſa, dicor ſi propius aſpiciar; videor, ſi recedo, contemnere. Quouſque vincemus? Neſciunt prorſus abdicationibus mederi, qui non ſtatim cedunt, qui conſcientiæ ſuæ rigore nituntur. Non vincitur pater, non ſum abſolutus: cum domum veni, nemo me diligit, nemo reuerertur. Iam ad nos de penatibus illis non pertinent niſi ſecreta, niſi latebræ. Non exuo, non depono ſordes, & mihi quotidie ſenex tanquam accuſaturus occurrit. Attendo quid faciam, quid loquar, qualis aſpiciar, & (quod malignißimum eſt ſolicitudinis genus) me ipſe cuſtodio. Satiaſti me vita, ſatiaſti, & cum felicibus quoque veniat ex nimia proſperitatis continuatione faſtidium, quod tædium paras laſsitudine miſerorum? Conſumpta eſt in lacrymis, in precibus ætas, exacti ſordibus dies, anxietate noctes. Quid mihi contra tam indigna, tam grauia promittit integritas? Abdicari debet, quem nocentem pater odit: mori, quem innocentem. Sed vt credamus, inquit, voluiſſe te mori, cur potiſsimum veneno? Poſſis quidem pater hanc de omni ſupremorum genere litem facere morientibus: & quia rerum natura varias fatorum vias indulſit animæ, in nullo non exitu ſimili ratione reprehendas quicquid electum eſt. Sic ſuper ſtrictum nuda-

túmque mucronem proclamares, cur non veneno? Sed nihil est delicatius exitu, quem non supplicia, non metus, sed collecta de calamitatibus commendat infirmitas. Mihi tamen præcipuè cum hoc mortis instrumento propria concordia est: non spargit cruorem, non trucem cadaueris relinquit aspectum: placida est, quieta est. Ingratissime senex, ego & hoc sic moriendo prospexeram, ne me occidisse alius videretur. Te nunc apprehendo, te interrogo pater: ita parricida sum ego, qui venenum affero in domum tuam imparatum, rude, terendum, cui tam multa restant antequam dari possit. Ita parricida sum, qui iuxta te quæro secretum, qui de potione tibi incerta, quam nemo detulit, quam simpliciter, tam facilè respondi? Secedo in medicos penates, nullos ab introitu præpono custodes, non euito transitus, non excludo venturos. Rogo, vtrum hæc omnia sunt occidere volentis, an mori? Venenum quod tibi pararetur, inuenisses absconsum, reconditum, multum circa illud palloris attoniti; concisa verba, trepida suspiria, & me negantem. Parricida deprehensus effudisset venenum, ne fateretur. Cur ergo, inquit, si tibi parraueras, non bibisti? Breuiter, pater, & secundum naturam conditionis humanæ respondeo, nihil aliud esse in potestate miserorum, quam vt mori velint. Ego cum dico mori volo: non hoc dico, moriturus sum: de animo meo respondeo, non promitto de fato. Miraris quod quamuis iam teneam venenum, multum tamen adhuc casibus, incertísque superest accipere? perfossis plerunque visceribus vitam tamen ab ipsa desperatione redeuntem? Strictos circa colla laqueos, aut nexus, aut ipsius corporis ruina decepit, rotatos per abrupta molis iactus explicuit. Tam consentaneum est ne moriatur qui velit, quam quòd moriuntur inuiti. Sed malo, sicut cœpi, simplici tecum ratione consistere. Nihil æquè pater impetu constat, quam mori velle: nec quicquam res humanæ impatientius habent pereuntis affectu. Hunc si retinere velles, sufficit moreris: & rationem quoque homini mortis eripiet, si quis abstulerit ardorem. Frangit animum quisquis interuenit abducit, auocat quisquis alloquitur. Ambiuntur cuncta moriendi spatia pro vita. Ideo nos me hercle crediderim eiusmodi exitum eligere secretum. Minimum est quod confundat hominem infirmitate morientem, & exiguis caussis

opus

opus est vt displiceat obitus quem misero suasit integritas. Quid si interueniat aliquis qui gaudeat? qui vindicare se putet? si testes adhibeat oculos, quibus inuidendum sit. Statim mehercle arrogans vita simulatur, statim contumax dolor cum deprehensa morte dissentiet. Nescis quantum mihi hæsitationis paraueris, cùm interrogas, dum respondere cogis. Sed quem & reddere, iterum litigare, defendi. Me verò tunc pariter omnes tenuistis affectus, indignatio, pietas, reuerentia, dolor. Ego propter patrem mori possum, coram patre non possum. Adiice nunc quod & dixisti, bibe. Sed mehercle saucium palpitantémque iussisses adigere ferrum, premerem clusis vulneribus animam: si stringere aptatos ad colla nexus, conarer abrupto desilire laqueo, si verò iniiceres manum ad præcipitia properanti flecterem in plana cursum. Meritò prorsus anima secretum solitudinémque captaueris. Interuenit pater, actum est, petit ille susceptę mortis ardor, & vtroque nos soluit affectu. Mori non debeo, si vetuerit: non potero, si iusserit. Bibe, inquit. Nondum quidem potioni virus aptatum est, sed me ideo deprehendisti, quia adhuc terebatur. Multa tamen mihi patre antè facienda sunt. Volo prius conuocare seruulos, contrahere libertos, complorare, conqueri, mandare, defendi. Bibe. Mihi verò tunc adiecisse visus es, teneris hæres, eamus ad iudicem. Bibe. Sed hoc iubes tanquam negem venenum. Interrogare vos velut in illa secretis nostri præsentia libet, quem mihi post hanc vocem animum datis. Dicit hoc accusator, dicit hoc victus, dicit secretò, dicit sic vt possit negare, si bibero. Bibe. Ego quidem volo, & hoc quam maximè paro, sed totum hunc animum senex tua auiditate mutasti. Bibe. Quid restat aliud quàm vt recusantis ora diducas? vt infundas per oppositas manus? Mihi verò tunc excidit quid velim, quid pararim. Vide truces loquentis oculos vultus parricidali ardore suffusos: iuberi mihi videbar vt biberem tuum venenum. Nescisti pater pertinaciam meam seruare nescisti. Filium propter te mori volentem deprehendisti. Vis occidere? vera, inuade poculum ne hauriam, bibam. Exclama, temerarie quid facis? Iam desino irasci, iam reuertor in gratiam. Properabo, vt hoc secum aures ferant, vt impatientia tua fruātur oculi. Tibi imputes quòd in me retorsisti, quòd ablata sunt sacramenta pereundi. Innocenti facilius est mori;

si rogetur vt viuat. Fidem deorum, in quam me contumaciam pater, in quem tunc impulisti contentionis ardorem, cùm diceres, bibe! Nec viuere mihi libuit, nec mori. Ereptus sum miser animo meo, & improuisa voce perculsus, steti sine affectu, sine negatione, attonitus amens & me pene aliter occidi. Nihil est profectò improuisorum dolore torrentius, & fractæ malorum contentione mentes ad inexpectata caligant. Non querelas post hoc inuenio, non verba, non lacrymas. Ad nullius rei conatum sufficit mori alterius animo, & suo veneno. Licet igitur noua me reatus mole conuenias, non pœnitet tamen illum finxisse, non pœnitet illum spiritum rigorémque pereundi: tanquam parricida moriebar. Pater qui queritur quòd non bibi, iam nunc diceret, deprehensus erat, negare non poterat. Essem nunc ter abdicatus, & me contenderet ad iudices meos redire non ausum. Bene quòd sic effudi, tanquam rursus vita placuisset. Venenum quod videretur deprehensum nemo ideo bibisse crederetur, quia sibi parauerat. Dic, nunc, non fui passurus si bibere voluisses. Deinde hoc sic probas, vt me hodie quoque coneris occidere. Non eras passurus. Quando per fidem iniicis manus, potuit eadē, potuit peragi breuitate, qua iusseras. Non eras passurus. Deinde non timuisti ne mihi animum pereundi vel hoc faceret quòd putabam me iuberi. Facinus est si morior, vt postea queratur an volueris occidere. Tu licet inuidiam vocis illius alterius mentis simulatione defendas, occisuri tamen fuit ipsum experimentum. Nec interest rigoris, quædam patiaris, an tentes. Nunquam mouebit patrem filius hoc, quòd moritur, quem non mouit, hoc quòd paratus est mori. Quid nunc faciam, iudices, pertinacissimo rigori? in quod me componam patientiæ genus? Videtis hominem quem nullus animi mei status mutat, quem constantia nostra, quem offendit infirmitas. viuere volo, perturbat, expellit. Mori conor, interpellat, exagitat. Iam fortassis aliquid (si nobis hodie quoque clementia vestra succurrerit) parauit, inuenit. Quis finis, quis exitus incredibilium malorum? De filio absoluto feci vt mori mallet, de moriente vt viueret. Vos verò sanctissimi viri, quo iam ambitu: quibus possem conuenire precibus? Ille vester infelix, ille vester absolutus, flere vetitus est. Non habet gratiam suam toties genua complecti, & ad fatigatam misericordiam noui cri-

minis

minis pondus attulimus. O mors semper imparata miseris negata cupientibus, quando succurres? Me infelicem, perdidi venenum. Sed quatenus aliquis pater, expectationi tuæ repromisi, nolo desperes. Fruere quinimo ante suprema, ante exitum meum hac voce, vicisti. Nescio quidem quod rursus eligam obitus genus: an placeat reparare virus infelix. Sed prædico, testor, quæcunque sederit traditio lethi, miserere, ne iubeas, miserere, ne cogas. Facilius me occiderent gemitus tui, lacrymæ tuæ. Et ne mihi putes illam secreti nostri excidisse vocem. Venenum quidem te iubente bibere non potui, quandoque tamen hoc occidet, quod bibere iussisti.

INFAMIS IN MATREM.

DECLAM. XVIII.

ARGVMENTVM.

Malæ tractationis sit actio. Speciosum filium in famem tanquam incestum cum matre committere, pater in secreta parte domus torsit: & occidit in tormentis. Interrogat illum mater quid ex filio compererit. Nolentem dicere, malæ tractationis accusat.

Pro muliere contra maritum.

ETsi, iudices, callidissimus parricida facinus suum sic ordinauit, vt vobis matrem faceret inuisam, siue dissimularet misera mortem filij sui, siue quereretur, tantáque monstrorum nouitate circundatam eo perduxit, vt sibi videatur infamaturus iterum vel patientiam nostram, vel dolorem: matri tamen in cuius calamitatibus ne minimum sibi vindicat orbitas locum, ideo ad vos fugiendum fuit, vt sciretis non illi præstari, quòd tacet maritus. Laudo, iudices, laudo miserã, quòd interrogare noluit domi, quòd nihil fecit & ipsa secretò. Hìc coram ciuitate, coram liberis ac parentibus, & (licet dissimulare parricida videatur) coram rumore mater inquirit, quid tormentis vnici quæsierit, quid morte compererit. Respondeat saltem reus, fateatur iratus, cur in peracta crudelitate modestiæ fronte substitit. Nec vxori potest videri parcere, de qua scire voluit an esset incesta: nec filio, quem tanquam sciret occidit. Ante omnia, igitur, iudices, mulier infelicissimi pudoris

hoc ab affectibus publicis petit, ne vobis accusare videatur. Ream incesti, ream parricidij putant. Exhibet populo conscientiam suam, & aduersus quencunque sermonem, quodcunque secretum, marito famæque præstat interrogandi potestatem, Vellet innocentiam suis probare visceribus, vellet in equuleos, in ignes hanc miseram præcipitare pietate. Ignoscite, iudices, impatientiæ, quæ contra callidissimam dissimulationem libertate doloris exæstuat. Incestum probaretur silentio patris si taceret & mater. Equidem, iudices, tam contrarios affectus senis satis admirari, satis stupere non possum. In rumore tam suspicax, post tormenta patiens, modò ad fabulas vulgaresque sermones pronus ac facilis, in orbitate, in parricidio, reatus quoque dolore conticuit. Quò repetè conuersus est? In quam modestiam desperationémque defecit? torsit tanquam dicturum: tacet tanquam dixerit. Fidem igitur vestram iudices, ne cui præstet magnæ seueritatis autoritatem non posse defendi: néve ideo suspicari nefanda, malitis, quia se silentio parricida miratur. Parcere nunc illum cuiquam tacendo creditis? loqui se tum maximè putat. Et si bene artes & profundæ mentis consilia perspicio, respondere sibi videtur plusquam mater interrogat. Fallitur quisquis hunc esse credit inexplicabilis doloris æstum, & inter silentij confessionísque caussas miserum pudorem. Alium exitū non habet, quàm vt respondere videatur, quisquis filium occidit, & probare non potest propter quod debuerit occidi. Coniungat quantum volet nocentissimus senex cum rumore populi silentium suum, & relatura ordinem tristimæ sortis collata malignitate cludat ora, compescat aditus: securi tamen estote mortales, fas est fas est innocentissimæ matris velut in templis, velut apud ipsos proclamare superos, Amaui filium meum. Matrona, Iudices, cuius puellares annos, primam rudémque coniugij mentem nulla libidinum respersit infamia, cui impudens rumor suspicax maritus nihil vnquam potuit obiicere nisi filium, quæ pudicitiæ prima fiducia est, edidit partum quem maritus agnosceret, non timuit ne stupra furtiuósque concubitus, paruuli vultus, an crescentis infantiæ similitudo deteget. Natum de se continuò (si quid ipsi creditis) impatientius complexa quàm reliquæ parentes, non in nutrices, nec in ministeria seposuit, suis aluit vberibus, suo fouit amplexu. Num quid

quid & hos annos patricida, nunquid & pueritiam miseri iuuenis infamas? Actum est de sacrorum nominum fide, si vt videatur innocens mater, ætas tantum filij facit. Accendebat hanc erga vnicam optimæ matris impatientiam rigidus pater, asper maritus: & sibi videbatur parum implere quem pro duobus conferebat affectum. Ratus hic nanque ad oscula difficilis amplexibus: & qui vnicum aspiceret animo quo quandoque posset occidere, fecit vt notabilior esset charitas matris. Omnis igitur miseræ sermo cum filio, omnis in publicum pariter egressus. Gaudebat etiam quòd laudandus occursibus, quòd omni frequentia cœtuque conspicuus, populo iam ipse fateretur quòd plus amaretur à matre. Misereminі, iudices, ne nefandas suspiciones maritum ex vllius traxisse credatis iudiciis suum rigorem, suum tantùm secutus est animum. Filium si non ames videatur tibi mater adamasse? Quæsturum nunc me, iudices, putatis de licentia sermonis humani? Ego verò iuxta hanc patrem non accuso rumorem. Quæ materia fabulæ tam impudentis, qui fuerit autor, iste probauit, qui credidit. Facillimum fuerit, vt loqueretur populus de incesto, de quo mirabatur patrem suspicari. Hæc sunt, iudices, quæ mater fecit securè, simpliciter, palàm coram marito, coram ciuitate. Referat nunc suum iste secretum. Iuuenem (quæ integritatis prima simplicitas est) nihil timentem, in partem domus, qua nulla proclamatio, nullus poterat gemitus audiri, rapuit, abduxit. Ibi verberibus, ignibus, omni crudelitatis arte consumpsit. Quis vnquam, iudices, peius de innocentia temporum, de sacris meruit affectibus? torsit filium vt probaretur incestum, occidit vt crederetur. Ponite nunc ante oculos, iudices, duorum parentum confessionem. Mater exclamat, filiũ amauit: pater dicit, occidi. Nefas est vtrunque puteris innocentem. Iam quidem nocentissime senex, grande deprehensæ feritatis indicium est, quòd cùm filium occideris, vt interrogeris expectas. Non erumpis ab illo secreto tuo terribilis in publicum? & homo filij cruore perfusus, non proclamas? non deos hominésque testaris? non occidis & matrem? Scilicet modestia te scelerum tutorum quam maximè decet, & ideò tibi relinquis vnde sis quietæ patientiæ. Miser parcis vxori, coniugales deos, & lectuli iura revereris. O quàm non habet nec quod mētiatur! Malæ tractationis agimus. Placet ergo, iu-

dices, vt illa voce qua matrimoniorum conquerimur iniu-
rias, gemitu quo corporum contumelias, damna, cultusque
negatos in publicum deflemus egressus, orbitates ac libe-
rorum suprema plagantur? Quid tamen facere vultis mi-
serum dolorem, si non habet aliam sexus hîc legem? si in-
tra iuris huius angustias omnis nuptiarum querela con-
stricta est? Mater quæ de morte filij maritum malæ tracta-
tionis accusat, non vindicat, sed probare contenta est
quòd non debuerit occidi. Omittamus paulisper, iudices,
orbitatis tristissimæ dolorem, & in parricidio malæ tracta-
tionis reddamus aliunde caussas. Ita non iustè quereretur
vxor, si diceret: adulterium de me facilè suspicatus es, citò
credidisti? Matronalis pudor tutelam non ex suo tantum
innocentia habet, infirmitas huius sexus non potest e-
tiam improbitatis existimationem debere tantum moribus
suis: omnis in fœminas venit maritorum prædicatione re-
uerentia: omnes sermones originem de vestris pectoribus
accipiunt. Tristior vultus, querela, fastidium, fatum est
coniugij. De pudore pronuntiat, mittit in ora populi, mit-
tit in fabulas, hoc proxima ministeria narrant, hoc extera
putant. Nemo peiore exemplo temerè de vxore credit,
quam cui omnes crediturí sunt. Sanè faciat vos pronos ad
suspiciones nimia charitas, & ex impatientia diligendi
plerunque descendat, vt credas facilè quod timeas. Fami-
ua stupra raptósque concubitus obiiciat vel falsò maritus,
fas est, fieri solet, parcius tamen, si iam sit & mater, si in fi-
dem castitatis vxoria fœcunditate profecerit. Quid si sit
iam iuuene quoque filio seuera? iam nurum nepotésque
prospiciat? Miseremini temporum, ne alienæ innocentiæ
interpretationem de suis quisque moribus trahat. Ince-
stum posse fieri pater hoc solo vult probare, quòd filium
potuit occidere. Rumor, inquit, fuit. Est hercules cui con-
tra rerum naturam, contra parentes liberósque credatis.
Rumor fuit. Hoc ergo sic audiemus, tanquam si diceres:
conscius detulit seruus, nunciauit ancilla. improuisus ali-
ter, dum non timeor adueni. Rogo, iudices, vtrum credibi-
lius putatis incestum de matre, an de rumore mendacium?
Rem impudentissimam populus loquendo fecerat, nisi pa-
ter credidisset. Pessimum, iudices, humanarum mentium
malum est, quòd semper auidius nefanda finguntur: nec
vsquam se maius operæ precium putant maligni facere
sermones,

sermones, quàm cum incredibilia quasi deprehensa narrantur. Necesse est contentiosius loquaris, quod probare non possis: & affirmationem sumit ex homine, quicquid non habet ex veritate. Est tamen hoc iniquissimum de loquacitate populi, quòd plerunque famam accendit contentio non credentium. Materiam miraris rumoris, de qua nemo nec sibi credit? quam qui narrat, assignat alij? Rumor res sine teste, sine indice, res ex incertis improbissima, maligna, fallax, & similis silentio tuo. Quid & ipse de rumore senseris, vis breuiter probem? Tormentis quærendum putasti an verum diceret. Sanè sit aliqua publici sermonis autoritas in illis, ad quæ fas est populi peruenire notitiam. Video cur adulteria proferantur in fabulas: explicantur per ministeria, per conscios habent inconsulta gaudia. Pars voluptatis videtur esse iactatio. Facinus verò, cui si fas est, vt illud humanæ mentis capit audacia, circundatur vndique nox profunda, densior caligo tenebrarum; quod nocentes suis quoque oculis vix fatentur, non seruo, non creditur ancillæ. Quid internunciis, quid opus est ministeriis? sufficit animus duorum, explicat omne filius materque secretum. Incestum tanto incredibilius est, quanto & de illo plures loquuntur. O misera conditio sexus, cuius ipsæ plerunque virtutes, fabulas parant: Cur ista nullis in publicum gaudet egressibus? Vnde aduersum omnes tam rigida conuersatio, tam seuerus affectus? Nihil concupiscit, nihil ergo desiderat? Filius possidet cuncta tempora, vniuersos occupauit affectus, filius matris tota iactatio est. Rogo, nunquid adamauit? Mihi credite, non est nefandorum ista simplicitas. da vt sit hæc inter matrem & filium conscientia, parcent osculis palàm, abstinebunt coram patre complexibus, omnis familiaritas substringetur in publico, sermones, occursus, coram seruulis libertisque vitabunt, & maximi sceleris ardor captabit affectare grauitatem. Elige parricida quod voles, incestum diligens suspectum non erit, negligens deprehenditur. Sed quid ego sic ago, tanquam inauditum, incredibile scelus locutus sit populus? Teneo in hoc sermone facinus vnius mali mariti. Non interest incestum de vxore fingat, an credat. Quid, iste ergo non timuit tam nefandæ rei famam, nec ad aures patris peruenire rumor erubuit? Dissimules licet, à te malignitas accepit ortum, te secutus est quis-

quis hoc ausus est narrare, proferre. Da bonum patrem, bonum maritum, dicturum me putas, non credet? Nesciet esse rumorem. Ite nunc, iudices, & adhuc dubitate quis famæ fuerit autor, cuius pater agit causam. Speciosus, inquit, fuit. Non magis hoc facinus in matre est, quàm crimen in filiò. Speciosus fuit. Vt hoc obiici possit, vt debeat, adiice, & adulter, & raptor, in illa matrona maritali dolore penè perculsus, in illa virgine publica subclamatus inuidia, quanquam hæc quoque intra notos discurrunt iuuentutis excursus. Quid ais? ab incesto libidines cœperunt? hoc primùm vnquam iuuenis admisit? hoc solum argumentum sumis ex forma? Dic potius, deprehendi iuuenem mihi venena miscentem, in necem meam conscientia sceleris est armatus. Infinitum est quantum debeat antè fecisse filius, vt de illo incestum pater sibi credat. Speciosus fuit. Quis enim non est formosus filius matri? Amant debilitates, amplectuntur illum morborum suppliciorúmque pallorem, & in vires charitatis accrescit ipsa miseratio. Non impedit ægræ pietatis animum deformitas, pulchritudo non auget. Amare liberos vnus affectus est. Liberi, matire, liberi non amantur oculis, non complectitur mater ore, non vultu, sed est in filio matri nescio quid homine formosius. Possit forsitan nouitas solicitare visus, expugnare mentes: in matris aspectu coalescit infantia, pueritia consurgit, iuuenta surrepit, speciosum suum quotidie videt, miratur, amplectitur. Quæ tandiu amauit, quando incipiet amare desinere? Non est opus, nocentissime senex, ad hoc nefas charitate, sed amentia, sed furore. Vt in iuuene suo mater possit concupiscere quòd formosus est, oderit oportet quòd filius est; & adeò sacris affectibus non adiuuatur in facinus, vt ad illud nisi per obliuionem sui transire non possit. Quid quod & incredibilius est, quòd parem duorum poscit insaniam? & ad incestum opus est vt adamet & filius, non vt adametur solùm. Ab vtro deinde vultis incipere preces, venire sermonem? Audebit hoc rogare filius matrem? mater hoc impetraturam se sperabit à filio? Hunc animum tuum senex, quo cum maximè taces (si non est callida, non maligna simulatio) de fide tanti sceleris interrogo, an potest mater admittere quod loqui non potest pater? Speciosus fuit. Liber interrogare hoc loco omnes humani

mani generis affectus. Placet ergo, vt si filio obtigerit indulgentior facies, vultus erectior, refugiat mater amplexus? Si virginem vsque ad notabilem speciem natura formauerit, timeat oscula pater, horreátque contactum? Dij deæque malè perdant tam impudentes solicitudines, tam nefarios metus. Propè est ab incesto timere ne fiat. Malo simplicitatem, quæ non vereatur infamiam: malo nudos affectus, inconsultamque pietatem. Nihil de se fingi, nihil credat posse narrari. Teneat insatiabiliter, auidè: tanti fama non est, vt amet filium mater solicitudine pudicitiæ. Me quidem marite si quis interroget, omnes matres liberos suos tanquam adamauerint, amant. Videbis oculos nunquam à facie vultúque deflectere, comere caput, habitúmque componere, suspirare cùm recesserit, exultare cùm venerit, conserere manus, pendere ceruicibus: non osculis, non colloquiis, non præsentiæ voluptate satiari. Hoc est ergo in tam nefanda suspicione sæuissimum, incestum non potest fingi nisi de optima matre. Execrarer mehercle, iudices, si crimen istud clarius obiecisset filio pater, si vsque ad verborum processisset amentiam. Nemini minus fas esse debet credere incestum, quàm qui propter illud paratus est filium occidere. Quid quòd non credis tantum nefande sed quæris? ita tu non times monstri huius agitare secretum? Populus loquitur incestũ, sed tu nega. Ciuitas infamat: tanto magis osculare vnicum, & coniugem tene, pariter duo circa tuum stringe cõplexũ. Prò inaudita feritas: ita patri non sufficit non credere incestum, quod non potest probare? Ferrem tamen adhuc suspiciones tuas nefandissime senex, si dissimulanter indicia tanti sceleris agitasses. Obserua sermones, secreta custodi, omnium dierum noctiúmque momentis sagax scrutator insiste. Quid tibi cum abruptis? quid cum supremis? Incestum iam credas oportet vt torqueas. At tu, prò nefas, verberibus, & tota crudelitatis arte scrutaris rem, de qua non deberes interrogare seruos, de qua vernilium quoque corporum patientiam petulanter excuteres. Laminas accendis, equuleos moues & parricidio suspicaris incestum. Nescis quod præceps, quod abruptum tam nefandæ diligentiæ furore commoueas? Pater qui de incesto filium torquet, non est neganti crediturus. Omnium quidem iudices, incertorum suspiciones pessimè sem-

per à corporibus incipiunt, nec bene de cuiusquam moribus illam partem hominis interroges, quæ non animo, sed dolore respondet. Nondum dico quem torqueas, quis inter equuleos ignésque ponatur, cuius argura prius indici præcedant: nouissimum debet esse, quicquid torquet & punit. Fidem hominum deorúmque, ne grauitatem putetis à nouissimis vltimísque cœpisse. Non habet probationem facinus de quo pater non potest alium torquere quã filium. Video qua possis ratione defendi, si omnia antè fecisti, vt incestum aliter erueres. Quid ais? Interrogasti seruulos, non potuit conscius inueniri. Exquisisti ancillas, non apparuit ministra flagitij. Non obscœna literarum commercia, non farentis deprehendisti nefande blanditias. Nihil iuuenis maritus, dominus pater. I nunc & dic scisse rumorem, sed vt torqueas: ducatur tamen quæstio per coniugis ministeria, per filij seruulos; in illa potius vtilitate desæuiat. Prius est vt repudietur vxor, vt diuortio fiat in domo grande secretum. Excedit omnem immanitatem filium ideo torquere, vt scias an innocens torqueatur. Vnicum pater ignibus verberibúsque interrogas, rogo quid facturus si pernegauerit? Videlicet vt laudes, deinde dimittas, vt amplectaris perusta vitalia, & laceri pectoris vulnera pietati rursus admoueas. Solus superest pudor homini qui torsit vnicum vt torquere debuerit. Faciat te necesse est res ista pessimum patrem, & oderis oportet filium cui satis facere non possis. Iam-iam malo venena, ferrum, subitos ictus, improuisámque mortem. Incestum qui non credit, torquere non debet: qui credit, statim debet occidere. Quòd si tormenta etiam filij placent, si præstanda est satisfactio tam nefandi rumoris, exigo ne perdas quæstionem in media ciuitate, in ipsa constitue fama, aduoca illos malignos, illos loquaces, & seculi rem exquirere audiente populo. Coram omnibus torqueri debet, de quo loquuntur omnes. Interroget quisque quod volet, suis auribus, suis credat oculis. Cur in abditam semotámque partem iuuenis abducitur? Secretum quæstionis nec incesto filio debetur, nec innocenti. Dabo adhuc inter secretum publicationémque temperamentum. Aduoca propinquos, adhibe amicos, circumpone iuueni serios senes, intersint magistratus, assistant quibus habere possit ciuitas fidem. Præstare debes aut tibi vt probare possis, si confessus

fessus fuerit: aut filio si pernegauerit. At tu nefande, crudelis, tollis quæstionis alteram partem, efficis ne possit amplius innocens esse qui tortus est. Quid agunt contra populum tormenta secreta? Prædico, testor, iterum dãtur malignis alimenta sermonibus, & à quæstione seposita in maius reditur incertum. Coram omnibus torquere debet filium pater, & qui vult absoluere, & qui est paratus occidere. Non vultis, iudices, ad facinus indignissimæ quæstionis accedat, & quòd ipse torsit filium pater? Adeône non potuit libertis aut seruulis necessitas ista mãdari? non carnifex potius adhiberi? Pater in tormentis filij non auersos tenuit oculos, ipse vestes scidit, velamẽta lacerauit, manibus flagella concussit, renouauit ignes, & mori filium contentione non siuit, diduxit os quod iam suprema claudebant, fouit animum vt longis cruciatibus patientia sufficeret. O dignum patrem, cui dicat innocens filius, feci. Non mehercle improbè mihi proclamaturus hoc loco videor, hominem qui torquetur in matrem, debere coram matre torqueri. Cur excluditur infelix à sua causa, à sua quæstione? Adhibe speciosis cruciatibus hanc nimis amantem: huius gemitus excipe, huius suspiria oculósque custodi: si quod facinus admissum est, torquebis quidem filium, sed fatebitur mater. Irrumpere me tum maximè puta in illud tuum parricida secretum, iniicio properanti quæstioni manum inhibe ictus, subtrahe paulisper ignes. quicquid est quod eruisti, profer in medium, memento te fecisse de filio propter quod tibi non debeat credi. Quid spiritum dolore præcipitas? Quid miseræ interualla patientiæ pertinaci crudelitate continuas, si frustrà tibi sufficere credis quod audieris, nunciare, proferre? Incestum vt credatur, ipse debet audiri. Mirabar & ego, iudices, si tam nefanda quæstio alium exitum potuisset habere, quàm mortem. Hic est parricidij pudor, sic desinunt quæ incipere non debent. Facinus quæstionis, operis scelere maiore, exire tibi videris per orbitatem. Scimus vnde veneris: ista contentio, nihil extorsit sæuitia misero. Vincit torquentem qui occiditur. Iamiam non miror, quòd post ista non habes vocem, verba non inuenis. Vnicum sine teste lacerasti, vnicum occidisti, soli tibi deinde notum vis videri celare facinus, & in parricidio quæris aliunde tristitiam. Præpo-

ſtera res eſt filium occidere, deinde erubeſcere. Fas non eſt non eſſe notum, propter quod ſe parricida putat innocentem. Eligas vtrum voles, aut tormenta damnes neceſſe eſt, aut ſilentium. Quod non debet indicari, queri non debet. Poſſis videri fortaſſis crudeliſſime ſenex, ſilentium filio præſtare, ſi viueret. Conſumpta eſt paterni nominis religio, omnis pietatis ſublata reuerentia. Si hoc ille meruit, & parum in quæſtione, parum vltionis in morte eſt. Vindicare vis confeſſionem ? traduc cadauer, & ſuper illa illa vulnera omnes pone cauſſas. Non eſt eiuſdem fateri cur torſeris, & tacere cur occideris. Quid ais ſeueriſſime parricida ? Filium conſumpſiſti per flagella, per laminas. Potes agere viſcera de tuis concepta vitalibus, ſanguinem qui de tua fluxit anima, non inſania, non furore, ſed (quã-tum vis videri) conſilio, grauitate laceraſti. Potes tacere ſuper vulnera vnici, ſuper exutos artus metuendus aſſiſtis, & cauſſas quærente matre, quærente populo, hoc ſolùm dicis, occidi ? cõtẽta eſſe debet incerto? Interrogari nunc te marite credis à matre ſola ? Cauſſas mortis illius repoſcit ſolicitudo generis humani. Stant circa liberos attoniti parentes, horret inuicem ſe charitas fraterna complecti, rupta eſt illa oſculorum inter ſoceros generóſque ſimplicitas. Quouſque nos cum ſilentij tui interpretatione cõmittis ? Si nihil factum eſt quod debeat erubeſcere temporum pudor, quid ſibi volunt verba media, ſuſpenſa? Si nefas prodigioſis ſimile fabulis deprehendiſti, miſerere, ne ſis vna morte contentus. Inceſtam grauius odiſſe debes, quòd & venit in forum, quòd audaciam innocentis imitatur, & tacenti videtur iraſci. Cùm filium propter tumorem torſeris propter tormenta occideris, non eſt media res vt neutrum ſciamus. Mater quidem, iudices, innocentiſſima hoc complorat, hoc ferre non poteſt, quòd nihil parricida reſpondet. Sed nobis videtur iamiam eſſe dicturus. Non fallit nos nefande quid captes, hoc quòd ſupra ſilentium trahis alta ſuſpiria, quòd prorumpenti videris exclamatione deficere, mendacio paratur autoritas, & in fidem erupturæ vocis affertur, vt fateri videaris inuitus. Dic tamen, par eſt huic rei matris integritas vt mentiaris. O quanto nunc dolore torqueris, quòd inſtantem non potes aliqua truci proclamatione diſcutere. Non verba tibi contra miſeram, ſed argumenta deſunt: non voce, ſed probatio-

batione deficeris. Quod solum datur, relinquis infamiæ, & nos cum perpetua sermonum malignitate committis. Qui interrogantem nec damnat nec absoluit, rumore cõtentus est, Modestiam mariti pariter & patris accipite. De muliere quæ conuinci non potest, sufficere sibi putat vt incesta credatur. Quis vnquam tam nefandas artes, tam cruentum deprehendit ingenium, quia non potest probare quod dixerit, captat vt credatur quod non dixerit. Dissimulas, taces, sæue, crudelis? inuenisti tormenta patris. Audi quid misera simplicissimo dolore proclamet. Non efficies, inquit, callidissime parricidarum, vt non audeam cadauer amplecti. Ego verò incesta sum, si possum moderari gemitus, comprimere lacrymas! Coite in funus omnes liberi, omnes parentes, custodite planctus meos, obseruate suspiria. si quid feci, si quid amisi, fatebor. Ecce supra lectulum effusa feralem, laceros artus & perustum complexa corpus exclamo. Teneo vnicũ meum, velit nolit inuidia, meum misera formosum. Hoc erat quod infelicissimam matrem vltra solitæ charitatis exagitabat affectus, amabam marite periturum, Infames quãtumlibet hanc impatientiam, ego mihi videor defuisse, cessasse, multum de lætitia, multum perdidisse de gaudiis. Nemo vnquam filium nimis amauit. Excuso tibi, inquit, iuuenis innocentissime, quòd supremis tuis nondum præstiti misera comitatum. Viuere quidem te defũcto continuò non debui, sed mori marito tacente non potui. Rumpam tædium lucis inuisæ, sed prius licuerit coram ciuitate manibus tuis iusta persoluere, cùm dãnato supra callidissimum silentium parricida, nihil te dixisse constiterit. Ignosce quòd ad iudicium istud orbata duraui. Timui ne si ad exitum impatientia, si præcipiti pietate properassem, faceret alium parricida de mea morte rumorem.

EX ARGVMENTO SVPERIORE.

DECLAM. XIX.

Pro viro contra vxorem.

DEBBATVR quidem tristissimæ orbitatis misero pudori vt iam taceremus omnes, & post tam prodigiosas rerum sermonúmque æquitates oportuerat hoc esse nouissimum de malis infelicissimæ domus, quòd occidi filium pater. Sed quoniam mulier immodici semper affectus, super cuncta quæ vel passus sum paulò antè, vel feci, reatus quoq; me dolore concussit, veni petiturus à vobis ne me scientem silentium contentioni præstare credatis. Nō quia occidi filium taceo, sed occisus est vt tacerem. Vtinam, iudices, negare possem quòd occîdi, vtinam totum miseræ necessitatis ordinem fas esset intrare, & oris huius premere secretum. Miratur hanc aliquis patientiam meam? Ardor ille qui me modò impegit in filium, ipsa sui immanitate cōsumptus est. Quicquid erumpere posset in proclamationē, parricidio peractum est, in orbitate conticuit. Non habeo affectum, nisi quo cuncta tantùm patiar, audiam, fatear. Vtrunque de filio fieri non potest, vt & occiderim, & fatear cur meruerit occîdi. Quapropter, iudices, satis admirari, satis stupere non possum, quòd mulier cuius præter optimam sanè conscientiam, sexus quoque maiorem malis nostris pudorem præstare debebat, tacere non potest silentiū meum. Nouo quinimmo fabulosóque secum impatientiæ genere dissentit. Quæritur de populo quòd loquatur de patre quòd taceat. Nec contenta contentione mariti, nihil se dissimulare, nihil scire reatus autoritate testantis, mauult de silentio meo facere secretum orbitatis. Istud amentia sit an innocentia, perditus dolor viderit. ipsius animus potest scire quid filius meus dixerit; quæ me putat habere quòd dicam. Fidem igitur vestram, iudices, ne vos orbitatis miseratione confundat sola mater, néve maximæ calamitatis ibi tantùm puteris resedisse sensum, vnde vos lacrymę gemitúsq; conueniunt. Mei magis debetis in vxoris comparatione misereri, qui filium & perdidi & occîdi. Ego sum infelicior ex parentibus duobus, qui quicquid,

quæ, iudices, ista complorat, & patior, & feci. Felicem ignorantiæ conscientiam matris, qua suffi cit interrogare. maior me impatientia, maior vrit affectus: cur filium occiderim indicare non possum, nec pœnitet quòd occidi. Infelix senectus, misera patientia, sic quoque quàm multa dicenda sunt? Fuimus quondam, iudices, fuimus felicissimi parentes, cùm adhuc rudis vnici nos blandiretur infantia: durauítque domus tota prosperitas, quandiu pariter fruebamur, pariter dileximus, quandiu ciuitas de nobis hoc solum poterat loqui, filium nos habere formosum. Vt verò in eam adoleuit ætatem, in qua corporalibus bonis iuuentus insolenter exultat, superbus atque arrogans in nullum vitæ genus non in priuatos, non in publicos actus florentem duxit ætatem. Dij immortales, quantus qualísque circa iuuenem rumor ingemuit! omniũ maledictis succlamatus, omnium denotatione damnatus est, donec & ipsa consensum circa se publici doloris agnosceret. Inde ratus in publico, & tanquàm patris occursus, tanquam ciuitatis ora vitaret. Non est leue concipere verbis, in quantam ciuitatis execrationem, in quantam culpam iuuenis inciderit. Dictus est occidere posse patrem, dictus est dignus quem posset etiam pater occidere. Quid facerem, iudices, infelicissimus senex? iam iam non euitabat fama nec patrem, iam meis auribus nemo parcebat. Interrogare non audebam, dissimulare non poteram. Fallitur quisquis me putat quicquam fecisse consilio: impetus ac temporis ipsius nescio quis ardor explicuit. Præparari filio tormenta non possunt. Est in miseris penatibus pars remota, seposita, profunda tenebris, tristis accessu, omnibus apta flagitiis, & in qua audeat facere facinus & pater. Illò fateor dum me variæ cogitationes per totius domus spatia circumagunt, quantum intelligere licuit, improuisus adueni. Et ille quidem ad conspectum meum tanquam deprehensus obstupuit, refugítque trepidus, puto ne quærerem caussam. Irrumpo festinanter auidè, sine liberto, sine seruulo, sicut me deprehenderat temporis illius fatum, manibus, ictibus, & quæcunq; ex obuiis dolor in telorum transtulerat vsus, vltra vires senectutis aggressus: ignes ex proximo raptos, verbera quæ casus obtulerat, non diuiso dolore, non per partes, non per interualla suspenso, sed semel, sed pariter inuado. Pars secreti fuit vt ipse torquerem.

Dij immortales: quæ contumacia? quæ fuit illa impatientia, cum domi torqueretur à patre nō inuocare matrem? Non repugnauit iuuenis, nō opposuit manus, nullū implorauit auxiliū. Mersis tantum deiectísque luminibus, tanquā vnquā flagella sustinuisset, tanquā meis torquetur oculis, omnes ictus excepit in faciē: verberibus, ignibus, laudatos vultus, velut illis irasceretur, opposuit. Reddo testimoniū nouissimum pudori, cum iā mori vellet, occisus est. Laudo, iudices, patientiā matris, cum & ipsa semper plurimā esset domi, & ab illo secreto fortasse non longe, interuenire noluit, interpellare nō ausa est. Sed & manibus meis gratulor quod non propinquus aliquis, nō amicus irrupit, occidissē quisquis me tūc ausus fuisset interrogare pro filio. Sepeliui tamen lacera mēbra, funus indulsi, ossa collegi. Nō iniecit vxor lectulo manum, non inter exequias planctibus elisisque vberibus mihi fecit inuidiā. Vnde in hanc impatientiā prorupit exiluit? domi me nihil interrogauit. Possum iam mater infelix corā liberis ac parētibus, possum audientibus diis hominibúsque clamare, Et ego amaui filium meū non osculis, non infirmitate, non lacrymis: sed viribus, dolore, patientia. Vnicum, quem si acie clausisset hostis, vicaria morte seruassem: si subitum cinxisset incendium, extulissem relicta, meorum parte membrorum: eripui malignitati, abstuli famæ. Habeo quod imputem tibi naturæ pietas. Rem difficillimam feci, quòd non me potius occidi. Malæ tractationis accusat. Adeóne vxor tibi parū videor dedisse pœnarū post periculū & labores ne lucrifaciat pater, quòd occidit filium suum? Non pudet ergo si irascetis parricidę? Quid tibi cum lege quam vos propter minores accepisti affectus? Querelas habet ista non gemitus, & mater seposita solam complorat vxorem. Rursus ad populum vocas miserum pudorē? materiā noui rumoris accendis? Perdidi ergo rationem secreti mei. Sic omnia feceram, ne quid aut quæri posset, aut dici. Iā verò quid impudentius, quid indignius, quàm cùm sibi de liberis credunt licere tantun-dē, & æquū ius patris ac matris esse contendunt, quasi nesciāt nobis arbitrium vitę necísque commissum? Non est priuilegium, filium occidere cùm fieri potest: nec quisquā tantùm ideo fecit, quia liceret? Viscera vnici lacerare sufficei. Ignosce si non potest mihi credere: nemo filium suū occidit odio: nō erit tāti iuuenis inuisus. Illud est in patribus vsque

qui

quæ ad parricidium terribile, quòd amant, quòd succurrunt, quòd sibi videntur aliter non posse misereri. Non est quòd vos ab æstimatione malorum meorum mollior sexus abducat. Maioris affectus est filium occidere quàm vindicare. Desine igitur me mulier fatigare interrogationibus tuis. Ita tibi, non videtur omnia respondere pro filio, qui dicit, occidi. Et licet comprimantur exclamationes, ora claudatur, nihil negat qui hoc fatetur. Atqui summorum facinorum ipsa immanitas innocentia est. Filium pater non demens, non insanus occidi. Hominem extra sensus affectúsque positum quisquis nunc misereretur, occidi. Vides senem, sanguine suo fluentem, laceratis exustisque illis sanctioribus charioribúsque visceribus super exanimis vnici corpus cruentis manibus iacentem? Horreo cadauer, & velut corpora quæ celestis exanimauit ignis, adire propius timeo. Ad quædam facinora sufficit claudere oculos, vultus auertere, tacere, mirari, & incredibiles calamitates relinquere suis caussis. Miserere, ne quid amplius quæras, ne quid interroges. Dicturum me putas, parce seculo, parce marito, parce patri? Tu vèrò parce illi qui occissus est. Nouum, iudices, vxoris in maritum crimen audite. Silentium est de quo quæritur. Solebat indignatio vestra conuicia nostra ferre non posse, & matronalis indignatio dicere videbatur, non parcis erga me mariτe verbis: nullam habet nostri tuus sermo reuerentiam, facilè prorumpis in opprobria, facilè quod libet obiicis, exclamas, & dum nimium libertati vocis indulges, potest populus aliquem de me facere rumorem. Tu mulier obiicis mihi rem quæ nulli vnquam crimini fuit, solam in nostris moribus innocētiam voce reprehensam tuetur taciturnitas. Vide cur manus, cur verba peccare videantur. Illis infamamus, his torquemus, his occidimus. Vis scire quàm non possis queri de silentio meo? Felicissima fueras, si idem fecissemus omnes. Finge me paulisper sepositis silentij caussis hoc tantum respondere, non prodo secretum. Ex omnibus, iudices, quibus humana pectora seriis grauibúsque complectuntur affectibus, nullam difficiliorem quàm silenti, credo virtutem; adeóque promptissimo sermone facile delinquimus, vt cōstantiam tacendi neque in aliis ferre possimus. Crimen hoc in me mulier vocat, quod in priscis illis morum mentiúmque rectoribus fuit prima

ſapientia quòd quoſdam totius vitæ pertuliſſe patientiam magis illa miſera miratur antiquitas,quam quòd temporũ vices,ſiderũ curſus,profunda naturę velut conſcia ratione ſanxerunt. Quę per fidem impotentia eſt effringere rigens ſacra diſſimulatione pectus euoluere animum quem ſuper ſua ſecreta compoſitum non lætitia,non dolor,non neceſſitas,non fortuna laxeuerint? Quiſquis de tacente queritur multominus ferre poterit loquentem. Nec adeò coniugali ſocietate cuncta miſcentur, vt nihil ſibi aduerſus hanc cõcordiam proprium relinquat animus. Eſt aliquis etiam à ſanguine ſuo ſecretus affectus,genúſque reuerentię, vt tacenda minimè velis ſcire chariſſimos: quædam non poſſis verberibus equuleis eruere:& pleroſq; videas fortiter ſuper ſua ſecreta morientes. Agedum(ſi videtur vtrũque ſexum, omnem cõditionem, omnem ſcrutemur ætatem: nullũ ſine conſciẽtia pectus, nulla vita ſine cauſſis tacẽdi. Si te interrogaret omnia maritus,haberes aliquid & tu quod non fatereris. Et quãto ſilẽtium grauius eſt in ſene, verecũdius in marito,sãctius in patre? Pudeat nos mulier infirmitatis. Vicit nos modò iuuenis ille conſtantia, mori voluit vt taceremus. Vides mulier quibus interpretationibus præſtes tuũ dolorem? Diceris ideo me interrogare,quia ſcis omnia me potius pati malle quã loqui. Quis enim in hac ciuitate nõ nouit taciturnitatis meæ rigorẽ? Quis ignorat, qua cũcta ſoleã ferre patiẽtia? Ne occiſurus quidẽ ſuſpiria gemitúſque præmiſi. Nihil feci vnde erupturũ quandóq; in orbitatem patris animũ aut tu præſcio timore ſentires, aut ipſe periturus. Hanc nunc me iactare conſcientiam putas, quòd nihil in publico,nihil in vllo mihi permiſi proclamare conuentu? Ego verò non ſum queſtus de iuuene nec tibi,nec captaui vt illũ mecũ & mater odiſſet. Fruſtrà te putas extorquere accuſatione poſſe quod mihi non ipſæ calamitates,non dolor, non meditatio orbitatis expreſſit. Vras licet,durabo, perferam.paſſus ſum iam quod erat difficilius,occidi. Torſit,inquit,filium meum. Breuiter,iudices, ratio reddatur. Infamẽ quid refert, an innocentẽ, ſi illud omnibus liquet? Iuuenem cũctis pignoribus inuiſũ, omnibus affectibus grauem maligni fecere ſermones. Quid agimus animę? quemadmodũ effugimus,euadimus? In tanta infamia nihil facere credentis eſt. Vis me circumire ſingulos, reclamare populo cum rumore rixari? Tuæ fortaſſis

infirmitati

infirmitati conueniat negare, me tantùm fortior assertior vnici decet. Eripiendus est non contentione verborũ, sed vt ciuitas stupeat, vt erubescat. Torquere me filium putas? Inuidiam facio populo. Videor mihi illis verberibus lacerare famam illis ignibus increpare rumorem. Quæstio de infami filio vnam rationem habet, vt probes innocentem. Dij mala prohibeāt, vt noueris illum dolorem, quo potest torquere filiũ pater? Nihil est infelicius homine, cui de vnico suo mors sola non sufficit. Iuuenem in cuius animo perdiderant nomina nostrá respectum, quem cotidie necesse habeamus excusare rumori, qui inter nos formosum malebat agere quam filium, verberibus ignibúsque consumpsi. Vis, vis scire quanta tormētorum ratio fuerit? Debuit etiam tortus occidi. Si tamen vtique mater vis scire caussas, leniter audi. Prospiciebam miser in grande quandoque facinus proruptutum, quòd ocio vitam, quòd desidem domi perdebat ætatem. Non peregrinationibus excolere mentem, non experiri militiam, non tentare maria, non rura colere, non administrare rempublicam, non ducere volebat vxorem. Præterea traxerat ex frequentibus castigationibus tædium patris, & in execrationem mei, conscientia qua non emendabatur, exarserat. Timebat occursus, non audebat adire: colloquia, oscula conuictúsque fugiebat. Breuiter perditissimæ mentis definienda mensura est. Oderat me filius & timebat. Filium igitur totius ciuitatis existimatione damnatum, quem adhuc viuere mirabantur, homines torsisse me putatis? Ego verò occidi, tardè diu. Quæstionem illud vocas: Pœna, supplicium, & malorum meorum exitus fuit. Nulla ratio est interrogandi hominem, cui non est fas nisi negare. Quanta tamen mihi fuit & in quæstione moderatio? Nō enim præcipiti raptus impulsu exilui repentè, subitò, nec captus dolore cæco impatientiæ meæ velox vulnus induxi. Non potest nō ratione occidi filius cùm antè torquetur. Dedi moras, spatium, tempus indulsi. Vides quantam hinc malignitatibus potuerim præstare materiam, si in illo secreto, gladio tantum, si vulneribus egissem, exitum fecerat iuuenis deprehensi. Non est igitur mulier, quòd mihi facias duplicatæ quæstionis inuidiam, id est quòd torsi, & occidi. Sola est huius necessitatis ratio de morte. Illud est parricidium, filium torquere victurum. Putas iuuenem viuere potuisse,

cui iam non poterat nisi morte succurri? Quem contra malignos sermones asserere cœperam, non reddidi rursus infamiæ neque in oculos & ora vulgi de secreto patris emisi: prouidentia mea tibi quoque mater, ne in hunc interrogetur, eripui. Ille verò non fuit post tormenta laturus vitæ pudorem, vt interrogaretur à singulis, vt negaret. Verùm mulier affectibus tuis renunciandum est, ad totius domus nostræ pertinere innocentiam credidi, ne se ipse potius occideret. Sentit, iudices, mulier ad ius querelæ suæ nec quòd torserim, nec quòd occiderim, pertinere. Itaque quærit, quid mihi dixerit ille, de quo nescit an dixerit. Quid ais mater impatiens? ita in morte filij tui nihil aliud ad te pertinet quàm quid locutus sit? Ita si respondero, remittis parricidium, tormenta nō obiicis? O inconsultam muliebrem semper amentiam! quid iuuenis in tormentis dixerit, tanquam ignoret, interrogat: nihil me comperisse non credit, tanquam sciat quid dixerit. Fidem communis sanguinis, fidem communium malorum, ne parricidij me velis agitare secretum, ne calamitatibus nostris grauem facias innocentiam tuam. Viderit, quid meruerit iuuenis ille, ego iam possum suprema reuereri, & post exitum vnici reuertor in patrem. Maior defunctis liberis præstanda reuerentia est, nec quicquam minus conuenit affectibus patris, quàm insultare videatur occiso. In gratiam me cum filio reduxit orbitas, iram nostram mors seuera composuit. Quinimo recogitanti mihi totum secreti illius ordinem, subit tacita miseratio, quantam ego debeo reuerentiam filio, quem potui torquere solus, quem potui solus occidere. Perseueras, cogis, instas? Inuicem, te mulier, interrogo, cur si tantopere volebat scire quid interrogarem, quid ille loqueretur, non irruperis in quæstionem, quam nullis ministris, nullis custodibus vallauerat pater? Quantò melius mater ipsum adisses? quantò fortius interrogasses vna? quanto tibi plura dixisset? Quis te, mulier, affectus abegit, tenuit, exclusit? Agnosco verecundiam tuam: timuisti, credo, ne si in illo secreto fuissemus omnes, occidisse filium diceretur & mater. Instas tamen, & miseri senis ora diducis. Puta me hoc solùm dicere, ex maximi facinoris cunctatione veniens quid audierim, nondum scio: totus adhuc sum in parricidio meo, & post mortem vnici omnia quibus

laceratus

laceratus occisus est, in animum meum tormenta redie-runt. Est quidem difficile, vt aliquem pati pudorem parricida videatur: veruntamen stupore, amentia, & silentio in orbitate defeci. Ablata est mihi omnium verborum fides, omnis sermonis authoritas: nec habet caussam loquendi, cui non potest credi. Desine, mulier, interrogare. Filium quem occidit pater, nec absoluere nec accusare iam debet. Quid, inquit, dixit cùm occideres? Miseram parricidij innocentiam, quòd hoc me non potestas, non magistratus, non propinquus aliquis, non amicus, non ille semper loquax populus ac malignus interrogat. Quiescitis, tacetis. Me infelicem, nunquid scitis omnes? Puta me, mulier, hoc tibi respondere, non habent incredibilia vocem. Quædam maiora sunt, quàm vt illa capiat modus sermonis humani. Tu verò crede nihil aliud fuisse quàm furorem. insanisse me puta, videbam quæ non fiebant, audiebam quæ nemo dicebat. Hoc solum non insanientis habui, quòd tacebam. Finge me respondere, nihil dixit, nihil locutus est, non credis? Atqui multò minus creditura quid dixerit. Accipe, mulier, breuem verámque rationem, cur in quæstione iuuenis occisus est. Torquebam, nec interrogabam si qua ad aures tuas ab illa quamuis remota, domus parte perlata vox est, meus gemitus fuit, meorum viscerum dolor. Quæris, cur nihil dixerit? quia non habuit quod scire vellem, quod audire deberem. Nihil aliud quæstio illa captauit quàm silentium, quòd præstare vita non poterat. Quisquis in tormentis occiditur, ideo tortus est, vt occideretur. An tu quæstionem illam fuisse credis qualis vernilibus corporibus adhibetur? Ideo enim equuleos mouebam artifex senex, tenebam fidiculas ratione sæuitiæ, vt breuitur sedibus suis emota compago per singulos artus mēbra laxaret. Consumptus est spiritus silentio sui, & verbera ignésque animum pater vocémque eluserunt. Videbatur mihi premere gemitus, tenere suspiria: & sic nihil dixit, tanquàm torqueretur ab homine qui sciret. Miraris hanc in filio contumaciam, in iuuene patientiam? Patri torquenti non potest aliter responderi, quàm vt mori malit quàm confiteri. Quod sufficit igitur interrogantibus respondeo, mulier, occidi. Fallitur quisquis expectat, vt obiiciamus illa communia, ego verò proclamo, non luxu-

riosum, non amore meretricis infamem, nihil ille delinquebat, quomodo liberi solent. monstrum erat inenarrabile, quod nollem deprehendere, quod ferre non possem. Miratur aliquis quòd non abdicauerim, nec notissima visione patrum fuerim tantum expulisse contentus? Tuus, mulier, nefarius, tuus inconsultus non permisit affectus. Filium cui contra seueritatem meam ignoscebas, quem mecum odisse non poteras, secuta fuisses abdicatum. Finge iuuenem dixisse nescio quid, ego audire nihil potui. nõ enim potestatis alicuius more consederam, nec torquentibus aliis agebam iudicem patrem. Ego tunc cuncta & passus sum pariter, & feci. Non vacabat aures præstare verbis, excipere gemitus, æstimare singultus: auocauit me contentio, dolor, orbitas, parricidium: omnia facta festinatione præcipiti. Idẽ patris affectus est torquere vt scias, occidere vt nescias. In meam, inquit, infamiam taces. Ita nunc primùm laboras misera de fama, & post vnici mortem pertinere ad te cœpit quid loquantur homines? Scilicet filius impensus est, vt erubesceres, vt malè audires? Adeóne hoc captanti non erat satis, rem totam commisisse rumori? Ego verò me famæ tuæ, mulier, opposui, & inter matrem filiúmque medius parricidium feci: vnicum occidi, ne quid aliud loquerentur homines. Alioqui si hoc capto quod putas, quousque taceo? in quod tempus differo, illam quam me putas premere vocem? Ecce reatus iudicium pronuntio, ego tamen scire me nego. Egregiam rationem malignitatis: locuturus aduersus vxorem feci ne mihi crederetur. Fateor igitur, nihil ad certum indubitatúmque perduxi, hoc est quinimò propter quod ad mortem vsque contendi. Non explicant tormenta quæstionem, quæ occidunt. Quid, inquit, dixit? Felicem te misera, si nescis quid dixit. Ita non es contenta conscientia tua? non sufficit quòd non habuit ille quod negaret, quod fateretur? Poscis verba quæstionis, cogis, extorques. Testor, tu facis ne possis negare quod dixero. Quid dixit? parasse se parentibus venenum? negas. Proditionis agitasse sermones? negas. Tyrannidis iniisse consilium? negas. Et quicquid dixero, negabis. O bonæ conscientiæ incauta simplicitas! Ita non times, ne coactus loqui multa fingam, multa componam? Si potes scire, mulier, an mentiar, scis quid dixerit. Quid dixit? nihil. Quid dixit? omnia. Maledixit se-

xit seculo, fecit temporibus inuidiam detestatus est patrem, conuiciatus est matri. Quid dixit? plus quàm interrogabam. Vicisti, mulier, obstinationem meam. Audi breue succinctúmque responsum quid dixerit: quod quæris, quod putas. O si quis in illam vos secreti nostri potuisset adhibere præsentiam! vidissetis nouum genus quæstionis, stabam senex furiis monstrosę feriatis accinctus, manibus exertis, hinc ignibus, hinc verberibus armatus: super ora, super oculos iacentis assistens clamabam, furiose, demens, tace. Et ille velut exustis amputatísque per quæ dolor exit in verba, fuit attonitus, amens. Quoties admotis ignibus ad aliquam corporis partem, torum pectus imposuit? quoties hiatu oris auidè flammas aduersus exeuntia verba collegit? Cùm verò iam totus calor verberibus expulsus, viribus nouissimi doloris erumperet. pertractis ab ima pectoris parte suspiriis breuissimè collecti spiritus, ille quo redditur anima singultus, fuit similis exclamaturo nescio quid, quod & tu fortassis audires. Occupaui, fateor, & aduocatis quas iam consumpseram viribus, manibus, telis, totóque corpore pariter adnixus antequam mentiretur, occidi. Misera temporis illius recordatio, deficientem in manibus meis filium vidi, aspexi ora pallentia, frigidos anhelitus, interrupta suspiria, & animam magno silentio exeuntem, non tamen tormenta laxaui, non subtraxi restinxíque flammas. Miserere, mulier, ne quæras amplius vocem huius affectus, filium qui moriebatur, occìdi. Non perdidi tamen, non perdidi vnici mortem: fortunam non perdidi, iam me, nō interrogat nisi sola mater. Consiste, agedum mulier, loco meo, & in habitum paterni furoris accincta admoue equuleos, flagella, laminas: prædico testator, aliter non possum loqui, aliter mihi non potest credi. Quanquam miserrime iuuenis (fas est enim iam tuos alloqui manes) exprimere mihi vocem nullus poterit dolor, quantúm volet laceret, vel occìdat: vincere me tormenta docuisti. Si tamen fas est cogitationis memoria tractare verba miseræ quæstionis, cur me coram populo magis interrogas? Eamus, vxor, in illam desolatam domum, in illud iam patris filiíque secretum, ibi me interroga, ibi, vbi torsi, vbi occìdi adhuc forsitan filij tui vaga per mœstos penates anima discurrit. Porrigat aliquis imaginem iuuenis occisi, ponat in sinu matris illas vestes, quibus ipsa iuue-

nem misera comebat. Eamus ad tumulum, misceamus super busta lacrymas. Ibi aut tacebimus pariter, aut inuicem confitebimur. Iamiam miser mori possum, explicuit te solicitudo, pietas. Non scribo tabulas testamento suprema verba non credo, & ego moriar in tormentis meis. Illud tantùm nouissimis precibus à te ciuitas, per liberos, per coniuges, per natos; à te vxor, per occisi iuuenis vmbram peto; à te, mater, ne quid amplius quæras, tu infamiam ne dicas.

FINIS.

M. FABII QVINTILIANI DECLAMATIONES,

quæ ex CCCLXXXVIII. superſunt, CXLV.

Ex vetere exemplari reſtituta.

CALPVRNII FLACCI EXCERPTÆ X. RHETORVM MINORVM I. I.

Nunc primùm editæ.

DIALOGVS DE ORATORIBVS,

ſiue de cauſſis corruptæ Eloquentiæ.

Ex bibliotheca P. PITHOEI IC.

CLARISSIMO ATQVE AMPLISSIMO VIRO CHRISTOPHORO THVANO Celio, Equiti, Regni Curiæ Præsidi primario, & sacri Consistorij Senatori.

P. PITHOEVS S. P. D.

DECLAMANDI studium, quanquam & Senatus amplissimi, & grauissimorum Censorum præiudiciis notatum, serò demum apud Romanos receptum est, vsu tamen ipso sic vtile honestúmque apparuit, vt principes ciuitatis viros, summos etiam Imperatores in eo se exercere non puduerit. Nam vt M. Tullium & grandes illos prætextatos omittam, sanè traditum est Magnum etiam Pompeium sub ciuilis tumultus initium, repetiisse declamandi consuetudinem, M. verò Antonium, ipsúmque adeò Augustum, ne Mutinensi quidem bello, in tanta rerum mole, omisisse. Et verò qui eloquentiam non in foro modò iudiciisque, sed & apud populum tanti fecerunt, vt illam de summis virtutibus vnam quandam esse dicerent, & eosdem ferè sapientes atque elo-

que eloquentes haberent:nihil profectò mirum est tam potißimùm rationem tam auidè amplexos, quam esse iudiciorum consiliorúmque imaginem, id est, forensium & popularium actionum meditationem; quin & solam ad formandam ipsam eloquentiam sufficere, censuerunt. Mihi quidem eius exercitationis fructus non in solis veterum poetarum carminibus, aut iis quæ supersunt oratorum actionibus, sed & in historicorum scriptis elucet maximè, quorum ego directas obliquásque cóciones cùm lego, non vnius mihi hominis, sed plurium simul ingeniorũ sensus collectásque acumina agnoscere videor. Quò magis doleo hanc & dicendi & scribendi, vt ita dixerim, cotẽ sic à nostris hominibus neglectam, vt simul etiam eloquentiã ipsam amittere necesse fuerit? atque eo quidem magis, quòd maiores nostros in eo studij genere non excelluisse modò, sed Romanis ipsis auctores, duces ac magistros fuisse comperio. Nam L. Plotiũ qui primus apud Latinos dicendi preceptor extremis L. Crassi temporibus floruit, Gallum fuisse traditum est. Et ne singulos enumerare necesse habeam, Augusto Reip. clauum tenente, Votienus Montanus Narbonensis pro summo Oratore habitus, demum à Tiberio in insulas Baleares relegatus legitur. Sub ipso Tiberio Domitium Afrum præstantißimum oratorem Nemausus, Clodium Quirinalem Rhetorem Arelas vrbi dedit. Sub Caligula Trogi Pompeij pater è Vocontiis epistolarum & legationum, simul & annuli curam habuit. Temporibus Neronis L. Statius siue Vrsulus, siue Surculus, Tolosas Romæ Rhetoricam celeberrimè docuit: & eadem ferè ætate Iulius Florus patruus Iulij secundi miræ facundiæ & infinitæ curiæ viri

P

in eloquentia Galliarum, quam & ibi demum exercuit, princeps vt inter paucos disertus à M. Fabio laudatus est. Sed nec ego M. Aprum indictũ abire patiar Iulij Secundi æqualem, celeberrimũ sui fori ingenium, quamuis plerique malignè opinarētur, nec Secundo promptum esse sermonem, quòd non satis pro ætate pugnax, sæpius ad curam rerum ab elocutione respicere videretur, & Aprum ingenio potius & vi naturæ, quàm institutione & literis famam eloquentiæ consecutum. Et vt ad posteriorũ Imperatorum tempora transeam, vna nostra Aquitania, quamuis Græca se iactet origine, plures vrbi Latinos rhetoras oratorésque dedit, quàm reliquæ simul omnes prouinciæ. Testes mihi in primis erunt Nazarius, & ipsius filia Eunonia patri eloquẽtia nihilo inferior. Testes Paterius atque Delphidius acerrimus orator. Marcellino dictus Hieronymianæ Hedibiæ maiores, & Alcimus Nitiobrix, & Tiberius Victor Alethiusque Mineruij Burdigalenses: sed & Victorinus ille qui etiam in foro Traiani statuam meruit. Testes Tiberianus & Titianus viri disertissimi: quorum vterque Præfecturam Prætorij in Galliis administrauit magna cum laude non eloquentiæ modò, sed innocẽtię & prudentiæ singularis. Testis Latinus Pacatus Drepanius, & Theon ille præceptorum & exemplorum huius artis traditione notissimus, quem sub Iuliano illustrem in Gallia famam consecutum Eunapius auctor est. Testes & alij plures non Ausonio solùm Aquitano, sed & Hieronymo Stridoniensi quasi ex professo laudati: quibus & eæ quæ supersunt nonnullorum reliquiæ, testimonium reddunt artis non immeritò vel à Romanis ipsis in summa admiratione habitæ. Nã quid ego ad Leonis, Cati, Lampri-

Lampridij, Antedij, Consentij,& Seueriani, id est, ad Sidonij Apollinaris tempora deueniam, ipsius scriptis melius nota? aut cur ea repetã quę de Theologorum nostratium eloquentia alibi dicta sunt? Illud potius etiam infelicissimis temporib. superfuisse Galliæ oratores suos, cùm vbi ipsi deessent. Extat de Aratore Patricio elogium illud apud Senatorem Romanum eloquium non suis regionib. inuenisti, & ibi te Tulliana lectio disertum reddidit, vbi quondã Gallica lingua resonauit. Vbi sunt qui literas Latinas Romæ non etiam alibi asserunt esse discendas? Euaserat Cæcilius pondus verecundiæ si hunc prouentum priora secula genuissent. Soluta quippe est vis illa sententiæ, Mittit & Liguria Tullios suos. Quæ quidẽ eo libentius retuli quòd & Statium Cęcilium,& Ligures ipsos Gallię adserant, quos Italiæ qui tribuunt, sanè non vsque adeò intolerabilem iniuriam faciunt maioribus nostris, inter quos tamen eam gentem nec postremam fuisse vel illa Lucani arguunt,

Et tunc tonse Ligur, quondam per colla decora
Crinibus effusis toti prælate Comata.

Miretur nunc aliquis & Belenum,& Teutatem, & Ogmium illum Herculis Gallici appellatione à Luciana Prolalia descriptum, tanta religione à Gallis cultos vt eius non apud Græcos Latinósque scriptores modò, sed in ipsis etiam lapidibus hodiéque supersint reliquiæ. Miretur Lugdunensem aram Kalendis suis Iulio Antonio & Fabio Africano Consulibus Augusto dicatam, & Rhetores Gallos vtriusque facundiæ ex Caij instituto ad eam pallescentes. Miretur ab ipso Augusto Antonium sororis nepotem multa claritudine generis sed improspera, in ciuitatem Massiliensem spe-

cie studiorum sepositum, ipsúmque Iulium Agricolam generi testimonio laudatum, quòd eam sedem ac magistram eruditionis habuisset locum, vt ille ait, Greca comitate & prouinciali parsimonia mixtum ac bene compositum, in cuius encomio vix ipse sibi Strabo satisfacit. Miretur sub Tiberio nobilissimam Galliarum sobolem liberalibus studiis apud Eduos operatam, & quæ de iisdem scholis longo post tempore Eumenius sacræ memoriæ magister ad Constantium Imp. immò & Constantius ipse suis ad illum literis testatus est. Miretur & illa Iuuenalis, quæ satyricè licet, non frustra tamen dicta res ipsa clamat:

Gallia causidicos docuit facunda Britannos.

& *-nutricula causidicorum.*

Gallia.

Miretur & Tolosam iam olim Palladiam appellatam, & Medericum Chonodomari regis Alemannorum fratrem obsidem in Galliis, doctum Græca arcana, Serapionis nomen filio imposuisse. Miretur & illa Claudiani ad Honorium,

-te Gallia doctis

Ciuibus, & toto stipauit Roma Senatu.

Certè Catonis ex originibus longè antiquius testimonium est, Galliam duas res semper studiosissimè persequutam, rem militarem, & argutè loqui: adeóque gentili Gallorum vocabulo facetos pro facundis dictos Fortunatianus notat. Sed illa Hieronymi omni exceptione maiora sunt; viris semper fortissimis & eloquentissimis abundasse Galliam, & Galliarum studia suo etiamnum tempore fuisse florentissima. Quæ si quis de proximis tantùm Italiæ regionibus dicta putet, legat & quæ de Belgis Mosellæque acolis Ausonius, atque inter

cætera,

cætera,illa:

Te clari proceres,te bello exercita pubes,
Æmula te Latiæ decorat facundia linguæ.
Quinetiam mores,& lætum fronte serena
Ingenium natura tuis concessit alumnis.
Nec sola antiquos ostentat Roma Catones.

Sed & hæc,

Tempus erit quum facta viritim,
Belgarum patriósque canam decora inclyta mores:
Quis mihi tum non dictus erit? memorabo Quietos,
Agricolas,legúmque Catos,fandíque potentes,
Præsidium sublime reis. quos Curia summos
Municipum vidit proceres, propriúmque Senatum,
Quos prætextati celebris facundia ludi
Contulit ad veteris præconia Quintiliani.
Quíque suas rexere vrbes,purúmque tribunal
Sanguine,& innocuas illustrauere secures.
Aut Italum populos,Aquilonigenásque Britannos
Præfecturarum titulo tenuere secundo.
Quíque caput rerum Romam populúmque patrésque
Tantum non primo rexit sub nomine,quamuis
Par fuerit primis.

intelligátq;ad omnes pertinere quod Senator scripsit.legisse Romam frequenter fasces de mœnibus Gallicanis,ne aut in damno suo præcipua contemneret,aut probata virtus inhonora cessaret.Sed hęc quidem maiorum virtutes,nostram arguunt ignauiam,quibus vix satis fuit ab hoc tramite deuiasse. nisi & ipsa eorum vestigia deleri pateremur. Ego verò & si natura bene sentiendi iudicandíque potius quàm dicendi studio teneor, eam tamen exercitationem à nostris repeti cuperem iisdem illis legibus quas optimi magistri toties sanxerunt, vt esset quantum potest ad veritatem accommodata

rum modò secundarúmque exercitationum præcepta exempláque, sed & reliquos omnes veteres artium scriptores, quorum plerosque vel nomine ipso etiam literatis ignotos video, in vnum corpus colligere ac nostris hominibus exhibere dabitur. Interea verò, Præses amplissime, quicquid id est, quòd in Quintiliano & Flacco præstitimus, etsi dignitate tua longè inferius, tibi tamen dicare visum est, cùm quòd Fabij magna pars, etsi lacera deformatáque, pridē alterius, cuius diligentiæ & hoc beneficium tādiu debuimus, adsignatione tua quodam iure facta est, adeò vt nunc reddi potius, quàm donari videatur: tum quod in eo Senatu primas tenes, in quo huiusce studij fructus percipitur maximus, non ex honorariis, & (vt quidam veterum, sed paulò acerbius & iracundius dixit) aduocatorum stipe, sed ex animo & contemplatione ac scientia, præcipuè verò ex illa incredibili voluptate, quę liberis & ingenuis mentibus insita est, benefaciendi pluribus non amicis modò, sed quibuslibet, qua nihil esse puto quo ad Deum homines propiùs accedamus. Fuit & illa mihi propria caussa, quòd studiis nostris, & literarum nomine & paternæ amicitiæ recordatione pro tua summa gratia atque humanitate hactenus fauere visus es: & vt in posterum magis ac magis faueas, erit tibi hoc, si placet, gratitudinis atque obsequij mei pignus, si non dignum amplitudine tua, certè professione nostra saltem pro tempore non indignum. Bene vale Pręses amplissime. Lutetia Parisior. Kal. April. rebus prolatis, CIↃ IↃ LXXX.

DE-

DE QVINTILIANIS VETERVM SCRIPTORUM testimonia.

M. ANNÆVS SENECA *procemio lib. x. Controuerſ.*

Pertinere ad rem non puto, quomodo L. Magius gener T. Liuij declamauerit, quamuis aliquo tempore ſuum populum habuit, cùm illum homines non in ipſius honorem laudarent, ſed in ſoceri ferrent: quomodo P. Aſprenas aut Quintilianus declamauerint. Tranſeo iſtos quorum fama cum ipſis extincta eſt.

Idem controuerſ. IIII *eiuſdem libri, quæ eſt de eo qui expoſitos debilitabat, vt ex mendicitate eorum mercedem acciperet.*

Circa hunc ſenſum P. Aſprenatis eſt ille à Quintiliano dictus, Neſcio vtrum vos miſerabiliores dicam quòd alimenta accipitis, an quòd huic datis. Accipitis enim quia debiles eſtis: ei datis per quem debiles eſtis.

M. FAB. QVINTILIANVS *lib.* IX. *Inſtitut. oratoriar. ad Victorium Marcellum cap.* III.

Et cur me prohibeat pudor vti domeſtico exemplo? Pater meus contra eum qui ſe legationi immoriturum dixerat, deinde vix paucis diebus inſumptis re infecta redierat, Non exigo vti immoriaris legationi, immorare.

IVNIVS IVVENALIS *lib.* II. *Satyr.*

—Hiſpulla tragœdo
Gaudet, an expectas vt Quintilianus ametur?

Item.

Sed iacet in ſerui complexibus aut equitis dic,
Dic aliquem ſodes heic Quitiliane colorem.
Hæremus: dic ipſa.

Idem lib. III.

Hos inter ſumptus ſeſtertia Quintiliano
Vt multum, duo ſufficient: res nulla minoris
Conſtabit patri, quàm filius vnde igitur tot

nem misera comebat. Eamus ad tumulum, misceamus super busta lacrymas. Ibi aut tacebimus pariter, aut inuicem confitebimur. Iamiam miser mori possum, explicuit te solicitudo, pietas. Non scribo tabulas testamenti suprema verba non credo, & ego moriar in tormentis meis. Illud tantùm nouissimis precibus à te ciuitas, per liberos, per coniuges, per natos; à te vxor, per occisi iuuenis vmbram peto; à te, mater, ne quid amplius quæras, tu infamiam ne dicas.

FINIS.

M. FAB.

M. FABII QVINTILIANI DECLAMATIONES,

quæ ex CCCLXXXVIII. superſunt, CXLV.

Ex vetere exemplari reſtituta.

CALPVRNII FLACCI EXCERPTÆ X. RHETORVM MINORVM I. I.

Nunc primùm editæ.

DIALOGVS DE ORATORIBVS, *ſiue de cauſſis corruptæ Eloquentiæ.*

Ex bibliotheca P. PITHOEI IC.

CLARISSIMO ATQVE AMPLISSIMO VIRO CHRISTOPHORO THVANO

Celio, Equiti, Regni Curiæ Præsidi primario, & sacri Consistorij Senatori.

P. PITHOEVS S. P. D.

DECLAMANDI studium, quanquam & Senatus amplissimi, & grauissimorum Censorum præiudiciis notatum, serò demum apud Romanos receptum est, vsu tamen ipso sic vtile honestúmque apparuit, vt principes ciuitatis viros, summos etiam Imperatores in eo se exercere non puduerit. Nam vt M. Tullium & grandes illos prætextatos omittam, sanè traditum est Magnum etiam Pompeium sub ciuilis tumultus initium, repetiisse declamandi consuetudinem, M. verò Antonium, ipsúmque adeò Augustum, ne Mutinensi quidem bello, in tanta rerum mole, omisisse. Et verò qui eloquentiam non in foro modò iudiciísque, sed & apud populum tanti fecerunt, vt illam de summis virtutibus vnam quandam esse dicerent, & eosdem ferè sapientes atque elo-

que eloquentes haberent:nihil profectò mirum est eam potissimùm rationem tam auidè amplexos, quam esse iudiciorum consiliorúmque imaginem, id est,forensium & popularium actionum meditationem, quin & solam ad formandam ipsam eloquentiam sufficere,censuerunt. Mihi quidem eius exercitationis fructus non in solis veterum poëtarum carminibus, aut iis quæ supersunt oratorum actionibus, sed & in historicorum scriptis elucet maximè,quorum ego directas obliquásque cóciones cùm lego, non vnius mihi hominis, sed plurium simul ingeniorũ sensus collectásque acumina agnoscere videor.Quò magis doleo hanc & dicendi & scribendi,vt ita dixerim.coté sic à nostris hominibus neglectam, vt simul etiam eloquentiã ipsam amittere necesse fuerit? atque eo quidem magis, quòd maiores nostros in eo studij genere non excelluisse modò,sed Romanis ipsis auctores, duces ac magistros fuisse comperio. Nam L.Plotiũ qui primus apud Latinos dicendi preceptor extremis L. Crasi temporibus floruit, Gallum fuisse traditum est.Et ne singulos enumerare necesse habeam, Augusto Reip.clauum tenente, Votienus Montanus Narbonensis pro summo Oratore habitus,deinum à Tiberio in insulas Baleares relegatus legitur. Sub ipso Tiberio Domitium Afrum præstantissimum oratorem Nemausus, Clodium Quirinalem Rhetorem Arelas vrbi dedit. Sub Caligula Trogi Pompeij pater è Vocontiis epistolarum & legationum,simul & annuli curam habuit. Temporibus Neronis L. Statius siue Vrsulus, siue Surculus,Tolosas Romæ Rhetoricam celeberrimè docuit: & eadem ferè ætate Iulius Florus patruus Iulij secundi miræ facundiæ & infinitæ curiæ viri

in eloquentia Galliarum, quam & ibi demum exercuit, princeps vt inter paucos disertus à M. Fabio laudatus est. Sed nec ego M. Aprum indictū abire patiar Iulij Secundi æqualem, celeberrimū sui fori ingenium, quamuis plerique malignè opinarentur, nec Secundo promptum esse sermonem, quòd non satis pro ætate pugnax, sæpius ad curam rerum ab elocutione respicere videretur, & Aprum ingenio potius & vi naturæ, quàm institutione & literis famam eloquentiæ consecutum. Et vt ad posteriorū Imperatorum tempora transeam, vna nostra Aquitania, quamuis Græca se iactet origine, plures vrbi Latinos rhetoras oratorésque dedit, quàm reliquæ simul omnes prouinciæ. Testes mihi in primis erunt Nazarius, & ipsius filia Eunonia patri eloquētia nihilo inferior. Testes Paterius atque Delphidius acerrimus orator. Marcellino dictus Hieronymianæ Hedibiæ maiores, & Alcimus Nitiobrix, & Tiberius Victor Alethiusque Mineruij Burdigalenses: sed & Victorinus ille qui etiam in foro Traiani statuam meruit. Testes Tiberianus & Titianus viri disertissimi: quorum vterque Præfecturam Prætorij in Galliis administrauit magna cum laude non eloquentiæ modò, sed innocētię & prudentiæ singularis. Testis Latinus Pacatus Drepanius, & Theon ille præceptorum & exemplorum huius artis traditione notissimus, quem sub Iuliano illustrem in Gallia famam consecutum Eunapius auctor est. Testes & alij plures non Ausonio solùm Aquitano, sed & Hieronymo Stridoniensi quasi ex professo laudari: quibus & eæ quæ supersunt nonnullorum reliquiæ, testimonium reddunt artis non immeritò vel à Romanis ipsis in summa admiratione habitæ. Nā quid ego ad Leonis, Cati, Lampri-

Lampridij, Antedij, Consentij, & Seueriani, id est, ad Sidonij Apollinaris tempora deueniam, ipsius scriptis melius nota? aut cur ea repetã quę de Theologorum nostratium eloquentia alibi dicta sunt? Illud potius etiam infelicissimis temporib. superfuisse Galliæ oratores suos, cùm vbi ipsi deessent. Extat de Aratore Patricio elogium illud apud Senatorem Romanum eloquium non suis regionib. inuenisti, & ibi te Tulliana lectio disertum reddidit, vbi quondã Gallica lingua resonauit. Vbi sunt qui literas Latinas Romæ non etiam alibi asserunt esse discendas? Euaserat Cæcilius pondus verecundiæ si hunc prouentum priora secula genuissent. Soluta quippe est vis illa sententiæ, Mittit & Liguria Tullios suos. Quæ quidẽ eo libentius retuli quòd & Statium Cęcilium, & Ligures ipsos Gallię adserant, quos Italiæ qui tribuunt, sanè non vsquè adeò intolerabilem iniuriam faciunt maioribus nostris, inter quos tamen eam gentem nec postremam fuisse vel illa Lucani arguunt,

Et tunc tonse Ligur, quondam per colla decora
Crinibus effusis toti prælate Comata.

Miretur nunc aliquis & Belenum, & Teutatem, & Ogmium illum Herculis Gallici appellatione à Luciana Proslalia descriptum, tanta religione à Gallis cultos vt eius non apud Græcos Latinósque scriptores modò, sed in ipsis etiam lapidibus hodiéque supersint reliquiæ. Miretur Lugdunensem aram Kalendis suis Iulio Antonio & Fabio Africano Consulibus Augusto dicatam, & Rhetores Gallos vtriusque facundiæ ex Caij instituto ad eam pallescentes. Miretur ab ipso Augusto Antonium sororis nepotem multa claritudine generis sed improspera, in ciuitatem Massiliensem spe-

P 2

cie studiorum sepositum, ipsúmque Iulium Agricolam generi testimonio laudatum, quòd eam sedem ac magistram eruditionis habuisset locum, vt ille ait, Græca comitate & prouinciali parsimonia mixtum ac bene compositum, in cuius encomio vix ipse sibi Strabo satisfacit. Miretur sub Tiberio nobilissimam Galliarum sobolem liberalibus studiis apud Eduos operatam, & quæ de iisdem scholis longo post tempore Eumenius sacræ memoriæ magister ad Constantium Imp. immò & Constantius ipse suis ad illum literis testatus est. Miretur & illa Iuuenalis, quæ satyricè licet, non frustra tamen dicta res ipsa clamat:

Gallia causidicos docuit facunda Britannos.
& *-nutricula causidicorum.*
Gallia.

Miretur & Tolosam iam olim Palladiam appellatam, & Medericum Chonodomari regis Alemannorum fratrem obsidem in Galliis, doctum Græca arcana, Serapionis nomen filio imposuisse. Miretur & illa Claudiani ad Honorium,

-te Gallia doctis
Ciuibus, & toto stipauit Roma Senatu.

Certè Catonis ex originibus longè antiquius testimonium est, Galliam duas res semper studiosissimè persequutam, rem militarem, & argutè loqui: adeóque gentili Gallorum vocabulo facetos pro facundis dictos Fortunatianus notat. Sed illa Hieronymi omni exceptione maiora sunt, viris semper fortissimis & eloquentissimis abundasse Galliam, & Galliarum studia suo etiamnum tempore fuisse florentissima. Quæ si quis de proximis tantùm Italiæ regionibus dicta putet, legat & quæ de Belgis Mosellæque acolis Ausonius, atque inter cætera,

cætera, illa:

Te clari proceres, te bello exercita pubes,
Æmula te Latiæ decorat facundia linguæ.
Quinetiam mores, & lætum fronte serena
Ingenium natura tuis concessit alumnis.
Nec sola antiquos ostentat Roma Catones.

Sed & hæc,

-Tempus erit quum facta viritim,
Belgarum patriósque canam decora inclyta mores:
Quis mihi tum non dictus erit? memorabo Quietos,
Agricolas, legúmque Catos, fandíque potentes,
Præsidium sublime reis. quos Curia summos
Municipum vidit proceres, propriúmque Senatum,
Quos prætextati celebris facundia ludi
Contulit ad veteris præconia Quintiliani.
Quíque suas rexere vrbes, purúmque tribunal
Sanguine, & innocuas illustrauere secures.
Aut Italum populos, Aquilonigenásque Britannos
Præfecturarum titulo tenuere secundo.
Quíque caput rerum Romam populúmque patrésque
Tantum non primo rexit sub nomine, quamuis
Par fuerit primis.

intelligátq; ad omnes pertinere quod Senator scripsit. legisse Romam frequenter fasces de mœnibus Gallicanis, ne aut in damno suo pręcipua contemneret, aut probata virtus inhonora cessaret. Sed hęc quidem maiorum virtutes, nostram arguunt ignauiam, quibus vix satis fuit ab hoc tramite deuiasse. nisi & ipsa eorum vestigia deleri pateremur. Ego verò & si natura bene sentiendi iudicandíque potius quàm dicendi studio teneor, eam tamen exercitationem à nostris repeti cuperem iisdem illis legibus quas optimi magistri toties sanxerunt, vt esset quantum potest ad veritatem accommodata

declamatio, non ad solam composita voluptatem, meminissentque iuuenes iis se velut præpilatis ad verum discrimen aciemque iustam instrui; ideóque in ea vna specie consenescendum non esse, sed ad id perueniendum cuius potissimũ gratia reperta est. Illud etiam obseruari vellem ne cruda adhuc studia in forum impellerentur. vtque non eloquẽtia tantum ipsa, quod ex veterib. plures questi sunt, sed illa etiam iurisprudentia, qua nihil esse maius & angustius confitemur, pueris induerentur adhuc nascentibus: quin, paterentur quamlibet properantia parentum vota vt annorum, sic laborum & bonorum gradus fieri, &, quando hæc apud nos summarum virtutum studia sic coniuncta sunt, vt vtriusque vna iam ferè professio esse videatur, nihil duobus dignum putarentq uod vel alteri impar esset, nec primum sinerent esse quod maximum est. Nunc refractis pudoris & reuerentiæ claustris illa iam nobis vetus querela propria est, Pueri in scholis ludunt, iuuenes ridentur in foro, ἐν πίθῳ τὴν κεραμείαν μανθάνοντες, vt est apud Theonem: &, quod vtroque turpius est, quod quisque perperam didicit, in senectute confiteri non vult.

Inde canina foro latrat facundia toto,

vt est apud Christianum poëtam : & in magno causidicorum ac moratorum grege, iuridicorum & oratorum non magnus est numerus : quin & declamatorum clamatoribus longè impar. Denique res ipsa probat, vt litigiosa est potius iuris ignoratio quàm ipsa scientia, sic artis dicendi inscitiam ipsa eloquentia verbosiorem esse : vt non immeritò à veteribus dictum esse videatur, nihil esse in ea quod spem tantopere fallat, quàm quòd quilibet cùm audierit, statim se nullo negotio cõsecuturum

secuturum imitatione confidat. Verùm hîc ego neque tempora acerbius notare constitui. neque mihi Censoris partes adsumere in eam maximè culpam, cuius meipsum inter multos cõscium ac participem fateri malo quàm conuinci: & cui potius remedio aliquo saltem in posterum succurri cupio. Atque hoc quidem animo M. Fabij Quintiliani, non illius cuius XII. Institutionis oratoriæ libros Hilarius noster imitatus dicitur, sed vel patris, vel potius, vt plurium cõiectura est, aui declamationes nunc à me eduntur & ampliores & meliores ope atque auxilio vetustissimi exemplaris, quod Cl. Falceti Monetariæ curiæ Præsidis, viri candore, humanitate & rerum nostrarum cognitione inter paucos numerãdi, beneficio lubens meritò acceptum refero. Adieci & Calpurnij Flacci nomine excerptas quasdam vt præferebat titulus vetustioris exemplaris quod partem earum habuit, decem Rhetorum minorum: credo ad Senecæ controuersiarum comparationem, quæ & ipse in eodem codice X. Rhetorum inscribebantur, maiorum videlicet: quas & istis lubens prætulissem nisi me aliunde distractum difficultas ipsa terruisset, & hanc potissimum laudem Fabri nostri optimi & doctissimi viri propriã esse voluissem: quo profectò nullus est cui Annæorum familia plus debere velit aut possit. Nam Quintiliani nepotis quæ vulgò leguntur, aut Portij Latronis illam quæ contra Catilinam est, adiicere non libuit: sed nec Sallustij & Ciceronis nomine scholasticas controuersias, & quòd in omnium manibus extent non adeò corruptæ, & quòd istis, vt verum fatear, non satis mihi respondere videantur. Ac erit fortasse tempus cùm vel mihi vel alij potius non prima-

rum modò secundarúmque exercitationum præcepta exempláque, sed & reliquos omnes veteres artium scriptores, quorum plerosque vel nomine ipso etiam literatis ignotos video, in vnum corpus colligere ac nostris hominibus exhibere dabitur. Interea verò, Præses amplissime, quicquid id est, quòd in Quintiliano & Flacco præstitimus, etsi dignitate tua longè inferius, tibi tamen dicare visum est, cùm quòd Fabij magna pars, etsi lacera deformatáque, pridé alterius, cuius diligentiæ & hoc beneficium tādiu debuimus, adsignatione tua quodam iure facta est, adeò vt nunc reddi potius, quàm donari videatur: tum quod in eo Senatu primas tenes, in quo huiusce studij fructus percipitur maximus, non ex honorariis, & (vt quidam veterum, sed paulò acerbius & iracundius dixit) aduocatorum stipe, sed ex animo & contemplatione ac scientia, præcipuè verò ex illa incredibili voluptate, quę liberis & ingenuis mentibus insita est, benefaciendi pluribus non amicis modò, sed quibuslibet, qua nihil esse puto quo ad Deum homines propiùs accedamus. Fuit & illa mihi propria caussa, quòd studiis nostris, & literarum nomine & paternæ amicitiæ recordatione pro tua summa gratia atque humanitate hactenus fauere visus es: & vt in posterum magis ac magis faueas, erit tibi hoc, si placet, gratitudinis atque obsequij mei pignus, si non dignum amplitudine tua, certè professione nostra saltem pro tempore non indignum. Bene vale Pręses amplissime. Lutetia Parisior. Kal. April. rebus prolatis, ↀ IↃ LXXX.

DE

DE QVINTILIANIS VETERVM SCRIPTORUM testimonia.

M. ANNÆVS SENECA *proœmio lib. x. Controuerſ.*

Pertinere ad rem non puto, quomodo L. Magius gener T. Liuij declamauerit, quamuis aliquo tempore ſuum populum habuit, cùm illum homines non in ipſius honorem laudarent, ſed in ſoceri ferrent: quomodo P. Aſprenas aut Quintilianus declamauerint. Tranſeo iſtos quorum fama cum ipſis extincta eſt.

Idem controuerſ. IIII *eiuſdem libri, quæ eſt de eo qui expoſitos debilitabat, vt ex mendicitate eorum mercedem acciperet.*

Circa hunc ſenſum P. Aſprenatis eſt ille à Quintiliano dictus, Neſcio vtrum vos miſerabiliores dicam quòd alimenta accipitis, an quòd huic datis. Accipitis enim quia debiles eſtis: ei datis per quem debiles eſtis.

M. FAB. QVINTILIANVS *lib.* IX. *Inſtitut. oratoriar. ad Victorium Marcellum cap.* III.

Et cur me prohibeat pudor vti domeſtico exemplo? Pater meus contra eum qui ſe legationi immoriturum dixerat, deinde vix paucis diebus inſumptis re infecta redierat, Non exigo vti immoriaris legationi, immorare.

IVNIVS IVVENALIS *lib.* II. *Satyr.*

—Hiſpulla tragœdo
Gaudet, an expectas vt Quintilianus ametur?

Item.

Sed iacet in ſerui complexibus aut equitis dic,
Dic aliquem ſodes heic Quitiliane colorem.
Hæremus: dic ipſa.

Idem lib. III.

Hos inter ſumptus ſeſtertia Quintiliano
Vt multum, duo ſufficient: res nulla minoris
Conſtabit patri, quàm filius vnde igitur tot

Quintilianus habet saltus!exempla nouorum
Fatorum transi felix & pulcer & acer,
Felix,& sapiens,& nobilis, & generosus
Appositam nigræ Lunam subtexit alutæ.
Felix,orator quoque maximus,& iaculator:
Et si perfrixit cantat bene.distat enim,quæ
Sidera te excipiant modò primos incipientem
Edere vagitus,& adhuc à matre rubentem.
Si fortuna volet,fies de Rhetore Consul.
Si volet hæc eadem,fies de Consule Rhetor.

C.PLINIVS *lib.II.Epist.*

Ita certè ex Quintiliano præceptore meo audisse memini.Narrabat ille,Affectabat Domitium Afrum,&c.

Idem lib.VI.

Erat non studiosorum tantum, verumetiam studiorum amantissimus,ac propè quotidie ad audiendos, quos tum ego frequentabam, Quintilianum, Nicetem Sacerdotem ventitabat.

Est & eius ad Quintilianum suum in eodem lib. epistola quæ incipit, Quamuis & ipse sis continentissimus & filiam tuam ita institueris vt decebat filiam tuam,Tutilij neptem.

M.VAL.MARTIALIS *lib.II.Epig.*

Quintiliane,vagæ moderator summe iuuentæ,
Gloria Romanæ,Quintiliane,togæ.

TREBELLIVS POLLIO *in Postum.iuniore.*

Fuit (quod solum memoratu dignum est) ita in declamationibus disertus,vt eius controuersiæ Quintiliano dicantur insertæ.quem declamatorem Romani generis acutissimum,vnius capitis lectio prima statim fronte demonstrat.

CÆLIVS LACTANTIVS FIRM.*lib.I.*

Optime Quintilianus in Fanatico, Istud,inquit,si deus cogit,iratus est.

Idem lib.V.

Ideo potentiores esse iniustos Deus permisit,vt cogere ad malum possent : ideo plures,vt virtus esset preciosa, quòd rara est. Quod quidem ipsum Quintilianus egregiè ac breuiter ostendit in Capite obuoluto.Nam quę,inquit, virtus esset innocentiæ,nisi laudem raritas dedisset?verùm quia natura sic comparatum est,vt odium, cupiditas, ira, in id quod incubuerint agant cęcos,supra hominem vide-

tur culpa vacare. Alioqui si pares omnibus affectus dedisset, pietas nihil erat.

Idem lib. VI.

Nulla est tam perditi pudoris adultera, quæ non hanc caussam vitiis suis prætendat, iniuriam se peccando non facere, sed referre. quod optimè Quintilianus expressit. Homo, inquit, neque alieni matrimonij abstinens, neque sui custos, quæ inter se natura connexa sunt.

D. MAGNVS AVSONIVS *in Panegyrico.*

Diues Seneca, tamen Consul, arguetur rectiùs quàm prædicabitur non erudiisse indolem Neronis, sed armasse sæuitiam. Quintilianus consularia per Clementem ornamenta sortitus honestamenta nominis potius videtur quã insignia potestatis habuisse: quomodo Titianus magister sed gloriosius ille municipalem scholam apud Visontionem Lugdunúmque variando, non ætate quidem, sed vtilitate consenuit.

Idem in commemoratione Professorum, de Ti. Victore Mineruio.

Primus Burdigalæ columen dicere Minerui,
Alter Rhetoricæ Quintiliane togæ. *& postea*
Adscrat vsque licet Fabium Calagurris alumnum,
Non sit Burdigalæ dum cathedra inferior. *&*
Seu libeat fictas ludorum euoluere lites,
Ancipitem palmam Quintilianus habet.
Dicendi torrens tibi copia, quæ tamen aurum,
Non etiam luteam volueret inluuiem:
Et Demosthenicum, quod ter primum ille vocauit,
In te sic viguit, cedat vt ipse tibi.

Idem in Misella.

—memorabo Quietos,
Agricolas, legúmque Catos, fandíque potentes,
Præsidium sublime reis, quos curia summos
Municipum vidit proceres, propriúmque Senatum,
Quos prætextati celebris facundia ludi
Contulit ad veteris præconia Quintiliani.
Quíque suas rexere vrbes, purúmque tribunal
Sanguine, & innocuas illustrauere secures.

HIERONYMVS *in Chronico.*

Olymp. 211. M. Fabius Quintilianus Romam à Galba perducitur.

Olymp. 217. anno Domitiani 8.	Quintilianus ex Hispania Calagurritanus primus Romæ publicam scholam apeтuit, & salarium è fisco accepit.

Idem ad Præsidium.

Puto te Quintiliani controuersiæ recordari in qua pauper causatur, dolens ob interitum apum, flores ab impotentissimo diuite venenatos.

Idem in Quæst. Hebraic.

Me verò procul ab vrbibus, foro, litibus, turbis remotum, sic quoque, vt Quintilianus ait, latentem inuenit inuidia.

Item.

Nec mirum hoc in conceptu fœminarum, vt quales perspexerint, siue mente conceperint, in extremo voluptatis æstu quo concipiunt, talem sobolem procreent, cùm hoc ipsum etiam vt equarum gregibus apud Hispanos dicatur fieri, & Quintilianus in ea controuersia in qua accusatur matrona quod Æthiopem peperit pro defensione illius argumentatur hanc conceptus esse naturam quam diximus.

Idem aduersus Vigilantium.

Iste Caupo Calagurritanus, & in peruersum propter nomen viculi mutus Quintilianus miscet aquam vino.

Idem ad Pammachum de obitu Paulinæ.

Felices, inquit Fabius, artes essent, si de illis soli artifices iudicarent.

Idem ad Pammachum, de optimo genere interpret.

Hilarius nostrorum temporum confessor, duodecim Quintiliani libros stilo imitatus est & numero.

Idem Præfat in Abdiam.

Dicit & Tullius tuus adolescentulo sibi inchoata quædam & rudia excidisse. Si hoc ille tam de libris ad Herennium quàm de rhetoricis, quos ego perfectissimos puto, ad comparationem senilis peritiæ dicere potuit: quantò magis ego liberè profiteor & illud fuisse puerilis ingenij, & hoc maturę senectutis. In libris quoque contra Marcionem Septimius Tertullianus hoc idem passus est, & Origenes in Cantica canticorum, & Quintilianus in XII. libris institutionis oratoriæ. ex quibus ostenditur vnam quanque ætatem in quo esse perfectam, & ex annorum debere numero iudicari.

SID-

Tua verò tam clara, tam spectabilis dictio est, vt illi diuisio Palæmonis, grauitas Gallionis, abundantia Delphidij, Agræcij disciplina, fortitudo Alcimi, Adelphij teneritudo, rigor Magni, dulcedo Victorini, non modò non superiora, sed vix æquiparabilia scribantur. Sanè ne videar sub hoc quasi hyperbolico Rhetorũ catalogo blanditus quippiam gratificatúsque, solam tibi acrimoniam Quintiliani, pompamque Palladij comparari non ambigo, sed potius acquiesco.

Idem in panegyrico ad Anthemium.

Qua Crispus breuitate placet, quo pondere Varro,
Quo genio Plautus, quo flumine Quintilianus,
Qua pompa Tacitus nunquam sine laude loquendus.

Idem carmine ad Magnum Felicem cos.

Acrem Lampridium, Catum, Leonem,
Præstantémque tuba Seuerianum,
Et sic scribere non minus valentem.
Marcus Quintilianus vt solebat.

RVFINVS *Gram. Antiochens. Comment. in metra Terentiana.* Quintilianus in arte, &c.

AVR. CASSIODORVS *de Rhetorica, ex lib. Disciplinis.*

Quintilianus etiam doctor egregius, qui post fluuios Tullianos singulariter valuit implere quæ docuit virum bonum dicendi peritum à prima ætate suscipiens, per cunctas artes ac disciplinas nobilium literarum erudiendum esse monstrauit, quem meritò ad defensionem sui totius ciuitatis vota requirerent. Libros autem duos Ciceronis de arte Rhetorica, & Quintiliani duodecim Institutionum iudicauimus esse iungendos, &c.

Idem in Chronico ex Hieronymo, vt videtur.

Siluano & Prisco coss. Quintilianus ex Hispania primus Romæ scholam publicam aperuit, & salarium è fisco accepit.

ISIDORVS *Hispalensis lib. 11. Etymolog. De Rhetorica.*

Hæc disciplina à Græcis inuenta est, Gorgia, Aristotel. Hermagora, & translata in Latinum à Tullio videlicet, & Quintiliano, & Ticiano, sed ita copiosè, ita variè vt ea lectori admirari in promptu sit, comprehendere impossibile. Nam membranis retentis, quasi adhærescit memo-

riæ ſeries dictionis : at mox repoſitis, recordatio omnis elabitur.

Vetus interpres Lucani, ad eum locum lib. IV.

Vita breuis nulli ſupereſt qui tempus in illa

Quærenda ſibi mortis habet-

Senſus, *inquit*, hic eſt. Non eſt putanda breuis vita quæ habet ſpatium, quo vnuſquiſque ſibi quęrat exitium: quod non euenit niſi forti viro qui facilè contemnit interitum. Vnde Quintilianus, Faciamus de funere remedium, de neceſſitate virtutem. Solus vixit quoad voluit, qui mori maluit.

M. FABII QVINTILIANI DECLAMATIONES.

: : manifeſtum eſt, & in hac tamen ciuitate extra controuerſiam præcipue . . poſitum . . eos qui à ſe homines occiſos eſſe fateantur teneri lege. qui diſtingues igit . ſa . etc. Occidiſti adulteros. Quis igitur dubitat hoc in ciuitate à legibus permiſſum? Adulterum, inquit, cum adultera liceat occidere. Quid aliud feci? ſed non licuit occidere tibi. & in hoc omnem calumniam ſuam contrahit . negat mihi licuiſſe occidere: primùm , quòd ius ciuis non habuerim eo tempore quo exul eram, nec ad me iura pertinuiſſe, quòd exulo. Si in perpetuum exilium miſſus eſſem , forſitan poſſet de hoc quæri, an ad leges pertinuerim , cum illud ex lege fieret quòd exularem. Quinquennale verò exilium dubium eſt quin . . . . . . proceſſerit abſente me neque erat cauſa propter quam vis inferretur ei qui imprudens occidiſſet . non damnabatur animo, aut ſceleris ea pœna erat. ſed vt pertinuerit, inquit ad te lex . . . tamen tibi non licuit, cùm ad occidendum venire

venire non licuerit. Lex enim quinquennio te iubet exulare. . puta me contra ius rediisse si . in præsentia . tanquam contra ius redissem . Non tamen mihi obiicere debes quòd occiderim, sed quod . tingente fecisse contra leges . contra illam tamen legi feci . ad iudicium pertinet . . sic etiam redire mihi licuisse . . hoc rerum . . occidere licere. . Ergo lex qu . . significat omnia . . . quæ aduersus adulteros scripta est, vt contra alias leges . ab exilio, nec homines occidere licuit. sed quemadmodum homine . . erant ita reuer . .

SERMO.

Locus patens, quomodo, quantum liceat aduersus adulteros. sed in hac controuersia facere oportet in communibus ferè, vt quoties communem dixerimus locum, ad proprium reuertamur. Communis est locus aduersus adulteros omnes. Proprius, aduersum hos adulteros.

DECLAMATIO.

Itáne mulier impunè peccasit, quæ calamitatem viri sui pro occasione habuit . bus erat, cui quinquennium breue videbatur. æquale enim illud fuit adult. . . narrabatur cuius opinio . . dum frequens, sed penè continuum ac perpetuum fuit. Ne quis autem existimet cum adult . . vnius tantum vindicandum . ad exemplum totius ciuitatis.

CCXLV.

QVI DEPOSITVM INFICIATVS FVERIT. QVADRVPLVM SOLVAT. Qui filium luxuriosum relinquebat, pecuniam apud vnicum deposuit, & mandauit vt redderet emendato. Petit adolescens pecuniam. ille quadruplum petit.

SERMO.

. . *videtur hic adolescens* . . *tamen asper exactor* . *quoniam persona nobis proponitur amici, & amici hoc ipso de quo agitur probati. Nam ita faciliùs ostendemus omnia eum fecisse adolescentis istius causa, si ne reus quidem vsquam ad odium compellitur.*

DECLAMATIO.

DEPOSITVM QVI INFITIATVS FVERIT, QVADRVPLVM SOLVAT. Infitiari, est depositum nolle soluere.

Itaque ne actio quidem hæc dari potest nisi aduersus eum qui damnatus fuerit. Eo enim tempore quæratur necesse est, an habeat pecuniam & an infitietur: neque omnino quadruplum soluere debet nisi simul conuictus, quare si hanc tantum negasset aliquando, & postea obtulisset, non tamen poterat videri quadruplo obligatus; cùm hoc ipsum quadruplum cum ea summa habuerit quæ negatur. Quid si & absolutus est hoc iudicio cum in quadruplum damnari poterat. neque enim ideo debet quadruplum soluere, quia potuit ne simplum quidem soluere, si ipsam pecuniam quæ à patre tuo apud amicum . . . velles, non liceret tamen tibi rem iudicatam retractare. Hoc ergò fieri potest, vt rem non potueris repetere, pœnam repetas?

SERMO.

Hæc circa ius, illa circa æquitatem. Qui quadruplum ab infitiatore petit, illa dicere solet: Oportet pœnam esse auaritiæ, & affici supplicio cupiditates. Neque enim aliter fides constare poterit apud omnes, nisi metu contineatur. Depositum hoc eo magis vindicandum, quod ferè secreta sunt citra probationem: non potest omnino in hoc arguere auaritiam.

DECLAMATIO.

Depositum quo tempore petisti luxuriosus adhuc, si noluisses confiteri, haberes pecuniam, nondum tamen debebatur. Non est in depositis simplex conditio. Deponitur aliquid, quod quandocunque repetitur, reddendum est. Deponitur aliquid in tempus. Hoc quomodo depositum erat? vt acciperes cùm luxuriari desisses. Quo tempore repetebas, adhuc luxuriabaris. Non debebatur ergo, nec potest videri infitiatum quod eo tempore negauit, quo illi extorqueri non posset vel confitenti. Quare tamen negare maluit quàm hoc iure vti? Quoniam te luxuriosum, spes adhuc pecuniæ faciebat. An non hoc est quod te fecerit frugi? Didicisti tibi pecuniam . . . & labore seruandam. At mehercule vereor ne citò obtulerit. Sine dubio te discussam luxuriam vis probare auaritia. & hæc ipsa accipiendæ pecuniæ fames alias videtur prodere cupiditates. Satis erat homini frugi quod accepisti. Itaque & alias quoque conditiones frugalitati tuæ ponit amicus paternus si vixeris quomodo videris fecisse, si tenendi potius patrimonij quàm auferendi habueris curam,

est ad-

est adhuc quod tibi possit tribuere patrimonium paternum: sed adhuc habet suum.

CCXLVI. *Soporatus fortis priuignus.*

Qui fortitet fecerat, bello imminente soporem ab nouerca subiectum bibit. Causam dixit tanquam desertor. absolutus accusat nouercam veneficij.

DECLAMATIO.

Etiam si, Iud. euentus proximæ causæ satis videri potest etiam in hanc quoque pronuntiasse, primùm tamē doloris mei professionem dissimulare non possum, quòd nouercam antè accusare non potui. Debeo quidem sententiis iudicum omnia: homo tamen grauissimam iniuriam passus, adhuc tantùm absolutus sum. Verùm me quamuis præcipuè in hoc iudicium agat vltio talis, illud quidem periculum fallit. hodie constituetis an meritò absolutus sim. Inter summa discrimina reip. non fuit venenum . . . . ego deserui. si quis autem ad hanc præteritorum indignationem adiicere etiam formam ipsam iudicij potest, illud certè est quòd nulla possit tollerare patientia, quòd se mihi contēdit nouerca beneficium dedisse. vos estimabitis quid de persona hac sentiatis. non fecisset hoc mater: certè quod mihi satis est pater non fecit.

SERMO.

Quotiens finiendum erit, primùm intueri debebitis, quid vtraque pars velit: deinde, id quod vult, quàm breuissimè complecti. Quare negat venenum esse qui pro reo dicit? quia non occiderit, neque sit mortiferum. Quare dicit venenum esse qui accusat? quoniam medicamentum sit, & efficiat aliquid contra naturā. Ergo non est satis id modò videri venenum quod occidat. sed hac omnia venena sunt. ad tuam quidem finitionem etiam mortiferum istud erit. Nam cùm id ageres vt desererem, desertorem pœna sequatur: etiam id quod deesse huic medicamento videbatur, adyceres.

DECLAMATIO.

Veneficij accuso. Veneficam dico quæ soporem dedit.

Q

Vnde tibi in hos vſus venena? notiora ſunt quædam, pernicie & experimento deprehenduntur, adeò vt aliqua publicè dentur. Hoc quid eſt quod tu vis vocari in tempus venenum, quo mens aufertur, quo corpus grauatur, quo membra ſoluuntur. Sæpe in ſcelere virtutis eſt noſſe veneni modum eo magis quòd videmus copia conſtare, quòd temperamento quodam vt ſtetur citra mortem. Si quis accuſare te veneficij voluiſſet illo tempore quo ſanè non vacabat, ſi protuliſſet corpus meum, quod non ſolùm motu corporis familiæ conclamatione excitari non potuit, ſed belli tumultu, & fragore ſignorum, & trepidatione totius ciuitatis victurum promitteres? Veneficium ſcientia docui, veneficium periculo docui: volo dicere & de animo. Potionem iſtam cui dediſti, quo tempore dediſti? Priuigno dediſti. Si alio tempore dediſſes, deceptam te putarem, nunc excogitaſti potionẽ, quæ me lege occiderit. Equidem ſi me interroges, vixiſſe me illo tempore non arbitror. Quid enim, prô dij immortales, aut in qua parte naturæ locauit me nouerca? Bellum mihi nuntiatum eſt, & hominem quem nõ peregrinatio detinuit, non abſentia vlla à periculo ciuitatis relegauit, quid acti ſit manente me intra muros, commilitones mei narrauerunt: Dicitur ingens fuiſſe prælium, commiſſa vtrinque acies, dubia ſæpe victoria, & huc atque illuc ſpes inclinata, cùm interim miles in quo plurimum fiduciæ, in quo maximum momentum videbatur, in nulla parte viſus auditur. Quid plus contingere potuit hoſti ſi periſſem? non alio modo audiui bella quàm auorum proauorúmque temporibus. At ſi mihi detur emendatio præteritorum, vtinam nouerca illud ſtatim venenũ dediſſet quo vita auferretur, illa potione conſumptum tota ciuitas ad rogum tuliſſet, celebraſſet laudes, etiam temporis diſcrimen multum attuliſſet admirationis. Illa dicerent homines, Non tuliſſemus hæc ſi vixiſſet. Ego, inquit, tantum animo bono feci. Erubeſcite matres, quæ amplexæ armatos iam liberos, impiæ tamen iam eſtis mei exemplo. Inuenta eſt tota ciuitate magis amaret vna quę parceret nouerca. Non dico de his adhuc quæ ſecuta ſunt: non illam iudicij contumeliam. Interim tamen, quid mihi potuit grauius accidere? Quam ego, dij deæq; perdidi occaſionem? Obtulerat deus tempus merita gemi-

nandi

dandi. venerat dies approbandi quod fortiter feceram, id non fortunam fuisse. Felices commilitones mei hostium terga vidistis, calcastis cadauera, victoriam publicam clamore læti retulistis: at ego quando pugnandum est, interrogaui, longámque illam nouercæ noctem tandem emensus, non mente, non gradu constiti, ac mihi vicisse ciues meos accusator indicauit. Videor ex magna parte etiam approbasse caussam proximo iudicio, Quo enim modo absolutus sum, nisi illa accusatori dicerem, vis tenuit, & deuicta mens.

CCXLVII.

RAPTORIS DIVITIS BONA MARITI VXOR ACCIPIAT. Adolescens locuplex rapuit, priusquam optaret puella, misit ad eam propinquos rogatum vt nuptias haberet. Audita illa precibus, tacuit & fleuit. Percussit se adolescens. prius quàm expiraret. optauit illa nuptias. petunt bona propinqui & vxor.

SERMO.

Demonstranda vobis est via. Videte quid vtraque pars velit, quid vtraque pars dicat; & illud quàm fieri potest breuissimè & significantissimè comprehendite. Vt puta dicit hæc puella; vxor sum. Nuptias enim optaui. Optando statim maritum habere illum cœpi. necesse enim erat illi marito esse si viueret. nec tempore vt patrimonium, sed iure. Hæc certò comprehendenda sunt finitionibus. Dicit pars diuersa, Non fuisti vxor. non subsisti cum illo. optione tradita quidem illi, sed statim discessit post vocem. Hoc finitione comprehendendum est. Vxor est quæ fœmina viro nuptijs collocata in societatem vitæ venit. Tum non est tradita. Illa quid dicit? Vxor est cuius cum viro matrimonium factum est. Pars diuersa hoc dicit. finitio interim dicitur falsa, interim parum plena. Nos neque falsam possumus dicere partis aduersæ finitionem, neque parum plenam. nec tam in subuertenda ea morari debemus, quàm in confirmanda nostra. Sit ergo vt non infirmandum finitionis genus, ita ad conuincendum nimis plenum. Non possumus enim dicere, Ea quæ viro per nuptias tradita in societatem vitæ venit, sed non tantum hæc vxor, sicut non negaremus vxorem si ita finiremus, Vxor est quæ per nuptias à parentib. in matrimonium tradita in

societate multis annis fuit. Illud, A parentibus tradita, non necessarium in finitione uxoris sit: Ista falsa quidem non sunt, sed plerisque detractis, erit adhuc uxor. Fingamus enim factas esse nuptias, consecutam statim alterius mortem: erit profectò uxor etiam te consiciente, tradita, si in societate vitæ non fuerit. Quomodo ergo ista societas vitæ adiecta nō quidem mentitur, sed adijcit necessarium: ita illud quoque, nuptiis collocata, efficit uxorem. sed non hoc solùm modo erit. Fingamus enim nuptias quidem fecisse nullas, coisse autem liberorum creandorum gratia: non tamen uxor non erit, quamuis nuptiis non sit collocata. Videamus igitur, si ista superuacua & circunfusa sunt, finitio huic nomini sufficit. neque enim hoc intueri debetis quid desit, sed quid satis est.

DECLAMATIO.

DIXI vxorem esse cuius cum viro matrimonium factum est. Quid amplius? Nam sicut coitus atq; congressus citra ius non efficeret vxorem, ita vxor etiam citra hęc manet. Id ex quotidianis & in frontē incurrentibus approbari potest. Nam vt ab ipsis incipiam: comprehendo vxorem duxisse dici hoc ante noctem, hoc ante congressum, hoc primo statim iure, & fortasse in aliis possit videri necessarium expectare, hæc de nuptiis conuicimus. Est quidem ius patrimonij explendum, tamen expecto & circuitum, & quod id peto, matrimoniū iungendum, hæc ineiusmodi conditione non sunt expectānda, quin antecesserint. Raptor si non occiditur, iam maritus est. Id sic quoque accipitur: qui maritus erit, non est cœlebs: quæ vxor, non vidua aut virgo. De vtraque vos persona ergo volo interrogare. Putemus statim optione finita quęri de adolescente. Diceréſne illum esse cælibem? at si diceres, ille occurret. Dic igitur cælibem: vxorem potest aliam ducere: virginem hanc aut viduam non diceres At de altera quæri superuacuum est. si viduam, interrogo an esset aliquis cuius nuptiarum habitura esset ius puella. crederem igitur neque illam virginem esse constare, & illum non esse cælibem, si hæc vxor & ille maritus. Nunc quæro, cuius ille maritus, cuius hæc vxor. Nuptias tamen in domo. Nuptię in aliis sint sanè necessariæ. quamquam ne id quidem vtq; ius exigit, causam tamen in domo hanc habeto ostendendæ voluntatis, filiam tibi aut eam ipsam

coniugi

coniugi quæ sui habet potestatem. Hoc quod nuptiæ efficiunt, optio fecit. videamus an etiam fortius atque vehementius. quippe illic voluntas, hic etiam necessitas quæritur. Ausim dicere vtique in hoc genere litis, nullas esse digniores quæ retineant maritorum hereditates quàm eas quæ vxores ex raptu esse cœperunt: quoniam post raptum nulla vxor est nisi beneficio suo. ac forsitan inde etiam lex ista descendit. Ad illa libet peruenire ad quæ pars diuersa vocat. An hæc digna sit quæ vxoris nomen accipiat: si hoc tantum dicerem, meruit hereditatem pro iniuria, posset tamē videri hereditas ista genus quoddam satisfactionis. Amata est ab adolescente, Debet quoque hoc valere in portione litis huiusce, nihil ille maluit quàm ista bona etiam si viueret, esse communia. Ille fecit his bonis hanc legem. Sperauit de ea adolescens. Ideo rogare ausus est, nuptias petiit puella. non dico nunc de iure. cogitate quātum beneficium dare voluerit, imò quod ad ipsam pertinet, dederit. remisit iniuriam ruptæ virginitatis ea cui lex & mortem vindicare permisit. Sed serò hoc dedit. Etiam si huius tarditate factum esset, non illius festinatione, noli tamē mirari pudicam; si castitas non statim iræ suæ imperare potuit satis præstat rapta quæ non citò optat. At enim iam vulnerato optauit, quoniam moriturum sciebat. captauit hereditatem. Num igitur animum puellæ à primis temporibus raptor ignorauit? Magnum clementiæ argumentum. Cui potestas adeundi magistratus statim, emissa continua vox, quà se & iniuriam suam vlcisceretur, finiret onera pudoris sui, audit rogantes diu. primum hoc præiudicium eius est quæ exorari possit. Rogari velle, pro rogato est. hoc tantum non satis erat, Iudices, si dicerem, Non negauit. Atqui dolor erumpit, & nunquam ira ferè silentio cōtinetur. Miseret me adolescentis optimi alioqui & nimis verecūdi, quòd sic animum eius interpretamini. satius erat dicere, Non negauit. Audeo dicere, Iud. promisit. neque vnum promittendi genus est. Voluntas hominum non tantùm voce signata est. An verò si manu promisisset, an vultu annuisset, dedisse fidem & confirmasse spem puella videretur, quæ facie affectum, quæ totis oculis misericordiam prodidit? fleuit: idem fecit quod illi qui rogabant. ad mentionem periculi, ad mentionem carnificis, vberes lacrymas profudit. certè non video affectum

qui occidat. Sed tacuit. alioqui hoc vos exigebatis ab ea modò virgo fuerat, quæ hoc nomen paulò antè perdiderat, vt de nuptiis loqueretur nisi vbi necesse erat? Ea post vulnus optauit. Ecce maiorem misericordiam. suscepit raptoris sui misera curationem. queritur quippe de fortuna, quòd beneficium perdidit. neque enim diuellere poterat tam altè exactam manum. misera existimabat hoc eum fecisse causa miserationis. peruenit tamen aliqua ad illum lætitia datæ salutis: etiam si breuis, tamen grata est voluptas. At voce eius audita certè oculos sustulit. si nihil aliud, hoc certè solatij tulit, non mori se tanquam damnatum. non illum quamuis semianimem atque palpitantem inuasit carnifex, vulneratum cruentúmque per ora populi traxit, non illud caput vel exanime lege recisum est. prô immitis, qui de summa clementia tam triste fecit exemplum.

CCXLVIII. *Octo anni duplicis imprudentiæ.*

IMPRVDENTIS CAEDIS DAMNATVS QVINQVENNIO EXVLET. EXVLEM INTRA FINES LICEAT OCCIDERE. Qui cædem per imprudentiam commiserat, abiit in exilium. ibi tertio anno exilij aliam cædem similiter commisit. expleuit tempus quinquennij ex eo tempore quo iterum occiderat. Redeuntem illum post octauum annum occidit quidam intra fines. Reus est cædis.

DECLAMATIO.

NON continuò occisus homo ad crimen & ad dânationem pertinet, cùm hoc interim legibus facere liceat. Quotiens autem licet etiã oportet. Exulem occidere intra fines licet. Id ius dupliciter efficitur. Aut enim redit cui omnino licet, aut non redit nisi licet. nescio an ex iis duobus etiã iustius videatur occidi cùm redit cõtra leges, qui aliquando iure rediturus sit. Illum enim sanè cupiditas patriæ & vltima desperatio cogat aliquando furtum facere iuri. Præterea cùm aut ita reuertantur exules tanquam in hoc fallant, aut ita tanquam his facere liceat, aliquando magis ij occidendi sunt qui palàm contra ius reuertuntur. Illis enim remissum furtum non vtique nocet in exemplum, neque is qui se agnoscit contra ius reuerti, diu intra fines mansurus est. Is verò qui contra legem sciens

redit, tentat iura vincere, & in impudentia sua perseueraturus est, Videamus nunc, an sicut cùm decessisset, occisus est, reuerti tempore illo liceat. IMPRVDENTIS CÆDIS DAMNATVS QVINQVENNIO EXVLET. Vtrum hoc intelligimus singulis cædibus quinquennium esse constitutum? an intersit aliquid quotiens quisque peccauerit? nulla inuenietur ratio qua duæ cædes octo annis exulatum efficiant. Nam si imprudentis cædis damnatum quinquennio exulare oportet, nihil intererit quot quisque occiderit. Ego igitur hoc dico, Quotiens commissa sit cædes, totiens quinquennium esse ponendum. & hoc satis firmè tueri alienarum rerum exemplo possumus. Fingamus talem legem, vt qui furtum fecerit, soluat quadruplum. Ponamus quamlibet pœnam ei qui iniuriarum fuerit damnatus. Num dubium est quin quotiens iniuriam commiserit, totiens passurus sit & pœnam? Ergo si animaduersio contra singula delicta constituta est, hic bis deliquit, bis puniri debuit. Decem annis exilium implere debuit. Sed ex eo, inquit, tempore quo sequentem cædem commisit, quinquennium expleuit. Nihil mea refert vtrum sequenti cædi non reddiderit tempus, quod debebat etiam priori. Nam si quinquennium ex triennio numeras, illud prius non est satis plenum; si adsignas priori cædi suum tempus, non cepit exulare sequenti cædi nisi post quinquennium. Explica enim mihi medium illud biennium. an hoc dicis, nihil interest? Dic mihi, quo modo magis exulauerit quàm si vnum occidisset. Quod est istud contra leges compendium, vt idem illud biennium prioris pœnæ vltimum sit, sequentis primum? Libet interrogare tanquam præsentem. Illo medio tempore vtri exulasti. cuius hoc morti lex præstitit? Fingamus enim duos statim occisos, vt duos, ita etiam plures, & ad quemcumque numerum: nulla differentia est, inter eum qui in vno lapsus est, & eum qui satisfactionem pluribus debet? IMPRVDENTIS CÆDIS DAMNATVS QVINQVENNIO EXVLET. Ista ratione statim poterat post quinquēnium redire, siquidem hoc dicere satis est, Cædem imprudens commisit, quinquennium exulauit. Videamus nunc quam rationem secuta sit lex constituendæ eiusmodi pœnæ, quam mehercule videtur mihi priore clementia, quàm iustitia constituisse præ

morte hominis innocentis, pro vita quinquẽnio denique constituit absentiam. Ego quidem impudentiam illius vel in hoc mirari satis non possum, quòd festinauit tam citò in patriam reuerti. Est enim vt sibi aliquis vnum casum remittat, & semel lapsus errore se humanæ necessitatis excuset: hic verò qui commisit iterum idem quo exilium metuit, computatis diebus atque horis legem tantummodò inspexit, non etiam crimina sua numerauit: nihil verecundiæ suæ adiecit, nihil pudori. Quis autem indignari potest eum interfectum qui occiderit duos? Nam si vlla hoc loco miseratio est, debet esse pro illis. hæc dicerem tanquam de eo ad quem lex pertineret quæ cædem imprudentem dãnaret. lex quomodo constituit? IMPRVDENTIS CÆDIS DAMNATVS QVINQVENNIO EXVLET. Nihil mea interest, an imprudens occiderit. non enim iustitia constitutum est, vt qui imprudens occiderit, quinquennio exulet: sed qui cædis damnatus imprudentis sit, quinquennio exulet. Hominem occidit in exilio fortasse imprudens. constitui tamen oportuit ab imprudente esse occisum. Nam quotiens aliquis interfectus est, aut id quæritur, an omnino interfectus sit ab eo qui arguitur: aut id, an ab imprudente, aut per imprudentem sit interfectus. hic quidem certum esse pronuntiari oportuit. non modò alterum quinquennium debuit legi, sed perpetuam penè pœnam. Imprudentis cædis damnari, genus absolutionis est. hoc illi non contigit. Remittamus tamen in præsentia perpetuam pœnam. De illo quis dubitabit, non posse eum damnari nisi post exactam iam quinquennij proprij pœnã? Fingamus illi quinquennio peracto redire licuisse. accusari tum debebat, tum damnari cùm in alterum quinquennium abiisset. Et, rogo, quid interest idem istud quo tempore exilij fecerit? Si peracto iam quinquennio, aut in fine certè quinquennij hominem per imprudentiam occidisset, num dubium, quin vobis confitentibus alterum quinquennium erit debiturus? Ita bene illi cessit, quòd hominem citius occidit.

SERMO.

Hæc ferè sunt quæ in themate sunt posita. Vt imprudens occi-

disse

dixisse videatur, superuacuum habeo quærere quicquam de animo illius, quamuis duos occiderit.

CCXLVIIII. *Abolitio adulteri fortis.*

NE LICEAT CVM ADVLTERA MARITO AGERE, NISI PRIVS CVM ADVLTERO EGERIT. Cœpit agere maritus cum eo quem adulterum esse dicebat. Bellum incidit. Inter moras iudicij fortiter pugnatus qui accusabatur. Petit præmij nomine iudicij abolitionem. impetrauit. Vult agere cum adultera. CD.

SERMO.

An semper cum adultero prius agere necesse sit, an hic egerit, an etiam si quid defuit actioni, quoniam tamen publico iudicio interceptum est, non debeat huius actionibus nocere. quæ mens fuerit præmium dantis Reip. vtrum vni abolitionem iudicij, an per coniecturam vtriusque & adulteræ dederit. Summum quod in omnibus controuersiis est, vtrum æquius sit.

DECLAMATIO.

ADulterij ream defero, puto, hoc auribus vestris non nouum crimen est quod satis est. non ab hac cœpi. qualem causam pertulerim sic æstimare potestis. petitur altera abolitio. ille optauit: hæc præscribit. neuter negat postea videbo an isti oporteat tantum præstari quantum viro forti. Interim semota personarum ratione, ipsam excutere legem volo. NE LICEAT, inquit, CVM ADVLTERA AGERE MARITO, NISI PRIVS CVM ADVLTERO EGERIT. Differo illa quæ fecit. Differo quę passus sum, hoc in præsentia dico non vtique semper exigi vt prius agatur cum adultero. Id vobis, iudices, facilimè persuaderi poterit, si non tam iniustos, neque tam imprudentes existimatis legum latores fuisse, vt necessitate præstringerent ea quæ præstari non possent. Satis sine dubio lex ipsa dicendo, Ne prius cum adultera agatur quàm cum adulterio actum fuerit, ostendit se de his loqui, quorum vterque accusari potest. Admonebo tamen vno aut altero argumento, quantam lex ipsa, si ita accipitur, passura iniuriam sit. Fingamus enim adulterium vel sua voluntate, vel ita interueniente fato statim decessisse. hoc iustum poterit videri, vt quoniam alterum debito supplicio fata subtraxe-

rint, altera quoque impunitatem mereatur? Fingamus alterum conscientia criminis profugisse, nullomodo facere sui potestatem, nunquid exigetis vt ideo cum adultera nõ agatur, quoniam adulter crimen verum esse confessus sit? Nullo modo id iustum videri potest. nam is qui dicit, Cũ adultero prius agere debes, illud dicit, Prius cum adultero age. Fingamus enim vel à te ipsa, vel ab alia nobis adulterij rea hanc quoque proponi præscriptionem. Nónne illa patronorum defensio firmissima erit, Habes adulterum, lex te ab illo ordiri iubet: quid transilis? hoc in hanc non potest dici. Quis igitur credat eius conditionis esse iura vlla, vt aliquid non liceat & necesse iura vlla, vt aliquid non liceat & necesse sit? Nam si mihi hoc ab ea dicit, Accusa prius adulterum: ad te venio, Respon. accusare adulterum volo. hæc dicerem si non inchoassem, si nihil fecissem. Nunc egi cum adultero, & si contentus essem voluntate legis, agere volui, per me non stetit. Habet lex animum meum. Cœpi, egi, nec lex vtique vllo scripto hoc comprehendit, vt mihi necesse sit agere vsque ad finem. Nam etsi iudices consedissent, & absoluissent, ego tamen egeram. Apparet igitur non exitu iudicij constare actionem sed introitu. Igitur si absolutus esset is quem tuum adulterum dicebam, agere mihi tecum licebat, & ista præscriptio nulla esset. Nunc non licebit agere, quia se confessus est absolui non posse. Egi. Puta enim eadem statim die qua reum detuli, interrogari te. quid faciam? an antè cùm album descripsi, cùm iudices reieci, per illas omnes moras iudiciorum longas nimium & pro nocentibus compositas, quid aliud feci quàm vt agerem? non inficiaberis me agere cœpisse. quid * qui agere cœpit, quia semel contigit, num cùm agere cœpi. neque enim videri possum agere cœpisse nisi egissem. ergo quantocumque tempore egi, nihil obest non consummasse. neque enim eum qui non vicit, negaueris pugnasse: neque eum qui fructus non percepit, negaueris possedisse: aut eũ qui naufragium fecerit, negaueris nauigasse. Sed abolitionẽ petit. vel hoc argumento satis iusto probare possum egisse me. Tũ igitur cum abolitio petebatur quid ego eram? Actor, vt opinor, & accusator. Quid ille erat? Reus opinor. Atqui hoc nomen nunquam in eum aduersum quem non agitur, cadit. Tu hodie quid pugnas? ne aduersus te agere inci-

incipiam? Nam euentus vt tu vis videri, dubius est. Contrà multa accidere possunt adhuc propter quæ iudicium ipsum non agatur. Præscribis tamen ne agam, id est, ne nomen tuum deferam, ne te legibus obligem. cùm igitur tecum acturus sim si statim cum illo iam egissem, putemus non contineri actionem non finitio iudicio Si tamen mea culpa accidit quominus iudicium finiretur, satis iniuriæ passus sum in priore iudicio, & potest apud æquos iudices pro actione perfecta haberi. quoniam mihi agenti consumare non licuit. Dixi igitur ea quæ ad causam pertinebāt, neque semper priorem adulterum accusari posse, & à me actum esse, etiam si non esset perfecta actio, tamen quoniam republica interueniente & lege viri fortis perfecta non esset, proinde eam haberi oportere ac si ego fecissem quicquid volui: propius accedere ad confessionem huiusce rei volo. Crimen adulterij duos continet. Ex iis necesse est qui cum adultero prius agit, agat & cum adultera. Num igitur hoc mihi dicere potest. Prius me agere tecum non oportet. secundo te loco ream detuli, secundo loco produxi ad magistratus. At quicquid secundum est, habeat aliquid prius necesse est. hæc natura ita sunt copulata, vt si cum adultero egi prius, tecum agam: si non egi, ago tecum prius tanquam cum adultero iam egero. Reliquum est intueri, iudices, voluntatem quoque reipublicæ quæ fuit tempore illo quo præmium dabat. Petit abolitionem vir fortis, vt opinor, sibi, nec potuit accipere nisi quam petit. Alioqui si hoc tempore & suam abolitionem petisset & tuam, primum omnium duo præmia petisset, vt, quantum libet meritis eius deberemus, nemo tamen passus esset duplici præmio vnam honorari militiam. Tuam abolitionem quare ipsi concesserimus? Nam abolitionis illi concedendæ ratio quædam fuit. Etiam si peccauit, etiam si grauem vni fecit iniuriarum, redemit tamen virtute, redemit sanguine, redemit vulneribus, In te quid spectauit abolitio? quòd vitiis tuis & cupiditate illum quoque bonum alioqui, vt apparuit, ciuem adulterum fecisti? Scio, iudices, hactenus pertinere actionem ad hodiernum iudicium, nec quæ sum obiecturus, cùm mihi accusare permiseritis, hodie dicenda sunt. Quomodo deprehenderim, quos testes, relinquo. illud tantum, qualem hanc puteris esse fœminam quæ defendi

noluit. Quanquam hoc iam prior ille confessus est, qui cum fortiter fecisset, cum recenti meritorum gratia niteretur, plus tamen putauit apud vos valere virtutem, & religionem, & fidem vestram sicut verè putauit. Hodierno igitur iudicio apparebit an illi abolitionem petere necesse fuerit. Non estis exhortandi mihi ad tuendam castitatem, ciuitati ante omnia necessariam. Matrimoniis, etiam si ego tacuerim, scitis contineri ciuitatem, his populos, his liberos & successionem patrimoniorum, & gradum hereditatum, his securitatem domesticam. quomodo enim peregrinabimur, quomodo ad colendos discedemus agros, quæ nobis securitas dabitur suspicientibus legationes publicas, euntibus in militiam cum frequenter bella sint? potest vobis contingere vt & præmium viro forti dederitis, & tamen adulterium vindicemus.

CCL. *Sortitio ignominiosorum.*

QVI INIVRIARVM DAMNATVS FVERIT, IGNOMINIOSVS SIT IGNOMINIOSO NE QVA SIT ACTIO. Duo adolescentes inuicem agere cœperunt. Sortiti sunt vtrius iudicium prius ageretur. Is qui forte vicerat, egit & damnauit iniuriarum, damnato agere volenti præscribit.

SERMO.

Patronum necessario dabimus. Nam etiam vt agere illi liceat, est tamen ignominiosus.

DECLAMATIO.

IGNOMINIOSO NE QVA SIT ACTIO. Si hodie primum deferret, necesse habebat pati cōditionem fortunæ suæ nunc præscribendi tempus abiit. Tum enim præscribere debuisti, si poteras cùm delatus es. Et in hoc ipsū præscribere, ne deferret neque enim vlla prescriptio inchoata iudicia peragi vetat, si inchoari aliquando prohibet. Actio isti cui præscribis, data est: nec data solùm, verùm etiam inchoata. Inuicem rei fuistis. Quid enim? tu initium putas actionis cùm iudices consederint, cùm ad dicendum surrexerit orator? Minimè. hæc enim tu fecisti felicitate actionis, & lex quæ ignominioso non dedit actionem, hoc expectauit ne omnino in causam educendi potestatem

testatem haberet, ne reum faciendi, ne in periculum perducendi. Quæ si omnia iam facta sunt, tempus præscriptionis transiit. Accedit & illud quod quærendū est, IGNOMINIOSO NE QVA SIT ACTIO iniuriarum earum quæ factæ sint postea quàm ignominiosus esse cœpit. Fecit iniuriam aliquis ei. fecit frustra ignominioso. videtur minus peccasse quam si aliquem ciuem, cui integer status esset, læsisset. Hunc contemptum vtique noluit damnationis lex esse, nisi post damnationem. Hoc autem de quo quæritur, confitearis oportet, actum esse ante damnationem. tam ignominioso noluit esse actionē, quàm ignominiæ vindictam: vt si ius emendi auferretur damnato, manerent tamen ea quæ emisset antequam damnaretur. Ergo non tempore præscribis, nec perire ei causa potest, cuius origo ante damnationem est. hæc dicerem cuicunque actione. Tecum agere inuicem cœpit, & agere cœpit iniuriarum. Quantopere autem voluerit huiuscemodi peragi iudicia legum lator ostendit, cùm iniuriarum damnatum ignominiosum esse voluit. Quare si apparuerit te malam causam habere, incipis rem iniquissimam postulare, vt tales pœnas quales præscribis, patiatur. Nā si tam grauem rem & tam intolerabilem lex iniuriarum putauit, vt ei qui commisisset tale delictum, omne ius pœnę auferret; quærendum de eo quoque est quod etiam forte factum est vt prior ageres, non quia atrocius erat quod querebaris. Quid portò? hac ipsa forte non hoc quæsitum est, vter prior ageret. Iam hoc ergo de quo contendimus, constitutum est. Illa enim forte duo iudicia ordinata sunt: & tum, cùm accusares, eras reus & proximo loco reus. Hæc ad ius, illa ad æquitatem. quod adeò iustum quàm te damnari si iniuriam tum fecisti? non enim ignominioso fecisti, & fortasse per te stetit, vt iniuriam hic quoque faceret. alioqui tu si quam fiduciam haberes innocentiæ tuæ, nónne his ipsis quibus excludis illum, confideres? quid times? accusabit te, neminem postea accusaturus. cæcidit te. fecit iniuriam. confitebimur. probabimus tamen istud iure accidisse. Quanta diffidentia in te causæ est, qui post ista trepidas? & in nobis quanta fiducia, qui post hanc felicitatem, post hanc fortunam confidimus dignos nos apud iudices futuros qui vindicemur? Iniquissimum alioqui est tantùm fortunæ sortis illius licuisse, vt hoc videatur quæ-

situm, vt er ignominiosus esset.

CCLI. *Rapta sterilis repudiata.*

INTRA QVINQVENNIVM NON PARIENTEM REPVDIARE LICEAT. INIVSTI REPVDII SIT ACTIO. Quidam vxorem, quam ex raptu habere cœperat secundum optionem, intra quinquennium non parientem dimisit: agit illa iniusti repudij.

DECLAMATIO.

INiusti repudij accuso. Neminem adeò fore alienum à bonis moribus credo, qui dubitet parũ istud iniustè factũ esse, quòd quæ summum dederat beneficium vitæ, ne id quidem obtinuit apud maritum quòd præstitit. Itaque calumnia resistit & impugnat iustum esse repudiũ, quod maritus iure aliquo fecerit. Ego porrò non hanc interpretationem istius verbi video, vt iura spectanda sint, sed illud aliquando vti iustitia spectetur. Nam illud iniustum repudium est, quod iustitiæ contrarium est, veruntamen si ad illa reuocemur iura, nihil tamen ad hanc pertinebit. Istã enim legem & hoc beneficium habeant fortasse ij qui nuptias ex æquo fecerunt, qui tradentibus parentibus ad eos verò ad quos necessitas pertinet nuptiarum, nhil ista lex. Non magis enim repudiare licet, quàm non nubere liceret. Duas enim pœnas aduersus raptores cõstituisse lex videtur, alteram mortis, alteram nuptiarum: leuiorem hanc, & beneficio propiorem: & tamen illam non sine necessitate. Quòd si lege non defenderis, profectò iniustum diuortium est. Sed fingamus te lege defendi: reliqua hæc sit quæstio, an facere debueris. Beneficium te accepisse summum manifestum est: vitam tibi dedit læsa, dedit vitam iustè irata, dedit vitam perituro per supplicia, per dedecus. Pro his nihil non prestari oporteret vxori? Quid aliud exegit, quàm vt vxor esset? At enim non pariebat intra quinquennium. Si tibi eam parentes collocassent, aut ipsa nubendi tempus elegisset, dicerem, non semper fœcunditas properat? aliquando dilata veluti pleniores fructus reddit. Hęc verò & rapta est antequã destinaretur, antequam idonea nuptiis videretur, & habuit maritum in amores præcipitem, in cupiditates pronum: & cum inuisa fuerit marito, potest videri quòd non peperit, pudicitia, non sterilitate fecisse. Tu porrò quicquid licet,

licet, statim putas esse faciendum: quidquid asperrimum leges, quicquid crudelissimum habent iura, occupas. voluisses animum talem fuisse puellæ illo tẽpore quo ad genua iacebas? Hęc verò non tantum marito, sed etiam reip. reddere plenam potest rationem. Nam etiam si non habet filium, adseruauit tamen iuuenem, tamen hominem, tamen ciuem.

CCLII. *Parasitus raptor candidata.*

INSCRIPTI MALEFICII SIT ACTIO. RAPTOR X. MILLIA SOLVAT. Pauperis & diuitis filiæ sacerdotium petebant. Rumor erat. futurum vt pauperis filia sacerdos crearetur. Rapuit eam parasitus diuitis. X. millia accepta à diuite soluit è lege. accusat pauper diuitem inscripti maleficij.

SERMO.

Pleraque controuersia sub has lege posita duas quæstiones habent, ex ipsis earum verbis tractas: an inscriptum sit quod obijcitur, & an maleficium sit. quod frequenter dixi, non semper vtrãque, quoniam ferè vbi de inscripto cõstat, quæri solet de maleficio: si de maleficio conuenit, in controuersiam venit, an inscriptũ sit. In hac controuersia tertia quoque adiiciatur quæstio necesse est, quæ generalibus constat duabus, An huius maleficium sit sed pro hac media eximitur. non enim quæri potest an sit maleficium. neque enim in rerum naturam cadit, vt quisquam mortalium id maleficium neget cuius pœnam solutam esse contendat. quæremus ergo an inscriptum sit, & an huius maleficium sit.

DECLAMATIO.

INscripti maleficij agitur. cùm maximam partem defensionis aduersarius in hoc ducat vt inscriptum esse maleficium neget, poterat, breui conditione decidi, vt diceret qua alia lege cum alto consistere potuerim: nunc, callido & vetere ac diu iam excogitato consilio, legem non ad reum refert, sed ad crimen, & tanquam ego nihil aliud quàm de omissa virginitate filiæ querar, recitat legẽ quæ contra raptores scripta est. Ego autem, etiam si cum ipso agerem qui rapuerat, poteram tamen non contentus X. millibus quæ accepi, in argumentum inscripti maleficij lege agere etiam cum parasito. Lex enim quæ X. milia soluere raptorem pro ablata virginitate voluit, contra eos scripta est qui nihil aliud egerunt. Differunt autem

hæc & personis, & temporibus, & locis. Nam vt pulsatus eius iniuriarum aget, si magistratus erit, maiestatis crimen obligabitur: si legatus erit, bello vindicabitur & iure gentium: & eadem pecunia sublata ex priuato, furtum erit: ex ærario templóque, sacrilegium. Sic raptor eius quæ nihil aliud quàm virginitatem vltum ibit, X. millia soluet: alia erit conditio eius qui rapuerit in comitiis, qui rapuerit eam quæ sacerdotium petebat, immò, ne ingratus sim aduersus beneficia populi, iam quantum in illo erat, acceperat, longa ratio est. quoniam in argumentum tantummodo causæ huius de iniuria parasiti loquor. Tu autem mihi non debes recitare legem, quę contra parasitum scripta est, cum quo non ago, sed contra te qui inscripti maleficij reus es lege. Neque enim hoc quod dicitur raptorem X. millia è lege soluere oportere, ei solues qui dicat, Rapuisti: qui dicat, Raptorem summisisti: sed ei qui dicat, Comitia turbasti: sed ei qui dicat, Sacerdotium abstulisti. Hęc crimina si quam aliam legem habent, transfer sanè actionem meam si nullam eam habent, cur præscribis aduersus maiorum diligentiam & exquisita ingenia quæ scripserũt? Est igitur inscriptum. An maleficium sit, si modò ista quæ obieci vera sunt, neminem dubitaturum arbitror. Illud tamen & iudicio non alienum, & affectibus meis necessariũ est dicere, quantum maleficium sit. Diligentissimè maiores hanc videntur excogitasse legem, quòd cùm scirent nullam tantam esse prudentiam, nullam immotam certam diuinationem, vt omnia quæcunque ingeniis maiorum excogitari vnquam potuissent, prouidentia cauentium videret: hac lege omnem malitiam, veluti quadam indagine, cinxerunt, vt quicquid aliarum legum effugisset auxilium, quasi extrinsecus circundaretur. Ego autem, iudices, non de his qui hanc legem conscripserunt, sed de ipsa rerum natura queror, in ipsis inscripti maleficij reis nullum discrimen esse seruatum. Summisit aliquis raptorem. Inscriptum maleficium est. quid pœnæ adiicitur, quòd aduersus petitricem, quòd aduersus eam quæ sacerdotium, vt dixi, iam propè acceperat? tantum etiam in ipsis suppliciis habiturus lucri, in compendio numeret quod plus malefecit. Reliqua igitur vna quæstio est, an hoc quòd filiam meam rapuit, quòd illo tempore, quòd post illud populi iudicium, credatis non à diuite effectum. Nihil argumenti ex moribus

moribus istius ducam, etiamsi qualis sit, quàm dissolutus, quàm luxuriosus ac perditus, argumenti satis vel vno argumento probari potuit: Parasitum habuit. Inter hæc vt opinor posita est religionis vestræ cunctatio, iudices, vt despiciatis vtrum parasitus sua voluntate, an quoniam id diuiti præstabat, rapuerit. Parasitus rapuit. Quid ais? tantum illi vacuit, adeóne saturitate apud te exundauit. vt vilia scorta non quæreret, qui omnibus contentus est? an solus oculos ad ingenuas & ad virgines, & aliquẽ etiam petentes honorem attolleret? Nunquam hercule tam felicem istam seruitutem esse crediderim, vt impetus ad illicitas libidines haberet. Hoc dico, hanc tantùm vult rapere parasitus. age non vultis adiiciam illud, Vnde manus illa qua expugnati sumus? vnde tantus ac tam prorsus domus tuæ tumultus? vnde denique soluet quod lege debetur? Si credibile est quod opponitur, iam certè relictum est vt ea parte fecerit. Et hanc tamen partem excutiamus. Summisit raptorem. habuit enim causam: eundem honorem virgines competebant, nostra filia summoueri aliter non poterat. Si incerta populi iudicia, non professæ palàm sententię essent, dicerem tanti tibi fuisse vel securitatem vel indignationem. Nemo est tam arrogans sui æstimator, vt accessurus ad comitia, & periculum sortiturus humanitatis, non malit sine aduersario esse. Hæc de incertis iudiciis dicerem. Quid si ad securitates & indignationes accedit metus? Manifestum erat nõ futurum sacerdotem filiam tuam. Forte argumentis hoc colligo: longa & difficili coniectura probandum puto. Loquutus est populus. Si alia quæcunque mihi fama defendenda foret, dicerem tamen, iudices, rem esse miraculo similem, quòd cùm pauci ad vos testes producuntur, fidei vestræ iurísque iurandi satis idonei auctores habentur: quoties verò ciuitatis vniuersæ consensus, & omnes qui intra hanc sedem sunt, vnum aliquid certúmque dixerint, rumor vocatur. In aliis fortasse falli ista possunt vtique verum dicit fama quę de se loquitur. Quis enim loquebatur? populus. de qua re? quàm facturus erat populus. Cum de comitiis consentiunt rumores, de se quisque dicit, hęc fiet: hoc est dicere, hanc faciam: non est ista fama: comitia sunt. Neque est quòd mirari, diues, aut indignari velis, in comitiis plus sæpe pauperes posse: non omnia possunt opes vestræ, neque in cunctis

quæ humanam continent vitam, domina pecunia est. Latius possidebitis, & numerosiores familias vestras ignorabitis: magnam partem ciuitatis occupabunt domus vestræ: ingens pondus argenti perstringet oculos. Sed hęc intra priuatum valent: cum in publicum veneris & in campum, spectabitur innocentiæ fides. Forsitan gratiæ quoque non parum nobis affert ipsa tenuitas: vbi tabellam pauperes ferunt, tum subit tacita quemque cogitatio superbiæ vestræ: tum omnium quas singulis facitis iniuriarum. Attamen in cæteris (petentes magistratus dico, atque prouincias) possitis Tribus emere, dispersa pecunia parare gratiam. Vbi verò de sacerdotio quæritur, & iudicium religio agit: illam populus spectat, illam intuetur quæ semper futura sit virgo, quæ à cultu templorum, à sacris non recessura. Non vereor ne ista videar præsentis gratia iudicij dicere. Sacerdotium filiæ meæ ante rumorem speraui. Sed cur ego diutius circa causas maleficij istius etiam moror? confessus est. An diutius quæri potest an maleficium sit, cuius pœnam soluat præmium operæ, non clàm neque secretò, quanquam ista quoque profectò facta sunt, sed palam apud magistratus in medio foro numeret? Vidimus decem millia quæ parasito donasti: interrogo quare. non est istud propter longæ seruitutis officia, non illarum quibus gratiam meruit cōtumeliarum: X. millia dedisti, quòd rapuisset. Nisi deberes, summa indignatione etiam vindicare volueras. nam qui candidatam sacerdotij rapuit, nocuerat exemplo, & tibi. Igitur & inscriptum maleficium & aduersus eum cum quo agitur: & maleficium non solum confessum, sed etiam graue ex his apparet, & ex persona parasiti, qui nunquam ad tantam peccandi audaciam processisset sua sponte: & ex persona diuitis, & ex causis, & ex numeratione pecuniæ: ex euentu denique, quis impulerit, quis coëgerit. Superest vt ostendam non quid parasitus acceperit, sed quid diues ipse. Quæritis quid iste X. millibus emerit? videte filiam contrà, sacerdotem, videte vittas, videte honores. Fortasse ego superbè faciam atque arroganter, qui tanquam priuatam iniuriam, tanquam maleficium aduersus me commissum persequar, quota enim ego sum portio istius indignationis? perdidi sine dubio honorem, preciosissimum pauperum censum: perdidi virginitatem filiæ meæ, & cui modo sacerdotium sperabam, difficilè inuenturus

denturus sum etiam maritum. Sed populus perdidit arbitrium dandi honoris: sed paulò antè sacerdotem creauit, quàm noluit. Ite nunc & excludite campo diuites, & corrumpi sacra vetate, de ambitu leges conscribite. Comitia nostra decem millibus rapta sunt atque translata: quàm sanctum istud sacerdotium fore putatis, quod stupro debetur?

CCLIII. *Tyrannicida volens dedi.*

In duabus ciuitatibus vicinis tyranni erant: in altera cùm quidam tyrannum occidisset, alter vicinæ ciuitatis tyrannus petit eum in deditionem, & bellum minatus est nisi darent: fert ipse rogationem vt dedatur.

DECLAMATIO.

VT meo nomine sum vobis, Quirites, obligatus, quòd quanquam necessarium & ad salutem pertinens ciuitatis remedium præsentis timoris, respectu tamen mei prætermisistis: ita ipsius reipub. nomine irascor, neminem extitisse priorem, qui pro salute communi me offendere auderet. neque id satis est: sed inuenio qui adulentur, & ne à me quidem latam hanc rogationem existiment respectu mei recipiendam. Cum quibus mihi consistere fortius, atque etiam si ita res exigat, acerbius necesse est: cùm in id quoque periculum venire intelligam optionem meam, an hoc velim. Satis erat mihi dicere, rogationem fero vtilem ciuitati. Ista enim speciosa dictu, & vna quadam imagine honesti circumdata, non respiciunt præsentes necessitates. Si tantas vires haberet ciuitas, vt bella suscipere, vt frangere impetus tyranni posset, non tam diu seruissemus, non illum cruentissimum dominium vnus ex insidiis occidisset. Atque ego etiam si plurimum esse ciuium in hac ciuitate spectarem, bene tamen redimi capite vnius ciuis pacem putarem. Facile est ista in concionibus & consiliis dispicere dicendo. Iam si exercitus hostium intra fines nostros fuerit, si ardere villas, si frugifera succidi, si fugam rusticorum in vrbem, si compulsa intra muros pecora viderimus, si mœnia oppugnabuntur: si turres quatientur, si ad delectum ab amplexu matrum iuuenes rapientur, quàm serò pœnitebit tam carò vni pepercisse? Et si quid tamen deforme habitura ciuitas fuit, debito, vt subinde dicitis, tyrannicida, id

omne mea rogatione detractum est: omni pudore liberati estis: inuitum non dedidissetis: quod ad vos pertinet, bellum suscipere maluistis. Sed hoc est præcipuè, quare ego hanc ferre debeam rogationem. Ego pro ciuitate tam grata, pro populo tali, non subibo qualecunque periculum? Sed non solùm Reipublicæ, verùm etiam mea interest hāc recipi rogationem. Quem vultis enim ponite euentum: periculum mihi mortis est. Quid ego non satis vixi? Non enim annorum numero nec spatio ætatis terminari certum est fortium virorum vitam, sed laude & fama, & perpetuæ posteritatis immortalitate. Ita dij faciant, vt magnum exemplum posteritati etiam pœna dare possim. satis videbitur mihi omnia facere fortuna, vt tyrannicidium meum maius sit. Sed illud interim vereor ne tyrannus ex me petat famam lenitatis. Habet enim apud malos quoque multum auctoritatis virtus: & forsitan hoc ille ambitiosè faciet, vt potestate contentus sit. Quicquid est, videat me & illa ciuitas vicina: multum illis seruientibus prodero. Videant quo vultu tyrannum feram, quàm interritus tribunali assistam, quàm me nihil minæ, nihil supplicia ipsa moueant. Potest fieri vt exhortetur illos hic animus meus, hæc mea mens. Vobis quidem custodire pacem, reddere quietem maius ipso tyrannicidio puto: nam si bellum imminet, si periculum vniuersa ciuitas habet, quòd illum, cuius nomine mihi gratias agitis, occidi, maximam vobis iniuriam feci.

CCLIV. *Exul accusator, & sententiæ pares.*

EXVL QVI SECRETVM AD REMPVB. PERTINENS INDICARE VOLVERIT, HABEAT IN CIVITATEM REDEVNDI POTESTATEM: ET SI INDICAVERIT, MANEAT IN CIVITATE. Exul dixit se habere quod de affectata tyrannide diceret: venit in ciuitatem: postulauit reum: is æquis sententiis absolutus est, fert quidam rogationem, vt maneat. CD.

SERMO.

Potest venire in dubium quo genere diuisionis vti nos in hac controuersia oporteat. Videatur enim quædam posse dicere etiam citra rogationem aduocatus huius exulis, per quæ ius manendi vindicet. Vtrum ergo hæc quæ citra rogationem quoque pro illo futura sunt, dicemus ante principium: an statim post rogationem?

nem ? Species eò ducit, vt quoniam & præcedant & leuiora videantur, & prima sint. Sed ratio diuersum mihi suadere videtur: ideo quòd necessaria nobis quæstio superabit, an hæc rogatio contra legem feratur: in cuius parte sint necesse est illa quæcunque dicturi sumus, an videatur hic etiam alia lege remanere potuisse: an rogationem ferre oporteat ad singulos pertinentem, an contra legem: an hæc rogatio contra legem, an meruerit ille remanere.

DECLAMATIO.

SI aut minus verecundus esset is quem rogatione mea retinere in ciuitate constitui, aut iudicia felicius expertus: nihil concione, nihil conscripto meo, nihil denique ope rogationis opus esset. Prima igitur carere hac inuidia vel propter hoc possum, Quirites. Nemo enim crediderit me rogatum ab eo ad vos processisse, qui ipse vt remaneat non laborat. Verùm ille quidem multas atque vtinam minus potentes, huius propositi sui causas habeat: ego præter cætera, propter hoc quoque eum existimo esse retinendum, quòd manifestum fecit, ad indicium tyrannidis affectatæ venisse, non remanendi cupiditate. Quòd nisi vetustissimum ius, Quirites, eos qui secreta ad rempubl. pertinentia indicassent, remanere in ciuitate iussisset, forsitan dicendum mihi necessariò existimarem, qua gratia hic pressus, quibus inimicitiis in exilium esset actus. Sed quid necesse est repetere hæc quæ videtis? Et quod ad animum quidem illius pertinet, satis vobis est, vt existimo, probatus: quòd quanquam damnatus, quanquam in exilium actus, Reipub. tamen non potuit irasci. Indicium professus est: viderimus an verum. Interim tamen nihil eum finxisse manifestum est, quod persuaderi tam multis vtique potuerit. Causam qua conditione dixerit damnatus, exul, contra potentem, contra gratiosum, quid necesse est diu dicere, quando is exitus iudicij fuit, vt non plures sententiæ pro aduersario fuerint? non enim causa victus est, sed legibus, sed publica humanitate: quæ quidem ipsa me in hoc exhortata est, vt rogationem ad vos de retinendo ciue ferrem in ciuitate tam misericorde. Negant rogationem esse recipiendam, quæ ad singulos homines pertineat. Ego porrò hoc in eo iure perpetuum, & in omnia tempora scribitur, existimo esse seruandum. Po-

test enim dici mihi. In honorem hominis vnius obligas tempora futura, & omnes eadem necessitate constringis. itaque quotiens ad præsens tantummodo tempus rogatio fertur, ne ferri quidem nisi de singulis potest. Quòd si hanc tollimus consuetudinem, nec duces ad exercitus ducemus, nec prouincias decernemus, nec imperia prorogabimus; omnia enim ista rogationibus ad singulos pertinentibus consummantur. At enim contra legem rogatio est. Si confiterer, dicerem tamen non ferè rogationis esse causam, vbi lex est. Quid enim necesse est conuocari Tribus, contrahi populum, si idem effici iure vetere, & iam olim constituto, potest? Igitur si rogatio superuacua vbi lex non est, non ferè poterit ferri nisi contra alicuius voluntatem. Et hoc tamen apud quos dicit? video enim præscriptionem excludi posse iudicio. At in rebus paruis ac periculosis ista iudex recipiat. Cæterum quidem, quotiens de iure populi agitur apud populum, cui mutare, cui obrogare, cui ferre quas velit leges, accipere quas velit rogationes liceat, nunquam se ipse diminuet. Quomodo tamen rogatio ista contra legem & contra commodum suum, contraque eam quæ hunc in exilium misit; non iure nouo, sed vetere atque olim constituto reuersus est, manere etiam citra hanc rogationem potest? De quo priusquam loquar, necessariò illud quod ab aduersariis frequentissimè obiectum est, depellendum videtur. Cur enim (inquiunt) si remanere suo iure poterat, expectauit rogationem? Vt verecundia ei adeò nihil apud vos prosit, vt etiam in causa plurimum noceat: ante omnia non miror hominum iudicia totiens infeliciter expertum, tot in ciuitate inimicos habentem, nihil tentasse priuatim. Litigauit innocens reus damnatus est. Detulit affectatæ tyrannidis reum (vt pars iudicum putat) manifestum: impedimento publicæ humanitatis victus est. Hodie contra rogationem, contra ius vestrum, contra potestatem populi pugnabit? Ille tamen mihi alias, &, vt dixi, grauiores in exilium abeundi causas videtur habuisse. Absolutus est quidem reus: sed innocentem se esse accusatori nondum persuasit. Ego verò non miror quòd hic timet adhuc ciuitatem, quòd velut impendentem quandam omnibus nobis ruinam suffugere, & euitare præuidit periculum, cupit. sed tantò magis retinendus est. Putemus alioqui citra rogationem,

ionem, talem institutam esse legem, qualis esset, si hic in ciuitate remanere vellet. Lex quid dicit? QVI SECRETVM AD REMPVBLICAM PERTINENS INDICARE VOLVERIT, HABEAT REMANENDI POTESTATEM. Nemo dubitabit an indicauerit. Verba igitur legis pro nobis omnia: sed ad interpretationem voluntatis vocamur: nec enim scriptum putant esse, nisi quod certum approbatum sit. Negant indicari, nisi id de quo non dubitetur. Ego autem existimo, legum latori non defuisse eloquendi facultatem, vt approbatis demum his quæ detulisset, remanere in ciuitate exulem vellet: id ipsum planè apertéque dicere non contentum puto esse legum latorem: voluntatem eius retinuit. Satis est igitur vt nihil finxerit, nihil cupiditate reuertenti mentitus sit. nihil denique ideo fecerit vt remaneret. Vos quid dicitis? mentitum eum vultis? interrogemus partem iudicum. Non accuso nunc reum: euasit, absolutus est: habet beneficium legis. Illud tamen contentus sum dicere, fuisse aliqua quibus iudex moueretur: illa quæ mouerunt iudicum partem, illa quæ tot tristes sententias effecerunt. Iam ergo animum dignum habeo emendatione fortunæ: cùm affectari tyrannidem putaret (sic enim loquamur) non dissimulauit: non vltionem putauit: non, cùm ipse patriam perdidisset, inuidit, sed venit in ciuitatem, & suscepit grauissimum laborem, & nouas inimicitias, & recentem æmulationem: non excepit diuitem ab indice, fortuna. Hæc ego dicerem, etiam si victus iudicio esset: nunc fortiter hoc possum contendere, quòd fuisse dicitis eum causa inferiorem. Quid est igitur? Lex iubet eos absolui, qui pares sententias tulerint. Imputabitis istud publicæ misericordiæ, imputabitis humanitati: non ego arguo hanc legem, sed dico esse communem. Eodem enim tempore non id modò quæsitum est, an affectatæ tyrannidis reum damnari oporteret: sed illud etiam, an hunc remanere in ciuitate oporteret. Quòd si pares sententiæ periculo prosunt, pro vtroq; sunt. An verò affectatæ tyrannidis reus absoluatur, quoniā non plures pro accusatore, quàm pro reo sententię fuêre: hic qui periculi, qui exilij vel eandem, veluti grauiorem pœnā experietur, non eandem experietur legis humanitatem? Hæc de iure, hæc de rogatione: illa iam de æquitate. Dignum esse existimo, qui maneat in ciuitate. Pericula nostra tēta-

uit, seruitutem reipub. discutere, quantum in ipso erat, uoluit. nescio an plus debeamus, si ad indicium non certis argumentis perductus sit. Nam si manifesta detulisset, si ea de quibus dubitare nemo nostrum posset, crederetur cupiditate manendi in ciuitate, fecisse. Solam pietatem in causa indicij habuit, qui in vrbem detulit litem, & litem iniustam conditione: ex altera parte solus, & exul, damnatus: ex altera parte homo potens, gratiosus. Omnis ista diligenter perpendite: intelligetis non esse sententias pares. Quid est igitur cur ego etiam pro ipso qui absolutus est reo, existimo esse manere hunc in ciuitate? Illud dicere pro Republica satis erat, habemus in ciuitate custodem. Inquirit adhuc. forsitan omnia tam videre non potuit exul, non omnia tam clarè perspicere: hoc visuri pro opinione eius qui absolutus est, non timebitur quandiu hic fuerit in ciuitate. Immo hercule si mentitus est, si fictum detulit crimen: satis alioqui daturus est pœnarum inter inimicos potentes, & inimicos gratiosos.

SERMO.

Totam autem existimo commodiorem esse partem diuersam, suadeo his qui dicturi sunt, in illam potius incumbant.

CCLV. *Transfugæ excludendi.*

Inter duas ciuitates bellum erat. in alteram multi transfugæ veniebant. fert quidam legem, ne recipiantur.

SERMO.

Proximè ad suasorias accedit hoc genus: nam & suasoriarum, & legis suasio & dissuasio est. Ergo dicet is qui legem feret, non esse honestum recipere transfugas, nihil prodesse: forsitan ad finem belli. Summum illud, propter quod lex fertur, periculosum esse.

DECLAMATIO.

ETiam si non esset in eo statu bellum, vt honesta cogitare vacaret, vel cum periculo tamen, optima & ad famam itura fecisse fortasse honestius foret, quàm vt obstare vtilitas videretur. nunc minus laudis, immò plus tamen securitatis est honesta facere. Nemo igitur dubitauerit turpissimos esse, qui transfugerint. Spectemus enim rem ipsam,

ipsam, neque eo decipiamur quod vtile videtur. hostis est qui facit.aliter constituamus, quàm vt intelligamus potuisse hoc & nostros facere. Nunquam prodest malum exemplum etiam si in præsenti occasione quadam delectat, in futurum tamen altius nocet. Proximos existimo esse eos transfugis,à quibus transfugæ recipiantur. Hoc natura simile est,facere scelus, & probare. An si quis nostrum transfugisset,non ipsum modò pessimum ciuem & omnibus suppliciis dignum iudicaretis? sed infamia etiam qui receperunt, & velut auctores scelerum, velut magistros turpitudinis colligeretis? idem non reflectemus in nos tandem vtilitate ducti,in auxiliis habituri sumus,quos recipiemus? Fingamus eam ciuitatis esse fortunam, vt auxiliis opus sit: hos in auxiliis scilicet qui cùm ex altera parte intuerentur patriam,& memoriam pueritiæ, & necessitudines omnes,ad fortunam tamen inclinauerunt,proniore pro nobis sacramento, fortiore animo stabunt? Transfugas non esse recipiendos. Adeò facilius est in istis scelus deprehendere,quàm pœnitentiam. Inutile ergo militum genus nobis minimè necessarium. Quippe etiam hi qui recipiendos esse transfugas hoc dicunt, in superiore esse loco nostram ciuitatem. Neque enim amore nostri, sed metu imminentis fortunæ transfugiunt. At facilius depositùros propositum bellandi hostes putamus, si plures transfugerint? minimè. nam hi qui bellum gerere contra nos non audent, si locum in ciuitate nostra non habuerint,sæpe deponendi belli auctores erunt: nunc in priuatum sibi singuli consulunt. Est magnum in singulis momentum: ac si præclusa hæc fuerit spes, quod singuli faciunt, vniuersi suadebunt. Hæc dicerem,etiam si nihil ex istis metus esset. Nunc verò non possum non confiteri sollicitudinem meam, quotiens oculos circumtuli, & singulas castrorum metior partes:non aliter quàm si vallum hostis inuaserit,alienos habitus, aliena arma video: versantur inter domos nostras, inter templa, inter muros in mediis Reip. visceribus. An aliquid mali velint facere,postea videro:interim possunt. Ego istud credidi scelus cum à singulis spes est,cùm à paucis spes est: cùm à plurimis iam consensi. Nouum hercule genus artis: superuacuum est cuniculos fodere, & per occultos specus ingenti labore exhaustis terris, in medium subitò emergere ciuitatem,

superuacuum est redimere proditorem, & scelus pecunia pacisci. Videntes palàm, imò gaudentes etiam accepimus intra viscera hostem: vos æstimabitis an suspectum debeatis habere, quòd ad tantum numerum per singulos peruenerunt. Nemo illos recepisset, si vniuersi venissent. Omnésne hi desperauerunt? omnésne consulere ac prospicere voluerunt? adeóne facilius est transfugere, quàm cadere? Omnes hi reliquerunt in ciuitate coniuges, in ludibrium ac contumeliam eorum, qui se à scelere maximo vlcisci velint? manifestiore quadam coniectura capere possumus: num minus animi sine his, num minus pertinaciæ desertis? Age sanè hoc non cogitatis, quòd nec publica retinere iura tanti putant. Miratur aliquis timere me hostes, quòd isti transfugiunt? illi me non timeant. Caueamus, obsecro, dum plures sumus.

CCLVI. *Furiosus trium filiorum pater.*

Qui tres filios habebat, duos per furorem occidit: à tertio sanatus, abdicat eum.

DECLAMATIO.

POteram etiam si non irascerer, abdicare tanquam bonus pater. Omnia de fortuna mea timeo, omnia de tam fragili, ac tam mutabili mente: & propter hoc dimittendus mihi à domo filius erat, ne incideret in meum furorẽ. Sed quatenus & causas quoque abdicationis interrogor, id est, quod cogit me frequentius malorum meorum meminisse. quanquam inter præcipua propter quæ abdicem, hoc est, quòd mihi ista narranda sunt: dicam tamen. Imputo filio meo orbitatem? Respondebit: non ego occidi. Scio: mea manu factum est: ipse ego pater qui genueram, qui educaueram, per viscera liberorum ferrum exegi. credo enim tibi, & orbitatem tamen tibi imputo, tibi æstimo illam ex die mei doloris. Quædam ignorare simile non passi est. tunc liberos perdidi, cùm perdidisse me sensi. Esto, grauem sine dubio manibus meis iniuriam fortuna fecerat: posuerat tamen huius rei in ipso animo remedium illo tempore quo furere & agi dementia videbar, frequentius in ea cogitatione eram, vt crederem esse cum liberis omnibus. Abstulisti mihi ignorantiam malorum.

Quan-

Quantò miserabilior fui ex die tuæ sanitatis? furiosum me non sic cæcidi: tum lacerare vestes, tum verberare vultus meos cœpi. Omnia igitur hæc non in aliam vim accipi debent, quàm si filios meos ipse occidisses, quàm si ipse abstulisses. Vnde tantum boni vt reddere possis illam valetudinem, illum furorem? Quod vnum possum præstare infelicissimis illis iuuenibus meis, præstabo: ne quis eorum morte gaudeat, ne cui prosit quòd filios meos occidi.

CCLVII. *Nuptiæ inter inimicorum filios.*

Qui habebat filium & diuitem inimicum, captus à piratis, scripsit filio de redemptione. Ille cùm pecuniam non haberet, offerente diuite filiam suam, duxit eam in matrimonium: & pecunia redemit patrem. Reuersus ille, imperat vt dimittat: nolentem abdicat.

DECLAMATIO.

SI ab alio redemptus esset pater, statim vt rediisset à grauissima fortuna, & abdicare me instituisset: dicerem tamen, quid intra tam breue tempus commisi. quid tam scelerate à me factum est, vt ira patris præcederet ipsam gratulationem? Nunc certum habeo indigna quædam expectare vos facinora, cùm abdicetur filius qui redemit. Est sine dubio istud non meum beneficium, & omne redempti patris munus ad socerum redit. Ego tamẽ nauigaui: ego periculosa maria ingressus sum, vt redimetem patrem, quemadmodum ipsum dicere audistis: quædam etiam nõ facienda passus sum. Quæ ei ratio abdicationis est? Non obsequeris (inquit) mihi. Si hoc ad abdicandum satis esset, superuacua erant omnia iudicia ipsa. cur enim nobis defensionis potestatem dedistis, si nihil nostris consiliis libertatis relictum est? Serui mehercule quædam liberius ex bona mente faciunt: & aliquando indicium fidei putant, pretio empta mancipia non paruisse. Filios verò quis dubitauit vnquam esse plerunque suæ potestatis? vt ea præterea quæ sub tam bono patre, ne argumenti quidem causa referenda sunt: nec dicam, non coges templa incendere, non coges operibus publicis manus afferre: leuiora certæ nostræ mediocritatis esse manifestum est. Vt sententiam, iudices, dicere velimus, vt testimonium non ad arbitrium parentum reddere, immò

suadere quod animus dictauerit. Quòd si licet aliquando etiam contra patris voluntatem, ea quæ alioqui reprehensionem non merentur, filio facere: nusquam tamen libertas tam necessaria, quàm in matrimonio est. Et hoc dicerem, si quæreretur hoc iudicio, an mihi aliqua ducenda esset. Ego eligam cum qua victus sum: ego comitem laborum, sollicitudinum, curarum ipse perpendam. Quis enim amare alieno animo potest? Nunc verò firmius hoc esse atque facilius cœpit. vxorem iam duxi (non dico quare) meo impulsu, mea voluntate. Eripuerat enim te mihi fortuna, dederátque mihi illam miseram libertatem. Repudium igitur imperas, & copulatos iam diu deducis animos: neque enim in hoc tu spectaueris, quòd cum vxore mea non diu vixi: sine dubio secundum nuptias profectus sum. continuò me peregrinatio excepit: & vel hoc ipso iniquius est repudiari eam, quæ certè non potuit offendere. Descendamus sanè ad hanc quoque necessitatem, vt imperante patre, etiam repudium filius debeat pati. quid de ipsa quàm repudiari vis queratur? sanè pater fuerit inimicus, cur hæc nurus esse desinat, quàm nihil peccasse, tu quoque confiteris qui expellis? Negas idoneam esse matrimonio meo locupletem. Quàm vereor ne cui videatur, pater sic inimicus diuiti esse cœpisse. Non enim fortuna in vtramlibet partem intuenda est. An verò apud me noceat puellæ, quòd diues est: cùm apud patrem illius non nocuerit mihi, quòd pauper sum? Diues est. Nunquid ergo hoc dicere potes, Superbior erit, & fastidiet: Securus sis, pater: petiti sumus, empti sumus. At inimicus (inquis) fuit. Volo adhuc sic loqui, tanquam odia vtraque parte durent. Non oportet immortales esse inimicitias: & ita demum tutum perpetuúmque esse humanum genus, si amor ac fides nullam habuerint obliuionem: ea rursus quæ aliquo incommodo committantur, breui morte deficiant. Sed non est diu mihi in hac parte commorandum, quæ certè satis potens apud diuitem fuerat. Inimici nomen habuerit aliquando: nec quæro quàm immeritò, nec quæro quàm iniustè, modò redire in gratiam cum eo potuerim. Sed hoc solùm reprehendit, quòd se absente omiserim cum diuite inimicitias. Ita, opinor, feci hoc contemptu patris, feci vtilitate: restitui nos in integrum putate, iudices. Captus est pater meus à piratis,

tis, vincla & vltimos metus pariter, & ea quibus grauius id tantum est quod imminet. Hoc scio, hoc ipsius epistolis cognoui: hinc redimi non potest, durã putate conditionem poni, nónne subeunda est? Si piratæ hoc mihi pollicerentur, vt vicarias pro patre manus acciperent, non recusarem catenas: si obligarer fœnore, æs alienum tamen non timuissem, vt redimerem patrem. Duxi puellam honestam, locupletem: ego tamen (si vlla mihi dicenti fides est) non hoc in ista conditione spectaui. Ille me mouit, vt beneficiis vinceremur. Sed neque in me ille probauit aliud, quàm pietatem. Vidit fletus meos, vidit totius animi atque etiam corporis defectionem: sic homini inter principes nostræ ciuitatis numerando, cœpi bona esse conditio. Itaque intelligo mihi, iudices, non in hoc tantum laborandum, vt iram patris mitigem, vt leniam: illud est partium mearum, illud vobis adhibitis rogo, in gratiam velit redire iam cum propinquo meo, cum redemptore suo. Non enim iactabo meam pietatem: illius opus est, quòd redemi.

CCLVIII. *Fortis contumax patri forti.*

SI DVO AVT PLVRES FORTITER FECERINT, DE PRAEMIO ARMIS CONTENDANT. VIR FORTIS OPTET QVOD VOLET. Pater & filius fortiter fecerunt: petit pater à filio, vt cederet sibi præmio: non impetrauit: cessit ipse, & abdicat.

DECLAMATIO.

Etiam si dissimulari posset, quæ causa patri fuisset: ipsum tamen hoc abdicatione dignum erat, aliquid petenti negasse. Quantum enim mihi præstare poterat, vt paria redderet? Non iam imputo illa vulgaria, lucem & ius libertatis, & vsum vitæ. Hoc imputo: quòd fortiter fecisti roboris & corporis mei, meum est: animus iste ad contemnenda pericula paratus, ex meo fluxit. Ego te diu præceptis feci virum fortem: proximè quidem etiam exemplo. Quantumcunque sit istud quod peto, non indicatæ satis est, non desiderium peruenire in notitiam tuam sufficit, nisi preces adhibuero? nisi auctoritatem paternam summisero? multum peccaueras etiam si præstitisses. Nunc verò quid à te petieram? vt mihi præmio cederes non dico quid fuerit secuturum. Sanè, ita sit constituta lex vt

in iudicio contendamus, vt citra periculum feratur de nostra virtute sententia: non erat æquum cedere te, vt non dicam patri, seni? tibi approbandæ virtutis multa tempora supersunt: tu sperare id quod hodie cesseris, potes: mihi indulsit fortuna hunc supremum honorem. Intra extraneos quoque & alienos est aliquod priuilegium ætatis. Honores prior peterem: ad signandum aduocatus, prior rogarer. In his etiam minimis obseruationibus, inhumane non cederes honorem lateris. Agè verò non præter hoc etiam dignior præmio fuit virtus mea? Non est tam admirabile cùm fortiter facit iuuenis: hoc ætas postulat, hoc robur iuuentæ poscit. penè turpe est non fecisse. hoc est honore dignius, vicisse anuos, & vltra ætatem durante agere virtutes. Eo tempore fortiter feci, quo cogi non possem vt militarem. Vtrum tandem vis magnum esse quod ego feci, an minus esse quod tu fecisti? Videamus num hæc: quis fuerit secuturus exitus. Si in ista contentione præmij, idem animi ego quoque habuissem, armis contendendum erat: & lætissimo alioqui domus nostræ prouētu grauissimum funus & crimen inurebatur. Iam vides quare non cesseris. hoc tibi præmio maius videbatur, committi cum patre & parricidium facere iure: hoc profectò etiam in acie facere cogitasti: & cùm imitareris virtutem meam, non optandi ius, sed pugnandi quærere videbaris. Ego, quantum est in te, in medio foro, & vniuersa spectante ciuitate, filij manu trucidatus sum: vel, quod est grauius occidi. tu perseuerasti, cùm me cupere sic videres. Etiamnum interrogo, staturúsne contra fueris dicturum? Nam si fuisti perseueraturus, vide an grauius etiam crimen sit, patri negasse quod præstare poteras. Habe ergo præmium istud, quantumcunque in eo honoris est: sed contentus esto appellasse Rempub. discede de domo mea. non iam vltionis gratia facio, sed etiam securitatis: insomnes noctes ago, & ad omnes terreor strepitus: nulla mihi secura nox est: habeo in domo filium, qui me potuit occidere. Nam præmij quidem gratia strinxisses ferrum contra patrem, & in conspectu ciuitatis, populíque, parricidium fecisses, vt hæres citius fias, vt bona mea occupes: homo tam cupidus non audebis parricidium facere secretum? Non ignoro omnium ferè qui abdicantur hunc esse morem, vt acta iam causa ad preces conuertantur, & mitigare patres rogando velint:

hoccine

hoccine tu concipis animo posse fieri vt exores.

CCLVIV. *Pauper naufraga liberator, maritus.*

Diues cum amico paupere & filia nauigabat: naufragium fecit: extulit filiam diuitis pauper. Rumor erat eam nupturam cuidam nobili iuueni. Quodam tempore in domo diuitis tumultus fuit: inuenti sunt vnà pauper & puella: ab vtroque dictum est vitiatam puellam. Imperauit filiæ diues, vt nuptias optaret, educta ad magistratum, optauit: postea comperit diues, non esse vitiatam puellam. imperat vt relinquat pauperem: nolentem relinquere, abdicat.

SERMO.

In omnibus quidem abdicationis controuersiis, quatenus pro liberis dicimus, summissa debebit esse actio, & satisfactioni similis. In hac tamen controuersia, istud aliquantò magis seruandum est. Nam & filia est quæ abdicatur: & hic pater aliquid etiam boni & clementis viri fecit: & nobis tutissimum, vti etiam hac bonitate.

DECLAMATIO.

NON ignoro, iudices, quantum causæ nostræ oneris accedat ex persona abdicantis: non propter illud cōmune, quòd pater est: sed quòd pater indulgentissimus, amicus optimus: etiam si quando iniuriam accepisse videtur, mitissimus. Itaque priusquam defensionem aggredimur, in hoc satisfaciemus animo nostro, vt gratias agamus ante omnia filiæ nomine: quam sic amauit, vt eam diduci à se ne nauigaturus quidem voluerit: cui ad magistratus eductæ præstandum putauit, ne qua occisi hominis infamia inquinaretur: quàm tradidit amico suo, quod iam dici potest, optimo marito. Proximum est ab hoc vt amici quoque, & (si permittit) generi, mandata perferamus. Sunt autem similia: nam & plurimùm cum eo vixit: & nulla causa nullo deductus est loco: & vsque in hoc tempus in ea fuit opinione, vt se crederet viuere beneficio istius. Erat profectò felix domus, si in illa prima simulatione hi manere voluissent. Sed dum hanc quoque beneficiis optimi senis referre gratiam volunt, & simpliciter fatentur omnia inciderunt ambo in hanc dicendæ causæ necessitatem: dum scilicet ambitiosus gener vult videri socro suo innocentior, quàm videbatur. Equidem peractis gratiarum agendarum mandatis, hoc primum puto, vt isti (si permittit) gratuler. Filia eius probissima

puella ac verecundissima, nullam accepit iniuriam: amicus & gener nullum scelus fecit. Nam si quid tale cogitare, & in animum inducere potuisset, illo tempore vinciendi habuit occasionem, quo naufragam in littus euexerat. Reliqua pars actionis meæ, non tam ad defensionem, iudices, spectat, quàm ad deprecationem. Nam nulla profectò certior ratio est, quàm vt istum priorum temporum admoneam. Hic enim, iudices, adolescens (quod in hoc demum iudicio audimus à diuite dici) pauper, vnam sibi domum quàm coleret, elegit, vnum hunc cui fidem suam impenderet. Ac breui moribus, sanctitate innocentiæ fecit, vt inter omnes etiam superioris fortunæ carissimus videretur. Itaque hercule, cùm peregrè proficisci destinasset, quanquam nauigationum pericula non ignoraret adolescens, tamen securus per maria per tempestates. Non nimium de fortuna querimur etiam si naufragium illud multos metus, longam vexationem, aliquod attulit detrimentum: tamen rem difficillimam expressit, fidei experimentum in illa omnium trepidatione, in qua pro sua quisque salute sollicitus, nihil de proximo cogitabat: cùm inter fluctus & turbati maris minas vix euadere, ac suæ quisque consulere saluti videretur: non mehercule miror, quid, quanuis optimus pater, filiam tamen respicere non potuit. Quis enim hoc crederet posse fieri, vt non modò saluti suæ consuleret, verùm etiam suscepto onere, infirmitatis alienæ, euadere in terram, & vincere eminentis fortunæ metus posset? Itaque non seruus vllus tam fidelis, non libertus tam beneficio obligatus manumittentis fuit, vt hoc subire periculum posset. Vnus amicus (nondum enim illud faciebat tanquam gener) accepta humeris suis puella, per tot difficultates, per tot pericula, nihil pro seipso sollicitus, tulit. Quàm istud non humani tantum operis, sed diuini cuiusdam beneficij arbitrandum est? Cùm hos coniunxistis, copulastísque, Fortunæ nihil necesse habeo diutius hoc imputare, tanquam non intellectum, non perdidit beneficium: & puella se nihil non huic debere credidit: & pater ira interpretatus est, maius illud vt existimaret amico in se, ac suos, omnia licere. Rumor itaque in ciuitate, non quibus alias solet causis, exortus est: sed homines dum indignantur, nescio cui iuueni optimo & nobili dari puellam, conuicium morib. huius tanquam ingrati

ingrati fecerunt. Intelligo, iudices, quàm difficili, ac velut scopuloso loco versetur oratio mea. Quomodo narrem istud quod confessi sumus? Illud puto tutissimum est: rapere voluit: huic enim certè crimini ignoscitis. indè tumultus, inde voces repugnantis, inde fortasse etiam nimia puellæ querela, quòd audaciam pro iniuria tulit: quòd se raptam, quoniam ille rapere voluisset, proclamauit. Nec is sanè negandum existimauit: &, quanquam nihil acciderat tale animo suo, confessus est. Illud certè manifestum est: pater filiam putauit irasci. Itaque sollicitè quoque, nec pro imperio tantùm patris, sed etiam pro auctoritate, pro sententia deprecatus est. Tum admonuit illam: Memento hunc esse, cui vitam debeas: hunc esse qui te ex periculis seruauerit maris. Quanta illa gratulatio? quanta patris laus fuit? quàm felix domus? nihil deerat gratulationi nostræ, si raptor fuisset. His moribus suis, ac tanta bonitate meruisse visus est pater, qui non falleretur. Indicauerunt integritatem: Quo sperauerant futurum, vt magis amarentur, incidunt in offensam. Nisi fortè inuicem ludimur, & nos pater mutuo mendacio tentat: quare non omnia statim simpliciter dixerimus, minatur. Dij faciant vt iste sit euentus, qui adhuc in hac domo omnium periculorum fuit. Nostra tamen quatenus forma iudicij proponitur, agitur defendentis imitatio. Nam si te prorsus irasci existimarem, optime pater, illa dicerem, filiam abdicas. nondum defendo factum, nihil de isto crimine loquor: satis tutum esse potest apud iudices. Fulmen istud patrum aduersus ferociam adolescētiæ pote datum est aduersus filios, qui peccare plus possunt. Filia verò vix nutricum minas tulerit, vel eorum à quibus educatur, tristitiam: & vt virgo pertineat ad patrem, tamen nupta pertinet ad maritum. Post illum, quo spes liberorum inchoata est, quo in nepotes vsque cogitationem misisti, quid aliud potes exigere à filia tua, quàm quòd placuit ei cui collocata est? Si lætius agendum esset, illud dicerem, Abdicare propter matrimonium non potest. Paulò fortior recusaret etiam nubere, nisi cui voluisset. Hæc subiecit in hoc se imperio tuo: ex arbitrio patris nupsit. Paulò fortius vindicare debet matrimonium iam factum: vt etiam nuptias imperare possis, repudium imperare non potes eius ad quem puella legibus, & magistratibus, &

iureiurando peruenit. Verùm contra hæc paulò latius repetit abdicationem: & non est contentus ea obiicere, propter iudicium est. Mentita est, inquit, patri: de raptu mentita est. Defendam, iudices: absoluta sunt. Ego verò malo esse crimen, vt patri plus debeamus. Deceptus es ita malles filiam tuam raptam esse. Volo sic defendere puellam, tanquam factum sit ipsius culpa. Hæc quid? ignoscit, non est hic amor: gratus animus est. An illa sibi vllum fideliorem fore tota vita existimaret, quàm eum cui secundum te debeat plurimum? Cogita quæ fuerint illa pericula, ex quibus euasit, quæ tempestates, qui fluctus & naufragia, & cætera, quæ nihil diuisione egent, nomina. Sed omnem hanc culpam maritus ad se trahit. Nihil tantum puella cogitauit: quicquid est, istud, ego feci: qualecunque istud est, meum consilium est. Tu ignosce, qui soles. Recedere iubes à marito tali, qua tandem causa? pauper est. Non solebat hoc illi apud te nocere. Relinquam: nec dico pauperem: nam in matrimonio quidem filiæ, quod solebat nocere, te auctore nupsit, te hortante nupsit. Redde rationem illius sententiæ. Quamuis putarem turpe, tamen cogitasti quid præstitisset filiæ tuæ.

SERMO.

In summa parte declamationis vtrunque producemus, & pro vtroque pariter rogabimus, & aliquantò magis pro marito misero. Decet enim illum amare: dicat se moriturum. Totum est enim in eodem.

DECLAMATIO.

Periturum se affirmat, quòd tu illum exemisti, cùm ad magistratus eductus est, hic animum tuum exigit priorem hic illam misericordiam.

CCLX. *Pastor Abdicatorum.*

Diues adolescens Abdicatos recipiebat, & de suo alebat: læsæ Reipublicæ reus est.

SERMO.

In plerisque controuersiis plerunque hoc quærere solemus, vtrum ipsorum persona vtamur ad dicendum, an Aduocati: vel propter

propter sexum, sicut fœminis: vel propter aliquam alioqui vitæ, vel ipsius de quo quæritur facti deformitatem. Hic adolescens & honestus est, & cùm sit locuples quoque, nihil tam turpe commisit, vt illi pro se loqui fas non sit. Ego tamen existimo dandum esse aduocatum. Primùm, quòd etiam si quid remissius ac liberalius fecit, ætate excusari potest. Non consentiunt autem hæc inter se, vt idem, & tantum infirmitatis animo, vt hac excusandus sit. Alterum illud est, quòd si defensionem vltra excusationis terminum proferimus, laudandus est adolescens. Arroganter autem faciet & tumidè, si cœperit se ipse laudare: præsertim iactaturus ad quod facere possit, à fortuna esse. Dabimus ergo illi, his causis, Aduocatum.

DECLAMATIO.

NON necesse erat mihi, iudices, de facti huiusce quod in crimen vocatur, ratione disserere. Scio quod aduocato satis sit. Sufficiebat hoc solum, si eximerem legi reum: & cætera fiant fortasse pro dignitate, fiant pro conscientia, pro laude. Ad vos id vnum pertinet, an lege, quã cognoscitis, obligatus sit qui accusatur: quæ vis vobis quò atrocior est, hoc diligentius intuenda est. Sit tolerabile formula errare, & in petitione pecuniæ non vti iure concesso. aliquis caput hominis perperam petit, vt terreat, vt occidat? Reipub. læsæ quædam sunt, iudices, ad quorum pronuntiationem oculi sufficiant. Satis erat accusatori ostendere siquid hæc læserit: aliqua publicorum operum incensa, euersa, vel corrupta naualia, arma vsibus belli erepta, aliquid denique eorum quæ publicè possidemus (ea sunt enim Reipublicæ) deterius huius fraude atque iniuria facta: cætera habent suas leges, sua iura, suas actiones. Si hos, quos recepisse dicitur, occidisset: non tamen Reipub. læsę iure tueri videretur. Sint igitur ista grauia quæ obiiciuntur: aliquid fecisse clemẽter: contra duros & asperos patres interposuisse misericordiam pro sua ætate: non hoc vidit lex, quæ recitata est: non voluntas eius, quicunque conditor iuris istius fuit. Hæc ego fortius dixi, quia remissurus sum. Quid enim obiicitur? Abdicatos recipit, & sua pecunia alit. Vt grauissimè iudicemus de hoc crimine: stultas & superuacuas impensas facit. Quis est iste qui nobis tanquam pater irascitur? Patrimonium consumis, & alioqui splendidas opes quotidie effundis. Quæ tandem ista inter se pugna est? Legem recitas

S 2

læsæ Reipub. & agis quasi abdices. Sic respondebo tanquã abdicanti, Ignosce, iuuenis est: non satis roboris, nondũ satis iudicij confirmare potuit. Et tamen si facienda sunt impensæ, si perdendum aliquid: non potest honestiore via impendere, non meretricibus donat: non in parasitos profundit: non illi magno cupiditates suæ constant. sumptuosus est misericordia. Libet etiam augere crimen, & si qua nesciunt accusatores, iudicare. Vos eum largiri tantum abdicare putatis. Iste aliquid & mendicantibus porrigit: iste & multos fortunæ iniuria lapsos sustentat atque erigit. Quid faciam, inquit, animo meo? quotiens infelicem vidi aliquem & necessarij etiam victus egentem, lacrymas tenere non possum. Inuidiam mihi facere videtur patrimonium meum, pulsant frontem meam cædũtque etiam si taceant, ipso habitu, ipsa tristitia, ipso silentio. Sed & rogant, & prouoluuntur ad genua. nec mihi illa saltem simulata, vt plerisque, excusatio superest, vt dicam, Non possum. Tu verò tantò adolescens fortior, atque omni laude, non in nostra modò tempora, sed etiam in futura omnia sæcula dignior: solus mihi mortalium videris vsum pecuniæ intellexisse. Frustra tibi aliqua fortuna tanti patrimonium dedit: & in breue humani tempus æui, veluti grande pondus imposuit. Relinquendum erat istud, & res transisset ad alios: quandoque locupletem fecisset nescio quem mors liberalis. Libet vobiscum loqui nostro nomine. Auari parcíque, qui aliquid non fecisse sordidè, iam etiam scelus existimatis. Non sunt ista ferenda nobiscum: neq; ad inferos seruata per vitam fortuna persequitur. Tolle vsum, quid est pecunia? Quis igitur vsus honestior? nullus. Nec hac lege possit fieri reus, si hanc ipsam pecuniã, quam per tot beneficia diuisit, per gulam ventrémque transmitteret. Nihil obesse Reipub. videretur, si vitiorum institores, hos eosdem sumptus diuisissent. Ego verò huic comparare ne illos quidem timeo, qui aliqua in Rempub. opera posuerunt. Hæc enim muta, & humanis tamen constructa manibus, & speciem modò, & breuem quendam vsum voluptatibus nostris attulerunt. At hercule referamus ad illam, de qua modò locutus sum, speciem: quãtò pulchrius integrum populi vultum, illibatam dignitatem ciuium seruasse? Si ad vtilitatem: quantò melius ac maius seruasse suum numerum ciuitati, suos ordines? An verò illos qui

ingentes

ingentes noxiorum familias occisuri, tamen pascunt, plausu fouebimus, & in omnibus spectaculis adulatione multa prosequemur: hunc, qui partem ciuium leuibus offensis miseram, sustentat, pœnitentiæ suæ suorúmque, integram seruat, lege etiam grauissima persequemur? Quid enim nobis tam naturale, quid ab ipsa prouidentia magis datum concessúmque videri potest, quàm alere homines ac sustinere? Muta mehercule animalia, quæ venire ad manum, & mansuescere queunt, non humanum modò, sed etiam voluptuosum est, alere ac pascere. Quid de homine dicam? Quisquam ne magis negotium publicum, non ciuitas modò, sed totius rerum naturæ agit: quàm qui animal hoc Deo proximum, & in contemplationem omniũ, quæcunque mundo contigerunt, constitutum prorogat producítque? opes suas in publico posuit, quo locuplete nemo pauper est, nemo eget. O misera tempora! hoc defendendum est? Scilicet illud honestius, liberos sublatos, iámque in adolescentiam prouectos, pellere domo, & prohibere penatibus, & omissa emendandi cura sic punire, vt vt his succurri non liceat. Abdicatos in domum recipit & pascit. Sic istud, tanquam sacrilegos, tanquam homicidas, tanquam latrones? Si tam graue crimen est, ętate labi: si tã inexpiabile, offendisse aliquando paternam seueritatem, nouas excogitate leges, asperiora aliqua constituite supplicia. Hos si pascere non licet, parum est abdicare. Audite, Patres, quæ optimum adolescentem ad misericordiam mouerint, quæ ad liberalitatem: aliquid & discite. Nulli horum obiectum est, quòd venenum patri parasset: nulli quòd percussorem in fata parentis sui conduxisset. Creditis, iudices: alioqui puto non tam leuem subituros fuisse pœnam sub tam asperis patribus. Quid est igitur? amauit ille meretricem, & intra concessos adolescentiæ lusus (licet aliud parentibus videatur) natura tamẽ datos forsitan minus tenuerit cupiditatum frenos? en quod fames emẽdet. Ille ductus æqualitate, cum sodalibus iniit paulò tempestiuiora conuiuia? en quod mendicitas coërceat. Ille liberalius vixit? & quomodo crimen istud hoc tempore est? Aliquid fortasse donauit? Non vultis in his causis, in hac criminum summa, misereatur hominum, qui dicunt, Et cùm iuuenis es. At nimium diu, iudices, sic defendo optimum iuuenem, tanquam victum abdicatis præstiterit,

Nolo iam abdicare: Reipublicæ (fortius libet agere) imputo: & magis imputarem si tales essent quales eos accusator esse contenderet. Nihil est periculosius, iudices, in hominibus, mutata subitò fortuna: nihil ad vtilitatem sui pronius, miseris delicatis. Iuuenes in magnis patrimoniis, atque in summa nati dignitate subitò excussi, non dico opibus, sed necessariis etiam ad victum, spiritúmque vltimum sustinendum, non redibunt ad opus quotidianum, non sufficient assiduo labori: superest vt audeant aliquid vel propter quod moriantur. tot hos quos abiicitis (nam quoque turbam abdicatorum esse dixistis) emittite subitò nudos, omnium egenos: ipsísne aliquis poterit irasci, si quid fecerint? si in latrocinia se prædásque miserint? Quantumlibet animis nostris remittamus, ac totam innocentiam credamus esse persuasionis, multum contra iustitiam necessitas valet: at si nihil aduersus alios, aduersus se certè multa fecissent. Ornatámne Rempublicam atque adiutam, iudices, crederetis, si horum fortissimus quisque venisset in ludum atque arenam? si paulò mollior frons ad laqueum, ad præcipitia, ad qualemcunque vitæ festinasset exitum? Tum ciuitas felix, tum numerus iste minus inuidiosus fuisset? Volo iudices, relicta iam hac, quam ad Rempub. composui defensione, transire ad eos qui præcipuè irasci videntur, patres dico ipsos qui abdicauerunt. quibus hoc primum, iudices, dico. Quam accipitis iniuriam? malis vos sanè filiis leuastis, & exonerata sunt vestra patrimonia. Sinite illos perisse, & velut expositos in aliqua solitudine, aut in maria proiectos, nihil ad animum vestrum, nihil ad cogitationes pertinere: fortunam sibi quærant. Quid ad vos, quid sint, postquam vestri esse desierunt? Renati sunt, nouúmque fatum quodammodo sortiti. Num inuidiam vobis faciunt? Hoc enim malebatis fortasse, vt oculis vestris sordidati obuersarentur: vt impexi squallidíque incederent verecundè. nomine seruitutis dissimulatur vestra crudelitas. Minus vos malos patres putauimus. Quod quidem animaduersioni sat est, pendunt pœnas, magnúmque supplicium miseri luunt. An vos in hoc demum creditis paternam animaduersionem, si esuriant, si inopia omnium deficiant atque tabescant? Illud parum est, notari infamia? illud parum est, exulem esse domus

suæ,

suæ, Latium suorum? nunc vos putatis esse felicem quemquam horum, aut hilarem? Experiatur aliquis: & reuocet. Et hæc quidem, iudices, duris atque asperis patribus, illa meliora. Speraui, inquit adolescens, aliquam impetus vestri pœnitentiam. Credidi futurum, vt aliquando succurrerent initia infantiæ blandimenta pueritiæ. Reseruaui filios iudiciis vestris: & si quando ignosceretis, in integro habui. Vos æstimatis causas, propter quas expulistis: si crederetis, satis pœnarum dederunt. Ego illud præsto, illud promitto, nihil postea turpiter fecerunt. Ne tamen nimium iactare atque imputare videatur, illum quoque misericordiæ suæ ordinem confitebimur. Vnus (inquit) fuit primò, qui sollicitaret hanc nimiam liberalitatem: æqualis alioqui & in studiis comes, & in lusibus. hic fecit exemplum: ausus est rogare proximus: nec adhuc illud onerosum patrimonium videbatur. Inde factus est ordo: etiam legem mihi videor dixisse misericordiæ. Cui negarem? omnes idem rogabant, omnes idem excusabant, omnes idem pollicebantur. Ego verò (inquit) quandiu fuerit hoc patrimonium, sic ero, sic vtar: & si defecerint omnia, non tamen pauperem me putabo, neque egentem: sed pro illis paternis possessionibus, hos ostendam ciues: pro illo fœnore, hunc populum. Et quæ tanta patribus ira, quæ tanta infelicitas nostræ ciuitatis, quod Reipublicæ fatum, vt istud diutius aut pluribus necesse sit? Et ne vobis multum videar imputare, nō sunt isti onerosi facultatibus meis: non quos ampla, quia sic à parentibus meis constituta est, fortuna graues sentiat: quia viuimus parcè. Quantulum est enim quod accipiunt? quātulum est quod exigunt? vos fortasse plus consumpseritis, patres, qui studia fouistis, qui ad hanc ætatem vsque vexistis. mihi seruare ciues satis est. Ac nihilominus quòd in istos impendo, si creditis, ipse frugalius viuo. Quicquid in hos confertur atque congeritur, de meo est: detrahitur adolescentiæ voluptatibus, detrahitur concessis; alioqui quandiu in his annis sumus cupiditatum, duo simul assequor: quòd & liberalius & frugalius viuo.

CCLXI. *Æquatio patrimoniorum.*

In qua ciuitate frequentes Tyranni erant, fert quidam legem, vt patrimonia æquentur.

SERMO.

Hæc quoque aliquotiens tractata controuersia est, & per summas digeri potest.

DECLAMATIO.

PRimum incusamus legem non satis significanter scriptam, & multa obscura in se habentem. Nam hoc non satis distinxit, vtrúmne patrimonia nunc demum æquari oporteat: an quotiens aliquod eminebit: an si verè remedium id solum pro Republica est, perpetuum esse debeat: & ideo lex repudianda, quia hoc non satis dispexit. Si hæc vis est legis istius, vt sit de æqualitate patrimoniorum: idem census omnibus detur: omnes penè dies, omnia tempora necesse erit in hac partitione consumi, si quis frugalis vixerit, si quis luxuriosus vixerit. Est præterea contra leges omnes scripta hæc lex. Quippe nullum ius non ita compositum est, vt suum quisque habeat, & alieno abstineat. Sed ne seruari quidem potest. Quid enim futurum est præterea illud, quòd aliqui negotiabuntur, aliqui acquirent, aliqui frugaliter viuent? Quæ ratio relinquendæ hæreditatis erit? quæ ratio testamentorum? cum is qui creuerit hæreditate, continuò non plus sit habiturus, quàm cæteri, & diuisurus cum his qui non eundem honorem supremis defuncti tabulis habuerunt? His adiiciamus quòd etiam inutilis est duabus præterea causis. Nam & frugalitatem eorum qui seruaturi sunt, imminuet & luxuriæ eorum qui consumpturi sunt, prospiciet. Cur enim quisquam seruet, tam perditurus aliena luxuria, quàm sua? Cur enim non quisque abutatur? Hęc de ipsa lege dixisse satis erat, remota temporum æstimatione. nunc videamus quid sit propter quod ponatur. Frequentes tyranni sunt. Primum, quàm iniquum est. ideo quòd aliquos improbos habeas, exui patrimoniis paternis atque auitis eos etiam quos bonos esse ciues constabit? Nam si tyrannidem timemus: erat aliquãto ęquius in personas eorum, qui possent Reipub. esse suspecti, dirigi actiones, quàm pœnam esse publicã metus, vt dicitis publici. Adiice, quòd ne præcipua quidem causa est affectandæ tyrannidis, magnitudo facultatum. Quin ex diuerso facilius aliquando occupauerint tyrannidem hi quorum fracta ratio, quorum clauda fortuna, & qui stare Republica salua non possunt.

Deinde

Deinde adeò non inhibetis ista re tyrannidem, vt si qui in ciuitate nostra dementes sunt etiam causam habitui sint affectandæ tyrannidis. Nam si quis tyrannidem occupat, vt aliena bona possideat, quantò facilius ad tyrannidem perueniret, vt sua vindicet, sua recipiat?

CCLXII. *Maritus virginis raptor.*

INIVSTI REPVDII SIT ACTIO. Qui habebat vxorem, rapuit virginem: nuptias rapta optauit: ille repudiauit vxorem, agit ille iniusti repudij.

DECLAMATIO.

LEX INIVSTI REPVDII maximè necessaria ad continenda matrimonia, & his præcipuè moribus (quibus finem tantum necessitas fecit) super omnes leges tuenda est. Repudiatam ab hoc vxorem esse manifestum est. Reliquum est vt aliquid repudiatæ obiiciat. Ita demum enim potest esse iustum repudium, si meruit id quæ repudiatur. Ne ipse quidem tam imprudens est (quanquam non desit audacia) vt crimen vllum fingat in vxorem. Necessitate defenditur. Poteram dicere, aliud esse iustum Nam lex INIVSTI REPVDII spectat vtramque personam: nec satis est id modò intueri, quid maritus facere debuerit: verùm id quoque intuendum est, quid pati debuerit vxor. Quare licet tu necessariò repudiaueris, hæc iniustè repudiata est. Hæc dicerem si non tua culpa accidisset, vt repudiares. Sed miror si in hac ciuitate diligentissima iuris, vlla lex contra alteram scripta est: aut hoc prudentissimi constitutores iuris non viderunt. Quomodo necesse est, quod iustum non erat? Rapta inquit, nuptias meas optauerat. Non est hoc tale, quale si diceres, Tyrannus coegit: quale si diceres, Aliquis cui potestatem dederat Respublica, hoc iussit: Senatus, aut populus pertinere id ad rempublicam existimauit. Vt rapta repudiare coegerit, vt cogi posses, tu fecisti. Et ipsum hoc redij tempus malè computas. Tunc repudiatam tu credis vxorem, cùm res suas sibi habere iussa est? cùm egredi de domo? Vxorem tunc repudiasti cùm egisti vt raptæ aduersus te liceret quantum aduersus cœlibem licet. RAPTA RAPTORIS MORTEM, VEL NVPTIAS OPTET. Hanc potestatem aduersus te vitiata habuit. Ecquid in-

telligis iam non esse vxorem, quæ non obstat? Ego te adeò non puto defendi hoc genere patrimonij posse; vt quocunque alio modo dimisisses vxorem meliorem tum causam fuisses habiturus. Egregia hercule defensio. Dico, Repudiasti vxorem pudicam, obsequentem, fidelem. Respondes mihi, Sed rapui: sed alienam domum expugnaui. Rectissimus maritus videreris, si amorem in aliquam meretricem deflexisses: si ancillarum cupiditas à geniali toro auocaret. Iam tum non eras maritus, cum animus tuus spectabat vacantes: & hoc si tantum libidine & cupiditate fecisses, repudiatæ tamen causa ad te rediret. Quid si ne credibile quidem est nisi eo pacto factum hoc esse, vt tibi raptori ignosceretur? An verò tu in tantum periculum venisses, vt raperes maritus, vt crimini tuo hanc quoque adiiceres inuidiam? Nisi succurritis, iudices, inuentum est iam quomodo vxores optimas repudiare liceat. Prospicienda tantùm virgo est, rapienda est: cęterùm defendemus istud, quod nullo genere licet facere, specie necessitatis. Præter hæc, illud quoque, iudices, intueri oportebit, quò maximorum istius criminum, aliqua tamen vindicta contineat. Per se indignum erat, raptorem impunè fecisse: indignum erat, iniustè repudiatam esse vxorem. vtrique crimini vna pœna erit, leuis quidem. Et sanè habeat hoc lucrum magna nequitia, quòd non ferè puniri pro meritis potest: ab illa quidem rapta vindicauit nos ipse.

CCLXIII. *Ignominiosus contra tres rogationes.*

QVI TRIBVS ROGATIONIBVS CONTRADIXERIT, NEC TENVERIT, IGNOMINIOSVS SIT. Duabus quidam rogationibus contradixit; non tenuit: Tertia rogatio ferebatur, qua ignominia remittebatur notatis: contradixit & rursus non tenuit. dicitur ignominiosus.

DECLAMATIO.

QVI TRIBVS ROGATIONIBVS CONTRADIXERIT, NEC TENVERIT, IGNOMINIOSVS SIT. Lex manifesta (fortasse superuacuum ista dicere, verumtamen permittit lex & hoc dicere) iusta Quis maiore ignominia dignus est, quã homo inquietus, qui

qui publicis vtilitatibus ter obstiterit? qui ne metu quidē ignominiæ ad silentium compelli, saltem tertiò potuerit? Ergo de lege dubitari nihil potest. Videamus an hic in legem inciderit. Tribus rogationibus contradixit. Num fallimur numero? num aliquid aduersus istum mentimur? Non, vt opinor, ipsum saltem dicere ausurum. Bis iam contradixerat: bis non tenuerat. Proximè dixerat: non tenuisse eum scimus. Ergo si lex ignominiosum vult esse eum, qui ter contradixerit, nec tenuit: quomodo ignominiosus inueniri profectò non poterit? Non negat se in hanc legem incidisse: sed eadē rogatione, cui contradixit, solutū esse contendit. Placuisse enim publicè, vt omnibus ignominiosis nota remitteretur. Non miror istum tam frequenter contradicere. Vim legum parū perspicit: quò pertineant rogationes, aut dissimulat, aut ignorat. Ferri profectò rogatio quoties pœna aliqua remittitur, nō potest nisi de his qui pœna iā tenētur. Id vel cogitatione eius qui tulit rogationē, vel æstimatione populi, vel ipsa rei natura perspiciamus. Is qui ferebat rogationē, num aliquid cogitare de eo potuit, qui non erat ignominiosus? non, vt opinor. Neque enim hic iam ter contradixerat rogationi: nec an tertiò contradicturus esset, diuinare poterat. Ergo qui ferebat rogationem, nihil de eo cogitauit. Populus cùm in consilium mitteretur, & miseratione hominum moueretur, de his cogitauit, qui ignominiosi iam erant. Fortasse motus est numero, fortasse motus est personis, fortasse motus est causis. Hic neque in numero esse poterat: nondum enim ignominiosis accesserat. neque causa miserabilis, qui ne damnatus quidem esset. neque persona. Ergo nec qui ferebat rogationem, nec qui accipiebat de hoc cogitauerunt. Nunc ipsam rei naturam intueamur. Quid remitti potest, nisi quod creditur? Hæc rogatio nihil aliud fuit, quàm ignominiosorum in pristinum statum restitutio. nondum eras in ea fortuna, vt restituendus esses. Sed eodem, inquis, tempore ego ignominiam merui, quo remissa est. Postea dicam, quàm dignus ista sis ignominia. Interim ista temporis computatione excludo. quanuis enim ea rogatio recepta sit, cui tu tertiò cōtradixisti: antè tamē rogatio recepta est, quàm tu ignominiosus esse cœpisses. Lex enim quid dicit? QVI RO-

GATIONI TER CONTRADIXERIT, ET QVI TENVERIT, IGNOMINIOSVS SIT. De præterito & de perfecto iam transactóque tempore loquitur. Cùm de rogatione ageretur, contradicebas, nondum eras ignominiosus: nondum enim rogatio erat. At cùm recepta est rogatio, tum quia non tenueras, ignominiosus esse cœpisti. Illud etiam adiiciendum videtur, neminẽ vnquam digniorem fuisse ignominia, quàm te. Viderimus enim quales illæ fuerint, rogationes, quibus antea contradixisti. Vtiles vtique: receptæ sunt enim, & pro Republica placuerunt. Enimuero huic aliquis rogationi contradicit tam misericordi, tam leni, quæ ciuium numerum ampliat? Si alius quilibet contradixisset inhumanam rem fecisset. At tu istud contradicis, ne ignominiosi restituantur, homo extra periculum positus. Dignus es ergo vt patiaris ea, quæ pati omnes voluisti. nisi forte sic intelligimus istam receptam rogationem, vt nemo sit vnquam omnino in ciuitate nostra ignominiosus. An id vel populus voluisset, vel ille qui ferebat? abrogasset potius hanc legem, quàm nouam constituisset: rogationem appellaret, de his tantummodo latam qui erant ignominiosi. Illis remisit istam veniam. Fortasse isti placebunt, si plures inciderint in eandem sortem, in eandem conditionem.

PARS ALTERA.

DECLAMATIO.

IDEM tempus est ignominiæ meæ, & receptæ rogationis. Nam natura prius est, vt ego non teneam, quam vt recepta lex sit. Nam si ego tenuissem, lex recepta non esset: quoniam non tenui, recepta lex est. Igitur ignominia mea præcessit tempus rogationis. Prius apud animos suos constituerunt homines, non parere contradictioni meæ, quàm rogationem receperunt. Antequam tabella referretur, antequam excuteretur numerus populi, ego iam non tenueram. Rogatio nondum erat recepta, nisi posteaquam dinumeratæ sunt populi sententiæ. Hoc ergo tenuit. Atque etiam si hoc tempus mihi non remitteret totam ignominiam: lex tamen quæ ignominiosos vacare omni nota voluerat, remiserat mihi duas illas contradictiones. Non enim facit ignominiam tertia contradictio, sed tres. Quòd si duæ

si duæ illæ præcesserant, quæ maiorem partem ignominiæ conficiunt, id quod iam me premebat, remiserant.

CCLXIIII. *Fraus legis Voconiæ.*

NE LICEAT MVLIERI NISI DIMIDIAM PARTEM BONORVM DARE. Quidam duas mulieres dimidiis partibus instituit hæredes. Testamentum cognati arguunt.

DECLAMATIO.

ANtequam ius excutio, & vim legis, quæ per se satis manifesta est, intueor: primùm illud apud vos dixisse contentus sum. adsum testamento. Euentum huic legi dabit religio vestra, & excussa parte vtraque, sententiam formabit. Interest tamen supremæ hominis voluntati legē fauere, vt quod de bonis suis constituit in supremis dominus, fecerit iure. Nec me confundit, quòd ex diuerso sunt propinqui. Iactent vt volent sanguinis coniunctionem. Ego intelligo quasdam fuisse causas, propter quas is qui hos cognatos habebat, aliis moreretur heredibus. Ac si in hac parte haberent fiduciam, arguerunt testamentum tāquam impium, tanquam inofficiosum. Nunc apparet, neque de personis earum quæ heredes sunt institutæ dici apud vos vos posse: neque eorum quæ heredes sunt institutæ dici apud vos posse: neque eorum qui sibi contra testamentum vindicant, merita proferri. Solùm enim ius excipiunt, & circa legem calumniantur. Quæ lex tamen qualis est? Ne liceat mulieri plusquam dimidiam partem bonorum suorum relinquere. Etiam si forma iudicij vnius est, apparet tamen vobis cum legibus esse litem. Quæro igitur ab istis, vtram eligant in qua malint consistere. Neque enim litigant de bonorum parte; sed totum arguunt testamentum. Incipiamus igitur ab ea quæ prior scripta est. Quid in hac parte testamenti vitiosum est? Vetatur plusquam dimidiā partem bonorum relinquere, dimidiam partem patrimonij accipi. Excutiemus postea quale sit illud quod consequutum est. Interim hoc ius firmum est, nec euerti sequētibus potest. At enim ius quidem illa habuit capiendi: sed ea quæ postea scripta est, non habuit. Iterum interrogabo, quare. Quoniam plusquam dimidiam partem patrimonij relinquere fœminæ non potuit. Atqui hæc quoque non

plusquam dimidia parte patrimonij heres instituta est. Nec video rationem, cur id quod illi capere licuit huic non liceat: cùm in eodem scripta sit testamento. Manifestum est nihil posse calumniæ admittere verba legis ac scripti. Nunc peritissimi litium homines ad interpretationem nos iuris adducunt. Non enim hanc esse legis voluntatem, quæ verbis ostendatur, videri volunt. Quorum ego prudentiam, iudices, magnopere miror: tantùm vicerunt illos maiores nostros, illos constitutores iuris, illos qui rudem ciuitatem, legibus ac iure formarunt: vt hoc approbare conentur, defuisse his sermonem, defuisse consilium. Ac prius quàm rationem ipsius legis excutio, interim hoc dico, iudices: Perniciosissimam esse ciuitati hanc legum interpretationem. Nam si apud iudicium hoc semper quæri de legibus oportet, quid in his iustum, quid æquum, quid conueniens sit ciuitati: supervacuum fuit scribi omnino leges. Et credo fuisse tempora aliquando, quæ solam nudam iustitiæ haberent æstimationem. Sed quoniam hæc ingeniis in diuersum trahebatur, nec vnquam satis constitui poterat, quid oporteret, certa forma ad quam viueremus instituta est. Hanc illi auctores legum verbis complexi sunt: quam si mutare, & ad vtilitates suas peruertere licet, omnis vis iuris, omnis vsus eripitur. Nam quid interest nullæ sint, an incertæ leges? Lex illa complexa est. Ne plus liceat quàm dimidiam partem mulieri relinquere. Neutri ex his quibus adsumus, plus dimidia parte relictum esse manifestum est: & apparet potuisse legum latorem, vt si partem demum patrimonij peruenire ad fœminas vellet, partem vtique viris relinquere id ipsum caueret: neque id magno aut difficili circuitu effici potuit: sed vel sic scripta lege, non plusquam dimidia pars patrimonij ad fœminas perueniret. Interrogo enim: Si pluribus fœminis, sed minores aliquantò portiones reliquerit: quæ tamen computatæ, & in vnum contractæ plusquam semissem patrimonij efficiant: quæro an moueri lis possit? Nam si moueatur lis, non hac (vt opinor) lege litigabitur, qua plusquam dimidiam partem patrimonij relinquere fœminæ non liceat, cùm ex illis nulla dimidiam partem acceperit. Siue ad totam nos vocas computationem nihil interest quantũ cuique fœminæ relinquatur. Quid si ne ratio quidem repugnat

pugnat scripto, & verbis legis istius? Quid enim putas voluisse legislatorem, cùm hoc ius constitueret? Ne fœminæ nimias opes possiderent, ne potentia earum ciuitas premeretur. Hoc ergo aduersus singulas constituit, & ad custandas opes fœminarum, satis hoc quæsitum, ne vni plusquam dimidia pars patrimonij relinqueretur. Cæterùm quidem illud non cauerunt leges, ne plures fœminæ eodem testamento scriberentur: non herculè magis quàm illud, ne plures hereditates iisdem fœminis relinquerentur.

CCLXV. *Ignominiosi pulsator in templo.*

SI QVIS IN TEMPLO INIVRIAM FECERIT, X. MILLIA DET EI, CVI INIVRIAM FECERIT: DECEM MILLIA CIVITATI. IGNOMINIOSO NE SIT ACTIO INIVRIARVM. Quidam ignominiosum pulsauit in templo: decem millia petit Magistratus, nomine ciuitatis.

DECLAMATIO.

SI pudor commendandus est (cuius difficillima ratio est in lite pecuniaria) non nobis litigamus, ac ne Reipublicæ quidem & ciuitatis nomine auari sumus: & hæc omnis actio non tam lucri gratia, & acquirendæ huius pecuniæ constituta est, quàm in vltionem Deorum immortalium, & templi (vt propriè dixerim) expiationem. Nec minus manifestum ius est, quàm integer pudor. Lex enim palàm scripta est, vt is qui in templo iniuriam fecerit, decem millia det ciuitati. Mihi hoc satis est, qui ciuitatis nomine litigo. Sed totam legem à nobis pars diuersa legi desiderat. Decem millia, inquit, ipsum qui iniuriam acceperit, decem ciuitati. & hoc excludere tentat ciuitatem, quòd ipse qui iniuriam acceperit non habeat actionem. Sanè contumeliosus, & pro cætera morum suorum petulantia, aduersus magistratum vestrum, audax qui præscribere tentet ciuitati tanquam ignominiosę. Facile, vt opinor, constabit, nihil ad nostram actionem pertinere, quam legem habeat ipse qui pulsatus sit. Existimemus enim esse aliquem non ignominiosum in templo pulsatum, sed vel dedisse huius iniuriæ veniam, vel alio aliquo impedimento agere noluisse: nu-

ideóne ciuitas quidem ius suum tuebitur, vt omnia im
punè fecerit? Verùm ne ipse quidem aduersarius tantu
in exemplo fiduciæ habet, quantum in ipsa iniuriæ inte
pretatione. Nos enim iniuriam dicimus esse, quod igno
miniosum pulsauerit, cui actio non est. Ego, iudices, plu
rimum interesse existimo, vtrū quid facere liceat, an vi
dicare non liceat. Non enim continuò si ignominio
actio nō datur, licet aduersus ignominiosum pulsare, qu
le furtum sine teste facere: vt damnari quidem non pos
admittere tamen non debuerit. Quin ex ipso, quòd igno
miniosō actio non datur, apparet esse Reipub. actionem
quam facere licuit? Non autem ius peccandi aduersus
gnominiosos dari vno & breui & manifesto videor arg
mento probaturus. Quem pulsare licet, occidere licet. A
qui ignominiosum si quis occiderit, cædis lege tenebitu
Quare? Quoniam actio huius necessariò ad alium per
net. Apparet ergò non tibi aliquid aduersus ignomini
sum licuisse, sed ignominioso nihil pro se licere. Itaque
gnominiosus non agit tecum iniuriarum: tu tamen ini
riam feceris. & hoc ad pœnam eius vitæ ac turpitudi
pertinebit, quòd tu non dabis pœnas peccati. Hæc dic
rem si vbicumque pulsasses ignominiosum: nunc vt ini
ria non sit aliquo loco pulsasse ignominiosum, iniuria t
men est in templo pulsare. Nam si id est vtriusque nost
confessione iniuria, quod manifestum est non esse iure
ctum: vt tibi ius fuerit alibi pulsādi ignominiosum, (qu
non esse iam docui) in templo pulsandi ius non fuit. Ha
ego ita dicerem, etiam si omnis ista vltio pertineret
eum, qui iniuriam accepisset. Nunc res duplex est: c
mina duo sunt eius, qui in templo pulsatus sit. Quid
nim lex dicit? Qui in templo iniuriam fecerit, dec
millia denariorum det ei, cui iniuriam fecerit. decem, m
lia ciuitati. Non si hęc iuncta atque contexta sunt, co
tinuò vnius legis habent vim & proprietatem. Id sie
gnoscite quos auctores habent. nec potest videri vna l
cuius pars ad priuatum, pars ad Rempublicam perti
Ergò si iuncta sunt ista (vt dixi) duas causas habent.
est legis eius quæ vindicat templum. Ergo vt remitt
tibi ea quæ pertinet ad templum, restat ea quæ pertine
ciuitatem. Duæ enim sunt iniuriæ in hoc tuo facto
ideo duæ pœnæ. An verò iniquum videri potest, cum
in tem

in templo pulsauerit, decem millia ciuitati dare? Quid enim magis in vlla Republica curari obseruaríque oportet; quàm religionem? Sanè petulantia aliis locis mediocrem habeat reprehensionem. In templo verò, in quo verbis parcimus, in quo animos componimus, in quo tacitam etiam mentem nostram custodimus: pulsare velut in solitudine, secreto quodam, non est ferendum. Dic nunc, Ignominiosus erat. Sed in templo captis vrbibus, vis hostium ac metus religione templorum defenditur. Qui iam arma ferre non possunt, qui salutem suam tueri fuga nequeunt, circa aras iacent. In templo pulsasti hominem: rem petulantem fecisti inter sacra, fecisti religiosissimo loco: & vtcunque, temeraria licet, aliqua ratio tamen appareret facti tui, si impetu lapsus esses, si ductus ira. nullam petulantiam magis odi quàm quæ propter hoc exerit, quia putat licere. Est sine dubio & hoc ipsum dignum odio persequi hominem fortasse infelicem, verecūdum certè quòd confessus sit. Sanè mereatur ille pœnam vlteriorem: manibus tuis parce, parce animo tuo: aut certè relinque istius impudentiæ locum. Respicere ad ictus tuos coegisti patres fortasse qui vota faciebant, tumultuosa lite aliqua. nescio an etiam publica sacra turbasti. Quomodo enim cecidisse te existimemus, qui faciebas hoc tanquam liceret?

CCLVI. *Ex proditore exule, fortis.*

BIS DE EADEM RE AGERE NE LICEAT. In quadam ciuitate proditionis damnatus, missus est in exilium. Bello eadem ciuitate laborante, reuocati sunt exules. Is qui proditionis damnatus fuerat, fortiter fecit. Petit vt iterum causam suam agat. Accusator præscribit, quòd bis de eadem re agere non licet.

SERMO.

Initia communia habet controuersia. Præmium peto lege concessum sine exceptione. Sequuntur & illa, vt iustum quoque sit, virum fortem optare quod velit. Secunda illa quæstio est, an cōtra legem optare liceat: in qua illud dicere solemus. Nullum præmium posse inueniri, quod non contra legem aliquam sit: & ideo magnam esse virorum fortium potestatem, quia supra iura omnia sit. Deinde comparabimus etiam legem, & despiciemus vtram seruare magis è Repub. sit, si vtique altera tollenda sit. Postea veniemus ad id quoque, an vtique ista præscriptio valere

debeat semper, hoc est, an etiam in publicis causis, bis de eadem re agere non liceat. In quo illud dicetur: priuatis litibus, quoniam & minus momenti, & plus numeri habeant, succursum esse hac lege: publicas actiones maiores esse, quàm vt cadant exceptione. Insequetur denique illud vt dicamus, Etiamsi in alijs publicis causis, bis de eadem re agere ne liceat: non tamen eam conditionem esse proditionis: quomodo in cæteris fortasse de pœna tantùm & periculo quæratur eius qui accusatur: in causa proditionis, de totius ciuitatis discrimine litigetur. Illud quæramus, an ista præscriptio ad eos tantùm pertineat, cum quibus agitur: patiente eo qui accusatur, liceat bis agere.

DECLAMATIO.

PVtemus te esse qui velis accusare, reum nõ contradicere: quis tamen prohiberet, quò minus interim accusares? Ergo quod tibi liceret facere, me patiente: necesse erit, me optante.

SERMO.

His excussis quæstionibus, veniemus ad æquitatem. Dicemus hoc esse pro nobis, dicemus hoc esse pro Republica.

DECLAMATIO.

Opto vt causam iterum dicam: nec me fallit, quàm multa prætercam quæ mihi lege concessa sint. Sed quis tandem me innocentem, quis dignum conuersatione vestra putaret, si aliud optarem? est pro me. Non enim & tum ideo tantùm defensus sum, vt in ciuitate remanerem, vt essem vobiscum: sed vt probarem me innocentem, nihil cõtra patriam meam esse molitum. Et nunc non est satis si mihi ignouistis, si me ciuem vestrum publica necessitas fecit. Ego verò si meritò damnatus sum, si quid tale, quale contra me pronunciatum est, feci: non vtor isto beneficio. Non est pro me, sed est pro ciuitate. Homicidij damnatus, etiamsi meritò exulabat, si reuocatus est, potest de eo dici, Satis dedit pœnarum: alia scelera finem suppliciorum acceperint. Vos proditorem in ciuitate sinetis esse? Cùm totiens bella interueniant (non dico de extremo illo discrimine) tantíne est metus quisquam, toto animo aduersus hostem nisi non respicietis? non expauescetis? Est pro Republica. Sed accusatoris quid interest?

est? aut quid est, cur iniquiore conditione dicturus sum hodie causam quam antea dixi? Tum detulerat eum, cui nihil obiici posset: hodie defert damnatum. Hoc inprimis mihi obiiciet; quòd contra me sententias tulerint sanctissimi iudices, quòd proditorem me esse pronuntiauerint. Obiiciat, & sic defendam. Et ne quis me, iudices, sic audiat, tanquam ego de his querar, qui pronunciauerunt: si istud inuidiosum iudicibus esset, poterat videri non immeritò præmio meo aliquis obstare. Sed non semper iudicum culpa est, cùm innocens damnatus erit. Aliquando testis corrumpitur: aliquando parum dil genter causa defenditur: aliquando reo nocet & ipsa fiducia. Vultis scire hoc non pertinere ad iudicum pudorem? nemo contradicit nisi accusator.

CCLXVII. *Flens ad arcem, depositor tyrannidis.*

AFFECTATAE TYRANNIDIS SIT ACTIO. *Qui tyrannidem deposuerat sub pacto abolitionis, iuxta arcem flens deprehensus est Affectatæ tyrannidis & reus est.*

DECLAMATIO.

NOn fui, iudices, dubius eo tempore, quo pœnitentia iuuenilis temeritatis Rempublicam legibus ac potestati reddidi; quin mihi multum vexationis, siue ab iratis, siue ab inuidis immineret. Nec enim iste accusator, hodie futuræ tyrannidis in iudicium descendit: nec mihi vllum imminere periculum, ex eo crimine quod intentatur, intelligo. Quapropter & initio actionis, & per omnem orationem nihil magis faciendum mihi esse intelligo, quàm vt inuocem publicam fidem: vt id quod remisistis, cuius obliuisci optimum putastis, non intra verba modò, primùmque promissum steterit: sed penitus animis, ac mente impetrasse videar. Reliqua adeò longè à suspicione affectatæ tyrannidis aberunt, vt propius spectent ad posteriorem temporum pœnitentiam. Lacrymas quidem meas, si hic in iudicio temporibus etiam in hac pace & tranquillitate degendum est, quum sint exorandi adhuc animi, multorum sustinenda malignitas. hæc mihi omnia arx fecit. An ego possum non flere, quotiens cogito quos habuerim parentes, quam domus famam, quas spes adolescentiæ infelici teme-

ritate,damnandis cupiditatibus, euerterim, vt sentio, in perpetuum? Nihil est enim quod accusator meus simulatione quadam,ad ea quæ præteriere, obliquè malignitate obiicere conetur. Ego me fecisse quod nollem,& scio, iudices,& confiteor:& quandiu vixero, semper hoc animo tota mente inhærebit. neque enim illas quæ me tetigerant suspiciones,pertinere ad præsentem defensionem puto:securissima reip. nec quid illud fuerit, an alienis cupiditatib. obstiterim, dum meas simul omnia ista absoluta esse credo,eo tempore quo inter me Rémq; pub. cõuenit, vt hæc omnia memoriæ exciderint,vt non ad leges, non ad odiũ pertinerent: tunc certè laudabatis. Sed quemadmodum apud vos moderationis famam consecutus sum,ita apud me ipsum.Hæc quoque grauis verecundia animo fuit, quòd videbar hoc fecisse tanquam moderator. Quid postea? satellitésne contraxi ad arma? habui antè diuisam pecuniam? aliquid inter amicos continui? Quid obiici mihi potest in futurum,cùm præsertim affectatio tyrannidis multa crimina, & quæ coniectura colligi oporteat, verùm manifesta deprehendat? Apparet,inquit, cupiditas tua: flens enim iuxta arcem. Si confiterer depositæ potestatis illius pœnitentiam, dicerem tamen aliud esse affectare tyrannidem, aliud cupere. Verùm quid signi, quid argumenti istæ lacrymæ habent? flere miratur aliquis hominem? Sed iuxta arcem flens. Num ego possum continere lacrymas, quotiens illum locum video, à quo tam libenter descendi? Illic mihi succurrit, infamata adolescentia: quotiens arcem vidi,succurrit inde has inimicitias. Serò me, accusatores, deprehendistis. Quantum me putatis fleuisse antequam descenderem? istius enim affectus argumentum lacrymæ habent. Cæterùm affectare tyrannidem, sperantis est, erectioris animi sunt ista crimina: fletus, remissi, fatigati. Tu id mihi criminis eius argumentum vis videri cuius desperatio est. Quæro enim ex te vnde istum fletum putes? Nam si affecto,si spero, si rediturum me ad ea, ex quibus inuitus descenderim,puto: quæ causa lacrymarum est? Si verò hoc est quod animum meum torqueat, quod ex illo fastigio descenderim, quòd ex æquo viuam, quomodo affectare possum, quod scio mihi non posse contingere? Eodem reuoluatur oratio necesse est, vnde cœpit. Ego publicam appello fidem, quę inter piratas facta est: quę inter

armatos

armatos hostes inducias facit: quæ deditarum ciuitatum iura conseruat. Qualecunque istud est, promisistis, censuistis, ac de me quidem nihil. Mihi enim iam tædio vita est: iámque hæ lacrymæ quotidianæ accesserunt propè ad vota mortis. Illud videte, an si aliquem Reipub. error, aut fortuna: si quem aut consilium aliquod, aut temeritas miserit, detis locum pœnitentiæ, permittatis emendari: velitis meliores fieri ciues.

CCLXVIII. *Orator, Medicus, Philosopus.*

Contendunt Orator, Medicus, Philosophus de bonis patris, qui testamento eum hæredem reliquerat, qui se probasset amplius prodesse ciuibus.

DECLAMATIO.

Lex contentionis, & formula, & omne præscriptum ex testamento patris pendet: cuius vis non est ea, vt quæratur quæ professio ex nostris speciosissima (quanquam sic quoque vincerem) sed quæ ciuitati sit vtilissima. Nihil est ergo, quòd ingenia iactent, nihil quòd ex animo suo tantùm referant. Quæritur quis omnibus prosit. Sit Philosophia res summa: ad paucos pertinet. Sit Eloquentia res admirabilis: non pluribus prodest, quàm nocet. Sola est Medicina, qua opus sit omnibus. Et patrem quoque nostrum id voluisse, vt hanc quam in contētione reliquisse videtur partem quodammodo ciuitati daret, manifestum est. Non sibi vtilissimum, non amicis vtilissimum, non de patre optimè meritum, propriè quid ferre ex testamento suo voluit? qui fuerit vtilis ciuitati. Ergo & æqualiter ad omnes Medicina sola pertinet, & nulla tam necessaria est omni generi hominum, quàm medicina. Reliqua conferamus. At mihi primùm agendum est cum fratre Philosopho, cuius ego in hodierna contentione propositum mirari satis non possum. Nihil enim videtur habere Philosophia præstantius, quàm quòd modicis contenta est, ampliores opes nō desiderat. Nam si cupiditates easdem, quas cæteri habent: non video quid prosit. Neque me præterit iudices, quàm multa dici aduersus hanc professionem ab his soleant, quorum libertatem non impediunt personæ. Quippe hos

illi & vanos vocant & otiosos, & in ambitum ipsum contra quem maximè differere videntur, alligatos. Mihi cum fratre quæstio est. Hæc ergo leuiora dixisse satis est, Philosophiam non esse necessariam. Ego autem mores nasci puto, & propriam cuiusque naturæ virtutem. alia forsitan discantur: quædam experimentis cognoscenda sunt. Boni mores constant voluntate. Id patere diuersis vtriusque partis exemplis potest. Nam & optimos viros citra philosophiam fuisse constabit & studiosos sapientiæ vsque ad vltima exempla scelerum nequitiæque venisse. Non enim, vt opinor, ex istorum scholis abstinentiam didicere Fabricij, Curij: nec vti mortem contemnerent, Decij consecuti sunt: nec vetera horum explicando monumenta tulit ciuitas populi Rom. liberatores Brutos, tulit Camillos antequam vlla istius artis simulatio irreperet. Iam verò si ex diuerso intueri placeat, quis ignorat ex ipsa Socratis (quo velut fonte omnis philosophia manasse creditur) schola, euasisse tyrannos & hostes patriæ suæ? Non est igitur necessaria philosophia. Atqui enim vt studio peruenire ad sapientiam possit: via tamen eius incerta est. Nanque vt omnes in vnum philosophos contraham, non tamen inter eos constare potest, quæ potissimum secta discenda nobis: quibus præceptis parendum sit. Pugnant inter se, atque dissentiunt: & perpetuam hanc per sæcula litem trahunt. Aliis summum bonum, voluptas habetur. Quidam id in nuda virtute posuerũt. Nonnulli miscere ista conati sunt, atque confundere: & ex bonis corporis, animique & eorum quæ extra essent, ad finem vitæ beatæ peruenire posse existimauerunt. Delectauit quosdam modus hominum. Iam verò quanta circa deos pugna? Quidam nihil agi sine prouidentia credunt. Alij curam deorum intra sidera continent. Quidam in totum deos sustulerunt. Quidam cum hoc erubescunt, cura vacare vtique dixerunt. Hi nos ad administrationem Reipublicæ hortantur: illi nihil periculosius ciuilibus officiis credunt. Quosdam, videas odio pecuniæ ferri, nudos expositósque, veluti ad prouocandas calamitates. Sunt qui voluptates non animi modò, sed etiam corporis, inter præcipua ducant bona. Quibus credam? quibus accedam? quicquid probauero, plures negaturi sint. Nec porrò quæcunque præcipiuntur, stare possunt. Ergo & non necessariam esse philosophiam, & diffi-

& difficilem electionem esse dicimus : atque inter ipsos etiam plerosque philosophos constat vix posse percipi. Neque ego ignoro esse quosdam, qui quanquam nomen sapientiæ facilè atque auidè (vt sic dixerim) dederunt: tamen quidam sapientiam ex fabulis Reip. tunc, & inter eos qui studuerunt, qui elaborauerunt, nullum adhuc inuentum esse confitentur. Veruntamen, vt aliqua etiam de vniuerso loquamur: quis vsus ipsorum virorum? Militiæne vtilis, an ciuilibus officiis? Quid in his deprehendas, præter fictam frontem & perpetuum otium, & quandam ex arrogantia auctoritatem? Verùm sint ista (vt dicitur) magna. Ego hæc ad formam legémque paterni testamenti voco. Quid ciuitati prosunt? Amputant vitia. Nimirum nemo luxuriosus est, nemo pecuniæ cupidus. Hæc de Philosopho dixisse satis est. Transeamus ad Oratorem: quem intelligo fiducia eloquentiæ ad hanc descendisse causam. Multum se valere in iudiciis putant: rapiunt malas aliquando causas. Et sanè si Iustitia valeat, quid est eloquentia? quid ergo ciuitati conferunt? Illa enim sanè remittamus: omne circa verba studium, & (cùm rerum natura beneficio suo ita homines instruxerit, vt nulla res non voce explicetur) superuacuum quendam in exorando laborem. Eodem redeunt omnia. Quid ciuitati profuisti? Aduocatione tua defensus est aliquis. sed læsus qui ex diuerso erat. Eripuisti periculo reum. vnde scio an nocentem? Innocentia quidem per se valet. Damnatus est aliquis accusante te. vnde scio an eloquentiæ vitium sit? Quid ego de priuatis loquor? Ciuitatum status scimus ab oratoribus esse conuersos: siue illam Atheniensium ciuitatem quondam latè principem intueri placeat, accisas eius vires animaduertemus vitio concionantium: siue P.R. statum excutere voluerimus, nónne grauissimas seditiones, nónne turbidissimas conciones eloquentissimus quisque habuit? Nónne illi Gracchi ad euertendam Rempublicam, his veluti armis succincti, accesserunt? Quid ego dicam, quantum ciuitati profuerit Eloquentia? sibi nocuit. Summos vtriusque partis oratores videamus. Nónne Demosthenem illum oppressum veneno suo scimus? nónne Ciceronem in illis in quibus totiens placuerat rostris, pœnæ suæ expositum? Hæc dixisse satis erat. Nā si ciuitati nihil vtilitatis afferunt hi cum quibus contēdi: satis erat, te-

lictum esse me solum. Aliqua tamen de Medicina dicam: non mehercule iactandi mei causa, sed commendandæ artis ipsius, cuius auctores ante omnia accepimus deos: siue (vt maximè reor) vt hæc infirmitas hominum haberet adjumenta aliqua, atque solatia siue tantum huic arti tribuere maiores, vt eam vix crederent humanis potuisse ingeniis inueniri: siue ipsa medicina per se sacrum est. Contendamus sanè apud securos. Si quem (quod absit omnibus) subita deprehenderit valetudo, oratorémne cõsulet? Quid nunc ego enumerem contra quot fortunæ iniurias Medicina aduocetur? illam valetudinem qua spiritus frangitur? an illam qua visus periclitantur? an illam qua vulnera curanda sunt? an illam qua debilitati occurritur? remoueam medicinam, tu philosophe consolaberis? Quod hominum genus est, qui sexus, quæ ætas, quæ non vtilitatem ex hac petat? Itaque etiamsi medicina vinci fata non potuerunt, productus tamen vsque ad eam pater noster, qui tres liberos habebat.

CCLXIX. *Diues sub Tyranno auctionatus.*

DEPOSITI SIT ACTIO. Pauper & diues amici erant: Pauperi duo filij adolescentes. Cùm Tyrannus esse cœpisset in ciuitate, diues facta auctione discessit. Rumor erat pecuniam apud pauperem esse depositam. Tyrannus accersiit pauperem: torsit ipsum, torsit & filios eius. Cùm ille pernegaret penes se esse, dimissus est. Postea tyrannus occisus est: redit diues: petit pecuniam quam se deposuisse apud pauperem dixit: & duos seruos quos solos exilij comites habuerat, in quæstionem pollicetur.

DECLAMATIO.

DEPOSITVM peto. Scio hunc esse ordinem probationis, vt primum ostendã habuisse pecuniam, quam deponerem. De hoc nemo dubitat: diues fui. Etiam si me cupiditas amici ad duos seruos redegit: aliquando tamen numerabar inter principes huius ciuitatis. Et vt sciatis pecuniam non satis esse, patrimonium meum detinet. si domum, si mancipia, si vendita esse omnia, si in pecuniam redacta cõstabit: superest vt deponẽdæ pecuniæ habuerim causam. Fuisse me in metu fortunæ huius, quam patior, manifestum est: nihil minus fuisse rationis, quàm vt mecum pecuniam ferrem, liquere omnibus credo. Nec illud tantummodo dico, ne persequeretur tyrannus, ne quis itineris

neris casus auferret, ne fugientem onus ipsum grauaret. Potestis aliquid etiam ex ipso fugæ comitatu colligere: ne seruos quidem amplius quàm duos duxi. Deponendi fuit ratio. Proximum est, vt quæramus, apud quem deponendum fuit. Apud aliquem in ciuitate, quis amicior mihi in quo plus esse fidei existimaui? Hoc probandum diutius foret, nisi sciretis constitit inter omnes. Dicat iste quàm multa volet aduersus famam, dum tamen constet nil aliud esse istam, quàm sensum ciuitatis. Si ab vniuersis tamen ad singulos vocamur & tyrannum testem dabo. Illum quidē neque ego laudo: sed ipsa vitia eius, ipsa scelera facient huic rei auctoritatem, vbi pecuniam credidit esse. Qui quærebat, non dubitauit, vt torto tibi & perneganti non crederet: vt quæstionem vsque in liberos minitaretur. Sed in tormentis (inquit) perseueraui. Quàm honestè feceras, si redderes. Sed & liberi perseuerarunt. Nam & tu fortasse propter illos perseuerasti. Neq; ego dubito, quin prius istud à fide feceris: sed te malè (vt sic dixerum) docuit patientia. Indignum putasti tam multa passum esse propter alienam pecuniam. Illud certè manifestum est, hinc tibi venire fiduciam negandi, quod negasti. Si tortus non esses, mihi illa sufficerent, Pecuniam habui: deponere debui: apud neminem alium deponere illam debui: sciunt serui mei. Mutasti animum post istud tormentum. Si tamen tibi magnum videretur in tormentis esse momentum: & isti torquerentur. Rem quidem facio miseram: Do in quæstionem (iam dices mihi) seruos: sed qui propter hoc serui sunt, vt torqueantur. alioquin non eram tam ingratus, vt in hoc nomine adhuc eos detinerem, qui mecum soli fuissent. Sustinebitis igitur tormenta fidelissimi comites: sustinebitis quæstionem optimè meriti: sed ignoscite. Facilius est egestatem ferre in hac natis. Me onerat maiorum meorum dignitas, onerat prioris cōsuetudo vitæ, onerat etiam fama: & omnino de innocentia mea quæritur. Indebitam pecuniam ab amico peto: & hinc potissimum quem calumniarer, elegi: cùm si effodit, si abscōdit, cùm si hic verè pauper est, ne damnato quidem sim recepturus. Rem incredibilem & in qua me dementiæ crimine damnari necesse est. Ante omnia perdidisse me omnē pecuniam dico, ne diues esse possim. Ideo demum mētior,

vt mihi cum duobus seruis tortis (si tamen quæstioni superfuerint) viuendum sit? si minus, soli, qualis in exilio fui, qualis tyrannum fugerem? Ego si calumnior amicum meum, grauiorem pœnam ferre non possum: perdo quicquid peto. Et quam causam irascendi tibi habui? quid tantum malefecisti mihi, vt ego non sim tormentis istius contentus? Scio dici simile aliquid etiam ex parte diuersa. Quem sibi vsum fore pecuniæ dicet? Ante omnia hoc dissimile est: quòd pauperi alioqui, & duorum liberorum patri (quæ res acerbiorem paupertatem facit) tamen secreta pecunia & abdita affert securitatem. Nam vt possessiones non pares, vt familiam non emas, non laxiore habites domo, aduersus fortunam tamen tutus es: tibi pecunia hoc præstat, vt sis pauper securus. Adiice illud quod tu de longioribus temporibus cogitas. In summa, si vincis, aliquam tamen potes spectare rationem. Ego cur litigem, quid est? vt aliquid auferam? Quid habes nisi depositum? Ego me, iudices, hanc pecuniam perdidisse scio. Nam vt damnetis, quo manus mittam? perseuerabit enim in ista simulatione homo, quem nec tormenta vicerunt. Omnis litis huius causa mihi in hoc est, vt defendam pudorem meum. Tu tamen inueni. vbi perdiderim nescis quære. hi serui à me non recesserunt, hi conscij sunt omnium: hi mihi irasci possunt, si tormentis, sine causa offeruntur. Non est tamen æquum, comparari fidem tormentorum. Ex altera parte liberi, ingenui torti sunt, ex altera parte serui. Non facit ista res pertinaciam, sed causa mentiendi. Ego quomodo dico, perseuerasti, vt pecuniam lucrifaceres: spectasti sequentia tempora, spectasti lucrum. Sic tu dic, Serui mei quid spectaturi sunt? quid ex hoc consequentur? Et vos quidem Tyrannus (vt parcissimè loquar) dimisit: tu arbitrio tuo torque: quicquid passus es, quicquid adiicere inueniendæ veritatis gratia potes, adhibe dum spiritus erit, dum loqui poterunt. Quære an negent: & si perseuerauerint, aude dicere, Homines in tormentis solere mentiri.

CCLXX. *Rapta ex duabus geminis.*

QVI CAVSA MORTIS FVERIT, CAPITE PVNIATVR.

Ex dua-

Ex duabus geminis adolescens alteram rapuit. ea se suspendit. pater alterem eduxit ad magistratus, & præcepit illi, vt mortem raptoris optaret. Adolescens putauit eam esse quam rapuerat: duci eum iussit magistratus. Postea compertum est, quòd accidisset. Accusatur pater, quòd causa mortis fuerit.

SERMO.

FACILIS *& in promptu ratio est huic seni, quod pertinet ad affectum pœnitentiæ, quod pertinet ad æquitatem. Nisi tamen etiam iure defenditur, verendum erit ne illum flentem iudices damnent. Diligenter ergo pugnare circa legem debebimur. Et sanè asperiores in controuersia, partes fortasse rectè declamatores relinquant. Diuisio penè hoc proprium habet, ostendere ossa & neruos controuersiæ : & secundum meum quidem iudicium, idem præstare declamatio debet. Nam sine his de quibus loquutus sum, caro ipsa per se quid sit intelligitis. Sed in declamatione vestienda sunt hæc, vt ex illis interiores vires habeant. Finiamus ergo necesse est, quid sit* CAVSA MORTIS. *Tota enim lis, & omne discrimen controuersiæ in hoc positum est. Nam si ad finitionem partis aduersæ accedimus, vt causa mortis sit, qui attulerit causam alicui moriendi, per quem factum sit vt aliquis moreretur : nullo modo defendere nos possumus. Neque enim dubitabitur, quin per hunc factum sit, vt ille moreretur, qui filiam ad magistratum perduxit : qui præcepit vt mortem raptoris optaret. Nos ergo causam id esse mortis dicemus, Quod nullis extra accidentibus causis, mortem homini adferat, quod solum mortem homini intulerit. Deinde dicemus, si accedendum sit finitioni partis aduersæ, frequenter etiam honestissima in hanc calumniam cadere posse. Subiungemus quæstionem, an possit quisquam accusari, quòd causa mortis fuerit, in eo qui iure sit occisus: Sequitur quæstio, an hic iure sit occisus. Post hæc, licebit nobis dicere illa, quæ sola dicuntur.*

DECLAMATIO.

QVI CAVSA MORTIS FVERIT, CAPITE PVNIATVR. Satis ostendit ipsa pœna, eum demum teneri hac lege, qui idem commiserit, quòd si occidisset. Neque enim grauius quicquam aduersus eum qui sua manu interfecerit, constituere potuit legumlator quàm aduersus eum qui causam præstitisset:

Ergo & similitudine pœnæ, etiam crimen par exigere debetis. Hoc quò pertinet? ne existimetis veram illam esse finitionem, quam pars diuersa complectitur: vt per quemcunque steterit, vti homo occidatur, si continuò causa mortis fuisse videatur. Alioqui ista ratione, & ille qui nocentem accusauit, causa mortis fuit: & ille qui testimonium in reum dixit, etiam si verum id fuit, causa tamen mortis haberi potest: & ille qui adulteros marito prodidit, causa mortis haberi potest: & ille qui sceleratum produxit in publicum. Cur igitur hi accusati ista lege non possunt; quoniam non per ipsos, tantùm stetit: quoniam iure perierunt hi, quibus mors allata est. Sed hanc partem reseruemus. Interim videamus quid sit CAVSA MORTIS. Nos id dicimus causam esse mortis, quod homini mortem attulerit, quod solum nullis extrà accidentibus causis noxium fuerit, quo homo periturus fuerit, etiam si nihil ipse fecisset. Id quod dicimus tale est. Intuendæ sunt res ipsæ, quæ in crimen deducuntur. Produxi filiam ad magistratus: quid hoc ad inferendam per se pertinet mortem? Præcepi vt mortem optaret. Detrahe quòd ille raptor est: detrahe quòd filia mortem raptoris optauit: ipsum quod ego feci, mortem homini afferre nõ potuit. Non possum ego videri causa mortis homini fuisse. Quid feci? quod innoxium erat, si nihil ille fecisset. Fingite enim hæc accidere potuisse: produxi filiam: optare mortem iussi: ignoret sanè quę sit ad magistratus educta. Si potest dicere, Nihil tale admisi: nihil nocuerint ea quæ ego feci. Quid ergo illi causam mortis fuit? quòd rapuit, quòd lex mortem constituit: & hoc penè aduersariorum confessione manifestum est. Non agunt cum ea quæ optauit. Neque ego sum tam durus ac demens, vt pro salute filiam meam periculo meo opponam: sed vti mihi hoc argumento licet, quoniam & illa tuta est. Eadem enim quæ dicuntur à me, ab illo dicerentur: optaui mortem: num tamen hoc nocuisset, si aduersus alium fecissem? quemlibet apprehendi ex turba circunstantium credite: huius mortem optauit: num occideretur? non, vt opinor. Non ergo ipsa optio in causa mortis est; sed id propter quod optio valet. Tuta est hac defensione filia mea: & vt dixi, sententia quoque accusatorum secura. Quid mihi accidit supra hæc? vnum adhuc patrocinium. Non enim hoc tantùm dico: si ille nõ rapuisset, causa mortis non

tis non fuissem. Hæc si non iure occisus esset, si errore tantum perisset dicerem. Nũc illud vtiqueinter me & partem diuersam conueniat necesse est, non posse eum accusari, qui vnus vel attulerit mortem nocentis, si erit vnus ex his de quibus paulò antè loquebamur: vel accusator, vel testis, vel iudex, vel index. Videamus igitur an iure raptor sit occisus, & sic agamus tanquam adhuc viuat, tanquam adhuc de eo quæratur, an occidi raptorem oporteat. Non educo alteram filiam ad magistratus: nihil vt optet, præcipio. Filia mea vitiata est; ob hoc perit. dico raptorem occidi oportere. Nec statim nitor illa æquitate, vt dicam, quòd iustum sit, eum qui intulerit iniuriam, interfici, cùm perierit illa quæ accepit. de iure ipso loquor. Lege comprehensum est, VT RAPTA RAPTORIS MORTEM, VEL NVPTIAS OPTET: vt opinor, vna causa legis huius fuit, vt de raptore secundum voluntatem raptæ constitueretur. Alioqui multa accidere possunt, propter quæ rapta non optet. fingamus vitiatam esse eam, quæ loqui non possit: num impunè iniuriam fecerit, quoniam miseræ fecit? nutum nempe eius aut vultum, aut aliquod signum animi intueri oporteret. At id non est optio, nec satis verba legis explebuntur. occideretur tamen raptor, si id velle raptam intelligeremus. Fingamus valetudinem consequutam raptæ, vt ea educi ad magistratus non posset: deerit aliquid legi. vindicari tamen eam tantò magis oportet, quòd credibile erit etiam ipsam valetudinem ex iniuria natam. Quòd si non vtique (vt ex his manifestum est) vocem raptæ exigi oporteret. sed solam voluntatem: videamus tamen an quæ rapta est, mori raptorem voluerit. Plúsne vobis videretur, iudices, si apud magistatum locuta esset: quàm quòd ad magistratum venire non ausa est, quòd oculos suos ostẽdere circunstantibus, ostẽndere luci non potuerit ipsi? sua manu vitam misera puniuit. Da vires: occidet prius quæ propter hanc iniuriam perit. dubium est, scilicet, quid factura fuerit, si vixisset? Raptorem ergo perire oportuit. Iã fortiter dico: quid interest quomodo perierit? cur ergo si hoc modo poterat occidi. falsò alteram filiam eduxi? Dicerem, Luctus confundere (si liceret) dolor suadebat: ignosceretis tamen: nunc mihi necessarium consilium, præsens iniuria dedit. Duas filias habueram, rapta erat altera:

capitolium me incendere iubeas, arcem occupere: licet dicere, Hæc sunt quæ fieri non oporteat.

SERMO.

Secundo loco quærimus, an abdicari posset, propter id quod facere vult è lege.

DECLAMATIO.

Postea videbimus ius istud: vtrum tale sit, vt permittat mihi pugnare: an tale, vt iubeat etiam interimere. Si vtor mea potestate, non debeo tamen incidere in pœnam huius offensionis.

SERMO.

Tertio loco quærimus illud, an pugnare viris fortibus etiam necesse sit. Hæc quoque quæstio in multis controuersiis tractata est. Secundum nos erit scriptum legis.

DECLAMATIO.

SI PLVRES fortiter fecerint, de præmio armis contendant. Iubemur pugnare: cogimur etiam, si ego noluero. Hoc vnum acturi sumus, vt me aduersarius timere putet. At enim de præmio iubet contendere: & si præmium remittitur, non est necessaria pugna. At id ipsum lex complexa est, ne præmium remittatur, cùm de præmio contendere armis iubet.

SERMO.

Post hæc dicemus, Domi etiam honestam esse hanc contentionem: adiuuabimus propositionem nostram, ipsius patris iudicio.

DECLAMATIO.

PRIMO filio pugnare permisisti. Iterum quamuis experimentum triste, quod nunc maximè mihi oppones, iam haberes, pugnare tamen permisisti. Quid est cur de me pessimè sentias? Omnis abdicationis causa ex timore tuo pendet. Et est quidem istud inconsultum, & sibi repugnans, abdicari filium indulgentia patris: & aliquem carere liberis, orbitatis metu. Verum hanc quoque detrahere tibi sollicitu-

sollicitudinem volo. Etat illud quod à bono patre & à pio dici posset etiam si periculosum sit, tanti est mihi, non tam me ducit gloria militaris, nec fama victoriæ. vindicandi mihi fratres sunt. An ego qui paulò antè arma (ignoscat patria, ignoscant leges minores sacramento) tuli, & contra hostes sine respectu meo sanguinísque pugnaui: vbi mihi vindicandi sunt fratres, & duo fratres, non pugnabo? non vel discrimen vitæ subibo? Ego accederem tuo consilio, si timerem. Sed multa sunt quæ me faciant fortiorem. Ante omnia, aduersarius iam fatigatus est: cogita quotiens pugnauerit: non dico quid fecerint hostes. non inde ceciderunt fratres mei. Fortiorem me faciet melior conscientia: fortiorem me faciet & causa pugnæ. Ille pro præmio pugnaturus est, quod iam bis accepit: ego pugnaturus sum pro fratribus, pro pietate. Fortiorem me faciet & fortuna. Solet fatigari: solet postea quàm nimium indulsit, in fine deficere. Facit me fortiorem etiam vsus quidem: pugnantem illum sæpius vidi. Scio quid maximum fratrem meum fefellerit: quomodo is qui secundo loco pugnabat, deceptus sit. Illud autem plusquam verecundum & erubescendum nobis est: pauper pugnare filium suum non vetat. Quantum tu adiicis illi animi, quòd times? sed forsitan & incautionem illum faciat hæc ipsa fiducia. Illud scio, fauebit pugnanti mihi populus: scio futurum vt Dij immortales stent pro mea parte. Non solus mihi stare videbor: habebo in commilitio fratrum meorum animas. Si quid est in animo præsagij, si quid in mente ipsa spei concipio victoriam: neque aliunde hæc pertinacia venit. non precibus tuis, non minis terreor. Alioqui quid agis abdicando me, nisi vt non pugnem incolumi rerum mearum statu? cogitabo de victoria, cogitabo de vindicta. Si verò cum hac me infamia dimittis, iam nunc dico, arma dimittam.

CCLXXII. *Orbata proditrix.*

QVI CONSILIA PVBLICA NVNTIAVERIT CAPITE PVNIATVR. Ad colligendum filij corpus nocte processit mater. Comprehensa ab hostibus, & torta, indicauit auxilia venire. Quibus oppressis, de vinculis effugit, & nuntiauit cuniculum agi. Oppressis hostibus, rea est quòd consilia publica nuntiauerit. C.D.

SERMO.

POTIOR *in hac causa controuersia, quàm lis, est. Lis enim*

capitolium me incendere iubeas, arcem occupere: licet d
cere, Hæc sunt quæ fieri non oporteat?

SERMO.

Secundo loco quærimus, an abdicari posset, propter id quod fa cere vult è lege.

DECLAMATIO.

Postea videbimus ius istud: vtrum tale sit, vt permitt mihi pugnare: an tale, vt iubeat etiam interimere. Si vt mea potestate, non debeo tamen incidere in pœnam huiu offensionis.

SERMO.

Tertio loco quærimus illud, an pugnare viris fortibus etia necesse sit. Hæc quoque quæstio in multis controuersiis tractat est. Secundum nos erit scriptum legis.

DECLAMATIO.

SI PLVRES fortiter fecerint, de præmio armis conten dant. Iubemur pugnare: cogimur etiam, si ego noluero. Hoc vnum acturi sumus, vt me aduersarius timere putet At enim de præmio iubet contendere: & si præmium re mittitur, non est necessaria pugna. At id ipsum lex com plexa est, ne præmium remittatur, cùm de præmio con tendere armis iubet.

SERMO.

Post hæc dicemus, Domi etiam honestam esse hanc conten tionem: adiuuabimus propositionem nostram, ipsius patri iudicio.

DECLAMATIO.

PRIMO filio pugnare permisisti. Iterum quamuis expe rimentum triste, quod nunc maximè mihi oppones, iar haberes, pugnare tamen permisisti. Quid est cur de m pessimè sentias? Omnis abdicationis causa ex timore tu pendet. Et est quidem istud inconsultum, & sibi repu gnans, abdicari filium indulgentia patris: & aliquem care liberis, orbitatis metu. Verùm hanc quoque detrahere til

sollicitu

sollicitudinem volo. Erat illud quod à bono patre & à pio dici posset etiam si periculosum sit, tanti est mihi, non tam me ducit gloria militaris, nec fama victoriæ. vindicandi mihi fratres sunt. An ego qui paulò antè arma (ignoscat patria, ignoscant leges minores sacramento) tuli, & contra hostes sine respectu meo sanguinísque pugnaui: vbi mihi vindicandi sunt fratres, & duo fratres, non pugnabo? non vel discrimen vitæ subibo? Ego accederem tuo consilio, si timerem. Sed multa sunt quæ me faciant fortiorem. Ante omnia, aduersarius iam fatigatus est: cogita quotiens pugnauerit: non dico quid fecerint hostes. non inde ceciderunt fratres mei. Fortiorem me faciet melior conscientia: fortiorem me faciet & causa pugnæ. Ille pro præmio pugnaturus est, quod iam bis accepit: ego pugnaturus sum pro fratribus, pro pietate. Fortiorem me faciet & fortuna. Solet fatigari: solet postea quàm nimium indulsit, in fine deficere. Facit me fortiorem etiam vsus quidem: pugnantem illum sæpius vidi. Scio quid maximum fratrem meum fefellerit: quomodo is qui secundo loco pugnabat, deceptus sit. Illud autem plusquam verecundum & erubescendum nobis est: pauper pugnare filium suum non vetat. Quantum tu adiicis illi animi, quòd times? sed forsitan & incautionem illum faciat hæc ipsa fiducia. Illud scio, fauebit pugnanti mihi populus: scio futurum vt Dij immortales stent pro mea parte. Non solus mihi stare videbor: habebo in commilitio fratrum meorum animas. Si quid est in animo præsagij, si quid in mente ipsa spei concipio victoriam: neque aliunde hæc pertinacia venit. non precibus tuis, non minis terreor. Alioqui quid agis abdicando me, nisi vt non pugnem incolumi rerum mearum statu? cogitabo de victoria, cogitabo de vindicta. Si verò cum hac me infamia dimittis, iam nunc dico, arma dimittam.

CCLXXII. *Orbata proditrix.*

QVI CONSILIA PVBLICA NVNTIAVERIT CAPITE PVNIATVR. Ad colligendum filij corpus nocte processit mater. Comprehensa ab hostibus, & torta, indicauit auxilia venire. Quibus oppressis, de vinculis effugit, & nunciauit cuniculum agi. Oppressis hostibus, rea est quòd consilia publica nuntiauerit. C.D.

SERMO.

POTIOR *in hac causa controuersia, quàm lis, est. Lis enim*

circa vnum factum versatur: in qua illa sunt quæstiones, an hoc enuntiare sit: an etiam si hoc est enunciare, quisquis enuntiauit, puniendus sit: an hæc punienda, quòd enuntiauerit. Cætera verò controuersiæ, maiorem cumulum habent: occisum præsidium, & oppressus hostis: & filius ille: & hæc causa egressa portas. Hæc themata tractanda sunt omnia: sed cura habendum, vt suo quidque loco tractetur.

DECLAMATIO.

QVI PVBLICA CONSILIA ENVNTIAVERIT CAPITE PVNIATVR. Possum mirari, iudices, hac lege ream esse fœminam, neque ideò dico, quoniam non etiam grauius punienda sit, si mentem prodendæ Reipublicæ, perdendæ ciuitatis in hoc sexu deprehenderimus: sed publica consilia quomodo in fœminam ceciderint, inuenire non possum: quam quidem ego postea affectus necessitate meritò defendam: interim defendere verbis legis volo. Nam vt confiterer sic enuntiari consilia, satis poterit tamen vindictæ in eam expensum videri per tormenta. Deinde nec consilia enuntiasse videtur, quæ nobis rursus quid hostis ageret, nuntiauit. Quid enim dicitur fecisse? indicasse venire auxilia. hoc neque nostræ ciuitatis est consilium, neque vllius alterius. Iam tantum consilium. Enuntiare verò aliud esse quàm confiteri, nemo adeò ignarus est loquendi vt nesciat. Enuntiatio, voluntatem habet, & animum non coactum: confessio, expressam dolore multo necessitatem. Sed intelligo non eam esse personam de qua loquimur, vt satis sit eximere eam accusationi. Volo ire per singula, cum tamen illud prius interrogauero vos, iudices, an eadem ira, eadémque pœna dignos putetis eos, quos fortuna, quos vis, quos dolor coëgerit confiteri aliquid: & eos quos odium Reipublicæ, spes prædæ, amor hostis in hanc egerit proditionem? Quod si nullo modo apud quenquam bonorum virorum potest videri simile, iam & quemadmodum in hostes inciderit videbimus, & quanta necessitate confessa sit. Ac satis erat primum illud dicere, quæ filium in prælium misit, cuius partus & sanguis in prælio stetit: cuius filius, dum nihil charius habet patria, dum propulsare hostem, vel morte sua, vel sanguine, vel postremò corpore ipso morari studet, spiritum pro nobis in certamine amisit:

ita

ita profectò institutus, ita à matre dimissus: hanc accusari æquum est, cui misereri satis non possumus? Nocte egressa est. Quis hunc in matre, quis miratur affectum, tanquam nouum? Ego verò plura confitebor, & quæ forsitan planè admiratione eius digna sint. Noctem illam tenebrasque non timuit, horridam ipsius loci, in quo pugnatum erat, imaginem tulit. Hæc per sanguinem humanum, & per fracta tela, & per mixta virorum equorúmque corpora quæsiuit filium suum: & ne in totum nulla sua culpa incidisse in hostes videatur, planxit, & Deos inuocauit. Neminem puto hactenus irasci calamitatibus. Cætera iam imputari ipsi non possunt. Hostibus confessa est: nondum dico torta: illud satis est dicere, fœmina. Si mehercule primæ tantùm minæ, ac timor ille exercitus, qui modò fœliciter pugnauerat, confudisset fœminam, orbam, stupentem malis: erat tamen res digna venia. Confessa est cùm torqueretur. Vbi tantùm robur animi, vbi tam firmam solidámque mentem, quæ non dolore vincatur, non ignibus cedat, non verberibus ingemiscat? hanc verò satis fortiter, ac supra sexum suum fecisse credo, quòd nihil dixit antequam torqueretur. In his tamen necessitatibus, in his malis, num demonstrauit aditus, quibus in vrbem venire possent? num proposita nostra? num occultam ciuitatis volũtatem patefecit? cùm torqueretur, minata est. At oppressa sunt auxilia à sociis missa. Si damna bellorũ deflere hic, iudices vacat: plura perdidimus, & aciem illam quæ circa filium miseræ huius iacet: tot fortissimi ciues nostri ceciderunt. Si verò lex ista belli est, si nulla vnquam tam incruenta victoria contigit, quæ non haberet aliquam tristitiæ recordationem: pensauimus omnia ista victoria. Recuso vt possit videri secũdis ominibus, & quadam prouidentia pro nobis Deorum immortalium factum, vt hæc caperetur. Intrassent ciuitatem hostes: nobis & somno sepultis, & securitate ab omni cogitatione bellorum, totus subitò in visceribus ipsius vrbis, hostis apparuisset exercitus: nec prius desiisset, quàm incenderet, opprimeret, diriperet. Hic, si placet, fœminæ animum, & in amore patriæ assumptas culpare vires. Discussit vincula illa, quæ (vt parcissimè dicam) hostis imposuerat, fœmina, anus, torta rupit. Quæritis quo animo fecerit? Cogitate quid passura fuerit deprehensa: torta est antequam offenderet: iterum ingressa nocturnum

iter, non confusa tenebris, non periculo, vicit cursu ætatem, sexum, infirmitatem: secuti ciues quicquid dixerat, quicquid fecerat mater. Salus ergo ciuitatis & victoria, qua nunc gaudemus, huic debentur, hoc est enuntiare?

CCLXXIII. *Debitor adulter.*

MARITVS DEPREHENSI ADVLTERI BONA POSSIDEAT. ADVERSVS SPONSOREM SIT ACTIO, QVAE ADVERSVS DEBITOREM. QVOD DEBITOR NON SOLVERIT, SPONSOR SOLVAT. Quidam debitorem suum in adulterio deprehendit, Bona omnia ex lege occupauit: petit debitum ab sponsore. Ille CD.

SERMO.

PRIVSQVAM *venimus ad causam, præparare debebimus animum iudicis, pro ipsa persona sponsoris.*

DECLAMATIO.

PATITVR à nobis pecunia, quam non accepimus, non consumpsimus, non in vllum rerum nostrarum vsum conuertimus. Etiam cùm istud periculum est sponsoris, miserabile est, bonitate labitur, humanitate conturbat. Hoc quò pertinet? non vt extorqueam vobis, iudices, religionem: sed vt intelligatis, quod profectò cognoscitis, non esse exigendum à sponsore creditum, nisi iure summo. De quo priusquam loquor, etiamnum ea, quæ humanitatis & consuetudinis gratia dici solent, non omitto. Debitorem appellasti: cum ipso cui dederas pecuniam egisti. Non enim aliter saluo pudore ad spõsorem venit creditor, quàm si recipere à debitore non possit. Inhumanè exigis, iniustè petis: pecuniam quam credideras, recipisti: nihil mea interest, qua via quicquid est istud quod à te ad debitorem tuum peruenit, penes te est. Sponsor porrò in hoc accipitur, ne creditor in damno sit. Vis scire quàm sponsorem appellare non possis? debitorem appellare non potes, & quoniam confitendum est eandem esse causam meam quàm debitoris, nec tu aliud videri vis: volo sic agere, tanquam petas à debitore semota illa ratione, quòd honestior persona sponsoris est: detracto eo quòd debitor adulter est, quòd deprehensus est, quòd punitus est. Fingamus ergo petere te à debitore, cuius non sponsores sumus: respondere pro

te pro debitore tuo volo. Recepisti. omnia quæcunque possedi, ad te transierunt: in his quæ possedi, erat debitum tuum: rorum habes, immò plus habes. aduersum hæc quid respondes? Lege mihi bona debitoris tradita sunt, quoniam eum in adulterio deprehendi. Non facimus legi istam controuersiam: quid tamen continet? vt ad te bona debitoris pertineant. Bona porrò quæ sunt? vt opinor, ea quæ detractis alienis deprehensa sunt. Finge alium creditorem fuisse eius, quem tu deprehendisti: vnum dubium est, quin quamuis, ad te bona pertinerent adulteri, recepturus tamen suum creditor fuerit? Ponamus enim nunc debitorem sine sponsore. rationem, vt opinor, deponeres, detracto ære alieno omni, detractis oneribus bonorum, quod residuum ex patrimonio fuisset, id tibi lex concederet. Quem igitur calculum cum alio posuisti, ponas necesse est tecum. nam patrimonij in alium transituri ea ratio est, vt primum credito satisfiat. Partem tanquam debitor soluis, partem tanquam creditor accipis. Etiam nunc fingamus alios creditores, & nihil in patrimonio quod supersit: id vt manifestius atque apertius dicam, sint possessiones huic deprehenso, sint mancipia, supellex: sit æs alienum, cui æri alieno non sufficiant ea quæ in patrimonio sunt: occupabis mancipia, occupabis supellectilem, creditores inanes excuties, atque dimittes? Non potest hoc æquum videri tibimetipsi fœneranti. Omnia igitur ea quæ apparerent, in creditum & in æs alienum transissent. tu quanuis legem haberes, qua tibi adulteri bona deberentur, nihil tamen ex eius adulteri bonis, qui nihil haberet, recepisses. Sic ergo tecum debitor tuus loquitur. Bona mea, id est, quod liberum in patrimonio meo est, & quod propriè meum, ad te transire debet, lege prius soluo: & quid interest ego soluam, an tu auferas? non debet ergo tibi is, cui pecuniam credidisti: multò minus ego qui profectò solutus sum, si alter iam soluit. Quid enim alioquin facere me vis: integro statu debitoris mei, si à me petere maluisses, ad debitorem reuerterer: si debitor decessisset, & bona eius ad heredem peruenirent, ad heredem redissem, id est, bona persequerer patrimonij, pro quo ego spopondi. Idem es reus à quo fui repetiturus, si quid tanquam sponsor soluissem: nunc ad te transiit patrimonium; cœpisti vicem habere heredis. Quid enim interest, iure testa-

Ergo & similitudine pœnæ, etiam crimen par exigere debetis. Hoc quò pertinet? ne existimetis veram illam esse finitionem, quam pars diuersa complectitur: vt per quemcunque steterit, vti homo occidatur, si continuò causa mortis fuisse videatur. Alioqui ista ratione, & ille qui nocentem accusauit, causa mortis fuit: & ille qui testimonium in reum dixit, etiam si verum id fuit, causa tamen mortis haberi potest: & ille qui adulteros marito prodidit, causa mortis haberi potest: & ille qui sceleratum produxit in publicum. Cur igitur hi accusari ista lege non possunt; quoniam non per ipsos, tantùm stetit: quoniam iure petierunt hi, quibus mors allata est. Sed hanc partem reseruemus. Interim videamus quid sit CAVSA MORTIS. Nos id dicimus causam esse mortis, quod homini mortē attulerit, quod solum nullis extrà accidentibus causis noxium fuerit, quo homo periturus fuerit, etiam si nihil ipse fecisset. Id quod dicimus tale est. Intuendæ sunt res ipsæ, quæ in crimen deducuntur. Produxi filiam ad magistratū: quid hoc ad inferendam per se pertinet mortem? Præcepi vt mortem optaret. Detrahe quòd ille raptor est: detrahe quòd filia mortem raptoris optauit: ipsum quod ego feci, mortem homini afferre nō potuit. Non possum ego videri causa mortis homini fuisse. Quid feci? quod innoxium erat, si nihil ille fecisset. Fingite enim hæc accidere potuisse: produxi filiam: optare mortem iussi: ignoret sanè quę sit ad magistratus educta. Si potest dicere, Nihil tale admisi: nihil nocuerint ea quæ ego feci. Quid ergo illi causam mortis fuit? quòd rapuit, quòd lex mortem constituit: & hoc penè aduersariorum confessione manifestum est. Non agunt cum ea quæ optauit. Neque ego sum tam durus ac demens, vt pro salute filiam meam periculo meo opponam: sed vti mihi hoc argumento licet, quoniam & illa tuta est. Eadem enim quæ dicuntur à me, ab illo dicerentur: optaui mortem: num tamen hoc nocuisset, si aduersus alium fecissem? quemlibet apprehendi ex turba circunstantium credite: huius mortem optauit: num occidetur? non, vt opinor. Non ergo ipsa optio in causa mortis est, sed id propter quod optio valet. Tuta est hac defensione filia mea: & vt dixi, sententia quoque accusatorum secura. Quid mihi accidit supra hæc? vnum adhuc patrocinium. Non enim hoc tantùm dico: si ille nō rapuisset, causa mortis non

tis non fuissem.Hæc si non iure occisus esset,si errore tantum perisset dicerem. Nũc illud vtique inter me & partem diuersam conueniat necesse est, non posse eum accusari, qui vnus vel attulerit mortem nocentis,si erit vnus ex his de quibus paulò antè loquebamur:vel accusator, vel testis,vel iudex,vel index. Videamus igitur an iure raptor sit occisus,& sic agamus tanquam adhuc viuat, tanquam adhuc de eo quæratur, an occidi raptorem oporteat. Non educo alteram filiam ad magistratus:nihil vt optet,præcipio.Filia mea vitiata est;ob hoc perit.dico raptorem occidi oportere.Nec statim nitor illa æquitate,vt dicam,quòd iustum sit,eum qui intulerit iniuriam,interfici,cùm perierit illa quæ accepit.de iure ipso loquor. Lege comprehensum est, VT RAPTA RAPTORIS MORTEM, VEL NVPTIAS OPTET:vt opinor,vna causa legis huius fuit,vt de raptore secundum voluntatem raptæ constitueretur.Alioqui multa accidere possunt, propter quæ rapta non optet. fingamus vitiatam esse eam, quæ loqui non possit: num impunè iniuriam fecerit, quoniam miseræ fecit? nutum nempe eius aut vultum, aut aliquod signum animi intueri opotteret.At id non est optio, nec satis verba legis explebuntur.occideretur tamen raptor, si id velle raptam intelligeremus. Fingamus valetudinem consequutam raptæ, vt ea educi ad magistratus non posset:deerit aliquid legi, vindicari tamen eam tantò magis oportet,quòd credibile erit etiam ipsam valetudinem ex iniuria natam. Quòd si non vtique(vt ex his manifestum est) vocem raptæ exigi oporteret.sed solam voluntatem:videamus tamen an quæ rapta est,mori raptorem voluerit.Plúsne vobis videretur, iudices,si apud magistatum locuta esset: quàm quòd ad magistratum venire non ausa est, quòd oculos suos ostẽdere circunstantibus,ostẽndere luci non potuerit ipsi?sua manu vitam misera puniuit. Da vires:occidet prius quæ propter hanc iniuriam perit.dubium est, scilicet, quid factura fuerit,si vixisset? Raptorem ergo perire oportuit. Iã fortiter dico : quid intersit quomodo perierit? cur ergo si hoc modo poterat occidi. falsò alteram filiam eduxi? Dicerem,Luctus confundere(si liceret)dolor suadebat:ignoscceretis tamen:nunc mihi necessarium consilium, præsens iniuria dedit. Duas filias habueram, rapta erat altera:

altera perierat: munienda domus fuit: & voce potissimùm alterius virginis, soror vindicanda, ne quis dubitaret quid factura esset in iniuria sua. Partis quidem aduersæ impudentiam mirari satis non possum. Causam mortis esse existimant eum, propter quem perierit: cùm eum cui causa mortis fuerit, occidi oportere constet. Et raptorem periisse indignantur, cùm certum sit filiam meam propter raptorem periisse. Hoc isti causam mortis vocant: cur ergo occisum vindicari oportet, quem certum esset, si viueret, occidi oportere? Et hæc omnia quæ pro causa mea dixi, quibus collegi me non esse obligatum huic legi, non temporis causa, nec præsentis periculi fingere me, vel ex eo manifestum est, quòd raptorem aliter occidi. Nam si id esset causa mortis, quod isti videri volunt, hac lege me vlcisci potuissem. Iandiu, iudices, circa iura morari scio, longéque recessisse à paternis affectibus: ergo ego in vltionem filiæ meæ nihil feci, nisi quod licuit. Adij magistratus: fortiorem puellæ vocem imperaui, quia tutum erat. Ego verò totos in medium profero affectus: nec mihi in cogitatione tum lex fuit, nec iura respexi: sed quæ proxima vindicandæ infelicis filiæ via occurrit, hanc intendi, hanc sequutus sum: bene cessit, quòd & licuit. Age, si non habuissem quam educerem ad magistratus, cuius vice me vlciscerer: non in publico, non in foro his me senilibus manibus vindicassem? Tu fortuna facies quod occurrerit: iam non potes efficere vt pœniteat. Filiam perdidi: scio hoc minimum esse malorum meorum. Sunt qui grauius esse vnum de filiis perdere quàm vnicum: sunt qui grauissimum existimant vnicos perdere: & quotiens non habeat solatium, ad quod respiciant, calamitatis videtur sine medicina dolor. Hoc grauius est, iudices, perdere alteram è geminis: quotidie mihi occurrit imago funeris mei: quo magis placet filiæ verecundia, quo magis probitas, hoc validius subeunt cogitationes. talem miser perdidi. Si tamē hoc vulnus intulisset fortuna, si casus, communi mortalitatis conditione solarer. Nunc miser filiam quomodo perdidi? ante omnia nec virginem, nec nuptam. Qualis ego infelix vultus, cæsos alioqui laceratósque, ac laqueo tumentes, pater vidi! qui me metus, qui intus æstus agitant? quæ fuit verecundia illa, quæ vltionem expectare non potuit? Horret animus recordari, refugiunt cogita-

cogitationes. Misera quid passa est! Nec sanè in causa raptus, amor fuit: non propositum matrimonij, non cupiditas nuptiarum. Nihil horum cogitauit, qui nescit quam rapuisset.

CCLXXI. *Ter fortis contra tertium fortem.*

Pauper & Diues inimici erant. Pauperi vnus filius: diuiti tres fortiter pugnanrunt: Pauperis filius, & vnus ex diuitis filiis, è lege fortes armis contenderunt. Occisus est diuitis filius. Iterum alter diuitis filius, cum filio pauperis fortiter fecit: & de præmio dimicans, occisus est. Tertio bello quoque is qui residuus erat diuitis filius, fortiter fecit: & idem ille pauperis filius. Diues prohibet filium pugnare: non parentem abdicat.

SERMO.

Prima illa communis omnibus ferè ex abdicatione pendentibus controuersiis quæstio, an vtique necesse sit facere filio quicquid pater iusserit: in ijs tamen controuersiis quibus de præsenti agitur, non de præterito. Duo enim genera scitis esse abdicationum: aut obijcitur quare fecerit filius aliquid: aut obijcitur quare non faciat. Asperius est illud genus abdicationum, in quo iam præterijt crimen, nec emendationem recipit. In hoc lenius versantur patres, & filij paulò liberius in quo est emendationis locus.

DECLAMATIO.

ERgo non omnia necesse est facere liberis, quæcumque patres imperant: multa sunt quæ fieri non possunt: & ideo iudicium constitutum est aduersus abdicantes, quoniam recipiebat natura; vt etiam patres aliquando aut errarent, aut iniustè imperarent.

SERMO.

Illis argumentis adiuuari solet hæc quæstio.

DECLAMATIO.

Si imperes filio vt sententiam dicat, contrà quàm existimat: si testimonium iubeas dici eius rei quam ignorat: si sententiam in senatu: hæc magis ciuilia & in medio posita, si ex nostra libertate argumenta repetenda sunt: si,

capitolium me incendere iubeas, arcem occupere: licet dicere, Hæc sunt quæ fieri non oporteat?

SERMO.

Secundo loco quærimus, an abdicari posset, propter id quod facere vult è lege.

DECLAMATIO.

Postea videbimus ius istud: vtrum tale sit, vt permittat mihi pugnare: an tale, vt iubeat etiam interimere. Si vtor mea potestate, non debeo tamen incidere in pœnam huius offensionis.

SERMO.

Tertio loco quærimus illud, an pugnare viris fortibus etiam necesse sit. Hæc quoque quæstio in multis controuersiis tractata est. Secundum nos erit scriptum legis.

DECLAMATIO.

SI PLVRES fortiter fecerint, de præmio armis contendant. Iubemur pugnare: cogimur etiam, si ego noluero. Hoc vnum acturi sumus, vt me aduersarius timere putet. At enim de præmio iubet contendere: & si præmium remittitur, non est necessaria pugna. At id ipsum lex complexa est, ne præmium remittatur, cùm de præmio contendere armis iubet.

SERMO.

Post hæc dicemus, Domi etiam honestam esse hanc contentionem: adiuuabimus propositionem nostram, ipsius patris iudicio.

DECLAMATIO.

PRIMO filio pugnare permisisti. Iterum quamuis experimentum triste, quod nunc maximè mihi oppones, iam haberes, pugnare tamen permisisti. Quid est cur de me pessimè sentias? Omnis abdicationis causa ex timore tuo pendet. Et est quidem istud inconsultum, & sibi repugnans, abdicari filium indulgentia patris: & aliquem carere liberis, orbitatis metu. Verùm hanc quoque detrahere tibi sollicitu-

sollicitudinem volo. Etat illud quod à bono patre & à pio dici posset etiam si periculosum sit, tanti est mihi, non tam me ducit gloria militaris, nec fama victoriæ. vindicandi mihi fratres sunt. An ego qui paulò antè arma (ignoscat patria, ignoscant leges minores sacramento) tuli, & contra hostes sine respectu meo sanguinísque pugnaui: vbi mihi vindicandi sunt fratres, & duo fratres, non pugnabo? non vel discrimen vitæ subibo? Ego accederem tuo consilio, si timerem. Sed multa sunt quæ me faciant fortiorem. Ante omnia, aduersarius iam fatigatus est: cogita quotiens pugnauerit: non dico quid fecerint hostes. non inde ceciderunt fratres mei. Fortiorem me faciet melior conscientia: fortiorem me faciet & causa pugnæ. Ille pro præmio pugnaturus est, quod iam bis accepit: ego pugnaturus sum pro fratribus, pro pietate. Fortiorem me faciet & fortuna. Solet fatigari: solet postea quàm nimium indulsit, in fine deficere. Facit me fortiorem etiam vsus quidem: pugnantem illum sæpius vidi. Scio quid maximum fratrem meum fefellerit: quomodo is qui secundo loco pugnabat, deceptus sit. Illud autem plusquam verecundum & erubescendum nobis est: pauper pugnare filium suum non vetat. Quantum tu adiicis illi animi, quòd times? sed forsitan & incautionem illum faciat hæc ipsa fiducia. Illud scio, fauebit pugnanti mihi populus: scio futurum vt Dij immortales stent pro mea parte. Non solus mihi stare videbor: habebo in commilitio fratrum meorum animas. Si quid est in animo præsagij, si quid in mente ipsa spei concipio victoriam: neque aliunde hæc pertinacia venit. non precibus tuis, non minis terreor. Alioqui quid agis abdicando me, nisi vt non pugnem incolumi rerum mearum statu? cogitabo de victoria, cogitabo de vindicta. Si verò cum hac me infamia dimittis, iam nunc dico, arma dimittam.

CCLXXII. *Orbata proditrix.*

QVI CONSILIA PVBLICA NVNTIAVERIT CAPITE PVNIATVR. Ad colligendum filij corpus nocte processit mater. Comprehensa ab hostibus, & torta, indicauit auxilia venire. Quibus oppressis, de vinculis effugit, & nuntiauit cuniculum agi. Oppressis hostibus, rea est quòd consilia publica nuntiauerit. C.D.

SERMO.

POTIOR *in hac causa controuersia, quàm lis, est. Lis enim*

V

circa vnum factum versatur: in qua illa sunt quaestiones, an hoc enuntiare sit: an etiam si hoc est enunciare, quisquis enuntiauit, puniendus sit: an haec punienda, quòd enuntiauerit. Caetera verò controuersiae, maiorem cumulum habent: occisum praesidium, & oppressus hostis: & filius ille: & haec causa egressa portas. Haec themata tractanda sunt omnia: sed cura habendum, vt suo quidque loco tractetur.

DECLAMATIO.

QVI PVBLICA CONSILIA ENVNTIAVERIT CAPITE PVNIATVR. Possum mirari, iudices, hac lege ream esse fœminam, neque ideò dico, quoniam non etiam grauius punienda sit, si mentem prodendae Reipublicae, perdendae ciuitatis in hoc sexu deprehenderimus: sed publica consilia quomodo in fœminam ceciderint, inuenire non possum: quam quidem ego postea affectus necessitate meritò defendam: interim defendere verbis legis volo. Nam vt confiterer sic enuntiari consilia, satis poterit tamen vindictae in eam expensum videri per tormenta. Deinde nec consilia enuntiasse videtur, quae nobis rursus quid hostis ageret, nuntiauit. Quid enim dicitur fecisse? indicasse venire auxilia. hoc neque nostrae ciuitatis est consilium, neque vllius alterius. Iam tantum consilium. Enuntiare verò aliud esse quàm confiteri, nemo adeò ignarus est loquendi vt nesciat. Enuntiatio, voluntatem habet, & animum non coactum: confessio, expressam dolore multo necessitatem. Sed intelligo non eam esse personam de qua loquimur, vt satis sit eximere eam accusationi. Volo ire per singula, cum tamen illud prius interrogauero vos, iudices, an eadem ira, eadémque pœna dignos putetis eos, quos fortuna, quos vis, quos dolor coëgerit confiteri aliquid: & eos quos odium Reipublicae, spes praedae, amor hostis in hanc egerit proditionem? Quod si nullo modo apud quenquam bonorum virorum potest videri simile, iam & quemadmodum in hostes inciderit videbimus, & quanta necessitate confessa sit. Ac satis erat primum illud dicere, quae filium in praelium misit, cuius partus & sanguis in praelio sterit: cuius filius, dum nihil charius habet patria, dum propulsare hostem, vel morte sua, vel sanguine, vel postremò corpore ipso morari studet, spiritum pro nobis in certamine amisit:

ita profectò institutus, ità à matre dimissus: hanc accusari æquum est, cui misereri satis non possumus? Nocte egressa est. Quis hunc in matre, quis miratur affectum, tanquam nouum? Ego verò plura confitebor, & quæ forsitan planè admiratione eius digna sint. Noctem illam tenebrasque non timuit, horridam ipsius loci, in quo pugnatum erat, imaginem tulit. Hæc per sanguinem humanum, & per fracta tela, & per mixta virorum equorúmque corpora quæsiuit filium suum: & ne in totum nulla sua culpa incidisse in hostes videatur, planxit, & Deos inuocauit. Neminem puto hactenus irasci calamitatibus. Cætera iam imputari ipsi non possunt. Hostibus confessa est: nondum dico torta: illud satis est dicere, fœmina. Si mehercule primæ tantùm minæ, ac timor ille exercitus, qui modò fœliciter pugnauerat, confudisset fœminam, orbam, stupentem malis: erat tamen res digna venia. Confessa est cùm torqueretur. Vbi tantùm robur animi, vbi tam firmam solidámque mentem, quæ non dolore vincatur, non ignibus cedat, non verberibus ingemiscat? hanc verò satis fortiter, ac supra sexum suum fecisse credo, quòd nihil dixit antequam torqueretur. In his tamen necessitatibus, in his malis, num demonstrauit aditus, quibus in vrbem venire possent? num proposita nostra? num occultam ciuitatis volũtatem patefecit? eùm torqueretur, minata est. At oppressa sunt auxilia à sociis missa. Si damna bellorũ deflere hic, iudices vacat: plura perdidimus, & aciem illam quæ circa filium miseræ huius iacet: tot fortissimi ciues nostri ceciderunt. Si verò lex ista belli est, si nulla vnquam tam incruenta victoria contigit, quæ non haberet aliquam tristitiæ recordationem: pensauimus omnia ista victoria. Recuso vt possit videri secũdis ominibus, & quadam prouidentia pro nobis Deorum immortalium factum, vt hæc caperetur. Intrassent ciuitatem hostes: nobis & somno sepultis, & securitate ab omni cogitatione bellorum, totus subitò in visceribus ipsius vrbis, hostis apparuisset exercitus: nec prius desiisset, quàm incenderet, opprimeret, diriperet. Hic, si placet, fœminæ animum, & in amore patriæ assumptas culpate vires. Discussit vincula illa, quæ (vt parcisimè dicam) hostis imposuerat, fœmina, anus, torta rupit. Quæritis quo animo fecerit? Cogitate quid passura fuerit deprehensa: torta est antequam offenderet: iterum ingressa nocturnum

iter, non confusa tenebris, non periculo, vicit cursu ætatem, sexum, infirmitatem: secuti ciues quicquid dixerat, quicquid fecerat mater. Salus ergo ciuitatis & victoria, qua nunc gaudemus, huic debentur, hoc est enuntiare?

CCLXXIII. *Debitor adulter.*

MARITVS DEPREHENSI ADVLTERI BONA POSSIDEAT. ADVERSVS SPONSOREM SIT ACTIO, QVAE ADVERSVS DEBITOREM. QVOD DEBITOR NON SOLVERIT, SPONSOR SOLVAT. Quidam debitorem suum in adulterio deprehendit, Bona omnia ex lege occupauit: petit debitum ab sponsore. Ille CD.

SERMO.

PRIVSQVAM *venimus ad causam, præparare debebimus animum iudicis, pro ipsa persona sponsoris.*

DECLAMATIO.

PATITVR à nobis pecunia, quam non accepimus, non consumpsimus, non in vllum rerum nostrarum vsum conuertimus. Etiam cùm istud periculum est sponsoris, miserabile est, bonitate labitur, humanitate conturbat. Hoc quò pertinet? non vt extorqueam vobis, iudices, religionem: sed vt intelligatis, quod profectò cognoscitis, non esse exigendum à sponsore creditum, nisi iure summo. De quo priusquam loquor, etiamnum ea, quæ humanitatis & consuetudinis gratia dici solent, non omitto. Debitorem appellasti: cum ipso cui dederas pecuniam egisti. Non enim aliter saluo pudore ad spõsorem venit creditor, quàm si recipere à debitore non possit. Inhumanè exigis, iniustè petis: pecuniam quam credideras, recipisti: nihil mea interest, qua via quicquid est istud quod à te ad debitorem tuum peruenit, penes te est. Sponsor porrò in hoc accipitur, ne creditor in damno sit. Vis scire quàm sponsorem appellare non possis? debitorem appellare non potes, & quoniam confitendum est eandem esse causam meam quàm debitoris, nec tu aliud videri vis: volo sic agere, tanquam petas à debitore semota illa ratione, quòd honestior persona sponsoris est: detracto eo quòd debitor adulter est, quòd deprehensus est, quòd punitus est. Fingamus ergo petere te à debitore, cuius non sponsores sumus: responde-

re pro

te pro debitore tuo volo. Recepisti. omnia quæcunque possedi, ad te transierunt : in his quæ possedi, erat debitum tuum: totum habes, immò plus habes. aduersum hæc quid respondes ? Lege mihi bona debitoris tradita sunt, quoniam eum in adulterio deprehendi. Non facimus legi istam controuersiam : quid tamen continet ? vt ad te bona debitoris pertineant. Bona porrò quæ sunt? vt opinor, ea quæ detractis alienis deprehensa sunt. Finge alium creditorem fuisse eius, quem tu deprehendisti : vnum dubium est, quin quamuis, ad te bona pertinerent adulteri, recepturus tamen suum creditor fuerit ? Ponamus enim nunc debitorem sine sponsore. rationem, vt opinor, deponeres, detracto ære alieno omni, detractis oneribus bonorum, quod residuum ex patrimonio fuisset, id tibi lex concederet. Quem igitur calculum cum alio posuisti, ponas necesse est tecum. nam patrimonij in alium transituri ea ratio est, vt primum credito satisfiat. Partem tanquam debitor soluis, partem tanquam creditor accipis. Etiam nunc fingamus alios creditores, & nihil in patrimonio quod supersit: id vt manifestius atque apertius dicam, sint possessiones huic deprehenso, sint mancipia, supellex : sit æs alienum, cui æri alieno non sufficiant ea quæ in patrimonio sunt: occupabis mancipia, occupabis supellectilem, creditores inanes excuties, atque dimittes? Non potest hoc æquum videri tibimetipsi fœneranti. Omnia igitur ea quæ apparerent, in creditum & in æs alienum transissent. tu quamuis legem haberes, qua tibi adulteri bona deberentur, nihil tamen ex eius adulteri bonis, qui nihil haberet, recepisses. Sic ergo tecum debitor tuus loquitur. Bona mea, id est, quod liberum in patrimonio meo est, & quod propriè meum, ad te transire debet, lege prius soluo : & quid interest ego soluam, an tu auferas? non debet ergo tibi is, cui pecuniam credidisti: multò minus ego qui profectò solutus sum, si alter iam soluit. Quid enim alioquin facere me vis: integro statu debitoris mei, si à me petere maluisses, ad debitorem reuerterer : si debitor decessisset, & bona eius ad heredem peruenirent, ad heredem redissem, id est, bona persequerer patrimonij, pro quo ego spopondi. Idem es reus à quo fui repetiturus, si quid tanquam sponsor soluissem: nunc ad te transiit patrimonium: cœpisti vicem habere heredis. Quid enim interest, iure testa-

menti à defuncto veniat ad te hereditas, an lege à viuente? si patrimonium mihi persequi licet, ad te redeam necesse est. ita istud quod accipere non potes, si posses accipere, solueres.

SERMO.

Hæc de iure: illa iam de circumscriptione huius sponsoris.

DECLAMATIO.

Ego fortiter spopondi sine periculo pro eo homine qui bona habebat: tu quousque auaritiam perduxisti? Parum est fœnerare ciuibus sine aliqua tua fraude factum videbitur, vt qui aliena pecunia vtebatur, incideret in hoc potissimum adulterium? Sed inciderit sanè: neque enim mihi causa pro illo hodie dicenda est. Quod protulisti habes: & plusquam protulisti, habes, est quod in rationes tuas, tanquam creditor, referas: est quod in lucrum, tanquam maritus, referas.

CCLXXIV. *Tyrannus fulminatus.*

QVO QVIS LOCO FVLMINE ICTVS FVERIT, EODEM SEPELIATVR. TYRANNI CORPVS EXTRA FINES ABIICIATVR. Tyrannus in foro fulminatus est: quæritur an eodem loco sepeliatur.

SERMO.

IN legum comparatione multa quæri possunt, sed variè in quaque controuersia. Interim quæri solet, an priuata altera, altera publica sit: & vtrum militaris altera, altera pertinens ad ciuilia officia. Hic omnia ferè cætera paria sunt: vtra vtilior & magis necessaria ciuitate sit, quærendum est.

DECLAMATIO.

NONDVM rem comparo: interim vtrum magis necessarium putatis esse, seruari eam legem, quæ ad sepulturam alicuius pertineat: an eam quæ ad pœnam tyranni? si in totum lex altera tollenda sit, hæc præsens modò tempus, sed in vniuersum: sine vtra tandem facilius ciuitas stabit. Icti fulmine vt eodem loco sepeliantur, quo sunt percussi, ad quam tādem ciuitatis pertinet vtilitatem? At hercule vt insepultus abiiciatur tyrannus, ad vindictam, ad securitatem pertinet. Non satis putauerunt maiores, eas pœ-

nas aduersus tyrannum constituere, quas posit excipere in vita. Multos magis tangit sepultura:ad cogitationem post se futurorum,plerique grauius mouentur. Vultis scire?propter hoc litigatur,est ergo vtilior. Quid si de eo quętimus hodie, ad quem leges, nisi in pœnam eius scriptæ, non pertinent? Exuit se tyrannus,& erigit:supra leges ponendo,extra illas se posuit. Hominem occidere non licet, Tyrãnum licet:expugnare domum fas non est, arcem expugnabit optimus quisque.Insidiatus ciui,etiam si non effecerit scelus,pœnas tamen legibus soluet:at qui hoc idem aduersus tyrannum fecerit,etiamsi deprehensus fuerit,laudabitur. Lex præcipuè ista ad eos pertinet,qui alioqui sepeliendi sunt:idque verbis legis ipsis manifestum est, QVO quis loco fulmine ictus fuerit, eo sepeliatur : apparet non de sepultura quæri,sed de loco sepulturæ. Magis aliquantò esse contraria lex huic videretur, si ita scripta esset, vt fulmine icti sepelirentur : tum enim ipsa sepultura illis assignari videretur,nunc tantùm locus. Num porrò cui sepultura non dari debet,assignari locus debet ? Sed tyrannus fulmine ictus est: non dico, quo loco, nec adhuc ad tractatum huius inuidiæ accedo:hoc illi proderit?Si nobis libertatem humanæ manus, & mortalia cõsilia attulissent, traheretur publicis manibus corpus extra fines, & vnusquisque vexatione ludibrioque gauderet:nemo non suam manum esse quæ traheret,suas vires putaret:quoniam scelera eius atque flagitia ab ipsis Diis immortalibus condemnata sunt,quoniam patientiam nostram ac seruitutem numina non tulerunt, continget illi honor? hoc enim voluit ille qui fulmen vibrauit?hoc cogitauit, cùm illud noxium caput sacris flammis petiit?parum erat sepeliri tyrãnum,nisi in foro etiam sepeliretur? Quonam fato ego nostram ciuitatem iudices, laborasse in illo homine crediderim, si præter eam quæ aduersus nos singulos vniuersósque fecit:partem speciosissimam ciuitatis, & celeberrimã nobis ablaturus est. Si mehercule aliquis liberalis ciuis, immò si optimè meritus in foro fulmine esset ictus : dicerem tamen excipienda quædam. Immò neque omnes casus prouidere legumlatores potuerunt : nec templa excepta sunt. Forum quod mihi templum quoddam pacis videtur,in quo iura exercentur, propter quod leges valent, busti s occupabimus , infaustis cineribus polluemus?

Totum herculè potiùs relinquamus tyranni sepulchrum: mutemus locum iudiciorum.

PARS ALTERA.

SERMO.

Vt sepeliatur, superstitione sola effici potest, ut in comparatione legum illud potentissimè dicamus, eam legem magis esse seruandam quæ Deorum gratia scripta sit, quàm quæ hominum. Aduersus tyranni vltionem, hominibus tantùm esse scriptam, & scriptam leuissimam partem vltionis: hoc verò quod constitutum est, vt quo quisque loco fulmine ictus esset: eodem sepeliretur, religionis esse.

DECLAMATIO.

NEQVE hoc propter personam, neque in honorem alicuius scripsisse potest legumlator videri: sed in reuerentiam Deorum. Fas non est inde submoueri ictum illum. quomodo sederant flammæ, ita concremandum corpus vniuersum putauerunt. existimatis locum illum corpori datum? fulmini datus est. At tyrannus fulmine percussus est. hoc magis omnia religiosè, & cum cura Deorum facere debemus. Sed in foro sepelietur tyrannus? quàm magis mihi inter cætera etiam hoc quoque prouisum esse fato à Diis immortalibus videtur, quòd illi loco destinatus est! Nemo inire forum nostrum potest, quin videat illud sepulchrum: protinus enim sequatur cogitatio necesse est, Tyrannus fuit ille, & fulmine ictus est, & ob hoc pœnas Diis immortalibus dedit. Quotiens noxios crucifigimus, celeberrimæ eliguntur viæ, vbi plurimi intueri, plurimi commoueri hoc metu possint. Omnis enim pœna, non tam ad delictum pertinet, quàm ad exemplum.

CCLXXV. *Heres ob adulterum fratrem.*

QVI OB ADVLTERIVM PECVNIAM ACCEPERIT, IGNOMINIOSVS SIT. Maior frater minorem in adulterio deprehendit pro eo rogante patre, & abdicationem eius promittente, dimisit. abdicatus est adulter. Mortuo patre, inuentus heres qui deprehenderat, ignominiosus dicitur.

DECLA-

DECLAMATIO.

QVI PECVNIAM OB ADVLTERIVM ACCEPERIT IGNOMINIOSVS SIT. Hanc legem aduersus eos primum constitutam esse dico qui pecuniam acceperunt, vt adulterium committeretur: ideoque ignominiam adiunctam, quòd viderentur rem fecisse lenonis. Verumetiam si hi quoque tenentur, qui in pœnam commissi adulterij pecuniam acceperint, is tenetur, qui pecuniam accepit. In mea causa vtrum contendis? pecuniam me accepisse, cùm dimitterem? Non probabis: alioqui si hoc putatis esse pecuniam accipere, abdicari fratrem, statim distulisses. Postea videbo qua causa dimissus sit, interim nego hoc esse pecuniam accipere: sine dubio est tam manifestum, vt nulla interpretatione egeat, quid sit accipere pecuniam. Ego tamen non sum contentus hac defensione, nisi illud probauero, ne spem quidem pecuniæ oblatam. Quid enim mihi pollicitus est pater? si dimisissem, futurum vt abdicaret fratrem meum. Heredem testamento etiam eum quem abdicasset, quis vetabat substitui in locum abdicati alium heredem? Non possum ergo videri propter pecuniam dimisisse, etiam si propter hoc tantùm dimisissem. Nunc verò quàm multa fuerunt, propter quæ dimitterem? si hoc tantùm me mouit, quòd frater erat: erat tamen satis plena defensio, & quòd minor frater, & quòd sub patre frater: vt etiam si ipsi non parcerem, tamen & patris & mea causa non debuerim occidere. Nunc verò quis dubitet exorari patrem esse pollicitum, nullam mihi vltionem præstitisse: quis non impium me, quis non sceleratum putaret, si non impetrasset? Nunc verò promisit vltionem pleniorem, integris inuiolatísque manibus meis & ipse pater seuerus: neque enim est quòd putetis defuisse ei grauitatem, defuisse ad vindictam animum. abdicauit: & non fecisse hoc eum temporis causa, manifestum testamento fuit. Ergo nec pecuniam mihi pollicitus est pater, & ego alias causas dimittendi habui, quàm pecuniam: & ille abdicatus est, non vt ego lucrum facerem. Nec enim persuaderi cuiquam potest, eum qui abdicatus sit, hæc passum esse causa mea, quando plenior mihi vindicta contigit. Breuis enim pœna mortis est: nunc diu eget, diu malè audiet.

CCLXXVI. *Bona raptoris qui se suspendit.*

RAPTA RAPTORIS MORTEM AVT BONA OPTET. Raptor se suspendit: rapta optat bona.

DECLAMATIO.

RAPTA RAPTORIS MORTEM, VEL BONA OPTET. Raptam hanc esse, pro qua loquor, constat, ab eo raptam esse, cuius bona optat, non negatur: lege datam esse potestatem vtrum vellet, conuenit inter nos. Quid est igitur quod obstet? Negant dandam esse optionem puellæ, quoniam perierit raptor. Id nulla lege exceptum, nullo scripto verbo cautum est. Interpretatione igitur optionis nituntur. Videamus hæc qualis sit. Lex (inquit) quæ optare vel mortem vel bona permittit, hoc satis significat, ex duobus optandum esse. Quoniam igitur iam alterum optari non potest, ne optioni quidem locus est, hanc legis vim esse contenderemus, si ex duobus esset optio eligenda puellæ, duo tamen hæc esse contenderem, natura & vi. Neque enim si raptor nobis subductus est, mors ipsa nihil est. Sed quomodo non satis est vnum superesse, cùm etiam si duo essent, non potuerit optari nisi vnum? & hæc duo ita demum potenter à parte diuersa proponerentur, si essent iuncta: nunc verò discreta sunt, ipsa legis scriptura, MORTEM VEL NVPTIAS: ita duo simplicia, singula sunt tamen. Præterea lex ita scripta est, vt eligi iuberet: posset opponi vel electioni, SI EX pluribus non esset: nunc optio potest esse, etiam singulorum. Et illud (iudices) ante omnia intueri, vos oportet, si quid ex lege inclinandum sit, spectate vt quàm minimum ex eadem pereat. Aduersarius etiam queritur, aliquem verbi interpretationem perire: nos totam legem, totum ius. Tolerabilis enim esset mihi cum aduersariis contentio, si quæreretur an hoc optare puella deberet: nunc id agunt, vt nihil optet: & noua quadam ac peruersa actione nituntur, vt bona raptoris optare puella non debeat, quia optare nihil aliud potest, quàm bona. At non est æquum, & mortem raptoris contingere, & bona. Sed hoc eò pertinet, vt si mortem optauit, optare non debeat bona. ita demum enim & mortem ei contigisse raptoris dicemus, & bona. æquum est enim interpellari posse optionem etiam facto ipsius, alieno verò iniquissimum. Quare

Quare si per hanc stetisset, vt raptor periret: quanquam possem dicere, illud non optauit, &, legi non est satisfactũ: haberet tamen aliquam rationem, saltem falsa eius calumnia. nunc quid fecit puella vt raptor moreretur? Itaque huic non tantum in hoc labor est, vt bona raptoris accipiat: sed in illo maior aliquantò, vt vobis approbet, quod optatura fuerit, si viueret. Duas enim sine dubio pœnas, aduersus raptorem lex constituit: alteram tamen mitem: nec semper hac cogitata & publicata crudeli ac sanguinaria tenetur. Hodieque alioquin nónne meritò à vobis, meritò à ciuitate reprehenderetur, si aliud non optando hoc ostenderet & fecisse raptorem, quod ipsa esset optatura? Hinc transeunt ad coniecturam & suspicari vos volunt ea, quæ probare non possunt. Non enim (inquiunt) est credibile periturum fuisse raptorem, nisi hoc optaturam scisset puellam. Ante omnia, cùm dicitur scisse, illud ostenditur, posse probari quo modo scierit. Quæro enim à vobis ipsis aduersariis, quo modo colligatis scisse eum, cùm non liqueat hoc vobis? Si quid est, afferte & ad iudicem. Vnum argumentum est, ipsum quòd perierit Hoc etiam si mortis fecit metu, potuit tamen naturaliter fuisse timidus: etiam nullo accepto signo, propter quod vitam desperaret, confusione tamen, & proprio animi sui periisse motu. Nunc verò credibile non est quenquam perire mortis metu quid enim timuit vlterius? Quare etiam credibilius videtur mihi, idcirco periisse eum, quòd optaturam puellam bona existimaret. Sunt enim plerique qui mortem potiorem, quàm egestatem putent: quibus delicatè educatis (ex delitiis enim hæc licentia facta est) intolerabilis videatur nuda vita illa, & omnibus quibuscunque antea abundauerunt, destituta. Hoc igitur est credibilius: & hoc puella voluit, & in hoc perseuerat. Et certè nulli tolerabile aut æquum videri potest in grauissima iniuria, qua virginitatem perdidit, qua florem ætatis amisit, qua prima illa gratia apud maritum futura, præreptà est, neque mortem optauerit, neque bona accipiat.

CCLXXVII. *Pregnans adultera.*

SVPPLICIA PRAEGNANTIVM IN DIEM PARTVS DIFFERVNTVR. Prægnantem in adulterio deprehensam occidit maritus: reus est cædis. CD.

DECLAMATIO.

CVM reus agar cędis, nihil fortius confiteor quàm à me occisos homines: &, si quid numerus quoque adiicere inuidiæ potest, duos. Verùm istud non potest videri sæuitia, non crudelitas, quæ per leges venit: occidere adulterum licet cum adultera. Ex alia parte nascitur origo huius calumniæ. Prægnantem (inquit) occidisti: & supplicia prægnantium, lex differre in diem partus iubet. Vt confiterer hoc esse supplicium, atque eo nomine appellandum fortiter tamen dicerem, leges omnes quæcunque de suppliciis scriptæ sunt, ad eos pertinere, qui damnati sunt, qui in iudicio conuicti, qui per ministeria publica, & carnificum manus occiduntur. Nam & cæterorum supplicia ante iudicium non solent esse, & non nisi per magistratus exiguntur, non nisi certa lege ordinationum hoc ius scriptum est: mariti dolori hoc ius ille conditor conscriptorque legis huius, voluit esse priuatum. Non magis ergo tempus aut diem præstituisset adulteræ, quàm manum carnificis, quàm sententiam iudicis, quàm imperium magistratus. Quid si ne differri hoc supplicium potest? non enim dubium est, quin lex de his loquatur, qui quandoque sint in Reipublicæ potestate. Damnatus aliquis custodia publica continetur, carcere continetur: potest de hoc supplicium sumere magistratus cùm voluerit. Adultera dimissa, non redit in manum mariti. Nec hoc tantùm in lege est, vt adulteræ supplicium differri non possit: sed illud etiam, vt non tantùm adulteræ pereant. Nam lex cùm occidere mihi adulterum cum adultera permittat, manifestè illud ostendit, non posse eos diuersis temporibus occidi: ac si alteri remittatur supplicium, impunitatem etiam alteri dandam. Ergo non solùm prægnantis supplicium, etiam vt sic loquemur, sed etiam adulteri non differendum tantùm, sed tollendum omnino fuisset. Quòd si hoc quidem supplicium appellari conuenit (habent enim omnia hæc nomina suam proprietatem) non semper homo supplicio affectus dici potest: non vbicunque pœnam habent, etiam supplicium est. Nomen hoc, est publicæ animaduersionis nomen, exactæ per magistratus pœnæ. Indignum fuit occidere etiam quæ prægnans facta est. Nondum dico quantò grauius peccauerit: interim cuius miseretur? infantis ex

adulterio

adulterio fortasse concepti? Et, iudices, interrogo vos cuius rei gratia legem cauisse existimetis? illius qui erat conceptus à nocente fœmina? non est credibile legem prospexisse ei, cui rerum natura datura fortasse non erat lucem: qui an nasci posset, dubium fuit. qui etiam odium, ex ea quæ conceperat, merebatur. Quare ergo scripta lex est? pro patribus qui nihil fecerunt. Indignum enim visum est, etiam si mortem meruisset mater, auferri filium innocenti patri. Dixero, Lex pro me scripta erat: non potest videri contra me valere. In hac verò, ne illius quidem, quicunque futurus sit, mouere vos miseratio potest, quis enim illum agnosceret? quis educeret? cùm manifestum esset ex crimine ex flagitiis, ex ea re, quæ morte punitur, esse conceptum. Ipsam verò adulteram adeò oportuit occidi, vt nulli vnquam irasci magis leges debuerint. Vltra commune flagitium est, prægnans adultera: aliqua hoc tempore, quo saluo pudore à marito secumbaret, cum adultero volutata est. Et cum animalibus mutis, etiam quorum libido ratione continetur, hæc tamen sit natura vt postea quam conceperint, omnem refugiant venerem: matrona ne pudore quidem partus (vt vos dicitis) iam instantis moueri potuit, vt pudicitiam, si non marito, at futuro certè filio præstaret. Illa igitur prior damnauit ventrem suum. Victurus autem fuit ille, si ego adulteram non occidissem. Non nouimus hos mores turpissimarum fœminarum, vt oderint puerperia? vt filios, velut indices ætatis suæ, abominentur?

CCLXXVIII. *Expositor quotiens cum forti x. millia.*

VIRI FORTIS PATER DECEM MILIA ACCIPIAT. Is qui videbatur filium habere, decem millia cùm ille fortiter fecisset, accepit. postea iuuenem pater naturalis agnouit. solutis alimentis recepit. petit decem millia.

DECLAMATIO.

DECEM millia à me petis; quo iure? qua causa? credidisti, an deposuisti? an ex alicuius rei venditione, precium ad te pertinet? Nihil horum. nullus inter nos contractus fuit: nisi quòd mihi nuper aliquid debuisti. Legem affers, qua patri viri fortis, decem millia dari oportet: cuius quidem summæ si non præstetur fides, petitio (vt opinor) à

Republica est.Nam vt iam constet,vter accipere debuerit, illud tamen respondeas mihi velim, quis dare debuerit. si patri debetur,debet Rèspublica. Viderimus an ego à ciuitate rectè acceperim. Tu non potes accipere, nisi à ciuitate.At ego accepi id quod tibi debebatur. Puta me in præsentia confiteri:repetet fortasse qui dedit. Interim tibi non alius debuit,quàm qui mihi dedit. Sed volo nunc agere etiam Reip.causam:& sic respondere tibi,tanquam istud à magistratibus petas. Non est tempus hoc actionis istius: quando enim filius tuus fortiter fecit? multum iam transisse tempus ante hanc actionem confiteberis. Interrogabo vbi fueris.etiam si te peregrinatio detinuit, etiam si absentia in causa fuit, quominus acciperes,dicam tamen pleráque iura tempore circumscribi.Si verò & in ciuitate fuisti, & pręsens eras cùm honoraretur filius,vt nūc res est, tuus. interrogo,cur non petieris? nam vt non acceperis, sufficit hoc,quòd non petisti. Non eras illo tempore pater, quia nesciebas te esse. Non debebatur igitur tibi eo tempore, quo Respublica debuit. Illud quoque interrogo, quomodo factum sit,vt ego acciperem.Pater viri fortis eram.quorum vtrunque breuiter ostendere iudici necessarium est: & me tum patrem fuisse , cùm decem millia debebantur patri viri fortis:& te non fuisse : ideóque te non accepisse. Patres enim non tantùm natura & illo initio continentur: satis est plerunque ad hoc ius videri. Non dubium est, quin si intestatus decessissem , antequam tu agnosceres,aditurus ille hereditatem,quasi filius, fuerit? num dubium est,quin si honores peterem,profuturus mihi tanquam filius fuerit?num dubium est, quin si (quod longè ab eius animo & moribus abest) pulsasset patrem, non iniuriarum tantùm lege teneretur?si occidisset,non cædis tantùm lege pœnas daret? Quòd si hæc omnia in confesso sunt:ne Magistratus quidem errauerunt eo tempore; quo decem millia dederunt mihi. Si intestatus tu decessisses , ad alios quoslibet tua pertineret hereditas. Vis scire quàm pater non fueris? recipere illum , nisi solutis alimentis non potuisti. Lex tibi dicit,Alienus est:& tibi, vt pater esse incipias, emendus. Iam illa profectò citra interrogationem sunt:cuius tulerit nomen:in cuius censum delatus sit. Nimium diu de re iudicata. Reliquum est intueamur,vter nostrum hac pecunia dignior esse videatur. Et vt breuiter dicam,

dicam, tu exposuisti, ego sustuli. Scio te cœpturum altius, vt dicas, genui. Hoc est, quare tibi debeamus irasci. quantum ad te pertinet, non habet Respublica virum fortem: aut illum feræ lacerauerunt, aut aues diripuerunt, aut aliquis (quod multò sit indignius) sustulit leno, aut lanista ex meis ille beneficiis natus est. Intuendum nobis etiam illud præcipuè est, quæ causa constituendæ legis huius fuerit: aut vnde ortum sit, vt non contenta ciuitas fuerit præmium ipsi viro forti dedisse, sed etiam patrem huius honorandum censuerit. Ideóne honoratum putamus patrem, quòd genuerit? an ideo magis præmio dignum ciuitas existimauit, quòd educasset, quòd impensas fecisset? Vis scire quàm hoc verum sit? pecunia honorauit. Si quid pietatis est, quod imputare nos Reipub. præter alimenta possumus, illud est, Sic educaui, talia præcepi, sic formaui mores. Non est satis hoc indignum, quòd talem tibi filium feci? Sed hæc vtcunque videri possint tolerabilia: illo tempore quo pugnabat filius noster (vindicabo enim mihi semper hoc nomen, neque à beneficiis meis appellatio ista discedet) qualis vterque nostrum fuit? non ego solicitus, de muris pependi? non ego omnes excepi ab acie redeuntes? non nuncios sollicitus captaui? at tu securus eras, tanquam id quod volueras, cùm exponeres, contigisset. Agè, redeūtis vulnera quis religauit? sanguinem, quis abluit? ad templa quis duxit? quis gratulatus est? Sciebásne iam tum esse officium tuum, an confiteris ad te hæc non pertinuisse, dissimules licet, & videatur alioqui hoc contra causam meã, sciebas & illum esse apud me passus es. Hæc decem millia agnouisti: non te mouerunt tituli adolescentis, non illa gloria de eximia virtute, quam ego præceperam. Hac fiducia alimenta soluisti. computas mecum, vt solus omnium mortalium & expositum receperis, & lucrum feceris.

CCLXXIX. *Diues speciosi adulter.*

ADVLTERVM AVT OCCIDERE, AVT ACCEPTA PECVNIA DIMITTERE LICET. Diues pauperem speciosi patrem, de stupro filij appellauit: ille tacuit, iterum adiecta pecunia, appellauit: ille tacuit. Tertiò appellatus, vxorem filio dedit. Puer diuitem cum vxore sua deprehensum, accepta pecunia dimisit: abdicatur à patre.

DECLAMATIO.

PRivsqvam venio ad æstimationem criminis & propriam iudicij huiusce summam: necesse habeo id dicere, quod in oculos vniuscuiusque vestrum, iudices, incurrit. Abdicatur puer. nolite illum æstimare ex hoc, quòd maritus est. in quo illud præcipuè, iudices, vereor, ne apud animos vestros suspectus sit impudentiæ, ac videatur intra hos annos nimium citò virum egisse: vxorem pater impuberi dedit. Quid igitur hæc ætas committere potuit tanta animaduersione dignum? Lex abdicationis, aduersus ferociam iuuenum constituta est. Hæc verò infirmitas, adeò nocentis nomen non recipit, vt vix recipiat innocentis. Si tamen perseueras abdicare tanquam iuuenem, superest vt ego quoque tanquam iuuenem defendam. Vultis igitur, iudices, dicam illa omnibus ferè abdicationum iudiciis vulgata pro liberis! Non ego luxuriatus sum, non ego meretricem amaui, non paterna bona vitiis consumpsi? Sed si hoc proposuero, respondebitur (potest enim) Adulteros, inquit, non occidisti. Dicamus & tanquam pro marito: Non habes ius abdicandi, propter hoc quòd lex huic permisit. Vereor ne risum mereatur hæc defensio mea, tanquam hic vtrumlibet non potuerit. Sed potuerit sanè. Marito vel occidere adulterum, vel accepta pecunia dimittere licet. non potest propter id irasci, quòd iura huic permiserunt. Loquatur maritus cum animo suo, loquatur cum affectu suo, cum propria animi sui natura. Si propter hoc licet abdicare: istud quod fecit maritus, non licet: alioqui enim tolerabilius & certè humanius erat, arbitrium vel occidendi adulteri, vel accepta pecunia dimittendi, transferri ad patres: quoniam certè leuius est vetare aliqua, quàm punire. Sic defenderetur, si iure tecum ageret: ipsius verò facti vel hoc modo rationem facilè reddidissem: Non est istud turpe, quod lex permittit. Accepta pecunia dimisisti. nisi oporteret, nec liceret. An verò parum sancti illi videntur fuisse maiores, illi constitutores iuris, qui ciuitates adhuc velut antiquo illo errore confusas, ad certam viuendi formam redegerunt? illis non est visum nefas, accipere pecuniam: sed etiam hac pœna animaduerti putauerunt, sicut pleraque delicta puniuntur. nec enim semper vsque ad mortem perueniunt. Credo autem illum, quis qui

quis fuit legis huiusce constitutor, illa intra se cogitasse: Non omnium animos maritorum durare ad sanguinem: esse quosdam mitiores, qui ne conspicere quidem cruorem sufficerent: multi se à gladiatorum vulneribus auertunt: & quanquam nemo dubitet & illud spectaculum in parte esse pœnarum, tamen nequissimorum quoque hominum suprema pericula habent suam gratiam: de spectaculo loquor. Cogitauerunt quantò esset difficilius occidere: ac scierunt futurum, vt si vnam hanc mortis pœnam contra adulteros constituissent, sæpius impune committeretur adulterium. Constituerunt ergo pœnam & secundam: prospexerunt infirmioribus, prospexerunt lenioribus. Forsitan cogitauerunt & illud: non omnibus futuras esse vires. ita temperauerunt seueritatem, vt vindicaret se quomodo quisque posset. Dixi tanquam pro iuuene, dixi tanquam pro marito: dicendum est tanquam pro impubere. Non mehercule satis constituere apud animum meum possum, an huic adulteros licuerit occidere. Quo enim tandem modo defenderetur filius tuus, si quis extitisset, qui diceret, Occidisti homines nondum maritus. nec enim vis ista nominis huiusce, appellatione prima consistit: nec satis est maritum tantum osculo putari. Postea nudari filium, atque in conspectu iudicum constitui coegisset: atque interrogaret, an ille maritus esset, qui fieri pater non posset. Ac si tantum illi tanquam adultero irasceris, satis erat hoc dicere pro filio tuo: Puto nondum habebat mariti dolorem. Ad vulnera adulteri, & cædem, & tristissimum occidendi hominis ministerium, magno quodam impetu, & (vt sic dixerim) furore opus est. Nec miror eos concitari, qui veterem matrimonij consuetudinē, qui pudorem cubiculi, qui spem liberorum expugnatam esse credunt: qui illos occultos atque inenarrabiles patiuntur æstus. Non potest vxorem suam sic odisse, qui adhuc amare non potuit. Verùm illi quoque patri respondēdum est, qua vindicandam priorem iniuriam fuisse dicit. de qua hodie dum abdicat, multa vehementer grauitétque dixit: cùm fieret, tacebat. Non existimo adeò inimicum filio suo patrem, quamuis abdicet, vt aliquid turpiter suspicetur, præter id maledictum, quod ipse audiuit, quod intra verba constiti, maximo atq; admirabili potius experimento, grauitatem huius pueri, seueritatémque,

iudices, diligetis: quia is qui tantum nefas concupierat, ipsum puerum appellare non ausus est. Facilius illi fuit loqui cum hoc patre, hoc seuero: & loqui non semel, & pecuniam polliceri, & adiicere pretium. Tum iste tamen non adiit magistratus: non vociferatione saltem inuidiam facere apud populum conatus est: tantò facilius exigere magnum animum, quàm præstare. Si hominem occidere facile est, tum feriri oportuit, cùm de stupro filij tui loquebatur: cùm tuarum id partium, tui animi, tuarum etiam virium fuit. Nam fingamus sanè istud matrimonium fuisse, quis tamen omnium mortalium hoc exigat, vt fortius vxor, quam filius, vindicetur? Sic ego hunc defenderem, iudices, si occidere noluisset. rursus mihi ad id redeundum est, ex quo defensionem huius ingressus sum. Ecquid vos cogitatis ætatem, ecquid videtis annos, ecquid semoto illo nuptiarum mimo, atque inani tantummodo nomine, virum esse cogitatis: & dignum qui abdicetur, quòd hominem non occiderit? Itáne tu pater bonus, qui charitate filij neglecta, imitatus es pueri infirmitatem aduersus eum, qui de stupro filij tui te appellare ausus est, quem punire, etiam si tibi moriendum esset, debuisti? Tu huic irasceris, qui ex duobus adulteris nulli eorum par erat: qui certè præstitit tibi quantum plurimum potuit. diu moratus est: detinuit dum pecunia affertur, dum repetitur, dum numeratur: fuerat tuæ curæ, tuæ seueritatis interuenire & aliquid facere fortius. Ergo fortunæ agendas esse gratias puto, quod emissus dicitur qui potuit erumpere.

CCLXXX. *Raptor reuersus.*

RAPTA RAPTORIS AVT MORTEM OPTET, AVT NVPTIAS. Quidam rapuit & profugit. Raptam pater alij collocauit. Rediit postea qui rapuerat: vult illum ad magistratus educere pater: patitur ille se educi: rapta tacet: maritus contradicit.

SERMO.

ACTIONEM *oportet esse summissam & blandam. nam priprimùm omnium dicendum est ei aduersus socerum: deinde ita dicendum est, vt sciamus hoc agere eum vt socer sit. Præterea causa illius nihil habet firmius quàm sit aliena. Etiam sollicitudo quodammodo temperanda est, vt neque desperare, neque securus esse videatur. sed modus & color declamationis sit ducendus*

cendus est: quæstiones illæ erunt, an educi rapta nisi protinus possit: an etiam si tempore interposito potest, possit tamen post nuptias: an quia antè educi non potuit raptor, nunc educi debeat: quo animo pater educere ad magistratus velit: an patiente eo qui educendus est, contradicere liceat: an æquum sit, quo animo hic educat. Scio posse quæri, an illa quæstio quæ ad personam pertinet, & in prima parte ponenda est, quæ à me suprà constituta est. Ego aliquid in hoc ordine etiam themate spectaui, quo loco ponitur illud quòd tacente raptore hic loquatur, quid velit spectari & illud, quòd affectibus, qui sequuturi sunt, magis hæc quæstio, quàm vlla alia coniuncta est.

DECLAMATIO.

SI contradiceret ipse qui rapuit, id est, si timeret, sic profeageret, Educere tibi ad magistratus raptorem non licet, nisi statim. quare? quoniam omnium vel pœnarum vel præmiorum tempus aut constitutum est, aut præsens: quotiens finitur dies expectandus: quotiens verò non differtur, præsens est. Itaque sicut dies finiatur, nihil vltra eum iuri futurum est: ita die non præfinito, proximum esse manifestum est, nihil vltra proximum ius sit. Id porrò quod in quolibet iure aliò manifestum foret, in hac lege apertius est. quid enim dicit? RAPTA RAPTORIS MORTEM VEL NVPTIAS OPTET. Neutra res est, quã differri oporteat: siue is est raptor qui pœnam mereatur, non meretur aduocationem: siue ignoscitur raptori, non debent habere moram nuptiæ inchoatæ. Si tantùm non statim educeres, hæc fertiter dicerentur: nunc educere vis post nuptias Vtrum igitur iure prius, an æquitate cõsistes? ius ipsa legis positione manifestum est. nam cùm raptam educi in hoc iubeat, vt mortem vel nuptias optet: manifestò ostendit eam educi oportere cui vtrunque liberum sit. Præterea iam ne raptæ quidem nomen habere potest, quæ nupta est: sicuti nomen pupillorum legitimo tempore finitur: sicut orbam nemo post nuptias dixerit: sicuti virginis appellationem nox illa maritalis aufert: ita ne rapta quidem dici potest, quæ maritum habere cœpit. Licet igitur raptæ permissum sit quocunque tempore optare, nuptæ optare permissum non est. Hæc ex lege manifesta sunt, illa ex æquitate.

Ante omnia non tam duram esse lex voluit conditionem, vt semper raptor puniretur: ideo & misericordiæ locum fecit. Et idcirco iam non ad ipsum tantummodo, qui rapuit, sed etiam ad eum qui eduxit, pertinet, qui certè nihil peccauit, qui certè manere potuit. Hoc loco mihi illud opponitur, non potuisse antè educi eum. Quasi verò intersit causæ, qua ratione ius interierit. Profugerat, inquit, raptor. scio quid facillimum sit dicere: persecutus esset, inquisisset, si verus hic dolor, si vera indignatio erat, non omisisset. Non hoc illi profuit, quòd profugit, sed illud, quòd redire permisisti. Fortasse enim contentus fueris: hac ipsa pœna exilij: satis vindicatum te credideras. Ne illud quidem verendum, ne raptoribus exemplum profugiendi permittamus, si optari aduersus eos amplius non poterit. Satis enim magnum supplicium hoc est, & certum: nam is qui permanserit, sperare & nuptias poterit, etiam si mortem timebit: ei verò qui profugerit, exilium sine dubitatione erit patiendum. Hæc diceret ipse, quæ nunc ego dico: quoniam ille non dicit, & obstare nihil hoc loco putat ius. Si non possem reddere rationem, iudices, quantum mea interesset id quod vindico, illud tamē responderem, Pro iure loqui nemini non licet. Conueniat inter vos fortasse. hoc est quod sollicitissimum facit. Loquar tamen pro lege, loquar pro æquitate. Quid si verò hoc (vt paulò antè dixi) aliquantò magis ad me, quàm ad raptorem pertinet? periclitor enim nuptijs, periclitor matrimonio non vna nocte cognito: nec propter errorem fortasse, nec propter iniuriam, sed delecto, sed probato, sed impetrato. Tentat me aduersus hæc socer spe fallere, & non palàm ostendit quid sit optaturus: ita blanditur tamē actioni libenter: iudicium credo, remāsura est in meo matrimonio, misereor raptoris, neque ego primus cœpi. Misereor, errauit fortasse, vt scelus commiserit. homo, dū pepericlitatur, etiam imago pœnæ me confundit: hoc cum mihi accidat, quid accidere potest puellæ? Neque ego tamen illum defendo: fecit enim rem improbam, fecit rem inconsultam: sed exulauit, sed absuit. Hæc si considerem: illud verò ad metus pertinet, & tamen non ego de vxore diffido, non de animo illius dubito, alioqui minus sollicitus essem. Scio meruisse me vt amarer, scio obsequium, scio omnia maritalia officia plena indulgentia

conse-

consequutum. Illud dubito qui possit, cùm educta fuerit ad magistratus cùm ille periturus iacuerit ad pedes, cùm produxerit propinquos, cùm amicos, quare alius dicat vxori meæ, Amo; & ideo rapui. quare sit qui contra me dicat. Miserè timeo fauorem illum populi, misericordiam ciuitatis. Quid autem fieri iniquius potest, quàm abduci mihi vxorem propter quam aliquando raptor ausus sit reuerti? qui ipse satis iudicauit non esse legi locum, quòd reuersus est? Confundit me maximè spes illius: cùm timeres, profugit, ac nunc educi se patitur. Silentium quidem vxoris meæ ego verò neque suspectum habeo, neque timeo: decet hoc matronalem pudorem: & si educta ad magistratus fuerit, hoc illam maximè facturam arbitror vt taceat. Quare, socer, tu opta, si hoc quæsisti educendo raptorem ad magistratus, vt confunderes, vt terreres, vt te metu illius vindicares: intellectum artificium tuum est: non timet. Tuere nuptias quas iunxisti, tuere matrimonium quod copulasti: istum raptorem puta abesse.

CCLXXXI. *Abdicandus cum gladio.*

Qui abdicatur, contradicit. inter n oras iudicij, stricto gladio occurrit in solitudine patri: rogauit, vt sibi abdicationem remitteret, & cogit iurare. iurauit ille, & ac :usat filium parricidij.

SERMO.

NARRATIONE *præparandum est, vt quoniam nulla certa causa est abdicationis, videatur pater parricidij suspicione fecisse, & has insidias præuidisse. Quæstiones illæ sunt, an ad legem parricidij satis sit probare, hoc in reo propositum fuisse: an hoc propositum huic fuerit.*

DECLAMATIO.

PRIMVM hoc mihi responde, an occisuri habitu fueris: non enim tibi proderit dixisse, Non feci. Nunquam mens exitu æstimanda est. Nam & qui impetum in patrem stricto gladio fecisset, retentus, diceret, Non occidi: si venenum paratum deprehendissem, diceres, Non occidi: quin etiam si permittitur ista defensio: & ille potest dicere se non occidisse, qui percussorem summiserit. Satis

ergo est probare animum parricidæ. Superest vt cogitetis, an hic animum habuerit. Si occultius esset coniectura ducenda, dicerem, turpem adolescentem: dicerem, abdicatus est: & si innocens magis poterit irasci. Sed quid causam infirmo dicendo? in aliqua vos positos specula putate illa quæ facta sunt videre. Abdicatus in solitudine est: locus opportunus insidiis, habet gladium, instrumentum parricidij: accedit ad patrem, manúque sublata, rogo, dicit, imò iubet. Non sunt enim preces, vbi negandi libertas non est. Vtriusque intuemini animum, & si videtur, prius meum. Occisurum te non dubitaui: ideóque ille senetus, negare non potui; reliqua à vestris animis interrogate: is qui armatus rogat, quid facturus sit, si non impetrauerit? duo sunt, opinor, inter quæ quæstio interposita videatur: hic si non impetrasset, aut occisurus fuerat, aut moriturus, non dico vtrum credibilius sit, vtrum facilius. Exorare me volueras: quantò opportunius alibi rogasses? alio tempore? cùm primùm abdicatus es, adhibitis propinquis & amicis. Quid facit ad preces solitudo? ista instrumenta sunt parricidij, hæc occasio, hic locus, hoc tempus. Si abdicarem te moriturus fuisti: reum parricidij ago. Quid superest igitur, nisi vt vindicaturus fueris eam, quam iniuriam vocabas? Non (inquit) occidi. Hoc quidem in genere nemo non defendi potest cui voluntas parricidij obiicitur. Non (inquit) occidi: si dicerem, difficilius putasti. Scelera propius admota, plus habent horroris, si dicerem, obstitit tibi vis numinum, & tacita quædam illius solitudinis religio. Nunc verò manifestum est, cur non occideris; distulisti hunc animum, dum heres fieres.

CCLXXXII. *Tyrannicida veste muliebri.*

TYRANNICIDAE PRAEMIVM. Tyrannus cùm in arce duci iussisset cuiusdam sororem, frater habitu sororis ascendit, & occidit tyrannum: eodem habitu magistratus illi, præmij nomine, statuam collocauit. iniuriarum reus est.

DECLAMATIO.

ANIMVS liber est, nec interest quo habitu statua ponatur. varia gẽtibus consuetudo est. Et hoc tibi honestius erat: inter multos tyrannicidas notabilis eris, in eadẽ re, in qua pro sorore venisti. Bella quoque insidias habent.

Statua

Statua ergo tua non transibitur:habitus faciet, vt interrogent transcurrentes.Iam illa tempora cogita quibus senex aliquis narrabit,fuisse te qui inexpugnabilem arcem intrares pro sorore: puerum adhuc fecisse fortiter. Debes igitur mihi beneficium,quòd tyrannicidium tuum semper monstrabitur.

CCLXXXIII. *Cynicus diserti filius.*

Disertus Cynicum filium abdicat.CD.

DECLAMATIO.

IN quacunque parte,non parentem iustè abdicatem. Ideo enim vos sustulimus, vt nobis obsequamini:& certè nullus excusatus à patre non probabitur,quàm qui non probat patrem, Scilicet nos stulti,qui forum, Reipublicæ dignitatem tuemur. Discede ab insipiente, ab insano. Sed non necesse habeo,iudices,diu commendare vobis officia ciuilia,in quibus iam diu satisfeci.Omnis mihi actio in dispicienda vita filij posita est:videte,vt alia taceam, habitũ ipsum.Cæteros enim quos abdicant patres, sine narratione culpæ abdicare non possunt: in hoc filio satis est ad odium,habitum ostendere. Quis est iste filij habitus? quæ sordes?quid mihi hanc inuidiam facis, vt cum habeas patrem,cibum ab aliis petas? Aduersus fortunam te exerces. Quid enim accidere grauius potest?frigus,famem pateris, ne quando accidant?& ideò aliquid pateris,ne quando patiendum sit?Vos verò nouo genere ambitus,adorationem miseria captatis, inde illa impudentia,quòd verecundiam inter crimina ponitis,& appellationem quoque passim nuper dedistis. Omnis verò philosophiæ tractatus alienus moribus nostrę ciuitatis est,tamen vtique placuerat:nónne aliæ sectæ iustiores? attenderes Physicis: quæreres vtrúmne ignis esset initium rerum:an verò minutis editus & mirabilibus elementis:perpetuus hic mundus, an mortalis esset. Viderint alij: ego in te hanc patientiam corporis ferre non possum:in alias te spes sustuli:de dignitate tua cogitabam. Quòd si abdicationem ferre non potes, si carere hereditate malum iudicas:deprehensus es, damno pecuniæ moueris, & detrimento famæ: & homo qui has ipsas opes quotidie incusas, tamen concupiscis. Dignus es igitur. Verùm fateamur ea quæ sentimus nec nos

extra rerum naturam ambitus ponat. Cuius enim est hominis, pugnare cum moribus, & damnare se?

CCLXXXIIII. *Adulter sacerdos.*

SACERDOS VNIVS SVPPLICIO LIBERANDI HABEAT POTESTATEM. ADVLTEROS LICEAT OCCIDERE. Quidam sacerdotem deprehendit in adulterio, & eum sibi ex lege impunitatem petentem, occidit. Reus est cædis.

SERMO.

AN sacerdos adhuc fuerit deprehensus, id est an eo momento quo deprehensus est, perdiderit ius sacerdotis: an si adhuc sacerdos erat, potuerit se postulare in hoc crimine. an occidi vsquam, nisi in publico possit.

DECLAMATIO.

QVOD mihi sufficit, adulterum deprehendi: nec enim vlla excipitur persona, & turpius est adulterium in sacerdote. Legem (inquit) habuit. hoc tale est, quale si ignosci sibi velit dux proditor, vitiator pupillæ tutor. Sed finge me ex suspicione egisse cum illo adulterij, nempe damnatus caruisset sacerdotio. Adijce quòd lex potestatem seruandi concedit alterius. Scriptum est, vt qui ciuem seruauerit, honoretur: nunquid potest præmium accipere, qui se seruauit? aut iniuriarum damnari, qui se pulsauerit? Præterea lex adulterij prior est, quàm sacerdotis. Sacerdos enim optat in publico: quòd si adulterum tetigerit, ceßasit. Quid quòd ille pro duobus petebat: nam adultera sine adultero non poterat occidi: & tunc vtique cædem commisissem.

CCLXXXV. *Imperator exulis filius.*

PRAEMIVM VICTOR IMPERATOR ACCIPIAT. Imperator cuius pater in exilio quinquennij erat, vicit: aliud præmium petit: reuersus pater post quinquennium, abdicat.

SERMO.

PATER hic & honestus & miser est, vt qui exul filium Imperatorem habeat quæstio, an quinquennij illius, quo pater exulauit, filio sit ratio reddenda.

DECLA-

DECLAMATIO.

Colorate adfert quidem iste tale patrocinium, vt me neget exulem fuisse. Sed timuit ne si ego essem reuocatus, transferretur imperium.

CCLXXXVI. *Adulter fratris ex sponsa.*

Abdicare et recusare liceat. Rapta raptoris aut mortem optet, aut nuptias. Peregrinantis quidam fratris sponsam rapuit. puella deprecante patre, raptoris nuptias optauit. Iuuenis reuersum fratrem vt in adulterio deprehensum, cùm pro illo pater deprecaretur, occidit. abdicatur.

SERMO.

An *omnia, quæ aduersus voluntatem patrum admissa sunt, debeant abdicatione puniri: an propter id debeat abdicari, quòd lege fecerit.*

DECLAMATIO.

Feliciores patres sic irasci solent, Nihil non facere debuisti secundum meam voluntatem: obiicio tibi munus lucis. actat se potestas illa patrum, etiam in magistratus, etiam in victores: non exigo tamen vt facias quod iubeo: peto vt facias quod rogauerim. Quod si certè non sufficeret ad abdicationem, multum proficeret ista defensio, non dicit tanquam patri oportuit facere, sed, Licuit mihi tanquam alieno. Lex est quæ permittat adulterum cum adultera occidere. Sic agam, hoc nunquam, cædis causam: quod si facerem, ignosceretur mihi. Maior fit eorum libertas, qui matrimonia iunxerunt, qui per vota venerunt: vos verò qui nuptias facitis in pœnam, ad quos vxores per lictorem deducuntur, id vindicare non potestis, quod si impetratis. Sed vt omnia prætermittam, nihil præter animum patris æstimare debuisti. Cæteris forsitan defendi legibus possis: ea quæ ad patris te obligauit voluntatem exui non potes. Abdico te vel quòd vnicum, vel quòd alterum perdidi. Eligat ipse qualem sortiri vellet patrem, mitem an fortem. Det mores, dum custodiat quos dederit cùm adulteros occideris, necesse habes seuerum patrem sortiri. Abdico raptorem, necdum dico, cuius: hoc certò dico, rapuisti virginem, pacis faciem turbasti, fecisti propter quòd iustè occidi posses. Adiisti me præterea, &

propter te sollicitus fui:quod erat grauissimum, necesse habui rogare.Si rapuisti fratris tui sponsam,non sufficit se ueritas, non sum iracundus, non est hæc vulgaris libido, sed incestus. Tu expugnare absentem fratrem ausus es, & fecisti vt videretur puella parum pudicè fecisse. Quid respondes?quid dicis? solent ista sic defendi, Iuuenis erraui, & amore lapsus sum. Vis igitur ignoscã? nihil est grauius, impositam seueritatem personę detrahi.Do vitiis veniam, habes patrem lenem,mitem,sceleribus ignosco.Redde rationem cur nunc tu occideris fratrem.quod tantum scelus inueniri potest,quod parricidio vindicandum sit?Vbi sunt illa præcepta quibus monebam, vt concordes essent fratres?parum est dicere,voluisti occidere,potuisti,non diriguit mens, non soluta dextera est? nõ obstupuisti propius scelere admoto?Sed qua causa occidisti? violauerat matrimonium:adiice,frater,non contingeret tibi sic agere quasi marito.Tu enim profectò nocens qui sponsam abduxisti, sic amantem, nunc intelligo quantam iniuriam fecerim puellæ,quæ coacta est te habere maritum, cùm altero carere non posset. Acrius incalescunt ignes legitimi vtique cùm inciderunt in rudes animos. Deprehendisti in adulterio, si vllus in te pudor est, maritus fuerat si per te licuisset.

CCLXXXVII. *Fortis filius proditionis rei.*

Proditionis reus citatus est qui duos filios habebat: ex quibus alter fortiter fecit,alter deseruit. Petit pater à filio,vt abolitionem iudicij peteret. ille fratris vitam petiit,& adfuit patri absolutus pater, abdicat filium.ilic CD.

SERMO.

An quicquid pater voluit,filio facere necesse sit an viro forti: an abdicari propter præmium possit.

DECLAMATIO.

DVo hæc,vt opinor, obiicis mihi pater & quòd desertoris vitam optauerim, & quòd abolitionem iudicij nõ optauerim.Optaui vitã,puta, nocẽtis, sed fratris.alieni quoq; iuuenis æqualis mei misertus fuissem : subiisset illa cogitatio infelicis huius parentis.Non tam reprehensione dignus est desertor,quàm laude vir fortis.Post hoc obiicis mihi,

mihi, quòd de innocentia tua nihil timui sciebam quomodo vixisses quomodo tuã causam egissem. Ego enim domum nostram in acie defendi. Accedit, quòd qui semel delatus est reus, non potest absolui, nisi accusetur: omnes dixissent, causæ patris diffidisset vir fortis. Nihil aliud egissem quidem: & quid futurum erat? si impetrassem damnaretis. Adfui tibi: non imputo: neq; enim tu ideo absolutus es? vicit causa, vicit innocẽtia. Ego nihil imputo, nisi quòd bene speraui de causa tua. Ecquid igitur pater gratularis tibi? omnes salui sumus: nam de fratre noli desperare? Sæpe rediere virtutes: iam domi habet exemplum. In periculo mortis fuit: scit quale sit deserere, quale fortiter facere denuncio tibi, frater, tollas ignominiam.

CCLXXXVIII. *Tyrannicida filiorum duorum.*

Qui duos filios tyrannos occiderat, petit præmij nomine, vt tertius in exilium proficatur.

SERMO.

INDVBITATE *pater hic timet, ne & ille tyrannus fiat: sed nõ debet illum facere suspectum. alioqui reus erit: non mittetur autem in exilium suspectus.* TYRANNICIDA OPTET QVOD VOLET. *Prima illa communia nihil excepit: illud proprium, plus deberi huic tyrannicidæ senex duos, & filios, acciderit. inuidiosum itaque erat, si quid perijsset pertinens ad gratulationem.*

DECLAMATIO.

TYRANNOS genui: nunc opto vt filius exulet. Quod mihi & citra præmium licebat, hoc & pro præmio peto, & pro ipso iuuene Nihil dico de fato domus nostræ, non persequor rationem quoque metus mei: illud interim contentus sum, dicere, Superuacui sunt metus, nihil imminet: sed & spectat ista plerunque sapientia grauior. Quid tù accidere credis illis, qui liberos habent? quid maritis? pater timeo. Sed rationem metus habent: siue, vt maximè vereor fatum istud est domus nostræ. Ignosces enim quòd filios meos vltra mortem persequor. nihil de illo timui, qui primus tyrannus fuit: iisdem præceptis erat educatus, quibus tu illo occiso timere non debui, ne quis ex vobis idem cogitaret. occupauit tamen arcem alter,

non in totum sua culpa difficile fuit obstare illis qui conuenerant tyranno priore,& velut ad heredem. Non potes tutus esse in ea ciuitate, in qua timeris. Nihil cogitasti: timeo dum innocens es, vereor ne si quis te occiderit, videatur tyrannicidium fecisse.

CCLXXXVIIII. *Amator filiæ.*

QVI CAVSA MORTIS FVERIT, CAPITE PVNIATVR. Speciosam quidam filiam de amore confessus,amico dedit seruandam:& rogauit ne sibi redderetur petenti. post tempus, petit. non accepit: suspendit se.accusatur amicus quòd causa mortis fuerit.

SERMO.

CVSTODIENDA *est amici persona, vt quanquam de re nefaria, non tamen sine respectu amici loquatur, & actioni tota misereatur illius. Illud verò quòd periit laudet, & magis desperatione eum fecisse dicat,quàm cogitatione turpissimi.*

DECLAMATIO.

ANTEQVAM dico quo crimine reus sim,dicendum est cui dicar fuisse causa mortis, Periit amicus meus,non esse hoc vulgare nomen,ipse monstrauit. Hunc igitur occidisse dicor nulla lucri spe,nam filiam relinquebat: nulla offensa, nam & ille mihi credidit, & ego nihil feci extra præceptum. Quicquid est igitur quod obiicitur mihi, ex bona mente proficiscitur. Videamus tamen, an vbi animus accusari non debet,ius hæreat.quæritur quid sit CAVSA MORTIS. Accusator dicit, Per quem factum sit, vt aliquis moreretur : siquis quod natura mortiferum sit,aduersus aliquem fecerit. Quæ si sequenda diffinitio est, accusabitur & ille qui alicui suaserit peregrinationem,deinde is aut naufragio perierit,aut latrocinio : ipsi conuictus infamabuntur,ex quibus eruditas & interitus.Nihil igitur hic factum est, quod omnibus mortiferum : nam sicut telum omnibus mortiferum est,ita causa mortis est,quę occidit omnes.Detrahe huic amorē, nihil erit propter quod moriatur.Volo tamen causam facere difficiliorem:non deposuerit apud me filiam, nihil præceperit? tanquam melior amicus defendere filiam,in qua pater furebat, volui.

non

non enim amor erat,qui sic stimulabat. Abduxi, custodivi. nónne recipere non debuit, qui periit quòd non recepit? non reddidi: duxisset in ius, per iudicem peteret: hoc si fecisset, mea laus erat: sed libenter cedo. ipse ipse fecit rem admirabilem, fecit vt in laudem verteret hoc ipsum, quòd turpiter amabat. Quem tum enim illi animum fuisse putatis, cùm in illo furore tenuit tamen affectum patris? perduxit ad amicum, deposuit. At enim petiuit postea. Si animum illius metiri velimus, intelligemus non fuisse periturum, nisi quod sciebat me redditurum. sequutus est illum impetum animi sui. At enim petiit. adiice praeterea sanitatem, & non acceperat: sed ne peteret, deposuerat. Hæc satis plena defensio esset, si qua ego diuinatio ne colligere potuissem, vtique periturum si non reddidissem. decepit me quòd antè fortius tulerat. neque enim hoc dico, redditurum me fuisse, si periturum patrem scissem. optimè partes amici custodissem, si non reddidissem.

CCXC. *Abdicans reductum ob furorem.*

Luxuriosus abdicatus, furere cœpit. Reductus à patre, sanatus, abdicatur.

DECLAMATIO.

SI conscius mihi, iudices, vllius culpæ essem, propter quam iterum abdicarer. scitis mihi non defuisse, tacendi verecundiam. Sed facilè fuit prius silentium: primùm quòd sperabam fore exorabilem patrem: deinde, quod certum erat, propter quod abdicarer. Nunc intelligo in multas me mitti posse suspiciones, cùm expellar ab optimo patre: nec mihi vllo modo poterat ignosci, si offendissem statim. Tota igitur actione hoc mihi obiicendum est: nihil me fecisse. Nec mihi, iudices, in animo est, excusare vitam priorem, nec vt me dicam nunquam dignum fuisse abdicatione: sed vt me putem diu fuisse abdicatum, illa non narrabo, quàm indulgens mihi ab ætate prima fuerit pater: quod fortasse etiam corruperit mores meos: nec illud, error adolescentiæ, nec ætatis natura. Luxuriosum putat fuisse: ego tamen insanus eram, & defendendus quidem, si contradixissem: sed perseueraturum patrem negabant propinqui: sic factum est, vt dolorem silentio pre-

merem, qui clusus atque intra cogitatione receptus, abstulit mentem. Cæterum tamen(si verum velimus loqui) mutus fuit. Quas hic ego patri gratias agam? reduxit me non sentientem: adhibuit curam, laborem miserum me: sanatus sum. Sacra maiorum, Deos penates non sentiens tenui. nemo gratulatus est amicorum: nunc expellor resipiscens. Felices qui possunt omni vita sua parentibus dicere, quid feci? dicam tamen, quid postea feci? si luxuria intolerabile malum, ignouisti. Ego(inquit)te, quoniam demens eras, reduxi. vbi estis, qui me putabatis infelicem? Ego verò dementiæ gratias ago: non quidem sollicitudinem patris sensi, sed nec abdicationem. Quid mihi cum tam veloci remedio? pater optime, fallax ista velox medicina. Ego scio quos animi æstus intus feram. Crede, pater, iam aliquas similes rerum imagines video. redit igitur dementiæ prior causa. quare mihi si non ad præsens tempus, ad futurum tamen rogandus es. Succurre qui soles.

CCXCI. *Adulter vxoris, qua cesserat fratri.*

Qui duos filios habebat, vni vxorem dedit. altero ægrotante, & dicentibus medicis, animi esse languorem, intrauit stricto gladio minatus se moriturum pater, nisi causam indicasset. Confesso amari à se fratris vxorem, frater petente patre cessit. ille in adulterio cum priore marito deprehensam occidit. abdicatur.

DECLAMATIO.

INGRESSVRVS actionem, interrogo qualem patrem velis, grauem & seuerum, an facilem & ignoscentem? non dubito quin adolescẽs vindicato modò matrimonio malit me seuerè agere. Talis igitur pater obiicit, tibi, Quòd in amorem incideris cuiusquam, nõ est istud nisi lasciuientis animi. Iam si hæc quam adamasti, nupta est: tu alienam matronam aliter quàm leges permittunt, aspexisti: adiiciamus huc, fratris vxorem. Intelligo me, iudices, fictæ huic personæ sufficere non posse, itaque tacebo. dic, te sequor, paulò antè dicebas, Corrumpere fratris vxorem ausus est, istud incestum est. Sed forsitan dicet, Amaui adolescens eam quæ domi erat: cuius conuersatio continua etiam inuitos ad se oculos poterat deflectere: ignoscamus amori, Obiicio igitur tibi occisos à te homines ex eadem causa, qua tu amasti. Nullus est tam vilis ho-

lis hominis ſanguis, vt non manus inquinet. Deinde hanc ego ſeueritatem aliis permiſerim, tu quòd & ipſe amaſti, nónne tibi cùm deprehendiſſes, imaginem cernere viſus es tui caſus? quid diutius differo dolorem? fratrem occidiſti. Scio, iudices, quorundam ſcelerum eam eſſe magnitudinem, vt augeri verbis non poſſint. Fratrem tuum occidiſti, ſeruatorem tuum, qui vt tu viueres, matrimonium ſoluit: &, quod grauius eſt, non longè erat: in eadem domo futurus tradidit tibi vxorem, qua carere non poterat. Et hoc adulterium vocas? ita eſt adulter ille, & tu maritus. Iſtud ego adulterium quondam manu mea iunxi: ipſe auſpices adhibui: optaui longam concordiam. Maiores habet vires ignis qui legitimis facibus accenditur. nō eſt tā facilè deſinere quàm cedere. Nunc intelligo, iuuenis, quantum mihi præſtiteris: amabas. Coibant ergo furtim; & flentes, vt ſatisfacerent inuicem. Ita tu cùm hoc videres, non erubuiſti? non deprehendi viſus es quaſi adulter? non mehercule ferrem te tantum querentem. vides enim liberorum cauſam, amabas, matrimonium cogitaueras. Adulteros tu dices iacentes in geniali toro? duri mehercule viderentur, ſi citò obliuiſci coniugij potuiſſent. Occiſus eſt iuuenis, dum rem facit boni mariti. Non erubeſcam, iudices, poſt grauiſſimum dolorem, deſcendere in hanc quoque cauſæ partem, vt obiiciam quòd vxorem occideris bene meritam, quam ſic amaſti. Sic de innocentia miſerorum ago, tanquam hic de capite quæratur non ſufficit dolori meo quod mihi filium abſtuliſti, qui tibi adſedi, qui ad languentē cum gladio ſollicitus intraui. Ego eoſdem cibos, eadē menſa qua tu, capere non poſſum, nec illam manum videre, quæ fumare mihi adhuc filij mei ſanguine videtur. Semper mihi armatus videris, nunquam ſolus occurris. It ante oculos laceratus filius: hunc iuxta nurus optima, nurus obſequentiſſima, clamare videntur, Tu nos occidiſti, tu qui nos iniuria prius diſtraxiſti. Quid neceſſe erat ſoluere matrimonium? obreptum eſt credulitati tuæ non amabat, qui potuit occidere.

CCXCII. *Laqueus Olynthij ſpecioſi.*

Victis Olynthiis cum ab Athenienſibus publicè diuiderentur hoſpitia, ſpecioſo puero quidam obtulit hoſpitium. ille ſe poſtero die ſuſpendit, accuſatur hoſpes quòd cauſa mortis fuerit.

SERMO.

Duplex quæstio est, iuris, & facti: nam etiamsi vis illata est, quæritur, an causa mortis sit, sequens potior, an propter vim perierit. Circa ius illud est, vt illud est, vt finitione tractetur. Is enim causa mortis argui debet, qui mortem intulit. Cùm verò quis sua manu perierit, non debet hoc reus tantùm fecisse, vt quis mori velit, sed vt necesse habeat.

DECLAMATIO.

VIM dicor attulisse: quis queritur? quæ proclamatio? impunitum reliquit eum propter quem moriebatur. Si erubuit indicare, multis tamen aliis generibus queri potuit, Propter hospitem morior. nec credibile est eum pepercisse hospiti, qui sibi non pepercit. Sed suspicionibus agitur: formoso (inquit) hospitium pollicitus es. viderint isti qui prodigis omnes oculis intuentur: mihi tempore illo nullus Olynthius formosus visus est. scilicet enim solicitabar lacrymis, squallore. Malè sentitis de puero, si aduersa fortiter tulit. Cur tamen obtulisti? Atheniensis sum. Assignentur fortasse inuitis ciuibus, qui cum liberis, qui cum coniugibus veniunt, qui secum habent comitatum: miserabilior est puer solus. at cur eadem nocte suspendit? vtrum hoc re admirabile videtur, an persona, an tempore? miratur aliquis Olynthium potuisse hoc Athenis? Illud enim est tempus doloris. Sæpe ad retinendam vitam prosunt ipsa pericula: redit metus, posteaquam desiuit instare hostis: tunc cogitatio fortunæ, tunc vacat dicere, est iam qui sepeliat. Ipsa mehercules officia admonere illum potuerunt fortunæ prioris. patuit quidem domus; sed non sua: excepere seruuli, sed alieni: forsitan & illa cogitauerit, Semper ergo alieno munere viuendum est. Interim siue illud Olynthij factum fuit, siue impatientia ipsius, nullus maior iniuria est, quàm mea. perdidi beneficium, & adhuc suspectus sum. habiturum me putabam, qui veniret in locum liberorum.

CCXCIII. *Tyrannus victæ ciuitatis.*

VIRO FORTI PRAEMIVM. Quidam fortiter fecit: petit præmio tyrannidem victæ ciuitatis.

DECLA-

DECLAMATIO.

OMNIA danda esse viris fortibus dico: nec immeritò danda, vtique ex victis. Non ærarium inquieto, non sacerdotium rapio: peto vt sint hostes in mea potestate. Ac primum omnium interrogo, quis est iste qui prohibet: iustè peterem etiam euersionem hostium. Ac tum, nescio quis iste non stetit in acie, illi si vicissent, tyrannide se vindicarent. Sic agere volo tanquam futurus crudelis: meruerunt, vindicari potestis sine inuidia. de me querantur, cui aliquid iam irascuntur tyrannidem imponere volo. Asperiora narrabo. plurimos ex illa ciuitate manu hac occidi. Sed nunquid vobis videor auarus, libidinosus? aliter creui. eadem ergo ratione hoc peto, qua fortiter feci. sic præsidia imponemus: tandiu tyrannus ero, quandiu poterunt rebellare.

CCXCIV. *Diues proditionis reus.*

Vis fortis diues proditionis accusatus, fortiter, fecit, petit præmij nomine accusatoris mortem. ille non recusat, sed postulat vt antè peragatur iudicium.

SERMO.

ACCVSATOR *sic agere debet, vt manifestum sit illum tantùm reipub. causa postulare: non quia non sit illud verum, vt si damnauerit, viuat: sed quia difficilius impetraturus est si intellectus fuerit nullo iure adiuuari posse.*

DECLAMATIO.

SI te proditorem postea dixissem quàm tu mortem meã optasses, viderer tamen & rem vtilem postulare, & non contra legem tuam desiderare. Quid enim optasti? mortem accusatoris, de qua lis non est. Nihil est quòd ad præmium confugias: nihil est quòd vtaris legis tuæ potestate. Non recuso quominus accipias quicquid optasti. nihil petiisti præter mortem. si exigis, vt accusator statim occidatur, alterum præmium petis. At hæc voluntas fuit tuæ petitionis. Nihil interest, si illam, qui dabant præmium, ignorauerunt: & ideo tibi nemo contradixit, quòd videbatur purgasse contumeliam tuam: nihil tibi lex profuisset, si abolitionem petiisses. Nunc duo vindicas præmia: vt nec

causam dicas, & hominem occidas. Ergo non vtique comprehensum in præmio est, statim occidere & quotiens præfinitum est tempus, incipit esse in potestate dantis. Si abolitionem petis, alterum præmium est. Et cuius tandem iudicij petis abolitionem? non priuata disceptatione venit in quæstionem, non pecuniæ lis: quanquam tunc quoque leges commendarem, & morem iudiciorum. Ne agaris reus, postulas. ad summam remp. pertinet. dico proditum populum, dico tempus constitutum. quantulum est vt neges? Si maximè festinas, apud hos ipsos agi iam potuit: ac eadem hac mora qua reiicimus, potuit pronuntiari. Nihil est quod timeas, si innocens es. Accessit tibi magna pars patrocinij: fortiter fecisti. super illam potentiam diuitiarum, venit noua gratia: nec potuisti magis experiri, quantam tibi gratiam fecerit ista militia: mortem accusatoris accipere potuisti. Quid est istud, quòd non putas eadem gratia impetrari posse tuam salutem?

SERMO.

IN *summum apertè penè iratè dicit hic accusator: nam subinde interponit.*

DECLAMATIO.

SI vultis, si vestra interest, quid ad me qui periturus sum? Vos, suadeo, caueatis: & suadeo permittatis, dum volo: merueratis enim, ne vellem. Capútne meum tam citò donastis? tam facilè innocens occisus est in ea ciuitate, in qua sibi putat aliquis, tam facile posse contingere, ne reus fiat? Quid est ergo? nondum omnes exuimus affectus: faciam vobis hanc inuidiam, vt sciatis à vobis occidi bonum ciuem. Neque enim quisquam expectet, vt hoc iudicio dicam quomodo prodiderit, quo precio, quo tempore, quo loco. Si vultis hæc audire, date diem: sine hoc quidem impetro, non meruistis. Et hoc me mea causa non facere cui non possit esse manifestum? expediebat alioqui mihi viuere, expediebat suspenso ac sollicito transigere hæc tempora. Fortius est quòd differo mortem, quàm quòd mori non recuso.

CCXCV. *Demens ex vinculis fortis.*

Dementiæ damnatus à filio, & alligatus, ruptis vinculis fortiter fecit.

cit. Præmio petit restitutionem: quam cum filio contradicente accepisset, abdicat filium.

SERMO.

Filius *optabit vt pater sanus sit. dicet id genus furoris fuisse, vt intermissionem haberet.*

DECLAMATIO.

Cœperam gratulari: ecce, iterum sollicitor: iam irascitur pater. Quod ad me pertinet, non alia ratione contradico, quàm ne pater domi sine custode sit. Non aliter itaque hanc causam agam, quàm proximè egi, etiam si in illa nocuit antè ratio. Diu ego tuli valetudinem patris, donec tam manifesta esset, vt damnarem etiam inuitus. Tradita est curatio mihi: quàm diligenter hoc egerim, æstimate: videtur hoc esse sanatus. Nec illud argumentum sanitatis est, quòd rupit vincula: sæpe faciebat hoc ipsum. Quòd in hostes impetum fecit, quòd præmium petit, age gratias fortunæ: visus est sanus. Quid obiicis? Egisti (inquit) mecum dementiæ. Si non tenuissem, tamen licuerat. datum est hoc ius contra patrem. Legum lator prospexit senectuti: ideo medicinam filiis imperauit. cùm verò sanauerim, poteram videri impius, nisi detulissem. Non est indulgentia, permittere sibi furorem. Sed alligaui. hoc si iniquum esset, non liceret. Deinde obiicies, quòd non custodiui. Testor Deos, non recessi à custodia, donec me bellum auocauit. At contradixi præmio tuo. Hoc simile est ei, quod defendis: & non dicam. Recentia tua fecerunt merita vt obtineres: an debuerim, apparebit. Non desinam optare, vt hanc causæ meæ partem malam faciam. Ducet ista animi tui quies: scias quibus irascaris, scias quos ames.

CCXCVI. *Exul tace.*

Exulem intra fines deprehensum liceat occidere. Imprudentis cædis damnatus, ex lege in exilium quinquennium missus est. Intra fines à fratre ad cœnam vocatus, cum parasito fratris litem, fratre iam dormiente, conseruit: & à parasito clamante, Exul tace, ex lege interfectus est. quo comperto parasitum abiecit adolescens: à patre abdicatur.

DECLAMATIO.

OBIICIMVS adolescenti ante omnia, quòd parasitum habuerit. Abdicationi hoc satis erat, vt si quid pater nollet, nunquam emendet. Quare nihil est quòd dicas mihi, Nunquam istud obiecisti. Quid enim hoc colligis aliud, quàm vt te abdicet indulgens pater? quid enim est parasitus, nisi comes vitiorum? turpissimi cuiusque facti laudator? Vnum tamen videbatur esse solatium, quòd eiusmodi vita, ad homicidium vsque non perueniret. Obiicio tibi, quòd fratrem intra fines inuitasti. fuerit quaelibet causa conuiuij, melius ea certè ipse ad fratrem isses. Manet hoc ipsum inter causas abdicationis. obiici tibi potest, quòd tam impius es. quòd fratrem post illam miseram fortunam non videris, nisi ad te descendentem. Nam illi ignosci potest, vel cum periculo venienti: nihil tibi verò quis ignoscat, qui cùm sine periculo ad illum ire posses, in id discrimen adduxeris fratrem tuum, vt eum etiam parasitus posset occidere. Obiicio tibi quòd adhibueris cœnae tertium. Si hoc factum pietatis est, opus est secreto. obiicio quòd parasitum potissimum adhibueris. hoc enim vacabat misero, hoc exuli. cœnabat cum parasito. Caetera iam intelligo non pertinere ad abdicationem: altiora sunt crimina & suis legibus digna, non tamen debent ideo lucri fieri, quòd in patrem inciderunt. Obiiciunt tibi occidendi fratris consilium. Si accusator essem si te in culleum peterem, illa dixissem, Persona crimini idonea est: habes parasitum & causa occidendi manifesta est, coheres es fratris, occasio adiuuit consilium, intra fines occidi potest. minister non defuit, parasitus in tua potestate est. Caetera verò cui non etiam manifesta sint? parasitus sine tua voluntate conuitiari fratri tuo auderet? homo in adulationem natus, homo cuius famem tantùm tu propitius differebas, non fecisset vtique quo te putaret offendi. Dormis. hoc tibi in praesentia credatur? Non putabat tibi posse nuntiari? & tamen incredibile est te dormisse hoc tempore, hoc loco conuiuium erat, & quale conuiuium? frater inuitatus, ita ille conuitiari ausus fuisset, si te amantem fratris vidisset? Credo parasitum etiam insultasse fortunae filij mei. Tace, dixit, exul, parasitus. homo, puto, qui contumeliam non ferebat, Tace exul. Parum enim eum grauiter torquebat

ſola fortuna, parum enim grauiter iraſcebatur errori, niſi etiam paraſitus obieciſſet. non feciſſet hoc ergo te inuito. Puta tamen cadere hanc in animum paraſiti indignationem: illud certè in caſum non cadit, quòd gladius in triclinio fuerit. Multa quæ ſingula occidere poſſunt, vniuerſa extra cauſam ſunt, vt conuitiari incipiat, cuius occidendi ius habuerit, adiice his, vt tu dormias, cùm fratre inuitaueris: Vt viſurus fratrem poſt longum tempus, nihil ſit locutus, præſertim nondum exacta nocte, cùm adhuc vigilaret ille miſer exul, & fortaſſe occidere ſomnus hic potuerit inter plures, tres eſtis, & omnis ſermo in anguſto eſt. Incredibilius hoc faciet ortum inter fratrem tuum paraſitúmque iurgium ad latus tuum iacet ille qui clamat, Exul tace. Quomodo fieri poteſt, vt ne ipſius quidem cædis tumultu excitatus ſis? fieri non poteſt, vt gladium frater tuus non viderit? non te excitauerit cùm periclitaretur? His omnibus manifeſtum eſt, hoc tantùm quæſitum patrocinium eſſe, quòd paraſitum in præſentia dimiſiſti. Glorieris enim licet, quòd non tecum interfectorem fratris habeas, itáne hoc tandem ſatis fuit dimittere impunitum, dimittere inuiolatum? Magni affectus iura non ſpectant. Sed ne dimiſiſti quidem bona fide. Nam & ſuſtineri abſens poteſt: nec dubito quin expectetur mors mea. Vt ergo non ſolùm iuſtæ, ſed etiam miſerabiles cauſæ abdicationis ſint, filium perdidi eo tempore, quo miſer erat. non licuit ſaltem in patria, non in domo ſua, extremum illi ſpiritum effundere: ſed quod eſt contumelioſiſſimum, manibus paraſiti, & impune occiſus eſt, quem indignum erat impune ſaltem malè audiſſe.

CCXCVII. *Meretrix ab amatore forte cæcata.*

QVI EXCAECAVERIT ALIQVEM, AVT TALIONEM PRAEBEAT, AVT EXCAECATI DVX SIT. Meretricis amator fortiter fecit. occurrentem ſibi meretricem excæcauit. petit illa vt eodem duce vtatur. Recuſat ille, & offert talionem.

DECLAMATIO.

SI QVIS, iudices, lege aduerſus eos qui excæcauerunt ita compoſita, vt aut talionem patiantur, aut aliquatenus ſolatium iniuriæ præſtent, litem eſſe audiat, altera parte ſimilem fortunam exigente, altera mitiorem partem legis

amplectente, profectò existimet hanc mulierem id postulare, vt excæcetur is qui sibi oculos eruit: illum autem virum fortem fiducia meritorum erga Rempublicam sperare, posse fieri vt contra voluntatem quoque eius quæ vindicatur, oculos defendat. Nam & hic dolor, grauissima passæ conuenisset: & illud naturale est, vt bona oculorum intelligant etiam qui eruerunt, Id omne diuersum est. hæc quæ excæcata est, cui erepta lux est, cui omnis vita in tormentis agenda est, miseretur quondam amatoris sui: ille qui excæcauit, vult istam nimium vindicari. idque si faceret pœnitentia, vtcumque consolandus nobis esset. nam & poteramus suspicari, hanc istius postulationis esse rationem, cùm excæcauerit meretricem, quam amauit, nunc oculos offerat, causam ambitus fieri. Negat fas esse, vt vir fortis manum meretrici præstet, vt iter demonstret. Apparet illam esse cæcatam: atque id tamen prætenditur modò, Iudices: cæterùm causa postulationis istius manifesta est. Videt miseram fœminam durare in hoc non posse, vt excæcet neque id agit, vt grauiorem patiatur pœnam, sed vt neutram: oculos haberet quos hæc eruere noluit: ducis opera fungatur, quod iam recusat. Nos tamen necesse habemus his respondere, quæ proponuntur, & aduersus aliquem sic agere, tanquam excæcari noluerit: illa etiam quæ ab ipso iactata sunt, nos quoque referemus fuisse istum virum fortem, pugnasse pro Republica, plurimùm nobis profuisse manus eius atque oculos. His enim omnibus profectò hoc efficitur, vt illum excæcari non necesse sit. neque ei nocuit illa honestissima militia. propugnator fuit ciuitatis, quoniam partem aliquam voluptatis in hanc impenderat: sed fecit illum arrogantiorem ipsa virtus. Neque tamen nobis adhuc persuaderi potest, vt vir fortis qui amauerit apertè: qui non erat læsus vlla meretricis iniuria, oculos volens erueret. fortunam illud putamus fecisse, vt si lex permitteret neutram vltionem, forsitan totum ius remitteremus? Nunc oculos eius seruamus quà possumus. Lex ita scripta est, VT IS QVI excæcauerit, aut talionem patiatur, aut ducis opera fungatur. Inter has duas res, quæstio est. Antequam comparo illud interrogare volo, cuius causa scriptam legem esse putas? Dubitari non potest quin scripta sit ei, quæ vindicanda est nec illud quidem in dubium veniet, vltionem quidem harum duarum (vt ita appellem)

pellem) pœnarum esse in potestate exigentis. Quid enim aliud cogitasse legumlatorem putamus? Illum vtique qui excęcasset, credidit esse puniendum, adeò vt ne illi quidem ipsi qui vindicabatur, permiserit totam legem remittere. Illa igitur fuit cogitatio: Meruit quidem qui eruit oculos, vt & ipse perdat: si tamen habuerit misericordem, si inciderit in eum, qui aliquatenus reddere iræ suæ rationem posset, gratiam referat. Hæc postea. Eligi ergo ab ea pœna debet, quæ grauissimam iniuriam passa est. Puta istud esse asperius, quod recusas: fortasse propter hoc ipsum pati debeas Oculos eruisti mehercule sine dubio, & adiice si vis meretrici: tamen quos eruere non licebat, non es dignus qui patiaris quod vis. Hæc dicerem si tecum asperius contenderem. Nunc ante omnia reipublicæ causam tecum ago. Æquum est saluos esse hos oculos & incolumes. multa afferunt casus, frequens bellum est. Detegemus tibi etiam huius misericordiæ affectus, quò magis te rem eam grauem fecisse pœniteat. Hæc excæcare te non potuit: meminit temporum superiorum, meminit illarum quas aliquando communes habuit, voluptatum: meminit amoris tui. Digna est cui manum commodes: nam id quoque lex iustissimè constituit, præstet oculos qui eruerit, & in vicem erutorum luminum ipse succedat. At enim forti viro turpe est hoc officium subire. Scilicet illa honestiora, debilitatem pati, & ferre infestos numinibus oculos. Non erit talis ista debilitas, qualis esset, si illam in acie passus esses. Tu qui recusas dux esse meretricis, non cogitas futurum, vt tibi oculi propter meretricem eruantur? Verùm meretur hic ipse pudor tuus, propter quem parcamus oculis tuis.

CCXCVIII. *Rusticus parasitus.*

Rusticus parasitum filium abdicat. C.D.

DECLAMATIO.

NON ignoro, iudices, quanquam non à forensi contentione solùm, sed ab vniuersa ciuitatis conuersatione, longè remotus, hoc præcipuè fieri miserabiles eos, qui paternæ animaduersionis notam deprecantur, quòd periclitari de præterita dignitate videantur. de qua certè

solicitum esse filium meum incredibile est. Quantulum est enim quòd abdicatus erit, qui iam parasitus est? Quem ego iudices, tam obstinatè, non præceptis solum meis, sed etiam precibus resistentem, vtinam possim dicere contumacem; nunc hanc licentiam concepit animo seruitutis. Multum enim illi (vt res est) fiduciæ facit gratia adolescentis locupletis & prodigi, qui non aliter quàm si de proprio mancipio ageretur, in hoc vires suas ostendit. Infelix & ille. tam turpem enim filium habeo, vt etiam ipsi obiiciatur. Nec me præterit vnde hæc frequentia concurrerunt ad spectandos duos rusticos, & hi forsitan hæc ipso indicante. Meritò si iste ridetur, cuius nomen equidem nec intelligo, nec interpretari possum, quod vocatur. vnum nescio quid esse turpius, quàm luxuriam puto. Quo magis autem hac eius vita erubescam, fecit memoria nostri. Mihi rus paternum erga labores gratissimum, non frugalitate tantum suffecturum, sed & delectatione, si coleretur à dominis duobus. Hoc cum diu euenisset, ne hæc quidem ducendæ vxoris, & educandorum liberorum onera recusaui, vt relictum à parentibus meis relinquerem filio meo: de quo ipse non questus sum. nam videbatur laboriosus, misi in ciuitatem. delicatior venit, & redire properauit. Et primò quidem deformauit tantum diligentior cultus; dehinc procedente tempore, sæpe flagrantem mero vidi, redolentem vnguenta, etiam plura perditæ vitæ signa. Cùm interrogarem, respondebat, esse locupletem amicum. Despiciebam etiam amicitiam, dicebámque: quàm diu iste locuples erit? donec res redit, vt etiam de salute eius timerem. Ad domum diuitis veni (non enim nomen inter non agnoscentes req uisiui) parasitus inuentus est. Et placet rustico patri? erubui, nondum te inuenissem. Ad comparationem voco vtriusque vitæ: in præsentia hoc vno contentus sum, suscipere laboris tui partem. satis in te laborauimus. iam deficit ætas, iam quietem poscit senectus: & ego delicatus sum. Abdicant me licet boni mores, tamen clamo. Ego te mihi genui: non ergo cogitabis quid mihi debeas? illæ terræ gratiam referunt: nec quicquam inueniri potest in rerum natura, in quo labor pereat. De abdicatione tu quereris? prior patrem reliquisti. Quando enim videre te mihi licet: quantum absum ab orbitate? Impono, iudices, affectibus meis, qui nihil adhuc inter querellas habeo, nisi deside-

desiderium. Iam irasci necesse est: nondum tamen ad vltimam tui contumeliam venio. Obiicio tibi luxuriam. Si hoc tantum diceremus: viuis inter meretrices & lenones, dignus es abdicatione.etiam, si parasitum habes, inter aliena seruitia numeraris, & tibi luxuria obiicitur, etiam non tua. Omitto interim ex quo genere vitæ in istud transieris, sub quo institutus patre. Dissimulata & remota persona mea, parasitum abdico: num me irasci putas? misereor vbi hæserunt tibi vitia ciuitatis. Videtur habere hoc primum odium rusticitas. Si bona paterna consumpsisses, iure abdicareris. Libertatem & ingenuum pudorem consumpsisti. Qui melior ille, cui seruis? pudet dicere, quo precio hereditatem emancipaueris. Gulæ seruus, & sicut muta animalia obiectis cibis in istam cecidisti seruitutem. Iuuat autem cibus post opus. Multa quidem video diuersa genera vitæ, nec probabilia omnia: cæterum tamen hoc nouum est & inauditũ, contumelias in quæstu habere, & iniuria pasci. Iuuat illa te residua potio, & ex locupletis cœna, nescio quid intactum. Cedentis manus oscularis, & ferrum portas, fame periturus si ille nihil malefecerit. Alios enim fortasse parasitos ars aliqua commendet: tu quid potes, miser, nisi vapulare? Habent hoc quoque delitiæ diuitum: malunt quærere omnia contra naturam. Gratus est ille debilitate, ille ipsa infelicitate distorti corporis placet: alter emitur, quia coloris alieni est. Hæc (vt res est) accessit noua elegantia inter peruersas delitias, habere rusticum. Ridiculum hoc, quòd durus, quòd inhabilis, quòd filius meus. Qualia Dij deæque damna! Intelligo cum quo mihi filio res est: non commendabo illi laborem honestum, & bonam quotidie conscientiam, & operam, etiam ciuitatibus seruientem. Agam causas per vices anni. non numerabo fructus: luxuriosum filium ad delitias voco paratas. Ingentis pecuniæ concupiscis feras? Demus ipse venare. Auibus onerati fercula gaudes? fructus nostros, nisi succurris, infestant. Quicquid illic lautum est, nos misimus: & fructus curuatis ramis ad manum paratos habemus. Compara si videbitur vestros niuibus meis fontes: compara inclusis intra parietes aquis perennes fluminum lapsus. Quæ tanta vobis nemora? Quid est istic admirabile, nisi ruris imitatio? Ad has te delitias pater voco. Ipse durum desidia solum sulcis aperiam, & aratro senex incumbam. Tu tan-

tùm impera. Non misereris paterni auitique fundi, obsiti senibus? circa beati fructus. Nos desidia malè audiuimus, quàm iam perdidimus annos. Tu viuis aliena liberalitate. At si te vlla horum miseratio tenet, ignoscas mihi: ducimus quendam aduersus ipsas terras consuetudine affectum: non vendes tu agellum meum; non paternos auitósque cineres, & ossa, alicui, precio cœnæ vnius abdices? Quatenus infeliciter filium sustuli, quæram aliquem qui colat.

CCXCVIII. *Ossa eruta parricidæ.*

PARRICIDAE INSEPVLTI ABIICIANTVR. SEPVLCHRI VIOLATI SIT ACTIO. Decedens pater mandauit filiæ vltionem, dicens se duorum filiorum veneno perire. Puella reos postulauit. inter moras, vnus se occidit, & sepultus est in monumentis maiorum. Alterum cùm damnasset, & insepultum proiecisset, eius quoque qui sepultus fuerat, ossa eruit, & abiecit. Accusatur violati sepulchri.

SERMO.

AN *vtcunque sepultum eruere non liceat: an ei non licuerit quæ potuit prohibere: an etiam non iure fuerit sepultus. Hinc speciales quæstiones, vtrum lex damnatum tantùm parricidij, an reuera parricidam prohibeat sepeliri: an ille parricida fuerit. In hoc probatiuæ duæ, altera pathetice, altera pragmatice, id est, affectus & iuris quæstiones. An damnatus sit sua sententia, qui sibi manus attulit. An & de illo iudicatum sit cùm frater eius conuictus sit: an non possit quisquam mortuus damnari. etiam vt aliàs nemo possit, an is vtique potuerit, qui in reatu perijt. Vltima peragitur qualitas, in qua totius controuersiæ vires sunt: Quale huius factum, vtrum venia dignum, an damnatione sit, in qua tractatione patheticos pro republica indignandum.*

DECLAMATIO.

SEPVLTI ergo essent & æterna quiete conditi iacuissent parricidę Manes iuxta patris latus, vt quod Diis hominibúsque videatur indignum, tumulo tectus videretur, cui leges terram negant: in cuius cruciatus, cùm omnia commenta sit antiquitas, citerior tamen est pœna quàm scelus: cuius statim ora, oculósque à iudicio lex iussit abduci, ne hunc iucundum cæli aspectum pollueret tetri oculi: cui lucem viuo, fluctuanti mare, naufragio portum, morienti terram,

terram, defuncto sepulchrum negat? quem in pœna sua iubet viuere, huic tumulum & exequias persolui fas fuit? Adeóne omnia perierunt, vt ex duobus meliore loco habēdus sit manifestior parricida? Tu verò puella tam honesti affectus, quicquid tacita pietate suggeris, vel his audientibus refer. Mihi crede, modò approbasti, nihil te de fratribus tuis solere mentiri. Dies, inquit, noctésque miseranda patris vmbra circumuolat, qualis erat cùm mandatum daret, modò minax atque effera, repentè summissa, his me vocibus (vt sciatis) appellat. Tu quidem filia parricidam postulasti, eodem crimine, iisdem argumentis communibus vtrique legibus iudiciísque qui supererat, damnatus est. Nunc vnus superest dolor, quòd parricida sepultus est: quòd æterna quiete compositus sepulchro meo parricida patrem premit. Aude nunc aliquid puella fortius, & ab hoc vtique me vindica, quem ego occidi, expulsus sedibus meis, contactum illius fugio. Quid agis infelix puella? ecquid agnoscis alterum patris mandatum? Itaque vt primum accessi ad tumulum, sponte resoluta lapidum compage, impios cineres in editum terra suggessit: onerosa etiam inferis monstra, in lucem redundare visa sunt. Dij boni, post hæc quisquam queretur, cur ex duobus parricidis neuter iacet tanquam pater, vterque tanquam frater?

CCC. *Adultera apud filium iudicem rea.*

Apud communem filium iudicem, rem adulterij fecit maritus vxorem. matrem absoluit adolescens. Pater eandem detulit in iudicium publicum, & damnauit. Abdicat filium.

SERMO.

De anteactis temporibus non tantum est quòd adolescenti nihil obiicitur, sed etiam quòd proximè iudex placuit patri. Quorum ratio cùm constet poterat non improbi, vel non manifesti erroris peti venia: sed prius, iure defendendus est.

DECLAMATIO.

Obiicis sententiam: non dico qualem iudex pronuntiauit. Dispiciendum tibi fortasse fuerit, ad quem venires: diligentius excutiendi mores. Nulla iudici libertas est, nisi pronuntiare licet, vtrum voluerit. Fortasse errauerim in dispiciendis causis, minus prudentiæ habuerim

iuuenis:ego nihil aliud debeo quàm fidem. An tu ea cõditione litigabas, vt pronuntiare pro te necesse esset? Hoc dicerem, si in quocunque iudicio sententiam tulissem. Aliquando fortius est, Cùm iudex à te sim electus, hanc quam nunc eripis claritatem, in iudicio dedisti. Quid tamen pronuntiaui, & in qua causa ream absolui? Non dico, quam ream, nec cuius criminis: hoc dico, Malè audire plerunque iudicum nimia seueritas solet: nec vnquam in conuicium nisi asperæ sententiæ veniunt. Ideò absolutos publica illa acclamatio prosequitur: à damnato tristes recedunt, & victricis quoque partis silẽtium est. Absolui. Si hoc inuidiosum, si hoc criminosum est, quomodo me putem potuisse defendi, si damnassem? Absolui matrem meam. Hoc non eò pertinet fortasse, vt debuerim crimen remittere. multa ignorantes patimur. Mihi mater innocens visa est. obiiciebas adulterium. Nihil necesse est tractare de causa, præsertim cùm nihil sit ablatum defensionis: mihi tamen omnia quæcunque in matrem meam dicebantur, incredibilia sunt sunt visa. Respuebat illa, magis apud me agebat causam mater mea dicens, Scis quomodo te amauerim, quomodo educauerim, nihil mihi obiectum est in ætate prima, nulla fabula ante partum secuta est: ream facit anum, & iuuenis matrem. Tu me iudicem faciebas, illa testem. Accedebat his illud etiam, quòd non existimabam tam asperam illam dissensionem, nec veram esse litem, quæ ad filium ducebatur. Videbamini mihi quærere intercessorem. Aliud fortasse fuerit, quod te postea concitaricillo tempore nihil facere melioris mariti, nihil indulgentioris potuisti. Ad eum iudicem perduxeras vxorem, qui damnare non posset. At enim postea hoc crimen probaui. Non iam respondeo ista quæ dixi, aliis muneribus acciperet iudex extraneorum naturam: qua fortasse iratior existi. Non semper erroris odium penes cognoscentes est: aliquando causa profertur, negligentius interim defenditur. Si matrem meam nunc audias. dicit se ad illos iudices venisse securam, & obstitisse sibi fiduciam prioris sententiæ: vtitur in defensione claris ac nobilibus exemplis damnatos mihi Camillos, & Rutilios narrat. Verum quicunque iste exitus fuit, habuerit suum finem. si crimina in me explet (neque vereor) plura confitebor quàm obiicis: & cùm damnata esset mater mea fleui, & grauiter tuli.

CCCL.

CCCI. *Rapta à diuite pro ancilla.*

Pauper diuitem inuitauit ad cœnam. erat in ministerio puella pauperis. Interrogatus pauper à diuite, quænam esset, dixit ancillam. Discedens à cœna diues, eam rapuit. educta ad magistratus puella, ex lege raptarum nuptias optauit. Diues accusat pauperem circumscriptionis.

SERMO.

ETIAM *si reus est hic pauper, non tamen mihi videtur asperè & concitatè contra diuitem acturus. Non tantùm accusator diues illi sed gener est, & nos non sumus iracundi. Rapta nuptias optauit.*

NARRATIO.

SI alio accusante dicerem causam, sciebam & expertus proximè eram, esse nobis æquam, etiam aduersus diuites, libertatem. Sed me, quanquam indignissimè petar, non tam lex, quàm ratio prohibet à conuitiis. Ego hunc amicum semper optaui etiam antequam esses socer, & colui, & aliquid etiam supra vires facultatum mearum, in excipiendo eo, ausus sum. Atque id me fecisse ante omnia confiteor, vt potiorem haberet filia mea. Nunc verò cum mihi fortuna ipsa generum dedit, quem maximè diligebam. Tota itaque hæc, quæ pro innocentia mea adhibebitur, non tam defensio erit, quàm satisfactio. Fortasse detrectet, sed iam audebo, ne nos fastidiat. Non sum quidem locuples, sed quotus quisque: inops censu, sed integer, sine crimine, sine fabula: non indignus aliquando huic diuiti visus, qui amicus vocaretur: ad cuius mensæ quoque societatem abundãs & locuples accederet, & existimaret fore hoc quoque inter causas amicitiæ, si cœnulam diuiti pauper fecisset, nō illam beatam, nec qualem hic potest, non instructam ministeriis. vnde enim nobis omnia proferenda sunt in mediū, cùm præsertim iste nos propius cognouerit: quicquid illud fuit, ne dedignaretur diues, maxima parte curaui, ipse composui, & post securitatem, modò cōuiua serus accessi. Sed opus erat ministerio. Hoc parateram mihi non pecunia, non emptione: sed vxorem ducendo, educando hanc puellam. Admiratum credidi, quòd hic sexus ministraret: eoque magis pudori mihi fuit, confiteri esse filiam meam. Nam neque erat is cultus, & notitia nobis adhuc noua: &

tamen, si de me quoque interrogasset, respondissem, Seruuli tui sumus. Non persuadeo tamen mihi, vt crediderit. Neque tamen irritare tam delicatas eius cupiditates potuisset ancilla: nec fecit quod aduersus hanc conditionem fieri fortasse potuisset. Rapuit tanquam ingenuam: ideóque cùm educeretur ad magistratus, nihil recusauit, nihil iuri nostro opposuit: nisi fortè hoc quoque in causa erat, quòd ducebatur securus. Vnde enim nobis aduersus istum tantos animos, vt vindicaremur? Quomodo hanc inuidiam potuisset ferre paupertas, si occidere filia mea voluisset iuuenem inter principes ciuitatis? Non tamen vsque in hoc, iudices, valet vt nön dederim beneficium. Vbi ergo circunscriptio est? Quam quidem legem arbitror propter eos maximè latam, qui circa potentes insidias aliquem scripto callidiore cepissent. Cæterùm vt longius interpretatio veniat: non tamen erit dubium circunscriptionem esse ineuitabilem fraudem, id est, in qua factum eius demum æstimetur, qui accusatur. Singula ergo æstimemus. Inuitaui ad cœnam: quæ hic circunscriptio est? pauper diuitem. venisti: ago gratias. habuisti honorem, & illud humile limen intrasti: & adisti mensam, ad quam cùm venire cœpimus, Deos inuocamus. Alioqui ius in me humanitatis est nostra frugalitas, quæ vobis vtique velut refectionem quandam & quietem præbet. Inter vestras quoque epulas non semper illa ponuntur peregrinis petita litoribus & syluis: aliquando hæc vilia quæ rure mittuntur, adhibetis, quæ emere nos pauperes possumus: cœnasti tamen hilaris, vt vis videri etiam liberalius bibisti. Quare tamen inuitaui? quoniam promerenda nobis est vestra potentia. Si qui me detulisset reum, defenderes: si quam iniuriam timerem, rogarem te per ius mensæ communis. Non est igitur in hoc circunscriptio, quòd ad cœnam inuitaui: cætera vtique ad crimen legémque non pertinent. Sequitur ergo vt sit proximum crimen, quòd in ministerio fuerit filia mea. Iterum accusabitur paupertas. Quid ergo nos facere iubes? emere non possumus etiam si quid ex quotidianis superefat laboribus, educatio exhausit. Mutuemur ergo & alienis ministeriis lautitias vestras imitemur, quantum potest quis. Apud vos illi greges ministrorum apud vos aurum & argentum. ministerium ergo fuit ex meo. Non istud deforme pauperibus: nam & si in aliud diei tempus incidisses,

disses, tum quoque tibi videretur ancilla: vidisses pensa facientem. Filia igitur ministrauit, sicut mihi solet. Nisi veritus essem, ne tibi inuidiam fieri putares, nisi me frequenti humanitate in honore posuisses, ego ministrassem. Hinc quoque remoue quòd tu fecisti: non est circunscriptio, quòd interrogatus verecundè respondi: & cùm mihi tecum cœpisset nouus vsus, erubui videri sine ancilla. Hoc mali habet ambitus. Peccasse me fateor: dicendum fuit verum. Sed hac pœna potes esse contentus: non impunè feci. Et quæ à me facta sunt, hæc sunt. hic me circunscriptionis accusa, nihil ipse feceris. Num enim si tu nihil concupisses, non rapuisses, poterat mihi obiici circunscriptio? hoc ergo exigis, vt ego nocens sim, non ex meo facto, sed ex tuo. Age res quidem ipsa crimine caret, sed animus suspectus est. Quid est igitur? me credibile est circunscribendi mente fecisse? inuitaui vt raperes? Neque enim poterat dubitari, quin quæreres quæ ministraret. Et cùm interrogasses, certum erat fore, vt protinus cupiditas aliqua in animum tuum descenderet, & cùm concupisses, vt raperes. Quæ si nulla ratione, nulla diuinatione prouideri potuerunt: apparet non propter id factum quod sperari non potuit. Quid enim in causa fuit cur raperes? cultus videlicet te illexit: hic enim adiici solet ad speciem. talis ministrabat, vt necesse esset ancillam esse mentiri? Tu porrò (permitte etiam aliquid mihi libertatis) rapiebas, vel ancillam tu raperes, ancillam eius apud quem paulò antè cœnaueras? Sed non credidisti ancillam esse. Possis tu fortasse huc vsque descendere vt non fastidias pauperes: nunquam cupiditas tua vsque ad mancipia descendet. Ac si fortè oculos tuos petisses, quid opus erat vi? non manusculo sollicitasti? non, si contumacior esset, pro tua illa comitate à domino petisti? Potuisti ergo scire, etiam antequam rapere inciperes. in ipso verò raptu non apparuit tibi ancillam non esse? non tanquam libera repugnauit? non proclamauit patrem? nullam vocem meam audisti? Fieri non potest, vt non eruperit ingenuitas, quæ aditura erat magistratus. Aut ego fallor, aut de hac tota causa iudicatum est. nam si quid feceram fraudis, apud magistratum agere debuisti, Circunscriptus sum, ancillam putaui. necessitatem raptoris agnouisti. Non puto te obiicere, quòd nuptias optauit. sed nec ego imputo: sicut ne

gratulor quidem hoc matrimonio. Mihi magis conuenisset gener cum quo mihi par conuictus, apud quem si fortè cœnarem, vxor ministraret. Tu tamen quid circunscriptione ista perdidisti? vxorem non habes locupletem nihil enim magis, quàm pecuniam desideras. O te dignum qui duceres parem! Tunc scires quæ discordiæ, quæ contentiones, quàm frequens mentio dotis, quàm erecta ex æquo ceruix. Vtique in his tuis delitiis in his cupiditatibus tibi liceret amare aliquam ancillam, deperire aliquam ministrarum. At nunc habes vxorem non ambitiosam, non exacturam comitatus, sed quæ tota ex tuo vultu pendeat. Laborare consueuit, habebis ancillam. Tu tantùm, etiam si quid ego offendi, mihi irascere. Nihil illa fecit, nihil peccauit, iussa fuit: in ministerio patri paruit ad illam hoc tantùm pertinet, quòd optauit.

CCCII. *Auctoratus ob sepeliendum patrem.*

GLADIATOR IN QVATVORDECIM GRADIBVS NE SEDEAT. Quidam vt patrem sepeliret, auctorauit se: deinde muneris productus sub titulo causæ, rudem, postulante populo, accepit: postea patrimonium statutum per leges Equitibus acquisiuit. prohibetur gradibus.

DECLAMATIO.

POSTEA dicam qua causa penè gladiator factus sit; postea hoc quod dicitur in laudem vertam. interim incipere libet ab ipsa lege. Ius certè sedendi implet ingenuitas & census. Quærendum est ergo an hic, gladiator sit, aut fuerit. Non sumus magni legis interpretes: non ludum, nec arenam, nec armorum inscientiam complexa est, sed gladium, Cui dubium est id exigendum esse in eo, ex quo nomen gladiatoris ductum est? Gladiator igitur est, qui in arena populo spectante pugnauit. Nam neque orator est, qui nunquam egit causam: neque accusator, qui reum in iudicium non deduxit: neque reus, qui causam non dixit. Videamus & ipsius periculi causam. Quæro an si creditor post datam pecuniam, operas remisisset, diceres eum gladiatorem fuisse? In ludo fuit. Fuerunt doctores, & medici, & ministri: neque tamen in illo nomine tenentur. Productus est: & alij multi, spectaculi gratia. Sed affuit pugnæ. Sed animum teneris: cùm præsertim hic ordo ex laude mi-

de militiæ hoc nomen acceperit. Non ergo pugna per se turpis est, sed inhonesta pugna. Dedit enim & familijs nomina: hinc Coruini, hinc Torquati, hinc Opimi. Illum ergo maiores prohibuerunt theatro, qui vtilitate, qui gula se auctorasset. Mutuatus est pecuniam, vt patrem sepeliret: mutuatus vnde potuit: & quò turpius putas esse sic mutuari, hoc honestius fecit. Vidit enim quid sibi accidere posset auctorato: sed illud crudelius putauit, si pater insepultus iaceret. Gladiatores sepeliuntur. Isti accusatores, & Cimoni illi, qui patris corpus vicario corpore redemit, crimē darent. Sed indicauit populo, quare venisset in ludum nō pugnaturus. Tunc vt notius fieret exemplum, tum te, popule, iudicij tui pœniteret. Quomodo postea vixit? quàm frugaliter acquisiuit? quàm parcè? quàm laboriosè? Ausim dicere neminem sic ex hoc ordine, nec ex alio.

CCCIII. *Proditionis rei, fortes.*

PRODITIONIS REI CAVSAM DE VINCVLIS DICANT. Qui rei facti erant, ruptis vinculis fortiter fecerunt. Præmio petunt, vt soluti causam dicant.

SERMO.

An reis dandum præmium. an proditionis reis, an his quos non ciuitas armauit. an contra legem dandum sit, & hanc legem & hoc tempore. an tollatur summa legis, etiam si vis extenuetur. qua mente petant, quid vtilius.

CCCIV. *Tria præmia diuitis sacerdotis.*

SACERDOS TRIA PRAEMIA ACCIPIAT. VIRO FORTI PRAEMIVM. Diues sacerdos inimici pauperis filium sacrilegum, vno præmio liberauit. Eundem in adulterio damnatum, secundo præmio absoluit. Bello patriæ, pauper fortiter fecit. filius ille deseruit. Vult eundem tertio præmio sacerdos liberare, petit præmio vir fortis pater, vt occidatur.

DECLAMATIO.

VTRA lex antiquior? belli vtique prior. Sacerdotium, pacis res est. Tua ad vnum pertinet, hæc ad omnes. Mihi lex debet, tu legi. vtrius legis hoc tempus? ego dignior sum præmio, quàm tu. Me viro forte contigit victoria, te sacerdote admissum sacrilegium. Hactenus de personis: transeamus ad opinionem. Ego hodie primum opto, tu bis optasti. & ego melius opto desertoris mortem,

quàm tu vitam sacrilegi. Sacerdos, castra vindico: disce tu vindicare templa. Quid si contra legem petis? vnius vitam iam ter optasti. Comparaui publicas personas: num comparem. Tu optas? nunquam nisi de alieno: ego de meo. Quanquam quid mihi cum lege? dum ne veniat adulter ille, ille sacrilegus, ille desertor in penates meos? Sciet quãtò meliore patre natus sit quàm inimico. Armiger da gladium: vindicabo ergo illum maritum, vindicabo templũ. Legem habeo & viri fortis & patris. Innocentem filium habui, ante hujus sacerdotium: sub istò primùm expilata templa. Furorem hoc iuuenis mei putabam: fiducia erat. Multum est, dices, colere templa: plus * tamen sustinere incendere hostium templa. Cur enim si quicquam tua vota proficiunt, cliens tuus deseruit? Mihi debetur præmium quod petiero. possum & tuam mortem, possum tibi auferre sacerdotium.

CCCV. *Exules à diuite pugnare inter se coacti.*

EXVLEM INTRA FINES DEPREHENSVM LICEAT OCCIDERE. Duos pauperes, diues, inimicos suos imprudentis cædis quinquennij exilio damnatos, intra fines deprehensos, dimicare inter se, datis gladiis, coegit: commortui sunt. accusatur iniusti supplicij.

DECLAMATIO.

NISI præcipua, iudices, impotentiæ voluptas diuitibus videretur, vt sceleribus suis etiam glorientur: fuerat tanti miserrimorum ciuium perire vindictam, si posset tacere qui fecit: Hæc enim est exacti iniusti supplicij manifesta iniuria, quòd excogitauit quomodo ab inimicis mors exigeretur, & ipsis imputaretur. Homines innocentes cùm damnarentur quoque confestim inter se concurrere coegit: quos etiam in calamitate fortuna coniunxerat, iussit vt inuicem se occiderent (quod grauissimum illis fuit) scientes. Æstimate, iudices, quid timuerint qui hoc fecerunt. Quamuis autem, iudices, adiicere inuidiam sceleribus numerus soleat, nos tamen confitebimur, inter solatia doloris nostri esse numerandum, quòd ambo perierunt. Sic miseros commisit, vt si vnus vicisset, post quinquennium redire non posset. Siue igitur constare vobis, iudices, debet vltio: nulla vnquam res sic contra leges excogitata est, vt intra fines deprehensum exul occideret. siue cru-

te crudelitatis exigere debeat pœnam vestra iustitia, non satis habuit quod aduersus miseros lex irata conscripserat. Quanto enim grauius tulerint supplicium, quam meruerant, vel sic æstimate. Hoc inimicus elegit, & inimicus pauperibus iratus. hæc enim odia altissimè sedent, cùm aliquis, iis quos contempsit, irascitur. Innocentiæ fiducia contra opes istius steterant: non tamen futuri pares, nisi duo fuissent. Contra gratiam armauerunt misericordiam sui, donec ambo in periculum capitis adducti. Testes enim non defuerunt. quantum enim valuit innocentia, constitit inter omnes non potuisse illud nisi ab imprudentibus fieri. incredibile est, iudices, quantò difficilius finibus careant, qui exilium non meruerunt. Amplectebantur miseri pio furto extremum patriæ solum. non mehercule scio, an alicuius insidiis perducti, an aliqua humanitatis facie impulsi: nihil probare possum: ambo perierunt. Si tamen intueri naturam volueritis, apparebit profectò non casu eos in eum locum potissimum venisse, in quo ab inimico deprehenderentur. deprehendit enim tanquam expectasset. Minus quidem miserrimos ciues confuderat istius aspectus: iugulum contumaciter parabant. Iampridem mortem contempsimus, nec inimicitias aduersus te suscepimus, nisi lucis vilitate. Occide. nunquid plus potes? Risit animos: &. Adhuc nescitis (inquit) quantum opes virium habeant. efficiam vos inimicos. Tradi vtrique gladium iubet, & custodiri in primo impetu manus circa flagella & ignes, & omnes tyrannicæ crudelitatis apparatus. Quantos enim fuisse credis * metus, qui effecerunt vt concurrere illis expediret? O misera conditio! magna necessitate victa libertas est. Tunc rogauerunt: donec iste crudelis lanista, Concurrite (inquit) & istas innocentes manus committite prudentes. non continget innocentibus mori. quæ miserorum inter binos metus cunctationes? occidere coacti sunt eos, quorum miserebantur. Quid ergo faciem tristissimi illius tẽporis narrem? quid vulnera? quid sanguinem? quid gemitus? Tu saltem fortuna melius vno vterque fato iacet. Te tamen, diues, interrogo: quid de illo facturus fueris, qui superfuisset? Hoc est puras manus habere? hoc nobis pro innocentia imputas? nocentem fecisti ipsam infelicitatẽ: & tanquam parum esset exigere pœnas, supplcia infamasti,

id denique coegisti quod defendere non potuissent, nisi coacti. Iniusti supplicij ago. Non est mihi lex interpretanda. Omne iniustum supplicium est, quod non est exactum secundum legem. Da igitur ius mihi, quo perire debuerint. EXVLEM INTRA FINES LICEAT OCCIDERE. Quod satis est non occidisti. Quicquid aliud factum est, contra legem est. Sit aliquid mitius, sit aliquid clementius, non licet, nec tibi licebit ignoscere. Exulem intra fines liceat occidere. Neminem, iudices, eorum qui iura cōdiderunt, tam asperum & trucem existimo fuisse, vt tantum scelus crederet posse fieri. Metus sine dubio fines nostros clusit exulibus: magnam tamen illis qui deprehendissent, imposuit difficultatem. Exulem intra fines deprehendisti? occide si potes: sed occide tua manu, sume carnificis animum. Sequetur quandoq; te ista conscientia: & quanquam impunitus sanguis, manabit tamen vsque ad animum. Quæ sunt istæ deliciæ, vt tu velis inimicos tuos imprudentibus manibus occidere? Exulem intra fines liceat occidere. Si deprehensos detinuisses, iniustum supplicium esset. nemo inter pœnas exulis constituit mortis expectationem. Istud quòd nutum tuum diutius vident, quòd arrogantiam ferunt, iniustum supplicium est. Non licet tibi gladium supra ceruices diu tenere: non licet iugulo necem admouere lentè. Tu eos detineas intra fines, quibus venire non licuit? Occide, vel statim: vel, si differre potes, miserere. Nōdum dico, Concurrere præstantis alterius ceruicem ferire coegisti. iniustum supplicium est. Mori debent. qua lege? in qua scriptum est. Citò occidat. putate, iudices, huius furoris ad vos causam referri. Ex duobus exulibus intra fines deprehensis, ab altero occisus est alter, statim cū hoc agere iniusti supplicij volo. Quis tibi gladium dedit? Quomodo potest fieri vt is debeat occidere, cui necesse est mori? Nemo, vt opinor, absoluet. Fieri non potest, vt si dānanda fuerit audacia, non sit vindicanda necessitas. Cum illorum crimen foret, si voluissent: tuum sit necesse est, quia coegisti. Si concurrissent, & viuerent, iniusti tamen supplicij agerem. facile est vitæ damnum. abstulisti miseris innocentiæ opinionem, & vt pessimum gladiatorum genus perire iussisti. Non potueras absolui, si infelicibus missionem dedisses. Quos composuisti? homines eiusdem ciuitatis, eiusdem fortunæ, eiusdem inimicos. Plurimùm tamen

tamen adhuc ad dolorem pertinet quòd te ſpectante pugnauerunt:ille grauiſſimus dolor, quòd ad inimici voluptatem ſatisfacerent. Miſera conditio neceſſitatis. Gloria infelicibus erat, facere quòd velles: quam contumaciam viciſti. Proponite ignes, & conſtituite ante oculos illud crudele ſpectaculum: ſedentem hunc altius, armatos circa ſeruos. Neque enim profectò ſine præſidio magno, ſine certa ſecuritate ferrum commiſit inimicis. Qui dolor miſerorum, quòd quenquam vulnerarent iſto præſente? Certum habeo & hortatus eſt, & laudauit illum qui prior percuſſit: omnia licet feceris, neuter tamen amicum ſuum occidiſſet, niſi ſciſſet expedire, vt vterque moreretur. Si bene miſerorum innocentiam noui: non tantum tibi quantum optaueras, contigit. Concurrerunt lateribus nudis, Omnia tu licet crudeliter excogitaueris, fecerunt tamen bonum exemplum.

CCCVI. *Expoſitus, negata matris nuptias petens.*

Maritus peregrè proficiſcens, præcepit vxori vt partum exponeret. Expoſitus eſt puer. Maritus peregrè, vxore hærede, deceſſit. Poſt tempus, quidam adoleſcens, cuius ætas cum expoſitionis tempore congruebat, cœpit dicere ſe filium, & bona ſibi vindicare. Inter moras iudicij, bello idem adoleſcens fortiter fecit. Petit præmio nuptias eius, quàm matrem dicebat, manente priore iudicio. CD.

DECLAMATIO.

NON ita me prima frons cauſę, callidiſſima optionis ſimulatione decipit, vt mulier iſta matrimonio credat, quod hodie nemo peteret, ſi non recuſaretur. illud magis vereor, ne iuuenis, qui eius quam matrem eſſe dicebat, nuptias optat, videatur velle ad verum peruenire: ac vos latentium natalium credatis experimentum, quòd mulier quæ poſt amiſſum maritum per tot annos, qui facere poterant ab infantia virum fortem, ſic complexa eſt viduitatem, tanquam genus pudicitiæ; hunc iungere ſibi venere ſera, & polluere complexibus non vult filij ſui, ſi vixiſſet, ætatem. Intelligo itaque non tam multa mihi contra præmium dicenda, quàm contra argumentum. Sic componenda actio eſt, tanquam nos audiant iudices illi, non tamen iuuenem pari captione ludemus. Feciſſet, feciſſet hoc aſtuta mulier, anus inuerecunda, vt iuueni curioſo offerret

hanc fatigati corporis partem. Erat dignus, qui dum alterius patrimonium petit, perderet etiam præmium suum. Sed mulier simplicissima, si quid mentiri posset, si non exposuisset, palam se nolle profiteretur. Hoc pudori satis est: si quid iusseris, culpa cogentium est. Quid interim proficit adolescens ille? nam si præiudicium est, quòd hæc recusat: & illud sit argumentum, quòd hic optat. Cuius quidem pudori, propter recentia merita cupio cõsultum. Magna tamen cupiditatis inuidia inquinat laudem, si cùm alienum patrimonium petat, non putat sua referre vtrum hereditatem illud faciat: an dotem. Hæc quidem minus sollicita fuit priore iudicio. tunc enim pudor saluus. nunc totos necesse est proferre gemitus. Semel (inquit) infeliciter nupsi. peregrinabitur maritus: illuc ierat vnde non est reuersus. tamen misera concepi: & quantum vterus crescebat, tantum accedebant exequiæ. Conuenerunt ad parientem consolantes propinqui. Hæc passa sum suasore marito, qui me fecit hæredem. Quis potest illum diem referre sine lacrymis? viuum funus gremio tuli: quàm penè expirauit in manibus meis? Deinde periit ille, qui iusserat: quã penè potui non exponere? Quid mihi cum hac hereditate? effecit vt filium magis desiderarem. Falsas putate voces. Si postea nupsit, ille desiderabatur infans. Sic puto effectum est, vt aliquis se filium diceret. Hæc quidem fabula allata est, tanquam temerè credituræ: sed postquam se perspici sensit iuuenis, differre cœpit. (Nihil iudicium magis trahit, quam diffidentia petitoris.) Ante consummabimus bellum. Non fraudabo te iuuenis gloria tua. Tu fugasti hostes. felices si qui tibi sunt parentes. Vtinam credibilia finxisses: effeceras, vt te cuperent agnoscere. Hic libet alloqui iuuenem. Tu quidem fortiter fecisti: Sed minor corporis virtus: plus est in animi moderatione, ne quid improbè petas, ne videaris isto animo litigasse. Licet (inquit) mihi optare quod velim. Nullum manifestius improbæ optionis argumentum est, quàm vim legi adhibere. Quis enim dicit, Necesse est? Qui dicere potest, Oportet. Non tamen hoc natura recipit, vt tam graui seruitute iuris obstrinxerit rempublicam, qui legem dicebat. Sibi sanè tulerit iura simplicius ætas vetus: minórque fuerit verborum custodia, cum intellecturi non timebantur. Has enim primas rudibus illis, ac militaribus viris

existimo

existimo placuisse leges,quibus inter continua bella præmium non auaris virtutibus dabatur. Neque ego crediderim optionem tunc illam respexisse ad onera reipublicæ. Liberalis erat populus ex præda. Testis carminum antiquitas, vbi illi primi heroes canebantur. Bellator huic currus, huic ducum exuuiæ, nonnullis captiuæ forma præstantior, vltima sors habebatur, quamlibet nobilis peteret. Legistine circa decennis belli exuuias contendisse clarissimos reges? Hæc sacra sunt merita, hæc coniurata virtus. Hoc erat illud, Quod volo. Si verò isto verbo immodico abuteris: respondebit tibi respublica, Quid prodest vicisse, si adhuc aliquid negare non possum? Sic mecum loqueretur victor hostis. Quid si templorum incendia petas? legum obliuiones? hoc modo & nuptias matris optares. Quantò iustius tibi mulier priuata respondet. Non pro me tamen militasti: appella rempub. appella magistratus. Non potest à priuato dari, quod ab omnibus debetur. Hęc dicerem, si aliquid ex rebus meis concupisses: nunc matrimonium petis, quod tibi contingere non potest sine inuidia captiuitatis. Si tamen vrbe captâ inuocaret manes manes mariti, non auferret hostis, & misereretur eius quæ amare defunctum videretur. Tibi cum hac quomodo potest conuenire cuius matrimonium non peteres, nisi cum ea litigasses? Vis scire quid sint nuptiæ? Aspice illam virginem, quam pater tradidit, euntem die celebri, comitante populo. Non potest quisquam dare, quod constat duorum voluntate. Vtrunque tolerabile esset, si virginem peteres, quæ nullo suspirat affectu, quæ adhuc reipublicæ matrimonium debet. est præcipuum ius senectutis: quoniam non vna subit omnis ætas: non perpetuò Senatorem citat Consul: est sua legationibus requies. cùm hos habueris annos, iam non militabis. Cogis nos agere fortius. Non omnibus præmium debetur: non petet seruus, non petet peregrinus. Tu hanc asserendo matrem, incertis te parentibus esse confessus es. Vt optare possis, primùm te necesse est filium probes. Perseueras? sic agam tanquam velit. Nuptiis tibi opus non est hoc tempore: militare debes, excubare, vigilare. Ab hac te voluntate non debebat nec mater abducere. Ac tu si quietem mauis, duc vxorem parem. Bene dictum, Compositis ætatibus coacta matrimonia, tamen facilè fasti-

diunt: siue non habet omne quod licet, voluptatem: seu continuis vicina satietas: siue durum est, quod necesse est. Quid si affert impares annos? in hac ætate ne olim quidem iuncti, se amant. Operies flammeo canos? vt inducta in cubiculum, quomodo blandiatur? quomodo appellet? nam tu matrem vocabis. Inter pares quoque annos, citius fœmina senescit: neque amatur anus vxor, nisi memoria. Tu fortasse nunc velis. Illum annum expecta qui veniet. Non eundem gradum vltima ætas facit: nec decedit suprema vita, sed corruit. Non ipsam petis. Sed tua nihil interest, vxor sit an mater. Satis diu fictis respondimus: nunc ars aperienda est. Non conscientiam nostram tentat, sed verecundiam, vt huic expediat mentiri. Audite igitur tanquam alij iudices. Iam primum omnium apparet, nullam esse generis, quod affectat, probationem: alioqui præmio opus non esset. Non anus vlla, nō index hinc est illud, Nubat, nisi mater est. Vna calūniæ origo est quòd hanc exposuisse constat. Rarum igitur est, vt expositi viuant. Caducum circa initia animal, homines sumus. Nam ferarum pecudúmque fœtibus est statim ingressus, & ad vbera impetus: nobis tollendus infans, & aduersus frigora nutriendus, sic quoque inter parentum manus, gremiúmque nutricis, sæpius labitur. Vnde nobis tantam felicitatem, vt ad infantem mors accersita non veniat? Vos ponite ante oculos puerum statim neglectum, cui mori domi expediret inde nudum corpus, sub cælo: inter feras & volucres. Video moueri: mulier, lacrymas tuas. Nemo tibi mortalium posset ignoscere, nisi iussa fecisses. alia tamen conditio est eorum, quibus obuium patrem quærit exponentium paupertas. Ille relinquitur loco celebri: tunc & libet custodire longè, & spectare fortunam. Aliter abdicatur, quem iussit exponi, qui relinquere poterat heredem. Sis porro sublatus ille qui te educat, scit parentes: periisse patrem audi. cur tibi non petit patrimonium? cur istud tot annos tacet? an expectat donec probare non possit? Age, quid futurum erat, si periisset & mater? Age, nollet filium mater agnoscere? Nam huic quidem quanta fuerit materni nominis cupiditas, non illis tantum argumentis probabo, quòd concepit, quòd sustulit: sed quòd maritus nunquam mandat exponendum, nisi educaturæ. Date huic quem vultis affectum. Si voluit habere, facilè agnoscit: si noluit, sic exposuisset ne edu-

ne educaretur. & tamen fuerit fortis : aduersus infantem plura blandimenta robustior ætas habet. O quantos hæc ex alienis liberis cruciatus tulit! Blanditur aliquis puer? talis esset meus. Laudatur aliquis vultu speciosus: talis fuit ille quem perdidi. Crescit quotidie dolor : iam in foro conspiceretur, iam militaret, iam illi vxorem quærerem. Nunc verò propiores admouet stimulos vir fortis. hæc suum negaret? te parentes liberis suis monstrant. Scilicet timet ne ad illam matronæ conueniant si se matrem fateretur, aliquid fortasse in honorem ipsius optasses. Ego miror quòd tuo errore non vtitur: & vteretur si errare te crederet. Cur ergo non nubit? ætatem suam intelligit : quàm impares sitis, videt. Est quædam etiam nubendi impudicitia. A viro iam suo secubaret vtique si ætatis huius filius interueniret. Hæc si nubere in istis annis potest, quomodocunque dicã, mater incesta est. & necesse est, vmbra saltem sceleris laboret. Cur in fabulas eat? cur habeant materiam maligni? Vix absolui nuptiæ possent, si iam contra iudices illi pronuntiassent Quid futurum est si hæc parata fuerit nubere, & illi matrem pronuntiauerint? Quid autem tu iuuenis, si tibi nuptiæ adiudicatæ fuerint, ducturus es? Si non duxeris, non fiet sic generis experimentum: si ducturus es, factum est. Me miserum! anum ducis iuuenis. Video quid concupieris. Mater est: von vult. Ergo mater, an vxor sit nihil interest. Cætera iuueni audaci in promptu: nec in hac ætate mortem quisquam minaretur. Per fidem, iuuenis, bona potius opta. Consueuit frugalitati: sine marito diu vixit. Inter grauissimas vitæ calamitates, non sine solatio tamen, meruit maritum. Et iam in fine vita est. Nec de hereditate sollicita est. non habet filium.

CCCVII. *Conscius veneno proditoris.*

CONSCIENTIAE SIT ACTIO PRODITOR TORQUEATVR DONEC CONSCIOS INCIDAT. Proditor bis tortus, pernegauit, cùm futurum esset, vt tertio torqueretur, amicus ei venenum dedit. Reus est conscientiæ.

SERMO.

DVO *nobis efficienda sunt, vt conscium habuerit, vt hunc habuerit.*

DECLAMATIO.

SCio vos, iudices, posse mirari, cur ex hoc in iudcio quæratur. Prospexerat enim lex, vt conscius per tormenta potius quæreretur: sed quatenus nequitia obuiatum est legi, reliquum est vt hic reus sit. Ac primum omnium nego fieri potuisse, vt proditor conscios non haberet. Intuemini naturam, intuemini magnitudinem sceleris. Prodere populum, ciuitatem, exercitum, non est vnius. In hoc mihi nunc est laborandum. Nam lex quæ torqueri iubet, donec conscios indicet: non dubitat conscios esse. Vidit enim quanta esse inter se quodammodo sceleratorum fides quàm diu tacerent. Itaque non sic scriptum est, PRODITOR TORQVEATVR: sed, TORQVEATVR DONEC CONSCIOS INDICET: adeò ille qui nondum indicauit, adhuc non est pro torto. Ergo vt maioribus nostris visum est, si conscios habuit, videamus quos habuerit. Nullum factum deprehendi, nullum conscientiæ signum. putemus mortuum esse antequam torqueretur: quæramus quos conscios habuerit nónne illud genus quæstionis præcipiendum est, quem habuerit amicum? Non temerè debet indicasse tantæ rei conscientiam. Longa consuetudo, vetus amicitia facit, vt veniat quis in sceleris societatem. Amicum igitur proditoris te fuisse negas. Iam si te interrogauero, quare dederis venenum: respondebis, Tormenta tertiò videre non poteram: meos artus, mea lacerari viscera putabam. Iungit enim amicitias similitudo morum: nescio quomodo inter sese animorum numina vident & agnoscunt: nec quisquam amare in altero potest, nisi quod tacitus probat. Nec hæc in nobis tantum comparatio. Muta animalia si in vnum conferantur, genera tamen coibunt. Amicus illius fuisti: cum illo tibi seria ac ioci: non potes videri non proditoris fuisti. Plus est hoc, quàm si dixeris consciũ te fuisse. At bis tortus pernegauit. Reddes nobis rationẽ, quare illi amicus tantoperè fueris. Dignum mehercule exẽplum quod fieret in re honestiore: tu, ne ille amplius torqueretur, periculum capitis subisti: ille, ne te nominaret, bis tortus est. Qui non indicat, confitetur. Amicum fuisse, bis tortus negauit. Nihil dicam de varietate tormentorum. Non dū erat tortus, qui torqueri poterat. Illa illa quæstio fuisset quam

quam timuisti. Difficile est contra dolorem ægris durare corporibus:& facile est integro sensu, perferre quam semel indueris persuasionem.Ideo ars inuenta est, illæ, torquent nocturnæ cogitationes, illa recordatio præteritorum, illa expectatio futurorum. Illa est quæstio grauis, cùm vulnera cæduntur: cùm persuasum est animo, nullum esse finem tormentorum. Non igitur peracta quæstio fuit. Ducit me indignitas rei. Venenum proditori dedisti. Nisi aliud crimen occupassem, veneficij accusarem. Venenum parauit, habuit, dedit. Et primum hoc inuadere libet, Vnde tibi venenum? ad quos casus parasti? sic illud habuisti, tanquam possis ipse torqueri. Age, nondum inuado tanquam proditorem: interim ago tecum magistratus nomine. Cur in custodiam irrupisti: quibus suppliciis hoc venenum luere poteras? Proditor bene periit. Sed redeamus ad crimen. Venenum dedisti, cùm scires futurum vt suspicemur, quam valdè confessionem timuisti, qui subire maluisti hoc argumentum. Amicus (inquit) eram. Quid agis? amicus etiamnum patri bono iam filius non videretur. Antea tibi poterat ignosci, cùm ignorabas: etiamnum probas proditorem. Amicus ille. Hoc de proditore, non est misericordia. Qui misereri proditoris potest, crudelis est. Non ergo istud amicitiæ tuæ miseratione fecisti: iam tibi nuntiabatur suprema vox. Vis scire quàm hoc non amicitia feceris? Ne torqueretur non dedisti. Passus es vt torqueretur. iam ânne tertio torqueretur, minimè ad ipsum pertinebat? Bene quòd magna scelera his ipsis quibus occultari videntur, aperiuntur. Dum hoc agis ne amicus tuus fateatur, ipse confessus es.

M. FABII QVINTILIANI FINIVNT TRACTATÆ, INCIPIVNT COLORATÆ.

CCCVIII. *Duo testamenta.*

TESTAMENTA VLTIMA RATA SINT. IN TESTATORVM SINE LIBERIS MORTVORVM BONA PROXIMI TENEANT. Quidam primo testamento instituit

heredem amicum: secundò facto, alterum. Decessit. posterius testamentum damnatum est. Ambiguunt de bonis, priore testamento heres scriptus, & propinqui.

DECLAMATIO.

ET in more ciuitatis, in legibus positum est, vt quotiés fieri potuerit, defunctorum testamento stetur. idque non mediocri ratione. Neque enim aliud videtur solatium mortis, quàm voluntas vltra mortem: alioqui potest graue videri, etiam ipsum patrimonium si non integram legem habet: & cùm omne ius nobis in id permittatur viuentibus, auferatur morientibus. Proximum locum à testamentis habent propinqui: & ita, si intestatus quis ac sine liberis decesserit. Non quoniam vtique iustum sit, ad hos peruenire bona defunctorum, sed quoniam relicta, & velut in medio posita, nulli propius videntur contingere. Nihil est ergo quod nos onerare tentent nomine isto propinquitatis iactatione sanguinis & naturæ, homines binis iam tabulis exheredati. Et sanè quotiens quæstio iuris est certi, & à maioribus constituti, nihil necesse est laudare leges, quibus vtimur, & ad quas vobis iudicandum est. Quæstio igitur totius causæ nostræ (vt opinor) in eo consistit, an amicus meus intestatus decesserit. In qua parte delector, nihil tam obscurè, nihil tam clàm esse factum, vt nobis probandum sit. Interrogo vos igitur, propinqui, an hic quem intestatum decessisse dicitis, scripserit aliquando testamentum? Interrogo vos an hę tabulæ quæ ex parte nostra proferuntur, testati sunt. Intelligitis à me signum: an omni iure conscriptæ vel tabulis soletis damnare? Non id agunt vtrum non fecerit testamentum, sed intestatum volunt videri eum, quia non semel fecerit. Scripsit, inquit, & alteras tabulas, apparet quam noluerit intestatus mori. Neque ego negauerim, non vno genere fieri intestatos. Aut enim is est intestatus, qui non scripsit omnino testamentum: aut qui id scripsit, quod valere non possit. Vos eligete quem velitis esse intestatum Si eum qui non scripsit: non est hic cuius de bonis agitur: bis enim scripsit. Si eum videri vultis intestatum, qui vitiosum scripserit testamentum: hoc confiteamini necesse est, vitiosum testamentum esse pro non scripto.

Hoc

Hoc igitur supremum, quæro sítne testamentum? Si confitemini esse testamentum, non potest videri intestatus decessisse. Si non est testamentum (sic non est, quia non in iure factum est) nihil obstare priori potest. Venio nunc ad meam legem. TESTAMENTA VLTIMA RATA SINT. Habet sine dubio (si verba tantùm ipsa intueri velimus) hoc ius, occasionem breuem calumniæ. Quid si enim vnum aliquis scripserit testamẽtum? potest videri nouitium quod magis iure primum dixerimus. Sed quemadmodum inter plurima testamenta, vltimum valere oportet: ita hæc manifesta legis voluntas est, vt id testamentum valeat, post quod nullum testamentum est. Neque est incredibile, sine dubio, etiam ante hoc testamentum, quo ego heres factus sum, scripsisse illum alia testamenta, hominem frequenter hoc facientem. Ita & vltimum videri potest, si post alia scriptum est: & si primum scriptum est, quia nullum tamen est quod vincat, & potentius sit postea, pro vltimo habendum est. Sublatum dicunt prius testamentum posteriore testamento. Neque ego inficior si iure factum sit testamentum, hoc est, si testamentum est, potentissimam esse defuncti proximam quanque voluntatem: sed nego vllum postea factum testamentum. Quid est enim testamentum? vt opinor, Voluntas defuncti consignata iure legibúsque ciuitatis. Non dixerim ego testamentum cui numerus signatorum deest: non dixerim testamentum cui libripens & emptor familiæ, & cætera iuri necessaria. Tabulæ erunt fortasse & scriptum erit. Et huc (vt paulò antè dicebam) vestra quoque manifestum confessione est, non esse velut testamentum. Facto enim illo dicitur propinquum vestrũ intestatum fuisse. Hoc propius colligamus: putemus enim factum esse vnum hoc testamentum, quod damnastis: num dubium erit, quin ad vos bona pertinuerint tanquam intestati, id est quin ita heredes futuri fueritis tanquam ille omnino testamentum non fecisset? Quòd si hoc pro non facto est, nec testamentum quidem videri potest. Fingamus fuisse vltimum testamentum: quando quærimus? Puto cum res in lite est, cùm in disputatione. Nec pertinet ad nos quod fuerit vltimum, sed quod sit. Si ius vtrique testamento constaret, fuisset illud vltimum, quod postea factum est: illo verò sublato

incipit vltimum esse, quod relictum est vt intentione sursus, qui proximus ab vltimo fuerit, si desistat vltimus, in nomen illius locúmque succedit. Ergo vt non fuerit vltimum meum aliquando testamentum, nunc vltimum est & vos id testamentum fecistis, damnando id quod postea factum erat.

SERMO.

Hoc ad verba legis, illud ad voluntatem.

DECLAMATIO.

Quid putamus sequutam esse legem, quæ valere voluit vltimum testamentum? Plura valere non poterant: & in tã mutabili natura humanorum animorum, diuersis heredibus, media lis relinquebatur: optimum videbatur esse, vt proxima quæque voluntas duraret. Hac verò sublata, necesse est eam durare quæ sola est. Fecit amicus meus, eo tempore quo me instituebat heredem, legitimũ testamentum: nam & constabat ei tum iudicium: quo minus erubesco ista mutatione heredis. In his tabulis alius legitur quæ ius non habuerunt, quæ non lege conscriptę sunt, quę fortasse etiam propter hoc damnatæ sunt, quòd indignus heres videbatur. In comparatione summa, non recusabo quo minus vel propinquos istos amicitię conferatis. Per se mihi vel sanctius nomen amici videtur. Hoc enim proficiscitur ab animo: hoc proficiscitur à proposito. Istud dat casus, conditio nascendi, & quę non sponte nostra eliguntur. Me heredem esse, amicus meus (quod satis est) aliquando voluit, vos nunquam eo tempore quo iudicabat, neque eo tempore quo errabat.

SERMO.

Illa, iam communia pro omnibus testamentis.

DECLAMATIO.

Non tantùm ad heredem ista lis pertinet. Aliquem fortasse amicorum honorauit aliquem fortasse seruulorum manumisit. Vos pœnam quandam propinquo vestro constituitis, vt intestatus decesserit, & bona tanquam relicta, tanquam deserta inuadatis.

CCCVIIII.

CCCVIIII. *Raptor conuictus.*

Educta ad magistratum, adolescentis, à quo esse vitiata dicebatur, nuptias optauit. Ille negauit se rapuisse: iudicio contendit: victus est. non recusat ducere. Illa optare vult.

SERMO.

ACTIO *debebit adolescentis esse summissa. nam etiam si nullo themate ad id alligatur, vt necesse sit eum raptorem videri: rei tamen iudicatæ facere controuersiam non potest. & videtur mihi hunc modum custodire debere, vt de raptu nihil neget: nihil tamen sciat.*

DECLAMATIO.

NON aliud, iudices, causæ meæ aptius, aut verecundiæ necessarium magis est, quàm vt puellæ mitissimæ clementissimęque gratias agam. Lege permittente omnem in me potestatem, optare nuptias etiam festinauit, nondum me rogante, nondum (indicare enim suppliciter necesse est) saltem confitente, ita facilè, ita celeriter, vt vix mihi verisimile videretur, illam iniuriam accepisse. Proxima, ab hac gratiarum actione, debet esse confessio. Peccasse me, quòd dubitauerim, fateor. Quid enim mihi contingere optabilius potuerat, etiam si non rapuissem? Sed huius qualiscumque culpæ meæ spes omnis, in animo istius est quę ignoscere solet, quantumlibet contradicendo peccauerim, minus est hoc tamen, quàm quòd rapui. Intelligo autem, iudices, hanc primam mihi in hac causa habendam esse raionem, ne me quòd negaui, fecisse callide ac malignè existimetis. Scitis quàm multa faciat error, quam multa permisceri fortuna, cùm præsertim ad hęc & obscuritas noctis, & paulò liberioris meri. Quis enim aliter vitiator est? ignorantia hæc mea te frugi & innocentem (non est dubitare iam fas) fefellerunt: ita vixeram semper, ita custodire probitatis meæ cupieram famam, vt me peccasse mirarer. Itaque, confiteor, actum de me erat, si in aliam incidissem. Nam (vt dixi) neque ad genua procubueram, neque propinquos, aut amicos aduocaueram: sed mouit puellam ipsum (vt credo) ignorantiæ meæ periculum, persuaserat sibi, nihil me fecisse temerariæ libidinis causa. Nec me malo hoc animo negasse, ex hoc apparere vobis potest. Negaui postquam ista nuptias optauit.

Gratias ago & iudicibus: emendauerunt contumaciæ meæ detrimentum, amiseram puellæ optimæ conditionem, si vicissem. Ergo, quod superest, gratulemur. Ius esse raptæ optandi aduersus raptorem, hoc iam non negamus: sed illud quoque æquè conueniat necesse est, bis aduersus eundem raptorem optandi non esse ius. Et si hoc in confesso fuerit, illud quoque teneamus, optasse iam puellam.

SERMO.

Hæc sunt quæ inter vtranque partem necessariò communium.

DECLAMATIO.

Negat optionis expletum esse ius, quòd antè optauerit, quàm certum esset rapuisse eum, contra quem optabat. Ego autē in lege nullam animaduertò differentiam: & hoc vnum exceptum, vt rapta raptoris mortem optet. Viderimus an in controuersiam res adducta sit postea. interim certum est hunc fuisse raptorem. Ergo cùm & tu rapta esses, & hic raptor esset, & lex raptæ optare permitteret, & tu optaueris, non video quare non finitum ius sit. At postea tu negasti te esse raptorem. Ideo victus sum. Feci, si vis improbè (differo enim istius rei defensionem) feci temerè: quid tamen aliud quæri potuit in illo iudicio, quàm hoc, quàm tu meritò optasses? probasti raptorem fuisse me, hoc est, probasti te rectè optasse. Volui rescindere optionem tuam: non contigit.

SERMO.

Hæc circa ius, illa circa æquitatem.

DECLAMATIO.

Bis optare vis, quod etiam semel multum est. Potestatem tibi vitæ ac necis lex dedit. Vltra regnum omne, vltra tyrannidem omnem est, hoc diu licere. Fulmina ipsa velociter cadunt: habet finem aliquem expectationis securis illa carnificis. Si mortem optasses, & nuptias optare velles, videreris etiam facere contra legem: & esset qui diceret, antè deliberasses. antè dispexisses emissa vox est potestatem tuam ipsa finisti. Nunc verò cùm optaueris nuptias,

mortem

mortem optare vis. quæ ista ad crudelitatem pœnitentia est? Intellexit & ipsa quàm sæuum, quàm crudele sit. Plus enim postea mali feci? Ignouisti quod rapueram: ignouisti quòd abstuleram virginitatem : hæc nuptias æstimasti: morte æstimas verecundiam. Neque ego cùm me rapuisse negarem, nuptias tuas recusabam, volebam ducere non tanquam raptor : cùm me hoc modo putarem fore chariorem, si tibi iniuriam non fecissem, vel fallere animum tuũ volui, ne irascereris. Sed & ipsi iudices hoc pronunciauerunt, hoc spectauerunt. Quæstionem enim fuisse putas, an ego rapuissem, cùm ego dicerem, Non rapui. non hi mores sunt mei, honestè semper vixi, frugaliter vixi. Quę probatio huius criminis mei, quis testis? Dicebantur illa contrà : periclitaris, & malè tecum agitur nuptiæ sunt de quibus litigas. Fecerunt iudices, quod parentes nostri fecissent: id pronuntiauerunt in quo victus gratias ageret. Sed spe suspendit, & vult videri nunc quoque factura quod fecit. Si beneficium vitæ repetere vis, dedisti, non possum plus debere, si repetis. Quam autem causam habet renouandæ optionis, si optatura nuptias es? si vindicari vis à me metu, timui: si rogari vis, rogo : & rogo per illam clementiam tuam: rogo iam tanquam maritus : & intelligo, tota mihi vita hoc agendum, vt satisfaciam.

CCCX. *Fortis bis adulterij damnatus.*

BIS ADVLTERII NOTATVS IGNOMINIOSVS SIT. Notatus adulterii, fortiter fecit petit præmij nomine, vt iterum accusaretur. Impetrauit. accusatus est iterum, & damnatus. Dicitur ignominiosus. C.D.

DECLAMATIO.

QVANTA gratia prematur in foro, quàm impudenti calumnia inimicorum suorum vexetur, & hoc ipsum iudicium argumento est: videlicet, contemnunt hominem militarem, nihil minus quàm litibus idoneum. Sed formulæ inimicitiæ tum valere possunt, cùm de aliquo facto mentiri licet, cùm testes subornare. Cæterum in his quæ ad intellectum iudicium pertinent, gratia sine vitio cognoscentium nihil est. Nemo igitur nostrum negat, ita in lege scriptum esse. Quibus adulterij damnatus est, ignominiosus sit. Ne id quidem negabitur. Bis in iudicium

hunc descendisse: bis contra hunc latam esse sententiam? Sed si manifestum fuerit: legem non ideo esse conscriptam, vt hoc genus damnationis ignominiam faciat, si ne in cogitationem quidem cuiusquam cadere omninò potuit, aliquem ex eadem causa bis potuisse damnari, profectò manifestum est non in aliud scriptas esse leges, in aliud valere. Quęro igitur ex ipsis aduersariis. Cur bis damnatum adulterij, ignominiosum esse voluerint? Vt opinor, Iudices, quoniam vna damnatio habebat aliam & suam pœnam: geminatio criminis afferebat ignominiam. neque immeritò. Semel enim errare sanè tolerabile sit in eadem verò incidere, ne damnatione quidem compesci vltra omnia videbatur. Nihil enim verba faciunt: sed voluntas legis diuersa atque contraria est. Est autem diuersa vt apparet. Atque ego, si descendere ad hoc genus actionum vellem, ad quod me pars diuersa deducit, possem contendere vim duorum iudiciorum in his non esse. Quare quoniam lex viri fortis interuenit: & præmium eam vim habuit, vt iudicium prius tolleretur. Itaque etiam si prius damnatus: & propter hoc, bis ignominia notatus, fortiter fecisset, & præmij nomine restitutionem quæsisset, nihil, ne duo quidem vera crimina valuissent. Ergo eo tempore, quo optauit vt accusaretur iterum, hoc optauit, vt esset pro damnato. Si ergo prius iudicium hoc illi præstitit, & meritò præstitit. in summa quidem secundo iudicio quæsitum est, an hic adulter esset, quare accusatus esset: quoniam tanquam de innocente, & de dubio arbitrabatur, ac prius iudicium non esset, altero damnari nihil attinuit. Erat enim damnatus. vel elige quod voles accusator: vtique alterum ex duobus. Nam si valuit: illud fuisse sententiam: alterum est pro sententia. Prius vtique illud sic colligite non est impunitus is, qui semel adulterij damnatus habet suam pœnam. pœnamus hanc esse pecuniam. num igitur exigis alteram quę priore iudicio aut debita, aut persoluta erat? Atqui si tanquam singula iudicia publica, pœnas suas non habent, sed possunt pro duobus numerari, supererat fortasse vt causam quoque adhuc viri fortis agere tentarem. sanè dissimulemus partem. Quæratur sæpius esse damnatus: erant alioqui quę mouere non possent. Damnatus est adulterij: sed postea fortiter pugnando ostenderat non eos esse mores suos, non suam vitam, vt in illo credibilia hęc cri-

mina forent. Sed cum optare illi liceret restitutionem,illud optare maluit vt accusaretur, vt de vero quæri posset. hoc non sine bona conscientia fecit. Cur ergo damnatus est iterum?quia damnatus erat,non putauerunt illi qui cognoscebant priorum iudicum rescindendam esse sententiam,ita homo qui post prǣmium accusabatur,sic auditus est, tanquam nondum fortiter fecisset. Vos ergo qui duobus iudiciis esse dicitis damnatum, explicate quid aliud obiectum sit altero, quæ differentia duorum iudiciorum fuerit. Eadem adultera dicebatur, iidem testes producebantur,iisdem argumentis premebatur. Hac scilicet improbitate qua vnius causæ vultis duo esse iudicia,potestis & illo modo æstimare iudicium, quàm iniquè ipsa pœna petatur à viro forte. Statuamus duos esse,adulterum, qui bis adulterium commiserit: adulterum, qui bis damnatus sit. De illo ea dico,Duo cubicula irruisti, duobus maritis iniuriam fecisti, duas familias incerta stirpe confudisti. Huic eum quid obiicis? indignatus es quod damnatus esses:sententię iudicum repugnasti:persuadere tibi ipse non potuisti esse te innocentem. Egregiam Hercules gratiam viris fortißimis reddimus hic si magistratus esse voluisset, honores gessisset: si sacerdos esse,templis præfuisset: hoc egit præmio suo, vt ignominiosus esset. detrahe illi quòd fortiter fecit,detrahe quòd optauit, non est ignominia. Nondum atrocitas erat.Qualecunque crimen donari meritis,donari virtuti potest.

CCCXI. *Addictus manumissus.*

Addictvs, donec pecvniam solverit, serviat. Qui habebat domi addictum, testamento omnes seruos manumisit. petit addictus vt liber sit.

DECLAMATIO.

Intelligimvs nihil nobis in hac causa verecundum magis, quàm communem quendam, omnium qui in libertatem asserunt, fauorem, contra quem non id modò à nobis intelligimus esse dicendum, vt præcipuè ius tueamur:sed illud etiam, non minus pro eo esse, contra quem videmur agere,si tamen explicet fidem,quod nos contendimus.Id enim hodie quæritur, an seruus sit:de liberalita-

te eius, qui nos heredes instituit, nihil querimur. Seruos manumisit. Nunc cui controuersia mouetur? num inuiti eos, tristésque in numero ciuitatis aspicimus? Alia nobis ratio cum debitoribus, alia cum ingenuis: neque nos fugit, velut in contrarium ire litem. Nam si quis ex nobis istum seruum vocaret, multa habebat profectò quæ pro se diceret, per quæ ingenuus videretur. Quid enim lex dicit? ADDICTVS DONEC SOLVERIT SERVIAT: vt opinor, non SERVVS SIT. Plurimum autem refert, an seruire meritò dicamus: & eos qui in piratas inciderint, & eos qui ab hoste sint capti. Id quod ingenuis natura dedit, nulla fortunæ iniuria eripi potest. Id quamuis nulli non vestrum existimo esse manifestum, quibusdam tamen confessis argumentis ostendere volo. Ante omnia seruus hic habet nomen, est in censu, aut in tribu. Quorum nihil (vt opinor) deprehendi in seruo potest. Aut interuenit ea conditio, vt seruire debeat, donec soluerit. Hoc ipsum serui non est, habere in sua potestate, quando desinat seruire. Fingite enim, iudices, aut oblatam esse ab illo pecuniam: aut ex hoc testamento pronuntiatione vestra liberum fieri, num inter libertinos futurus est? Non, vt opinor. Atqui si illud in confesso est, eum qui à seruitute in libertatem veniat, non esse alio quàm libertini loco: hic solutus hac necessitate, tam ingenuus futurus sit, quàm fuit: manifestò ne hodie quidē seruus est. Alia quoque complura sunt, quæ intueri licet, si velitis. Seruus aut domi natus est, aut relictus hereditate, aut emptus. Hunc ex quo genere seruorum ponitis? domi natum esse se non dicit, ne emptione quidem, aut hereditate relictum. Pendet igitur omnis hæc conditio ex fœnore. Quid sequitur? vt nomen sit. Hæc ad ipsa testamenti verba. Liber tamen scrutari etiam defuncti voluntatem, qua nihil potentius apud nos, nihil nostro animo sacratius esse debet. Credibile est igitur hoc eum sensisse, vt liberum esse vellet etiam adductum. Seruos cur manumiserit, manifestum est: delectatus est officiis, referre voluit gratiam obsequio: alius ægrum curauerat, alius peregrinantem sequutus erat, alius inter tot occupationes domesticas custodierat, alius hoc ipsum fœnus exercuerat: voluit liberos esse quos amauerat, à quibus amatum esse se crediderat. Huic verò quid debuit nisi iram? duram tamen videtur, & inhumanum solum hunc esse in vinculis, & in seruitute.

seruitute. Ante omnia si quid asperitatis in legę est, quæ addictos seruire iussit donec soluerent, num igitur exigitis, vt dicamus aliqua pro lege? Non est nostræ mediocritatis, non officij, ea quæ prudentissimi maiores constituerint, tentare defendere. Verumtamen si intueri velitis, quid æquius constitui potest, aut quo alio custodiri patrimonia vestra, fortunæ sustineri possunt? an verò pecuniam aliquis accepturus, per omnia vitia exhauriet, vt non alligetur ad aliquam soluendi necessitatem? Dura vincla alicui videntur, dura conditio seruitutis: reddat quod accepit. Istic non seruitus constituta est, sed illud quod iustissimum est, reddendæ pecuniæ causa.

CCCXII. *Heredes de deposito.*

Quidam à commilitone eiusdem ordinis depositum petebat: negauit ille se accepisse. Cùm res sine teste esset, occidit eum à quo petebat, & se. Petitoris heres, petit ab herede alterius commilitonis.

DECLAMATIO.

SI pecunia tantùm in causa litis esset, parem videremur litigandi habere rationem: nunc illud quidem nobis extra ordinem accidit, quòd litigandum est etiam propter ipsum, ne sine causa perierit. Plurimùm autem fallitur, si quis eandem conditionem putat huius iudicij ac prioris. Desiit esse sine teste. Ergo iam priori non erat satis pro se dicere: mihi, non mediocre argumentum est. Si quis enim testis idoneus fuisset, videretur huius fiducia calumniatus. quid in causa est præter veritatem, vt aliquis id petat quòd probari non possit? Et inficiandi quidem depositam pecuniam manifesta ratio est, cupiditatis lucri: petendi etiam non depositam, si quæ probationis spes, eadem causa sit. Cùm quidem aliquis dicit, Deposui apud te, scis ipse; quid aliud videtur aduocare quàm Deos testes? Dicite igitur causam quare petierit, si non deposuerat? Habere pecuniam potuit, manifestum est: & ipse reliquit heredes, & is qui eiusdem ordinis fuit. Multas deponendæ pecuniæ interuenire rationes inter milites manifestum est: longum iter incidit, periculosa expeditio. Si deponenda sit, vbi credibilius est deponi quàm apud hominem eiusdem ordinis? Nam præter id quòd facilior speratur fides ex pari, est

quædam eiuſdem ordinis coniunctio ; nec apud inferiorem deponi ſolet, cùm adeò deponatur vt recipiatur credibile eſt ergo apud hominem eiuſdem ordinis depoſuiſſe. At ſine teſte. De omnibus depoſitis loquar. Miſera hercule conditio mortalitatis, quando omnibus iam quæ agimus, videtur opus eſſe teſte: ita parum facit veritas, ita nullum nomen eſt fidei. Non ſatis videri poteſt probatum, quod duo ſciunt. Veniamus tamen (vt dixi) ad probationem. Occidit eum à quo pecunia negabatur. Iterum quæro: qua ratione, qua cauſa ? Odium fuit. Vnde? ergo quare occidere debuerit, dico: Inficiabatur. tu vt hãc cauſam occidendi excludas, ſubſtituas aliam neceſſe eſt. Satis argumenti erat ſi occidiſſet clàm, ſi ex inſidiis, ſi tanquam negaturus. Quæ cauſa hominẽ in ſcelus egit? quid fuit, quod tantam rabiem concitaret, niſi illud, quòd ſciebat ſe dediſſe? cum dicenti ; Apud te pecuniam depoſui, reſpondebatur, Quis teſtis eſt? quæ probatio eſt ? quanti animæ æſtus agebantur? non vobis videbatur cùm feriret, illa dixiſſe. Ita, non depoſui? Optimè mehercule mihi videtur, ac militari facinore illa exclamaſſe, I nunc & nega: i nunc & alienam pecuniam conuerte in tuas cupiditates : non vteris tamen. Erat argumentum ergo tantum quòd occidit. Quã vltra deſideratis, probationem ? occidit ſtatim moriturus. Frequenter iudicia huiuſmodi exercentur, vt ſi res in notitia dicitur eſſe ſeruulorum, torqueri mancipia videamus. Si mos ciuitatis & conditio militiæ pateretur, ſe in tormenta obtuliſſet, illum popoſciſſet. Non tibi videtur præbuiſſe de animo tuo quæſtionem?

CCCXIII. *Falſo cædis damnatus.*

Qvi caedis revm accvsaverit, neqve damnaverit, ipse pvniatvr. Damnatorvm svpplicia in diem tricesimvm differantvr. Accuſauit quidam & damnauit: in diem triceſimum dilata damnatio eſt. interuenit is qui occiſus dicebatur, petit reus pœnam accuſatoris.

S E R M O.

Non *erit alienum, aduocatum dare huic accuſatori. Fecit rem (vt parciſſimè dicam) pœnitentia dignam. & fortius defendetur ab alio, & maiore cum verecundia patronus confitebitur, ſi quid*

quid confitendum est. Et quotiens causa plus iuris habet quàm pudoris, ad eum transferenda est qui non erubescit.

DECLAMATIO.

REVM capitis arcessitis in ea ciuitate, in qua hoc graue & indignum videtur: & reum capitis arcessitis, qui ipsi intolerabilem hanc crudelitatem vocatis. Conueniebat iis qui temeritatem accusationis incusant, nihil nisi certum exploratúmque deferre. Ergo lege occidi vultis hunc statim, qui reum cædis detulerit. Hactenus agnosco: detulit enim quem defendo, damnauítque: hoc iam ad nos pertinet. Hic enim indamnatus est. Sequitur ergo vt aliam legem afferamus, aut hanc mutes, aut hoc audeas dicere. Ius aliquod tibi esse cōstitutum. Ad interpretationem nos vocas. & ex hac lege qua litigas aliam constituere conaris. Non est ista res iudicum, non horum qui ad certa iura, & quidem iurati, consederunt. Deflecti iura ne pro defensione quidem æquum est: legem verò mutare vt occidas, & crudeliter interpretari ius, quod à magistratibus scriptum est, cuius animi est? Ego legem habeo aduersus eum demum scriptam, qui detulerit, neque damnauerit. Non scrutor quid voluerit legumlator: neque enim possum. Sæua inquisitio in præterita est. Id siue voluit esse, quod scripsit: siue aliud aliquid cogitauit, hoc scripsit, hoc iure viximus, hóc spectauit. Nihil minus ferri oportet in ciuitate, quàm vt lex decipiat. Innocentem accusaui: satis est quòd dānaui. neque enim lex ista scripta est, vt qui innocentem accusauerit, capite puniatur: sed vt puniatur qui accusauerit, nec damnauerit. Quomodo ergo nihil prodesset accusatori si non damnasset, postea nocentem esse compertum eum quem accusauit: ita ei qui fortunam secundam iudicij tulit, non debet nocere quod postea accidit. Lex talem conditionem iudicij facit, in quo cædis accusatur reus, vt vtique aduersus alium pronuntietur: aut reum damnari oportet, aut accusatorem. Tu quid vis? vt vterque damnatus sit: an vt istud verum sit, vt damnatus sit reus & accusator? illud tamen lex voluit. Transeo quòd perniciosum sit interpretari legem, & ad ingenia vtriusque conuerti: id quod scriptum est ne dubitaretur, dubium fieri postquam scriptum est. Descendo ad hanc quoque intentionem: nō quia

necesse est, nec quia ad vestram religionem pertinet, nec quia soluit ista res iusiurandum: sed quia victori obtinentíque causam facile est, & debet disputari. Rectè fecit legumlator qui ita scripsit legem, vt non puniretur si condemnasset. Quare? noluit accusatorem esse calumniatorem, noluit accusatorem dare aliquid odio. Alioqui scimus multa vera quidem non esse, credibilia tamen esse. Accusator quid debet tibi? vt eum deferat, aduersus quem argumenta habeat; aduersus quem testes habeat: alioqui nocentem an innocentem quî scit? Ipsi iudices hoc non pronuntiant: sed se ex animi sui sententia facere profitentur. Quis autem miratur si ea res accusatorem decepit: quæ decipere iudices potuit? Accusator cùm id efficit vt reus damnandus videretur, reddidit rationē accusationis. Nullus autem tam inimicus legislator fuit, vt errorem accusatoris punire vellet. Oportet esse inciuitate & accusatores: alioqui omnia mittuntur ad manus, omnia mittuntur ad ferrum. Per se difficilem rationem vindictæ, & vltionis facimus. penè licentiam grassatoribus & latronibus damus quòd nemo accusare sine periculo capitis sui potest. Sed tamen aduersus hæc illud remedium est quòd accusator cogitat quid obiecturus sit. Si ne hoc quidem prodest, vidisse aliquid in accusatione, motum esse probabilibus argumentis, in totum iudicia ista tollemus. Hunc autem habuisse quare accusatet, credite iudicibus qui damnauerunt. Hic inimicus, quid illi qui cognouerunt? quo vultis motos esse iudices vt damnarent? Non enim moti sunt auctoritate ipsius accusatoris. argumentis moti sunt: illis credimus testibus moti sunt, hos habebamus. Et mihi videtur ideò constituta esse lex, quæ damnatum post tricesimum diem puniri voluit: quoniam videbat legumlatori posse fieri vt deciperetur accusator. Itaque eius qui non damnasset. præsentem pœnam esse voluerunt nulla dilatio est. Quid te mouit? quid attulisti ad iudicem? Hoc enim vult lex prius etiam approbari ipsi accusatori. Ergo etiam voluntas legis pro nobis est, & non tātùm scriptum, quod satis erat. Nisi ita recedamus ab eo quod propter te nostrum est, vt concessisse videamur. Sed vt transisseris, rursus, id quòd dicebat, cùm suspectus esset reus, boni erat ciuis accusare: neque aliter stare leges possunt, neque aliter ciuitas. Accusaui. quid postea? quoniam homo occisus videbatur.

debatur. Hic tamen perire potuit,& occidi potuit,& hoc indignum est. Primum omnium durum est vnam indici vtrique fortunam,& occidi hominem,quia aliquis occidi potuerit. Huius culpæ ita magna pœna est.causam edicitis. Deinde hoc non tantùm accusatoris culpa factum est. Fortasse ita vixeras:multa petulanter,multa temerè, multa cruentè commiseras. Turpissimi hominis argumentum est innocentem posse damnari. Non enim dicit corruptum esse iudicium, non versatam pecuniam.ita non erubescis?homicida visus es. Tu porrò tantùm accusatori irasceris?non idem de te iudices senserunt? non omnium sententiæ?

CCCXIIII. *Ego te,pater,occidi.*

Parricidij reus paribus sententiis absolutus, furere cœpit,& dicere per furorem frequenter.Ego te,pater, occidi. Magistratus tanquam de confesso supplicium sumpsit.reus est cædis.

SERMO.

SI *quæ erunt quæ à me in diuisionibus controuersiarum dicantur eadem,frequentius intelligite fieri:primùm, propter interuentum nouorum:deinde,propter conditionem diuisionum.Nam hi qui antea non audierunt, pertinentia ad plures controuersias debent cognoscere : & ad præsentis materiæ controuersias nihil interest,quomodo ego diuiserim. Est autem communis cura aliis controuersiis huius materiæ:illud,quod Reus magistratus,de cuius persona dignitate hæc ipsa res satis pronuntiat.videtur etiam de anteacta vita probari,eo modo quo creatus est. Secundum illud æquè commune, Quòd nullas simultates executus est,nullam spem ex cæde eius quem occisum accusator queritur,concipere potuit:& officio impulsus, etiam si lapsus est,tamen, veluti leges, consilio deceptus est.Vt hæc communia,ita illud iam proprium,vt si vllum aduersus hunc adolescentem habuisset odium magistratus,magis insania eius vindicabatur. Si cùm ita præparauerit causam,incipit de iure suo loqui.*

DECLAMATIO.

MAGISTRATVS DE CONFESSO SVMAT SVPPLICIVM. Durum ministerium,& iniucunda honoris huius necessitas. Sed quis potius leges exequitur, & ho-

minum commissa, nisi qui rempub. administrauit? nemo istud faceret libenter, nisi necessitate. Ergo non solùm licuit mihi occidere confessum, sed etiam si nollem necesse fuit. Videamus an ille confessus sit. Testes præbeam vobis? tota ciuitate audita vox est. Ne ipsos quidem accusatores negaturos esse confido, ipsius voce, ipsius lingua esse dictum. Ego te, pater, occidi, & non semel dictum, ne casus videretur. At enim confessio habenda non est, nisi quæ à sano proficiscitur. Non video cur ad hanc interpretationem deducatur vis istius verbi, quod lege comprehensum est. Ego enim confessionem existimo, qualemcunque contra se pronuntiationem: nec me scrutari lex iubet, qua quis causa confessus sit. Immo ea natura est omnis confessionis, vt possit videri demens: qui de se confitetur. Furore impulsus est: alius ebrietate, alius errore, alius dolore, quidam quæstione. Nemo contra se dicit nisi aliquo cogente. Quod enim genus confessionis exigitis? vt aliquis securus, quieta mente, nullo adigente dicat, Ego patrem occidi. Atqui ipsum verbum videtur habere vim coactæ veritatis. quid ergo aliud intuere debes, quàm vocem? Si semel hoc audissem, lex tamen me iam appellaret: sæpius dixit: in eadem voce perseuerauit. Viderimus an in aliis partibus demens fuerit. Hic tanquàm sanus perseuerauit. De confesso ergo sumpsi supplicium: atque ad me non pertinet, an is qui confessus est, nocens fuerit. Fingite enim esse aliquem, qui aliquo modo confessus sit, hunc à magistratu occisum: postea apparuisse aliquo casu falsum fuisse quod dixisset: num agi cum magistratu potest? Lex quæ confessum puniri iubet, sententiam ipsi reliquit. Descendamus tamen eò, quoniam filius est, vt quæramus an ille etiam parricida fuerit. Nec mihi necesse est dicere illa, quæ ab accusatore dicta sunt. Habuerit ille causas propter quas deferret, habuerit testes suos, habuerit argumenta: & profectò creditis non sine magna fiducia delatum esse tanti criminis reum. Mihi argumentum sufficit genus absolutionis: paribus sententiis absolutus est. Hoc in alio genere causæ dubium est, in parricidio verò, quod probare nemo voluit, quod falsum esse ad vota pertinebat, diuersam habuit pronuntiationem. Obiectum est alicui mortalium, quòd patrem occidisset: quòd eum, cui lucem, cui hæc beneficia rerum naturæ debebat, sua manu truci-

trucidasset,& hoc pars iudicum credidit:Ego verò illos & probo,& miror,qui absoluerunt;pars tamen iudicum pronuntiauit factum esse parricidium : pars, incredibile esse, Hos mouit,quòd probari poterat:illos quòd negari. Reus ergo suspectus, & in eam partem accipiendus, vt fecerit. Quid superest? per dementiam confessus est. At mihi pro causa mea summum videtur argumentum ipsa dementia, etiam si confessus non esset. Non sine causa videlicet vetus illa & antiqua ætas tradidit,eos qui aliquod commiserunt scelus,furiis agitari,& per totum orbem agi. Vt nomina mentita sint, vt aliquid fabulæ fingant:ab aliquo tamen exemplo ista experimenta venerunt. Factum esse aliquid necesse est, vt hoc credibile videretur siue istud Dij immortales,qui non iudiciis falli, non gratia circumueniri,non ignorantia decipi possunt,constituerunt. Ego verò gratulor mortalitati. Colite homines innocentiam,& nullam spem impunitatis ex secreto scelerum conceperitis. licet nulli hominum prospexerint oculi, licet nulla cuiusquam mortalium conscientia interuenerit:sub cœlo tamen fecistis, & ille susus per omnes rerum naturæ partes spiritus,adfuit:erat illic potentior testis. Non quidem artibus, sed loquetur ore vestro. Tu forsitan cùm miserum patrem trucidares,tollentem ad sidera manus risisti. Inane hoc supra nos,vacuúmque cura cælestium putabas. Sunt illa vera quæ extremo miseri spiritu dicebantur,Dabis mihi, scelerate pœnas persequar quandoque,& occurram. Et quod ad me quidem pertinet, iudices,non aliam huius dementiæ putem fuisse rationem quæ cœpit post absolutionem. Nec tamen illa mihi vana quorundam videtur esse persuasio,qui credunt,non extrinsecus has furias venire, nec vllius Deorum impulsu hanc mortalibus incidisse dementiam;sed nasci intus:conscientiam esse, quæ torqueat:animum esse,qui vrat.Iterum gratulor. Bene herculè factum est, quòd etiam si omnes fefellerimus, effugere non possumus nos. Ite nunc,& dicite. Demens erat cùm confessus est.At mihi videtur demens fuisse cùm occidit. Ergo quodcunque illud furoris genus,aut pœna à Diis immortalibus constituta, aut confessio quædam nocentis animi videretur. Videamus tamē quomodo insanierit.Si per præcipitia ferretur,dicerem, Agit aliquis deorum:si in obuios occurreret,dicerem, Vltionis quæritur materia. nunc vox

vna, vox eadem ad iudices, & per totam ciuitatem, Ego te, pater, occidi. Inuenire liceat quid factum sit, non est dementia, Ego te pater, occidi. Hoc si vos furorem vocatis, idem pars dixit iudicum. nihil variatum, nihil ex more aliorum insanientium mutatum est: Ego te, pater, occidi. Longa confessio est: repetita totiens confessio est. Ecquid concipitis animis imaginem illam, quæ hoc coëgit? Stabat profectò ante oculos laceratus, & adhuc cruentus pater. ostendebat effusa vitalia, totus ille ante oculos locus: totum scelus mente & cogitatione perflexum. Non potest fieri, vt per dementiam videatur totiens confessus qui nunquam negauit. Ite nunc, & paribus absoluite.

CCCXV. *Fortis pater desertoris.*

VIR FORTIS DESERTOREM SVA MANV OCCIDAT. Eodem prælio quo pater fortiter fecit, eiusdem filius deseruit. Petit præmij nomine, vt eum non ipse occidat.

DECLAMATIO.

FORTIS præmium peto.

SERMO.

Illa communia noctis.

DECLAMATIO.

Scriptum est.

SERMO.

Est illud commune.

DECLAMATIO.

Meritò scriptum est: magno labore, multis periculis consequutus sum.

SERMO.

Est aliquid proprium controuersiæ huic.

DECLAMATIO.

Peto præmium fortis, qui senex fortiter feci, qui in ea acie fortiter feci, in qua & filius meus fugit. Sed contra legem petis.

SERMO.

Iterum illa communia. Omne priuilegium contra reliqua iura esse: viris fortibus non posse præmia persolui, nisi eum alia inclinatione

clinatione legis alicuius. Hac iam prompta vt comparemus, etiam si contra legem optamus, vtrum tamen magis seruari legem placeat: vtrum eam qua honorem dat benemeritis, qua an eam constituit pœnam peccantibus: Deinde specialiter, vtrum eam qua honorem viro forti dat, an eam qua pœnam desertori constituit. In vtraque re speciosus & apertus tractatus est: nam describere possumus, quanta cum difficultate fortiter pugnetur, & quanto cum periculo: & excusare & dare veniam aliquam, vt natura dignum sit: & difficile fortiter pugnare, quàm mirum esse aliquem qui pereat: hic clamor ille vtriusque exercitus, tela illa in nos & in oculos venientia, & cadens secundum latus commilitionum gemitus vulneratorum: & fragor ille armorum & nitor ferri. Deinde cùm comparauerimus leges, nihilominus & molliamus quæstionem.

DECLAMATIO.

Non vtique periit lex: quare? quoniam plurima accidere possunt, vt desertorem non vir fortis occidat. Hæc enim sic dixi, tanquam impunitatem desertoris peterem: nunc de pœna nihil detraho desertoris de ministro tantùm, de manu tantùm quæritur. Frequenter autem necesse est accidat, vt desertorem non vir fortis occidat. finge deseruisse aliquem, & neminem fortiter fecisse: incolumis erit desertor? Finge fortiter pugnasse aliquem, sed in ipsa pugna debilitatum, ita vt manum amitteret: nunquid non necesse est subire aliquem hoc ministerium? Hoc de alienis. Præterea lex quæ desertorem à viro forti iussit, nihil cogitauit de hac necessitate. Quædam etiam si nulla significatione legis comprehensa sint, natura tamen excipiuntur. An hoc cogitatum esset, vt pater filium occideret? vt frater fratrem occideret? nam id quidem profectò vix natura ipsa videbatur admittere, vt in eadem acie pater fortiter faceret, filius desereret. Itaque si illud non præmij nomine peterem, si aliter gratiam mihi retulissetis, recusarem: dicere, Non vtique occidere debeo, plus est, quòd opto. Lex desertorem & virum fortem nominauit. Mutata sunt omnia: filius deseruit. Ergo hæc dixi: adhuc debetur mihi quodcunque præmium: dicetur vel contra legem. Mea lex vtilior est reipublicæ. Non vtique contra legem peto, quoniam multa accidere possunt. vt non vir fortis occidat. Non contra legem peto, quoniam fieri non po-

test, vt & hoc voluerit, vt à patre filius occidatur. Renuntio reipublicæ, non vtor honore constituto: nemo queretur de iniquitate præmij mei, nemo impotenter vti fructu virtutum existimet. Non feci fortiter. Erratis commilitones: blanditus est mihi imperator: decepit te fama ciuitatis. Ego fortiter homo senex? Ego fortiter desertoris pater? At putate hoc me obtinere non posse: non vtor honore virtutis, non subeo onera viri fortis: nolite mihi dare præmia, non occido desertorem tanquam vir fortis. Demittite me à merito meo: liberate me nomine. & sanè quam habetis aliam vindictam? Lex occidi à viro forti desertorem voluit, tanquam inutilissimum, tanquam inimicissimum: neque enim pœnam hanc viro forti constituit, neque imposuit recusanti, neque vllam necessitatem nolenti. Quid etiam facietis, si non occidero? Quis est huius constitutionis exitus? legem nullam habetis. Sed vindicare vos vultis. Adhibete carnificem, occidite vtrumque. Bene herculè exhortamini: est quare arma senex resumam. Fortiter fecisti, plurimum reipub. tuæ præstitisti velis nolis. Quid igitur hæc ad parricidium? Et filium occide, & parum sit tibi perdere. Vehemens erat si dicerem, nolo occidere: ignoscetis mihi dicenti, Non possum: manus illa quæ fortis dicebatur, defecit. Scio nunc me, iudices, reprehendi à bonis patribus, tanquam præmium optare nesciam: melior enim & indulgentior pater hoc diceret, Donate meritis meis filium: ita ego quòd fortiter feci, quòd tantum hostilis sanguinis fudi, quòd inter momenta victoriæ *fui*, non est pro opera duorum. Ego si melior essem pater, illud quoque simpliciter confiterer, deseruisse filium mea culpa. Quid enim necesse fuit educere in aciem adolescentulum? Quid necesse fuit rudes annos, cum grauissimo hoste, acerbissimo prælio componere? aut certe si tantus gloriæ amor, si tanta cupidò laudum, recedere à filio meo non debueram. & feci, iudices, primum, & tanquam instituerem filium rudem militiæ, non procul à latere reliqui. Decepit me ardor ille belli: vt primùm signa canere cœperunt, vt primùm totum animum percussit patria, sola virtus. adolescentulus interim rudis in illa nube pulueris, in illa confusione permixtarum vtrinque legionum, virum fortem sequi non potuit. At ego infelix, etiam inuidiam filio feci, & spolia retuli, quo minus illi ignosceretur. Quò

me

me ducis anime? quò me trahis affectus? Placet causa: aliud optui nihil est quòd ex meo fauore speres iuuenis infelicissime, nullam fiduciam ex hac quantulacunque operæ meæ gratia, capias: moriendum est. Debetur hoc sanè disciplinæ militari, debetur castrorum seueritati. Infelix exeuntium omen, miseræque primitiæ! Si alterum vtique ex domo nostra destinabatis, cur non senem potius traxistis? Quid nunc tibi proderit, miserrime adolescens quòd modestus in pace, quòd pius? Et si contigisset felicitati, felicior quies, optimus filius eras. Moriendum est. quid tibi præstare infelix pater possum? cùm ducêris, flebo, plangam. Hos quos sumpseram modò ex victoria publica lætos habitus, abducite. Merui ambitiosus pater, scilicet, ne quid de militari seueritate detraherem, ne viderer vir fortis desertori ignoscere. Contentus fui post tot merita, fauente tota ciuitate, vt tantùm innocens essem. Et ecce iam miserantes video iudicum vultus: quorundam deprehenduntur lacrymæ. Potui plus optare, potui. sic quoque ego te, fili, occidi. At tu quisquis es in quem transferetur hoc infelix ministerium, supremas audi patris miserrimi voces: Hoc saltem fortunæ meæ præsta, Semel ferias.

CCCXVI. *Flens luxuriosi pater.*

Flens pater per publicum, filium luxuriosum sequebatur. Dementiæ reus est.

SERMO.

Hoc *genus controuersiarum penè diuisionem non exigit. Illa communis ferè, omnibus ex lege dementiæ pendentibus controuersiis, quæstio est: quod dementia sit: & an hæc dementia sit. In eo quod quærimus, quid sit dementia, & finitionibus vtrinque positis, & omni tractatu hanc controuersiam diuidemus: vt quæratur, vtrum dementia ea demum accipi debeat, quæ habeat æqualem mentis errorem, an etiam ex singulis vel paucis intelligi possit. Hæc sæpe tractata sunt: ad crimen ipsum veniamus. Intelligo & indignari posse hunc patrem, quo reus dementiæ à luxurioso fiat, & eum multa grauiter & asperè dicere cõtra filium posse. Recipit aduersarij persona: sed videamus an recipiat nostra. Nam sicut paulò antè præcipiebam vobis, vt personam intueremini*

eius apud quem dicenda esset sententia: sic nunc quoque [illegible] neam necesse est, vt intueamur personam, quam nobis [illegible] Pater hic qualis est? non acer: luxuriosum non abdicauit [illegible] conuitiatus est: etiam cùm aliquid admonendi gratia [illegible] tacuit tamen. non durus: fleuit enim. Quicquid contra [illegible] talis animi dixerimus, quodam modo contra thema [illegible] Consilium itaque totius actionis ex his capere debemus, quæ præ-cesserunt. Quid aliud præcessit? mollis inuidia. Ergo cùm [illegible] bauerimus non vno facto dementiam esse conuincendam, [illegible] mus ad ordinem defensionis. Anteacta vitæ ratio constet. Hoc non propterea tantùm dicendum est, quod sic defendi reus potest, sed etiam quod inuidia redit ad accusatorem. Omnia quæ pro se di-xerit, in filium dicet.

DECLAMATIO.

QVID feci dementer? iuuenis frugaliter vti, patrimo-nium auxi, vxorem duxi, filium sustuli, hunc amo. Flens (inquit) me per publicum sequeris. Poterant illa & se-parata defendi: nam neque admirationi profectò cuiquam mortalium esset, quòd pater filium sequeretur, & separatæ ad hoc lacrymæ poterant videri non ad te pertinere. Sed ne vlla arte suffugere crimen accusatoris mei videar, to-tum hoc quod obiicitur iungam. Lacrymæ sunt in culpa? Reo fortasse superuacua, sic me consolatis, sic lacrymas patris tui siccas. Flendum mihi hodie foret, etiam si hoc antea non fecissem.

SERMO.

NOLO *quisquam me reprehendat, tanquam vobis locos non dem, si ampliare declamationem voletis, & ingenium exercere, dicitis quod ad causam huius, nullo modo ad delectationem au-rium fortasse pertineat.*

DECLAMATIO.

Nondum priuatas ac peculiares lacrymarum redde cau-sas. Interim quis miratur flere hominem? hinc infantia in-cipit: in hanc necessitatem plerunque fortuna deducit. Quis enim est dies, qui non triste aliquid & flebile nobis minetur? Si nullam aliam rationem lacrymarum habere-

mus

mus, conſpectus tamen hominum, & ratio mortalitatis poterat elicere fletus. Hæ amicitiæ, hæ propinquitates, hi congreſſus, hæc ſtudia, laudéſque intra breue temporis momentum occident, atque labentur. Quotus quiſque tranſit dies, quo non funus accipiamus? Flens me ſequeris, & per publicum ſequeris. Non totum crimen obiicis: diu hoc antea domi feci. Quantulum temporis ſpatium eſt, quòd talem me vides? flere ſecretò, vbi cubiculum & nox & animus ſibi relictum eſt. Flens ſequeris: quod poſſum. Miror equidem illos fortiſſimos patres, qui hunc animi dolorem ſemel recidunt, & in vniuerſum flere definito aliquo temporis ſpatio ſemel queant. Flens per publicum ſequor. Quid ergo non miſereris? gratulor crimini meo. Si moui, ſi hæc tibi grauis videtur inuidia, quid opus erat accuſatione? quid iudicibus? quid hac probatione dementiæ ſanare me poteras. Exigis tamen cauſas lacrymarum mearum. Non me pecunia mouet, diuites aliquando fuimus: non illos latè quondam patentes agros deſidero, non fœnus nec ingens pondus argenti. Nuper in domo deſideraui vernulam meum.

CCCXVII. *Imperator prouocatus à filio.*

QVI PROVOCATVS AB HOSTE NON PVGNAVERIT, CAPITE PVNIATVR. Filius Imperatoris ad hoſtes transfugit, prouocauit patrem. Ille non deſcendit in certamen ſolus, ſed acie commiſſa vicit hoſtes: in quo prælio & filius eius cecidit. Accuſatur, quòd prouocatus ab hoſte non pugnauerit.

SERMO.

AN *quiſquis ab hoſte prouocatus non pugnauerit, puniri debeat: an hac lex ad imperatorem pertineat: an hic ab hoſte prouocatus ſit: an pugnauerit.*

DECLAMATIO.

QVI AB HOSTE PROVOCATVS NON PVGNAVERIT, CAPITE PVNIATVR. In omnibus quidem legibus ſolam ſpectari oportet ſcribentis voluntatem. Verba enim ambigua, & in plures intellectus ducta ſunt: ſcribendarum legum cauſa, voluntas fuit. Ergo id vnum ſpectari conuenit, propter quod ſcriptæ ſunt. Huius autem legis manifeſtum eſt hanc voluntatem eſſe vti puniatur, quotiens commiſſum eſt, propter quod conſtituta pœna eſt:

superuacuum supplementum est, vt contra verba interpretatio sequatur. aliquid frequenter accidere potest, cùm aliis legibus, tum hac præcipuè. Fingamus enim ab hoste prouocatum aliquem ægrum: fingamus prouocatum eum qui proximo prælio debilitatus sit: fingamus esse prouocatum, quem imperator in aliam partem expeditionis ire iusserit: profectò aduersus neminem horum actio ex hac lege dabitur. Atqui mihi satis est efficere, vt alicui nō pugnare liceat. Nam si vlli potest dari hæc venia, non dubitabitur quin patri detur. Sed antequam naturam defendo, Imperatoris volo defendere dignitatem. Contendo hanc legem ad milites pertinere: primùm quòd inter hos ferè prouocatio fit: deinde quoniam legumlator nunquam profectò tam inimicus fuit, vt periclitari ex euentu pugnę vnius ciuitatem, summamque reipublicæ vellet. Fingamus enim ab aliquo vltimo militum prouocari ducem: idem discrimen, idem periculum, par euentus est. Adiice quòd inter præcipuas virtutes est. imperatorem non pugnare aliquando. Sic extrahitur hostis: sic impetus subitos patris aduersæ frangit mora: sic interclusos commeatibus in deditionem venire fame cogimus. Itaque herculè militem legimus robustum, legimus iuuenem: imperatorem facimus senem. In illis enim vis corporum & manus sola spectatur, in his consilium & ratio: quæ bona præcedentis ætatis in locum virium subeunt. Ipsum præterea nomen Imperatoris satis significat non exigere manum ipsius. Imperare enim debet & præcipere. In summam, ab eo qui prouocatus ab hoste non pugnauerit, suppliciū optimè exigit imperator. Ergo si hoc solùm apud vos dicerem, Non pugnabit dux, non pugnabit senex, non fecit summæ rei discrimen: satis tamen ista defensio videretur. Adhuc tamen propius accedere ad interpretationem legis volo: &, quatenus pars diuersa scripto innititur, etiam ipsa verba scrutari. Quid tandem dicit lex? QVI AB HOSTE PROVOCATVS NON PVGNAVERIT. Ab hoste igitur, non à transfuga. Nec vnquam habuerim hunc ego perditissimo parricidæ honorem, vt illum in numero ponam eorum hominum qui pro republica sua, qui pro patria pugnabant. Et si verba ipsa intuemur, hoc satis est: si verò introspicere voluntatem voluerimus, ecquid manifestum est non hoc sensisse legumlatorem, vt

vlla

vlla necessitate posset cogi pater cum filio dimicare? an verò is qui scripsit, HOSTEM, non videtur scripsisse, ALIENVM? summa hac nominis vtique minora complexus est. Non ergo cogi potest quisquam lege, vt cum filio suo pugnet. Hic tamen non defenditur affectus & pietatis simulatione. Ego verò (inquit) pugnaui: sed quo modo pugnare oportebat vestrum imperatorem. Vnius sanguinem exigitis? exercitum cecidi: par gladiatorum simile postulatis? totius ciuitatis victoriam retuli. Numerate captiuos, numerate spolia: & æstimate an damnari debuerim, quia plus præstiti. Quæ sunt enim quæ lex postulet? illa quidem pugnam tantummodo meam. Veruntamen videtur tacitum hoc scribentis fuisse votum, vt & hostis occideretur. Vtrunque præstiti: & ego pugnaui, & ille occisus est. Sed non continget ea perditissimo iuueni, quam quærebat, inuidia, vt videretur scelere occisus, vt nobilem facinori suo exitum daret: iaceat in turba. Vos oro qui illud pugnæ genus exigebatis, vtrum tandem euentum concepistis animo? Vicisset iuuenis senem, vicisset sceleratus pium: quantum respublica detrimenti, quantum lacrymarum, quantum luctus amisso duce haberet, & fractis militum animis & inclinata in posterum spe? An verò imperator noster occidisset illum temerarium iuuenem & sceleratum? erátne tanti vt publicè commissum parricidium videretur? non iram numinum, non sterilitatem, morbósque, & alia quibus magna scelera expiari solent, timeremus? ab hoc omine commisisset aciem?

CCCXVIII. *Legatum inter libertos.*

Testamento quidam instituit hæredem amicum, & petit ab eo, vt ex duobus libertis quos relinquebat, vtri vellet decem millia daret. Vnus ex libertis petit, iudicio contendit, victus est, petit alter.

DECLAMATIO.

QVAE mihi iura quàm vetera cum patrono eorum fuerint, non est dicendum. Hæres sum. Quantoperè his post libertatem satisfecerim, videlicet hac contumelia qua mecum consistunt, æquè manifestum. neuter apud illum meruit vt decem millia acciperet. Quare ergo

hoc testamento cauit, vt darem hanc summam vtri vellē? non poterat aliter efficere, vt mihi isti obsequerentur. Excogitauit ergo optimus omnium amicorum, quomodo isti tanquam patrono, mihi obsequerentur: cùm alioqui prædiuinaret hoc quod accidit, nullam apud istos fore amicitiæ summæ, nullam nostræ coniunctionis reuerentiā. Ratio ergo testamenti talis est. Ne ius quidem dubium erat, etiam antequam veniret in dubium. Petis à me decem millia ex testamento patroni tui: interrogo, an dari iusserit tibi? quantælibet sis impudentiæ non mentieris. Quare ne illa quidem tibi actio, quæ inuidiam facere soler legatum non soluentibus, relicta est, vt discas, Quod ego merui, quod ego iure peto. Reperis quod tibi non est relictum, verum hoc esse manifestum est. Petit alter prior, qui sibi magis dignus videbatur: quo petente tacuisti. non tamē obtinuit id quod nullo iure poterat obtinere vt acciperet legatum incertum. Sed hoc ipso apparet (inquit) deberi mihi, quòd ille cùm iudicio contendisset, victus est. Nondum diligenter verba testamenti legis: non enim hoc scriptum est tantùm, vt alteri ex libertis darem: sed illud, quo mihi & plena, & (quò magis doleas) perpetua libertas relicta, darem vtri vellem. Ergo si hoc non cadit in rerum naturam, vt ego illi malum dare, qui mecum contendit, sperares, aut si hoc probare potes me tibi malle, forsitan iudicio quoque non iniquè contenderes. Si quidem neutrum horum tale est vt contra me sit, satis sit vtrique vestrum separatim dicere, Tibi nolo. Sic ergo respondebis, semper. puta me dicere, Quærere de te atque officiis tuis, qui non aliter meruisti. fortasse vexare vos voluit, & legatum sperare semper, & alternis desperare. Sic tueri me volo, vt dicam semper. Ante omnia enim testamento tempus non est cautum quo soluam, ac ne caueri quidem potuit. Nam qui dicit, vtri malueris, & tempus non adiicit, manifesto illud quoque significat, cùm volueris, solues. Adhuc ergo ambo improbi estis, ambo calumniatores. Quàm sapienter tacueras, si in hoc perseuerasses. videreris mihi verecundior. sperarem futurum, vt diligentiùs seruares pecuniam, quam non cupidè acceperas. nunc incipit mihi videri minus ille peccasse: litigauit ante experimentum, litigauit ante sententiam: tu non credis iudicibus. Neuter ergo accipiet?

cùm

cùm voluerit patronus alteri dari, non potest ab altero hoc legatum peti ex voluntate defuncti: neuter vestrum dicere potest, hoc patronus dari mihi voluit. Habuit hunc honorem mihi vt istud esset, beneficium meum. me ergo emereri debet: & à me istud petere, quod à patrono non petiisset. Detegam vobis propositum amici mei. Meliori dari voluit: hoc sciri ex præterita vita vestra non potest: aliqui ipse scisset: & si vlla inter vos fuisset differẽtia nominatim reliquisset. Hoc legato patroni vestri, necesse est vtrique vestrum diligentius videre vtri dabo: vter vestrum patronum magis desiderauit, vter vestrum frugalius vixerit, vter vestrum modestior fuerit. quòd vos diutius traham, vtri voluero. Interim similes estis, eandem causam habetis. Non magis ego de te vobis iudicare possum, quàm patronus vester.

CCCXIX. *Adultera venefica.*

Quid vxorem adulterij ream detulerat, dixit communem filium testem fore. Inter moras iudicij, adolescens ambiguis signis cruditatis & veneni, decessit. vult maritus agere cum vxore veneficij. illa postulat vt præferatur iudicium adulterij.

DECLAMATIO.

ANTEQVAM criminum facimus comparationem, sic agere possum. Veneficij accuso: respondes. occisum à te filium dico: defendes. Sint paria quæ obiicio, non possunt vno iudicio cognosci: æquum est ream respondere ad id quod obiicitur. Puta omittere me quod antea obiecerim, non perseuerare in eo propter quod detuli: de vita cogitari æquum est, de maiore quæri prius. Postea dicam ex qua diffidentia præferri iudicium adulterij velit: interim duo crimina apud vos proponuntur, adulterium, & parricidium. de vtro prius cognosci oportet? hoc inæquum est sceleris grauissimi, sceleris atrocissimi dilationem impetrari, quia & adultera est? Si nihil illi antè obiecissem, continuò rationem redderet: quoniam ad parricidium, prioris criminis diffidentia, venit, huc trahitur, propter quod occidit filium. ab hac occisum esse dico. quàm diu: iudices, sinetis hoc esse dubium? viuit interim in ciuitate, inter nos est fœmina inter prodigia numeranda, implet numerum ciuitatis: & viuit dum bis rea fit: præsertim in hac ciuitate,

in qua iudicia diu differuntur. De me vtique mirari non potestis, si omnes moras odi, omnes dilationes: liceat vindicare filium dum viuo, antequam ad accusatorem transeatur à teste. An hoc æquum, hoc cuiquam vestrum iustū videri potest, vt censeatis adulterium esse inter crimina, parricidium inter maledicta? Causam dicere adulterij volo, hoc est, petit ille testis. Mihi autem vacat hoc tempore curam agere lectuli mei. flens & orbus querar, quòd vxor mea alium amauerit, alium mihi prętulerit? Ego ne priore quidem tempore istud crimen ad iudicem perduxissem, nisi quòd sciebat filius meus. Si amisissem tantum optimum iuuenem, excusatè tamen omnibus aliis causis renuntiarem. verum confitendum est, Ego occidi, ego qui palam nominaui: qui omnem iudicij prioris fiduciam in hoc esse confessus sum. Tua porrò quid interest? Vtere hoc argumento: Quòd tibi obiicere adulterium noluit. Pone hoc inter præiudicia accusationis. Dum ego ago meo iudicio: dic legem qua vindicari potest vtrunque. Nempe hoc inter alia dictum est, Quam causam dandi veneni filio meo habui? adultera non eram. Illic videbimus, illic reddemus rationem. Nec te hoc fefellit. Sed naturalis improbis hominibus dilationis est cupiditas: hic infamiæ vides pœnam. Quid autem fama ad te, aut opinio? Sed occurrunt illæ cogitationes. Quæretur de adulterio, & quæretur diu, & extrahet iudicium, sicut adhuc extrahit, vt sequatur adulterij pœnam alia subscriptio, alij iudices, & alia sortitionis fortuna. Interim, vt nihil artes valeant, multum fata possunt: multum citra scelus quoque impedimenti, per se ipsa mortalitas affert: vt nihil prosit, vixero. & tamen, quod mihi vita ipsa iucundius est, tandiu superstes testi vixero.

CCCXX. *Multati socius.*

SOCIORVM COMMVNIA SINT DAMNA ET LVCRA. Ex duobus sociis alter in ciuitate erat, alter peregrè. Cùm bello laboraret ciuitas, decreuit vt intra certum diem reuerterentur qui abessent: qui non venisset, multaretur publicatione bonorum. Exacta est pars à præsente negotiatore absentis. Reuersus ille partem petit reliquorum bonorum.

SERMO.

SÆPE *vobis dixi, quomodo ad inueniendum statum facillimè perue-*

conuenitretis.qui sint, omnes nouistis. Primũ singulos repetite: sublatis his quos certum erit non esse, inter residuos quæremus: quærendi autẽ via hæc erit. Videamus quid proponat petitor, quid ille respondeat possessor, vel reus: ex eo quæstio nascitur: ea nobis demonstrabit. Neque hoc dico, quid primum dicat petitor, quid ille respondeat non enim ex prima quæstione ducendus est status, sed ex potentissima Videndum erit, an post diuisionem socij sint.

DECLAMATIO.

SOCIORVM DAMNA ET LVCRA COMMVNIA SINT. Fortasse videri potest superuacuum, laudare legem. Nam & apparet prudentissimos maiores & conditores huius ciuitatis, sapienter rogasse: & cùm hoc iure ciuitas tam diu vsa sit, iam approbatum est. Veruntamen causa exigit, vt æquitatem quoque legis intueamur: non vt vos religiosiùs iudicetis, sed vt appareat quàm improbè socius meus faciat. SOCIORVM COMMVNIA DAMNA ET LVCRA SINT. Sacra res est & quædam fraternitas propositorum animorum. Consortes enim potest facere casus: cæterùm quidem cùm duo homines omnes fortunas suas contulerunt, omnes casus miscuerunt; vnum quoddam factum est: quid est iustius, quàm compositum patrimonium habere conditione vnius societatis? hoc enim est vnitas. Vides ergo & damna & lucra communia esse debere, & nihil non æquum est, quod vtrique parti scriptum est, Euentus nos deduxit. Sed de sociis loquor idem agentibus illud suo loco imputabo, quòd hic domi semper & custos tantùm pecuniæ fuit. Ego sum ille, qui longas terras & ignotas regiones peragraui, ego ille, qui tam longè abieram, vt in patriam redire non possem. Ex hac igitur lege postulo vt communia sint quæ in vobis sunt, vt diuidantur. Quid agis? periisse patrimonij partem, & mihi periisse: adiicis mea culpa periisse. Omnia hæc interim confiteri libet: commune tamen damnum est. Negat hoc esse damnum; & pœnæ nomen imponit. Ego porrò, Damnum existimo esse amissionem eorum quę habueris: neque enim veniet in dubitationem, quin amiserimus aliquid ex his quæ habebamus. Hic pœnam appellat. possum non negare, cùm & ipsa pœna damni genus sit. Nam mihi ex hoc, quòd plerisque criminibus pecuniæ pœna imponebatur, appellatio etiam ipsa

Damnatio videtur. Ablatum est aliquid mihi, sanè etiam confitear: quid interest quomodo ablatum est? Ego perdidi, nam & si latro abstulisset, mihi abstulerat. & si in piratas ego incidissem mercator ego amiseram, peribat hoc vtrique nostrum. Quid etiam pœnæ id genus est, quod casus attulit? sanè enim feramus hanc tuam finitionem, vt Damnum credamus esse fortuitam amissionem, putemus esse fortuitam rerum amissionem, damnum, quid tam fortuitum potest esse, quam quod accidit? Non enim lege vetere, & ante profectionem meam scripta, & quam ego nosse possem, & in quam mea culpa inciderem. Quid fortuitò accidit: bellum quid fortuitò accidit? ignorantia mea. non est tale, quale si id furto deprehensus, quadruplo damnatus essem. Tu enim diceres: nouerас damnum, nouerаs legem: vitio tuo incidisti in hanc. Hæc non eò pertinent, quo genere damni afflictus sim. Nam si naufragium fecissem: diceres, vitio tuo nauigabas enim. & spoliatus essem à latronibus, diceres, vitio tuo. parum diligenter custodiebas. Quorum quodque damni genus est, cui non applicari reprehensio possit? Si mancipiorum mortes sunt, parum curasti, medicinam non adhibuisti. Hoc habent grauissimum damna, quòd vix vlla sine pœnitentia sunt. Ergo tūc quoque si vitio meo factum esset, si lege vetere, damna tamen communia erant.

CCCXXI. *Inuicem venefici frater & medicus.*

Fratres consortes, inimici esse cœperunt. diuiserunt. Alter ex iis medicum instituit heredem, postea redierunt in gratiam. Is qui medicum amicum habebat, cùm cœnasset apud fratrem, & domum redisset, dixit suspicari se, venenum sibi datum. respondit medicus: potionem se daturum remedij, & dedit: quia epota ille decessit. inuicem se reos detulerunt veneficij, frater & medicus.

DECLAMATIO.

Etiam si causa vnius hodie agnoscitur, tamē cùm eum de cuius morte agitur, constet veneno periisse, idque inter duos litigantes conueniat, alterutriusque eum veneno periisse: ita committenda vtrinque causa est, vt non minor nobis defensionis, quàm accusationis habenda ratio. Itaque etiam si dolor fratris amissi & conditio iudicij

quos

quos accuso, hoc videtur exigere primum ac penè solum, vt ea quæ obieci, probem: ignoscetis tamen mihi, si primam defensionis meæ putauero habendam esse rationem: neque hoc eò tantùm, quòd pertinet ad pudorem hodie meum: sed eò etiam, quòd plus auctoritatis habiturum me in accusatione scio, si ad illam innocens venero. Quæritur ergo, iudices, venenum ego fratri dederim, an iste alieno. Non me fugit nomen quo vtitur, amicus. Et rogo sciatis, iudices, de hoc ipso quæri hodie, an amicus fuerit. Sine dubio etiam si certa vtriusque nominis fides esset, neminem vestrum præteriret quantum preferri fratrem amico oporteret. Nam quæ potest amicitia esse tam felix, quæ imitetur fraternitatem? Certè quotiens blandiri volumus his, qui esse amici videntur, nulla adulatio procedere vltra hoc nomen potest, quàm vt fratres vocemus. Adeò inane etiam nomen, & vmbra quædam naturæ videtur simile amicitiæ nomen imponere. Cùm verò me fratrem constet esse si venenum (vt probabo) dedit, amicus vtique non fuerit. Quæ comparatio esse personarum potest? Ac si tantùm de amore quæreretur iudicium, multum natura vinceret. nunc plus est aliquantò de quo apud vos agitur. Quæritur enim an ego fratrem potuerim occidere. Ergo inter homicidium & parricidium cognoscitis. Nondum de persona loquor vtriusque, non de causa: interim quæro, iudices, vtri parti faueatis, vtrum verum esse pro ciuitate, pro temporibus velitis. Equidem, iudices admirari me confiteor, aut constitutas esse de tantis sceleribus leges, aut vllos inueniri potuisse mortalium, in quos caderet ista suspicio. Fratrem suum potuit aliquis occidere? non obstitit tacita natura? non sanguinis ius? non sceleribus manus suas obiecit, quæcunque est illa quæ certè creditur esse, pietas fratrem occisuro? non succurrit communis vterus? non eadem causa vitæ? non vna primordia? non illa consuetudo, quæ alienos etiam ac nulla consuetudine inter se coniunctos componere & astringere affectibus potest: consuetudo actæ pariter infantiæ, pueritiæ studia, lusus, tristitia, ioci? Membra hercule inter se citius pugnauerint, & si qua in nobis natura geminauit, diuersos ceperint affectus. Nam quid est aliud fraternitas, quàm diuisus spiritus? & quæ ad tuendos nos natura concessa sunt multiplicata, eo quidem felicius, quòd diuersis etiam assistentibus locis, esse iidem,

ac plura simul obire possimus. Huic necessitudini qui dare venenum potest, non oculos effodiet suos? non manus in viscera sua armabit? Habet ergo hoc primùm (vt parcissimè dixerim) admirationem. neque ego ignoro, iudices, quanto me onere premam. Ipse confiteor nullis suppliciis, nullis pœnis, nulla me omnium hominum ira posse pensari, si feci. Vult detrahere fraternitati auctoritatem. Discordes, inquit, fuistis. Nondum rationem huius criminis reddo: illud interim testor, hunc bonum amicum vtrique maledicere. Nunc mihi, frater, in quacunque parte naturæ es agenda causa & tua est. Aliquid ex summa fraternitatis gratia defuisse visum est aliquando, dum forsitan vterque alterius animum magis exigit fiducia sui. Bene herculè fortuna, quòd vterque tunc incolumis, quòd penates sine lacrymis fuerunt: nulla parricidij suspicio tempore illo, quo minus amabamus. Non tamen ista nostri animi culpa fuit, nisi quia vitium est humanæ mentis nimia cupiditas. Hi sunt qui coniunctos separant animos, qui summæ concordiæ virus suum interponunt, qui hereditates captant, qui se testamentis parant: qui ita demum spem aliquam in posterum vitæ habent, si eos quos amicos appellauerunt, carissimis pignoribus, abduxerint. Quis fecerit illud inter nos, sic quærite. Nullam iste spem hereditatis habuisset, si nunquam diffidissemus. Hoc igitur primùm veluti mentium animíque tentati veneno sumus. sed, Dij melius. neque longum istud fuit, neque quicquam ex eo secutum est, quod emendari non possit. Diuisio sola, vt sciatis cui heres sit: sed postea (quod satis est) gratia, & rursus solida fraternitas, immò, herculè maior altiórque coniunctio post pœnitentiam. Nesciunt homines quantum boni fraternitas habeat, qui nunquam diffiderunt. Vt dulcius serenum post tempestates est, ita nostris animis laceratis, & domi castigatis, velut portus ille fraternitatis occurrit. Amabamus etiam in præteritum, nec caritas fuit illa, sed inuicem satisfactio. Vtinámque hoc non palàm, non manifestè fecissemus, vt videretur frater meus nullo modo mutaturus testamentum. Personæ igitur nullo modo comparantur: alienus & frater. Superuacua mentio discordiæ, cùm & illo tempore constiterit innocentia, & id tempus quod in culpam deducitur, non solùm sine discordia fuerit: verum

verùm etiam maior atque artior caritas, post illam de qua locutus sum, pœnitentiam increuerit. Proximum est (vt opinor) excutere causas. & quod ad me quidem pertinet, videor de his satis locutus. Nam si inimicitiæ eo tempore non fuerunt, quo frater meus accepit venenum, mihi certè hoc faciendi ratio non fuit: qui si essem malus frater, vti tamen bonitatis simulatione debebam, vsque ad mutationem testamenti. Nam quid obstabat quo minus non vltionem tantùm, sed etiam lucrum consequerer? Si ego non habui rationem dandi veneni fratri, videbo an hic habuerit. Heres est. hoc per se potens est. Omnia quæcunque toto orbe terrarum committuntur scelera, circunspicite, iudices, pleraque ex cupiditate nascuntur. hæc latrones facit, hæc piratas, hæc intra muros etiam, atque intra domos nostras, & templa, sicas percussorum acuit. inde nata sunt venena, vt mihi videatur rerum natura omnibus in hominem collatis bonis. vnum metum opposuisse. Tolle pecuniam, bella sustuleris: sustuleris seditiones. Hanc ergo causam habuisti. Et aliud est, aliis pecunia. si de cupiditate sola loquendum mihi foret, dicerem, Hereditatem concupisti, homo locuples, nunc hereditatem concupisti, id solùm habiturus quod scelere adquisisses. Quid enim iam te metiri incipis, & longam domus nostræ patientiam calcas? Ecquid scis, quid paulò ante fueris? nunc te circunfluens pecunia, nunc ista mancipia, & quicquid quæsisti scelere, ditabunt? Venenum dicor dedisse in cœna mea. O Dij immortales! erat quidem honestius illa defensione patrocinari causæ meæ. Venenum aliquis inter lares suos, inter sacra mensæ, coronatis pariter, quos colebamus, Diis immortalibus, venenum aliquis hilaris hilari dedit? Non hoc ipsum obstitit conatibus meis, quòd non credebatur? venenum aliquis circunstante familia, præsentibus ministeriis daret, fœdaturus continuò cadauere illud conuiuium suum? Vt seuera nobis antiquitas tradidit infestos animos placauere mensæ: & homines qui inter se armis atque exercitibus conflixerant, tuti tamen iacuere media cœnæ fide. Sic defendi decebat innocentiam, sed quatenus tanquam maligni loquimur, quatenus tanquam suspecti, in præsentia seponite mentem meam, seponite fraternitatem, seponite anteactam vitam. Tanquam de veneficio loquor, quo-

minus loco, quo minus tempore dare fratri meo debuerim venenum. Neque enim quisquam dubitat, iudices, quin faciendi scelera consilium, nõ vnam viam intueatur, vt ad summam cogitati inchoatíque perueniat: sed illam alteram, vel magis necessariam, & quæ penitus in cogitationibus sedeat, vt scelus quod commisit neget. Venenum do: & vnde scio, an exhausta potione statim concidat? venit ad mensam meam: inter conuiuas meos expirat frater meus in quem scelus translaturus? quem Deorum hominúmque inuocaturus? Non fuit ergo locus idoneus, non fuit tempus. adiice quòd ego daturus venenum potui timere ne deprehenderet, ne præsentiret, ne intelligeret, ne colore venenum deprehenderet, ne qua vis odoris se ostenderet. Nulli venenum facilius dari potest: quàm qui accipit vtique tanquam medicamentum. Ergo nullum consilium sceleris mei est. At tui quanta occasio? quanquã de hac postea loquar: paulum enim me interpellat ordo, vt illum defendendum existimem, quòd fratrem meum ait suspicatum. Ante omnia, iudices, quod sit illud suspicionis genus, non intelligo. Postquam biberat, fingamus aliquem sensum interiorum fuisse: hæc tamen omnia accidere etiam ex innocenti conuiuio possunt. Vnde ergo suspicio est? vnde illæ simultates? vnde illa discordia? Simul & illud vos iudices, intueri oportet: epota huius potione, fratrem meum continuò periisse. Non potest videri eo veneno periisse, in quo ante momentum mortis suspicio fuit. Verùm hæc ex huiusmodi causis orta suspicio, plenissimã defendendi veneni occasionem dedit. Prima illa, quòd habebas cui obiiceres: altera illa, quòd qualémque potionem accepturus erat frater, si & illam tristem visu, si & illam gustu asperam: bibendum est tamen, cùm dicas remediũ. Sed quid ego diutius? si venenum à me accepisset, tu sanasses: nam & pollicitus es. Habebas medicamentum, & tale medicamentum dicebas, quo propè reducere spiritum, quo vita reponi posset, quo venena fugarentur, quo transmitterentur. Potionem dedisti, aut remedij, aut veneni: si remedij dedisses, viueret. non id apparet. ergo venenum dedisti. Multa sunt, iudices, quæ minus clarè verbis atque actione exprimi possunt. Vtinam quidem fortuna præstitisset, vt frater meus viueret: ostendissem vobis medicum. Hoc enim ante omnia dico, iudices,

ces,medicum.ostendissem potionem hanc non quotidianam, & qua omnes vtimur:sed medicamentis permixtam & oneratam. Dat medicus medicamentum : qui acceptam bibit potionem.statim expirat. Qui tandem hic argumentandum erat? qui tandem hic probandum?non oculis iudicassetis, non continuò strictis faucibus rapiendus ad supplicium veneficus videretur,qui nunc etiam spolia occisi hominis tenet, & subitò locuples, ait se tantundem habere,quantum me qui nuper diuisi? Mihi quid relictum est præter luctus & lacrymas? Vltimum ergo illud nobis, frater miserrime, conuiuium erat? siccine digressi sumus? in has spes discessimus?Habui occasionem mœrendi. Diu insidiatus essem.Potui tibi venenum dare de quo nihil suspicareris.

CCCXXII. *Abdico te,nisi desinis.*

Stricto gladio & cruento processit adolescens in concionem:& dixit, occisum à se patrem, quòd ab eo tyrannis affectaretur. Perduxit magistratum in domum : ostendit apparatum tyrannidis. Cùm excuteretur corpus, inuentæ sunt tabellæ ad filium : in quibus erat hoc, Abdico te nisi desinis : & si contradixeris, indicabo causas. Reus est iuuenis affectatæ tyrannidis.

DECLAMATIO.

QVOD circa probationem criminis huiusmodi difficillimum solet esse, certum est affectatam tyrannidē, certum est affectatam esse in hac domo. omnísque eò deducitur quæstio, vt dispiciatis, vtrum à patre huius, an ab hoc sit affectata. Nihil de moribus huius adhuc dico. Ætates comparate : senex ille & ætatis exactæ, quam rationem affectandę tyrannidis habuit:nisi fortè propter filium hoc fecit. Hic adolescens est omnes cupiditates,omnes impetus in hac ætate facilius conualescunt. Est quædam prætereà ratio sceleris, si hoc tamen nomen nullum accepit scelus,id tentauit, quo frui diu posset. Hæc ætatum comparatio,illa animorum. Pater modestus est:etiam si quid facere seuerius voluit,minatus est hic contrà, qualis adolescens? vt nihil aliud obiiciam, quàm quod ipse confessus est,quàm quod gloriæ loco pro concione dixit, patrem suum occidere potuit. non quæro, an innocentem. erit huius rei procedente oratione nobis locus : interim

occidere patrem potuit. Quid non cadat in hunc animum? quid non recipiat hæc temeritas? Minus est quod negat. Si componendus nobis esset aliquis, qui opprimeret remp. qui libertatem patriæ auferre posset, quam tandem mentem aliam existimaremus? Fingamus hominem crudelem hominem apud quem nihil habeant iura naturæ. Est quædam scelerum ipsorum societas, adeò vt vel vno appellate nomine potuerit vtrumque parricidium. Ergo vt ex ætatibus & ex moribus credibilius est affectatam ab adolescente, quàm sene tyrannidem, cætera qualia sunt? Ac primùm te interrogo, si affectari tyrannidem à patre tuo existimabas, cur occideres antequam criminareris? neque enim difficilis damnatio, nec longa iudicij mora sequebatur, apparatus tyrannidis erat in domo. Deducendus tamen ad magistratus. Et hoc certè non difficile fuit aduersus senem, ei qui occidit eum quem criminaturus erat, vt responderet sibi. Non potest ergo videri Reip. gratia fecisse, cui plus alter præstitisset. Nunc excutiamus qua causa feceris. Ante omnia gratias magistratibus ago, quòd non deprehendisse contenti ea quæ ostēdebantur, aliquid & ipsi viderunt. Gratias ago etiam prouidentiæ Deorum immortalium, qui nunquam ita opprimi veritatem voluerunt, vt non magnis suis vestigiis emineret. Recitentur hæ tabulæ. ABDICABO TE. Non lego sequentia. nego hanc esse fiduciam eius qui de affectanda tyrannide cogitauit. An ille in iudiciū vocare ausus fuisset, & ignominia afficere adolescentem omnia scientem? Non enim tyrannis conuincenda vestigiis erat, neque argumentis eruenda, domi arma, domi apparatus. Et si hanc causam abdicandi te non habuit: dicas oportet, quam aliam habuerit. Non consentiebas consiliis eius. Hoc minus te debebat offendere. ille si te tanquam indicem timuisset, potuit occidere. Satis ergo plenum vel hoc erat argumentum innocentiæ, seueritas & vindicta. Quid tamen adiectum est? SI RESPONDERIS CAVSAS INDICABO. Quærite nunc vter malæ sit conscientiæ, Ille minatur. cur taceri voluit? quoniam pater erat. Quoniam nunquam hi affectus in tantum vincuntur odio, vt non ad naturam suam tamen reuertantur. Causas quas ille se dicturum minatus est, tu ostendisti. Hæc arma detecturus erat si respondisses: hoc apparatus protracturus in medium. Satis appare-

re o-

re omnibus arbitror, affectatam ab hoc esse tyrannidem. Ne quem autem vestrum securum faciat hoc, quòd oppressa, quòd deprehensa est tyrannnis, apparatus enim iste testatur adolescentis mentem. Nam latro innocentiam accipit si quis illi gladium extorqueat? minatus aliquis mœnibus flammas, num igitur facere securitatem ciuitati potest si quis faces eius extinxerit? Non habet nunc arma, non habet apparatum: sed habet animum. Nec mihi hoc satis est approbare, iudices, tyrannum futurum, nisi illud quoque ante occulos vestros posuero, qualis sit futurus tyrannus. Vllius hic parcet corpori, qui patrem trucidauit? vllius hic criminis aget verecundiam, qui parricidium professus est in concione? qui gladium illum cruentum stillantémque sanguine ostendere populo non recusauit? quid ille manibus impetabit alienis, tantùm suis ausus?

CCCXIII. *Alexander templum dedicans.*

QVI HOSTI OPEM TVLERIT, CAPITE PVNIATVR. Alexander bello Athenas cùm premeret, templum extra muros positum incendit. pestilentia laborare cœpit. Responsum est non posse finiri, nisi templum restituisset. Restituto templo, Atheniensis sacerdos, Alexandro pollicente discessurum se ab armis si dedicaret, dedicauit. Discessit ab obsidione Athenarum Alexander. dicitur sacerdos hosti opem tulisse.

SERMO.

QVAM potest maxima religione, iudicũ implendus animus est. Nam & si sacerdos reus est: & datur ei crimini quòd dedicauerit templum: & quòd vtilissimũ, & causa etiam facile est, hoc tẽpore. Nam & præsentia numinis eius, de quo agitur approbata est.

DECLAMATIO.

DEos immortales, omnes quidem, præcipuè tamẽ numẽ & mihi maximè familiare, & sicut proximè experti sumus: præsentissimum, iudices, inuoco ante omnia: vt si respectu sacrorum, si pietatis, si religione sola ductus feci quod obiicitur mihi, velit impunitum esse sacerdotis officium. Nunc (quod me aliquando solicitum habet) ne aspere, ne iratè hanc iudicij faciem intueri velit, in qua capitis periculo luitur, quòd templum dedicatum est. Oro igi-

tur atque obtestor, si fieri potest, ne damnari me velint: si minus, ne vindicari: tueantúrque ciuitatem in hac, quam modò habere cœpimus, pace. Immò verò hanc vestris animis voluntatem, hoc propositùm mentis inspirent, ne eo tempore Deos lædere velitis, quo illis iam Alexander satisfecit: qui etiam si bellum contra nos traditum ac relictum à patre, vsque suscepit: etiam si non tã propria quàm hereditaria nobiscum constitit contentione, omnia tamẽ alia impunè faciebat, dum res intra cædem hominum stetit, dum intra vastationes agrorum (quanquam totius soli ac venerabilis soli) secunda res tamen: ac ne illa numina quidem, quæ semper excubare videntur pro nostra ciuitate, satis ad tuendam vrbem profuerunt. Vt verò ignem sacris postibus, vt ferrum vetustissimæ religioni admouere ausus est, intellexit sibi non esse bellum nobiscum. Libenter audio quæ ex diuersa parte dicuntur. Ægrum exercitum, pręcipiti morte consumptas copias. Quis enim non videt omnia ista facta esse, vt rursus templum esset? ita illius quoque concitati (vt auditis) ac temerarij iuuenis motus est animus. Vidit non aliunde petendum esse, quàm à Diis immortalibus, præsidium. Oraculum poposcit. quæ hic culpa nostra est? Accepit. Videlicet, Dij immortales vt peccantibus graues, ita satisfacientibus faciles. Si noluissent remedium illi pestilentiæ concedere, non iudicare potuerunt. Restitui iussere templa. Gratias publicè priuatímque agamus: dedicare ipsi non permiserunt. Diuisum partitúmque responso est, quid Alexander facere deberet, quid nos. Ille, quod debuit, fecit templum speciosius quam fuerat: & cultius extruxit animo regis periclitantis. partes supererant meæ. Excuso me vobis, Dij immortales, quòd non statim ad conditionem dedicationis accessi. Hoc enim ex responso & Alexandro satis erat quòd permittebant. Ego nihilominus magna mercede suscepi hoc officium. pacem poposci: impetraui veluti ore ipsius Dei iussus promisit, præstitit. Hæc est criminum meorum, iudices, summa: & templum habemus & pacem. Hosti opem tulisse dicor. Nondum causas facti mei reddo, nondum rationem legis ipsius excutio. Interim quid vos putatis opẽ ferre? neque enim id solùm quæritur hac lege, an aliquis hosti profuerit. Multa enim quæ vtilia sunt hosti, & inuiti & imprudentes facimus. Ideóque hoc non complexa lex

est:

est:sed aduersus eum se distrinxit,qui opem tulisset: illud (vt opinor)tale ; Qui auxilio iuuisset, qui armis,qui commeatu. Non sine causa hæc ipsius verbi proprietas continet legem.Quæri voluit an is opem tulisset, quodam loco manum deprehendit,& ferentem coarguit. Causam autem huiusce iuris quis ignoret ? Animus (vt opinor) eius punitur qui hosti prodesse voluit , aduersus proditorem, aduersus hostem reipublicæ conscripta lex est. Quæ si talia sunt,quid simile his commisi?Templum dedicaui. Viderimus an hoc hosti profuerit. ad causam meam pertinet sciri quid ego fecerim,non quid ex eo factum sit. At enim hoc hosti profuit. Si ideo feci vt hosti prodessem:sanè sim legi isti obligatus. Si cùm aliquid facerem pro vniuersa republica, vtile etiam hosti fuit non(vt opinor)damnis contendendum fuit.Videamus ergo an hoc pro republica fuerit.Nondum dico quæ secutura fuerint si non dedicassem. Interim cum pietate vestra, Athenienses, loquor, Templum non illud vetus, non illud præsentissimæ religionis, non illud est à quo totius ciuitatis nostræ petitur auctoritas? Sed nouum aliquid & adhuc inexpertum video:in finibus nostris est dedicandum.Hæc enim priusquam dedicationis accipiant summam religionem , opera sunt tantùm:dedicatio est illa,quæ Deum inducit, quæ sede destinata locat.hoc ideo facere non cuicumque permittitur,nisi castæ manus, nisi familiaris sacris animus accesserit.Dedicatio solis (vt nunc comperimus) concessa Atheniensibus.Hoc ergo fieri reor,iudices, quòd cum cæterarum ciuitatum templa,in ipsis posita vrbibus,frequenter cum totis ruere atque incendi mœnibus viderimus , nulla vindicta,nulla religio,nulla eos qui fecerant,supplicia consecuta sunt. Hic sacrilegium pestilentia vindicatum,dedicationem destinabat. neque enim aliter saltem templum esse existimauerat,nisi dedicaretur. De quocunque templo loquor.hoc templum non dedicabo?Quàm multa adhuc remitto?taceo quòd Dij voluerint, taceo quid responsa præceperint humanis consiliis locum relinquo.non dedicabo? Procedere vltrà volo. Si Alexander ab obsidione tantum Athenarum recessisset,nónne ædificassemus,non restituissemus ? Equidem ego omnibus nostris sacris crediderim inesse numen. Debetur hoc Atheniensium ciuitati, debetur vetustissimo generi, debetur solo de quo contendisse

quondam Deos immortales non sine causa creditum est. Cætera tamen opinione credimus, & coniectura colligimus: in hoc numine sentimus momenta bellorum, hoc pars vtraque cognouit, hoc numen scit esset Alexander. Adiice quòd dedicari voluerunt. Si à quocunque voluissent occupandum, fuit mihi, cùm Atheniensis sim. Totum enim hunc populum, iudices, puto sacerdotem. At enim sic effectum est, vt laborare pestilentia exercitus Alexandri desineret. Non dico desiturum alioqui fuisse. periturus sit Alexander, perituri sint milites omnes, vultis vti hoc sacrificij publici beneficio? si quis vobis hanc poneret conditionem, Athenienses, vt omnium potiremur gentium, euersis exustisque templis: non profectò acciperemus. Pluris nobis pietas, pluris nobis opinio, pluris disciplina ciuitatis fuisset. Moritur miles Alexandri. Sed templum sine numine, sine religione: sed templum adhuc est inter præsidia hostium: sed non ire mihi, non colere, non agnoscere, non agere gratias licet. Vos porrò cur perire exercitum Alexandri, cur perseuerare istam pestilentiam vultis? nempe ne bellum haberetis: habetis pacem. Beneficium dedistis. ex illo quem grauissimum hostem timebamus, habemus potentissimum amicum. Sint sanè pertinacia odia. Alexander responso satisfecerat. quod ad ipsum pertinuit, templum restituerat: quod ad secundam quoque partem responsi pertinebat, fecerat potestatem dedicandi. mercedem quantam maximè dari poterat reipublicę, dedit. Tam iniustos vos creditis Deos immortales, vt non fuerint cogitaturi cuius culpa templum vacaret? nam (vt dixi) si pestilentiam finiri Dij immortales noluissent, aut nullum responsum, aut aliud certè dedissent. Demonstrata satisfactio & in hoc valet, vt accipienda sit. Vereor, iudices, ne quid fingere ex necessitate periculi videar, veruntamen me religionis meæ dissimulare quæ acciderunt non finit ratio. Alexandrum apud me valuisse solùm putatis aut vllam mercedem? Ego illum recessurum putabam, etiam si non pacisceretur. Deus, Deus ille (testor ipsum & præsentissimi conscientiam numinis) ille adegit, ille iussit, ille in has preces misit. secundum hoc quodammodo fuit responsum.

CCCXXIV.

CCCXXIV. *Bona sacrilegi.*

QVI REVM CAEDIS DAMNAVERIT, BONA EIVS POSSIDEAT, SACRILEGI BONA TEMPLO CONSECRENTVR. Damnatus cædis cùm torqueretur, dixit & sacrilegium à se commissum. Ambigitur de bonis Sacerdos templo vindicat: accusator sibi.

DECLAMATIO.

ANTEQVAM leges comparamus, intueri personas libet. Nos nullam habemus in litigando propriam cupiditatem: non acquirimus nobis: petimus bona templo, petimus honorem Deo. Aduersarius sibi vindicat, & in præmium operæ suæ deposcit. ostendit quare accusauerit. Quemadmodum personas comparauimus, ita comparemus & leges. Idem demus vtrique tempus, eandem vtrique legi causam: ipsæ tamen etiam citra defensiones, non parem rationem habent. Scripta est altera Deo, altera homini. Æquum est priorem esse rationem religionis.

SERMO.

Hic subiici poterat & locus in quo laudemus hanc legem.

DECLAMATIO.

Præterea & alioqui iustiùs est sacrilegi bona pertinere ad templum, quàm damnati ad accusatorem. Quare? quoniam in sacrilegio, propria templi iniuria est: in damnatione rei, alienum crimen. Ita illic præmium est, hîc solatium: illic datur ista pecunia hic quodammodo redditur. Hæc comparatio esset, ipsas leges committeremus. nunc nostra & tempore prior est. Antè enim commisit sacrilegiũ, quàm cædem. Accusator hoc nititur, quòd antè damnatus sit cædis, quàm sacrilegium confessus sit. Non est autem intuendum quo tempore aperuerit se culpa, sed quo tempore commissa sit quo tempore hanc pœnam de qua queritur, ille metuit. Id cum ipsa natura iustum est, tum etiam legibus apertum. In cæde enim spectanda sit damnatio, in sacrilegio tempus ipsum intuendum. Quare? quoniam lex tua ita scripta est, vt qui dãnauerit bona possideat, possidere nõ potes, lex mea ita scripta est, vt bona sacrilegi ad

Deum pertineant. Statim ergo vt fecit sacrilegium deuotus huic pœnæ est : & antè ista bona ad Deum pertinere cœperunt, quàm lex damnaret. Vide quantum recedas ab intellectu iuris huiusce. Si cædem ante sacrilegium commisisset, tamen quoniam postea cædis damnatus esset, ad Deum potius pertinerent. non enim prodesset tibi quòd prius cædis tempus esset: quoniam lex tua non ad cædem, sed ad damnationem pertinet. Nunc verò cùm sacrilegium antè commissum sit, quàm cædes : non est dubium quin bona ista templi sint. At enim præmium mihi debetur : meo enim beneficio & sacrilegium illud inuentum est. Immò herculè etiam illa cædes, beneficio suo : ex quo semel manus inquinauit, insecutæ sunt illæ protinus furię, vt hunc hominem palàm occideret, vt reus deferretur, vt damnaretur, torqueretur, vt confiteretur. An verò tu illum, quòd sacrilegium à se commissum esse dixit, præstitisse ignibus quos nos subiecimus, aut flagellis putas? nihil illa tormenta ad confessionem sacrilegij pertinebant, non de hoc torquebatur. Numen erat profectò numen illud, quod subiiceret faces, quod acrioribus stimulis agitaret. Vos de cæde torquebatis: ille de sacrilegio confitebatur.

CCCXXV. *Hereditas fideicommissa.*

Pauper & diues vicini erant. Pauperi vxor speciosa. rumor erat adulteri pauperis vxorem à diuite, conscio viro. delatus lenocinij reus pauper, & absolutus est. Diues decessit herede instituto bonorum omnium paupere, & elegio tali PETO VT HANC HEREDITATEM RESTITVAS EI CVI ROGAVI. petitâ paupere vxor hereditatem tanquam fideicommissam.

SERMO.

QVID *dicimus quomodo hac vxor & heres erit, & adultera non erit? quomodo si conscius nullius flagitij fuit maritus, illius potissimùm fidei hac hereditas mandata est? Inuenienda est enim aliqua causa propter quam heres sit. Nunquid hic diues hanc speciosam adamauit? cum ipsa loqui nihil ausus est, locutus est cum viro, & inde opinio: dum captat, fecit testamentum. Quædam, etiam si themate non continentur, natura tamen ipsa manifesta sunt. Matrimonium inter hos non esse qui litigant, videatur nihil luce clarius. Non enim ego intelligo litem fidei tacitè commissam, nisi conscio. Hoc eò pertinet, ne quis iudicum manifestas*

festas exigat probationes. Non est causa quæ recipiat testem,non est causa quæ recipiat consignationem. scrutamur conscientiam eius qui aduersarius est. Totum ergo hoc iudicum opus est,vt inueniant veritatem:quæ ita demum poterit esse manifesta in causis latentibus, & natura conditis, si nihil existimauerint exiguum,quo inueniri veritas possit. Sic ergo præparandus est animus iudicum, vt etiam leuioribus argumentis commoueri possit. Difficile est quidem natura probare tacitum fideicommissum. quomodo tamen probamus? Quædam,etiam si per se firma non sunt,comparatione vincunt. Hereditas aut ad pauperem pertinet,aut ad vxorem pauperis:si ad pauperem non pertinet, ad vxorem pertinet. Elogium scriptum est palàm certè & manifestè. electus hic est ad transitum hereditatis. huius silentium & fides est vtique de restituenda hereditate. Ergo debet restituere alicui: si non huic,statim interrogo cui? Habent hoc incommodi controuersiæ scholasticæ, quòd quibusdam respondere non possunt. & quædam incommoda huius generis, etiam in foro aliquando descendunt: & ideo difficultatibus quoque vtendum est.

DECLAMATIO.

ERgo tibi non debetur.superest vt alicui debeatur.Non dicis, Superest vt huic debeatur. Fidei tuæ commissa hereditas est. Quam committendi causam putamus? Necesse est infirmam esse personam,cui restitui oportet. cùm infirma dico, non statim infirmiorem dico quàm te. non est.vitauimus per te ipsam fortunæ imbecillitatem. Pauperem fecit heredem. Ergo oportet inueniri personam, quæ possit esse sub tutela tua, cui minus tutò relicturus fuerit hereditatem,quàm tibi Ergo infirmam personam oportet esse fœminæ: & si quid ad hanc infirmitatem adiici potest,pauperis fœminæ. Adsum huic fœminæ:duxi ex tua persona argumentum,ducere ex nostra volo. Dico hunc animum fuisse diuitis vt hanc faceret heredem. cuius fidei committit?maritum scripsit heredem. Ergo si neque inueniri persona infirmior potest altera, quæ tibi subiiciatur, quàm hæc:neque familiarior huic, quàm tua:credibile est idcirco sit scriptum esse testamentum. Quędam argumenta etiam ex incommodis petenda sunt : fuerit necesse est ratio aliqua & causa, propter quam diues non ipsam, ad quam peruenire volebat hereditatem, scripsit heredem.

Obstiterit oportet pudor: non ille reperiundi aliquem propinquorum: prætenit enim. non ille scribendi aliquem extrarium: heredem enim scripsit extrarium. non ille bona sua in aliquem humilem demittendi: demisit enim. Obstiterit oportet familiarior aliqua causa. Non poterat saluo pudore hanc scribere heredem. Postea vobis causam verecundiæ huius approbabo, postea scribentis animum interim fuit aliquid quod obstaret diuiti, quo minus hanc scriberet heredem. Quo merito, inquit, tuo te scripsit heredem? Vox communis est. Iisdem verbis interrogare te possum. Quid metuerat vt te scriberet heredem? quam diu etiam tertium non exhibes, cui debeatur hereditas? inter nos quæstio est. Si nominasses, fortasse & illi dicerem, Quo merito? Sed neque nominas vllum extrarium, neque vindicare tibi potes hereditatem. proinde nobis respondebis, Quo merito. nullo. Quis ignorat testamentorum fortunam? & esset fortasse in totum iniquum requiri a nobis mentis alienę rationem. Sunt quidam irrationabiles impetus animorum, quædam gratuita (vt vulgò vocantur) odia, Quotiens audiuimus filium dicentem, Quo meo merito pater me exheredauit. Nullam rem frequentior admiratio sequitur. Sed tolerabile erat si interrogaremur hoc tantum de hereditate: altius conuicium quæstio ista habet. Quid si non communis ista infamia fuisset? Quid ergo negem fuisse rumorem qui aspergeret hanc fœminam? tu scis an vera sint; & præsenti fortasse liti vel expediebat confiteri. Nam si istud quod intelligi vis, verum est, vtique hereditas nostra est. sed pecunia potius periclitemur. Nullum meritum vxoris tuæ aduersus diuitem fuit. Quasi verò meritis tantum hereditates contingant. Interest an ametur, qui amat? potuit hanc amasse fœminam diues, salua huius conscientia. Erat speciosa: erat. potuit in hunc affectum incidisse. Multi sunt qui testamenta sic scribant, tanquam illud ad vitam eorum pertineat. sic quidam heredes scribunt eos quos captant, tanquam intellecturos, tanquam secretò scriptos. Potuit ergo amor in causa esse, potuit ipsa pudicitiæ admiratio in causa fuisse. Serit virtutum intellectum rerum natura. Nulla tanta vitia sunt, quæ non meliora mirentur. Sed quatenus suspicamur, videor perspicere rationem quare hoc tibi mandauerit. nondum illa opinio, nondum accusator videt, hæc tanquam ab aduocatis

audies

audies ego de te suspicer. Pauper eras: vicinus eras: huius noti mores, certa sanctitas. Argumento probauimus: cum rumor vtrunque infamaret, tu reus factus es; à te lenocinium committi dixit accusator, non ab hac adulterium. Non ergo noua hæc erit suspicio mea, neque ex me nata. Id quod accusator tibi obiecit, hodie credo: locutum esse tecum diuitem, egisse tecum, promisisse tibi multa; nouissimè etiam iactasse testamentum.

CCCXXVI. *Legati filius victima pestilentiæ.*

Qui pestilentia laborabant, miserunt legatum ad oraculum petendum responsum est ei, filium ipsius immolandum esse. Ille nunciauit ciuitati sacra desiderari, filio verum confessus est. Sacris finitis, pestilentia non est finita. filius processit in concionem, & se ipse interfecit. Finita pestilentia reus est legatus læsæ reipublicæ.

DECLAMATIO.

AESTIMAVERAM, iudices, consecutum esse me hoc saltem, vt sanguine meo seruata ciuitas, datæ salutis gratia meminisset: atque eò magis, quòd filius meus non necessitate immolatus erat, sed voluntate. Verùm hoc adeò in contrarium cessit, vt inuenti sint in hoc populo, qui rem nescio indignatione magis dolendam, an vanitate ridendam, obiiciant homini pestilentiam: & remedium deberi Diis immortalibus putent. Si quid verò passi sumus tali remedio dignum, nostræ infirmitati adfirmabitur.

SERMO.

Ferè commendatio per hæc petenda erit: quæ illi difficillima est. Quod ad quæstiones pertinet, primæ communes sunt ferè omnibus controuersiis, quæ hac lege continentur. Quærendum est enim quid sit lædere rempub. & paulo fortius in hac controuersia, in qua tractatum esse pestilentiæ malum, hoc nuntio manifestum est.

DECLAMATIO.

Postea ergo causam ipsam defendemus, postea factum commendabimus: interim satis est non esse me hac lege

qua deferor, nocentem. Sanè credatis imputari mihi posse ciuium mortes? Sunt iura quæ istud defendant. Non esse explicitam legationis fidem dicitis. habet hæc quoque lex actionem suam. Neque est quærendum apud vos, an alio iudicij genere damnari possim. interim, hoc ius ad me non pertinet: aut si Reip. lex est, hæc nihil ad hominum mortes, nihil ad ea quæ priuatim quoque vindicari possent. Obiicias oportet aliquid, quo publicum fuerit per me læsum: in hoc nihil obiicis mihi præter mortes hominum. Quod crimen an verum sit, postea viderimus: interim (vt dixi) legi & iuri coniunctum non est. Mora tamen mea aliquid detrimenti ciuitas accepit. Si hoc defenderem, infirmitatem animi mei, satis defensionis esset non odio me ciuitatis fecisse. Filium meum immolandum esse dixerat Deus: putate egisse me ne immolaretur. hostias cędi mirabamini? quid vos non maluistis? Exorare posse solennibus sacris existimabamus Deos. Quid vos hæc remedia non tentastis? Secum quisque cogitet; quantum mihi impositum onus, qualis exacta vox. Sed ne mentitus quidem sum. sacra exigi a Diis immortalibus dixi. Non sacra exigebantur? non sacris placati sunt? alioqui nihil me fecisse subripiendæ hostiæ gratia, cui non manifestum est? Indicaui filio maximi animi. Ergo ne hac quidem venia dignus est pater, si hoc filio voluit deberi quòd moriebatur? Quod quidem neque consilij mei, neque voluntatis primum fuit. Credite eum qui legatus missus sit, credite eum qui responsum acceperit, renunciauerit, nihil animo suo, nihil propria mente fecisse: hoc profectò quærebatur exemplum, vt narraretur iuueni, qui pro Repub. mortem non recusauit, qui in conspectum ciuium visceribus suis ferrùm immersit. Non potuisse aliter finiri pestilentiam, quomodo vultis approbem? sic finita est. Non enim profectò Dij immortales pœnam petebant, nec in supplicium filij hoc responsum dederat ciuitati. Magna arcessebatur anima: debuit duci honesta via. Quem igitur potius in fine actionis meæ inuocem, quàm illum mihi proprium Deum?

CCCXXVII. *Sterilis trium nouerca.*

Introducta tribus priuignis, sterilitatis medicamentum bibit. repudiata, iniusti repudij agit.

DECLA-

DECLAMATIO.

QVOD primùm pertinet ad pudorem huius fœminæ, non adulterium obiicitur, non aliqua aduersus maritum licentia. Necesse est plurimum eius moribus tribuat, ex qua liberos quærit. Omnis repudij causa in crimine vno consistit. Hoc quale sit, postea videbimus: interim vnum est, in quo mortalium tanta facilitas, nec de fœmina loquor, cuius infirmior sexus est, sed in ipsis etiam qui prudentia, sapientiaque gloriari solent, habet locum pœnitentiæ. Sed vnum sit sanè graue, sit graue, sit scelestum & herculè, credibile erit, in ea quę tres priuignos habuit. Expecto ex his aliquid nouercalibus factis. Venenum parauit? insidiata est liberis tuis? vel (quod leuissimum est) expugnare animum tuum voluit? nihil horum. Nouum & inauditum antea crimen, Nouerca nimium dicitur amare priuignos. sterilitatis medicamentum bibit Si tu liberos non haberes, poteram tamen illa dicere, Periculum timuit, documentis quarundam infeliciter parientium mota est. fortasse malè sensit de temporibus ipsis: vidit eam luxuriam, ea vitia, vt penè educare liberos amentis esset. Tu porrò in vxore nihil aliud expectas quàm fœcunditatem? Non parit: sed obsequium, sed fidem præstat. Sed iam tempus est propriis eam rationibus defendi. Bibit illud cùm tres liberos haberes: nec statim hoc amore & affectu defendo: interim tanquam ambitiosam tuebor. Voluit effugere fabulas nouercarum, voluit aduersus casus etiam præparare: illam nihil in domo habere. propter quod priuignis inuideret. Quid si fecit hoc non modò nouercæ, sed etiam vxoris optimo animo? Plenam inuenerat domum, plenum testamentum. Quid mihi inquit, cum partu erat? dederat mihi fortuna iuuenes: neque maritus eius ætatis est, vt concupiscere noues liberos possit. ne fraternitatis quidem eadem iura futura erant, inter tam dissonantes tamque discordes. At nunc expellitur: & quoniam bona fuit nouerca, nec liberos habitura est, nec virum.

CCCXXVIII. *Discordes fratres.*

Filij familiæ duo adolescentes fratres dissidebant. iuncta erant eorum cubicula. Quodam tempore audito tumultu in interiore parte domus, venit pater in eum locum, in quo clamor erat, inuenit alte-

rum ex filiis occisum. Cubicularium eius to sit,& occidit in tormentis. quid compererit incertum est. Interrogauit illum filius quid comperisset. non indicantem accusauit dementiæ. Absolutus est pater, iuuenis parricidij accusatur, adest illi & pater.

SERMO.

REI *persona ante omnia infirmatur, & necesse est nos ab ea incipere. Prius ergo sumimus id quod prius videtur esse in persona. Occidisse dicitur fratrem. hoc etiam si non possumus efficere, vt in rerum natura non esse videatur, eò tamen perducemus, vt non facilè credatur.*

DECLAMATIO.

OBIICITVR reo discordia cum fratre. & hoc priusquam ad causas pertineat occidendi, ad crimina personæ admittimus. Discordia cum patre. Ante omnia, commune maledictum est cum eo qui vindicatur. & penes quem culpa fuerit, magis potest pater scire quàm accusator. Asperiorem esse autem aduersus suos. interim & fiduciæ argumentum est: & hoc adeò non valet ad probationem tãti criminis vt contrà fit, iam enim transimus ad causas. Dicitur occidisse fratrem inimicum. non dico illa, Non protinus, si causæ sceleris sint, scelus quoque constat. Vtinam enim ita composita esset natura rerum, vt omnia facta causas superarent. Plures erant propter quas non occideret. nã erat occidendi, quòd inimicus est: non occidendi, quòd frater est: non occidendi, quòd periclitaturus: non occidendi, quòd ipsa per se innocentia satis iustas rationes habeat. Ergo non continuò sequitur, vt si quis odio aliquo concitatus est aduersus alium, hunc etiam ferro extincturus sit. an verò innocẽter inimicitias geri vel inter alienos, vel inter extraneos fas non est? Quotidianis iurgiis forum strepere, assiduas lites videmus. quis non dies cõuitia, quis non maledicta affert? Scelus ex natura mentis oritur. Huic verò etiam ad causas metuendi sceleris, accessit, quòd iurgium ei cum fratre palàm fuerat. Cauta sunt huiusmodi scelera & circũspecta. Neque enim est quisquam tam perditus, tam inutilis sibi, vt non ista committat proposito negandi. Et mehercule quàm hoc ipsum repugnat, quod ab accusatore pro potẽtissimo ponitur, quòd in cubiculo suo occisus est, quòd in lecto suo? Nihil minus commisisset

percus-

percussurus,quàm vt hoc ei obiiceretur. Latrones longè à receptaculis suis spoliant.Ferarum quarundam dicitur hęc esse natura,procul à cubilibus rapiant. Fratrem discordem in domo,in cubiculo occidit,vt qui neget. Sed ne apud ipsum quidem accusatorem hæ causæ satis valuerunt. Neque enim serui torquendi ratio erat, si fecisse filium existimarem.Desinite ergo hoc vti argumento,& me testem citare contra eum qui defenditur. Seruum torsi.quis nescit hoc accidere nihil indicanti?seruum torsi cubicularium eius qui occisus est. Nihil in seruo suspicatus sum alterius filij.Nec potest mihi obiici negligentia quæstionis.quæsiui enim. Nec in hac diligentia, suspicio aduersus filium alia.ipse demum qui erat percussus,quæsiui. Quid ergo,inquit,tormentis confessus est? Dura est conditio interrogationis huius,cùm id quęritur,quod si respondeas,non creditur.Vis enim accusatot voce mea stari ? vis credere iud. quicquid respondero? Das etiam mihi fingēdi libertatem. propter hoc ipsum perdam necesse est fidem , quòd mihi dicere licet quicquid voluero. In alia,inquam,parte filio meo conferam, si qua potero. aduocatus pro testimonio mihi remittet.At nec siquidem filio indicasti.Qui hoc colligis noluisse me dicere quod contra ipsum erat?quæ ratio tacendi fuit?si filium meum fecisse credebam,quę ratio tacendi apud ipsum?nam siue irascor , vindicari possum hac voce, quam contra illum habeo : siue imputare indulgentiam volo,plus illi præstitero,si scierit se fecisse. Cur ergo non respondi ? iam videor iudicibus reddidisse rationem. Sic enim causam agebam , Non respondeo filio nimium curioso. quid est enim vtique , cur indicare necesse sit? Non respondeo nunc,quoniam sic instat,adiiciebam huic nihil respondeo, quoniam nihil certi scio : non respondeo, quoniam non credo aliquid dicenti : non respondeo,quoniam adhuc quæro:non respondeo, quoniam hoc inquisitioni meæ non expedit:non respondeo, quoniam illum vt interrogarem torsi. An verò parum iustas sæuiendi causas habebam aduersus cubicularium? dominum suum non defenderat,non seruauerat,nesciebat quis dominum suum occidisset. Sed si argumentum ex his trahimus , non est maius contra filium meum silentium , quàm pro ipso quòd accusauit, quòd detulit. Irascor quidem huic eius pertinaciæ : sed quandoque vindicabo , quomodo fas est,

quomodo oportet. Veruntamen qua fiducia fecit, quòd me non timuit offendere? Iudices, inquit, cùm te absoluerunt dementię, hoc indicauerunt, à filio fratrem videri occisum. Nihil minus. nam si filius meus fratrem occidisset, patrem impiè accusaret. demens eram quòd respondere tam furiose poteram, quàm si viuere cum eo, quem cruentas manus habere sciebam? Erit ergo adeò non damnatio ista filij mei, vt possit videri etiam absolutio. Haec ego de causa dico ipsius. Permutetis mihi in summa parta causæ, vti etiam persona mea. Ego istum, si filium meum occidisset defenderem? qualem me patrem iudicatis? asperum. & ego pro filio mentiar? mitem, indulgentem? & ego non vindicabo illum qui occisus est? Inter liberos hæc vna differentia est apud animum patris. quòd semper maiorem locum habet is cuius miseremur. Neque hic sanè meruerat vt à me nisi innocens defenderetur. Reum me detulit, sordes mihi induit, ad iudicem vocauit, sentiet hoc quale sit, cùm testamentum scribam: sentiet cum tristitia indulgentiam meam requiret. Quid est ergo? mentiri, ne iratus quidem possum. est filius contumax, est patris sui accusator? sed fratrem non occidit. Neque ego istum in vlla alia parte absoluendum puto: nec hodiè veni in hoc iudicium tanquam aduocatus. Nihil rogabo, nihil precabor: illud tantum meæ pietatis gratia, meæ tantum conscientiæ causa faciam, ne videar istum silentio pressisse.

SERMO.

Ne quem vestrum ducat illa species, vt videatur hic esse aliquid momenti habiturus apud iudices, si miserabilem se fecerit: si amisso altero filio deprecatus fuerit pro iuuene. Sunt ista in aliis causis potentiora. hic pater nisi prior securo est in hoc iudicio. mentitur pro filio: non tam illi opus est opera aduocati, quàm fide testis.

CCCXXIX. *Sepultura tyranni qui se occidit.*

QVI TYRANNVM OCCIDERIT, IN FORO SEPELIATVR. In pestilentia responsum est tyrannum occidendum. Ipse sete occidit. petunt propinqui vt in foro sepeliatur.

DECLAMATIO.

INGENS calumnia! pudet mehercule meæ actionis. nunc ego negabo. Quid si ostendero eum qui ciuitati libertatem

tem abstulerit, qui leges sustulerit, qui templa violauerit, qui iniuriis nostris iram Deorum immortalium commouerit, tyrannicidam non fuisse? Multum alioqui effecisse oratione mea videbor. interpretanda nobis legis ipsius voluntas est: quid spectauerit ille qui constituebat, diligenter (vt res est) vt altè exquirendum atque eruendum. Ego mihi arbitror, iudices, pauca pro legumlatore esse dicenda, ne tam obscurè hoc occulteque scripsisse videatur. An non est hoc omnibus qui modò ad intellectum sermonis peruenire possunt, lucidum atque manifestum, eum qui legem ita composuerit, vt si qui tyrannum occidisset, in foro sepeliretur, locutum de duobus? non intelligit aliquis alium esse eum qui occidat, alium qui occidatur? Argumentis scilicet agendum est, & in exemplum afferendæ aliæ quoque leges. Dicam nunc ego, QVI PVLSAVERIT ALIQVEM, INIVRIARVM TENEATVR. Nemo tamen tenebitur qui se ipse pulsauerit. nam illud quidem ridiculum (vt opinor) omnibus vobis futurum est, si in exemplum proximam similitudinem adduxero, ac negauero teneri lege vlla eum qui se occiderit. Est porrò hoc manifestè reprehendendum, si ad eos existimemus pertinere præmia, ad quos pœnæ pertinent. Bene scilicet de Repub. meruit, quòd aliquando finem imposuit harum calamitatum. illi scripta lex est. Non ille qui componebat hæc iura, sic locutus est. Non est satis ei qui seruitutem Reipublicæ detraxerit: qui monstra hæc, quibus libertas laborat: qui homines aduersus Deorum hominúmque iniuriam natos, & in exemplum scelerum constitutos, quo magis ea odissemus, occiderit dum viuit tantum honorari? non sufficiunt magistratus, nec satis sunt tituli? habeatur aliquis etiam morti honor, & ad exemplum posteritatis ostendatur in foro sepulchrum, ne quis audeat tyrannus esse: vt omnes homines monumentis huius sciant, quibus præmiis aduersus tyrannos tyrannicidæ armentur. Ita nunc hic tanquam bonus ciuis, ita tanquam liberator huius ciuitatis honorabitur? Sic est herculè, iudices, sic est: si hunc ciuitas non habuisset, seruiremus etiam nunc, & grauissima illa tempora, quæ diu passi sumus, sustineremus. Expecto mehercule vt cuiuslibet impudentiæ accusatores, sic quoque opus eius augere atque exaggerare conentur. Occidit tyrannum non hunc vulgarem, & vsque ad no-

men tantùm nocentem: Plus aliquid quàm cæteris constituamus. Occidi tyrannum crudelissimum, sæuissimum, expugnatorem non pudicitiæ modò & patrimoniorum nostrorum principum huius ciuitatis, sed templorum omnium & cærimoniarum: nec hominibus magis quàm Diis immortalibus inuisum. Vera sunt quidem ista, iudices. Sed si velimus suum titulum reddere liberatoribus nostræ ciuitatis, illum Dij occiderunt. Non enim contenti aduocati partis aduersæ hac legis calumnia, etiam bene meruisse eum de Repub. nostra dicunt. quòd audito responso ipse se percussit. Ego porrò etiamsi confiterer plurimum eum Reipub. morte sua præstitisse, non tamen inter beneficia ducerem iniuriæ finem. Nunc verò quis ignorat, quàm multæ eum necessitates ad exigendas à se ipso pœnas impulerint? Si tantùm hoc dicerem, Cum salus esset proposita ciuitati hoc silentio vt tyrannus occideretur, quis non nostrum in arcem rueret? quis non subderet faces? quis non concremare pestem illam reipublicæ vellet? Vidit animos nostros, vidit impetum. non enim vulgaria sacramenta ducebant: nec sicut aduersus alios tyrannos tenebant, iniuriæ tantùm dolore vrgebamur. Incredibile est quid non ausura fuerit libertatis & salutis necessitas. Quid enim dicam quàm inuisus ille Diis immortalibus fuerit? nos non ferebant, & patientiæ nostræ irascebantur. Si hunc tantùm vitasset impetum, nihil tamen ipsi deberemus. Age illud quanquam demens & sceleratus, & furiosus, non vidit effugere se non posse, quando eum Dij immortales mori vellent? Pestilentia innocentes rapiebantur, non mehercule aliam fuisse causam, iudices, existimo, quòd huc deducti sumus. Quid? in illa labe totius ciuitatis, Dij immortales non tam tacitè intelligi, quàm publicare pœnam tyranni voluerunt. Parum existimauerunt si illum alius occidisset. Ne quis itaque existimet, vltionem tantùm nostram ad animos hominum pertinere. Illam illam ego, iudices, iam nunc video pestilentiam. Nam fuit causa morborum, quod homo in ciuitate nostra, sua tamen mente, suóque proposito arcem occupasset, quòd libertatem abstulisset: quo tandem modo vlciscentur Dij immortales id quod nos fecerimus? Corpus illud omnibus sibíque ipsi damnatum, publicis scilicet exequiis efferemus? Hoc agite, ducatur ingens funeris pompa, eat primus

primus Senatus, & ordo ille sanctissimus. quanquam recepta modò libertate lætus, vultus tamen habitúsque ad mœstitiam transferat: dum maxima multitudo quæque, dum vniuersus denique populus lustret atque ambiat rogum. adiiciamus & lacrymas. Perdidimus tyrannicidam, & vindicem reipub. & libertatis auctorem. tum domum reuersi narremus liberis nostris, Hæc virtus habet præmia. An aliquis etiam rostra conscendet & (qui supremus claris ciuibus honor habetur) aduocata populi concione, laudes eius quem in foro sepulturi sumus, concinet? Audient Dij immortales, qui nos pestilentia liberauerunt, qui grauissimos morbos propitij miserunt? Si vlla est dicenti fides, iam nunc in hac cogitatione, atque in hac rerum imagine versatur mens mea. Ex illo succenso tyranni rogo surrecturi mihi protinus morbi videntur: & quacunque feralis ille ignis in ciuitatem diros illos atque execrabiles diffuderit fumos, grauem quandam pestilentem nubem supra domos nostras ac tecta sessuram. Quæ tunc responsa petituri sumus? quod auxilium homines, qui hanc quoque Diis immortalibus iniuriam facimus, vt videantur salutare illud Reipub. responsum pro tyranno dedisse?

CCCXXX. *Abdicandus qui alit adulteram matrem.*

Crimine adulterij repudiauit quidam vxorem, ex qua iuuenem habebat filium. adolescens accessit ad patrem, & ait, amari à se meretricem. Dedit pecuniam illi pater: ille matrem egentem alere cœpit patre ignorante. competit pater, & ob hoc abdicat filium.

DECLAMATIO.

NON ignoro expectatione criminis me onerari, ex hoc præcipuè quòd abdicans indulgens pater. Itaque ne illa quidem dicere quæ initio defensionis solennia cæteri habent, possum. Ecquid peccaui? nunquid luxuriatus sum? nunquid bona paterna consumpsi? nunquid meretricem amaui? Cum eò mihi patre res est, qui remissurus hæc fuit. Vtinam profutura ista frugalitas esset apud patrem. nūc omnis iudicij scena, omne periculum meę dignitatis ex hoc oritur, quòd pecuniam non meretrici dedi. In hoc enim,

vt opinor, omnis criminatio diuisa est patris, quòd matrē aluerim quòd talem, quòd patre ignorante. Quod sic matrem alui blandior mihi adhuc pater erat quod in me laudari posset, si aliquid obiiceres. Itaque defensionem huius partis iucundam præteribo, ne quam quæsisse videar occasionem, qua de meis laudibus loquerer. Sed repudiatam tamen crimine adulterij alui. Satis erat mihi respondere, iudices, Istud qualecunque est, ad filium non pertinet. Mariti mores excutiant, mariti seueritatem desiderent. liberis satis est, quòd nati sunt. Et herculè facilius mihi vindicandi potestas ab ipso crimine est, quòd non est litigatum, non est quæsitum, non est pronuntiatum. maledictum fuerit, an crimen: constantia mater discesserit, an verecundia: vna te suspicio, an certa aliqua probatio ad hoc duxerit. In vtrunque me ratio ducit. Aliquid audisse te credo: repudiasti. nihil certum manifestúmque cognouisse te credo: tantùm repudiasti. Qualecunque tamen istud est, non mediocrem habet morum suorum defensionem, vel ipsam egestatem. Illa prostituta, quæ se omnium amoribus permisit, fame iam perisset, nisi filium habuisset. Neque ignoro mea vel tarditate, vel verecūdia factum, quòd mihi causa matris meæ hìc agēda est, quòd tam serò, quòd nunc demum postquam ipse, dum misereor, offendi. Vtinam adiicere apud te voluisset illa, quæ mihi quotidie ait: Ita, ego adultera hoc tempore, in hac potissimùm ætate, post filium, & post filium iuuenem. Affirmat ideo se cibos accipere, ideo protrahere vitam, vt tibi de pudicitia sua liqueat. Sunt ista quæ mouere te quoque potuerint. Ego tamen in præsentia omissa omni defensione, illud respondere contentus sum, Qualemcunque alui. Quantulum est enim quod præstiterim ego illi etiam inuidiosæ pietatis filius? non plus in matrem contuli, quàm quod patereris datum esse meretrici. Sed clam & ignorante te. Vnde mihi tantam felicitatem vt hoc crimen sit? Volo itaque interrogare præsentibus his, quos habemus iud. quid fieri oportuerit. Rogare te debui? Exoratus igitur fuisses si petiissem. hoc responde, hoc adnue, & crimen confitebor. Aluisses ergo si scisses: credo. Quantulum enim erat quotidianam stipem, & hoc exiguum quo anima in posterum diem prorogaretur, præstare filij tui matri? & si hoc animo fui, tu voluisti, tu dedisti. Nec enim cuiquam credibile videri

potest,

potest, ignorasse te, an ego verè amarem. Me sine dubio & verecundia & metus inhibuit aliquatenus verum statim dicere: Sed vt pecuniam acciperem, illæ me subierunt cogitationes, quàm indulgenter, quàm prudenter faceres, vt infelicem fœminam aleres. nec videreris in gratiam rediisse. Tu tamen, inquit, mentitus es patri, & amorem meretricis finxisti. Ita innocentior eram si verum dixissem. Plena est huiusmodi artibus vita, plena sunt etiam theatra: circunscribuntur & seruorum artibus patres, & mendaciis filiorum: & ignoscunt, cùm meretricibus pecunia datur, cùm aliqua à lenone redimitur ancilla. Dixi amorem esse meretricis: acceptam pecuniam matri dedi: innocentior ergo eram, si pecuniam matri petitam, meretrici dedissem. Possit videri sine dubio durum & asperum, me cùm ipse sim in periculo, etiam alio rogare: quæcunque tamen occasio, quæcunque tamen necessitas, si iam ego offendi, si quid, quòd parum simpliciter rogauerim irasceris, illam commendo miseram: non vt reducas. fuit ista spes aliquando, & forsitan, si felicior essem, maneret. illud adhuc quod egens & abdicatus necesse habeo deprecari, vt alas, etiamsi irasceris. Qualem enim miseræ illius existimas vitam, cum cibos quotidianos petit: & semper in posterum egens est? Equidem vereor, iudices, ne post hanc meam calamitatem, quam præsertim excepisse me propter misericordiam sui credit, finiat inuisam diu vitam, & cibos accipere desinat, etiam si dabis. Nam perseuerabit: rogo ignoscatis etiam si hoc forsitan apud animum patris mei asperum videri possit: hærebo miseræ comes quotidiano labori.

CCCXXXI. *Bis damnatus iniuriarum, tertiò absolutus.*

QVI CAPITIS REVM NON DAMNAVERIT, IPSE PVNIATVR. QVI TER INIVRIARVM FVERIT, CAPITE PVNIATVR. Bis damnatus iniuriarum, tertiò à quodam postulatus, absolutus est, agit cum accusatore tanquam capitis accusatus.

SERMO.

Bis damnato huic demus oportet patronum. nam etiamsi proximè absolutus est, bis tamen damnatus est.

DECLAMATIO.

QVI CAPITIS ACCVSAVERIT, NEQVE DAMNAVERIT, IPSE CAPITE PVNIATVR. Lex hæc est qua iudicium continetur, hæc est qua ego istum accusem: hæc est quæ vtrumlibet horum occisura sit. Ergo hac lege sola accuso. Nemo dubitauerit hanc legem esse iustissimam: sed quas causas habeat, postea dicam. Non accusaui te, inquit, capitis, sed iniuriarum. Primum igitur hoc intueri vos oportet, si quid damnatione, si quid vltione dignũ non habet, iustum debet iudex sequi, debet sequi proximum. Nulla tanta prouidentia potuit esse eorum qui leges componebant, vt species criminum complecterentur. Nam & semper cauentes nequitia vicisset: q&ius ita multiplex atque diffusum esset, vt pro incerto haberetur ignotum. Fecerunt ergo vt rerum genera complecterentur, & spectarent ipsam æquitatem. Multa ergo inuenientur frequenter, quæ legum verbis non teneantur, sed ipsa vi & potestate teneantur: quale hoc est. Sanè enim concedam in præsentia tibi, non fuisse illud iudicium capitis: si tamen eandem vim habuit, quam iudicium capitis, eandem pœnam habere debet. Fingamus enim plura esse scelera, sicuti sunt, quæ morte punienda sint. Nam cũ lex etiam eum qui falsò accusauerit, occidi velit: manifestum est occidendum esse eum, qui templa incenderit, occidendum esse eum qui patriam prodiderit. Quo modo non interest qua lege harum accusaueris: quoniam id demum iure de quo quæritur, comprehensum est, vt qui capitis accusauerit, pœnam patiatur. Ita nihil interest, quod genus iudicij fuerit, si euentus eodem rediturus fuerat. Num igitur dubium est quin hic pro quo loquor, si esset iniuriarum tertiò damnatus, periturus fuerit? extra quęstionem est. Quid ergo damnatum eum existimari oportet? cui damnato capitis pœna imminet, non pecunia multabitur, non ignominia, non damno iuris alicuius. Quid ergo futurum erat? vt occideretur. Quid interest hoc qua lege? quid interest quo genere iudicij? Fieri non potest vt hic capite periclitatus sit, & tu non capitis accusaueris. Præterea quam putamus fuisse caussam conscribẽdæ legis huiusce? Hanc enim cùm excusserimus, apparebit in istam quoque partem satis esse cautum. SI QVIS CAPITIS ACCVSAVERIT ET NON DAMNAVERIT, IPSE

CAPI-

TE PVNIATVR. Hoc, opinor, illi iustissimi legis huiusce latores spectauerunt, ne quis impunè alteri periculum afferret. Homicidij genus putauerunt, petere spiritum hominis, quem occidi non oporteret. Tu hoc fecisti: accusasti innocentem, si tibi creditum esset, periturus erat is quem accusasti. Iudices eodem tempore de te pronuntiauerunt. Non potest omnino ista circunscribi religio & seueritas iudicij, vt non pœnam det pars vtralibet. Hoc absoluto qui periturus fuit, continuò id quoque consecutum est, vt tibi esset pœna patienda. At enim tertiò tantùm iniuriarum accusaui, & tu bis damnatus eras iniuriarum. Quid interest quæ res fecerit istud capitis iudicium? Nam & tu crimen grauius obiecisti, quàm priores obiecerunt. Vis scire quàm hoc verum sit? Semel iniuriarum damnato ignoscitur. Illud morte dignum videtur, si is qui bis iam damnatus est iniuriarum, fecit. Iam hoc tale videtur quale hominem occidere. Ergo tu id obiecisti, quod lex morte dignum putauit, quod lex capite taxauit: capitis ergo accusasti. Hoc loco iure depulsi, ad conuitia cõfugiunt. Bis tamen iniuriarum damnatus est. Poterat mihi satis esse, quòd tertiò absolutus est. Sed animaduertitis quales inimicitias sortitus sit: scitis illum non innocentẽ accusari solere. Sed facilius fuit vt traheret aliquid gratiæ, dum id fieri sine periculo videbatur. Ideo intentius, iudices, pronuntiauerunt, posteaquam talis pugna commissa est, in qua perire alteri necesse sit. Omnia igitur eius tulit qui reus capitis accusatur, periculum, solicitudinem, debet consentire iis etiam vltio.

SERMO.

Hæc ab accusatore existimo satis dicta. contra illa.

PARS ALTERA.

DECLAMATIO.

Lex eum qui capitis accusarit, neque damnauerit, capite puniri iubet. Capitis iudicia certa sunt & vim suam habent semper capitis iudicia sunt his legibus constituta, quibus nemo potest damnari plusquam semel: habent suam

formam, suum iudicium, numerum suum, Quæsitorem suum, sua tempora, sua nomina. Responde igitur mihi tu qui accusatum te capitis esse cõtendis, qua lege fueris reus. Iniuriarum? Hic iam ipsos interrogare iudices possum, an iniuriarum actio capitalis sit. Sed quid habeo quare interrogem iudices? ex te ipso quæro, Iniuriarum damnatus vtrum occidatur? non vt opinor, eius te futurum impudẽtiæ, vt hoc contendas. alioqui dicam, damnatus es semel, damnatus es iterum. non esse hoc capitis iudicium, vel ex hoc solo apparet, quòd viuis. Sed idem, inquit, effectura res est, quòd si capitis damnatus essem: & proximo iure vtendum est, & similitudine quadam legis. Hic iam desinit priuata esse lis. Nam si accusatori licet constituere iura, & leges ferre, si quod antea fieri per populum, per Senatum licebat, constituitur inter subsellia pro dolore cuiusque, vel pro auctoritate, superuacua erunt suffragia, superuacuus tantus ambitus in constituendo iure. Non de eo quæritur apud hos. an æquum sit: nos venimus in iudicium quæsituri hoc solum, an ego ista lege tenear. At oportet, & iustum est, ea quæ similia sunt simili pœna contineri. Adhibes senatum, adhibes populum. emendandũ sit fortasse ius: hoc interim viuimus, hoc vtimur. Multa autem iura decipiunt, neque ideo conscripta sunt, vt ignorantia fallant.

SERMO.

Hoc est illud commune (vt dicebam vobis) cum scripto & voluntate.

DECLAMATIO.

Sed fingamus (vt has demum delicias) vt simili lege vtendum sit. Quid hic simile dixit? iam illa lege aliud genus actionum, alium Quæsitorem, non eadem tempora, non paria, sed periculum par. Hoc si fit actione iniuriarum, sanè aliquam similitudinem habere videatur. Interrogo enim te, an si ego qui tecum iniuriarum egi, semel obiecissem tibi hoc idem crimen, & tu antea damnatus nõ esses: num capite fueris periclitaturus? non, vt opinor. Num ergo ego feci vt tu capite periclitareris? sed illi qui te antè bis damnauerunt. Neque enim senectutem affert summus dies, sed longus ordo vitæ. nec ebrietatem facit

illa

illa potio, post quam concidendũ est sed tempestiuum cõuiuium, & auiditas nimia. Nõ ergo mea actione effectum est, vt periclitareris: sed illis actionibus, quibus iam damnatus es. Sed absolutus sum, inquit, tertiò. Viderimus quantum hoc ad gloriam tuam pertineat: interim damnatus es sæpius. Etenim de petulantia tua hoc illi primi iudices senserunt, hoc secundi senserunt: nunc absolutus es. Nihil de religione eorum qui pronuntiauerunt, quæram. Erant tamen quæ te adiuuarent: non illud dicebatur in iudicio. Non est hic talis in quo petulantia credenda sit, modestos mores habet, nemini vnquam fecit iniuriam. Sed dicebatur illud, Non iam iniuriarũ petitur vltio: capite periclitaturus est: etiam si quid commisit, satis tamen pœnarum dedit. ipsa hac sollicitudine circunscripsisti misericordiam iudicum, si alterum occisuri erant.

SERMO.

In summa parte æstimabitur cui homini, & quanta vltio petatur.

DECLAMATIO.

Vltio quæ petitur? quæ aduersus homicidas scripta est, quæ aduersus eos qui bis iniuriarum damnati sunt, scripta est. Neque ego ignoro vnde isti hic animus: non enim spes fecit hanc litem: homo alioqui petulans quærit quo modo impunè occidat, quo modo manibus suis permittat omnia. Hoc ergo priuilegium habeant, qui bis iniuriarum damnati sunt, vt tertiò accusari sine periculo non possint. hoc æquum mortalium videri cuiquam potest? Viuit ille qui semel iniuriarum damnatus est: qui duabus partibus periit ciuitati: qui petulantia sua morti iam propè admouit. Hic occiditur quia questus est. Vtinam mihi contingeret apud eosdem illos iudices causam dicere, qui istum absoluerunt, homines mites & misericordes, & qui turpissimos quoque ciues tamen seruare maluerint.

CCCXXXII. *Diuitis & pauperis testamenta.*

Pauper & diues amici erant. Diues testamento alium amicum omnium bonorum instituit heredem: pauperi iussit dari id quod ille sibi testamento daret. Apertæ sunt tabulæ pauperis, omnium

bonorum instituerat h redem. Petit totam diuitis hereditatem Ille qui scriptus est heres, vult dare tantum, quantum in censum habet pauper.

DECLAMATIO.

SI ad votum meum, iudices, fata cessissent, optabilius fuerat mihi, vt is de cuius bonis contendimus, esset heres meus. Ad hanc igitur petitionem inuitus, & tristis, & flens venio. Viderimus enim postea de iudiciis: interim non dubitabitur vter ex nobis illum magis amauerit. Postea iura excutiam, postea scriptum interpretabor: interim quod ad vtriusque nostrum animum pertinet, non esset inter nos quæstio, si vtrunque eodem titulo reliquisset heredem.

NARRATIO.

Habet autem hoc incommodi paupertas, quòd quoties ad amicitiam superioris accessit, affert aliquid dubitationis, fide an vtilitatibus amet. Officia aduersus se meanouerat diues, assiduum me hæsisse lateri sciebat. tenuitas mea afferebat hanc ei dubitationem, vt posset quærere an istud amicitia fecissem. Itaque cùm sciret mortem esse, quæ de animis diceret verum: testamenta, quibus omnem affectum fatemur: ita supremas tabulas ordinauit, vt aduersus me dicere vellet animo meo. Bona interim sua apud istum deposuit, dum sciri possit, quid de illo ipse sensissem. Dari mihi iussit id quod ego testamento meo darem. Si cogitationem intra angustias facultatum mearum tenuit, præter id quòd ingratus videri potest amicus, non multum eius interfuit, quid ego scripsissem. Lectæ sunt tabulæ meæ. constitit fides amicitiæ: omnium bonorum institutus heres erat. hoc plenior animus meus, quòd sine exceptione. Igitur quod ad me pertinet, aperui pectus, & conscientiam protuli: & quà rerum natura patitur, viscera penè mea in conspectu vestro sunt. Iste heres adhuc non ostendit testamentum. Sed scio non esse præsentis temporis disceptationem, vter mereatur. satis enim voluntas defuncti comprehensa tabulis est. Institutus es primo loco heres. non facio tibi istius honoris controuersiam. Quæritur hodie quid debeas mihi. Si iudicia mea aduersus amicum intra legatum stetisset, legatum à te peterem.

terem. Heredem omnium bonorum habui. hoc vt sim postulo. Vt scriptum non esset, iud. iniquum erat offerri mihi quantum habeo, tanquam is qui defunctus est, dari mihi iussterit, quantum ego illi dare possem. Ingens autem horum differentia est. id mihi dari iussit, quod ego illi meo testamento darem. Non habet in hoc interpretationem modus. quantum pensatione constet, numerari potest, & recepit comparationem. Quod reliquit, quantum fieri potest, dari voluit. eadem rei natura est. Itaque si illi pecuniam testamento meo legassem, pecuniam peterem. nec ferrem te dantem pro pecunia aliquid quod esset tantundem. Si mancipium reliquissem, mancipium deberes. nec diceres mihi, Accipe quantò istud est. Id mihi dari iussit quod ego illi darem. Quid ego autem dabam illi? hereditatem. quid peto? hereditatem. quid scripsi? bona omnia. quid vindico mihi? bona omnia. Voluit simile esse iudicium suum meo testamento: & quodammodo inuenit rationem, qua posset iudicare post mortem. Istud verò quale est quod offers? Reliquit mihi diues amicus paupertatem? Non statim de animo loquar: interim potestis permutata (vt sic dixerim) translatáque inuicem fortuna æstimare ius. Fingamus enim hoc aliquem pauperem scripsisse de diuite. Quomodo causam explicamus? Alium fecit heredem. iussit amico locupleti tantum dari, quantum ipse sibi testamento daret. Sit inuentum tale testamentum, quale est meum. num ab herede tantam pecuniam peteret, quantam ipse possideret? Non, vt opinor. nam ne possit quidem dari. Sed illud succurrit. Dari tibi iussit quod titulo testamenti dabas: dabas autem hereditatem. nihil vltra hereditatem petere debes. Atqui ius idem est, verba eadem sunt; nec cum personis lex mutata est. Nunc vt animum quoque intueamur testantis: hoccine illum voluisse existimatis? ideò inquisiuit meam fidem, ideò vitæ experimentis credere parum putauit, ideò in ipsum irrupit animum, & penitus intuendam omnibus hominibus mentem dedit, vt mihi hoc relinqueret quod habebam? dit quare aperias testamentū. est quare omnem spem tibi in posterum excidas. Sciunt propinqui mei nullum alium mihi cariorem fuisse: sciunt, si qui alij fuerunt amici, totam mentem meam deditam vni fuisse. Quid interest animi quantum sit quod totum est? Omnū

bonorum heres. quicquid habui, quicquid seruaui, quicquid longæ frugalitatis superfuit. Accessissent huic testamento subitæ opes. idem erat. Neque ego nunc diuitias peto: paupertate consueui, frugaliter viuere scio, nulla mihi grauis necessitas est. Illum illum titulum amplector omnium bonorum. Si quid inferi sentiunt, cognosce animum meum. sicut voluisti, tibi vixi, tibi moriturus sui, nulli alij in hoc pectore locus fuit. Hoc te omnium bonorum meorum heredem instituit. Post hoc testamentum dicat aliquis se mereri.

CCCXXXIII. *Pauper impensis diuitis disertus.*

PATRONVM OPTARE LICEAT. INGRATI SIT ACTIO. Adolescentem diues pauperem impensis suis in Athenas misit: rediit ille disertus. Detulit diuitem quidam reum proditionis, & optauit patronum pauperem illum, qui diuitis impensis profecerat. Egit pauper: non tenuit. Accusatur à diuite ingrati.

SERMO.

Intelligitis huic adolescenti cum summo respectu diuitis agendum. ita demum enim videbitur id quod fecit, necessitate fecisse, si de illa quereretur. Et in totum hoc seruare in omnibus controuersiis, quæ ingrati lege continentur, debebimus, vt hi qui rei sunt, in ipsa actione ingrati non sint. Rarò valde interuenient controuersiæ, in quibus hoc quæratur, an is qui ingrati reus est, acceperit beneficium. Pleraque (sicut hæc) diuertunt eò, vt quæstiones habeant, An quisquis acceperit beneficium, & non reddiderit, ingratus sit: an omnia quæcunque exigebatur, præstare debuerit: an potuerit. Gulosus figurarum ducet has species, vt hic pauper imputet diuiti, tanquam præuaricatus sit, Id autem si intellexerint iudices, vel propter hoc illum damnabunt, quòd præuaricatus: vel propter hoc, quòd hodie certè, vbi patronus non optatur, accusat illum quem vult videri præuaricatione dimissum. Ergo quod ad meum consilium pertinet, hic inuitus egit: ea quæ dicenda accepit, pertulit.

DECLAMATIO.

EST videlicet, iudices, hoc quoque in potestate fortunæ, vt in contrarium bona ipsa conuertat. Maximum me à diuite accepisse beneficium, quòd mihi consummare

studia

ſtudia contigerat, quis negauerit? cum inter maximorum mihi malorum cauſam hoc ipſum attulit, quòd videbar diſertus. Adeò vt ſi mihi exuere hanc partem perſuaſionis liceret, amputare vocem, & velut omnem vſum loquendi perdidiſſe malueram, quàm cum homine de me optimè merito iam bis conſiſterem: & prioris tamen iudicij manifeſta excuſatio erat: iuſſus loquebar. hodie quem modũ teneam actionis, quibus vocibus optimè (vt iam ſæpe dixi) de merito ſatisfaciam, reperire non poſſum. Vera ſunt enim illa quæ dixit.

NARRATIO.

Pauper ego natus, & contra facultatum rationem mearum, infelicis huius eloquentiæ ſtudioſus, huius liberalitate, huius opibus peregrina ſtudia, clariſſima exempla, otium quo plurimum ſtudiis confertur, ſum conſecutus: vtinam non vſque ad inuidiam. Nam mihi cogitanti cur integerrimum virum, optimum ciuem, calumniator ille proditionis reum fecerit, nihil ſuccurrit aliud quod ſecutus ſit, quam vt ego agerem. Habebat enim ius optandi patronum, & hanc leges dederant poteſtatem: & forſitan quærebat etiam contra abſolutionem innocentis rei hunc colorem, vt videretur ideo dimiſſus, quia ego egiſſem. Hoc ei certè non contigit. Reum offendi, non me herculè ſuperuacua aſperitate verborũ (ab hac ego enim me, quatenus fides agendi permiſerat, abſtinuiſſe animum confiteor) ſed perferenda fuerunt mandata falſa. verùm criminoſa: conficta, verum inuidiæ tamen plena. Quòd ſi quid eſſe in ratione dicendi videtur, ſi quis me infeſtam attuliſſe credit orationem, accedit hoc quoque gloriæ optimi ciuis, quòd me accuſante abſolutus eſt. Ingrati reus ſum. De prima parte cauſæ, iudices, non faciam controuerſiam, neque fas eſt. Accepi beneficium quantum maximum dare parentes liberis poſſunt. Non enim ſi fortuna infeliciſſima ad hoc officia ſtudiis meis dedit, non tamen iſta animo præſtantis æſtimanda ſunt. Accepi pecuniam, votum, ſpem futuram in poſterum vitæ, infeliciter, etiam ſi mihi hic defendendus fuiſſet. Accepi beneficium. ne illud quidem inficiabor, non reddidi. Non tamen continuò ſequitur, vt ingrati lege teneatur, qui acceptum beneficium nõdum penſauerit alioqui nemo eſt qui non calumniæ ge-

nus possit incidere. Nam vt huiusmodi omittam tempora, statim certè vt accepit beneficium accusari potest:nondum enim reddidit. Quòd si non continuò ingratus est, quia paria non fecit: superest vt illa nobis intuenda sint, an omnia præstari iis qui beneficium dederint, oporteat:an id de quo cognoscitis, præstari oportuerit: ac postremò, an potuerit. Non omnia esse præstanda etiam parentibus dico:alioqui nihil est periculosius acceptis beneficiis si in omnem nos alligant seruitutem. nam etiam scelerum, si ita videatur his qui nos meritis obligauere, afferunt necessitatem. Quapropter illa in confesso erunt, neque facturum aliquid aduersus Rempublicam ex volūtate eius à quo beneficium acceperit, eum qui acceperit: neque impium erga parentes necessitate tali futurum, neque inhonestum, neque ea quæ fieri non poterunt, præstaturum. Quod si luce ipsa, iudices, clarius est, iam intueamur an hoc quod me præstare debuisse dicit, præstari oportuerit. Fortior sic ageret. Aduocationem negare contra reum proditionis non debui. Oportebat non deesse legibus vocem, oportebat esse aliquem qui in summis reipublicæ, vt tum videbatur, periculis excuteret veritatem, Dicebatur proditor aliquis, clamabat delator, si mihi vox esset. si quid eloquentiæ natura tribuisset, iam vobis ostendissem quæ cum hoste commercia, quod discrimen totius reipublicæ, quàm hæc omnia quæ in conspectu sunt, in vltimo periculo essent. Hiccine eum qui accusari posse videbatur tacere oporteret? mihi aliter agendum est. Ego vtilitatibus publicis contrà stetissem? Ego verè hæc omnia supra me maluissem, quàm tanta merita asperiore vlla voce violare. sed necessitati quid faciam? Lex optandi patronum ius dabat:me delator optauerat. doce quid faciam? Lex optandi patronum ius dabat:me delator optauerat. doce quid faciam. Delator ius habet. contra omnem meam deprecationem publica auctoritas nititur. Conscientia mehercule facere hoc viderer:ac timuisse, ne si illi causæ vox contigisset, in medium scelera prodirent. Ego verò suscepi causam, nec timui ne vinceret. Non igitur obiicere debes mihi, in quod coactus sum. illa quę fuerunt in mea potestate si deprehendisti, ostēde: si vultus infestus, si vox incitatior, si quid vltra necessitatē? neq; ista ego imputo. Non enim poteram. neque erat aduersus

uersus innocentiam tuam ingenio locus. Itaque discessi à iudicio lætior, quàm reus ipse: & velut editis necessitate operis ad gratulationē cucurri. Nec me ei in reliquum eximo tempus, debere confiteor: da quem defendam, da pro quo loquar. Si quid aduersus illum nocentissimum delatorem inuenire possumus, impera quod vis: in quantumcunque tua ista vox est.

CCCXXXIIII. *Proditoris accusator ex defensore.*

CVM DAMNATO PRODITIONIS PATRONVS EXVLET. Affuit pro proditionis, absolutus est. ille petit ab absoluto pecuniam quam pactus erat. non dantem detulit reum proditionis. damnauit. Petitur in exilium.

DECLAMATIO.

CVM DAMNATO PRODITIONIS ET PATRONVS EXVLET. Damnatum esse proditorem certum est, & hunc fuisse patronum quo modo tamen defenditur? quo modo proditorem defendit. hoc sic persuaserat, etiam ante experimedtum, nullam esse ingenio suo malam causam. Non fui, inquit, patronus eo iudicio, quo damnatus est. Si verba legis intueri velimus, nihil hoc ad præsentem cognitionem pertinet. Satis est enim probare & illum prodirorem, & te patronum fuisse quandoque. Sed videamus quid secuta sit lex. Non mehercule tantum putem prouidisse legumlatorem, quantum aduersus te probamus, Patronum enim voluit exulare, non conscium. Illa prorsus locutus cum aduocatis videtur, Sanè suscipitis alias temerè causas, vbi priuatæ leges erunt: & ad vnius commodum pertinebunt: cùm verò de proditione agetur, diligentius intuemini: etiam si vobis nihil ipsi confitebuntur, ad hoc, si non satis momenti publica pericula habent, vestri respectu capitis, inquirite. Hoc igitur quod de lege cautum est, proditor aduocatum habuit, licet illi nihil profuerit. Nunc verò quàm necessarium ex euentu ostenditur, proditor absolutus est. Has illi artes timuerunt, hanc calliditatem aduocatorum. Constituit enim natura arma nequitiæ per quæ abducantur iudicum animi. Sed ipso, inquit, iudicio quo damnatus est, nō fui patronus. Volo interim sic agere, tanquam nullam reipub. iniuriam fecerit. Etiam num hoc satis est? aduocatus proditoris fuisti.

Fingamus igitur ampliatum fuisse iudicium, & tantùm primo iudicio patronum illum: nónne damnatio sequeretur, quòd omnino patronus fuisset? Non ergo tempus intueri debemus, sed causam, si homo idem est, si crimen idem, si lex eadem, putemus ab alio esse damnatum. Non enim proderit tibi istud quod imputas: tunc enim diceres, ignoraui: & idem me quod iudices fefellit. Nunc proditorem sciens defendisti. Nihil dico de aduocatione: testem perdidi. Tantáne lucri cupiditas? sic proditores corrumpuntur, sic prorsus homo nocentissimus cum aduocato suo locutus est, Ego quidem prodidi: sed magnam pecuniam accepi, & tibi sufficit. Quæritis, iudices, quantum promiserit petenti? non potuit proditor soluere. Ergo quantum in isto est, proditor viuit? nec & viuit tantùm, sed etiam insidiatur, & ad hoc necessitate soluẽdi vrgetur. addidisti homini nocentissimo pecuniæ necessitatem. Vnde temporum mutata conditio est? Pecuniam non accipiebas: ita nunc ille quòd punitus est, merces huius vindicata est. pecuniam non acceperat.

CCCXXXV. *Infamis in nouercam, vulneratus.*

Infamis in nouercam cum patre peregrè profectus est. cùm in latrones incidissent, fugerunt. Pater reuersus adulteros inclusos in cubiculo deprehendit: occidit vxorem: adulterum vulnerauit. is fugit. postea vulneratus filius venit. Interrogauit eum pater à quo vulneratus esset. ille à latronibus dixit. curauit eum pater, & reddidit causas mortis voluntariæ filius. CD.

DECLAMATIO.

ADVERSVS mala & iniurias fortunæ, & grauem plerisque vitam, vnum natura remediũ inuenerat, mortem. Nec quisquam potest tam crudelis legum lator fuisse, qui hominem innocentem vita puniret: cùm & hoc ipsum sit calamitatis genus, mori velle. Necessaria tamen vestra cognitio est, vt non quia istud liberum esse innocentibus non oportet, sed quia multi sunt qui sic conscientiam emittunt: & ideo adiectum est damnum sepulturæ, ne se putent pœnas effugisse. Ideo ego hanc vitam olim inuisam tam diu tuli, donec filius meus sanaretur, ne viderer aliqua conscientia mori velle. Mori volo. nihil me commisisse manife-

manifestum est. Et iam satis rationem videor reddidisse: mori volo senex, habet suos vita terminos. Dum membra sufficiunt, dum in officio vires sunt, quotam quamque partem habeo viuentis. Cùm adhuc haberem vxorem. matrimonio inutilis eram: nec mirũ si quem cõcupiuit iuniorem: occidere adulterum non potui. Non miraretur me mori velle, si quis vidisset fugientem. quàm tardè feci? felicissimus fuissem si me latrones occidissent. Accedit illud, Filium habeo: mori volo dum saluus est, dum illum relinquere superstitem possum. penè illum nuper amisi. Quid futurũ erat si non potuissem sanare? Bene, Dij, quòd leue fuit vulnus non accidet hoc mihi iterum. Ego scio in quibus cogitationibus fuerim. si in maius periculum filius meus venisset, non expectassem vos vt perirem. Nondum de aduersis loquor. hæc ipsa me ad mortem ducunt, quę ex voto contigerunt. Veniamus nunc ad querelas. Infelix sum. peregrè proficisci volui: in latrones incidi: viuere me miror. accessit dolor, à filio meo deductus sum. Non queror de ipso: omnis mihi ratio aduersus fortunam est. Interuenerunt latrones: non stetit mecum filius, cùm pro me pugnarem. fecit aliquid & ipse sceleratè: solus reuersus sum, tanquam scirem filium saluum esse. Insecuta est alia fortuna, vxorem adulteram inueni. Quid accidere grauius huic ætati potuit? velut exprobrare mihi visa est fortuna, quare vxorem post iuuenem filium duxissem. Ex eo quòd deprehendi, illud quoque colligo, diu adulteram fuisse. Paulò antè profectus eram, statim in cubiculo adulter, tanquam sciret me non reuersurum. Quantum hinc cœperim dolorem. deprehendi quod ipsos adulteros puderet. tenebris absconderunt tanquam nefas. Non est hoc ad mortem satis? adeò me laborasse iudicio, vt nescirem quã ducerem? adeò me nescisse quid in domo mea ageretur, vt non fuerim deprehensurus, nisi fugissem? Destituit me fides illa, quam speraueram fore solatium senectutis demẽs ego, cùm talem haberem vxorem, peregrè profectus sum. Abducebam mecum etiam filium. Mori volo quia vxorem meam occidi. qualemcunque licuit: scio. Sed non semper ad animum pertinent iura. Occidere adulteros lex permittit. Ego mihi sic irascor, tanquam nefas fecerim: aut si quid in hac patre consolari vultis, mori volo, quòd adulterum non occidi. Hoc tantum me dicere putatis, quòd

me non vindicaui, quòd nescio quis fuerit: & fortè perstet hic mecum, & quòd has manus euaserit, gratuletur quòd non occidi. vulneraui. ita ille & saluus est, & beneficio meo viuet. Pœnitet quòd non ab adultero cœpi: circa vxorem moratus sum, tanquam illa plus sceleris fecisset. interim fugit ille iuuenis & velox. Mori volo quòd adulterum non inuenio vnde venit? quis hominum fuit? non inueniri in ciuitate hominem vulneratum? quos ego non domi medicos adhibui? omnes illos interrogaui: num quis alius? nemo erat nisi quem latrones vulnerauerunt. Et nunc ille me deridet vbicunque, & fortasse iam sanus est. Mori volo, satis iusta moriendi causa erat, si calamitas mea hactenus stetisset. Accedit huc, quòd fortuna nostra dedit malis suspicionem. Nihil est hôc loco, fili, quòd me suspicari putes. Non habebam causam parcendi homo periturus. Ego te verò innocentem puto: ac si hoc non credis, curaui, sanaui: alioqui te & hodie occidissem. Constat tibi innocentia: sed nunquam potest constare sibi fama. vis scire quæ inimici nostri loquantur? Ira *actus me in latrones incidisse solet fieri. summum est. Sequens scio: sed nemo de hoc loqueretur, si vxorem non deprehendissem. Mirantur quòd patrem in illo periculo reliquisti ego te puto fecisse sapienter: & si crimen est istud, vtrique commune est: nam & ego fugi: non eramus pares, quid attinebat periclitari? vtrumque nostrum fecisse summo consilio puto. In latrones incidimus, & recessimus, fugimus. nemo persequutus est. Quid ergo est? ego gaudeo qui non potui aliud maius beneficium dare, quàm vt saluus esses. Sunt qui te putent pro me pugnare debuisse. Querebar paulò antè de infirmitate corporis: mihi ne mentem quidem satis constare credo. Cum conuenissem, vxorem adulteram occidissem, postea in domo viderem vulneratum, interrogaui quis te vulnerasset. Sed dignus sum morte. infamaui te adulterio. in latrones incideramus. Ego te interrogaui quis vulnerasset: non, fili, malignè: sed quo modo excidunt multa his qui expauerunt, perculsus illo metu ignorani quid facerem. Mali istud aliter accipiunt. Irascor manibus meis quòd adulterum tantùm vulnerauerim: nulla ad te pertineret infamia, si occidissem. Nunc congruere hæc inter se videntur falsò quidem: videntur tamen. ego nescio quem vulne-

vulneraui:tu vulneratus es. Non prodeſt nobis quod nouerca eſt. Hominum iniquitatem ne odio quidem defendimus. Ego te nunc ſi non curaſſem, viderer filium occidiſſe. Hanc ego infamiam ferre non poſſum:tua aliqua ratio eſt: tibi longa vita ſupereſt, poteris approbare innocentiam, cùm duxeris vxorem, cùm fidem illi maritalem præſtiteris, cùm totius te vitæ grauitas reſoluet. Ego enim ſi nolo mori, moriar antequam adulterum inueniam. Vis adiiciam ad hoc cauſas moriendi? iraſcor tibi, neſcio quem illum inuenire non potes. Debet iſtud ignoſci meæ ſenectuti:tu nec quæſiſti.

CCCXXXVI. *Ager communis, & noua tabula.*

Pactus cum fratre maiore vt agrum communem paternum ille ſuſciperet, & omni æri alieno ſatisfaceret: tabularum nouarum lege lata partem agri petit. ille C.D.

DECLAMATIO.

AGER, quem communem nobis eſſe dico, patris noſtri fuit. Is duos liberos reliquit. æquum vtrique ius, eadem vtrique onera æris alieni. mihi (vt nunc eſt) nihil. Ceſſiſti, inquit, mihi. Si hoc ſine vlla cõuentione feciſſem, ſi nulli opponi huic tuæ voci poſſet exceptio, dicerẽ: Circunſcripſiſti fratrem, nec difficile fuit, minorem. Quòd ſi nulla vi coactus, nullis inſidiis, quod nobis ſolum pater reliquerat, tibi vni conceſſi, debes referre animo gratiam, vt hoc fratri benediceretur: ſed quatenus exuis nomen iſtud, & nos ad ius ſolum vocas, ſub conditione ceſſi. ſic enim tanquam alieni loquamur. Stat i voce mea fit æquum conuentione pactorũ. Quod quale fuit? vt agrũ poſſideres. Ita, vt opinor. vt æs alienum quod patris tui fuit, ſolueres. Nullam igitur huius agri habuiſti adhuc propriam poſſeſſionem. Quia quæcunque ſub conditione traduntur, ita demum fieri poſſunt propria ac peculiaria, ſi conditio conſummata eſt. Fuit igitur vſque ad tabulas nouas communis nobis ager. Et vt facilius appareat, fingamus te æs alienum noluiſſe ſoluere, egiſſe pacti huius pœnitentiam? num dubium eſt quin ego venturus optimo iure in hanc fuerim poſſeſſionem? non quæritur, vt opinor. Nam etiam ſi hoc inter nos conuenerat, vt tu æs alienum patris ſolue-

res,cogere ego tamen te non poteram, vna solutio erat pacti inter nos facti, vt rursus omnia communia essent, id est, vt & agrum possideremus, & æs alienum duo solueremus. Ergo conuenit vt ager tuus ita esset, si æs alienum solueres. Non soluisti. quo iure vindicare potes eam rem, cuius pretium non dedisti? Ideo, inquit, non solui æs alienum, quia nouæ tabulæ interuenerunt. Equidem querebar quòd non soluisti: cæterum nihil mea interest, qua causa non solueris, cùm agrum ita demum habere potueris, si soluisses. Siue istud tua voluntate factum est, siue liberalitate creditorum, siue (vt manifestum est) publica necessitate, non soluisti. Quid si hæ tabulæ nouæ tam mihi factæ sunt quàm tibi? nam (vt paulò ante dicebam) communem agrum constat fuisse. Pater noster contraxerat eum multis: non erubesco. non tetinendum agrum habebamus. Habes. namque ego hoc ipso quòd tibi cessi, dominum egi. Igitur cum essemus heredes patris nostri, debuimus ambo. Id sic colligo. Finge esse aliquem ex creditoribus petitorem: nunquid petere à te totam summam potest? minimè, vt opinor. Duos enim pater noster filios reliquit: & necesse est sicut bona, ita onera quoque esse communia. Partem ergo tu debuisti, partem ego: quo efficiebatur, vt partem solueres. Faciamus hoc manifestius. Finge esse aliquem ex creditoribus, qui partem crediti sui à me petat: quid respondere possum? agrum fratri dedi: cùm fratre meo conuenit mihi, vt ille solueret. Num dubium est quin dicturus fuit creditor, Partem tu debes mihi: patri tuo credidi, cuius ex parte dimidia heres es. Anno possum à te petere, semissem petere non possum? Ergo etiam si côuentione æs alienum transferebatur à te, iure tamen & veritate erat & meum. Igitur tabulæ nouæ factæ tam me debito omni liberauerunt, quàm te, id enim remiserût, quod ex parte à me peti poterat, ex parte à te. Sed animus tamen is fuit pacti huius, vt totum æs alienum meum fieret. Spectemus ergo totum animum: neque enim ego negauerim id intuitos esse nos, & ita cogitasse vt omne æs alienum tu solueres. Num alioqui dubium est, aut deduci omnino in controuersiam potest? An ego tibi parte agri mei cessurus non fuerim, nisi si quod pretium soluturus videreris? Quin si vlla spes mihi nouarum tabularû & huius necessarij in ciuitate nostra remedij fuisset, recepturus fuerim,

id

id quod retineo. Ergo siue ius spectas, commune æs alienum fuit; & tabulæ nouæ vtrique posuerunt, & dum non totam aliter possessionem habere debes, quàm si æs alienum solueris. siue animum spectas, is vtriusque fuit, vt tu venditione agri æs alienum solueres: ego æstimaram me onere à te liberari, cui agrum dabam. nunc id quod tu mihi præstaturus eras, Respub. præstat.

SERMO.

Summæ partes sunt æquitatis.

DECLAMATIO.

Pater nobis idem fuit, eadem onera nobis, eadem bona reliquit. cur tu locuples es? Apud te ager totus, pro quo nihil impendisti, nihil numerasti. ego nudus, ego egenus. Erat hoc tolerabile, cùm viderer in hoc tecum potitus. Aufers mihi ciuitatis beneficium, & me sic relinquis, tanquam pater præter æs alienum nihil reliquerit. Tum quoque inuitus feci: ætatis meæ infirmitati consului. Si hereditate ager iste venisset: inhumanè cum fratre non partiretis. Non tantùm sanguinis nos iura coniungunt: aliquid & ipsa necessitas, aliquid & ipsa societas.

CCCXXXVIII. *Seditio populi & exercitus.*

QVI CAVSAS IN SENATV VOLVNTARIAE MORTIS NON APPROBAVERIT INSEPVLTVS ABIICIATVR. Pauper & diues inimici. vtrique domus & vxor & liberi. Dux creatus bello diues, cùm bis acie victus esset, processit pauper, qui & disertus erat, & dixit prodi Rempub. à diuite. Impetus in domo diuitis factus est à populo, & domus incensa, & interfecti liberi cum vxore. Vicit tertia acie diues, & in potestatem hostes redegit. Exercitus diuitis domum pauperis incendit, & vxorem & liberos interfecit. Vult mori pauper ratione in senatu reddita. Diues CD.

SERMO.

QVOTIENS *hoc genus materiæ diuidam, necesse habeo id dicere quod iam sæpe dixi, me nullam voluntatem cuiusquam contra themata intelligere. Fortasse erunt aliqui qui existiment à paupere id solùm quæri, vt inuidiam diuiti faciat: quòd illi contingere etiam citra mortis propositum potest. Hic ergo pauper*

apud me mori vult: agere debet vt moriatur; Quid ergo est? non aliter inuidiam diuiti faciet maximam. Prima quæstio illa est: an causæ mortis ideo tantùm sint approbandæ, ne turpes pateant.

DECLAMATIO.

Mori volo. Nullam tam inhumanam quisquam crediderit esse legem, vt hominem innocentem & inuitum detineat in luce. Sed ita scripta lex est, vt pœnam mortis constituat, Insepultus abiiciatur is, qui non approbauerit causas. Irascitur ergo lex ei, qui non approbatis Senatui causis perierit: quæ profectò non hæc existimauit, quenquam mori velle sine causa. Sed cùm duplex genus causarum sit, alterum ex iniuria fortunæ, alterum ex mala conscientia, hoc ipsum voluit approbari Senatui, causas non esse deformes. Graues enim esse manifestum est, cùm homo mori velit. ita Senatui non de hoc cognoscendum est, hæ graues causæ mortis, an non. graues enim imputat ille qui mori vult. hoc satis est. Sed de eo cognoscitur, turpes sint causæ, an ex iniuria (vt dixi) fortunæ proficiscantur. Aliquis metu iudicij mori vult? dignus est qui insepultus abiiciatur. Aliquis conscientia turpis alicuius flagitij admissi, priusquàm prodatur mori vult? dignus est qui insepultus abiiciatur. Aduersus hunc scripta lex est: hac cauetur de hoc. Cæterùm quidem tu ei, qui tot lenocinia hæc constituta vitæ contempserit, qui non detineatur his voluptatibus, dices, Non habes graues causas moriendi? Respondebit, Odi vitam, relinquere volo. tu me nocentem probes oportet, ne sepeliri debeam. Si tamen de hoc quoque quærendum est, an graues causæ sint, videamus. Perdidi domum fortuito incendio. quomodocunque? tantùm domum perdidi. ecquid possum videri iustas habere causas moriendi. Penates illos, in quibus natus sum, qui mihi quotidiana imagine adhuc versantur ante oculos illos penates in quibus sacri aliquid esse credidimus, amisi. Hospes in ciuitate victurus sum. perdidi liberos. quomodocunque? tantùm liberos. Ecquid iusta causa mortis est orbitas? & orbitas non simplex, nec tãtum geminata: verumetiam in vnum tempus collata. Afferant aliquid fortasse solatij mala diuisa, & sicut onera facilius subeas, si partiaris, ita hoc graues causas alleuare possis si non ingruant, ac semel

mel veniant. Vno tempore plures liberos, quid si & coniugem, quod si per se graue est, & quòd liberos amisi, & eodem tempore amisi, erant satis graues causæ. Adiice nunc hæc omnia simul amisi, & omnia hæc initiña amisi. Exercitus me expugnauit, sicut vrbem hostis: & hæc ipsa causa satis iusta erat voluntatis meæ. Odit me exercitus pars populi fortissima, pars populi optimè de Repub. merita: illi milites victores, illi hostium spolia referentes non me occiderunt, sed liberos meos, coniugem meam. Puta illos his ætatibus hostium pepercisse. Illa modò victa ciuitas nihil quod ad fœminas pertinet passa est præter captiuitatem. Domum meam incendit: stant illæ quas vicimus. Illud tamen inter omnia grauissimum est. cum hæc fecerint, existimant se iure fecisse. Omnia, inquit, hæc & ego passus sum. Scio quo pertineat, vt videar ego meritò passus. est & hæc causa moriendi si tantum peccaui, si eò me deduxit error, vt filios meos occiderem, confitendum est de hac grauissima calamitate domum meam incendit exercitus, populus non defendit. Omnia tamen eadem & ego passus sum. Possum dicere hoc tantum, ferre potius potes gratulor animo tuo. Sed nimirum quidem est, quòd tu ferre potius potes, locuples es. Quid horum quæ perdidisti magnopere desideras? domum opinor (hinc enim incipiam) perdidisti: infelix non habebis tectum quod subeas? in publico tibi manendum est, & sub cælo. Fortasse etiam contulerint ista detrimenta delitiis tuis. nouimus animos vestros, nouimus fastidia. Si non esset incensa domus, subinde diruere, subinde mutare vos iuuat, & aliquid scilicet experimentis adiicere. Domum perdidisti: grauis iniuria fortunæ, nouam habitare. Sed vxorem perdidisti. ne in hac quidem tibi multum desiderij est. Quomodo enim vos diuites, recipitis matrimonia? recipitis. aliç vos rapiunt voluptates, illa ministeria, illi imitati fœminas pueri: inde fit vt ne liberos quidem ametis. Ergo te possunt multa hortari. præterea subeunt solatia: & vxorem tibi inuenire facile est, & liberos tibi alios educare facile est. non relinquũt dolori locum tot circunfusæ voluptates. Ego hæc omnia passus sum pauper: si dicerem, Pauper domum perdidi: exutus tamen omni censu viderer. Quomodo enim illa apud me remanserat? quia paterna erat. Pauper liberos perdidi, pauper vxorem perdidi: solus relictus sum, solus

destitutus sum. Inimicum diuitem habeo. adhuc odia illa quæ contra me quotidie acuit, fortius sustinebam spe liberorum. Iam mihi iuuenes erant, iam patrem tuebantur: etiam si quando me æmulatio nostra in foro fatigauerat, erat quæ exciperet coniunx. Si in hoc consisteret tota lis, an mihi graue esset viuere, vel vno argumento probare poteram. Inimicus me vult viuere. hanc vnam adhuc destinat odiis suis vltionem. Cur enim dicere aliquid ausus sum? cur mihi suspectum fuit quòd fortissimi milites vincerentur? cur indignatus sum eorum bis terga cæsa, qui poterant etiam bis victi tamen vincere? Intelligo auersis auribus accipi hanc partem orationis. vicit enim, & bene etiam meritus de republica habetur. Et hoc inter causas mortis est.

CCCXXXVIII. *Lis de filio expositoris, & repudiatæ.*

Quidam repudiata vxore ex qua iuuenem filium habebat, aut videbatur habere, duxit aliam. Frequenter iurgia erant inter priuignum & nouercam. Quodam tempore asserere cœpit iuuenem pauper quidam, & dicere suum filium. is qui pater videbatur, torsit nutricem: illa primis tormentis domini esse filium dixit. Iterum torta, dixit expositum esse ab illo qui asserit: & inter hæc mortua est. Cedit illo pater iuuenem repudiat, vindicat sibi.

DE PROOEMIO ET EPILOGO.

SERMO.

Prooemium propriam formam, propriam legem, proprium modum habet. neque narrationis forma cadit in prooemium, neque locorum. Vni parti declamationis solet esse simile epilogo: ideo autem simile, quòd vtraque res frequenter extra quæstionem est. Nam & prooemium rem præcedit, & epilogus finita re dicitur. Præterea vtraque res idem vult efficere, conciliare sibi iudicem. Hoc differunt. Prooemia præstare debent, vt intentum iudicem faciant: hæc pars oneris epilogo remittitur. dixit enim, præcedere interim solet epilogum, quo memoria iudicis renouetur. Ita prima parte efficimus, vt omnia audiat iudex: summa parte efficimus, vt meminerit eorum quæ audierit. Epilogus deinde inclinationem animi in se præstare debet. Hoc illi cum prooemio commune est, plus miserationis, & plus libertatis habet pars summa. Nam prooemium cùm precari debeat iudicem, fatigare non debet: nec epilogus quidem nam & illud verissimum est, Lacrymas celerrimè ina-

me inarescere. Procœmia ex personis ducenda erunt, aut nostris, aduersariorum, aut ipsorum interim iudicum. Nostris, ad conciliandum fauorem: aduersariorum, ad odium iudici faciendum eorum, contra quos dicimus. Iudicum persona rarò incidunt in scholasticas materias, in foro frequenter. Nonnunquam etiam de rebus permittitur dicere nobis, illa ratione, quia scholastica controuersia complectitur quicquid in foro fieri potest. In foro procœmium aliquando ducitur ex rebus: si iam singula actiones proposita sint, iam causam iudex nouerit. Quid ergo iure facimus istud quo illud etiam, vt narremus in iisdem declamationibus, & contradictiones ponamus etiam à petitore? Quod iam in foro non secundum meum consilium fiet. is qui primo loco dicet, & ponet causam, contradictionem ipse non sumet, nisi si quæ testationes præcesserint partis aduersa, vt excepta fuerint. In summa, nunquam erit contradictionis loco sumendum, quod aduersarius dicturus fuerit, sed quod dixerit. Non est lis huic mulieri hodie cum marito suo. Neque enim iudicium constitui potest inter eum qui cedit, eámque quæ sibi asserit. Adolescens asseritur à paupere patre, ille cedit, mater non cedit.

DECLAMATIO.

ETIAM si lis huic mulieri, cui adsum, iud. esset contra pauperem istum, infirmo loco pars nostra & dignior auxilio videretur: quia & per se imbecilla res est fœmina, & affert infirmitati naturali non leue pondus, quòd vidua est. Huic etiam proprium illud accedit, quòd in solitudinem conuersa sunt, quæ præsidia fuerunt. Hęc enim quanuis maritum habere desiisset, atque esset ea domo, in qua virgo nupserat, pulsa non sine auxilio tamen videri poterat, cùm haberet filium iuuenem. Cùm verò hoc ipsum deducatur in litem, & hoc tempore nihil matri pręter sollicitudinem ex diuersis videtis subselliis, litigare: altior gratia premit. Esset quippe hæc mater in lite vtcunque felicior, si maritus eius contentus esset filio cessisse: nunc adiecit testimonio autoritatem, & infelicissimam nutricem, quam bis torsit, quia verum dicebat, aduersum nos mori coegit. Cuius si vos auctoritas, iudices, mouet illud vnum in prima parte causæ dixisse contentus sum, vocem eius ab vtraque parte recitari. Quòd si vindicari filium mallet, satis eum vel sola expositio causæ tueretur. Fuit enim aliquan-

do cupidus liberorum, & propter hoc duxit vxorem, & ad spem statim futuri partus gratulatus est: & natum educauit, & in adolescentiam (quod satis est) sine vlla dubitatione perduxit. Libentius in grauissima mariti iniuria, iudices, inueharr in nouercam. Scio enim quid vellet sibi, cum in domum senis iam & matrimonio occupatam, & in qua iuuenis filius erat, irrupisset: scit hæc posse vacuari. Nolite quærere quo consilio, qua ratione fecerit sola est. Odia statim aduersus adolescentem, nec hæc occulta aut dissimulata saltem sed iurgia. Quod ipsum mehercule pro summa probatione esse, iudices, potest: hunc iuuenem sic oderat tanquam nouerca. Nec huic libertas ex fiducia deerat, nec inueniri poterat vllum crimen in vita, quo abdicaretur. inuentum est nouum exheredandi genus. Vilissimum istud caput, & in quamcunque litem precio vile, testimonium aduersus se primum tulit, exposuisse se dixit: videlicet ne istum esse malum patrem puderet. Testor De s, testor vestram iudices, religionem: non satis putauit iste ipse, qui expellere filium volebat, quasi aliquid sui credidisset, infelicissimam nutricem (nam illam quoque oderat) omni crudelitatis genere lacerauit. Quæritis qua causa? scietis cum iterum torquebit. Fatigauerant prima tormenta, & in voce vna manserat fides: exprobrauerat isti sanguinem suum. reuocatus est tortor, repetiti sunt cruciatus. Manifestum est infelicissimæ fœminæ factum, futurum vt tandiu torqueretur, quandiu idem dixisset. Ego tamen illi non irascor: dum aliquid virium dum aliquid animi fuit, perseuerauit: non est in mendacium coacta, nisi moriens. Victor his tormentis nihil aliud quærendum putauit, nihil dubitauit. In tormenta (vt parcissimè dixerim) paria non vindico. Sed rogo vt hoc velitis pertinere tantum ad ipsius causam. Filium matri vindico, contra eum qui asserere cœpit nuper. Ante omnia intelligitis, iudices nullum onus probationis ad me pertinere. Iuuenem, de quo agitur, cum hoc homine inuentum per tot annos, qui ad robustam vsque ætatem perducere eum, de quo litigamus potuerunt, nunquam dubitatur. Dicam nunc ego illa quæ leuiora sunt. Nupsit & concipere potuit: immò nisi concepisset, non credidisset illi maritus. Totum igitur onus redundat ad diuersam partem. Aduersarius multa probare necesse habet, habuisse se vxorem, concepisse vxo-

rem

rem suam, peperisse matrem, peperisse eo tempore quod ad ætatem eius, de quo litigamus, congruat: peperisse, exposuisse, vixisse expositum: ab hoc, à quo repetit, esse sublatum, & contra subiectum: ab hac quod præcedit, aut sterilis fuerit, aut id quod pepererat, amisisse. Sterilem fuisse non dices, credidit maritus amisisse. non est satis dicere, probandum est. Hæc exigeremus in causa, iudices, si de mancipio, si de pecunia. Filium matri eripere conaris, & partem viscerum auellis: & contra maternos gemitus, contentus es alterius parentis negligentia. Quid causæ, inquit, habeo cur asserio alienum? Vt nondum reddam rationem qua litiges, quod proposuisti dicere, illud est. Nam si tibi causa adserendi alienum filium non est: nec huic quidem retinendi. quinimò facilius est istud pauperi fingere. Quid enim fortunæ tuæ interest, an heredem habeas? sed reddemus postea rationem, qua fingas: interim instrumentum excutere causæ tuæ volo. Testimonio, inquit, nitor eius, quem tu patrem dicis. Putemus istud esse testimonium vnus est, iratus est, alterius maritus est. Vnus est cum dico, succurrant vobis Catones & Scipiones, & tot clarissima ciuitatis nostrę nomina. Cùm dico iratus est, succurrat vobis quicquid non experimentorum in ciuitate sed in scenis fabularum est, quàm multa fecerit hic affectus, quàm multos transuersos velut tempestate quadam egerit. Cùm dico alterius maritus est, duo simul dico, & habet causam cur nocere huic velit quam repudiauit: & habet causam cur pręstare ei velit quam duxit. Hæc dicerem si istud testimonium esset illius. testis tuus quid dicit? scire se aliquid. Sequitur vt interrogem vnde? ex nutrice illa. nutricis ergo testimoniũ est, non testis qui credit. Dimittamus in præsentia maritum, reducamus illũ loco suo. De nutrice dicamus. Si ab initio mẽtita esset id quod aduersus hunc dicere audeo, magis auderem aduersus nutricem dicere, sola est. Nunc diuersæ quæstiones, duæ videamus vtram verum dixisse credibilius sit. Torta, tuũ esse filium dixit. Volo adiicere tormentis auctoritatem: Anus torta, vna quæstio aduersus hunc sexum aduersus hãc ætatem non sufficit. Sufficientes iam per se distendis artus, lacerasq; verberibus iam non cohærentem cutem: & hoc dicis, Mentiris. Tandiu potest mentiri contra tuam voluntatem? etiam cum robustissimi torquentur, etiã cum animos

aspertimus dolor tentat, plurimum tamen interest quid responderi sibi velit, qui torquet. Dura non dico contra ignem, non dico contra flagella, contra hactenus veritatis inquisitio est, qua victum te speras, si verum dixerit. Cùm verò repetas tormenta, cùm reducas carnificem, quid aliud dicis quàm illud, Torque donec mentiatur? Magna, herculè, tibi contigit magna victoria: prædomuisti mulierem anum: expressa vox est iam fugientis animæ. Miserere non est tuus. Iam parce: verum dixisti. Hic iam credo tortor admonitus, instaret perseueraretque, eámque adhiberet artem quæstioni, vt moreretur mulier, dum hoc dicit, dum tu victor & hilaris aduersario tuo quid egeris, nuntias. Rogo cùm mulier eadem in tormentis diuersa dixerit, non est manifestum id te maluisse quod credidisti? Cui non mortalium patet totus hic animus? quis non videt artes nouercales, & pactum infelicis senis? miserebor enim, etiam si nocet necessitate. Quæritis quo cedat animo? quo matrem filij adolescentis domo expulit, quo longam matrimonij concordiam, nullo maledicto, nulla suspicione dissoluit: quo adhuc in torum vxoris prioris vestigio calente: adducta est noua nupta: quo ne hoc quidem præstitit filio suo, vt vinceretur. Alia est videlicet horum ratio, quos breuis transitùs voluptatis fecit parentes, quos liberis suis extrà positæ voluptates conciliant. aliter amant quæ pepererint, quæ memoriam decem mensium, quæ tot periculorum, tot sollicitudinum recordationes ad vos, iudices, affert. Numerate huius adolescentis annos, breue nimium videatur; numerate omnes dies, singula temporum momenta: tamdiu mater testimonium dicit? Nulla potest esse tam longa simulatio. Si leges finant, permittatísque vos, se torqueri volet, se imponi ignibus se verberibus lacerari postulet. Quid agis mulier? temerè facis: fœmina es, & anus. prima forsitan tormenta sustineas, vincet dolor, & ad suprema deficies. O admirabilem, iudices, vocem! Torqueat, inquit, modò mater sim. Aliud est nutrix, & ancilla, & torquente domino. Age, cùm in hac voce supremum posueris spiritum cui iuuenem reddituri sumus? Veléśne illum ad hunc patrem reuerti, & ad illam nouercam!

CCCXXXIX.

CCCXXXIX. *Rogatio Demosthenis.*

Rogationem fert Demosthenes, ne illi qui apud Chæronem capti erant à Philippo, & gratis remissi, consiliis publicis intersint. C. D.

DECLAMATIO.

PRIVSQVAM causas rogationis meæ persequar, Athenienses, succurrit mihi laudare vos, & adcognoscere. Post aduersum prælium (quod quidem ipsi qui rebus Philippi fauent, dolore ac rumoribus in maius extollunt) non pacem petiistis, non de conditionibus vllis cum hoste tractastis: ipsos etiam repetendo captiuos, hoc ostendistis curam esse vobis vt bellum geri posset. Id cùm fecistis pro maiorum vestrorum opinione atque laude, seruatáque vsque ad hoc tempus gloria ciuitatis, tum etiam (vt arbitror) ratione quadam, quòd nos victos, non tam virtute hostis, quàm eorum qui pugnare noluissent timore, existimabatis. Quamlibet igitur obliquis actionibus pars diuersa, dum tueri mille istos captiuos videtur pacem suadeat: animum virtutémque ciuitatis debilitare conetur: ego loquor apud eos qui non defecerunt. Sed multa me dicturum propter quod approbari possit rogatio mea, oratoriis artibus impedire pars diuersa conatur. Negat enim rogationem contra leges accipiendam, negat aduersus singulos: quorum ego vtrunque confiteor. Verùm neque aduersus leges esse existimo, quicquid pro opinione ac pro dignitate ciuitatis patimur, & cui nulla lex scripta ex contrario extat. Nam si quod est ius quo contineatur hoc, vt mali & iam turpes ciues vtique consiliis publicis intersint, videor fortasse hanc rogationem contra leges scripsisse. Si verò nihil est quod ex contrario coeat, non potest videri hoc aduersus id scriptum esse, quod non obstat. Illud verò aliquantò minus existimare possum, aduersus singulos scripsisse legem, cum certè mille sint de quibus agitur. Quanquam rationem etiam, propter quod non liceat rogationem contra singulos ferre, illam video. Quòd peccata singulorum videantur habere leges suas. Homicidium fecit aliquis, sacrilegium, iniuriam, cæteraque his similia: suo iure punitur. Cùm verò mille semel capiendos se alligandósque hosti præbuerint: hæc (vt opinor) super-

sunt, vt aut nulla castigatione dignam rem, qui contrà dicunt, putent: aut si castiganda sit, ostendant legem qua castigari possit: aut si non ostendunt, nihil aliud quam rogationem superesse fateantur. Primùm igitur hoc apud vos, Athenienses, dixisse contentus sum, Æquissimum quidem ac iustissimum esse, vt populo detur summa rerum potestas: consilium tamen non vtique turba, neque tumultu, neque angustiis eorum qui consulantur, constare. Vtinam quidem fieri posset, vt ex vniuerso populo reiicere, ac seligere liceret eos qui parum prudentes, parum digni consiliis publicis viderentur. Sed quoniam istud deprehendi nisi experimentis non potest, de his demum rogationem fero, qui experti sunt. Atqui si hoc apud vos non tale constitutum est, esse aliquos qui consiliis publicis interesse non debeant: iam multò facilius ac pronius erit, vt doceam hos esse, qui etiam si vtiles consiliis futuri essent, indigni tamen propter dedecus proximæ militiæ. Ac mihi in hæc diuidenda videtur istius orationis, vt pars ad ipsos de quibus loquor spectet, pars ad vniuersam rempublicam. Aduersus istos hoc dixisse contentus sum, Bellum aduersus Philippum suscepimus pro libertate totius Græciæ, pro salute communi. Nam etiam si in præsentia amicam ciuitatem, nobiscum olim coniunctam tueri videbamur, euentus tamen belli ad omnes pertinebat. & hoc nobis, Athenienses, vetus atque à maioribus traditum est, pro vniuersa Græcia stare. Sic contra Persas semel iterúmque pugnauimus, ac priuatis viribus defendimus publicam salutem. Iam igitur ex hoc apparet profectò vobis, nunquam maiore animo, nunquam concitatiore spiritu fuisse pugnandum. Non enim nobis cum hoste Græciæ aliquo res erat, vbi quanquam victi, leges tamen similes, linguámque certè eandem pateremur: sed cum homine barbaro, cum homine crudeli, cum homine infesto. Quanquam quid necesse est ista diutius dicere? pugnare enim placuit & placet. In hoc igitur prælio, quod, vt dixi, pro vniuersa Græcia susceperamus: nondum dico quantum nocuerit istorum timor: interim cuius propositi fuerit animus attendite. Longè felicissimum in bellis est vincere: fortissimum, si victoria non detur pro causa mori. est tamen tertium aliquod inter dedecora: in patriam certè redire, & si vincere non detur effugere. Potest enim credi

qui

qui hoc fecit, ad secundam se aciem seruasse, & victum aduersis animum reposuisse. Illi verò qui se inter virtutem hosti dedit, qui abiectis armis parata in vincula præbuit manus, quam tandem nobis spem in posterum facit? Atque ego, Athenienses, eo tempore, quo recipi istos placebat, contradicturus fui: nisi quòd poterat honestum ex his receptis exemplum fieri. Sunt igitur digni pœna aliqua, sunt ignominia, si hoc tantùm ad ipsos referatur. Sed redeo ad publicam vtilitatem. Nihil esse quo magis disciplina militaris confirmari posset, Athenienses, quam exemplum aduersus indignos, nemo dubitauit. Quæ enim spes in bellis in milite nostro residua est si nihil potius fuerit quàm capi? Certum habeo nunc istos malè sentire de his, qui in acie ceciderunt.

CCCXL. *Nouitius prætextatus.*

QVI VOLVNTATE DOMINI IN LIBERTATE FVERIT, LIBER SIT. Mango nouitium puerum per publica rostra iecit prætextatum dicitur ille liber.

DECLAMATIO.

QVI VOLVNTATE DOMINI IN LIBERTATE FVERIT, LIBER SIT. Quærendum est nobis quid sit in libertate esse. voluntate domini est in libertate, quo volente liber est. nos finimus ita, voluntate domini in libertate est, quòd ius libertatis vsurpauit domino volente. Id primùm scripto ipso colligemus. Non enim difficile fuit ei, qui hanc legem componebat, id scribere: QVI VOLVNTATE DOMINI LIBER FVIT. Nunc hoc scribendo, QVI IN LIBERTATE FVERIT, satis ostendit aliud esse, in libertate esse aliud liberum esse. Excutiamus etiam causas legis huius. Indignum putauit legumlator eum, qui in fortuna aliqua reipublicæ, qui in numero ciuitatis fuisset, redigere in seruitutem. Sed hoc quoniam sibi nequitia interim afferebat, adiecit, vt hi liberi essent, qui in libertate VOLVNTATE DOMINI fuissent. vis scire quantò aliud sit in libertate esse; aliud liberũ esse? Eum qui in libertate fuerit, iubet lex liberum esse. Tanta rerum differẽtia est in causis libertatis. In libertate est igitur quisquis caret forma seruitutis. id iud. ex hac ipsa lege manifestũ est. Nõ enim legũlator putauit etiã eos, qui à dominis fuga abessent, esse in libertate

quod colligo scripto eius, QVI VOLVNTATE DOMINI IN LIBERTATE FVERIT. Apparet aliquos & non voluntate domini in libertate esse. quod si verum est potest in libertate esse, etiam qui liber non est. Nihil ergo prodest tibi, cùm dicis, liberum eum non fuisse. Non enim quæritur, an voluntate tua liber fuerit: sed an voluntate tua in libertate fuerit. Si voluntate tua liber non fuisset, quid nos postularemus? Depulsus hac pugna, transcendit eò, vt neget liberum tunc saltem fuisse. Quomodo igitur colligemus eum qui in libertate est, quibus argumentis colligemus esse in libertate? Signauit aliquis tanquam liber. si id voluntate domini fecerit, etiam si maximè illum seruum esse dominus voluit eo tempore, manifestum erit in libertate. sic quisquis aliquid pro libero facit. Atqui hic puer non tantùm pro libero, sed etiam pro ingenuo est, prætextatus fuit. Si talem illum ad iudices perduxissem, hoc insigne non tantùm libertatis modò, sed etiam dignitatis esset, equidem paues ne scelus feceris. Et alius fortasse tantum vsurpauerit libertatem, hic & approbauit. Quibus? Publicanis hominibus (vt parcissimè dicam) diligentissimis. In summa velim ostendere totum tuum comitatum, quis habitus seruorum fuit. Ego tamen, inquit, non ea voluntate feci vt hic liber esset, sed ea vt publica non solueret. Sępius eadem dicenda sunt: etiam gratulamur, si inuito te liber est. Liberum esse noluisti, sed in libertate esse voluisti, nihil interest qua causa hoc feceris: id est (vt propius ad verba legis accedam) nihil interest qua causa in libertate esse eum volueris. Verum ista causa, quam prætendis, digna pœna est. Circumscribere vectigalia populi Romani voluisti, specie prætextati imponere publicano voluisti. Postmodum dicam, quãtum, interfit huius pueri: interim dicam tua quid interest? quod petieras non contigit tibi, non fefellisti.

SERMO.

Hæc circa ius: illa iam circa æquitatem.

DECLAMATIO.

Quæ passurus est hic puer domino redditus, sine dubio nouimus, istam negotiationem, & frequentissima in foro videmus iudicia talium iniuriarum. Fortasse etiam natus

est

est ingenuus: fortasse rapto ex aliquo littore prætextam fortuna reddidit. Illud est tamen quod nos magis confundat videtur mangoni puer preciosus: timuit ne magno æstimaretur. Ista species in quacunque seruitute miserabilis foret. Rogamus vos, iudicetis quam multa facere possit aduersus puerum mango iratus. aut illi fortasse precium, excisa virilitate producet: aut ob infelicis contumeliæ annos venibit in aliquod lupanar. Res est nobis cum homine qui non erubescit: nihil reseruat: etiam periculose auarus est. quos cultus accipiet, qui prætextam habuit? Ego vobis allego etiam ipsum illud sacrum prætextarum, quo sacerdotes velantur, quo magistratus: quo infirmitatem pueritiæ sacram facimus, ac venerabilem.

CCCXLI. *Res furtiua improfessa apud publicanos.*

QVOD QVIS PER PVBLICANOS IMPROFESSVM TRANSTVLERIT, COMMISSVM SIT. Quidam rem furtiuam transtulit per publicanos, non professus est: deprehensa res est. Publicani cum domino contendunt. illi tanquam commissam rem vendicant: ille tanquam suam.

DECLAMATIO.

REM non professam apud nos tenemus. Hoc ius quale sit postea videbimus. Quod quis professus non est apud publicanos, pro commisso tenetur. Ea res de qua iudicatis, in professionem non venit: omni iure conditionis nostra est. Mea est, inquit. Nihil istud contra ius nostrum est alioqui nemo non hoc de re non professa dicere possit, Mea est: & is qui transtulit, alienam rem transtulit. Ante omnia. nulla lege comprehensum est, vt alienam rem non profiteri liceret: alioqui publicum euersum est, leges permutandæ sunt vt transferantur aliena: an furtum profiteri debuit? At iniquum est meam pœnam esse, cùm ille peccauerit. Iterum dicam, Si quid iniqui habet lex nostra, postea viderimus: interim lex est. non aduersus homines, sed aduersus rem scripta est. Si ius accepissemus aliquod ab eo qui non transtulisset, exigendi: sic quoque sine dubio esset nostra causa melior: sed tamen videretur de re ipsa esse contentio. Nunc lex continet, rem tenemus quæ translata est, vt professa non est: quid intereſt quis profeſ-

sus non sit?nobis res dedita est,hæc de iure. Sed ius ipsum iniquum est. Aliò me vocas,de alio quereris. Dic istud Reipublicæ,dic Senatui,dic magistratui ærarium P.R. vectigalibus iniquis repletur, & spoliatur prouinciæ, & sublatum commercium est. Nos conduximus id quod locabatur.Sed Respublica quoque,cum qua queri poteris, habet quod respondeat.Primum illud, Necessaria esse vectigalia ciuitati:exercitus stipendium accipiunt:bella quotidie geruntur aduersus barbaras & bellicosissimas gentes: defendimus ripas,& flumina,& littora.huc adiice & illud, templa extruuntur:multum impendiorum sacra ducunt aliquid ad spectacula opus est vectigalibus.Inter vectigalia porrò quid æquius inueniri potest, & sine maiore hominum querela?quantò illud iniustius videri potest,quo partem hereditatis sibi vindicat?At plurimum in hoc vectigal confert negotiatio.quicquid est,de futuro lucro est. Præter id quod non potest videri iniquum, ad quod acceditur:& vectigal quidem ipsum necessarium non iniquum. Nam hoc iniusta pœna est, in qua furta deprehenduntur, qua lex vindicatur,qua fraus transferentium detegitur?Aliter stare vectigal non potest eodem reuertimur. Iterum hac ratione Respublica locat,hac necessitate nos conduximus,& pretio vicimus. Et aduersus quales homines conduximus?quamuis pœna sit, quamuis in commissum veniant ea,quæ quis professus non est,tamen fallere nos volunt,tamen mille artibus circunscribuntur.Quota quæque res est,quæ deprehendatur?Poteramus tibi etiam imputare beneficium istud,quod tibi extorqueri quereris, non apud nos perdidisti:interim(quod satis est)furem apud nos inuenisti. ignorares nisi nos fuissemus, translata in aliam prouinciam furta,inter ignotos homines,inter alienos. In summa parte. qua lex secundum nos est, æquitas secundum nos est. Illud quoque dicendum puto,qua sententia possitis parti vtrique consulere. Quid est æquius quàm vtrumque vindicari?Vnus furtum fecit duobus. habet suam quisque legem.nisi nos retinemus, nulla actione vindicari possumus:ille etiam si non ipsam rem acceperit, pro re tamen accipere poterit. Habet actionem de illa. Nam & in quadruplum litigat.non irascitur furi qui re contentus est. Aduersus inuidiam illius priuata agi actione potest: à nobis,publica. Ille vobis commendat sarcinas suas:nos commendamus

mendamus vectigalia vestra,commendamus reditus ciuitatis.

CCCXLII. *Ancilla in Archipiratæ nuptias missa.*

QVI VOLVNTATE DOMINI IN LIBERTATE FVERIT, LIBER SIT. Qui habebat patrem & sororem,captus est à piratis. Scripserunt piratæ patri,vt mitteret vicariam filiam futuram Archipiratæ vxorem. Misit ille matrimoniali habitu ancillam. remissus est adolescens. Illa ab Archipirata heres omnium bonorum relicta rediit in ciuitatem. Dicitur ancilla.

SERMO.

Similes quæstiones sunt prior diuisioni,eadem finitio. Dicit enim is qui petit in seruitutem, Eum esse in libertate domini voluntate,quem liberum esse dominus voluerit. Nostra pars dixit, In libertate esse domini voluntate eos, qui aliquid pro liberis ex voluntate domini fecerunt. Repellenda est nobis finitio partis aduersæ: deinde nostra confirmanda. Finis partis aduersæ sic repelletur.

DECLAMATIO.

QVI VOLVNTATE DOMINI IN LIBERTATE FVERIT, LIBER SIT. Si de his loqueretur lex,quos dominus manumisisset,& liberos esse voluisset,superuacuum erat. Nam etiam hac lege sublata, non dubitabatur qui manumissi liberi essent. Præterea aliud esse,in libertate esse,aliud liberum esse,etiam ex eo manifestũ est, quòd eos qui in libertate fuerint,liberos esse lex iubet. Ad quos ergo lex pertinet, vt ad nostram finitionem redeamus? Qui volentibus dominis fecerint aliqua tanquam liberi: vt puta, signauit aliquid volente domino seruus? liberum esse vult. iniquum enim erit tabulas auferri,& circunscriptũ esse nescio quem,cui signatę sint tabulę. Iudex inter duos conuenerit,& sententiã tulerit volente domino? liberũ esse hunc voluit,vt ea res quę iudicata erat,haberet suum finem. Denique neminem qui in aliqua formula libertatis fuisset,nisi fraude & culpa sua redire in seruitutem voluit. In libertate autem putauit esse legumlator etiam eos,qui non voluntate domini in libertate essent: sicut eos qui absentibus dominis aliqua pro liberis egissent. & ideò adiectum est in lege, QVI VOLVNTATE DOMINI IN LIBERTATE FVERIT.

Ergo etiam inuito domino potest aliquis esse in libertate, inuito autem non potest esse liber. Aliud est in libertate esse, aliud liberum esse. Hanc igitur de qua quæritur, dico voluntate tua esse in libertate. hoc quomodo probo? quo vno probari potest. Fecit aliquid tanquam libera. Nondum dico, ad piratas peruenit, dissimulo & illud, qua causa volueris eam in libertate esse: interim & vidente te & spectante, habitu matronæ fuit. Hoc satis erat, etiam si postea nulla essent consequuta. An verò maius in hoc putamus esse momentum, vt circunuerteres mancipium, aut si vna voce liberum esse iusseris, quàm si habitum dederis, stolam dederis? quod ne manumissis quidem omnibus contigit. Hoc loco poni solet illud: Num igitur si in scenam misero, & mimi partibus tanquam matrona processerit, poterit videri mea voluntate in libertate esse? Non est hoc porrò simile. nam ipsa statim scena rem fictam esse testatur. Stola illa mimi erit, non hominis. at eadem si hoc habitu extra scenam fuerit, & in ciuitate processerit: eadem illa quæ solet mima esse, nihilominus erit in iure libertatis. Ergo habitu satis testata est libertatem. Quid si fecit aliqua tanquam libera? profecta est, parum est dicere quasi ingenua, quasi honesta, quasi filia tua. Sed hæc omnia, inquit, fecit non ideo, quoniam eam in libertate esse volebam. Lex non ad causam nos voluntatis tuæ mittit, sed ad ipsam. in libertate esse voluisti: quare volueris, nihil ad iudicem, nihil ad voluntatem pertinet. Tu tamen illam in libertate esse noluisti (vt parcissimè dicam) malignè. Quid si credibile est, hanc etiam voluntatem tuam fuisse, vt illa in libertate sit? Quid enim: esse illam voluisti ancillam, cuius non dubium est, quin hoc votum tuum fuerit, vt matronam approbaret, vt filiam tuam approbaret? noluisti eam in libertate esse, de qua nihil magis timebas, quàm ne illa tibi tanquam ancilla remitteretur? Quanquam etiam si remissa esset, iam tamen tua voluntate in libertate fuisset. Sed processit vltra. dicebam, Habitum matronæ te volente sumpsit: iter tanquam matrona ingressa est: te volente ad piratas tanquam filia venit tua: te volente approbauit se liberam & ingenuam: te etiam volente in matrimonio fuit tanquam libera: heres relicta est tanquam libera. Horum omnium ius à tua voluntate profectum necesse est, qui voluisti dimittere, qui voluisti tanquam liberam

tam dimittere. Hæc dicerem, etiam si piratæ tantùm vicariam petiissent: nunc verò cùm adiecerint vt eam vicariam mitteres, quæ in matrimonio archipiratæ esset, dubitari non potest quin tu eam miseris tanquam liberam futuram. Hæc quod ad ius, illa quod ad merita. Digna est quæ sit libera. filium tibi restituit. Si tantùm filij tui precium fuisset, videretur tamen bene meruisse. Nunc quàm multa addit ad fidem? poterat & remanere apud piratas, & obligare illos hoc indicij sui beneficio. Sed non confessione tantum effectum est, vt filia tua videretur. quemadmodum complexa est illa catenarum? quotiens fratrem vocauit? quàm veras lacrymas profudit? optimè meruerat de te, & hoc ipso quòd reuersa est.

SERMO.

Hic parcè quidem stringendus erit pudor patris, stringendus erit tamen, tanquam cupidi & auari & hæreditatem istam affectantis: hoc ideo non amarè, nec districtè. primùm quòd potest hic esse dominus illius, si ita iudicibus videbitur. deinde quòd nobis res cum eo est, cui gratias agimus, cuius voluntate dicimus nos in libertate fuisse. In summa parte aduocationis, aduocamus etiam adolescentem illum quasi aduocatum, qui nostro beneficio redemptus est. Promittit præterea, ista quæ in hæreditate relicta sunt, illius esse. Quam causam reuertendi habuit aliam? licuit illi, ignorante eo, in aliqua ciuitate subsistere.

CCCXLIII.

Circunscriptor pauperis, diuitis raptoris socer.

CIRCVNSCRIPTIONIS SIT ACTIO. Pauper & diues eandem puellam petebant in matrimonium. Capta est illa quæ petebatur: posuit conditionem petitoribus pater. eius esset qui redemisset. pauper profectus est, & redemit virginem. Rapuit illam competitor diues: educta ad magistratus nuptias optauit. Circunscriptionis accusatur pater à paupere.

SERMO.

Non tantùm nobis in hoc laborandum est, vt circunscriptus sit adolescens: quantum in illo, vt circunscriptus sit à patre. Esse enim iustam querelam eius qui redemit & reduxit, cùm præsertim sub pacto redemerit, manifestum est. Eximitur ex parte diuersa rei persona. Quod factum est ne duceret ille, non pater fecit. Rapuit diues, optauit puella, pater tantùm promisit. Quo-

modo ergo fiet vt hic circunscripserit, si probat omnia facta huius voluntate? alioqui nisi hoc obtinuerimus, frustra plorabimus apud iudices.

DECLAMATIO.

CIrcunscriptum esse me probare priùs volo, quàm ab ipso circunscriptum. Pactus sum: hoc pactum non seruatur, nec potest repeti. Pecuniam impendi sub pacto, neque pecuniam repetere possum: neque id propter quod impendi, habeo: nauigaui, laboraui. Sic interim loquor, Quoniam promittebatur aliquid, hoc quod promissum erat, præstari non potest: circunscriptio est. Hactenus causa fundamenta cœpisset: sequentia illa sunt, vt probem me & ab hoc circunscriptum esse, & indignissimè circunscriptum. Animaduertitis, iudices, fiduciam circunscriptoris. Alius rapuit, alia optauit: ideo circunscriptio est. Neque enim vnquam decurritur ad hanc legem, nisi cum rectum ius nequitia exclusum est. Si non alius rapuisset, ex pacto reprehenderem. sed nihil hæc cauillatio proderit tibi, qua crimen in generum & in filiam transfers. Nam si apparuerit iudicibus, omnia te volente facta esse, qui promisisti: manifestum erit à te esse circunscriptum eum qui tibi credidit. Igitur ab initio propensiorem te fuisse diuiti, non suspicionibus probo, non eo quod credibile est. Capta filia tua, quam posuisti conditionem? eius futuram redemisset. id elegisti crimen inter duos petitores, quod facilius posset præstare diues. Deceptus es. in hoc ergo redemi ego, reduxi. Quo alio modo efficere potuisti ne mihi nuberet, nisi hoc? Dico ergo tua voluntate factum esse, vt filia tua raperetur. hoc quibus colligo? Rapuit eam qui non amabat. Petierit sanè. non redemit: sub conditione hac non redemit. Cur diutius moror? mihi cessit. Non est ergo quod illum cupiditate impulsum putes: carere illa poterat. adiicio non fuisse illum rapturum, nisi securum. Nihil loquor de patria seueritate, nihil de lege quæ pro pudicitia minatur, quæ mortem denuntiat. Ille rapuisset puellam alij destinatam, alij pactam, nisi fiducia tui? non est credibile. Sed ne illud quidem credibile est, filiam nuptias optaturam fuisse, nisi te volente. Primùm, quòd in nulla virgine tantum audaciæ, tantum confidentiæ est, vt apud magistratum, & de re summa

audeat

audeat optare inconsulto patre: & illa vtique non fecisset, & nouercam puellam, & propius in itinere cognoui. Adiice, quòd nunquam tam ingrata fuisset puella, vt nuptias optaret eius à quo non erat redempta, relinqueret eius cui debebat libertatem, cui salutem. Hoc dico, præter illum iniuriæ dolorem, cùm id perpessa esset in ciuitate, quod inter latrones, non inter barbaros illos. non est (vt dixi) credibile, vt aut rapuerit ille sine fiducia tua, qui non amabat; qui plurimum timere debuerat: aut hæc optauerit sine auctoritate tua, & puella, & contra eum, qui de illa optimè merebatur, & pro eo a quo & contempta erat, & rapta. Existimo animum tuum fuisse manifestum: qui si apparet, à te circunscriptus sum. Iam venimus ad illam tertiam partem causæ nostræ, in qua ostendam vobis, quàm iniquè sim circunscriptus. Nuptias filiæ tuæ pactus sum. Non dico qua mercede pactus sum. Fides supremum rerum humanarum vinculum est: sacra laus fidei inter hostes, sacra (quã nuper comperi) inter piratas: tantæ etiam apud malos auctoritatis, vt cùm tradere mihi filiam tuam nolles, negare apertè non sustinueris. Et qua mercede pactus eram? vt redimerem. non dico à quibus: nondum dico, quo periculo. Scilicet malè tecum agebatur, si cui cœperat plus debere, quàm tibi. In summa qualis sit ista conditio, sic æstimandum est, Tu posuisti. Hoc ad meritum pertinet, illud ad pericula. Nauigaui ad piratas, in quos incidere miserrimum est. quæsiui omnes scopulos, scrutatus sum, omnia littora excussi. Accedit aliquid ponderis huic merito meo: Pauper hoc feci: rem diuiti grauem, mihi necessariam. Et quare negata est? vt collocaretur ei qui non redemerat, qui contempserat, qui piratis reliquerat? Tantúmne pecunia valet? tantùm ille fulgor diuitiarum contra veritatem potest? nunc ille melior. Non tamen ego feci. Quasi circunscriptio in hoc sit solo, quòd non acta per testem: est in illo quòd promisisti, est in illo quòd me donec ille raperet, distulisti. Non est hoc genus causæ, in quo omnia crimina transferre possis. Initiũ a te est. promisisti. Si non erat in tua potestate, statim circunscripsisti. Scilicet ego stultus qui virginem reduxi, qui tãtam curam egi verecundię, vt optare possem. Non in totum iactabo vobis, iudic. continentiam meam. Sine dubio

proferre volui ad patrem integrum munus, nec corrumpere quod præstarem. Aliquid tamen fecerunt & mores puellæ: seueram videbam & asperam. ne me quidem tulisset.

CCCXLIIII.

Redempta meretrix à diuite pauperis filio.

INSCRIPTI MALEFICII SIT ACTIO. Pauperis & diuitis filij eandem meretricem amabant. leno conditionem posuit, ei traditurum se esse meretricem, qui pretium prior attulisset. Pauperis filium in solitudine diues flentem stricto gladio inuenit. Interrogauit causam: ille dixit se mori velle ob amorem meretricis. Precium ei donauit. redemit adolescens meretricem. Agit pauper cum diuite Inscripti maleficij.

SERMO.

De parte legis inter vtrunque litigatorem confessum est.

DECLAMATIO.

INSCRIPTVM esse id quod obiicio non negatur. Qua lege comprehendi potuit hoc nocendi genus, quòd rē grauissimam fecit specie liberalitatis? Omnia igitur ista quæcunque ex aduerso dicuntur, Donaui enim pecuniā, & seruaui: &, quo iure prohibetur, eò pertinent, vt appareat inscriptum esse quod obiicio. hac parte finita & constituta, transeamus ad eam quæ reliqua est, & ostendam esse maleficium. Nihil dum de animo diuitis loquor, nondum prodo causas propter quas fecit Solum fuisse filium meum credite amatorem meretricis. huic redemptam esse meretricem. dico hoc esse maleficium, & quidem omnium maleficiorum grauissimum. Leuia sunt illa quæ patrimonium populantur, leuia etiam quæ aduersus corpus excogitantur. Hoc non est legis viribus vindicandum, quod sæuit aduersus animum. Vtrum igitur dicis non esse deforme, non esse inutile meretricem domi habere? an eum qui rem deformem atque inutilem effecerit, non esse maleficij lege comprehensum? Cuicunque mortalium graue erat, domi habere meretricem. Hoc certè nomen suo loco tantum fortasse deforme est: translatum in domum, etiam periculosum. Dicam nunc

ergo

ergo hic interceptam spem nepotum, inquinatam filij mei famem, futurorum quoque annorum spem esse sublatam. Hoc igitur qui fecit, non potest non admisisse maleficium. Sed periturus, inquit, erat, nisi id fecissem. Scio quæ partes fuerint seuerioris patris: diceret ille, Mallem: leuior ad me dolor peruenisset ex morte. Infelices quidem qui liberos suos ad rogum deflent. Summum orbitatis est malum, desiderare. hoc verò intolerabile est, lugere viuentem: quotiens occurrit flere: plenas quasdam ducere exequias dignitatis Ego sanè hanc tibi remiserim partem, qua colligis moriturum fuisse Vtrum amore periisset, non diu disputabo. Viuunt qui amauerunt. ita ne quid minus rationis habet, quàm vt is mori velit, qui habet propter quod viuat? Stricto tamen gladio in secreto deprehendi. Iam mihi narras moras. ipsum illud secretum quærere, & putare interesse vbi pereat, non est ardentis in mortem impetus. Non fiunt ista nisi subitò: nec quisquam (præsertim nulla graui præcedente causa) spiritum ratione deposuit. Et stricto tamen gladio, & in secreto, quid facientem vidisti? aptantem iam iugulo mucronem? iam incumbentem? iam penè admotam vsque ad sanguinem manum? nihil horum. Flentem, inquit, mirabar. Minus fuisse periculum crederem, si fleret antequam stringere gladium cœpisset. Non est igitur quòd dicas te fecisse causa mea, quod ego nō fecissem. Etiam hoc iudici satis erat, nisi & inscriptum & maleficiū est. Quacumque à te mente factum est, ego læsus sum. etiam non vindicta dolori meo deberetur, debeatur tamen solatium. Videamus tamen & quare fiat ista res. Eandem meretricem amauerunt duo iuuenes filij nostri. Quærebatur vtrius esset. Volo te consulere, an cùm scieris, pecuniam filio tuo dederis? volo scire, an cùm vidisses filium meum (vt putas) mori volentem, tale aliquid de tuo timueris? Filius meus propter amorem dicit se mori velle: amat & tuus. hic deprehendam patrem. Tu si periculum mortis putasses, tum verò ad filiū tuum cucurrisses. Quæ fuit ergo ratio? non tu filium meum seruasti, sed tuum emendasti. Vna erat ratio, credo, illius ab eo quo flagrabat, impetu si amor transferretur: si potestas illius deformitatis adimeretur. Viuit itaque filius tuus & honestè viuit, etiam sine fabula viuit. At tu mihi nurum meretricem dedisti, tu domum meam lupanar fecisti: & ne parum sit

has iniurias intulisse, etiamnum vis affirmare iudicibus filium meum nisi redempta meretrice, non fuisse victurum.

CCCXLV. *Pauper ad tyrannicidium mercede conductus.*

TYRANNICIDA OPTET QUOD VOLET. Diues adolescens pauperi dedit pecuniam, vt tyrannum occideret: & occidit. de premio ambigunt.

SERMO.

Duo efficienda sunt diuiti, vt sit tyrannicida, vt dignior sit premio. Vt tyrannicida sit, non potest aliter efficere, quàm si ἴστα συναθροισμοῦ dignum se præmio probauerit, & pro eo sit ac si occiderit.

DECLAMATIO.

QVod primum dici oportet pro eo qui premium petit, Occidit tyrannum: num dubitari potest? num de hoc cõtrouersiam vllam saltem aduersarius mouet? Videamus ergo quæ sit comparatio vtriusque meritorum: interim etiã si maiora sunt diuitis, alia sunt. Sit ille optimus ciuis, sit egregiè de Rep. meritus, hic tyrannicida est. Hodie porrò de eo premio contẽdimus, quod lex tyrannicidę cõstituit. Isti fortasse quod fecit, profuturũ sit cùm petet magistratum. interim vos ad hoc ius, ad hanc legem cõsedistis: interim Rempub. hic pro quo loquor verbis legis appellat. & mihi satis erat hoc apud vos approbasse, si tantum de eo quæreretur, an accipere hunc oporteat. Sed quatenus in hanc contentionem descendimus, videamus quo modo se tyrannicidam efficiat aduersarius noster. De libertate patriæ cogitauit. nondum tyrannicidium est. Hortatus est aliquem, pecuniam dedit, omnia fecit vt hic tyrannicidium faceret. Simile esse hoc tyrannicidio vt confitear, hoc ipso tamen apparet aliud esse, quod simile est. Quis autem vobis permittit inclinare leges, & iura transferre? Constituta sunt semel, finita sunt suis finibus, suis verbis continentur. Et fortasse cunque tolerabile esset quæri, an pro tyrannicidio habere deberetis voluntatem, si tyrannicida non esset. Nunc vt sit istud tyrannicidio simile, ipsi tamen præferri non potest cui simile est. Ergo lex nobis dat

præmium

præmium, tibi non dat. Quod ad religionem iudicum pertinet, hactenus causa est, finiri satis est. Sed quare non iam etiam pactioni eius respondeamus? Cùm illa quidem, iudices, prima confessione esse iustum bonæ voluntatis fatemur: cupidum libertatis concedimus: dum & ille fateatur, esse se parùm fortem, fortasse vitio infirmitatis, vel naturali, vel quod ipsæ per se solent afferre diuitiæ. simus voluntate contenti: non exigamus ab eo quantum non potest, vt sciatis hanc esse inter duos differentiam, vt quicquid ille voluit, hic fecerit. Volo enim tecum loqui. Quid ad hanc legem tu conscriptam audacter venis? tyrannicidium tuum non dico: approba, ostende quid feceristi. Pecuniam, inquit, dedi. Ita iud. ista lex emi potest? ad summum in Republica nostra honorem, non animus, non virtus, non manus mittit, sed arca & dispensator. Bene hercule negotiaris, sed excogitasti non mediocre, non dico famæ atque opinionis, sed patrimonij etiam tui, cùm alioqui abundatet, compendium. Dic, dic quanti emeris quid velis. Tu mihi dicis, Pecuniam dedi & ex otiosa iacente patrimonij parte, aliquid numeraui: cùm ego dicam, Arcem conscendi, satellites straui, nefarium corpus repetitis ictibus trucidaui. Pecuniam dedi, de tyrannicidio loquutus sum. Rem feceras periculosissimam nisi in tyrannicidam incidisses. Satis sit vobis, ô diuites, hoc vestras præstare fortunas, quòd per dispensatores fœneratis: quòd familiam per procuratores continetis, quòd pleraque possidetis absentes, quòd ignorantibus vobis & quiescentibus, si quis est tantæ felicitatis labor, per alienas manus transit. contingat istud delitiis vestris, contingat abundantissimæ plerunque luxuriæ: non dabitis tyrannicidiis cognitorem, nec ad vos alienis periculis veniet fama virtutis. Velim narres iudicibus audiente populo, quem sermonem cum adhuc adolescente habueris, qua exhortatione sit vsus. Premitur tyrannide ciuitas nostra: quotidie grauia atque indigna patimur: opus est aliquo viro forte, opus est aliquo bono ciue, opus est liberatore tantorum malorum. Si te hæc cum maximè dicentem interrogem, cur non ipse facias: respondebis profectò, Non possum, non is animus mihi, non id virium est: & adiicies, Tu potes. Verùm non contentus sua acquisisse gloriam, etiam nobis detrahere conatur. Negas e-

nim hunc iuuenem ad tyrannicidium fuisse venturum, nisi pecunia conductus esset. O quantum erras, diues, ac falleris, qui putas virtutem posse conduci, & animum pecunia fieri. In omnia enim sanè lucro trahamur: ducat nos spes ad laborem, ducat ad patientiam. Nemo futuri temporis cogitatione periculum subit. Iturus aliquis in id discrimen, ex quo enasurum se non speret, pecuniam spectauit? scilicet vt locupletior periret: vt si destitutum in illis cogitationibus manerent tormenta, si tyranni ira, haberet illud intra conscientiam suam, accepisse se pecuniam, & paulò antè grauem argentò manum fuisse. Antè igitur hæ versabantur in animo huius cogitationes; antè istud, quod tu effecisse pecuniam putas, fecerat Respublica, fecerat indignatio, fecerat ingenita virtus. Nec tu nisi hoc intellexisses, ausus esses loqui, aut committere tam periculosum alieno secretum. Videras vultum, audieras, cùm raperetur aliqua virgo, ingemiscentem. Verùm tamen cur non reponamus hanc contumeliam? non pro Republica dedisti. Scimus tyrannidem præcipuè ad diuites pertinere illa, quam dederas, pecunia redimebas fortunas, pecunias tuas, imò salutem. Quandoquidem plerunque perire vobis in lucrũ crudelitatis alienæ, necesse est. Habes igitur satis magna istius liberalitatis tuæ pretia. Securus es. nunc dominus. nunc diues: desiisti fortunam tuam timere. desiisti odisse quicquid iactas. Ego tamen, inquit, dedi quod esset pro præmio. Ideo ergo exigis, vt Respublica non reddat? & si quid tu priuatus liberaliter fecisti: vniuersam ciuitatem vis facere sordidè? Quanquam ne remittis quidem istud Reipublicæ, sed in te transfers: vt ne voluntati quidem tuę obligati simus, si pecuniam ideo dedisti, vt præmium acciperes. Hic porrò si quid auarè, si quid cupidè fecisset: tua potius pecunia quàm ipsa lege ad tyrrannicidium conduceretur. Tu illi dicis, Accipe pecuniam: Respub. dicit, Opta quod voles. Vt auarus sit & cupidus, vtrum plus est? Verum hic se affirmat, ne præmia quidem ista spectasse cùm faceret. Oblitus sum, inquit, ante omnia salutis meæ: commodum ciuitatis, vniuersorúmque spectaui, tum (si quid ad me propriè pertinebat) famã, iturámque in posterum gloriam huius, quæ subinde obiicitur, paupertatis siquidem facilius virtutem aluit.

CCCVLVI. *Tutor filij sui in adoptionem dati.*

ADVERSVS PATREM NE QVA SIT ACTIO NISI DEMENTIAE. Quidam dedit filiam in adoptionem: moriens ille; instituit patrem eius naturalem tutorem. ille tutelam gessit & rationes reddidit. Accusare ille vult patrem tutelæ malè gestæ. Præscribit ille, quòd actio non sit aduersus patrem, nisi Dementiæ.

SERMO.

Natura rei fortasse hoc fecerat, vt hic pater, quem filius reum vult facere, irascatur, atque eò magis irascatur, quòd de filio bene meruit, non tantùm generando sed etiam dando in adoptionem. Sed non semper sequendi sunt affectus, & plerunque consilium his præponendum est Hic enim pater & si reuera irascitur, dissimulare hoc debet: & agere mitem & indulgentem. Nam cùm præscribat hoc, adprobare debet iudicibus, iccirco præscribere se, ne cum filio grauius contendat: alioqui si hac causa præscribendi non est, supererit vt diffidentia videatur in causa.

DECLAMATIO.

CVM PATRE ACTIO NE QVA SIT, NISI DEMENTIÆ. Alio crimine me reum fieri manifestum est. Nemo dubitabit quin id hac lege non liceat, si ego pater sum. atqui ne de eo quidem dubitari poterit, quin pater sim. An hoc negas, me esse qui genuerim, qui educauerim? & (vt aliquod argumentum ex eo ipso quod contra me ponitur, ducam) me esse qui dederim in adoptionem? Si hæc parum firma sunt, leges testamentum, quo tutorem accepisti. patrem tibi tutorem dedit. At enim dando in adoptionem, ius omne translatum est.

CCCXLVII.

Absente marito rumor & nuptiæ.

ADVLTERVM CVM ADVLTERA LICEAT OCCIDERE. Vxor peregrinantis mariti mortem rumore cognouit. Hæres inuenta, nupsit adolescenti cuidam, & domum in dotem dedit. Superuenit maritus nocte: vtrunque occidit. Reus est cædis.

DECLAMATIO.

ADVLTEROS fuisse in matrimonio constat, nemo negat. Matrimonium duobus generibus soluitur, aut

repudio aut morte alterius. Neque repudiam, & certè viuo. Sed rumor de morte venit; hæc statim nupsit alio marito. Quid est hoc aliud, quàm improbius adulterium? Meæ igitur nuptiæ manserunt, illæ non fuere legitimæ. Legitimum porrò matrimonium, nisi soluto priore, esse non potest. An opinione contenti sumus? Isto genere etiam si cædis absoluar, omnibus tamen periclitor bonis, quippe testamentum meum lectum est, & vxor omnium bonorum heres inuenta est. Et ego scilicet testamento meo exheredatus? Quòd si ius domini post hanc opinionem retinui, retinui etiam mariti, mihi ad defensionem hoc satis est, licuit. Possitis occisorum fortasse misereri, quod decepti sunt, quod illos spes sua fefellit. Adulteri tamen fuerunt, etiam si ignorauerunt. An ego si ignorassé quòd liceret, non occidissem? vtrum domum meam non fui intraturus? an me in alium cubiculum, iuxta adulteros meos collocaturus: an cùm venissem in cubiculum, & in centem cum adultero vxorem meam deprehendissem, excitaturus tantùm. quid deinde recepturus ne, an cessurus? Si talem habiturus eram animum, dij, gratias ago quòd nocte veni. Vos profectò, dij coniugales, hanc illi mentem dedistis, vt domum in dotem daret, vt eadem familia excubaret: vt is ianitor esset, qui me admitteret: vt reuersus denique nihil noui inuenirem, præter adulteros. Ergo vxor sic à me amata testamento relicta heres, audita morte mariti, non inquisiuit vbi periissem: non aliquos certiores nuntios, non reuersuros à supremis officiis seruulos expectauit: sed festinatò quoque nupsit, & in nouæ libidinis amorem, mea iudicia protinus transtulit. in eadem domo, in eodem cubiculo, in eodem lecto? adeò mariti prioris etiam memoria abierat. Desij ista mirari, cùm adulterum vidi iuuenem, propter quem tamdiu vidua esse non posset, quàm diu peregrinari poteram ego qui vxorem sic amaui. Temerè profectò, temerè in longius ituri iter coniuges nostras domi relinquimus, subitò absentium obliuiscuntur, & penè cum ipsis toris vxorum pectora refrigescunt. Miror nunc ego vnde rumor, quæ tam maligno mendacio causa, cui fingere istud expedierit? ille profectò in causa fuit iuuenis, qui ad domum meam inductus est: quæsitus est locus, Iam verò bonorum meorum dira populatio, sicut notissimo Græciæ

duci

duci Vlyssi, qui felicior tamen, solam in adulteris vultus est gulæ voluptatem. Scio, iudices, quàm difficile sit alienorum malorum imaginem capere: fit tamen, quantum cogitatione permittitur. vnusquisque se illo loco ponat: ac primùm illa quæ intra animum meum voluo, mente concipiat: cum reuerterer ex peregrinatione longa, quam mihi attulerit cogitationem primus aspectus.

CCCXLVIII. *Cum proditoribus carcer incensus.*

IMPERATOR IN BELLO SVMMAM HABEAT POTESTATEM. Imperator proditionis suspectos in carcerem coniecit. ex transfuga comperiit eadem nocte finitum iri proditionem. Incendit carcerem. perierunt illi qui erant in carcere. hostes recesserunt. Accusatur quòd de indemnatis sumpserit supplicium.

DECLAMATIO.

SI ratione defendi non possem, iure defenderer. IMPERATOR IN BELLO SVMMAM HABEAT POTESTATEM. Idquod obiicitis (vt nondum obiiciam) propter bellum factum est, in bello factum est. Vsus sum igitur lege: viderimus quàm vtiliter constituta, & necessaria quoque. Imperator in bello summam habeo potestatem. Ante omnia non id tempus, quo iudicia exerceri, quo leges retinere vim suam possint. ista pax spectat, & diligentiorem rerum inquisitionem securitas habet. non vacat in bello curam agere singulorum. Ad hanc rationem accedit illud quoque, quòd administrare non potest bellum, nisi tantam potestatem habuerit imperator, tot millia conscriptorum militum in aciem educere: adsignare loca interim periculosa, tuendos ciues, expugnanda hostium castella: non potest sola ratio, opus est & metu. Quid si pleraque accidunt, in quibus præsenti pœna castigare necesse est eos, qui peccauerunt? Ad hæc igitur omnia prouisum atque prolatum est, vt imperator summam potestatem haberet. Quid tamen à nobis exigi oportet? bonam, bonam voluntatem. Errauerim sane si id satis probationi existimaui, si hoc ad vtilitatem ciuitatis pertinere credidi. Quis damnauerit eum, qui duabus potentissimis rebus defenditur, iure & mente? quid si etiam ratio hoc faciendi fuit? Forsitan & lentè & nimium periculosè fecerim, quòd suspectos proditionis, tantum in carcerem duci

iussi. Nihil egeram non satis ciuitati prospexeram. hostis idem sperauit: tamen hoc ne ab accusatore quidem reprehenditur. Iam igitur de his qui in carcerem duci debuerunt, leuius est supplicium, quacunque ratione sumptum est. Nūc quare sumptum? Proditionis finis atque effectus, omnis, in proximam nobis noctem denuntiabatur, puta falsum: quis non ignoscit rem tantam timenti? Non enim discrimen paucorum capitum agebatur. An aliquid esset hæc ciuitas, an templa, an vetustissimæ vestigium: saltem vrbis relinqueretur, an liberi vestri coniugesque traditam à maioribus per manus in hoc vsque tempus libertatem semel perderent? Pro his animaduertere in paucos indignum est? & exercitus partem dicimus, & in aciem ductis militibus, certè innocentibus*, multum contigisse imper. videretur, etiam si non incruentam victoriam se ferat. Pro hac securitate si perierunt aliqui (vt parcissimè dicam) non ignoscerem? Equidem intelligo hanc esse conditionem omnium, qui administrationem Reipubl. aggrediuntur, vt ea quæ maximè pertinent ad salutem communem, cum quadam sua inuidia efficere cogantur. Quanta vi aduersus me inimici consurrexissent, si istud sine causa fecissem? Quid si proditores fuisse manifestum est? Putemus esse iudicium? & quatenus mauultis illos indemnatos dicere quàm innocentes, excutite causam. Sanè non consummauerit primum suspicio, at certè transfugæ hoc mentiendi causa quæ fuit? homo (relicto exercitu suo, in ciuitatem nostram transgressus, cùm rem periculosissimam fecisset, mentiretur? cum ad probationē rei caput suum obligaret, eadem nobis nocte denuntiat. Manifestum est autem fuisse hostibus propositum, ciuitatis nostræ per proditionem capiendæ. Qui proditores fuerint, recedendo confessi sunt. Quid enim est causæ, cur qui ad illud vsque tempus ciuitatis permanserant, post incendium carceris, post mortem suspectorum nobis ciuium, continuò discesserint? Hic ratio illa quoque est, quòd si exegi supplicium ab illis: si modò hoc est exigere supplicium. miratur aliquis si non timui educere, si cùm tanta conspiratio in ciuitate nostra nocentium esse diceretur, vt prodere possent etiam ex carcere, vel cum tota sua custodia eos obrui malui. his illud quoque adiici potest, plurimum differre. vtrum quis supplicium exigat ab indemnatis: an si aliquos securitatis publicæ

publicę causa occiderit, supplicium vocetur, quod ciuitas præstitit. Si verò hoc pro salute communi fuit, non odio illorum factum est, imperatoris fortasse consilium reprehendi potest, factum certè damnari non potest.

SERMO.

In summa parte controuersiarum talium quæri solet, ecquo animo fecerit hoc imperator. In hanc partem satis firmam causa fiduciam videtur habere. quid enim huic proferunt inimici præter odium commune omnium proditorum?

CCCXLVIIII. *Raptoris pater, dementia reus.*

RAPTOR, NISI ET SVVM PATREM EXORAVERIT ET RAPTAE, INTRA XXX. DIES PEREAT. Rapuit quidam. exorauit patrem raptæ: suum non exorauit. Dementiæ accusat.

SERMO.

Non dubiè pater hic intelligi vult, se filij solicitudine esse contentum, & hanc xxx. dierum moram pro vltione habere. Sed hoc si palàm indicauerit, perdet artem: & si liberare filium sollicitudine semel destinauit, breuius habet statim ignoscere. Varianda erit eius actio, vt filium dicat morte dignum: an posset ipse perseuerare, dubitet. Non tamen prætereũda sunt illa quamuis communia cum aliis controuersiis generis huius, quæ circa ipsam quæstionem dementiæ versantur. Negabimus enim crimine vno posse deprehendi dementiam: & hoc propositum nostrum adiuuabimus finitione, vt dicamus, Dementiam esse ablatum rerum omnium intellectum. alioqui neminem tam felicem, qui non aliqua pœnitentia digna faciat, qui non subiectus sit errori: & hoc proprium non dementis esse, verùm hominis. Atque ad hoc quod commune cum omnibus est, aliquid etiam propriè applicabimus, quòd eius generis dicitur dementia esse de qua iudicium est, vt emendari vno verbo possit. Porrò cùm adeò confessum sit, dementiam non posse curari, vt ne illud quidem adhuc inueniri potuerit, quæ causa faceret dementiam, vbi animus consisteret: profectò non poterit videri dementia, quæ est in hominis potestate.

DECLAMATIO.

SI exoratus fuero, statim nõ modò sanus, verùm etiam bonus pater & indulgens ero. Vis scire, fili, quid sit

singula conscripta sunt iura. Cædes videtur significare sanguinem & ferrum: si quis alio genere homo fuerit occisus, ad illam legem reuertemur: si inciderit in latrones, aut in aquas præcipitatus, si in aliquam immensam altitudinem deiectus fuerit, eadem lege vindicabitur, qua ille qui ferro percussus sit. Igitur & alia similia lex de aqua frigida scripta non erat, redeamus necesse est tamen ad eam, quæ venena coërceat, cùm aqua frigida id effecerit quod venenum. Hæc, vt remittam non fuisse hoc veneficium, nunc verò venenum quomodo interpretari & intelligere possumus? Vt opinor, potionem mortis causa datam. Non quæritur qualis sit, sed quid efficiat. Nam ipsorum venenorum plura genera, plura nomina sunt: diuersi etiam effectus. Aliud ex radicibus herbarum contrahitur, aliud ex animalibus mortiferis reseruatur. sunt quæ frigore sanguinem gelent, sunt quæ calore nimio vitalia exurant. omnia tamen hæc sub vnam legem veneficij veniunt. Quin illud etiam in rerum natura manifestum atque deprehensum est, alia esse aliis venena. quædam mortifera nobis, etiam in remedium quorundam animalium cedunt: quædam quæ in voluptates etiam & luxuriam adhibentur, multis animalibus adferunt mortem. Similis ratio & remediorum est. Cur igitur non sit differentia cum veneno, etiam temporis. nihil interest, qui faciat? aliàs nunc venenum est. Quomodo enim comparare ista possumus? Ante omnia animo dantis. deinde effectu. animus dantis qualis fuerit non p obauimus: interim de effectu constat. vultis æstimare? adeò certum fuit hoc venenum esse vt prædictum sit. In summa, quid plus pati potuerat adolescens, si venenum bibisset? Ponamus ex altera parte illam potionẽ, cuius tu nomen subinde iactas: pone ex altera, potionem quam tu dedisti: de vtraque idem medici dicent. Si nihil interest mortis, nihil interest criminis. Hæc ad ius: sed ad ream legi suæ applicandã, sanè scrutemur & animum. Non dico quæ sit quę dederit: interim hoc respondeo, Aquam frigidam dedit: sanè medici non vetuerunt, non timuerunt. satis est, non permiserunt. Personam non onero, denuntiationem dissimulo. Dedisti ægro quod pater non dedisset. Si vnus aliquis ex medicis nocituram tantùm potionem esse dixisset: dicerem tamen, Fortasse moriturum non putaueris: nocere voluisti. hoc inter omnes medicos

medicos constitit, periturum esse, si aquam frigidam bibisset. dedisti postquam certum erat. Velim scire, an aliquid tale in valetudine eius, & antè feceris. nam siue fecisti, apparet quomodo ad tantum periculum deductus sit: siue non fecisti, apparet fuisse causam propter quam faceres. Non putaui, nec credidi medicis. adeóne ignota medicinæ experimenta sunt egenti vita bona?

M. Fab. Quintil. finiunt colorata, incipiunt eiusdem tractata.

CCCLI. *Exul index tyrannidis.*

EXVLEM INTRA FINES DEPREHENSVM LICEAT OCCIDERE EX SVSPICIONE TYRANNIDIS SIT ACTIO. Exul, apud quem diues fuerat hospitatus, scripsit Senatui se facturum indicium tyrannidis si reditus sibi decerneretur. In Curia cùm ageretur, solus diues contradixit. Decreto tamen reditus, exul ille intra fines est occisus. Diues tyrannidis reus est.

SERMO.

Exulem illum qui occisus sit, dicemus antequam damnaretur, fuisse ciuem seditiosum, omnibus sceleribus confessum: sed in illis quoque diu, non fiducia innocentia, verùm audacia nescio qua, omnia fingendi atque dissimulandi, latuisse. & quemadmodum multos similes sui amicos habuerit. sic non pauciores habuisse inimicos. vix quidem illum, quamuis in manifestis sceleribus, nescio qua audacia repugnantem damnari potuisse. Expulsum autem (quòd ferè sceleratis pectoribus veniat) grauiter tulisse pœnam: ac præcipuè auctoribus eius fuisse infestum. quibus vt referre gratiam posset, quæsisse occasionem reditus: quod vt posset contingere, prius conterere voluisse patriam, vt in communi seruitutis metu, non tanti vnius exulis reditum, quanti securitatem omnium iudicaret. Dictitare igitur cœpisse, apparari tyrannidem, instare patria grauem seruitutem, quadam se comperisse. Has eius voces frequentes, cùm fortè eadem iter faceret, ad diuitem perlatas: & protinus motum tali rumore, certius aliquid ex ipso voluisse scire, quidnam exul loqueretur: an arma aliqua apud eum, an vestigia saltem tyrannidis reperiri possent, Sibi quoque eadem dixisse, apparari tyrannidem: sed nihil præter quàm inania verba se apud eum comperisse. illum autem hoc ipso accensum, quòd fabulis suis indicaret etiam à diuite haberi fidem, non

distulisse quod diu cogitasset: misisse ad Senatũ iudicij epistolam. Ad nuntium tam atrocis rei attonito vniuerso Senatu, diuitem indicasse quid ipse comperisset: quemadmodum sibi quoque eadem denuntiasset: intellexisse vanam illius, sine vllis argumentis, vocem: itaque dixisse nihil scire exulem: superuacuò reuocari. Cæteros autem qui attoniti erant, decreuisse, tanti non esse vnius exulis reditum, vt diutius tali metu sollicita teneretur ciuitas. Hoc decretum Senatus non omnibus fuisse notum, etenim festinatione quoque in eiusmodi metu, præcipitari solere omnia. legem illam quæ exulem intra fines iuberet occidi, nemini fuisse ignotam. Cùm igitur qui multos inimicos haberet, non omnibus decreto Senatus, omnibus iure exulis noto, intra fines occisum, non esse mirandum. Multùm adiuuat in defensione personæ diuitem quòd est integer. in qua parte eius gloriari potest, vt dicat se odisse etiam aliena scelera.

DECLAMATIO.

TYrannidem paro. vides enim. cum sceleratis mihi cõuenit: reuocari exules volo, non etiam facta illorum consilia deprehendo. An ego si hoc cogitassem, tam apertè omnia egissem? & ipse potissimùm ad exulem misissem? protinus me ac propositum meum nocenti aperuissem? nõ hoc ipsum timere debui? Adiecissem huic suspicioni sententiam meam, vt viderer timere iudicem? Nihil debui minus, quàm in metu, ipsum metum prodere.

CCCLII. *Reus tyrannidis, qui deliberauit victor arma deponere.*

ET SVSPICIONE TYRANNIDIS SIT ACTIO. Quædam ciuitas, quæ bello laborabat, cùm duobus prœliis victa esset: adolescens diues nobilis, cum seruorum & clientium manu armata processit in prœlium: fugauit hostes. Populus redeunti portas clusit cùm aperturum promitteret, si arma posuisset, respondit diues se deliberaturum. triduò deliberauit. redijt in ciuitatem, positis armis, reus est tyrannidis.

SERMO.

Diuitem hunc dicemus natum honesta domo, patre militari, forti viro: à primis statim annis adsueuisse studio armorum, magnum per se militiæ vsum collegisse. Cùm autem subitò bellum incidisset, factum alium ducem non iudicio, sed quodam casu, & incerta populi aura nec sanè vacasse tam subitum delectum ducum agere. factum ducem, qui nullum militiæ vsum haberet, nec aliunde

aliunde victam duobus prælijs vrbem. Tum demum intellexisse populum, qualem haberet ducem: & antè omnes amicos paternos frementes venisse ad diuitem palàm questos de duce: adiecisse; Pater tuus si viueret, pro patria arma cepisset: non esset passus vexari Rempub. & hostium armis, & imperitis ducis consiliis. Accensum his vocibus, pro salute, ac libertate omnium, pia arma cepisse. priuatas quoque adiecisse vires. vrbe egressum, solutos lætitia victoria hostes, & nihil minus quàm eruptionem timentes, oppressisse. Hac victoria accensum, quasi in æmulatione, graui dolore exarsisse Ducem, cùm diceret malo exemplo militare priuatos: & cùm omnes amici diuitis cum diuite essent, non difficilè persuasisse, vt portas clauderet. Milites autem confecto prælio ad gratulationem redeuntes, portas clusas obstupuisse: posteaquam verò iussi sint arma ponere, aliquantò grauius exarsisse, veluti parricidas se excludi, & armatis hostibus inermes obiici. Hanc seditionem volentem sanare diuitem, tempus petiisse, non magis deliberandi, quàm rogandi: & triduo illo nihil aliud egisse, quàm modò singulos, modò vniuersos rogasse. illos quoque securiores fuisse, posteaquam ex toto recessisse hostem crediderint. Rediisse autem se à bello ad iudicium, & in conscientia maximi meriti, grauissimum sibi crimen obiici, vt qui solus Rempub. defenderet, opprimere voluisse dicatur.

CCCLIII. *Dispensatores torti.*

Quidam ab inficiante petebat depositum. Dispensatores vtriusque torti. Contraria dominis dixerunt. de integro lis est.

SERMO.

Petitor necesse est infamet dispensatorem suum, & dicat ab aduersario corruptum: & ea fiducia esse illum inficiatum, cùm promitteret dispensator negaturum se etiam in tormentis: itaque ab aduersario natum, cùm lis esset, Dispensatores torqueamus. Alterum hunc dispensatorem sani propositi decet, qui semper accepisse se palàm dixerit, & statim cùm datus sit in tormenta, hoc sibi proposuerat, Quid? ego quo præmio mentiar? confessum esse. Et hoc in locis valens est, Tuus dispensator accepisse se ait, meus dedisse negat. huius potentior vox est. potest enim etiam per alium numerata videri pecunia. Initiò autem dicet hic sibi placuisse seruum: & ideo supra rationes esse positum, sed postea & licentia sua & securitate domini: qui illi plurimum crediderit, isse in vitia à multis corruptum, antequã ab hoc: & ideo se

depoſuiſſe.Hanc ſibi deponendi fuiſſe cauſam,cùm videret in malo ſtatu rationes eſſe.Hoc neceſſe eſt adiicere, quia vrgetur per interrogationem,quam deponendi habuerit. Inficiator dicat oportet,diſpenſatorem ſuum finem tormentorum quæſiſſe:ideo confeſſum vt dimitteretur.

CCCLIV. *Morietur antequam nubat.*

Quidam nubilem filiam habens, vxorem ſecretò loquentem cum adoleſcente vicino formoſo deprehendit, quæſiuit quid loquuta eſſet.reſpondit mulier, de nuptiis filiæ ſe loquutam. Ei maritus filiam deſpondit mater ait, Morietur antequam nubat. Ante diem nuptiarum puella ſubitò perit, liuores & tumores in corpore fuerunt. Mulier rea eſt.

SERMO.

Dicet hac mulier iuuenem illum nunquam ſibi placuiſſe, & repugnaſſe ſe, cùm videretur illi puella deſtinari. illum autem vtique volentem hanc vxorem habere, ad ſatisfactionem veniſſe, tunc verò minus placuiſſe matri generum. Itaque cùm deſponſam audiſſet filiam,quotidiana conſuetudine vulgi iratam dixiſſe, Morietur celerius quàm nubat. Cæterùm de fato puellæ, vnà cùm accuſatore queretur. Cauſam fati crudelitati fingitur.

CCCLV. *Tutor lenocinij reus.*

Pupillus cum tutore agebat tutelæ. Tutor cum pupillo, adulterij. Remiſerunt inuicem actiones.Lenocinij tutor reus eſt.

SERMO.

Fuiſſe quoſdam vtriuſque inimicos,hic tutor dicet, qui ab initio moleſtè tulerint non ipſis potius relictam eſſe tutelam:& quoniam ab hac præda excluſi ſint, diſtulerint ſpes ſuas in diem vltimum tutelæ, vt rudem & imperitam pupilli ætatem fraudibus ſuis circunſcriberent.Se autem tutelæ rationes,vt debebat, reddidiſſe.Cæterùm metuentem, ne dimiſſus à ſe pupillus fraudibus & inſidiis inimicorum circunſcriberetur, velut alteram eius tutelam geſturum,in domo retinuiſſe. Tunc verò conſurrexiſſe illos, qui tutelam ipſis non commiſſam moleſtè tulerant, & grauiter excanduiſſe,ne peracto quidem tutelæ tempore,à domo tutoris pupillum dimitti: nullam occaſionem ad deſpoliandum imperitum iuuenem dari. Cogitaſſe igitur quemadmodum pupillum,ac tutorem

torem mutuo dolore distraherent. Nam si rationes tantum infirmarent, videbant futurum, vt optima conscientia tutor non expectaret vltimam contentionem iudicij, sed per communes amicos, propinquósque pupilli, satisfaceret. inuenisse illos rationem, qua mutuò dolore distraherent. Summisisse qui dicerent, malè tractatas à tutore rationes: non omnia nosse pupillum qui taceat: si litigare velit, futurum vt sua recipiat. Per alios inde internuntios sollicitatum maritalem animum, qui pupillum falsò crimine adulterij inquinarent. Se vtique maritum credulum nihil tanti putasse, vt suspicioni sua satisfaceret. Diu hac fraude inimicorum, pupillum tutorémque deceptos: sed posteaquam veriores amici interuenerint, & se interrogauerint, quam actionis haberet fiduciam: pupillum item seduxerint, & querela causas quasierint: cum demum apparuisse mutuum errorem: & se quadam certius etiam ab vxore quasisse. Detecta igitur fraude inimicorum facilè depositas, qua nullis fundamentis niterentur, actiones: & reditum in gratiam: sed tamen nondum inimicos effugisse, à quibus reus factus sit. Accusator autem non committet, si in pupillum dixerit. Id enim crimen illi obiiciet, quod ille noluerit diluere. Dicet ergo propter amorem adultera, illum in domo tutoris remansisse. Nam ante quatuordecim annos, incredibile est crimen, remansisse ergo amorem, nec illam indulgentiam in retinendo pupillo fuisse tutoris, sed conscientiam, cùm sciret malè redditis rationibus, non esse offendendum pupillum. Mulieri autem multa donata: quacunque desiderauerit, concessa. His sceleribus inuicem cognitis, primò vtrunque excanduisse: deinde tutorem ex conscientia rationum, omisisse potius matrimonij vindictam, quàm mutuis caderet actionibus. Sic pares acceptásque factas actiones.

CCCLVI. *Filius pro meretrice patris, suam redimens.*

Quidam luxurioso filio amanti meretricem dedit pecuniam, vt sibi emeret eam meretricem quam ipse pater amabat. ille eam redemit quam ipse adolescens amabat. Abdicatur.

SERMO.

Hic senex dicet filium fuisse luxuriosum, & non sine maxima patrimonij ac fama damno amasse meretricem; cui malo voluisse mederi patrem, sape obiurgatum filium: sape secretò, sape etiam palàm castigatum. Cùm iam nec sumptibus, nec verecundia finis

repudio aut morte alterius. Neque repudiam, & certè viuo. Sed rumor de morte venit; hæc statim nupsit alio marito. Quid est hoc aliud, quàm improbius adulterium? Meæ igitur nuptiæ manserunt, illæ non fuere legitimæ. Legitimum porrò matrimonium, nisi soluto priore, esse non potest. An opinione contenti sumus? Isto genere etiam si cædis absoluar, omnibus tamen periclitor bonis, quippe testamentum meum lectum est, & vxor omnium bonorum heres inuenta est. Et ego scilicet testamento meo exheredatus? Quòd si ius domini post hanc opinionem retinui, retinui etiam mariti, mihi ad defensionem hoc satis est, licuit. Possitis occisorum fortasse misereri, quod decepti sunt, quod illos spes sua fefellit. Adulteri tamen fuerunt, etiam si ignorauerunt. An ego si ignorassē quòd liceret, non occidissem? vtrum domum meam non fui intraturus? an me in alium cubiculum, iuxta adulteros meos collocaturus: an cùm venissem in cubiculum, & iacentem cum adultero vxorem meam deprehendissem, excitaturus tantùm. quid deinde recepturus ne, an cessurus? Si talem habiturus eram animum, dij, gratias ago quòd nocte veni. Vos profectò, dij coniugales, hanc illi mentem dedistis, vt domum in dotem daret, vt eadem familia excubaret: vt is ianitor esset, qui me admitteret: vt reuersus denique nihil noui inuenirem, præter adulteros. Ergo vxor sic à me amata testamento relicta heres, audita morte mariti, non inquisiuit vbi periissem: non aliquos certiores nuntios, non reuersuros à supremis officiis seruulos expectauit: sed festinatò quoque nupsit, & in nouæ libidinis amorem, mea iudicia protinus transtulit. in eadem domo, in eodem cubiculo, in eodem lecto? adeò mariti prioris etiam memoria abierat. Desij ista mirari, cùm adulterum vidi iuuenem, propter quem tamdiu vidua esse non posset, quàm diu peregrinari poteram ego qui vxorem sic amaui. Temerè profectò, temerè in longius ituri iter coniuges nostras domi relinquimus, subitò absentium obliuiscuntur, & penè cum ipsis toris vxorum pectora refrigescunt. Mirer nunc ego vnde rumor, quæ tam maligno mendacio causa, cui fingere istud expedierit? Ille profectò in causa fuit iuuenis, qui ad domum meam inductus est: quæsitus est locus, Iam verò bonorum meorum dira populatio, sicut notissimo Græciæ duci

duci Vlyssi, qui felicior tamen, solam in adulteris vultus est gulæ voluptatem. Scio, iudices, quàm difficile sit alienorum malorum imaginem capere: sit tamen, quantum cogitatione permittitur. vnusquisque se illo loco ponat: ac primùm illa quæ intra animum meum voluo, mente concipiat: cum reuerterer ex peregrinatione longa, quam mihi attulerit cogitationem primus aspectus,

CCCXLVIII. *Cum proditoribus carcer incensus.*

IMPERATOR IN BELLO SVMMAM HABEAT POTESTATEM. Imperator proditionis suspectos in carcerem coniecit. ex transfuga comperit eadem nocte finitum iri proditionem. Incendit carcerem. perierunt illi qui erant in carcere. hostes recesserunt. Accusatur quòd de indemnatis sumpserit supplicium.

DECLAMATIO.

SI ratione defendi non possem, iure defenderer. IMPERATOR IN BELLO SVMMAM HABEAT POTESTATEM. Idquod obiicitis (vt nondum obiiciam) propter bellum factum est, in bello factum est. Vsus sum igitur lege: viderimus quàm vtiliter constituta, & necessaria quoque. Imperator in bello summam habeo potestatem. Ante omnia non id tempus, quo iudicia exerceri, quo leges retinere vim suam possint. ista pax spectat, & diligentiorem rerum inquisitionem securitas habet. non vacat in bello curam agere singulorum. Ad hanc rationem accedit illud quoque, quòd administrare non potest bellum, nisi tantam potestatem habuerit imperator, tot millia conscriptorum militum in aciem educere: adsignare loca interim periculosa, tuendos ciues, expugnanda hostium castella: non potest sola ratio, opus est & metu. Quid si pleraque accidunt, in quibus præsenti pœna castigare necesse est eos, qui peccauerunt? Ad hæc igitur omnia prouisum atque prolatum est, vt imperator summam potestatem haberet. Quid tamen à nobis exigi oportet? bonam, bonam voluntatem. Errauerim sanè si id satis probationi existimaui, si hoc ad vtilitatem ciuitatis pertinere credidi. Quis damnauerit eum, qui duabus potentissimis rebus defenditur, iure & mente? quid si etiam ratio hoc faciendi fuit? Forsitan & lentè & nimium periculosè fecerim, quòd suspectos proditionis, tantum in carcerem duci

iussi. Nihil egeram non satis ciuitati prospexeram. hostis idem sperauit: tamen hoc ne ab accusatore quidem reprehenditur. Iam igitur de his qui in carcerem duci debuerunt, leuius est supplicium, quacunque ratione sumptum est. Nũc quare sumptum? Proditionis finis atque effectus, omnis, in proximam nobis noctem denuntiabatur, puta falsum: quis non ignoscit rem tantam timenti? Non enim discrimen paucorum capitum agebatur. An aliquid esset hæc ciuitas, an templa, an vetutissimæ vestigium: saltem vrbis relinqueretur, an liberi vestri coniugésque traditam à maioribus per manus in hoc vsque tempus libertatem semel perderent? Pro his animaduertere in paucos indignum est? & exercitus partem dicimus, & in aciem ductis militibus, certè innocentibus*, multum contigisse imperi videretur, etiam si non incruentam victoriam se ferat. Pro hac securitate si perierunt aliqui (vt parcissimè dicam) non ignoscerem? Equidem intelligo hanc esse conditionem omnium, qui administrationem Reipubl. aggrediuntur, vt ea quæ maximè pertinent ad salutem communem, cum quadam sua inuidia efficere cogantur. Quanta vi aduersus me inimici consurrexissent, si istud sine causa fecissem? Quid si proditores fuisse manifestum est? Putemus esse iudicium? & quatenus mauultis illos indemnatos dicere quàm innocentes, excutite causam. Sanè non consummauerit primum suspicio, at certè transfugæ hoc mentiendi causa quæ fuit? homo (relicto exercitu suo, in ciuitatem nostram transgressus, cùm rem periculosissimam fecisset, mentiretur? cum ad probationẽ rei caput suum obligaret, eadem nobis nocte denuntiat. Manifestum est autem fuisse hostibus propositum, ciuitatis nostræ per proditionem capiendæ. Qui proditores fuerint, recedendo confessi sunt. Quid enim est causæ, cur qui ad illud vsque tempus ciuitatis permanserant, post incendium carceris, post mortem suspectorum nobis ciuium, continuò discesserint? Hic ratio illa quoque est, quòd si exegi supplicium ab illis: si modò hoc est exigere supplicium. miratur aliquis si non timui educere, si cùm tanta conspiratio in ciuitate nostra nocentium esse diceretur, vt prodere possent etiam ex carcere, vel cùm tota sua custodia eos obrui malui. His illud quoque adiici potest, plurimùm differre. vtrum quis supplicium exigat ab indemnatis: an si aliquos securitatis

publicæ

publicę causa occiderit, supplicium vocetur, quod ciuitas præstitit. Si verò hoc pro salute communi fuit, non odio illorum factum est, imperatoris fortasse consilium reprehendi potest, factum certè damnari non potest.

SERMO.

In summa parte controuersiarum talium quæri solet, ecquo animo fecerit hoc imperator. In hanc partem satis firmam causa fiduciam videtur habere. quid enim huic proferunt inimici præter odium commune omnium proditorum?

CCCXLVIIII. *Raptoris pater, dementiæ reus.*

RAPTOR, NISI ET SVVM PATREM EXORAVERIT ET RAPTAE, INTRA XXX. DIES PEREAT. Rapuit quidam. exorauit patrem raptæ: suum non exorauit. Dementiæ accusat.

SERMO.

Non dubiè pater hic intelligi vult, se filij solicitudine esse contentum, & hanc xxx. dierum moram pro vltione habere. Sed hoc si palàm indicauerit, perdet artem: & si liberare filium sollicitudine semel destinauit, breuius habet statim ignoscere. Varianda erit eius actio, vt filium dicat morte dignum: an posset ipse perseuerare, dubitet. Non tamen prætereūda sunt illa quamuis communia cum aliis controuersiis generis huius, quæ circa ipsam quæstionem dementiæ versantur. Negabimus enim crimine vno posse deprehendi dementiam: & hoc propositum nostrum adiuuabimus finitione, vt dicamus, Dementiam esse ablatum rerum omnium intellectum. alioqui neminem tam felicem, qui non aliqua pœnitentia digna faciat, qui non subiectus sit errori: & hoc proprium non dementiæ esse, verùm hominis. Atque ad hoc quod commune cum omnibus est, aliquid etiam propriè applicabimus, quòd eius generis dicitur dementia esse de qua iudicium est, vt emendari vno verbo possit. Porrò cùm adeò confessum sit, dementiam non posse curari, vt ne illud quidem adhuc inueneri potuerit, quæ causa faceret dementiam, vbi animus consisteret: profectò non poterit videri dementia, quæ est in hominis potestate.

DECLAMATIO.

SI exoratus fuero, statim nō modò sanus, verùm etiam bonus pater & indulgens ero. Vis scire, fili, quid sit

Dementia? Deducere se in periculum capitis, cupiditates non intelligere pacem, non intelligere leges: & si quid supra hoc momenti fortuna præsens iudicium habet, accusare eum qui exorandus sit. Non est igitur dementia. Nec refert ad præsens iudicium, neque ad vestram pronuntiationem, an ego durus pater, an ego nimium seuerus. Non de hoc quæritur. satis est, non esse furiosum. nec exoro te, inquit, cum rapuerim. miraris? Hoc enim est quod te in hoc impulerit: adhuc quid feceris, nescis. Non dico illa quæ fortasse tibi leuiora videantur, quæ ad materiam pertinent: Expugnasti domum, & virginis prætextam scidisti, & puellam vsque in eam iniuriam traxisti, qua nihil grauius bella habent. Tu qui in id te periculum demisisti, vt tibi exorandus esset pater, miraris quòd non exorasti patrem? Si incidisses in illos felicioribus seculis natos, cum quibus virtus magis commune bonum erat, non expectassent legem, non expectassent tricesimum diem. Nunc me meritò contemnis: flentem aliquando vidisti. non auderes accusare patrem, si timeres. Tu si incidisses in illum, qui laudatas filij tui ceruices amputauit? si incidisses in illum, qui iudiciis propinquorum atque amicorum contentus fuit, opinor habuisses tempus querendi, habuisses tempus, non dico deferendi patrem, sed diutius rogandi. Illi verè fortes & viri fuerunt qui cùm hoc meminissent, liberos à se Reipub. gratia procreatos, bene impendi crediderunt exemplo. Ego tacere contentus sum, cùm exorari debeam, si agis mecum, tanquam etiam si præstitero tibi plus alij debiturus sis. Confutabit, opinor, indulgentiam meam: Ille melior, ille mitior. Ego verò facilius frangerer, si ille irasceretur. Aliquis, cum filia illius rapta sit, tam citò exoratus est? quis est ille tam demens? quid est istud, quòd ille se accepisse iniuriam non putat? quòd omnia sic agit, tanquam exoratus ante tricesimum diem? Quid ergo, inquit, occides? Debeo si quid in me fuerit fortis animi: si quid virtutis incorruptæ, faciam. duret tantummodo animus, non deficiam, non deflectat. Etiamnum fortis sum: etiamnum posse videor: sed supersunt dies. Non blandior tibi: quotidie me hortor, & instigo animum meum & totam sceleris tui deformitatem pono ante oculos: & illud nescio quid quod persuasioni meæ repugnat, volo perdomare. Bene

facis,

facis, quòd accusas. turpiter deficiebam, prodebámque necessarium ciuitati exemplum: iámque in eam venturus eram hominum suspicionem, tanquam me permittente fecisses. Hoc age: dic insanum, dic furiosum, dic longè ab intellectu sanguinis sui positum. Vide ne rogaueris. Quid enim acturus ad genua prouoluendo, adhibendo amicos, flendo in pectus meum: insanus sum, nihil sentio, ad illum patrem tuum.

CCCL. *Aqua frigida priuigno data.*

Qui habebat filium, amissa matre eius, aliam vxorem duxit. Incidit in grauem valetudinem filius: conuocati sunt medici. Dixerunt moriturum, si aquam frigidam bibisset. dedit illi nouerca aquã frigidam. perit iuuenis. Nouerca accusatur à marito veneficij.

DECLAMATIO.

VENEFICII ago, filium meum periisse & ea potione, quam dederit nouerca, periisse, nõ difficile probabo. Nam & datam à se potionem non negat: & ea periculosa fuisse, quæ prædicta sunt ostendit. Ne ignorantia quidem defendi potest: id quod accidit, denuntiatũ est. Itaque non tam in defensione fiduciam habet, quam in lege: nec tam dicere potest, scelus se non fecisse, quã illud impunè fecisse. Negat enim se teneri posse veneficij, quoniam nõ dederit venenum. Postea videbimus, & quomodo intelligendũ sit venenum, & an hoc quòd datum est, illo tẽpore fuerit venenum. Interim putemus nullã legem huic sceleri propriè esse constitutam: nónne proximo vtendum est? Nõ ignoro esse frequẽtẽ huiusmodi in iudiciis minoribus dũtaxat cõtentionem, vt pecuniam excidisse formulæ, vt aliter quàm potuerit agere, dicatur. Sed hæc tũc valent, cùm ostenditur ius aliud, quo agendum sit. Itaque si dicis qua lege alia accusare debuerim, meritò excludis hanc, qua lege ago. Sed neque hanc actionem meam admittis, neque aliud demonstras quo recedam ab hac lege depulsus, hoc contendis, vt istud etiam si scelus sit, facere licuerit. Atque hoc etiam si non propriè cõscriptum, cõsuetudine iudiciorum consequens est, quotiens aliqua propria actio in rem non detur, vti proxima & simili. Nulla tãta esse potuit prudentia maiorum (quãquam fuit summa) vt ad omne genus nequitiæ occurrat. Ideóque per vniuersum, & per genera

singula conscripta sunt iura. Cædes videtur significare sanguinem & ferrum: si quis alio genere homo fuerit occisus, ad illam legem reuertemur: si inciderit in latrones, aut in aquas præcipitatus, si in aliquam immensam altitudinem deiectus fuerit, eadem lege vindicabitur, qua ille qui ferro percussus sit. Igitur & alia similia lex de aqua frigida scripta non erat, redeamus necesse est tamen ad eam, quæ venena coërceat, cùm aqua frigida id effecerit quod venenum. Hæc, vt remittam non fuisse hoc veneficium, nunc verò venenum quomodo interpretari & intelligere possumus? Vt opinor, potionem mortis causa datam. Non quæritur qualis sit, sed quid efficiat. Nam ipsorum venenorum plura genera, plura nomina sunt: diuersi etiam effectus. Aliud ex radicibus herbarum contrahitur, aliud ex animalibus mortiferis reseruatur. sunt quæ frigore sanguinem gelent, sunt quæ calore nimio vitalia exurant. omnia tamen hæc sub vnam legem veneficij veniunt. Quin illud etiam in rerum natura manifestum atque deprehensum est, alia esse aliis venena. quædam mortifera nobis, etiam in remedium quorundam animalium cedunt: quædam quæ in voluptates etiam & luxuriam adhibentur, multis animalibus adferunt mortem. Similis ratio & remediorum est. Cur igitur non sit differentia cum veneno, etiam temporis. nihil interest, qui faciat: aliàs nunc venenum est. Quomodo enim comparare ista possumus? Ante omnia animo dantis. deinde effectu, animus dantis qualis fuerit non p obaumus: interim de effectu constat. vultis æstimare? adeò certum fuit hoc venenum esse vt prædictum sit. In summa, quid plus pati potuerat adolescens, si venenum bibisset? Ponamus ex altera parte illam potionẽ, cuius tu nomen subinde iactas: pone ex altera, potionem quam tu dedisti: de vtraque idem medici dicent. Si nihil interest mortis, nihil interest criminis. Hæc ad ius: sed ad ream legi suæ applicandã, sanè scrutemur & animum. Non dico quæ sit quę dederit: interim hoc respondeo, Aquam frigidam dedit: sanè medici non vetuerunt, non timuerunt. satis est, non permiserunt. Personam non onero, denuntiationem dissimulo. Dedisti ægro quod pater non dedisset. Si vnus aliquis ex medicis nocituram tantum potionem esse dixisset: dicerem tamen, Fortasse moriturum non putaueris: nocere voluisti. hoc inter omnes medicos

medicos conſtitit, periturum eſſe, ſi aquam frigidam bibiſſet. dediſti poſtquam certum erat. Velim ſcire, an aliquid tale in valetudine eius, & antè feceris. nam ſiue feciſti, apparet quomodo ad tantum periculum deductus ſit: ſiue non feciſti, apparet fuiſſe cauſam propter quam faceres. Non putaui, nec credidi medicis. adeóne ignota medicinæ experimenta ſunt egenti vita bona?

M. Fab. Quintil. finiunt colorata, incipiunt eiuſdem tractata.

CCCLI. *Exul index tyrannidis.*

EXVLEM INTRA FINES DEPREHENSVM LICEAT OCCIDERE EX SVSPICIONE TYRANNIDIS SIT ACTIO. Exul, apud quem diues fuerat hoſpitatus, ſcripſit Senatui ſe facturum indicium tyrannidis ſi reditus ſibi decerneretur. In Curia cùm ageretur, ſolus diues contradixit. Decreto tamen reditus, exul ille intra fines eſt occiſus. Diues tyrannidis reus eſt.

SERMO.

Exulem illum qui occiſus ſit, dicemus antequam damnaretur, fuiſſe ciuem ſeditioſum, omnibus ſceleribus confeſſum: ſed in illis quoque diu, non fiducia innocentiæ, verùm audacia neſcio qua, omnia fingendi atque diſſimulandi, latuiſſe. & quemadmodum multos ſimiles ſui amicos habuerit. ſic non pauciores habuiſſe inimicos. vix quidem illum, quamuis in manifeſtis ſceleribus, neſcio qua audacia repugnantem damnari potuiſſe. Expulſum autem (quòd ferè ſceleratis pectoribus veniat) grauiter tuliſſe pœnam: ac præcipuè auctoribus eius fuiſſe infeſtum. quibus vt referre gratiam poſſet, quæſiſſe occaſionem reditus: quod vt poſſet contingere, prius conterere voluiſſe patriam, vt in communi ſeruitutis metu, non tanti vnius exulis reditum, quanti ſecuritatem omnium iudicaret. Dictitare igitur cœpiſſe, apparari tyrannidem, inſtare patriæ grauem ſeruitutem, quædam ſe comperiſſe. Has eius voces frequentes, cùm fortè eadem iter faceret, ad diuitem perlatas: & protinus motum tali rumore, certius aliquid ex ipſo voluiſſe ſcire, quidnam exul loqueretur: an arma aliqua apud eum, an veſtigia ſaltem tyrannidis reperiri poſſent. Sibi quoque exulem dixiſſe, apparari tyrannidem: ſed nihil præter quàm inania verba ſe apud eum comperiſſe. illum autem hoc ipſo accenſum, quòd fabulis ſuis indicaret etiam à diuite haberi fidem, non

distulisse quod diu cogitasset: misisse ad Senatũ iudicij epistolam. Ad nuntium tam atrocis rei attonito vniuerso Senatu, diuitem indicasse quid ipse comperisset: quemadmodum sibi quoque eadem denuntiasset: intellexisse vanam illius, sine vllis argumentis, vocem: itaque dixisse nihil scire exulem: superuacuò reuocari. Cæteros autem qui attoniti erant, decreuisse, tanti non esse vnius exulis reditum, vt diutius tali metu sollicita teneretur ciuitas. Hoc decretum Senatus non omnibus fuisse notum, etenim festinatione quoque in eiusmodi metu, præcipitari solere omnia. legem illam quæ exulem intra fines iuberet occidi, nemini fuisse ignotam. Cùm igitur qui multos inimicos haberet, non omnibus decreto Senatus, omnibus iure exulis noto, intra fines occisum, non esse mirandum. Multùm adiuuat in defensione persona diuitem quòd est integer. in qua parte eius gloriari potest, vt dicat se odisse etiam aliena scelera.

DECLAMATIO.

Tyrannidem paro. vides enim. cum sceleratis mihi cõuenit: reuocari exules volo, non etiam facta illorum consilia deprehendo. An ego si hoc cogitassem, tam apertè omnia egissem? & ipse potissimùm ad exulem misissem? protinus me ac propositum meum nocenti aperuissem? nõ hoc ipsum timere debui? Adiecissem huic suspicioni sententiam meam, vt viderer timere iudicem? Nihil debui minus, quàm in metu, ipsum metum prodere.

CCCLII. *Reus tyrannidis, qui deliberauit victor arma deponere.*

ET SVSPICIONE TYRANNIDIS SIT ACTIO. Quædam ciuitas, quæ bello laborabat, cùm duobus prœliis victa esset: adolescens diues nobilis, cum seruorum & clientium manu armata processit in prœlium: fugauit hostes. Populus redeunti portas clusit cùm aperturum promitteret, si arma posuisset, respondit diues se deliberaturum. triduò deliberauit. rediit in ciuitatem, positis armis. reus est tyrannidis.

SERMO.

Diuitem hunc dicemus natum honesta domo, patre militari, forti viro: à primis statim annis adsueuisse studio armorum, magnum per se militia vsum collegisse. Cùm autem subitò bellum incidisset, factum alium ducem non iudicio, sed quodam casu, & incerta populi aura nec sanè vacasse tam subitum delectum ducum agere. factum ducem, qui nullum militia vsum haberet, nec aliunde

aliunde victam duobus praliis vrbem. Tum demum intellexisse populum, qualem haberet ducem: & antè omnes amicos paternos frementes venisse ad diuitem. palàm questos de duce: adiecisse; Pater tuus si viueret, pro patria arma cepisset: non esset passus vexari Rempub. & hostium armis, & imperitis ducis consiliis. Accensum his vocibus, pro salute, ac libertate omnium, pia arma cepisse. priuatas quoque adiecisse vires. vrbe egressum, solutos latitia victoria hostes, & nihil minus quàm eruptionem timentes, oppressisse. Hac victoria accensum, quasi in amulatione, graui dolore exarsisse Ducem, cùm diceret malo exemplo militare priuatos: & cùm omnes amici diuitis cum diuite essent, non difficile persuasisse, vt portas clauderet. Milites autem confecto pralio ad gratulationem redeuntes, portas clusas obstupuisse: posteaquam verò iussi sint arma ponere, aliquantò grauius exarsisse, veluti parricidas se excludi, & armatis hostibus inermes obiici. Hanc seditionem volentem sanare diuitem, tempus petiisse, non magis deliberandi, quàm rogandi: & triduo illo nihil aliud egisse, quàm modò singulos, modò vniuersos rogasse. illos quoque securiores fuisse, posteaquam ex toto recessisse hostem crediderint. Rediisse autem se à bello ad iudicium, & in conscientia maximi meriti, grauissimum sibi crimen obiici, vt qui solus Rempub. defenderet, opprimere voluisse dicatur.

CCCLIII. *Dispensatores torti.*

Quidam ab inficiante petebat depositum. Dispensatores vtriusque torti. Contraria dominis dixerunt. de integro lis est.

SERMO.

Petitor necesse est infamet dispensatorem suum, & dicat ab aduersario corruptum: & ea fiducia esse illum inficiatum, cùm promitteret dispensator negaturum se etiam in tormentis: itaque ab aduersario natum, cùm lis esset, Dispensatores torqueamus. Alterum hunc dispensatorem sani propositi decet, qui semper accepisse se palàm dixerit, & statim cùm datus sit in tormenta, hoc sibi proposuerat, Quid? ego quo pramio mentiar? confessum esse. Et hoc in locis valens est, Tuus dispensator accepisse se ait, meus dedisse negat. huius potentior vox est. potest enim etiam per alium numerata videri pecunia. Initiò autem dicet hic sibi placuisse seruum: & ideo supra rationes esse positum, sed postea & licentia sua & securitate domini: qui illi plurimum crediderit, isse in vitia à multis corruptum, antequā ab hoc: & ideo se

deposuisse. Hanc sibi deponendi fuisse causam, cùm videret in malo statu rationes esse. Hoc necesse est adiicere, quia vrgetur per interrogationem, quam deponendi habuerit. Inficiator dicat oportet, dispensatorem suum finem tormentorum quæsisse: ideo confessum vt dimitteretur.

CCCLIV. *Morietur antequam nubat.*

Quidam nubilem filiam habens, vxorem secretò loquentem cum adolescente vicino formoso deprehendit; quæsiuit quid loquuta esset. respondit mulier, de nuptiis filiæ se loquutam. Ei maritus filiam despondit mater ait, Morietur antequam nubat. Ante diem nuptiarum puella subitò perit, liuores & tumores in corpore fuerunt. Mulier rea est.

SERMO.

Dicet hæc mulier iuuenem illum nunquam sibi placuisse, & repugnasse se, cùm videretur illi puella destinari. illum autem vtique volentem hanc vxorem habere, ad satisfactionem venisse, tunc verò minus placuisse matri generum. Itaque cùm desponsam audisset filiam, quotidiana consuetudine vulgi iratam dixisse, Morietur celerius quàm nubat. Cæterum de fato puellæ, vnà cùm accusatore queretur. Causam fati crudelitati fingitur.

CCCLV. *Tutor lenocinij reus.*

Pupillus cum tutore agebat tutelæ. Tutor cum pupillo, adulterij. Remiserunt inuicem actiones. Lenocinij tutor reus est.

SERMO.

Fuisse quosdam vtriusque inimicos, hic tutor dicet, qui ab initio molestè tulerint non ipsis potius relictam esse tutelam: & quoniam ab hac præda exclusi sint, distulerint spes suas in diem vltimum tutelæ, vt rudem & imperitam pupilli ætatem fraudibus suis circunscriberent. Se autem tutelæ rationes, vt debebat, reddidisse. Cæterùm metuentem, ne dimissus à se pupillus fraudibus & insidiis inimicorum circunscriberetur, velut alteram eius tutelam gesturum, in domo retinuisse. Tunc verò consurrexisse illos, qui tutelam ipsis non commissam molestè tulerant, & grauiter excanduisse, ne peracto quidem tutelæ tempore, à domo tutoris pupillum dimitti: nullam occasionem ad despoliandum imperitum iuuenem dari. Cogitasse igitur quemadmodum pupillum, ac tutorem

torem mutuo dolore distraherent. Nam si rationes tantum infirmarent, videbant futurum, vt optima conscientia tutor non expectaret vltimam contentionem iudicij, sed per communes amicos, propinquósque pupilli, satisfaceret. inuenisse illos rationem, qua mutuò dolore distraherent. Summisisse qui dicerent, malè tractatas à tutore rationes: non omnia nosse pupillum qui taceat: si litigare velit, futurum vt sua recipiat. Per alios inde internuntios sollicitatum maritalem animum, qui pupillum falso crimine adulterij inquinarent. Se vtique maritum credulum nihil tanti putasse, vt suspicioni suæ satisfaceret. Diu hac fraude inimicorum, pupillum tutorémque deceptos: sed postea quam veriores amici interuenerint, & se interrogauerint, quam actionis haberet fiduciam: pupillum item seduxerint, & querelæ causas quæsierint: cum demum apparuisse mutuum errorem: & se quædam certius etiam ab vxore quæsisse. Detecta igitur fraude inimicorum facilè depositas, quæ nullis fundamentis niterentur, actiones: & reditum in gratiam: sed tamen nondum inimicos effugisse, à quibus reus factus sit. Accusator autem non committet, si in pupillum dixerit. Id enim crimen illi obiiciet, quod ille noluerit diluere. Dicet ergo propter amorem adulteræ, illum in domo tutoris remansisse. Nam ante quatuordecim annos, incredibile est crimen, remansisse ergo amorem, nec illam indulgentiam in retinendo pupillo fuisse tutoris, sed conscientiam, cùm sciret malè redditis rationibus, non esse offendendum pupillum. Mulieri autem multa donata: quæcunque desiderauerit, concessa. His sceleribus inuicem cognitis, primò vtrunque excanduisse: deinde tutorem ex conscientia rationum, omisisse potius matrimonij vindictam, quàm mutuis caderet actionibus. Sic pares acceptásque factas actiones.

CCCLVI. *Filius pro meretrice patris, suam redimens.*

Quidam luxurioso filio amanti meretricem dedit pecuniam, vt sibi emeret eam meretricem quam ipse pater amabat. ille eam redemit quam ipse adolescens amabat. Abdicatur.

SERMO.

Hic senex dicet filium fuisse luxuriosum, & non sine maximo patrimonij ac famæ damno amasse meretricem; cui malo voluisse mederi patrem, sæpe obiurgatum filium: sæpe secretò, sæpe etiam palàm castigatum. Cùm iam nec sumptibus. nec verecundia finis

imponi posset, habuisse cum cognatis consilium, quidnam se facere oporteret. Abdicaret, sed tantò liberior fuisset luxuria. Castigaret, sed nihil castigando profecerat. Succurrisse cognatis & amicis rationem, qua putarent iuuenem posse emendari, si simularet pater amari à se meretricem, & daret pecuniam potissimùm ipsi filio ad redimendam: quod si fecisset, futurum vt meretrix, redempta altera meretrix, deinde ab ipso adolescente redempta, indignaretur, & illum amare desineret. Nam initio statim dicendum est, & culpa meretricis iuuenem hæsisse: & ideo quæsitam quæ auocaret, & illa ratione datam iuueni pecuniam. At illum protinus cucurrisse ad meretricem suam: patrem autem quoniam nullo modo sanare filium potuerit, ad vltimam vltionem confugere: Abdicare filium, quia emendare non potest.

CCCLVII. *Vxor non relinquens ob adulterium cæcatum.*

ADVLTER EXCAECETVR. VXOR VIRVM IN CALAMITATE NE DESERAT. Quædam patri de marito ter questa, & tacere iussa, postea ab excæcato ob adulterium viro, quia non recedit, abdicatur.

SERMO.

Hac mulier dicet acceptum à patre maritum, si ab initio amare cœpisse. adolescentem, lenociniis adultera illius vsque eo captum esse, vt reuocari à cupiditate non posset. Vt necesse erat, modestè se tulisse, & eò magis quòd maritum diligeret. voluisse ergo experiri quid de adulteris pater sentiret: indicasse ei adolescentiæ errorem respondisse illum, esse quedam ætatibus concessa, nec reprehendi lusus in eiusmodi iuuenta debere. Tum verò tariorem sibi virum factum, posteaquam lusibus eius patrocinari etiam senex cœperit. Sed cùm videret nequissimæ mulieris illecebris maritum teneri, & iam vindictam adulterij, atque occasionem captare adultera maritum: iterum ad patrem venisse, vt illius saltem auctoritate emendari adolescens posset. In eadem voce illum perseuerasse iterum ac tertiò. Miserrimum ergo iuuenem fraude & insidiis deceptum, eam fortunam sustinere, quam illi semper vxor timuerit. Accessisse nouum amori suo sacramentum, & iudicio patris factum iuuenis affectum. Hoc colore optimè defendetur mulier, alioqui lege imbecilla. Nam ex contraria parte infinitum potens est illud, maritum esse damnatum.

CCCLVIII.

CCLVIII. *Exposito pulsatori amputata manus.*

TALIONIS SIT ACTIO. QVI PATREM PVLSAVERIT, MANVS PERDAT. Quidam expositu, quem in locum filij sustulerat, pulsatus tanquam pater manus incidit. Agnitus ille, aduocato naturali patre, talionem petit.

SERMO.

Hic adolescens iure infirmus est. Nam quòd lege agitur, non solet vindicari lege. Cur enim potius ab educatore, quàm à carnifice petatur talio? Sed preter quàm lege agitur, etiam facto laborat: quòd quamuis educatorem, tamen patris loco pulsauerit. Dicat tamen educatorem fuisse hunc ab initio crudelem, & hinc suspicatum iuuenem, non esse illum verum patrem. Sæpe amicis questum: quibusdam etiam mandasse vt inquirerent, qui aliquando infantes exposuissent. Hac re validius offensum senem. itaque dedisse operam vt se pulsandum preberet: deceptum certè ab eo etiam tempore ipso iuuenem, incidisse in eum, quem minimè prouocatum iniuria vellet. At illum confestim tanquam de alieno non deliberasse sanguine: & quia redditurus esset expositum, debilirasse. Certè eum lege patris vsum, qui sciret nec se patrem, nec hunc filium. Adolescentem autem quia nondum prospectum illo tempore patrem habuerit, certè quia probare non potuerit, tacuisse: nunc petere talionem.

CCCLIX. *Lis publicani de vnionibus.*

PRAETER INSTRVMENTA ITINERIS, OMNES RES QVADRAGESIMVM PVBLICANO DEBEANT. PVBLICANO SCRVTARI LICEAT. QVOD QVIS PROFESSVS NON FVERIT, PERDAT. MATRONAM NE LICEAT ATTINGERE. Matrona iter faciens, cùm ad publicanos venisset vniones habens CCCC. in sinum abdidit, hos cùm requireret publicanus, matrona scrutandi potestatem fecit, publicanus noluit scrutari. Translatis manum iniecit, & suos dicit.

SERMO.

Quæstiones sunt, an instrumenta itineris videri vniones possint. an etiam si non possint videri tamen quoniam ad vsum, & ornamentum matronæ parati sint, in commissum venire potuerint: an in vsum parati sint: an si in vsum parati sint, non ostensi teneri possint, cùm ostensi nihil debuerint. an quamuis scrutari matronam non liceat, & ipsa permittente & publicano licuerit, perinde sit scrutationem permisisse, ac rem ostedisse. an dimissa res

peti posſit, an hæc dimiſſa ſit. Dicit enim publicanus non rem, ſed controuerſiam dimiſſam.

CCCLX. *Lis de dotibus ſocrus & nurus.*

PRIMA RATIO DOTIS HABEATVR. Quædam apud filium, amiſſo viro, dotem reliquit. Adoleſcens, ducta vxore dotata, deceſſit. Res ſoluendo non eſt. Contendunt ſocrus & nurus, vtra primùm dotem accipiat.

SERMO.

Mulierem illam ſocrum nurus dicet hanc ruinam patrimonij poſt mortem viri ſtatim ſenſiſſe: non ſumpſiſſe dotem, ne & filium decoloraret, & dotem quoque perderet. Itaque etiam dotatam filio quæſiſſe vxorem, quò faciliùs poſſet ruentis patrimonij rationem fulcire. Addat, donaſſe illam filio petitionem: hodie, quia deceſſit, retractare. Sed & præſcribat.

DECLAMATIO.

SErò petis, & aliud patrimonium eſt. Dudum heres mariti tui erat, à filio petere debuiſti. ego ex bonis mariti mei repeto. Nam duæ mortes maritorum, diuerſas ſucceſſiones habent. Bona mariti mei, morte eius facta ſunt: dum viueret, patris fuerunt. Dos eſt, ſi à viro, aut ab herede eius repetatur. tu amiſſo viro, cùm dotem non petiiſti, feciſti creditum ex dote.

SERMO.

Circumſcriptam ſe nurus queretur: & in vltimâ quæret, in quem vſum anus dotem deſideret. Contrà illa dicet hanc mulierem ambitioſam & profuſam fuiſſe, non minimè propterea ad egeſtatem productum virum.

DECLAMATIO.

Nurus oportet à viro dotem repetat, ſocrus à patrimonio.

CCCLXI. *Depoſiti rapti quadruplum.*

QVI DEPOSITVM PERDIDERIT, IVRET, ET SIBI HABEAT. Quidam

Quidam cùm depositum furto amisisset, iurauit. postea furem damnauit, exegit quadruplum. Dominus hoc quoque petit.

DECLAMATIO.

MEæ pecuniæ accessio ad me pertinet. Quid si enim cognitor meus, quid si procurator hoc idem respondeat? denique, quid si damnatus fur, non totum soluisset? nempe meum damnum erat. An iacturam debeo sentire, accessionem non debeo? Ego enim à te recessi, cum iurasti. iam cum fure mihi negotium est: hic quicquid soluerit, ad me pertinet.

SERMO.

Contrà, ille suo nomine egisse se dicet: inuestigasse, laborasse: illud præterea potens est pro illo; non potuisse dominum illum furti agere. Itaque iudex quid pronuntiauit? nimirum mihi furtum esse factum.

CCCLXII. *Inuicem pulsatores patrum.*

QVI PATREM PVLSAVERIT MANVS EI INCIDANTVR. Duo adolescentes æquales iurauerunt, vt alter alterius patrem cæderent. ceciderunt. petuntur manus: patres vindicant.

SERMO.

Fuisse duos sodales: patribus ex austero indulgentibus, sæpe isse ad lusum, frequenter vnà fuisse. Quodam tempore cùm alter ex his serius in conuiuium venisset, dixisse alterum, Fortasse te, vt solet, ille senex retinuit, sed non feret impunè: ego illum verberabo. hunc deinde respondisse, Et ego tuum cædam. Cùm alternis verbis iactarentur minæ; & vterque metueret, ne inultum haberet patrem, iurasse in vltionem magis parentum, quàm iniuriam.

CCCLXIII. *Vestiplica pro domina.*

MALAE TRACTATIONIS SIT ACTIO. Quidam pauper formosæ maritus, à peregrino vicino negotiatore, ter de stupro vxoris, adiecto pretio appellatus, vestiplicam dominæ habitu misit. Malæ tractationis reus est.

SERMO.

Maritus illo colore defendendus est, vt dicatur fuisse diligens

custos pudicitiæ vxoris: natura quoque sollicitus & sedulus. Cùm esset de stupro vxoris appellatus, admiratus tantam peregrini negotiatoris audaciam: cùm deinde etiã repetitus, suspicari aliquid etiam de vxore cœpisse, quantum nunc appareat, suæ naturæ potius vitio, quàm culpa vxoris. Cùm verò tertiò quoque instaret adulter, nõ potuisse dissimulare suspicionem & sollicitudinem suã: itaque quia putaret aliquid antè cum sua vxore loquutum adulterum per vestiplicam, aduocasse illam, & quæsisse, num aliquid de adulterio sciret. illam respõdisse, innocentem esse dominam, & ne notam quidem negotiatori: denique si dubitas, me vxoris tuæ habitu mitte: videro an possit discernere.

CCCLXIIII. *Conuiciator pauper occisus.*

Pauper ad diuitis domum nocte conuitiari solebat. Quodam tempore, diues processit, & insanire eum dicens, decem seruis imperauit, vt eum domum ducerent. Cum iisdem occisus postero die inuentus est. Diues cædis reus est.

SERMO.

A parte diuitis color ille introduci potest, vt dicatur pauper fuisse factiosus, aut turbulentus: habuisse huiusmodi furoris sui comites, quibus insidiis dispositis, ipse tantùm ad concitandam rixam se ostenderet: caterùm illos in præsidio haberet, si quid fortè diues moliretur. Et hoc ipsa rei conditio monstrat: cùm sit incredibile pauperem solũ, & præterea nocte ad conuitiũ diuiti faciendum venisse. Quare enim die tacuit? quare in foro nõ maledixit? Apparet illum noctem expectasse, quò facilius comites abscõderet. Paratum ergo ad rixam cum telo venisse. Diuitẽ nihil tale suspicatum, magis insanire credentem, dedisse qui deducerent. Tunc verò pauperem quasi custodia excanduisse: accessisse & cæteros eius conscios, qui dum eripere pauperẽ vellent, rixam concitauerint, & fortasse illum pauperem silentio occiderint, ne postea comprehensus pauper auctores facinoris cogeretur fateri. Et hoc dubiè ponendum est. quæ constitutio in reliqua quoque causa parte seruanda est. nihil enim pro certo adfirmare debemus: sed tantum suspicionẽ indiciũ à nobis aliò prauertere. Ergo ab illis videri factam cædem, qui adhuc beneficio tẽporis latent. diuitem super damna patrimonij, & tot seruorum cædem reum esse.

CCCLXV. *De vi septem iudices.*

DE VI SEPTEM IVDICENT. QVOD MAIOR PARS IVDICVM

QVM STATVERIT, REVS PATIATVR. Duo ignominiam statuerunt, duo exilium, tres mortem. Petitur ad mortem.

DECLAMATIO.

QVOD MAIOR PARS, inquit, IVDICVM STATVERIT. Ego existimo maiorem partem esse, in qua plures idem sentiunt, eandem pœnam pronuntiant, in eadem verba iurant. Et hoc verum esse ab ipsis verbis legis disce, QVAM POENAM. Non de pluribus suppliciis, sed vno loquitur. etenim nemo potest plura supplicia vnus nocens ferre. Scrutare & alia verba, STATVERIT, inquit, nónne tibi consentientis per omnia partis illius videtur vnam vocem includere? QVAM POENAM STATVERIT, id est, quod genus supplicij placere sibi pronuntiauerit, qua pœna nocentem affici voluerit. Sed quatuor, inquit, iudices me noluerunt mori. Tu nunc indicas quam pœnam transierint, non quam statuerint: lex autem certam illorum sẽtentiam exigit. Quid enim aliud diceres, si nondum pronuntiassent? si negassent liquere sibi de supplicio tuo? nunquid sententias illorum numerares? minimè. Horum enim primùm iam verba signaui: illorum quatuor quæ signabo? dubitare illos? nescire quid pronuntient? etiamnum ergo suspensos? cur dimitti postulas, si iudex deliberat? Plures, inquit, me mori noluerunt. Quid igitur velint, pronunties oportet: illorum sententiam signare volo. accusator recitare his iudicibus volo, vt habeant quod sequantur. Duo, inquit, exilium mihi iniungunt. Iam igitur apertè vna plures facis. iam turbam istam, quæ vniuersa noceret, diuidendo extinguis: duo exilium, duo ignominiam pronuntiant. Vis ego illos iungam, qui se ipsi diuidunt? Reuertere nunc ad verba legis, vt paulò antè. QVAM POENAM, inquit, MAIOR PARS IVDICVM STATVERIT. Partem intelligimus eidem numero applicatam, quemadmodum sententia coniunctam, sic turba. alioqui se miscere tibi, & in genere dissentientes licet, cur hos tres separas? Quomodo enim hi ab illis quatuor discrepant, sic illi inter se pugnant. Ergo non idem sentientes non potes iungere: idem sentientes compara. Ego qui mortem pronuntient, tres habeo. Produc illos qui exilium pronuntiant: vinco. produc qui ignominiam: æquè vinco. Dubitari potest valentiorem esse partem, quę composita neutri succumbit

vtramque superat ? Quid si enim quatuor illi in totidem disputarent sententias: nunquid illos pro vna parte opponeres? Nemo sine dubio cum tribus meis staret, sed nemo alteri esset adiunctus : nunquid ex quatuor sententiis vnum corpus efficeres? minimè. At quid interest bini an singuli dissentiant? æquè numerari pars non potest, si in partes scinditur? Quid si duo ignominiam pronuntiarent, duo exilium, duo mortem, vnus (vt plerunque euenit) taceret? sine dubio pares essent sententiæ. Si ergo detracto vno, pares essent: adiecto, non sunt superiores ? At enim vt scias non vtique duas partes legem exigere, verba inspice: QVOD STATVERIT, inquit, non vtrum potuerit. Denique, iudices, breuiter agendum est. Reus damnatus, quam tandem pœnam pati debet, si mortis pœnam relinquit? Quam? scilicet exilij. Ergo cùm tribus sententiis quatuor non cedant, duabus quinque succumbent ? At eadem est iniquitas. Quid acturus es? pœnarum controuersia vtrunque ferre non potes, siue ignominiam sustines, in patria morandum est: siue expelleris, patriam relinquis. Quid ergo, inquit, moriar, cùm tres tantùm me perire voluerint ? Quid enim autem iniquum est te mori damnatum, confessum, etiam tuo iudicio supplicio dignissimum? Cui enim te reseruabimus? videlicet egregium exemplum ciuium futurus es, qui sic viuis, vt damnari potueris.

CCCLXVI. *Legatus filius proditoris occisus.*

LEGATVS SACROSANCTVS SIT. PRODITOR CVM LIBERIS EXVLET. Cuius filius legatus erat, proditionis damnatus est. Reuertentem legatum quidam occidit cædis reus est.

SERMO.

Fatetur cadem reus, sed iure defendit.

DECLAMATIO.

EXVLEM, inquit, occidi. Exul ille quando factus est? quis illum accusauit? quis damnauit? quis expulit? Atqui sic fieri exulem, pater illius exemplo est. & inde exul quoque dictus est, quasi ex solo patrio expulsus. Pater, inquit, illius, proditionis damnatus est: lex autem exulare & proditoris liberos iubet. Vt omnes lex puniat, huic tamen igno-

ignoranti, damnatio patris nocere non debuit. Puta in priuatum compendium peregrinatum: non antè exul erit denique, quàm scierit se esse exulem. Aliquis pœnam sustinet, quam ignorat, & eius est conditionis, cuius se esse nescit? Quem talem sacrilegum audistis, quem homicidam, quem veneficum? Noui generis nocentem producis, tam securum, vt se ne nocentem quidem sciat. Sed, quòd paulò antè remiseram, nego. Non omnes lex punit, sed conscios, sed participes sceleris: illis irascitur qui cum patre peccant. Neque enim innocentes vlla lex punit. Et hic non solùm innocens, sed etiam honoratus fuit. Legatus fuit. vt proditoris filium licuerit occidere, legatum non licuit. Quid enim lex ait? LEGATVS SACROSANCTVS SIT. An hoc dubium est fuisse legatum? creatus est, missus est. atqui si fuit legatus, non potuit, antequam renuntiat legationem, desinere, tanquam magistratus intra suum annum, tanquam sacerdos Patris, inquit, damnatione desijt esse legatus. Ad alium forsitan filium pertineat paterna damnatio: ad legatum non pertinet. Antè enim legatus hic factus est. Ita in eo iure fuit, in quo illum Respub. antè iusserat: id est, antè legatus fuit, quàm damnati filius. Sed puta licuisse: non oportuit.

SERMO.

Hic de iniuria publica querendum, quòd ignoretur quid renuntiaturus fuerit, vltima descriptio erit, qua nihil tale merens, occisus sit, etiam inter hostes tutus.

CCCLXVII. *Luxuriosi pater fortis.*

Luxuriosi pater fortiter fecit. præmium non optauit ex lege. Dementiæ reus fit à filio.

DECLAMATIO.

DEMENTIÆ reo quid obiicis? vsitata fortasse crimina, Tractas per publicum vestes, non reddita salutantibus nomina, non discretos ab inimicis amicos, aut dissipata luxuria bona, & aliena ætati vitia. Habet hoc crimen domus nostra, si reum mutas. An verò desidiam obiicis? Bellum non sentio? hostem non intelligo patriam non vindico? Præmium, inquit, non optas. Puta me rationem

non posse reddere. Non est vnius criminis dementia. Vt hoc sit argumentum dementiæ, infirmum est, quia solum est. deinde nunquam in vno dementia deprehenditur, obiice & alia. Sed quid si ne hoc quidem obiici potest? Quid? tu liberalitatem, dementiam vocas? Non expedit tibi, adolescens, hanc legem introducere. Non optas. Age quisquis non est auarus, demens est? Varij sunt mores. Puta me nolle optare, non concupiscere præmium. non inuenio quid optare possim: deinde patriam onerare nolo bello afflictam. Deinde gratuitæ debent esse virtutes. deinde hoc est præmium, intueri debitorem populum. Licet differre: permittes & tua causa, vxorem tibi opto, honores opto. Statim, inquit, opta. Ergo si facio, sanus sum. En crimen quod statim tolli potest? Quid vis optem? opto statuas? vultum contrahit. dies festos? irascitur. Quid igitur? pecuniam? & si hanc desideras, cur non fortiter pugnabas? descende in aciem. an ego pro te pugnaui? Si perseueras in foro potius militare, quàm in prælio, Absolutionem opto: tolle iudicium.

CCCLXVIII. *Alens patrem rapta abdicata.*

Rapta inuito patre nuptias optauit. ob hoc abdicata, tacuit. egentem patrem quia inuito marito alebat, est repudiata: ingrati agit aduersus maritum.

DECLAMATIO.

BENEFICIVM dedit, vitam donauit. Magnum beneficium est, lucem dare. ideo sunt parentes carissimi: & illi vitam dant non sentiẽtibus. Quid, quòd beneficium dedit, cùm accepisset iniuriam? Iam non tantùm vitam tuam donauit tibi, sed etiam vltionem suam: nec tantùm non exegit supplicium, sed etiam cõcessit matrimonium. Quid his vis adiiciam? exorata est. Solent dolere raptæ, & contineri non possunt, nec à patribus. Dedit ergo beneficium. Quid si etiam contra patris voluntatem te seruauit? Illum offendit, vt tibi parceret: & quàm grauiter etiam abdicata est? Cùm tibi beneficium dat, ipsa accipit iniuriam. Donauit tibi etiam testamentum patris. Accepisti ergo beneficium, non retulisti gratiam. Quid si fecisti etiam iniuriam? Expectatis vt dicam? Cultus negauit, viduam fecit. quantum est vestis & ornamentum? Matrimonia sunt ab ipsa

rerum natura inuenta. Sic mares fœminis iunguntur, vt imbecillior sexus præsidium ex mutua societate sumat. Puta illam habere patrem, ad quem se recipiat: infamata est.nunc bis vidua est,mendico patre. Ergo maritum eripis,quem tandem maritum?quem tantopere dilexit, vt patri præferret. Potuit tibi controuersiam facere de nuptiis iuris sui, si ad ingratum reuerti vellet. Quid his obiicis? Patrem, inquit, alit.accusas quòd miseretur. Patrem ali non solùm oportet, verùm etiam necesse est. Sed me, inquit perire voluit.Ecquid ignoscitis,iudices,si talem oderat,qui antè cognouerat?nam hæc ignorauit. Perire voluit.meritò:rapueras. Lex te occidebat, non huius pater. Sed non defendo illum, qui non ad te venit. Peccauit:idem te non rogat:filiam rogat,te vxor. Nempe hæc ei petit cibum seni,cui alieni porrigunt. Nec multum est quod detur, & hæc misericors est. Sed expellis, & cum patre mendicare cogis.non es ingratus?ergo matrimonium eripis.quid? quod matrimonium? iuris sui poterat iniusti repudij agere:vellet. Inimicum,inquit,meum alebat. Miraris? misericors est,& hoc accusas, forsan non personam æstimauit,sed fortunam. Est hoc vitium illius:nuper & raptoris miserita est. Sed quid tam valde iste peccauit, vt mori debeat?Me,inquit,perire voluit. Imitaris quod arguis.Ergo peccauit,idem facis.Crudelitatem & accusas & imitaris. Sed ille meritò:quippe raptorem. Puta peccasse: satisfecit,rogat,miser est.hostes quoque parcunt. Denique hæc meruit:hanc respice. Te quoque,inquit,abdicauit. Relinque æstimationem ipsi doloris sui:sine ipse vindicet. Sed cur vindicet?meritò abdicata est. Te seruauerat, meruit exulare. Sed puta iniustè abdicasse,pater est. Non respicimus in eiusmodi fortuna, quid meruerit. Denique quid faciet mulier, cùm ad ianuam venerit? & quantulum est quod præstat? Quò nunc se misera conferet? cùm patre nimirum mendicandum habet. Facilè tamen maritum inueniet:tantùm, ne impunè læsa sit, solatium petit.

CCCLXIX *Armis sepulchri victor.*

SEPVLCHRI VIOLATI SIT ACTIO. Quidam arma de sepulchro viri fortis, suis consumptis, sustulit. victor reposuit. Accus est violati sepulchri.

DECLAMATIO.

POTVI inficiari quod obiicitur. [illegible] cis? Nego. mentior? eamus in rem præsentem. ad[illegible]rare volo: si quicquam defuerit, damnari volo. Se[illegible] corrumpam gloriam meam, vt dissimulem propte[illegible] vir fortis honoratus sum. Sed quid faciam? non lice[illegible] ista narrare. instat liuor: & id, quo saluus est, odit. Sep[illegible]um, inquit, violasti. Non vtcunque attingitur se[illegible]um, violatur: alioqui nec inter mortuos licet nec co[illegible] resicere, nec ornare. Aut si cunque attingitur, viola[illegible] ergo peccaui, & cùm sustuli, & cùm reposui. Sed [illegible] est: & mens absoluitur. Sic Romani gloriosè spol[illegible] Iouem: sic Saguntini fecerunt parricidium. Si ergo [illegible] in factis spectatur, meam inspicite. quare violo[illegible] pulchrum est: immò etiam commilitonis amici. c[illegible] enim est similes propositis amicos fuisse. Deind[illegible]am viuo nocere voluerim, mortuo tamen parcendu[illegible]inde, quo tempore? bello inter pericula odiis vacu[illegible]id sustuli? aurum credo, aut defossam pecuniam? A[illegible] Ista virtutis instrumenta, non sceleris sunt pretia; qui[illegible]æmia merui. Nisi illa sustulissem, non accusasses: [illegible]beres leges. Sustuli, confiteor: sed publicæ salutis ca[illegible]traris? ipsorum sepulchrorum ruina si possem, host[illegible] pellerem: tecta in subeuntes, & sacra, quin etiam tem[illegible]orum fastigia, desperantium tela sunt. Certum est omnia licere pro patria. Denique vos interrogo, quid faciam? magna pars exercitus in me cessat. Armati sunt interim etiam inertes, etiam mortui: solus nudus steti. Quanquam quod quæro, habeo: sententias vestras honorastis, & sciebatis his me armis vicisse. nec sanè aliud dedissetis consilium, quam locus & tempus. Visus est mihi emergere tumulo vir fortis.

CCCLXX. *Rapta competitrix diuitis filia.*

INSCRIPTI MALEFICII SIT ACTIO. QVI INGENVAM STVPRAVERIT, DET DECEM MILLIA. Pauperis & diuitis filiæ petebant sacerdotium. Rumor erat pauperis filiam futuram sacerdotem. Eam parasitus sub diem comitiorum rapuit. Diues offert pro eo decem millia. inscripti malefic.j reus est.

DECLAMATIO.

NON est, inquit, inscriptum: quia certa lege comprehensum est. Hoc diceret raptor si cum illo agerem.

Sed aliter mecum tibi consistendum est. Rapere enim vsitatum est: subiicere raptorem, nouum. Nunquam hoc timuere maiores.

CCCLXXI. *Viri fortis pater, reus proditionis.*

ABDICARE LICEAT. VIR FORTIS OPTET QVOD VOLET. Qui proditionis patrem reum habebat, fortiter pugnauit. Rogante patre vt optaret abolitionem suam, non optauit: sed in iudicio, reo affuit. Absolutus pater abdicat filium.

DECLAMATIO.

QVid peccaui cur abdicer? num aduersus patriam iners sum? luxuriæ deditus, bella fugio? An aduersus patrē impius? reor. In qua parte filij cessat officium? Non optasti, inquit, quod volui. Iam excedis legem tuam. pater filio debes imperare, forti non potes, potes peregrinationē, potes militiam: sed non sententiam iudicij, non decretum magistratus, non præmium forti. Quid enim lex ait? FORTIS OPTET. Me nominat, & æquum est hoc mihi contingere: pugnaui. Cum quo mihi res est? cum patre. non est contumaciter agendum. Ego verò etiam viri fortis optionem remitto, si æquum petis. Quid petiisti? vt abolitionem optarem. Memento non omnia, pater, nos posse petere: præmium accipimus, non regnum. Nescis quantum sit abolitionem petere, accusatori silentium indicere, reum eximere, leges tollere. Nec pro te tenuissem, & præmium perdidissem. Sed cuius abolitionem? meam, inquit. Animaduertitis quodammodo parricidij reum. Agam potius causam. Hoc præmium primùm turpe est: deinde superuacuum. Turpe: damnaberis tuo iudicio in perpetuum, quantò grauius est à se damnari: tamen alij possunt dicere, Gratia victi sumus. Deinde superuacuum: innocens eras. At enim dubia est iudicij fortuna. sed nobis non timenda. Diluendum iudicium est: inuidia tantùm criminis fiducia erat & in timore tuo. Itaque apparuerunt iudicibus vnà omnia, & profuit tibi quòd abolitionem non optaui. apparuit certa innocentiæ fiducia. Ergo aduocatum tuum abdicas, participem laboris? de me facile est, inueniam patrem: sed tibi timeo, soles enim periclitari.

CCCLXXII. *Pulsator educatoris expositus.*

QVI PATREM PVLSAVERIT, MANVS EI INCIDANTVR.

TALIONIS SIT ACTIO Quidam expositum sustulit, pro filio educauit. Pulsatus ab eo, tanquam pater manus incidit. Agnitus est adolescens, aduocato naturali patre, cum educatore agit talionis.

DECLAMATIO.

SCeleratissimus omnium, iudices, iuuenis ingratus, vel quia lucem beneficio meo accepit: vel quia in patrem bis parricida est, semel domi, iterum in foro, quàm meritò cruentas perdiderit manus, si quis adhuc dubitabit, aspiciat: iterum me in conspectu vestro pulsat: etiam truncus ac debilis, sola rabie integer, in miserum senem incurrit. Quid si haberet manus? ac ne quis illum c[illegible] exercitum pœna putet, etiam audacior factus est. Debilitatem meā concupiscit, & ei præcipuæ corporis parti irascitur, per quam viuit. Fateor, iudices, fateor præcidendas fuisse has manus. sed cùm istum tollerent. Nec erubesco (quod ab isto minimum est) malè audire, & crudelitatis quoque reus fieri. Sanè crudelem me vocet: dum se ostendat, non timeo ne istud in me crimen credibile sit, cùm misericordiæ meæ aduersarius ipse monumentum sit. Nam quòd pater parricidæ adest, non miror: debilem non timet, aliquando crudelior, cùm exposuit. Neque enim dubito quibusdam illum somniis & prodigiis commotum, quia videlicet istum parricidam defungi vtique in patrem fatale erat, vt se metu liberaret proiecisse. Ille ergo crudelis, iudices, quem solus iste carnificem vocat, accessi miti vultu: misertus sum: ad summam, alienus sustuli quem proiecerat pater. nec contentus, filij loco habui. Quid? hac indulgentia quid profecerim quæritis? effeci ne deesset qui pulsaret senem: ille quem præsidio sustuleram, ille quem vindicem etiam aduersus alienos speraueram, tam apertè pulsauerat, vt ne inficiari quidem posset. Stultus, eadem indulgentia etiamnum perseuerabam, & quærentibus amicis a quo essem pulsatus, mentiebar. Quid tu, inquiunt, expectas donec occidat? rapuerunt me in forum: ostenderunt verberati oris notas. Iste fassus est: iudex damnauit: carnifex manus abstulit. nihil in illo iudicio meum, nisi fletus fuit. Dum iactatur tota ciuitate parricidium, inuenit impietas originem suam: en, vt videtis, iterum pulsat. Talionem, inquit, peto. Quid agis? crudelitatis arguis? quem saltim pulsaui? misereri soleo etiam alienorum. Ego te, cùm meus esses, debilitaui: num

ui: num per vinum? num per furorem? num iratus? Talio, iniuriæ vltio est. In hoc scripta est lex, ne quis impunè petulans sit. Hoc ergo dicis. Me iniuria abstulisse. lege incidi. nec ego, sed carnifex. Quicquid lege factum est, vindicari lege non solet. Et qua lege? QVI PATREM PVLSAVERIT. Sed tu, inquit, pater non fuisti. puta. Iudicia tamen iudiciis rescindi non possunt.

SERMO.

Hic de sanctitate iudiciorum.

DECLAMATIO.

Sera post damnationem, innocentiæ defensio est. Istud quod nunc dixisti, antè dixisses: sed non potuisti dicere. Pater tuus eram, iure præsentis conditionis. Abdicare itaque potui: occidere potui: omnem potestatem, tanquã in filium, exercere. Miraris? nec ille potuit contradicere, qui pater erat. Non eras, inquit, naturalis. Tantò igitur plus merueram: alienum sustuleram, cùm essent qui suos proiicerent. Sed vt non fuerim, tu tamen putasti patrem. Lex autem mentem punit, vt scias verum esse hoc impetraui. Sed tu, inquit, sciebas non esse filium tuum. Poteram quidem scire: sed meritis pater eram, sed tu tanquam patrem cecideras. Sed testor, nolui. expositum quoque collegeram: indignati sunt amici. Ipse fassus est. Quid nunc facies? præcides manus quæ te sustulerunt?

CCCLXXIII. *Ornamentis redemptus.*

ABDICARE LICEAT. SEPVLCHRI VIOLATI SIT ACTIO. Amissa vxore, & defossis in sepulchro eius ornamentis, superduxit filio nouercam. Captus à piratis pater, de redemptione scripsit Morante filio, vxor à sepulchro prioris vxoris, eruit ornamenta, & misit. Ob hoc à priuigno sepulchri violati accusata, & damnata est. Pater redit, & abdicat filium.

DECLAMATIO.

ANTEQVAM parricidium, inertiam obiicio. Non es peregrinatus, etiam me peregrinante coactus sum tuas vices sustinere. Sed dices non totam domum in periculum committi debuisse: remansisti vt redimeres patrem captum. deseruisti. maximum crimen, imò parricidium. Quantum in te fuit, occisus sum, & grauissimis quidẽ tor-

mentis. Neque est quod paupertatem excuses: impietas fuit. Moraris. & quid facis? vt sciam occisum accusas. Hoc vacat? & quam accusas? vxorem meam. Sepulchrum, inquit violauerat. Quid ad te? mea iniuria est: ego vindicabo. Sed ne ego quidem debeo: rectè violauit. Vt scias, inquit, peccasse, damnata est. Miraris, absente viro? Ego te vxor damnaui, optima fœminarum: sed vindicabo.

CCCLXXIV. *Abdicatus hæres ob tyrannicidium.*

ABDICATVS, DE PATERNIS BONIS NIHIL HABEAT. Quidam hortatus est in tyrannicidium filium, nolentem abdicauit. Moriens scripsit hæredem, qui tyrannum occidisset. Abdicatus occidit: petit bona.

DECLAMATIO.

ABDICATVS, inquit, NE QVID DE BONIS PATRIS CAPIAT. Paterna hæc esse bona constat: abdicatum te esse æquè patet: quæ vltrà quæstio est? Hæredem, inquit, scripsit tyrannicidam, ego autem tyrannum occidi. Nihil refert, an aliquod ius postea acquisieris: filij perdidisti. Lex enim quæ abdicatis paterna bona negat, per omnia illos amouet. Superuacuum nanque erat, abdicatum submouere, qui alioqui perdiderat paternam domum. Igitur lex ista scripta est, ne qua lege reuerti in domum posset. Licet ergo sis tyrannicida, non prodest tibi. Nec vlla lex reducit, quem aliqua exclusit: & semper, iud. potentior lex est quæ vetat, quàm quæ permittit. NE QVID, inquit, EX BONIS CAPIAT. Hoc etiam in magistratuũ potestate seruatur: & plus potest, inquit, vnus qui vetat, quàm omnes qui iubent. In permittente enim, libera potestas: in vetante, pœna est. Deinde hæc lex publica est, ad omnes pertinet: testamentum priuatum est. Potentius est quod in albo lego, quàm quod in testamento. Sed pater, inquit, voluit me esse hæredem, & ideo tyrannicidam scripsit, quia sciebat me facturum tyrannicidium. Falleris. te nanque minimè voluit, nam si voluisset, scripsisset, Filius meus, si fecerit tyrannicidium, hæres mihi sit. Nunc autem apparet dolentem, iratumque scripsisse: & adoptare in locum filij, tyrannicidam voluisse, quia in virtutem tyrannicidæ, filium excitare non poterat. Iratum timido fuisse: abdicauit. Nunquam leuiter excandescunt patres. & qua causa? quòd tyrannum non occi-

occideras. Vides quemadmodum inertiam execratus sit, ne iudiciis quidem malis excitatam. Tantùm abdicauit? imò non reduxit. Passus est exulare: ne moriens quidem miseritus est. etiam testamento exheredauit, etiam alios adoptauit.

SERMO.

Vltima partes æquitatis.

DECLAMATIO.

Tamen, inquit, tyrannum occidi. Puta te me fuisse. habes præmium à republica. Illud virtutis præmium debet esse, hoc inertiæ supplicium. Sed quando occidisti? testamentum te excitauit.

SERMO.

In vltimo tuenda mortuorum iudicia: commendabimus iudicibus testamenta. Nullam autem maiorem illi fieri posse iniuriam, quàm si hunc heredem habuerit.

CCCLXXV. *Fortis, filius proditionis rei, frater desertoris.*

Proditionis reo patre, alter ex filiis deseruit, alter fortissimè pugnauit. Rogauit pater vt abolitionem suam optaret. Ille fratris impunitatem optauit. & iudicio affuit patri. Pater absolutus abdicat. Ille CD.

DECLAMATIO.

FATEOR, non possum lusus arguere, qui donari ætati possunt. Non est luxuriosus, sed contumax. hæc minus ferenda sunt vitia. Dicas licet fortissimum quid mihi prodest, si magis patrem non temnis? Mea, inquit, lex est, Quicquam tibi me viuo tuum est? Ego te in aciem misi, mea est virtus, mea lex, mea optio. Non iniquam rem postularem, si dicerem, Amicum reum vindica: quid si patrē, etiam innocentē? Vrget conspiratio. Sed turpis est, inquit, abolitio. Quid ad te? Ego meæ cōditionis arbiter sum. Sed, inquit, superuacua erat. innocens eras. quid autem? ego quia nocens eram, petieram? verebar fortunam iudiciorum & exempla. Sed fratris, inquit, salutem optaui. Iam ergo noli dicere, Superuacua abolitio fuit. alium enim mihi prætulisti: & innocenti nocentem: reo damnatum, qui certò perire debebat. Si misereris tuorum, eos saltim adiuua, de quibus iudex etiamnum dubitat. Quid ergo, inquit,

periisset?Si me interrogat,occupatus sum, nō audio. Si patriam,desertor est. Quædam, iudices comparatio minuit. per se crudele fuit, perire fratrem: sed comparatum mihi, tolerabile.Quid ergo?ego periissem?Fratrem,inquit,seruaui.Itaque nunc frater te abdicat: ille beneficij gratiam debet,ego peccati pœnam.Sed quid,si nō pietati seruisti, sed vt me occideres?quantum in te fuit,damnatus sum.Adfui, inquit,alioqui abdicareris tantum.

CCCLXXVI. *Expositus iuratus ob nuptias educatoris filiæ.*

Quidam moriens adolescenti,quem pro filio educauerat,indicaturum se veros parentes pollicitus est, si iurasset se filiam quam relinquebat,ducturum vxorem.Iurauit adolescens:ille decessit. post mortem educatoris, à naturali patre receptus,quia non vult orbam diuitem ducere vxorem.abdicetur.

DECLAMATIO.

ABDICAT tam citò?si non eram idoneus,non eram recipiendus.Tam exiguo tempore quid peccare potui? etiam si quid peccaui,ignosce. nondum noui mores tuos. Nouitiis etiam seruulis ignoscitur.Sed quid obiicis? Vxorem,inquit,non ducis,quam volo.Quid tum?nescis nostri arbitrii esse matrimonia?Affectus nostri vobis non seruiūt. Non potes efficere imperio,vt vel amem quem velis, vel oderim.Matrimonium verò,tum perpetuum est,si mutua voluntate iungitur.Cùm ergo quæratur mihi vxor, socia tori,vitæ consors,in omne sæculum mihi eligenda est.alioqui quid proficis inuitum cogendo? repudiabo. At enim, inquit,lege cogeris orbam ducere. Quid?tu illius patronus es?sine me illi respondere.Si potest,lege illa cogat.interim noli mihi patriam maiestatem opponere. Sed nimirum non potest cogere, & ideo non cogit, alioqui forsitan illi responderem,nō habere orbas priuilegium, sed vacuis,inducere nuptias non occupatis. Quid ergo,inquit,orbam non ducis?Gaudeo,pater,quòd misereri fortunæ potes. & hæc orba est,& hæc patrem perdidit. Fortuna similis, indulgētia proprior est.In eadem domo educati sumus?noui mores, probo verecundiam, probo genus. Quid si mihi à patre commendata est? quid si rogatus sum? quid si etiam iuraui?vis me fidē non præstare? & cui?qui me sustulit,qui patrem egit,qui te mihi patrem dedit.quem admodum rogauit,non est quod dicas.Ego cogo. æquè tamen peiero.

Et

Et quales futuræ nuptiæ, quæ periurio iunguntur?

SERMO.

Vltima comparatio puellarum: illam esse diuitem, facile inuenturam maritum. hanc, in totum destitutam: & nunc verò orbam, si eam hic quoque deserit. referendam esse gratiam expositos colligentibus.

CCCLXXVII. *Vocatus à patre in militiam, venenum terens.*

Parricidii sit actio. Pater filium in militiam vocauit. ille ornatus donis ad patrem rediit. adhibitis amicis petit è patre, ne se amplius mitteret: non impetrauit, Iterum fortissimè pugnauit. rediit. terens venenum à patre deprehensus est. Interrogatus, dixit se mori velle. Parricidij reus est, patri.

DECLAMATIO.

PARRICIDII reus sum. Quædam crimina ipsa magnitudine fidem non impetrant. Parricidium aliquando legem non habuit, nec immeritò. Quis enim facilè vinclis naturæ exoluat? Vos estis qui nascentes excipitis. Itaque ad tantum nefas, magna oportet serie parricida veniat, & per hominum Deorúmque contemptum, ad vltimum nefas conscendat. Quid hoc est, iudices: maximum omnium reo crimen obiicitur, & solum: non circunscriptus amicus: cessant etiam familiaria adolescentiæ crimina: & ne in scortis quidem reus malè audio. Plus fortasse quàm putatis, iudices, pollicebor: non quemlibet ex illis subselliis, sed accuratorem ipsum, laudatorem dabo: nũquam abdicauit. Quid ni non abdicaret? cuius non solùm innocentiam, sed etiam virtutẽ cognouerat? Facinus indignũ: inter speciosa militiæ opera, impietatis priuatæ reus sum, sponsor salutis publicæ. Non sunt eiusdem pectoris vitia & virtutes Etiã pro alienis patribus dimicare soleo. Sed forsitan nõ solùm puram, sed etiam speciosam innocẽtiam grauet in parricidium causa. nunquid abdicaueras, & exuere naturalem indulgentiam prior docueras? An etiam hereditatis cupiditate volebam te occidere? scilicet immensis luxuriæ oneratus damnis. An infeliciter te iubente pugnaueram & inertiæ pœnam verebar? Imò, inquit, inuitus militabas. Sic fit ergo, vt quisquis hostem timet, patrẽ occidat. Ergo iners sum. atqui parricida non solùm audax debet esse, sed etiam temerarius. inuitus. Quid ergo? rogare non possum,

ad preces decurrere, non ad venena, iterum allegare amicos non possum?denique perseueras,mori non possum. Finge enim qualẽ te velis esse.crudelem?& hũc iudex vindicabit: & propter hunc occidit filium. Sed melius ego de te iudico.Puto te omnia indulgenter imperare filio. Auida est gloriæ paterna pietas. Nostra tyrocinia timidiora sunt. Nunquid offenderis, si te laudo. Sed ne tali quidem patri parco. Quemadmodum occidere volo?conducam percussorem?insidiabor peregrinanti?nihil horum est. Meas manus inquino,& sic paro venenum, vt deprehendar? Secreta sunt parricidarum scelera. Cur ergo, inquit, venenum habuisti?O miseram liberandæ adolescentiæ meæ sortem, & malis quoque ipsis tristiora remedia! Excusandum est, quod ne diluerem,mori volueram:& vltimæ cogitationes reuocãtur ad iud.paulò minus quã post fata arcersor reus. Sed ne fallam te,pater, respondebo verbis fortunæ meæ, respondebo quod soleo, id est, non alius reus quàm filius mori volo.O quantò facilius tibi mortis causas,quàm parricidij reddam!imò passim obiectas & publicatas, tantum non transibo. Mori volui. quæris quare?quia natus sum ad miserias hominum,incendia,naufragia,bella. Felices qui suo arbitrio moriũtur.Scipio,inquit,bene habet:puto quia vltrà pugnaturus nõ erat.Cato num & ille peccauit?idem feci quod Cato.Ad quietem hoc interest, & dulcis quædã ad securitatem via. Quare mori voluerim quæris?ea, quia viuam Reus sum:quare mori volui.Vides enim ex voto adolescentiam egeram.nihil vnquam me offendit:quanquã interim & secunda ad vsum meum faciunt. quicquid rogauit & pater, etiam solus exoraui pace maiestatis tuæ dictum sit,non omnes tam fortes sumus, non omnes bella sustinere possumus Sed non quisquis occidere hostem nõ potest,cõtinuò patrem potest. Varia sunt ingenia:alij otio delectantur:ego tecum volebam militare. En parricidam, sub iudicio tuo viuere volo,in hoc etiam ambitiosus apud te,pater,amicos adhibui. Sed postquam iussus sum,obsequendum est,inquam,patri,eamus in bellum.Quid habeo quod pro me timeam,si de filio pater securus est?vidi alios sterni,alios fugari,vniuersos exercitus cædi,dedi me periculo,subieci,tanquã vilis mihi,fortunæ, & ideo puto,miser vici. Tum verò in æstimatione periculorum ac vulnerum,Quid hic,inquam,nemo vincere potest,nisi mori voluerit?

luerit?Redij in domum patris,nulla erat missio,ne post victoriam quidem.Si necesse est,moriamur,inquam,sed domi:ibi certè pater sepeliet,inter hæc tamen, paternam clementiam sperans,videat,inquam,pater, deprehendat. qui roganti non credidit,morienti credat. Ipse me cum veneno obtuli,vt essem miserabilis. Sed,vt video,crudeliorem feci patrem:& non intelligo.Filium perire voluisti,cùm in aciem misisti:si perseueras, venenum redde:liceat meis instrumentis mori.Sed miserere heredis,miserere viri fortis: iudicio impetrem,quod per amicos exorare non potui.

SERMO.

Hoc est difficillimum in hac controuersia, quòd in eadem conditione & parricidij,& mortis,est militia metus:quem si inficiamur,non habuimus cur ipsi vellemus mori: si fatemur, habuimus,cur patrem vellemus occidere.medio igitur temperamento opus est.

CCCLXXVIII. *Auctor pacis abdicandus.*

Vna duobus prælijs ciuitate.tertia instructa acie, pollicitus pacem adolescens,si permitteretur,sibi cum duce hostium loqui. post discessum eorum,quia non indicat patri abdicatur.

DECLAMATIO.

NON esse priuilegium parentibus datum mentior:datam esse video liberis respondendi potestatem, & de abdicatione iudicem cognoscere. Dico igitur certa esse quæ imperent patres,nauigationem, militiam. Quædam excipi,senatoris,magistratus, iudicis sententiam: & liberos esse,quia ciues. Hanc verò nouam legem,Silentium crimen esse,cùm abdicetur procacitatis petulãtia, sub hoc patre tacere non licet. Finge te quærere quid amico deliberanti suaserim. extorquebis? quare iudex reum damnauerim?quam rationem senator in sententia secutus sim? Isto modo leuissimis quoque causis expellemur, & vtcunque delicatis visum fuerit,testamenta perdemus. Abdicas. Amaui?potaui?& fortasse ista donasti. Tãti supplicij quod crimen est? Non indicas,inquit,quid locutus sis. Finge nolle:licet. Magistratus non exigit, patria non exigit. si proditorem putas,accusa.Sunt quædam secreta,iudices,& animi parentum imperiis vacant.

CCCLXXVIIII. *Diues à parasito sacrilego reus cædis.*

Pauper & diues inimici. diues, pauperem quodam tempore cum vxore occisum, adulterij crimine in publicum obiecit. Postea dimissus ab eo parasitus, in sacrilegio deprehensus, è lege tortus inter alia dixit, à diuite pauperem illum inimicum iniuria occisum. Diues cædis reus est.

DECLAMATIO.

REo cædis quid obiicitur? petulantia, improbitas, circumscriptio? Ista ne pauper quidem obiecit: nec potuit latere anteacta vita sub eiusmodi inimico, quem vsque eo vehementem dicitis, vt mea manu esset iugulandus. Sed inimicum occidi. Quem? pauperem, qui nihil in curia, nihil in contentione poterat. Inimici sunt ex pari. Sed puta inimicum fuisse. statim ad cædem confugiendum est? verborum contentiones armis finiuntur? etiam hostibus parcitur. Cæsar Catoni voluit ignoscere. Deinde mea manu occido. Tam efferati animi sum? non venenum est, non percussor, & diues sum? Deinde cum vxore ne illi quidem parco. Deinde quemadmodum rapio? de publico? non clamat, non Quiritium fidem inuocat? & tanti facinoris parasitum conscium aduoco, & eundem postea eiicio: non timeo indicem? Quemadmodum ergo, inquit, vxorem corrupit? alieni facti rationem à me exigis. Quî scio an hoc genere vindicare se voluerit, qui aliter nō poterat? Pauper inquit, fuit. Quasi tantùm pretiis mulieres corrumpantur, præsertim diuites: imò illecebris & blanditiis magis capiuntur. Vtique si quis domesticorum adiuuit, per parasitum factum: & ideo eiectus, ideo à nullo recepturus, quòd eum læsisset, à quo liberalissimè exceptus est. At enim dixit parasitus. Primùm vnus testis est; deinde parasitus. Tortus dixit. Eo minus credo; mentiuntur plerunque torti. Deinde hic habuit mentiendi causam, quòd est, quòd sacrilegium propter inopiam admisit. Asti præsens: inde ille exarsit validius & fefellit. hinc reus factus sum.

CCCLXXX. *Crux scripta seruo non danti venenum.*

De INIVSTO SVPPLICIO TRIBVNOS APPELLARE LICEAT. Æger à seruo, cui libertatem scripserat, venenum petit. nolenti dare, crucem scripsit. Heredes volunt supplicium sumere. seruus appellat Tribunos.

DECLA-

DECLAMATIO.

TESTAMENTO, inquit, cautum eſt. Ideo Tribuni cognoſcunt, nō vtrum ſcriptum, ſed quare ſcriptum ſit. Crux ſcripta eſt. quare? quid commiſit? anteactam vitam ſcrutemur. Video illi prius libertatem fuiſſe ſcriptam. Quid igitur tam ſubitò peccauit? nunquid venenum dare domino voluit, quò citius libertate frueretur? in contrarium incidi non periclitaretur ſi dediſſet. Petenti, inquit, domino non dedit.

SERMO.

Quæſtio on omnibus imperiis parendum an ægro, an huic imperio. hic primùm non debuiſſe: deinde non potuiſſe parere: vltima ſupplicij figuratio, ſub eiuſmodi titulo.

CCCLXXXI. *Nouerca torta filiam conſciam dicens.*

VENEFICA TORQVEATVR, DONEC CONSCIOS INDICET. Quidam, filio ſuperduxit nouercam, & ex illa aliam filiam ſuſcepit. Amiſſo filio, ambiguis ſignis, vxorem ream fecit. confeſſa illa in tormentis, communem filiam conſciam dixit. Adeſt filiæ pater.

DECLAMATIO.

VT ſciatis, iudices, nocētes tantum à me veneficij reus fieri, & hanc non immeritò præteritam, profert à ſinu nutricis ream. Non peccant hi anni, ne in nouercis quidem. Paruulæ ſerpentes non nocent: feræ etiam manſueſcunt. Perſona, virgo eſt: cauſa, ſoror: quàm valde à fratre dilecta eſt? quemadmodum mortuum fleuit? Sed mater, inquit, conſciam habuit. Primùm ſceleratis naturale eſt, alienam conſcientiam fugere: deinde ſi quærant, adiutores quærere. Quod autem adiutorium in puella eſſe potuit? emit venenum an confecit vt fratri daret? Quid? ipſa priuigno non potuit dare?

SERMO.

Hic verba matris, appellantis filiam: illius, expaueſcentis timorem.

DECLAMATIO.

Ego certè interrogaui: quid eſt, inquit, venenum? Cur ergo dixit conſciam? vt me orbaret. Nihil dulcius eſt vltione, læſæ. Et prorſus non fruſtra hoc cogitauit. certè ſi non aliud, iudicio patrem torquet.

CCCLXXXII. *Tyrannicida conductus.*

CVIVS OPERA TYRANNVS FVERIT, PRAEMIVM PETAT. Diues senex, adolescentem robustum in tyrannicidium pecunia data conduxit. occidit adolescens tyrannum, certant de præmio.

DECLAMATIO.

CVIVS opera? inquit. Operam puto laboris esse prælij, armorum. Tu, quàm dicis operam? consilij, Atqui nemo, vt proposuit sibi tyrannicidium, continuò tyrannicida est. Tuum ipsum consilium quid profuisset circa manum meam? Ergo operam lex desiderat: ideò tantùm concedit præmium. Atqui si hæc opera est ego pugnaui. Sed ego, inquit, conduxi. Puta nempe, conduxisti vt tyrannicida essem, tanquam si conduxisses vt gladiator aut histrio essem: si conduxisses vt hominem occiderem, nempe & ego tenerer. Non tua sponte tyrannicidium fecisti. Age, si hortatus esses in tyrannicidium, præmium peteres; sed tu me propter mercedem tuam putas tyrannicidium fecisse? tantum meritum mercenariæ operæ imputas? Non est humilis pectoris libertatem publicam capere. Etenim si tua merces mouere me potuit, multò magis præmium mouit: & ideò ad me venisti quia intellexisti à voltu cogitationẽ tyrannicidę. Cur ergo, inquit, mercedem accepisti? nõ cupiditatis causa, sed pignoris: quia tentari me putaui, & te à tyranno summissum. Quid ergo, duo præmia feres? ideo tyrannicida sum, vt tu. Iam habes prẽmium, patrimonium, liberos, tyranni mortem desideratam.

CCCLXXXIII. *Rapta male tractata.*

QVAE VIRVM MALAE TRATATIONIS DAMNAVERIT. DVPLAM DOTEM RECIPIAT. SI INDOTATA N\PSERIT, LITEM AESTIMET. Rapta nuptias optauit postea virum malæ tractationis damnauit. litem morte æstimat.

DECLAMATIO.

NIMIO amore, & sollicita inquisitione hic offendit vxorem. Venit illa in forum gratiosa: ne nos quidem obstitimus, quò minus vinceret, vt sciremus quãti dotem æstimaret. Iudices dixerunt. Quid nos intercedimus? optimè ipsis conueniet. hæc tamen ne sine causa in forum

videatur

videatur venisse, ferat aliquid solatij. bene credimus nisi eius patrimonium, cuius capiti pepercit. Veneramus hilares ad æstimationem. At ista. Quid mihi, inquit, cum pecunia est? morte vt desidero. putat se occideret vicisse, quę vicit quia non occiderat. Obsequendum est tibi, adolescens: nihil in mulierem dicam: sed patiaris causam tuam defēdi. Dicimus pecuniarias lites esse: litigatorem esse, non reum, non qui de capite sortiatur. illud iudicium, vocari quęstionem, quidlibet potius quàm litem. Æstimet, inquit, Quam familiare, quàm quotidianum verbum est? si quid commodatum nō redditur nota sunt verba postulantium, QVANTI ÆSTIMET. Ergo pecuniarium verbum est. huic tu mortem putas subiici? Veneficus exulat, alij scelerati mitius puniuntur: malæ tractationis damnatus occidetur? Mea, inquit, æstimatio est imò iudicum. Tua in vna lege est, quam habuisti. & lex vbi perire vult hominem, apertè significat: DESERTOR OCCIDATVR.

SERMO.

Vltima sunt preces, vt exoretur mulier.

DECLAMATIO.

Serues munus: nam remoueas licet secures, si irasceris, morietur alioqui putas illum dilaturum nuptias tuas. Denuncio, iterum rapiet.

CCCLXXXIIII. *Virgo immolata pestilentia.*

In pestilentia responsum est, virginem immolandam. Sorte ducta [illegible] pater virginem negauit. Magistratus immolauit. non finiebatur pestilentia. iterum sortiti sunt: altera immolata est: sedata est pestilentia. Prioris patri magistratus reus cædis est.

COLORATÆ.

SOrtem filiæ tuæ Deus inter virgines esse noluit: sed tanquam alienæ turbæ exemit.

CCCLXXXV. *Lenoni reus, qui meretrici amatorium dedit.*

DAMNI INIVRIA DATI SIT ACTIO. Adolescens cum amaret ancillam meretricem, & multa ei donasset, amatorium ei dedit. videbatur amare ancilla adolescentem. agit leno cum eo, damni iniuria dati.

mentis. Neque est quod paupertatem excuses : impietas fuit. Moraris. & quid facis? vt sciam occisum accusas. Hoc vacat? & quam accusas? vxorem meam. Sepulchrum, inquit violauerat. Quid ad te? mea iniuria est: ego vindicabo. Sed ne ego quidem debeo: rectè violauit. Vt scias, inquit, peccasse, damnata est. Miraris, absente viro? Ego te vxor damnaui, optima fœminarum: sed vindicabo.

CCCLXXIV. *Abdicatus hæres ob tyrannicidium.*

ABDICATVS, DE PATERNIS BONIS NIHIL HABEAT. Quidam hortatus est in tyrannicidium filium, nolentem abdicauit. Moriens scripsit hæredem, qui tyrannum occidisset. Abdicatus occidit: petit bona.

DECLAMATIO.

ABDICATVS, inquit, NE QVID DE BONIS PATRIS CAPIAT. Paterna hæc esse bona constat: abdicatum te esse æquè patet: quæ vltrà quæstio est? Hæredem, inquit, scripsit tyrannicidam, ego autem tyrannum occidi. Nihil refert, an aliquod ius postea acquisieris: filij perdidisti. Lex enim quæ abdicatis paterna bona negat, per omnia illos amouet. Superuacuum nanque erat, abdicatum submouere, qui alioqui perdiderat paternam domum. Igitur lex ista scripta est, ne qua lege reuerti in domum posset. Licet ergo sis tyrannicida, non prodest tibi. Nec vlla lex reducit, quem aliqua exclusit: & semper, iud. potentior lex est quæ vetat, quàm quæ permittit. NE QVID, inquit, EX BONIS CAPIAT. Hoc etiam in magistratuũ potestate seruatur: & plus potest, inquit, vnus qui vetat, quàm omnes qui iubent. In permittente enim, libera potestas: in vetante, pœna est. Deinde hæc lex publica est, ad omnes pertinet: testamentum priuatum est. Potentius est quod in albo lego, quàm quod in testamento. Sed pater, inquit, voluit me esse hæredem, & ideo tyrannicidam scripsit, quia sciebat me facturum tyrannicidium. Falleris. te nanque minimè voluit, nam si voluisset, scripsisset, Filius meus, si fecerit tyrannicidium, hæres mihi sit. Nunc autem apparet dolentem, iratúmque scripsisse: & adoptare in locum filij, tyrannicidam voluisse, quia in virtutem tyrannicidæ, filium excitare non poterat. Iratum timido fuisse : abdicauit. Nunquam leuiter excandescunt patres. & qua causa? quòd tyrannum non occi-

occideras. Vides quemadmodum inertiam execratus sit, ne iudiciis quidem malis excitatam. Tantùm abdicauit? imò non reduxit. Passus est exulare: ne moriens quidem misertus est. etiam testamento exheredauit, etiam alios adoptauit.

SERMO.

Vltima partes aequitatis.

DECLAMATIO.

Tamen, inquit, tyrannum occidi. Puta te me fuisse. habes præmium à republica. Illud virtutis præmium debet esse, hoc inertiæ supplicium. Sed quando occidisti? testamentum te excitauit.

SERMO.

In vltimo tuenda mortuorum iudicia: commendabimus iudicibus testamenta. Nullam autem maiorem illi fieri posse iniuriam, quàm si hunc heredem habuerit.

CCCLXXV. *Fortis, filius proditionis rei, frater desertoris.*

Proditionis reo patre, alter ex filiis deseruit, alter fortissimè pugnauit. Rogauit pater, vt abolitionem suam optaret. Ille fratris impunitatem optauit. & iudicio affuit patri. Pater absolutus abdicat. Ille CD.

DECLAMATIO.

FATEOR, non possum lusus arguere, qui donari ætati possunt. Non est luxuriosus, sed contumax. hæc minus ferenda sunt vitia. Dicas licet fortissimum quid mihi prodest, si magis patrem non temnis? Mea, inquit, lex est, Quicquam tibi me viuo tuum est? Ego te in aciem misi, mea est virtus, mea lex, mea optio. Non iniquam rem postularem, si dicerem, Amicum reum vindica: quid si patrẽ, etiam innocentẽ? Vrget conspiratio. Sed turpis est, inquit, abolitio. Quid ad te? Ego meæ cõditionis arbiter sum. Sed, inquit, superuacua erat. innocens eras. quid autem? egó quia nocens eram, petieram? verebar fortunam iudiciorum & exempla. Sed fratris, inquit, salutem optaui. Iam ergo noli dicere, Superuacua abolitio fuit. alium enim mihi prætulisti: & innocenti nocentem: reo damnatum, qui certò perire debebat. Si misereris tuorum, eos saltim adiuua, de quibus iudex etiamnum dubitat. Quid ergo, inquit,

periiſſet? Si me interrogat, occupatus ſum, nõ audio. Si patriam, deſertor eſt. Quædam, iudices comparatio minuit. per ſe crudele fuit, perire fratrem: ſed comparatum mihi, tolerabile. Quid ergo? ego periiſſem? Fratrem, inquit, ſeruaui. Itaque nunc frater te abdicat: ille beneficij gratiam debet, ego peccati pœnam. Sed quid, ſi nõ pietati ſeruiſti, ſed vt me occideres? quantum in te fuit, damnatus ſum. Adfui, inquit, alioqui abdicareris tantùm.

CCCLXXVI. *Expoſitus iuratus ob nuptias educatoris filiæ.*

Quidam moriens adoleſcenti, quem pro filio educauerat, indicaturum ſe veros parentes pollicitus eſt. ſi iuraſſet ſe filiam quam relinquebat, ducturum vxorem. Iurauit adoleſcens: ille deceſſit. poſt mortem educatoris, à naturali patre receptus, quia non vult orbam diuitem ducere vxorem, abdicetur.

DECLAMATIO.

ABDICAT tam citò? ſi non eram idoneus, non eram recipiendus. Tam exiguo tempore quid peccare potui? etiam ſi quid peccaui, ignoſce. nondum noui mores tuos. Nouitiis etiam ſeruulis ignoſcitur. Sed quid obiicis? Vxorem, inquit, non ducis, quam volo. Quid tum? neſcis noſtri arbitrii eſſe matrimonia? Affectus noſtri vobis non ſeruiũt. Non potes efficere imperio, vt vel amem quem velis, vel oderim. Matrimonium verò, tum perpetuum eſt, ſi mutua voluntate iungitur. Cùm ergo quæratur mihi vxor, ſocia tori, vitæ conſors, in omne ſęculum mihi eligenda eſt. alioqui quid proficis inuitum cogendo? repudiabo. At enim, inquit, lege cogeris orbam ducere. Quid? tu illius patronus es? ſine me illi reſpondere. Si poteſt, lege illa cogat. interim noli mihi patriam maieſtatem opponere. Sed nimirum non poteſt cogere, & ideo non cogit, alioqui forſitan illi reſponderem, nõ habere orbas priuilegium, ſed vacuis, inducere nuptias non occupatis. Quid ergo, inquit, orbam non ducis? Gaudeo, pater, quòd miſereri fortunæ potes. & hæc orba eſt, & hæc patrem perdidit. Fortuna ſimilis, indulgẽtia proprior eſt. In eadem domo educati ſumus: noui mores, probo verecundiam, probo genus. Quid ſi mihi à patre commendata eſt? quid ſi rogatus ſum? quid ſi etiam iuraui? vis me fidẽ non præſtare? & cui? qui me ſuſtulit, qui patrem egit, qui te mihi patrem dedit. quemadmodum rogauit, non eſt quod dicas. Ego cogo. æquè tamen peiero.

Et quales futuræ nuptiæ, quæ penurio iunguntur?

SERMO.

Vltima comparatio puellarum: illam esse diuitem, facilè inuenturam matitum. hanc, in totum destitutam: & nunc verò orbam, si eam hic quoque deserit. referendam esse gratiam expositos colligentibus.

CCCLXXVII. *Vocatus à patre in militiam, venenum terens.*

PARRICIDII SIT ACTIO. Pater filium in militiam vocauit. ille ornatus donis ad patrem rediit. adhibitis amicis petit è patre, ne se amplius mitteret: non impetrauit, Iterum fortissimè pugnauit. rediit. terens venenum à patre deprehensus est Interrogatus, dixit se mori velle. Parricidij reus est, patri.

DECLAMATIO.

PARRICIDII reus sum. Quædam crimina ipsa magnitudine fidem non impetrant. Parricidium aliquando legem non habuit, nec immeritò. Quis enim facilè vinclis naturæ exoluat? Vos estis qui nascentes excipitis. Itaque ad tantum nefas, magna oportet serie parricida veniat, & per hominum Deorúmque contemptum, ad vltimum nefas conscendat. Quid hoc est, iudices: maximum omnium reo crimen obiicitur, & solum: non circunscriptus amicus: cessant etiam familiaria adolescentiæ crimina: & ne in scortis quidem reus malè audio. Plus fortasse quàm putatis, iudices, pollicebor: non quemlibet ex illis subselliis, sed accuratorem ipsum, laudatorem dabo: nũquam abdicauit. Quid ni non abdicaret? cuius non solùm innocentiam, sed etiam virtutẽ cognouerat? Facinus indignũ: inter speciosa militiæ opera, impietatis priuatæ reus sum, sponsor salutis publicæ. Non sunt eiusdem pectoris vitia & virtutes Etiã pro alienis patribus dimicare soleo. Sed forsitan nõ solùm puram, sed etiam speciosam innocẽtiam grauet in parricidium causa. nunquid abdicaueras, & exuere naturalem indulgentiam prior docueras? An etiam hereditatis cupiditate volebam te occidere? scilicet immensis luxuriæ oneratus damnis. An infeliciter te iubente pugnaueram & inertiæ pœnam verebar? Imò, inquit, inuitus militabas. Sic fit ergo, vt quisquis hostem timet, patrẽ occidat. Ergo iners sum. atqui parricida non solùm audax debet esse, sed etiam temerarius. inuitus. Quid ergo? rogare non possum,

ad preces decurrere, non ad venena, iterum allegare amicos non possum?denique perseueras,mori non possum. Finge enim qualẽ te velis esse.crudelem?& hũc iudex vindicabit: & propter hunc occidit filium. Sed melius ego de te iudico.Puto te omnia indulgenter imperare filio. Auida est gloriæ paterna pietas. Nostra tyrocinia timidiora sunt. Nunquid offenderis,si te laudo. Sed ne tali quidem patri parco.Quemadmodum occidere volo?conducam percussorem?insidiabor peregrinanti?nihil horum est. Meas manus inquino,& sic paro venenum, vt deprehendar? Secreta sunt parricidarum scelera. Cur ergo, inquit, venenum habuisti?O miseram liberandæ adolescentiæ meæ sortem, & malis quoque ipsis tristiora remedia! Excusandum est, quod ne diluerem,mori volueram:& vltimæ cogitationes reuocãtur ad iud.paulò minus quã post fata arcersor reus. Sed ne fallam te,pater, respondebo verbis fortunæ meæ, respondebo quod soleo, id est, non alius reus quàm filius mori volo.O quantò facilius tibi mortis causas,quàm parricidij reddam!imò passim obiectas & publicatas, tantum non transibo. Mori volui. quæris quare?quia natus sum ad miserias hominum,incendia,naufragia,bella. Felices qui suo arbitrio moriũtur.Scipio,inquit,bene habet:puto quia vltrà pugnaturus nõ erat.Cato num & ille peccauit? idem feci quod Cato.Ad quietem hoc interest, & dulcis quædã ad securitatem via. Quare mori voluerim quæris?ea, quia viuam Reus sum:quare mori volui.Vides enim ex voto adolescentiam egeram.nihil vnquam me offendit:quanquã interim & secunda ad vsum meum faciunt. quicquid rogauit & pater, etiam solus exoraui pace maiestatis tuæ dictum sit,non omnes tam fortes sumus, non omnes bella sustinere possumus Sed non quisquis occidere hostem nõ potest,cõtinuò patrem potest. Varia sunt ingenia:alij otio delectantur:ego tecum volebam militare. En parricidam, sub iudicio tuo viuere volo,in hoc etiam ambitiosus apud te,pater,amicos adhibui. Sed postquam iussus sum,obsequendum est,inquam,patri,eamus in bellum. Quid habeo quod pro me timeam,si de filio pater securus est?vidi alios sterni,alios fugari,vniuersos exercitus cædi,dedi me periculo,subieci,tanquã vilis mihi,fortunæ, & ideo puto,miser vici. Tum verò in æstimatione periculorum ac vulnerum, Quid hîc,inquam,nemo vincere potest,nisi mori voluerit?

fuerit? Redij in domum patris, nulla erat missio, ne post victoriam quidem. Si necesse est, moriamur, inquam, sed domi: ibi certè pater sepeliet, inter hæc tamen, paternam clementiam sperans, videat, inquam, pater, deprehendat. qui roganti non credidit, morienti credat. Ipse me cum veneno obtuli, vt essem miserabilis. Sed, vt video, crudeliorem feci patrem: & non intelligo. Filium perire voluisti, cùm in aciem misisti: si perseueras, venenum redde: liceat meis instrumentis mori. Sed miserere heredis, miserere viri fortis: iudicio impetrem, quod per amicos exorare non potui.

SERMO.

Hoc est difficillimum in hac controuersia, quòd in eadem conditione & parricidij, & mortis, est militia metus: quem si inficiamur, non habuimus cur ipsi vellemus mori: si fatemur, habuimus, cur patrem vellemus occidere. medio igitur temperamento opus est.

CCCLXXVIII. *Auctor pacis abdicandus.*

Vna duobus prælijs ciuitate, tertia instructa acie, pollicitus pacem adolescens, si permitteretur, sibi cum duce hostium loqui. post discessum eorum, quia non indicat patri abdicatur.

DECLAMATIO.

NON esse priuilegium parentibus datum mentior: datam esse video liberis respondendi potestatem, & de abdicatione iudicem cognoscere. Dico igitur certa esse quæ imperent patres, nauigationem, militiam. Quædam excipi, senatoris, magistratus, iudicis sententiam: & liberos esse, quia ciues. Hanc verò nouam legem, Silentium crimen esse, cùm abdicetur procacitatis petulãtia, sub hoc patre tacere non licet. Finge te quærere quid amico deliberanti suaserim. extorquebis? quare iudex reum damnauerim? quam rationem senator in sententia secutus sim? Isto modo leuissimis quoque causis expellemur, & vtcunque delicatis visum fuerit, testamenta perdemus. Abdicas. Amaui? potaui? & fortasse ista donasti. Tãti supplicij quod crimen est? Non indicas, inquit, quid locutus sis. Finge nolle: licet. Magistratus non exigit, patria non exigit. si proditorem putas, accusa. Sunt quædam secreta, iudices, & animi parentum imperiis vacant.

CCCLXXVIIII. *Diues à parasito sacrilego reus cædis.*

Pauper & dives inimici. diues, pauperem quodam tempore cum vxore occisum, adulterij crimine in publicum obiecit. Postea dimissus ab eo parasitus, in sacrilegio deprehensus, è lege tortus. inter alia dixit, à diuite pauperem illum inimicum iniuria occisum. Diues cædis reus est.

DECLAMATIO.

Reo cædis quid obiicitur? petulantia, improbitas, circumscriptio? Ista ne pauper quidem obiecit: nec potuit latere anteacta vita sub eiusmodi inimico, quem vsque eo vehementem dicitis, vt mea manu esset iugulandus. Sed inimicum occidi. Quem? pauperem, qui nihil in cutia, nihil in contentione poterat. Inimici sunt ex pari. Sed puta inimicum fuisse. statim ad cædem confugiendum est? verborum contentiones armis finiuntur? etiam hostibus parcitur. Cæsar Catoni voluit ignoscere. Deinde mea manu occido. Tam effetati animi sum? non venenum est, non percussor, & diues sum? Deinde cum vxore ne illi quidem parco. Deinde quemadmodum rapio? de publico? non clamat, non Quiritium fidem inuocat? & tanti facinoris parasitum conscium aduoco, & eundem postea eiicio: non timeo indicem? Quemadmodum ergo, inquit, vxorem corrupit? alieni facti rationem à me exigis. Quî scio an hoc genere vindicare se voluerit, qui aliter nō poterat? Pauper inquit, fuit. Quasi tantùm pretiis mulieres corrumpantur, præsertim diuites: imò illecebris & blanditiis magis capiuntur. Vtique si quis domesticorum adiuuit, per parasitum factum: & ideo eiectus, ideo à nullo receptus, quòd eum læsisset, à quo liberalissimè exceptus est. At enim dixit parasitus. Primùm vnus testis est; deinde parasitus. Tortus dixit. Eo minus credo: mentiuntur plerunque torti. Deinde hic habuit mentiendi causam, quòd est, quòd sacrilegium propter inopiam admisit. Aft[illegible] præsens: inde ille exarsit validius & fefellit. hinc reus factus sum.

CCCLXXX. *Crux scripta seruo non danti venenum.*

De INIVSTO SVPPLICIO TRIBVNOS APPELLARE LICEAT. Æger à seruo, cui libertatem scripserat. venenum petit. nolenti dare, crucem scripsit. Heredes volunt supplicium sumere. seruus appellat Tribunos.

DECLA-

DECLAMATIO.

TESTAMENTO, inquit, cautum est. Ideo Tribuni cognoscunt, nõ vtrum scriptum, sed quare scriptum sit. Crux scripta est. quare? quid commisit? anteactam vitam scrutemur. Video illi prius libertatem fuisse scriptam. Quid igitur tam subitò peccauit? nunquid venenum dare domino voluit, quò citius libertate frueretur? in contrarium incidi non periclitaretur si dedisset. Petenti, inquit, domino non dedit.

SERMO.

Quæstio on omnibus imperiis parendum an ægro, an huic imperio. hic primùm non debuisse: deinde non potuisse parere: vltima supplicij figuratio, sub eiusmodi titulo.

CCCLXXXI. *Nouerca torta filiam consciam dicens.*

VENEFICA TORQVEATVR, DONEC CONSCIOS INDICET. Quidam filio superduxit nouercam, & ex illa aliam filiam suscepit. Amisso filio, ambiguis signis, vxorem ream fecit. confessa illa in tormentis, communem filiam consciam dixit. Adest filiæ pater.

DECLAMATIO.

VT sciatis, iudices, nocẽtes tantum à me veneficij reus fieri, & hanc non immeritò præteritam, profert à sinu nutricis ream. Non peccant hi anni, ne in nouercis quidem. Paruulæ serpentes non nocent: feræ etiam mansuescunt Persona, virgo est: causa, soror: quàm valde à fratre dilecta est? quemadmodum mortuum fleuit? Sed mater, inquit, consciam habuit. Primùm sceleratis naturale est, alienam conscientiam fugere: deinde si quærant, adiutores quærere. Quod autem adiutorium in puella esse potuit? emit venenum an confecit vt fratri daret? Quid? ipsa priuigno non potuit dare?

SERMO.

Hic verba matris, appellantis filiam: illius, expauescentis timorem.

DECLAMATIO.

Ego certè interrogaui: quid est, inquit, venenum? Cur ergo dixit consciam? vt me orbaret. Nihil dulcius est vltione, læsæ. Et prorsus non frustra hoc cogitauit. certè si non aliud, iudicio patrem torquet.

videatur venisse, ferat aliquid solatij. bene credimus nisi eius patrimonium, cuius capiti pepercit. Veneramus hilares ad æstimationem. At ista. Quid mihi, inquit, cum pecunia est? mortē vt desidero. putat se occideret vicisse, quę vicit quia non occiderat. Obsequendum est tibi, adolescens: nihil in mulierem dicam: sed patiaris causam tuam defēdi. Dicimus pecuniarias lites esse: litigatorem esse, non reum, non qui de capite sortiatur. illud iudicium, vocari quęstionem, quidlibet potius quàm litem. Æstimet, inquit, Quam familiare, quàm quotidianum verbum est? si quid commodatum nō redditur nota sunt verba postulantium, QVANTI ÆSTIMET. Ergo pecuniarium verbum est. huic tu mortem putas subiici? Veneficus exulat, alij scelerati mitius puniuntur: malæ tractationis damnatus occidetur? Mea, inquit, æstimatio est imò iudicum. Tua in vna lege est, quam habuisti. & lex vbi perire vult hominem, apertè significat: DESERTOR OCCIDATVR.

SERMO.

Vltima sunt preces, vt exoretur mulier.

DECLAMATIO.

Serues munus: nam remoueas licet secures, si irasceris, morietur alioqui putas illum dilaturum nuptias tuas. Denuncio, iterum rapiet.

CCCLXXXIIII. *Virgo immolata pestilentia.*

In pestilentia responsum est, virginem immolandam. Sorte d[illegible] pater virginem negauit. Magistratus immolauit. non finiebatur pestilentia. iterum sortiti sunt: altera immolata est: sedata est pestilentia. Prioris patri magistratus reus cædis est.

COLORATÆ.

Sortem filiæ tuæ Deus inter virgines esse noluit: sed tanquam alienæ turbæ exemit.

CCCLXXXV. *Lenoni reus, qui meretrici amatorium dedit.*

DAMNI INIVRIA DATI SIT ACTIO. Adolescens cum amaret ancillam meretricem, & multa ei donasset, amatorium ei dedit. videbatur amare ancilla adolescentem. agit leno cum eo, damni iniuria dati.

DECLAMATIO.

SI quis vtranque partem inspexerit, intelliget profectò, ex vtra parte sit damnum. Nam lenonis impudentiam satis admirari non possumus, qui non contentus in lupanari venditare ancillam, in foro venditat, quò plures amatores inueniat. Quòd si aliquid valet amatorium, fateor, hic bibit:

SERMO.

Rei gestæ ordinem quia nec esse est exponere, in eiusmodi persona necesse est erubescere. Quæstiones illæ sunt, an leno damni iniuria dati agere possit, an impunè illi iniuria fieri: an eùm suam iniuriam non possit vindicare, mancipij possit: an si mancipij non potest, prostitui possit. Quid sit damnum datum esse: cùm quis non habeat, quod ante possederit. Etiamnum, vt in primo loco comparatio personarum, vtrum credibilius sit adolescentem intulisse damnum; an accepisse. Felicem esse ætatem si seruare possit sua: & lenonem circunscriptum quis crediderit.

DECLAMATIO.

Quanquam vt fecerim damnum, meritò relata tibi talio est, propter quem damna omnes faciunt. Leno, est publicum damnum. Atqui tuam ancillam habes. Malo, inquit, exemplo datum est. Quid ni? ait ciuitatem stare non posse, quia meretrix amet. Amatorium, inquit, dedisti. Damni agis, & veneficium obiicis.

SERMO.

Hìc an amatorium effectum habeat. Quid enim si deformis det, si bilis, si cæcus, si pro absente? nunquid enim mandata medicamentum accipere? & illud prius; Quomodo animum mutet, quod corpori non noceat per quod transit, & mutat animum, vt indulgetiā præcipiat, isto modo lenonem diuitias in manu habere. Cur ergo, inquit, dedisti? Multa miseros etiam sine ratione tentare. Huic, cùm tristis esset, superuenisse anum: monstrasse hūc antequam daret monstratam potionē, ne quid noceret, priorem bibisse: reum autem sub hac culpa esse, quòd non tacuerit. Vltima figuratio, quemadmodum leno damnum æstimaturus sit nimirū voluisse æstimare ancillam, & fortasse huic vendere. Supra etiam illud quæremus, vnde intelligat amare ancillā. Quod sæpius veniat. Hoc illam sæpe fecisse dicet. nempe amat, sine illa non potest viuere hoc est miseri iuuenis amatorium. Et illo loco dicemus, Non posse illum aliquando damnum sentire, qui nullo labore tantos quæstus faciat, Inuidendum illi, nisi leno esset.

CCCLXXXVI.

CCCLXXXVI. *Epicrates cum gladio.*

Reus est Epicrates quòd vim iudicio fecerit. cum Cotyn Thracum regem in id adduxisset, & gladio cinctus ipse venisset.

DECLAMATIO.

NON tulimus tabellas, sed fugientes proiecimus: non iudices reum absoluerunt, sed reus iudices. Quid est vis? hæc fit aliàs patientia, aliàs metu. quorum alterum ad corpus, alterum ad animũ pertinet. Si malè iudicatum est, fuit aliquid quod iudex timeret. Hoc si probo, qualis in iudicium venis? Ego illum habitum reorum noueram. Ad summam, id solent rei à iudicibus petere, quòd nuper iudices petiere à reo, vt sibi parceret.

SERMO.

Reus dicit, Nõ, inquit, hoc animo feci, vt vim facerẽ, ideo, inquit, gladiũ retuli, vt illo me, si innocẽs oppressus essẽ, interficerẽ.

CCCLXXXVII. *Fortis abdicans seruatum.*

Desertorem filium, cuius desertoris salutem ipse fortis optauerat, abdicat.

DECLAMATIO.

DVAS leges habui, viri fortis, & patris. Viri fortis legẽ, transtuli in patrem patris, in virum fortem.

CCCLXXXVIII. *Auia testis.*

Qui habebat matrem, duxit vxorem, ex qua natum filium, auiæ nutriendum dedit. Moriens, hęredem filium fecit: substituit vxorem. dispensatorem suum manumitti iussit. Puer reductus ad matrem, & ab ea in fundo maritimo, visis piratis relictus, non comparuit. Post paucos dies, cadauer confusis lineamentis, quòd filius putaretur, in idem littus eiectum, mater ductis sepeliuit exequiis. Dispensator manumissus ab ea, post aliquot annos negotiatum profectus, adolescentem, quem dominum diceret, apud venalitiarium repertum, iudicio asserens, euicit. Cum eo reuertit in patriam Puerum agnoscit auia: negat suum mater.

DECLAMATIO.

CAVSAM, iudices, probatam peregre, probatam domi, propinquis, domesticis, libertis, auiæ (facinus indignũ!) matri tantùm probare non possumus, vsque eò se libenter credit orbatam, vt suos non nisi mortuos agnoscat. Quòd si antea ignotum fuit, quantum pecuniæ cupiditas possit, victrix etiam de natura triumphat. Mulier modò cadauer, tanquam filium, complexa: nunc filium, tanquam cadauer, fugit. quæ funus suum tantùm sibi credidit, gratulationem nemini credidit. infelicem puerum sola non agnoscit ex propinquis. Causam quæritis? quia viuit.

NARRATIO.

Habuimus adolescentem optimum : propinquum, mitissimum patronum, fidelissimum amicum : maritum verò nimium quoque vxorium. quod ignouimus: filium sustulerat. Puer continuò ad auiam translatus est. Scilicet ad illa matris indulgentia occupata est, & hæc ablatum non indignata est. Toto illi corpore innotuit. non tamen vlteriorem auiæ notitiam profiteor, nepotem suum optimè facie nouit. Moriens igitur propinquus noster, testamẽtum scripsit breue & simplex. Nam neque diu de primo herede cogitandum fuit, habenti filium: nec de secundo, habenti priorem. Nec sanè inuidimus isti honorata viri iudicia, quibus vtinam gratiam referret. Neque auia captare testamentum eius fas putauit, cui destinauerat suum. Hæc est nostra narratio, ista narret suos piratas. Non insequar eam malignis suspicionibus, nisi quòd suos libentius mortuos agnoscit. Habetis narrationem pueri, habetis & matris: audite liberti. Interposito tempore, libertus notæ probitatis (Deorum credo nomine, quod rebus humanis, etiam quà non apparet, interuenit) peregrè negotiandi causa profectus est: cùm fortè videt puerum venalibus interpositum, simul & agnouit, & agnitus est. Quis, inquit, vobis narrauit, in quas terras delatus essem? nũ auia viuit? Itaque habuit puer assertorem, assertor sponsorem, peregrinus aduocatos, cùm ipse vultus, causam ingenuitatis suæ ageret. filium istius, quid aliud dicam, quam agnouerunt? Nec mirum: nihil erat confusum. Fateor multum absentium quoque profuisse nomina, cùm diceremus, Habet matrẽ, habet auiam. In vna re, iudices, mentiti sumus. Affirmauimus enim futurum, vt hunc mater agnosceret.

ARGVMENTA.

Bona paterna filio peto. Sed ego, inquit, heres sum. Sed hic prior heres. Periit, inquit. Quando? apud auiam valuerat, ad mortem arcessitus est? diutius captiui apud piratas viuunt. Visis, inquit, piratis, relictus, fluctibus obrutus est. Quid ais, relictus? vlli metus filij memoriam tibi excutiunt? matrem non agnosco. Quædam animalia ipso ore in periculis catulos suos transferunt: nouásque illis indulgentia manus commenta est: noxios alioqui morsus, huic vni officio mitigant. Nidulorum, si infestantur, crebra mutatio est: nec quicquam vsque eò ferum est, vt non cum

progenie

progenie sua migret:adeò illis quibus omnium rerum intellectus negatus est,hic tamen affectus relinquitur. Romani generis auctor, diuisis inter patrem & filium pietatis officiis,cùm vtrunque ad fugiendum anni deficerent,alterum tulit,alterum traxit.Mater disce fugere.puto non miramini cur mater non recipiat quem tam vilem habet , vt tanquam cadauer relinquat. Primus,inquit, heres periit. Nisi fallor,iudices , in hoc controuersia est , vtrum fluctibus submersus sit puer,an à piratis raptus sit. Si doceo non periisse,nimirum raptus est:si raptum ostendo , doceo etiam viuere:si viuit , nimirum hic est quem inuenit libertus,euicit assertor,iudex remisit, auia recepit. Verùm vt propositum ordinem sequar:nego in mari periisse. Littus amœnitate notum.nunquam elato alluitur mari , sed molliter deuexum;ęquali planitie,paulatim superueniente pelago,subsedit. Longo spatio ingredientem fatigat, antequam destituat.Porrò,tu tranquillo mari,an ęstuante progressa es? Credibilius scilicet,ad hæc oblectamenta lætiores eligimus dies : horridus verò decidentium vndarum fragor,& exæstuantis fluctus minax facies , & tibi opportuna secundum ipsa habitandi littora , non rapienda , sed expectanda obsessio est. Ita habitas,vt tibi etiam tranquillitates eligere fastidiosè liceat. Sanè tamen aduersis tempestatibus , & sæuientibus se vndis offerre libuerit:ne hoc quidem periculosum.venientis enim fluctus,& consurgẽtis freti facies,antè terret,quàm decipit. Vtinam quidem eiusmodi tempestatibus productus esses , puer ; tu potius pattem reliquisses.Denique quo tempore submersus?dum applicant piratæ,an antè?necdum scis ? tam secura es ? hoc matri non credo.Cur enim nemo ex pedagogis vidit?si vidit,cur laboranti auxilium non tulit, dum applicant ? necesse est vtique tunc fluctus vitauerit,& ipse quoque piratas fugerit. An verò eodem tempore & pirata applicat,& fluctus prędatur?Rogo vos,qui ante aduentum tutus fuit, aduentu piratæ perit ? Cur ergo,inquit,nemo clamantem audiit ? Primùm vicinus vndarum sæuientium fragor,audientium auribus minorem excludebat sonum. deinde in tanto tumultu fugientium, præteriisse vocem non mirum est.Quid ita,non auditus est?Ne quæso,infelici pucro vtilitatem sui imputauerit , quòd relictus,quòd desertus est. Cur non audisti?longius fugeras. Sed post paucos dies,

corpus expulsum est. Quid mirum, vbi piratæ vagantur? Quid tu porrò, impunè sæpe maria traiici putas? non minus possum dicere alienum fuisse, quàm tuum filium signa confusa sunt: imò credibilius est, naufragi fuisse (littus enim amœnum, non infestos scopulos habet) vtique post paucos dies, cùm dicas expulsum: illum verò longo tempore non expulsum, sed aduolutum. Quomodo autem potuit confusa facie agnosci? Ætas, inquit, conueniebat. Hoc inter argumenta mea minimum est, statura: hoc in actione loci. Quare ergo mater sepeliuit? nescio. hoc vnum dico, non potuerat agnosci: festinauit in bono.

SERMO.

Summouimus peregrinum cadauer: restat vt inducamus filium.

DECLAMATIO.

Primus, inquit, heres sepultus est. Hic ergo, quis est? vnde? qua fiducia? Ætas eadem est. Quid si solet quidem hoc argumentum apud te valere? Sed cur ex æqualibus nemo alius hanc spem vindicat? hoc argumentum transeo: statura suffragatur: nec hoc me mouet, & tu hæc dicis. Sed hæc valeant, vbi confusus est vultus, vbi liniamenta oris, oculorum, & coloris proprietas, capilorúmque habitus: omnia staturæ leuia. At similitudo fecit illi animum. Age, quid si ancilla cognoscit? Est quidem humilis persona & ei fortuna grauitatem detrahit, Sed sæpe magnorùm fides ex magnis venit. Quid si frugi probatæ domino? Sunt etiam in his morum discrimina. Quid? ad fontem causæ per gradus venio. Libertus paternus agnoscit. frugi seruos, libertos facimus: sortimur genus, non eligimus: nec antè nos nostri arbitrij sumus. Et nescio an maius sit facere genus. libertus viri tui, mulier, cuius iudiciis gloriaris, qui te filio substituit, hunc etiam à filio manumisit. quod tibi dedit, nulli abstulit quod huic etiam filio subduxit. Facilius est viro placere, quàm domino. Sed per se meritus agnoscit patronum. Seruitutem sibi manumissus imponit: Huic (inquit) debeo manus, operas, testamentum. Vindictam magno redimere solent. Colludit, inquit, cum auia. Benè agis. Dum euertere vis testem, alterum dedisti. Conuenit, inquit, illis. Proba conuenisse. Sperauerunt effectum mendacij. Qui potuit esse sermo? nepos meus periit fluctibus, & sepultus est. Tu tamen vade, aliquem venalem adhuc, egò agnoscam. perfectum est. Non timent deprehendi? non omnia

signa

signa confusa sunt si odit; testamentum potius dementiæ accuset, dicat subiectum, dicat falsum, accuset te quòd filiũ ad mare duxeris: dicat, tua culpa periisse. Quare deinde tam serò post annos consilium initum est eiusmodi? Res inter initia vrunt, & liuor mora soluitur. Sed ad hoc proficiscitur, qua ratione alienum seruum euincit. modò dicebam, libertum habeo, at iam præiudicium habeo: si testis honestior iurauerit, conficitur controuersia. At ego multos iudices iuratos dabo: causa cognita, excussa & absoluta est. Nego soluenda esse iudicia: hunc esse puerum, inuenti sunt qui iurarent. Peregrè, inquit. illic dicis, vbi non gratia, vbi contra hæc omnia nuda veritas stabat. hoc meum argumentum est. Quid? quòd non tantùm iudicatum, sed etiam peregrè iudicatum est, vbi non propinqui, vbi vix quisquam erat, qui patrem huius nosset? At hercules, quale domi iudicium est? ibi solus libertus vicit: hìc & auia defendit. Dedit, inquit, libertus pecuniam venalitiario, vt preuaricaretur. Sane nec auia libertum timuerit, nec libertus venalitiarium, Proba libertum habuisse pecuniam, tulisse, dedisse. necesse est multum venalitiarius poposcerit. Æstimauit enim non rem suam, sed spem nostram. Age deinde, non timet libertus, ne ille qui puerum vendidit, vbi vendat indicium? ne veniat, ne scribat? si corruptum iudicium non probas, vici. Agnoscit auia, quę maiorem temporum partem huius oblectatione consumpsit. Filius meus, inquit, in hac ætate talis fuit. Digna est testis notitia, de nepote dicit causam: nullum testamentum captat, etiam suum pignoratur. Serò hoc placuit. hoc & tuum argumentum est. Filium sustulit. pudicæ argumentum est, hunc curiosè educauit, in nullum littus duxit. Sed filius illam notauit. Si meritò, huius crimen: si immeritò, illius. Dic quare? immò noli mortuum illius criminari filium. non queritur: sed sperat pecuniam. Primum eius ætatis est, vt debeat contemnere. Odit me, inquit. Quam habet iniuriam tuam? nihil queritur: nisi quòd filium tuum in littus duxisti. ideo perierat. nimirum oscula sua venalitiarius inquinat. Non debeo, inquit, videri inuita filium agnoscere: mater sum. In multis, nihil matris vltra titulum est: nec nouercæ omnes.

SERMO.

In matrem & illa Cicero dixit, Mater enim à me, tametsi in

hunc hostili odio, & crudelitate est, mater, inquam, appellabitur. Sub hoc tamen titulo insidiatam, filio dicit quæsisse pericula, vt filij sui bona securior possideret.

DECLAMATIO.

Nihil quidem vltra hæc timendum fuit: & supra fidem læsus est Gratulari tamen tibi inter calamitates tuas, eructa, possum, quòd auia secunda heres non fuit. Multa sunt quę animum tuum sollicitent: ingentis patrimonij hereditas, & grauior possessionis, quàm spei iactura est: & diu cum ea fuit. Illa tecum (habeo certum) cogitas, Si recipio, ducet vxorem, quam fortasse cariorem habeat quàm matrem. Ergo sola obstat patrimonij cogitatio. A piratis dimissum, a fortuna. ô te, liberte, inofficiosum! reduxisti, non ad imagines, sed vt propius amissam dignitatem aspiceret. Etiam, inquit, fortunam meam noueram. Non est puer, quòd cum liberto queratis. omnia tibi reddit, præter matrem.

HABET HVCVSQVE CONTAOVERSIAS NVMERO CXLIII.

INCIPIVNT EX CALPVRNIO FLACCO EXCERPTÆ x. Rhetorum minorum.

I. *Vxor tyrannicida.*

QVINQVE CVM TYRANNO PROXIMAE FAMILIAE PVNIANTVR. Quæ habebat duos filios, & tyrannum virum, tyrannicidium fecit præmio impunitatem liberis postulauit. meruit. Ex his alter occupauit arcem, cum mater occidit. Petit alteri impunitatem. contradicitur.

CONTRA MATREM.

OCCIDAM, inquit. Quanta nobis patienda sunt, dum occidere tyrannum fœmina possit, & mater velit: non possum filij mei mortem videre. Hoc est ergo, quare illum velimus occidere.

PARS ALTERA.

Petit præmium, non quod accipiat, sed quod accepit.

II. *Natus*

II. *Natus Æthiops.*

Matrona Æthiopem peperit. arguitur adulterij.

CONTRA MATRONAM.

EXpers iudicij est amor: rationem habet, non sanitatem. alioquin omnes quidem amaremus. Nonnunquam incredibiliter peccare, ratio peccandi est. Non semper, inquit, similes parentibus liberi nascuntur. Quid tibi cum isto patrocinio est, nisi vt appareat te peccasse securius! Miramur hanc legem esse naturæ, vt in sobolem transeant formæ, quas quasi descriptas species custodiunt? Sua cuique genti etiam facies manet. Rutili sunt Germaniæ vultus, & flaua proceritas Hispaniæ, non eodem omnes colore tinguntur. Ex altera parte qua conuexus & deficiens mundus vicinum mittit orientem, illic effusiora corpora, illic collectiora nascuntur. diuersa sunt mortalium genera; nemo tamen est suo generi dissimilis. Quid ergo? inquit, amauit Æthiopem. Est interdum, iudices, malarum quoque rerum sua gratia. est quædam formarum voluptas. Miraris si aliquis non sapienter amat, cum incipere amare non sit sapientis? da mihi sanos mulieris occulos. nemo adulter formosus est. perituræ pudicitiæ minima est in eo sollicitudo, quemadmodum pereat. Proprium est profanæ libidinis nescire quò cadat. Vbi semel pudor corruit, nulla inclinatis in vitium animis ruina deformis est. Is demum libidini placuit in quem non posset mariti cadere suspicio.

PARS ALTERA.

Ita non maius est argumentum pudicitiæ, quòd parere noluit, quàm impudicitiæ quòd feliciter peperit? Vides partum læsis fortasse visceribus excussum. Multum fortunæ etiam intra vterum licet. vides sanguinis vitio perustam cutem, colorem putas. istud fortasse infantis iniuria est. Hoc ipsum quòd ita infuscatam cutem liuor infecit, dies longus extenuat niuea plerunque membra sole fuscãtur, & corpori pallor excedit: quamuis naturaliter fuscos artus vmbra cogit albescere, Tantum tempori licet: quantum putas licere naturæ?

III. *Miles Marianus.*

Miles Marij adulescens propinquum Marij Tribunum vim sibi inferentem premit. Reus est cædis. CD.

PRO MILITE.

PRopinquus, inquit, imperatoris occisus est. macte virtute adulescens, & Marium vindicasti. Vbicunque periclitatur pudicitia, suam legem habet. Quid agis Tribune? tibi nondum vir est, qui Mario miles est? Non longè ab eo est miles vt promittat stuprum, qui rogatus tantummodo negat. Crede, imperator, malè de te iudicasset miles tuus, si tribuno pepercisset. Hanc vim Virginius parricidio fugit: propter hanc Lucretia pectus suum ferro fodit. Pudet me imperator. Fœminæ exemplis militem tueor. Stuprum minatus est militi tuo: minus est quod nobis Cimbri minantur.

PARS ALTERA.

Miles tuus, imperator, iam aliquid impudici habet, quòd ad impudicitiam placet. Tu gladium commilitonis tui cruore tinxisti, quem satis fuit minari.

IV. *Parricida carcerem petens.*

DAMNATVS PARRICIDII ANNO CVSTODIATVR. Qui sub nouerca damnatus est, vult illum pater domi custodire, ille petit vt publico carcere seruetur.

PRO PARRICIDA.

IVbere quamprimum ad illas me impiorum tenebras trahi: liceat impetrare quod non licet recusare. Ego me vnquam crederem tam infelicem, vt mihi aliquis etiam carcerem inuideat? Parum est tibi in cruciatus meos annus & carcer, & veteris ne quem gemitum miseri aures tuæ perdant? ne non singulis tormẽtis meis paterni oculi fruãtur? ne laxata vincula desit qui adstringat? Non potes aduersus damnatum iure patris vti: iam non larem habeo, nõ ferrum, non patrem; ac ne damnatum esse pœniteat, non nouercam. Video carcerem publicum, saxis ingentibus structum, angustis foraminibus tenuem, lucis vmbram recipientem. In hũc coniecti, robur Tullianum prospiciunt: & quoties iacentes ferrati postis stridor excitat, exanimantur, & alienum supplicium expectando suum discunt. Sonant verbera, cibus recusantibus spurca manu carnificis ingeritur. Sedet ianitor inexorabili pectore, qui matre flente siccos teneat oculos illuuies corpus exasperat; manum cathenæ premunt. Quid est quòd me lex anno reseruat? nescio quid adhuc cogitat, nimirum de parricidio: etiam cùm creditur, non liquet? Æstimate, iud quid fugiam qui

qui hoc postulo? Quid hoc est, iudices, à patre parricida non timeor? dicam, sæuite, cùm rogem: dicam, misereminі, cùm carcerem rogem.

PARS ALTERA.

Egóne secretum isti conscientiæ dabo: & ibi te patiar includi vbi non erubescas? Dignus es parricida, dignus es videre patrem si tam graue putas, vt vel carcerem malis. debeo, iudices, debeo tandem agere mitius pater, si tam grauiter sibi damnatus irascitur? Mirabar si quis tantùm sceleris auderet qui contemnere carcerem posset. fugit, odit, auertitur, & limen patris execratur. Ignoras profectò sortem tuam, si putas aliud iudices debere respicere, quàm quòd nolis. Hanc crucem patere, si grauis est: hunc diem, si odisti, vide nihil illi aduersus patrem liceret, etsi parricida non esset.

V. *Leno.*

Iuuenes frequenter ad lupanar veniebant. Cùm his leno frequenter denuntiasset, ne accederent. foueam fecit, & compleuit ignibus, adulescentes cùm venissent, exusti sunt. accusatur à parentibus eorum leno læsæ reip.

CONTRA LENONEM.

DEnuntiaui, inquit, dij boni! quantum ausus est, quod ne post denuntiationem quidem creditum est. fuit in illis summa pietas: placuere parentibus summa frugalitas, displicuere lenoni. Tu re iure audes defendere? nihil ei licet in quem nihil non licet. Denuntiaui, inquit. nouimus lenonum vænales minas Iniuriam, inquit, faciebant mancipiis meis. Quid enim aliud in his, quàm iniuriam vendis?

PARS ALTERA.

Vbi quid futurum est denuntiatum, culpa patientis est.

VI. *Decreto de reditu occisus.*

Adulescens diues nobilis, hospitatus apud exulem. exul scripsit Senatui velle se indicare de affectata tyrannide. Senatus reuocandum censuit, hoc diuite contradicente, dum reuer tur exul, occisus est. accusatur diues affectatæ tyrannidis.

CONTRA DIVITEM.

INtercepisse te putas indicium. ipse fecisti. Secundum sententiam diuitis, pauper non est reuersus: dicturum se de tyrannide pollicetur. quid vis suspicemur? tu nihil

nuntias, sed inde venisti: venerunt epistolæ consecutæ. Sed cur de publico statu mandare hospiti noluit? putatis illum contradixisse? Confessus est. Sceleratis ingeniis, & plusquam ciuilia cupientibus, non dominari instar seruitutis est. Iampridem te arci nostrę tua fortuna minatur: supra ciuilem hanc æquationem, diuitię te eleuarunt. non sine exemplo timemus. In Manlio quondam potuisse, damnatum est.

PARS ALTERA.

Non intelligo quemadmodum infamet mors sententiam meam. Ego si auditus essem, ille non esset occisus inquieta res est homo cui iam in deterius nihil superest. Egerat mecum illic multa de iudicibus, de ignominia sua. Prodam necesse est affectus hospitis mei. hoc tyranni videbatur.

VII. *Diues imperator.*

Pauper & diues inimici. pauperi duo filij, diues imperator creatus. Rumor ortus est prodi rempublicam à pauperis filiis. vtrunque torquens pernegantem necauit. corpora eorum extra vallum proiici iussit, quæ hostes sepelierunt: & recesserunt. Pauper accusat diuitem cædis.

CONTRA DIVITEM.

NVnquam, iudices, contra istum tutior veni. quicquid auferri potuit, amisi. soli omnium torti sunt, donec mentirentur. Ita laniatos miseros, ita confusis lineamentis proiici iussit, vt iam nec pater posset agnoscere. Miramini si ab hostibus sepulti sunt: nullos sic ab isto esse tortos nisi captiuos putarét? Proditores putas, quos tam miserè, támque crudeliter punitos hostis non vindicauit. Pauperes, inquis, erant: & ideo potuere corrumpi. Age, quis nescit illos ideo periisse, quòd diuitias nimis oderant? Super ignem corpus extenditur, & irato imperatori tortor non sufficit. vritur, & flagella ignibus adiuuantur. Quæritis exitum? pernegauit: tortor, inimicus tamen, quod quærebat, inuenit nos proditores: qui pro te, patria, etiam sub isto militauimus.

PARS ALTERA.

Negas potuisse corrumpi? pauperes fuerunt. negas voluisse prodere? inimici. Non possum tibi proditionis argumentum adferre præsentius. Quandiu vixere pugnatum est: cùm mihi ciuitas mandaret imperium, quo malo laboraret, intellexit. Imperatorem me fecit inimicus.

VIII. De-

VIII. *Demens ter triumphalis.*

Ter triumphalis, ter consularis, cùm haberet liberos, æquè ter triumphales, ter consulares, suspendit se. liberatus à liberis, ab iisdem reus fit dementiæ.

PRO PATRE.

Omnium calamitatum materia est homo diu felix. Nesciunt stare successus, & quotiens prodire felicitas nō potest, redit. Mori volo. quid me iam fortuna custodit.

PARS ALTERA.

Ter consulatum gessisti, ter triumphasti, licet iam velit fortuna mutari, in illius potestate non est, fuisse. Quis timeret fortunam, nisi prodesset?

IX. *Pater excæcatus.*

Cùm luxurioso filio, pater abdita matre secessit in secretum, excæcatus rediit. petit à filio talionem: mater se fecisse dicit.

CONTRA FILIVM.

Inuenit, iudices, pessimus adolescens, quando vtrumque excæcaret parentem. quid te secretò fecisse credamus? matrem in foro excæcas. Non vis pro matre verum dicere cùm illa pro te mentiatur? in tantum iuuenis processit amentia, vt propter illum pater, vt perderet oculos mater odisset. Tu me mulier excæcare potuisti, quæ nec parricida potes? vt innocens sis, dum excæcaretur pater, expectasti. Non feci, inquit, non crederem, si confitereris. Talis es adolescens, vt excæcare nolueris patrem, aut te excæcare velit pater. Quàm sceleratus es: plus te pater odit, quàm eum à quo excæcatus est. Tantum ausus est integro patre, quid facturus est inter duos cęcos? Quàm miser est pater, cui verum dicendum est! quàm misera mater, cui mentiendum? non eruit oculos quisquis laborat vt hoc fecerit. Cuius crimen est excæcare? excæcasse patrem! patronum! excæcare matrem! quî fieri potuit vt mala fuerit vxor, quæ tam bona mater est? Ego feci. Non sceleris, sed matris ista confessio est.

PARS ALTERA.

Si neganti, iudices, non vultis, quod proximum est, credite confitenti. sed si difficile est fateri etiam cùm feceris, damni paulum *

X. *Pater receptis oculis.*

Cui erant tres filij. amissis duobus, flendo oculos perdidit. somniauit se recepturum oculos, si tertius filius perisset. Somnium indicauit vxori, illa filio prodidit. suspendit se adolescens. Pater recepit oculos. Repudiat vxorem. agit illa iniusti repudij.

PRO MARITO.

ANte omnia hoc ad vos meæ defero infelicitatis, quòd videre cœpi. Si spectatores oculi tertiæ redeunt orbitatis, qui calamitatibus cesserant, parricidio reuerterunt. Mirabar profectò, quòd in vtriusque orbitate solus pater oculos perdidisset. Iussus sum videre postquam orbitas tertia spectatorem non habebat. nunquid discutiunt recti necessitatem, qui aliquid amore fecerunt? Cessate parumper exhausti fletus: differ aliquantum saucium lumen. decet esse oculos duriores, qui scelere reuerterunt. Nullū in tali calamitate ab vxore solatium. Miserationem meam tum habuit. post cœpi monere de filio, & horret referre animus, quod pœnitet indicasse, nec remedia quærenda sunt, vbi maior supplicij sanatio. Gratulandum patri est, quòd non filius somniauit. debet hoc sola mater audire, vel vt filio caueat, vel ne mariti doleat cæcitatem accersa coniugem. Iam, inquam, cæcus esse cupio. Etiam nunc apud me latet, quod sola tu nosti. subito aspectu somnij in metu veni, & fateor de filio quod est timui, sed de matre non credidi. Nullum impatientius malum, quàm inuidia cum calamitate, qui vt scelerate viderem non recepi oculos, sed perdidi cæcitatem. Vidi miser primum quod vltimum videram. pendebat extinctum, & contentus laqueus adulescentis colla tenuabat. Proh nefas! hæc in filium cum oculis meis venerant. O quàm putasti, nec maritum posse sanari! iam tempus est fletus, immò iam tempus est cæcitatis.

XI. *Damnati adoptiui.*

Pauper & diues inimici: pauperi tres filij: quodam tempore visi sunt amici. Petit diues à paupere filios in adoptionem, & accepit. vnus in adulterio deprehensus est, & occisus. alius affectatæ tyrannidis reus factus est, & damnatus, tertium pauper repetit. diues contradicit.

PRO PAVPERE.

NIhil tam præter luctus meos grauius, quàm quod vbi odia nihil fecere, videatur amicitia plus nocere. quidquid esse potuit in paupere, totum diues accepit. Qui si bonum animum in adolescentes meos tenuit, filios ambo perdidimus. Nouum audaciæ genus, tyrannidem affectat pauperis filius. Vtinam sic filium perdidissem, vt queri de fortuna liceret. Dolere integrè non potest, qui vrgetur irasci. Scio quales habuerim. & inimico & diuiti placere potuerunt

potuerunt diuitiæ inconſtantium animorum. In ſumma pernicies, vel velle ad me redire, vel nolle. Si vult, non delectat qui tenetur inuitus. Si non vult, iam timeo quòd diuitias amare cœpit. Permiſſæ licentiæ magna ſecuritas eſt poteſtas cum moderatione. Recordare quantis meis redemerim malis, ne adhuc redimerentur inimici.

XII. *Veneficij rea.*

VENEFICII REA, TORQVEATVR DONEC CONSCIOS INDICET. Amiſſa vxore, ex qua habebat filium, duxit alteram: & de ea ſuſcepit filiam. adoleuerunt ambo infames: repentè ambiguis ſignis perit adoleſcens. Pater vxorem accuſauit & damnauit: cum torqueretur, filiam ſibi conſciam dixit. Petitur puella ex lege ad pœnam. adeſt ei pater.

PRO FILIA.

NOuerca filios noſtros aut inſimulatione perſequitur, aut veneno, quæ ſcelus ſuum, & in domo veneficæ, & in ſuppliciis docuit parricidæ adoleuerunt ambo, ſed minor filia, & prę̨ter ſexum multò fratre ſimplicior. In vno vtriuſque mentem videris. Cùm periit adoleſcens, & patri venenum datum eſt & ſorori. O nouercalem altam crudelitas: amaſſet & conſciam putaremus? Proh nefas! conſcia dicitur cui frater perit? Cur poſtquam adoleuit puella eſt interemptus adoleſcens? Tandiu ergo fuit quieta nouercę crudelitas quamdiu ætas illius ad perſuaſionem conſcientiæ peruenerit. Modum non habet iracundia mentiendi.

XIII. *Medicus tyrannicida.*

TYRANNICIDAE PRAEMIVM. Tyrannus ſuſpicatus ſibi venenum datum ab eo medico quem in arce habebat, torſit eum, ille pernegauit. Miſit ad medicum ciuitatis, dixit datum illi ab illo venenum, ſed ſe remedium daturum, dedit poculum, quo exhauſto ſtatim periit tyrannus, contendunt de præmio.

PRO MEDICO ARCIS.

ABſit, ſanctiſſimi iudices, vt hanc vos fidem tyrannicidij detrahatis, quam & medicus confirmauerit & tyrannus. Confingunt nocendi voluntatem, poſtquam ſanandi remedium perdiderunt. Pœnas meas hinc cogitate, in quibus nec ira, nec natura ceſſauit. Tolerabilis vis eſt vbi ad conſuetudinem mali, cauſſa neceſſitatis emergit. Præmium conſequitur qui auſus eſt & confirmare meum venenum, & ſuum remedium polliceri. Vltio quidem illa non quæſtio. Tyrannus venenum quęſiuit? ſed vindicauit. O quam facilè gerũt perſuaſiones, in celebrámq; in contra-

rium transferunt. Vt virus serpebat interius, & artus omnes longa pœnarum dilatione languebant, veneficium iam tyrannus agnouerat, quia instantem interitum sentiebat. festinans medicum flagitabat. vnde venenum tam celeriter præparasti? dicis fortè. Maior mihi dandi veneni fiebat occasio, quæ ex ipsius voluntate veniebat. Notum hoc genus mortis est, vt ex sensu priore, ad cuncta suspecta præsens formido faciebat? Medicum tota arce clamabat: quasi ego de tyrannicidio non negassem. In arce enecauimus. deseruit me venenum.

XIV. *Abdicatus patrem liberans.*

ADDICTVS FOENERATORI SERVIAT. ABDICATVS DE BONIS PATERNIS NIHIL HABEAT. LIBERTORVM BONA AD PATRONOS PERTINEANT. Quidam ex duobus liberis alterum abdicauit addictum postea creditori patrem redemit & manumisit. quo mortuo ambigunt de bonis abdicatus iure patroni, & filius qui in familia permanit.

PRO ABDICATO.

EQuidem nec auarum me fuisse. nec impium docui. Nam & redemi patrem & manumisi. Abdicatus es, inquit. En quem putes doluisse casum meum, filius dicit beneficio parentis se esse nutritum, eius indulgentia libertatem ciuitatémque sortitum. At hæc ipsa patronus liberto suo contulit quæ filius à parente percepit. Perinde beneficium hereditatis filio datur, patrono redditur. addictus nunquam sperat libertatem. negligenter enim & contumaciter seruit, qui seruire non nouit. Quid mihi abdicatorum obiicies legem? Ego si quasi filius experirer, meritò vt abdicatus expellerer. Vtor patroni actione non filij. Quid enim? si non esset manumissus, peculium serui mei peteres? specta defuncti conditionem quę fuit mortis tempore, non quæ aliquando præcessit. Sistitutæ vnalis pater. non festinat hic bonus filius? non denique metuit ne illum redimat abdicatus? filius incolumi dignitate non potuit explicare quantum abdicatus explicuit. Quotiens se pater pœnitere confessus est? quotiens de huius simplicitate conquestus? vtinam licuisset addicto exercere ius patrium. esset hic abdicatus, hic filius bona ipsa meo sunt labore quęsita, vnde senex testari noluit, ne mihi quasi suum relinqueret quod meum sciret. Tu illud prius consumpsisti patrimonium, illud amplum, illud quod vobis parabatur

tur heredibus. ego postulo tenue libertinum, quod vix sufficit ipsius funeri. Hic enim quando sepeliet iacentem, qui noluit redimere venalem?

xv. *Ter fortis desertor.*

DESERTOR CAPITE PVNIATVR. TER VIR FORTIS MILITIA VACET. PRAEMIVM VICTOR IMPERATOR ACCIPIAT. Ter virum fortem imperator coëgit ad bellum, coactus deseruit. imperator præmio impunitatem desertoris petit. desertor contradicit.

PRO DESERTORE.

Aequo animo imperator ferat. si quem virum fortem senserat obsequentem, desertorem videat contumacem? nec pœnam possum recusare post culpam, nec veniam sustinere post gloriam. Miserum me, cuius nec infamia potest latere nec gloria. Non ante Rempublicam quàm me ipse deserui. armis & telis honestissimum corpus oneraui: &, quod non sine piaculo factum est, consecrata iamdudum arma deposui. Sto & pugno pro legibus. Aliter enim fortiter facere iam in hac ætate non possum. Grata sunt & crimina desertoris apud quem nihil valuerunt priuilegia viri fortis. Nouum genus damnationis. Ignoscere vos nolo. cur enim dubitem per infamiam senex emori, qui etiam iuuenis optaui sæpe gloriam?

xvi. *Rapta tacens.*

LEX RAPTARVM Rapta producta ad magistratus, tacuit & fleuit. magistratus de raptore supplicium sumpsit. puella se interemit. Reus est magistratus quòd causa mortis fuerit.

CONTRA MAGISTRATVM.

Reum cædis vnius accerso, qui duos pariter occidit. Aditus huic reo misericordiæ clausus est. quid enim sperare poterit à lacrymis iuuenis etiã facies liberalis, qualem nemo non sibi aut filium optat aut generum? Is cùm puellæ peteret nuptias, diu peteret. etiam sperare cœpisset, festinauit vt amator: & quid dicam, rapuit an duxit? Virgo quod solum potuit, nihil questa est. Quis non inhorruit, quis tecum puella non fleuit? dicat nunc. Libuit & licuit, Cuius hæc, an regis oratio est: nec erat arbiter iudicij sui, sed minister alieni. Tacuit, inquam. O mira & muta sententia! Omnes sciunt lacrymas ex vno misericordiæ

fonte manare, in amore vel maximè. nam iiſdem oculis quibus amatur, & fletur. miſer ille quem nullo accuſatore puniſti: miſerior illa quam te vindicare ſimulaſti. Quis te oro poterit aut liberare flentem, aut flere damnatum?

XVII. *Pædagogus cruciarius.*

CIVITATEM PEREGRINVS VSVRPANS VAENEAT. Pauper & diues inimici viſi ſunt in gratiam rediſſe. Pauper accuſatus peregrinitatis, venit. emit eum diues & pædagogum filio dedit. Adoleſcens in adulterio deprehenſus, occiſus eſt. agitur pædagogus in crucem. appellat Tribunos de iniuſto ſupplicio.

PRO PÆDAGOGO.

EQuidem, iudices, propitium mihi diuitem ſemper optaui, totum me diuitis fidei & antequam redimerer, addixi. Audio me ſubitò peregrinum, quod nec pater ipſe nec mater aliquando prodiderat, nec denique vnquam inimicus diues obiecerat. filio me luxurioſo iam & petulanti dedit. quamuis omnia & pater ipſe curaret & regeret. Imploro auxilium quod veſtri maiores ſeruis etiam natis reliquerunt. Vnum non eſt in ſeruitute naſci & libertate multari. Statim credidiſti fidum, & idoneum iudicaſti, ſed non eſſe felicem iam tum ſcire potuiſti. Occiſus eſt, inquit, filius meus. Si iniuria, interfectorem argue: ſi iure, leges. Ego illum adulterum feci, credo, luxuria mea, ſeruus nouitius & pauper antequam ſeruus. Multa largiebaris, indulgebas omnia, nihil vnquam negabas.

XVIII. *Armati abdicati.*

Abdicati ad curiam conuenerunt armati, petentes reuocari. Vnus ex patribus contradixit. filius eius ſe interemit. Idem ſuadet vt recipiantur.

PRO ABDICATIS.

PEto vt indulgeatis iræ domeſticæ, cùm me videatis publicè pœnitere ſententiæ. Nam ſicut in vita numquam errare, felicis eſt: ita errorem quamprimum emendare, ſapientis. Parentum illa deliberatio fuit, hæc iam cunctatio parricidarum eſt. Ætate lapſi ſumus, egeſtate correcti. In hoc vos exoramus loco, in quo etiam hoſtes ſuperati non fruſtra ſupplicauerũt. Ergo ille triſtis, & ſæuus cùm abdicarem tamen fui, & ſemper ex eo licet tacitus ingemui, & opportunum ius reſtitutionis optaui. Reſtituet vobis filios auctoritas publica, tanquam alia natura. Veror

reor iam P.C. ne sapientior videatur & certior ille abdicatorum senatus. Fateor armatorum facie non immeritò * terremur enim sua morte. Quemadmodum possum te, fili carissime, vel in morte reuocabo, inferam maiorum sepulcris, & elogio, quod optasti, nomen inscribam.

XIX. *Abdicatus immolandus.*

In pestilentia responsum est finem futurum immolato eo qui patrem non haberet. offert se abdicatus. Qui abdicauit, contradixit.

PRO ABDICATO.

Amplexus sum mortem vsque adhuc necessariam, nunc etiam gloriosam. Mori prohibes, & interuenis quominus spiritum, quem fortunæ meę debeo, patrię profundam. Quotiens te video, totiens scio me patrem non habere.

XX. *Prostitutus ex geminis.*

Ex duobus geminis alter prostat. reddit alter in senatu causas mortis voluntariæ.

PRO FRATRE MORITVRO.

Vtinam quidem P. C. mori vellet frater: homini verecundo, cui necesse est vt ea de germano meo dicam, quæ tanti habeo perire ne videam. nostis nos, P. C. Etenim pluribus noti sumus, quàm & ætas & verecundia postulat. Raptus es mihi frater pessimis comitibus & perditis. Duce namque luxuria & subremigante, seu potius velificante nequitia in illos impudicitiæ scopulos, & ipsa famæ suæ naufragia delatus. Proh deûm atque hominum fidem! qua in ciuitate prostitui licet, mori non licet? an vtrunque congruere æstimatis huic ordini, & vitam turpem promittere, & ab honesta morte prohibere? viuere non sustinerem, si hæc in mea vel sorore vidissem. Improbi flagitatores, qui detrimenta pueritiæ suæ mutuo dedecore compensant.

XXI. *Pictura viri fortis.*

VIRORVM FORTIVM FACTA PINGANTVR. VIRI FORTES DE PRAEMIO ARMIS CONTENDANT. Fratres fortiter fecerunt: pater à minore petit, vt maiori cederet: non impetrauit. Prælio interficit maiorem minor. Petit præmio, ne facta pingantur. Pater contradicit.

CONTRA FILIVM.

Si quid precibus contra filium meum possem, domi monere quàm publicè maluissem. Nihil audeo filio dicere,

quàm quod ab ipso nuper audiui: leges vti valeant, quàm quicquam mali facere. Cede frater, cede vel patri. victor eris, mihi crede, si cesseris. Didici saluis legibus, parricidium posse committi. Cætera iam non sunt narranda, pingenda sunt. Vana & inepta formido est, videre non posse quod feceris, & colorem timere, quòd per sanguinem simuletur hoc factum, non tantùm colore, sed ære si possit & lapide, & quacunque corporum nostrorum materia vel ars æmulata est. Infecta quemadmodum possunt esse, quæ facta sunt? Picta quidem interim non sunt, sed in omnibus pectoribus incisa sunt; in oculis, in animis, in ipsis denique tuis manibus. Tu victoria clarus es, ille innocentia.

XXII. *Priuignus tyrannicida.*

Tyrannicidae praemivm. Praemio cedere liceat. Qui nouercam habebat, occidit tyrannum: cessit nouercæ præmio: illa priuigni nuptias petit. Contendunt quis contradicat, maritus, an priuignus.

PRO MARITO.

CVm suo parente contendit, vt mihi videatur melior adhuc priuignus esse quàm filius, cœpit & hic me sic habere despectui, vt qui nouercæ beneficium se dedisse lętatur, à me nec accipere dignetur. Ego primus in domo mea, fateor, erraui: qui vxorem duxi senex, cùm iam esset in domo filius, & quidem iuuenis. Dum nimium confido pietati, oculos mulieris incestos, & infanda desideria nutriui. Nouercæ præmio cessit, cùm haberet in domo patrem, cui nemo præferret in tali honore vel matrem. Non priuignum antè tentarat? quis, rogo, fructus est. impetrare nuptias hominis inuicti? Vter vobis actor vtilior videretur & verior, maritus an cœlebs? filiusfamilias, an pater? senior, an iuuenis? qui repudiatur, an qui præponitur? qui beneficium dedit, an qui accepit iniuriam? mea vxor abducitur. tu quis es? meum cubile desertur, ad te dolor iste quid pertinet? Ego, inquit, præmio cessi: tu ergo non potes reuocare quod dederis, eámque reprehendere, quam paulò antè laudaueris. Cauendum tibi est, ne si victus (vt sunt iudiciorum incerta) discesseris, dicaris iudicio quoque sic cessisse quasi præmio. Sic est liuoris ingenium. omnia suspicantur, qui nihil audiunt. Das amanti solatium: affers in amore vel iurgium.

XXIII.

XXXIII. *Peregrinus cruciarius.*

CIVITATEM PEREGRINVS VSVRPANS, VAENEAT. LICEAT IN MATRIBVS ADVLTERIA VINDICARE, ET DE INIVSTO SVPPLICIO TRIBVNOS APPELLARE. Qui videbatur de ciuibus natus, cùm absente patre, eam quæ mater videbatur in adulteris deprehensam insequeretur armatus, ait illa, Non es meus. perseuerauit & occidit. Postea iudicio peregrinus pronuntiatus, emptus est ab interfectæ patre: ab eodem agitur in crucem. Reuersus peregre is qui videbatur, appellat Tribunos de iniusto supplicio.

PRO PEREGRINO.

VIx dum reuersus in patriam, si tamen hanc aduersarij vel meam patriam esse contendunt, parabam. Tribuni, cognitio filij mei casu, appellare vos de iniusto supplicio seruitutis: sed quatenus socer sæuit, vt nec generum vellet agnoscere, vel nepotem, det & mihi veniam doloris, si non desum filio, bene de me, bene de legibus merito, cū ipse vindictam quærat exigere filiæ, vel nocenti. Huius ego legibus filiam duxi, eamque prægnantem simul vidimus, & vteri decem menses ambo numerauimus, & natum ex ea pignus accepimus. Sed, cùm me necessitas peregrinationis abduceret, commendaui auo filium meum, adulescentulo præcepi, in domo partibus fungeretur: & vt plus illis necessitatis imponerem, sententiam vestræ legis ingessi: denunciaui postremò, futurum ipsius crimen, si non patri paruisset & legi. Adulteram, quæ per insanam libidinem, stimulis tanti furoris exarserat, vt nec se iam agnosceret, interemit. Peregrinus esse filius meus post adulterium matris suæ cœpit. Occidit, inquit, filiam meam. Graue est, Tribuni, in seruitute defendere, quod in libertate cōmiseris. meritò mulier suos iam negabat esse, quos læserat: ipsa post tantum furorem, iam sua non erat. Illa dixit, meus non est: at ego dico, meus es. Mater armatum timuit. sed pater seruientem (quod est maius) agnoscit.

XXIV. *Indemnatus carnificem recusans.*

Lege indemnatorum, interficiendum pater filium carnifici tradidit. Ille vult manu patris interfici. pater ipse qui fuerat offensus, vltro se non posse facere, quod cœperat confitetur.

PRO FILIO.

QVàm morigerum sibi filium senex iste formarit, nolo aliud indicium, quàm quòd nec patrem lædere, nec

mortem recusauit. Mori iussus adulescens, in primis adhuc annis, quo tempore & vita charissima est, & mors acerba, non quæro vitam. Si potest fieri, ad hostiam quam Diis penatibus vouit, satis sibi fiat meo sanguine, imò & ipse suo: dum non per manum vilem ius pietatis infuscet: quia nec iuris ratio permittit, vt adhibeatur aduersum eum carnifex, in quem non fuit iudex. Faciat vitæ finem, qui originem fecit: non de morte cum patre, sed de mortis patris genere dissentio. Eripere vis vitam quam dedisti: non inficiabor. quid per alterum petis? Ius quod tibi vindicas, experire, nemo te prohibet: occide, si potes: confitere, non potes. Nemo vnquam magistratum fecit vicarium, nec in alio militauit, nec sacra gentilitia insertiua stirpe corrupit. Vita mihi tollitur, sed manus paterna debet. Non potes, pater, legis eiusdem & irrogare supplicium, & denegare solatium. Placabo dexteram meam. Cedo, tantisper exosculer. O manus olim mea, quæ me paruulum sæpe gestasti quam sæpe lacrymis puer laui. Erras, pater, qui facilius existimas huiusmodi cædem videre, quàm facere.

XXV. *Fortis duo præmia.*

VIRO FORTI DVO PRAEMIA. RAPTARVM LEX. POENA RAPTORIS IN DIEM TRIGESIMVM DIFFERATVR. Ex duobus fratribus vnus rapuit. rapta mortem optauit, pœna dilata est, alter fortiter fecit. Primo præmio petit fratris incolumitatem, impetrauit. Secundo, raptæ mortem postulat. frater contradicit.

PRO RAPTA.

DVm dies computo, & à rapta bonum nuntium spero: subitò nuntiatur fratrem meum venisse victorem, petitam mihi & veniam, putaui pariter & nuptias. Nec dij sinant, vt conuerso iure, pro raptore rapta teneatur. Interdum præstat ad gloriam non certare, quàm vincere. Ego, nisi rebus ipsis ostendo, quòd amaui, confiteor iniuriam me fecisse, quòd rapui. Lex dicit: RAPTOR AVT PEREAT, AVT DVCAT. Ergo raptori si pœna remittitur raptæ debetur?

XXVI. *Tria præmia sacerdotis.*

VIRO FORTI PRAEMIVM. VICARIVM POENAE LICEAT OFFERRE. SACERDOS MARTIS DAMNATVM LIBERET. Sacerdos Martis fortiter fecit. tres liberi eius deseruerunt, vnum seruauit priuilegio sacerdotij, alterum prœmio viri fortis, offert se pro tertio vicarium.

PRO

PRO SACERDOTE.

FAcilius fuerat amittere filios, quàm eligere. Hos enim pueros in ipsis sacris Deûm & altaribus educaui. Eapro pter nimis fretus auxiliis Deorum, in aciem duxi pueros adhuc teneros: quorum pater adeò iuuenis iuuentus est, vt & militare posset, & vincere. Resisto orbitati, non iure, vel sanguine. Dulcis est omnibus vita, & iucunda, vel miseris, huius lucis vsura: nec inuen o quis possit vicarius esse, nisi filius. Mihi videtur & ille, qui primus hanc condidit legẽ nihil aliud cogitasse quàm patrem. Meum nunc sanguinẽ fundo, quem fundere in bello nolui. num iniquum est, æquè vt patiar pro liberis meis; quod sum passus penè pro vestris? Magis religio polluitur funestato, quàm mortuo sacerdote. Quòd si religio vos tenet, etiam liberis sacerdotis, moneo, parcatis. ipsi quoque omnia semper in templo pro sacerdote gesserunt. Agricolæ antiquas arbores exstirpant, vt nouas inserant: horum virtus spectabitur, nostra delabitur. Melior quidem fama seniorum: spectata in minoribus maior est. recordatio veniæ magnus est stimulus industriæ. Non interest orbitatis vno me vulnere feriãt, an pluribus. Dedisti mihi liberos fortuna: rapuisti. concedit alios respublica: nec hos relinques? Quis me feriet carnifex innocentem? an commilito laureatum? vbi denique? hîc, inter aras & altaria, vbi publica vota suscepi? an in cãpo, vbi nuper aquilas, & signa protexi? Vos, duo liberi, omnibus in vita liberis: hunc & ipsi vitæ meæ præfero. Factus est mihi suo periculo charior, sed & * meo: vos mihi honorem præstatis, hic sanguine, si mi non licet pro filio, peribo cum filio.

XXVII. *Fortis inimicum diuitem seruans.*

VIRO FORTI PRAEMIVM. DESERTOR CAPITE PVNIATVR. Pauper & diues inimici. Belli tempore diues se promisit fortiter facturum si sibi mors pauperis decerneretur. Decreta est. Ambo processerunt in prælium: pauper fortiter fecit Diues deseruit. Petit pauper præmio diuitis incolumitatem, diues contradicit.

PRO PAVPERE.

SErò cœpit hic miles, iudices, mortem contemnere. Ego tacui cùm peterer: hic viuere iubetur, & queritur. Expectaui diu diuitem, vt ille potius quod promisit, impleret. Ab ipso quoque diuite, inire debeo maximam gratiam: quod ille debebat, ego solui. Idem in præmio facio;

quod in prælio. seruo ciuem, commilitonem meum protego, idem eris in æuum qui supremo die fueris.

XXVIII. *Diues fortis inimicus duorum.*

Diues duobus pauperibus inimicus promisit se fortiter facturum, si sibi mors vnius decerneretur. Decreta est. alter contradicit. Diues fortiter fecit. petit præmio mortem illius qui contradixerat, alter C.D.

PRO PAVPERE.

Ego quidem verba facturus in alterius periculo, nuper in meo tacui: cùm præmium peteret iniustum, qui per leges necdum posset petere vel iustum: per tot innocentiū capita grassatur, hunc relinquit, hunc arripit, hunc timore punit, hunc morte.

XXIX. *Fortis diues inimici alteram filiam petens.*

Pauper & diues inimici. Pauperi duæ filiæ. Belli tempore promisit se diues fortiter facturum, si in matrimonium sibi pauperis vna filia daretur: populus tacente paupere decreuit: diues fortiter fecit. puella se intercmit. Petit diues aliam, pauper contradicit.

CONTRA DIVITEM.

Priusquam fortiter faceret, postulauit, confisus id sollicito extorquere se populo, quod impetrare à victore non posset. Ducat diues aliquam, sed æqualem: ducat volentem. Velis enim nolis, suspecta res est amator inimicus, squallor & mœror, gemitus & luctus, inimici. Filia talis adamatur? pauper & diues? inimicum est matrimonium. Ne pecora quidem iugum nisi paria succedunt. Ego autem, quid faciam? laqueum filiæ soluam, an flameum superponam? facem nubenti præferam, an rogum iacentis accendam? Aliter enim merces in timore promittitur, aliter onus in pace præstatur. festinauit ad laqueum, properauit ad mortem, non creditis patri? credite vel sorori. si vicerit, ad patrem reuertetur: si victa fuerit, ad sororem.

XXX. *Nepos ex meretricio susceptus.*

Qui habebat filios frugi, & luxuriosum, ab amore meretricis abdicauit. Abdicatus se ad meretricem contulit. Illuc cùm ægrotare cœpisset, misit ad patrem & commendauit illi filium de meretrice susceptū, rogans vt eum in familiam recipiat, & obiit. vult illum senex in familiam recipere. Reus est alteri filio dementiæ.

CONTRA PATREM.

Necesse est, me hodie in causa amplius dolere, quàm dicere. Pius est sine dubio filius, qui in patre mentis

erro-

errorem morbo potius adſignat, & fato, quàm moribus. Miſeranda potius in meo patre, quàm accuſanda dementia eſt. Multum poteſt abdicatiò, cùm timetur: pòſt ex pudore iam liberius erratur. Vos interrogo, iudices, vtrum ſit ſanus, qui & ſuos abdicat, & adoptat alienos. Adoptio ſancta res eſt quidem, quæ beneficia naturæ & iuris imitatur: in quo puero neſcio quid ſit indignius, vtrum patris origo, quòd eſt dubia; an matris origo, quòd certa eſt. Dixit ille ſuum filium: dixit vt amator: dixit imò ipſe, iam parum ſanus.

XXXI. *Adultera ſoror & mater.*

ET MATRES ET SORORES IN ADVLTERIO DEPREHENSAS LICET OCCIDERE. Quidam cùm ſororem deprehendiſſet, occidit. furorem paſſus, reſipuit: inuenit & matrem: non occidit: abdicatur à patre.

PRO FILIO.

SOror, inſaniendum eſt. & mater adultera viuit, domo patria carendum eſt. Hic exitus venit, vt ex quo malo furor cœperat, ex eo ſanitas naſceretur. Voluit me explorare fortunam gloria: quantum nobis honoris attulerit, tantum virtutis expoſcit. Innocentiam patris dum liberare quæris, infamas. Homini verecundo in huiuſmodi crimine, longè grauior eſt fama quàm pœna. Vetus, iudices, dictum eſt, vt aurum igne, itidem innocentiam iudicio ſpectari ſolere. Melius eſt patri, virtutum tuarum argumento te prodeſſe. quàm præmio.

XXXII. *Amator meretricis domina.*

Meretrix, ſeruum ſuum amantem ſe, in crucem agit. appellat tribunos ille de iniuſto ſupplicio.

PRO SERVO.

MIror quidem à muliere tam comi, crucis nomen auditum: quæ nullum vnquam niſi amore cruciauerit. Amor, animi peculiare ſecretum eſt. Accuſatur à vobis amor & homo, qui deum noſtrum patitur? Eſſet meum crimen aut error, ſi te ſolus adamaſſem.

XXXIII. *Raptam pater vinculis tenens.*

RAPTA RAPTORIS MORTEM, AVT INDOTATAS NVPTIAS PETAT. Raptam pater vinculis continet, raptor duci ad magiſtratus deſiderat.

PRO RAPTORE.

NIhil equidem leges clementius parauerunt, quàm de lege raptarum. non licet aliud iudicare. medius his nemo eſt. Sum reus. ſed exhibe iudicē meum. Proh deûm

atque hominum fidem : in qua ciuitate raptor solutus est, in ea rapta vincitur?

XXXIIII. *Mater & nouerca inuicem rea.*

Repudiata est à marito quæ filium habebat. petit assiduè vt reconciliaretur, non impetrauit: postremò ait, vindicabo me. superduxit ille puero nouercam. obiit puer signis ambiguis cruditatis & veneni. Reas se inuicem faciunt, repudiata mater & nouerca superducta.

PRO MATRE CONTRA NOVERCAM.

TOtum nouerca commisit, quæ vno tẽpore & maritũ miseræ præripuit, & filium. Comparate, iudices, non antè rerum argumenta quàm nomina. Quid matri deliquerat filius? neque enim temerè sic filius de leui causa, quasi priuignus, occiditur. Repudiata es, inquit. Mariti hęc culpa, non filij est: nec matris officium repudio deponitur, sed vxorium nomẽ amittitur. Dolor orbitatis facinoris arguetur: & si graue est amittere filios, longè grauius occidere. Nónne hoc dicit, sola dominabor, cùm & hic veneno meo perierit, & illa mendacio? iudicasti pater, qui & repudiatam non accusando absoluisti, & vxorem non defendendo damnasti.

XXXV. *Speciosus desertor.*

DESERTOR DVCI SERVIAT. VIRO FORTI PRÆMIVM. Pauper & diues inimici. diues creatus est imperator, Pauper sub illo cum filio speciosio adulescente militauit. Pauper fortiter fecit. adulescens deseruit. Diues iure egit, pauper præmio petit vt occidatur.

PRO PATRE.

FIlium meum si liberare non licet, saltem liceat occidere. Creditis, iudices, quòd filio meo bene inimicus velit, pater nolit? profiteor, mortem me filij mei non quidem velle. sed malle. Vos cogitate quantò sint mala illa grauiora, quorum sunt etiam remedia crudelia. O fili! morere constanter, fac hoc saltem, quasi meus filius.

XXXVI. *Filius meretricis sua redemptor.*

Diuersas meretrices amabant pater & filius. Pater filio pecuniam dedit, vt amatam patris redimeret. Ille suam redemit: abdicatur.

PRO FILIO.

RIderi me, iudices, opinabar à patre, cum se quoq; amare diceb at. Pater, quòd potior, agnoscit. quid in me pater reprehendat, ignoro. Et amandam meretricẽ consentis & emendam. Sciebas vtique quid mallem. Paria sunt nobis

nobis in amore tormenta. primum, quòd amor velis nolis in senectute frigidior est.

XXXVII. *Dementiæ reus à tribus filiis.*

Ex tribus filiis duo patrem dementiæ accusauerunt: & superati secundum legem puniti sunt. Tertius instituit accusare. Reddit pater causam mortis voluntariæ. Filius contradicit.

PRO PATRE.

QVid? tam potest esse aduersum me ius? hic ab eo mors impeditur, cuius in altero iudicio vita reprehēditur? In illis P. C. iudiciis grauior mihi fuit vindicta, quàm pœna. Mors à vobis dabitur, siue dementi remedium, siue sapienti solatium. Natura mihi tres liberos dedit: fortunáque duos sustulit: videtúrne vobis iusta causa esse moriendi? imò iam sera.

XXXVIII. *Fortis viri filius tyranno deditus.*

Absentis viri fortis filium tyrannus petit sibi dedi, denuncians bellum. Accepit. Regresso eo suadetur bellum tyranno indici, vir fortis contradicit.

PRO FORTI.

PRofiteor me filium nec desiderare, nec habere. Nescio, an hoc bellum fuerit in tempore suo iustum nunc certè cœpit esse iam serum. At enim filius viri fortis est. quid? hoc non erat cùm dabatur? O fili! si tamen hoc nomen, quod natura dedit, fortuna non abstulit, agnosce te filium viri fortis: Vince feliciter, id est peri fortiter. Hæc est enim iam tua sola victoria.

XXXVIIII. *Morietur antequam nubat.*

Veneficii sit actio. Adulescens petit nuptias virginis à patre. pater virginis ad vxorem retulit: illa respondit, Antè morietur quàm illi nubat. Pater eidem adolescenti despondit, & diem nuptiis dixit. Intra diem puella obiit dubiis signis cruditatis & veneni. quæstionem cùm de familia pater haberet, ex ancillis vna confessa est adulterium cùm illo iuuene matris intercessisse, pater accusat veneficij matrem.

CONTRA MATREM.

QVæritur filiam cruditate an veneno interfeceris. Nam & cruditas virginis, crimen est matris. Morietur antequam nubat, & mortua est. ô impiam diuinationem, vel potius denuntiationem! ô infelix puella! ego tibi parabam nuptias, mater exequias! placuit in te, sponso tuo similitudo materna. Ego te, fateor, occidi, dum cum matre contendo.

XL. *Rapta, ab ephebo stuprata.*

RAPTARVM LEX Rapuit quidam virginem, & ephebo quem amabat tradidit stuprandam. rapta ad magistratus producta, mortem ephebi petit offert se ille qui rapuit.

PRO RAPTORE.

EGo, iudices, rapui: ego domum duxi, ego pariter inclusi, ego vim duobus feci. Perire mihi satius est, quàm hunc videre pereuntem. Callidè puella conuenta est. Vnum petis, vt duos pariter occidas.

XLI. *Orba confessa sacrilegium.*

MAGISTRATVS DE CONFESSO SVMAT SVPPLICIVM. DE INIVSTO SVPPLICIO TRIBVNOS APPELLARE LICEAT. Quæ quatuor liberos habebat, amissis tribus, & marito, detracta est à filio cùm laqueum induisset. Sacrilegium in ciuitate commissum est. Adiit ipsa magistratum, & dixit à se factum velle de illa supplicium sumere. Appellat pro ea filius tribunos de iniusto supplicio. CD.

PRO FILIO.

SVbitò Fortuna, sicut solet, ipsa suis muneribus inuidit. Alius, inquit, pro alio agere non potest. Alius est ergo, qui filius est? Confessio voluntaria suspecta est. Confessionem sceleris appellas, vocem doloris? Misericordiæ vestræ maximum munus est, seruare nolentem.

XLII. *Raptor excæcatus.*

TALIONIS SIT ACTIO. RAPTARVM LEX. Quidam rapuit, & in raptu à puella excæcatus est. producta ad magistratus, mortem optauit. raptor exigit talionem.

PRO RAPTORE.

IMperare pœnam meam, non agere debebas: nec esse eadem, iudex & carnifex. Habet quisque nostrum suam legem, rapta, capitis: excæcatus, oculorum. Tu enim puella, quid passa es? virginitate caruisti. Solenne in his damnum, vt non dixerim votum: erepta autem mihi lux est antequam morerer, O oculi, quos ego primus adamaui! digna fortuna vos vlta est, vt qui me perdidistis, mecum periretis.

XLIII. *Soror infamis immolanda.*

Infamis frater in sororem virginem, occisus est lege indemnatorum Lues orta est, respondit oraculum, virginem immolari debere offert se illa quæ infamabatur in fratrem, pater contradicit:

CONTRA VIRGINEM.

DIlexerunt enim se mutuò fratres vltra meum votum ô fortuna crudelis! abstulisti mihi filium relinque vel filiam. Patiamur vel saltem liberos meos, nemo de polluto

grege

grege hostiam sumit quis hanc hostiam perimet? pater, sacerdos, an carnifex? quamuis hæc fortasse desideret ipso illo gladio perire quo frater occisus est.

XLIIII. *Indemnatus raptoris filius.*

LEX RAPTARVM. INDEMNATOS LIBEROS LICEAT OCCIDERE. Quidam rapuit & fugit. de raptu puella concepit & peperit. Reuerso raptore, puella mortem raptoris optauit. Filium ille indemnatum vult occidere: rapta contradicit.

PRO RAPTORE.

NIsi fortè molestè tulit, quòd & non hunc ipsa damnauit: iam cum illo meo errore: vel facto, voluntaria profectione transegerem. Hic me, iudices, hic puer prodidit. Si perseuerat in mea pœna: hunc mater occidet. dicere me raptorem nemo debebat post interuallum, post exilium, post reum filium. Non est, inquit, filius tuus. Nuptiis enim solennibus non est natus. Ciuis ergo nisi faces accenderit, & fescennina cecinerit, pater esse non poterit. Perquam es inhumana: non vis esse patrem qui te fecerit matrem?

XLV. *Vir fortis & orator.*

Vir fortis & orator consulatum petebant.

PRO ORATORE.

QVàm plus ad vestra iudicia cuiusque, iudices proficiunt merita priuata quàm publica? Postremò, quòd maximè voluntatē plebis offendit, rogare nō nosti. orare & exorare nostrum est, qui hinc etiam nomen accepimus.

XLVI. *Adulter vxoris.*

Ex duobus filiis alteri vxorem dedit, alter incidit in aduersam valitudinem. medici dixerunt animi esse languorem. Quærenti patri, fratris vxorem se amare confessus est. Petit pater à filio, vt matrimonio cederet: impetrauit. inuentus in adulterio postea. Fratrem & vxorem secundus maritus occidit: abdicatur à patre.

CONTRA FILIVM.

SErò me, sanctissimi iudices, abdicare pater. Ius enim ad hoc redit, vt excusare compellar: non quòd extrema non tulerim, sed quòd illa priora tolerauerim. Qui capitis pœnas à suo fratre pro vxore dilecta petit, quid ipse meruerit, ostendit. Crimen superius huic imputare non possum: nam frater ignouit. Quantum tibi nuptiarum cessione præstiterit, adulterio probauerunt, tibi liberas & perpetes noctes: sibi, furtiua commercia, & amorum pericula reliquerunt. ignosce amantibus, si verè amasti.

XLVII. *Infamis in nurum.*

ADVLTERVM CVM ADVLTERA LICEAT OCCIDERE, REVS CAEDIS ADVOCATVM QVEM VOLET, ELIGAT. Erat infamis in nurum: inuenit adulescen, incertum quem adulterum, capite velato, vxorem solam peremit fit reus cædis: Aduocatum patrem postulat: contradicit.

PRO FILIO

ACcusator obiicit quòd adultero pepercerim: pater dolet quòd nurũ eius occiderim. adulter occidi maluit, quàm videri. Habet adulter pœnam suam, cruciatur conscientia, pudore torquetur. Et si interim tectus euasit, inueniet illum postremò vel fama.

XLVIII. *Pauper imperator imperium recusat.*

Pauper & diues inimici: belli tempore, diues est creatus imperator, qui cùm his fugatus esset, pauper legem tulit, vt qui ter fugatus esset, in crucem tolleretur. Tertiò diues fugatus est, & in crucem latus. Filius diuitis fert rogationem, vt imperium transferatur ad pauperem. pauper contradicit.

CONTRA PAVPEREM.

HAbes, pauper grande solatium: reliquisti superstitem legem. Procede legumlator ad bellum. Muta stylum gladio, lorica togam, Iam fortunę satisfecimus, & hostes, vel dum vincimur, fatigauimus. In victoriam penè succedis alienam.

XLVIIII. *Raptor duarum filium nutriens.*

LEX RAPTARVM. Quidam duas rapuit: productæ ad magistratus, altera nuptias, altera mortem petit. Magistratus humaniorem sententiam secuti sunt. Post factas nuptias, illa, quod virgo perpessa est, quem conceperat, peperit. Exposuit. raptor suscepit, qui tunc erat maritus alienus, & alere cœpit. Reus est vxori, malæ tractationis.

PRO MARITO.

VEnit ad vos praua mulier, accusatura pietatem. infantem adhuc iussit feris, canibus, & diris alitibus exponi. Puto, patris similis apparuit, vnde matrem tam grauiter offendit. Nam qui potest expositum præterire? ignosce, nõ potui: tu me docueras, puella, misereri, de matre nihil meminit. O gratum infantis errorem, te existimat matrem! Disce infelix puer, natalium tuorum, disce fortunam. Pariter nos ambos mulier afflixit: & pariter factum alia seruauit

L. *Vir fortis gladiator.*

INFAMIS NON MILITET. Vir fortis in piratas incidit. re-

die rescripsit patri de redemptione: illo cessante, redemit eum lanista, & rudem ei in arena dedit. Reuerso b. illi tempore denuntiat militiam imperator.

PRO VIRO FORTI.

OMnia fieri posse credidi cùm me fortuna seruum ex libero,& gladiatorem de viro forte fecisset. Imperator vobis ingerit militem, cuius operam non esse reipublicæ necessariam, proximè non redimendo iudicastis. Veniam à vobis,iudices,postulo: quòd gladiator infamis in iudicio loquor. Erraui, fateor, iudices, erraui qui semper credidi immortalitatem esse pro Republica mori: cùm fama etiam viuentium consenescat. Gladiatorem me fecit non pirata, sed patria. Sed, ô virtus, in aduersis comes, sola tu me secuta in carcerem, tu in ludum: virum fortem tu sola non decipis. Scitis me, iudices, periculum contemnere: sed non contemno flagitium. virum igitur gladiatorem negat, negat aliquis infamem? an negat gladiatorem? vtrumque mendacium est. Neque enim conditione gladiatoria quidquam est humilius in vulgo, nec meo nomine quidquam nobilius in ludo. Fortunæ, inquit, fuit. Quousque Fortunam facimus humanorum negotiorum reàm? Esto: Fortuna fecit, vt caperer: quis fecit, vt nemo redimeret? Etsi victoria solita prouenerit, post rudem triumphabo.

LI. *Inuicem adoptati.*

Pauper & diues inimici visi sunt in gratiam rediisse. Dederunt inuicem filios adoptandos. Diues occidit lege indemnatum eum quem acceperat, Qui est apud pauperem, reddit caussam mortis voluntariæ. Pauper contradicit.

PRO PAVPERE.

VTinam P. C. liberis nostris exire de vita sine nobis orbatis non liceret. Perquam indignum est, si vtrunque pignus amittam, & quod dedit aliquando natura, & quod nunc substituit amicitia. Amo enim iuuenem, quia non genui meo sanguine, sed redemi.

·EXPLICIT.

DE ORATORIBVS, SIVE DE CAVSSIS corruptæ Eloquentiæ, DIALOGVS.

Qui ab aliis Corn. Tacito, à quibusdam M. Fab. Quintiliano tribuitur.

SÆPE ex me requiris, Iuste Fabi, cur cùm priora secula tot eminentium oratorum ingeniis gloriáque effloruerint, nostra potissimum ætas deserta, & laude orbata, vix nomen ipsum oratoris retineat. neque enim ita appellamus nisi antiquos. horum autem temporum diserti, causidici, & aduocati, & patroni, & quiduis potius quàm oratores vocantur. Cui percontationi tuæ respondere, & tam magnæ quæstionis pondus excipere, vt aut de ingeniis nostris malè existimandum, si idem assequi non possumus, aut de iudiciis, si nolumus, vix herculè auderem, si mea sententia proferenda, ac non disertissimorum, vt nostris temporibus, hominum sermo repetendus esset, quos eandem hanc quæstionem pertractantes iuuenis admodum audiui. Ita non ingenio, sed memoria ac recordatione opus est, vt quæ à præstantissimis viris & excogitata subtiliter & dicta grauiter accepi, cùm singuli diuersas, vel easdem, sed probabiles caussas afferrent, dũ formam sui quisque & animi, & ingenij redderet, iisdem nunc numeris, iisdémque orationibus persequar, seruato ordine disputationis. neque enim defuit, qui diuersam quoque partem susciperet, ac multum vexata & irrisa vetustate, nostrorum temporum eloquentiam antiquorum ingeniis anteferret. Nam postero die quàm Curiatius Maternus Catonem recitauerat, cum offendisse potentium animos diceretur, tanquàm in eo tragœdiæ argumento sui oblitus, tantum Catonem cogitasset, eáque de re per vrbem frequens sermo haberetur, venerunt ad eum M. Aper & Iulius Secundus, celeberrima tum ingenia fori nostri, quos ego in iudiciis non vtrosque modò studiosè audiebam, sed domi quoque & in pu-

in publico affectabar mira studiorum cupiditate, & quodam ardore iuuenili, & fabulas quoque eorum, & disputationes, & arcana semota dictionis penitus exciperem: quamuis malignè plerique opinarentur nec Secundo promptum esse sermonem, & Aprum ingenio potius & vi naturæ, quàm institutione & literis famam eloquentiæ consecutum. Nam & Secundo purus, & pressus, & in quem satis erat profluens, sermo non defuit: & Aper communi eruditione imbutus contemnebat potius literas, quàm nesciebat, tanquam maiorem industriæ & laboris gloriam habiturus, si ingenium eius nullis alienarum artium adminiculis inniti videretur. Igitur vt intrauimus cubiculum Materni, sedentem ipsum, quem pridie recitauerat librum intra manus habentem deprehendimus. Tum Secundus, Nilne te, inquit, Materne, fabulæ malignorum terrent, quo minus offensas Catonis tui ames? An ideo librum istum reprehendisti, vt diligentius retractares, & sublatis si qua prauam interpretandi materiam dederunt, emitteres Catonem non quidem meliorem sed tamen securiorem? Tum ille, Leges tu quidem si volueris, & agnosces quæ audisti. quòd si qua omisit Cato, sequenti tractatione Thyestes dicet. Hanc enim tragœdiam disposui iam & intra me ipse formaui. atque ideo maturare libri huius editionem festino, vt dimissa priore cura, nouæ cogitationi toto pectore incumbam. Adeò te tragœdiæ istæ non satiant, inquit Aper, quominus omissis orationum & causarum studiis, omne tempus modo circa Medeam, ecce nunc circa Thyestem consumas? cùm tot amicorum caussæ, tot coloniarum & municipiorum clientelæ in forum vocent, quibus vix sufficeres, etiam si non nouum tibi ipse negotium importasses, Domitium & Catonem, id est, nostras quoque historias & Romana nomina Græcorum fabulis aggregares? Et Maternus: Perturbarer hac tua seueritate, nisi frequens ac assidua nobis contentio iam propè in consuetudinem vertisset. Nam nec tu agitare & insequi poetas intermittis, & ego cui desidiam aduocationum obijcis, quotidianum hoc patrocinium defendendæ aduersus te poeticæ exerceo. Quo lætor magis oblatum nobis iudicem, qui me vel in futurum vetet versus facere, vel, quod iam pridem opto, sua quoque auctoritate compellat, vt omissis forensium Musarum angustiis, in quibus satis mihi superque sudatum est, sanctiorem istam & augustiorem eloquentiam colam. Ego verò, inquit Secundus, antequam me iudicem Aper recuset, faciā quod probi & modesti iudices solent, vt in his cognitionibus se excusent, in quibus manifestum est alteram apud eos partem

gratia praualere. Quis enim nescit, neminem mihi coniunctiorem esse & vsu amicitiæ, & assiduitate contubernij quàm Saleium Bassum, cùm optimum virum, tum absolutissimum poetam? Porrò si poetica accusatur, non alium video reum locupletiorem. Securus sit, inquit Aper, & Saleius Bassus, & quisquis alius studium poeticæ & carminum gloriã fouet, cùm causas agere non possit: & ego enim quatenus arbitrũ litis huius inueniam, nõ patiar Maternum sollicitè plurium defendi: sed & ipsum solum apud eos arguam, quòd natus ad eloquentiam virilem & oratoriam, qua parare simul & tueri amicitias, adsciscere nationes, complecti prouincias possit, omittit studium, quo non aliud in ciuitate nostra vel ad vtilitatem fructuosius, vel ad dignitatem amplius, vel ad vrbis famã pulcrius, vel ad totius imperij atque omnium gentium notitiam illustrius excogitari potest. Nam si ad vtilitatem vitæ omnia consilia, dicta, facta nostra dirigẽda sunt: quid erit tutius quàm eam exercere artẽ, qua semper armatus præsidiũ amicis, opem alienis, salutẽ periclitãtibus, inuidis verò & inimicis metũ & terrorem vltro feras, ipse securus, & velut quadã perpetua potẽtia ac potestate munitus? cuius vis & vtilitas rebus probè fluẽtibus aliorum præsidio & tutela intelligitur. sin proprium periculum increpuit, non herculè lorica aut gladius in acie firmius munimentum, quàm reo & periclitanti eloquentia præsidium simul & telum, quo propugnare pariter & incessere vel in iudicio, siue in senatu, siue apud principem possis. Quid aliud infestis patribus nuper Eprius Marcellus, quàm eloquentiam suam opposuit? qui accinctus & minax, disertam quidem sed inexercitatam & eiusmodi certaminum rudem Heluidij sapientiam elusit. Plura de vtilitate non dico, cùm præsertim minimè contradicturum Maternum meum arbiter. Ad voluptatẽ oratoriæ eloquentiæ transeo, cuius iucunditas nõ vno aliòve momento, sed omnibus propè diebus, & propè omnibus horis cõtingit. Quid enim dulcius libero & ingenuo animo, & ad voluptates honestas nato quàm videre plenam semper & frequentẽ domum concursu splendidissimorum hominum, idque scire, non orbitati, neque officij alicuius administrationi, sed sibiipsi dari? illos quinimmo orbos & locupletes venire plerumque ad iuuenem & pauperem, vt aut sua aut amicorum discrimina commendent? Vllane tanta ingentium opum ac magnæ potentiæ voluptas, quàm spectare homines veteres, & senes, & totius orbis gratia subnixos, in summa omnium rerum abundantia confitentes id quod optimum sit, se non habere? Iam verò qui togatorum comitatus

mitatus & egressus? qua in publico species? qua in iudiciis veneratio? quod gaudiũ consurgẽdi assistendique inter tacentes; in vnũ conuersos: coire populum, & circunfundi corãm, & accipere affectũ quemcunq; orator induerit? Vulgata dicentium gaudia, & imperitorũ quoq; oculis exposita, percenseo. Illa secretiora, & tantũ ipsis orãtibus nota, maiora sunt. Siue accuratã meditatámq; affert orationẽ, est quoddã sicut ipsius dictionis, ita gaudij pondus & cõstantia: siue nouã & recentẽ curã non sine aliqua trepidatione animus attulerit, ipsa sollicitudo commendat euentum, & lenocinatur voluptati. Sed extemporalis audacia, atque ipsius temeritatis vel pracipua iucũditas est. Nã in ingenio quoq; sicut in agro quanquã alia diu serantur atq; elaborentur, gratiora tamẽ quæ sua sponte nascũtur. Equidẽ vt de me ipso fatear, non eum diẽ lætiorem egi, quo mihi latus clauus oblatus est, vel quo homo nouus, & in ciuitate minimè fauorabili natus quæsturam, aut tribunatũ, aut præturam accepi, quàm eos quibus mihi pro mediocritate huius quantulacunque in dicendo facultatis, aut reũ prosperè defendere, aut apud Centumuiros caussam aliquam feliciter orare, aut apud principem ipsos illos libertos & procuratores principum tueri & defendere datur. Tum mihi supra tribunatus, & præturas, & consulatus ascendere videor, tum abire: quòd si non in alio oritur, nec in codicillis datur, nec cum gratia venit. Quæ fama & laus cuiusuis artis cum oratorum gloria cõparanda est, qui non illustres in vrbe solùm apud negotiosos, & rebus intentos, sed etiam apud iuuenes & adolescẽtes, quibus morum & indoles est, & bona spes sui? Quorum nomina prius parentes liberis suis ingerunt? quos sæpius vulgus imperitum, & tunicatus hic populus trãseunteis nomine vocat, & digito demõstrat? Aduenæ quoque & peregrini iam in municipiis & coloniis suis auditos, cùm primùm vrbem attigerunt, requirũt, ac vultus agnoscere concupiscunt. Ausim contendere Marcellum hunc Eprium, de quo modò locutus sum, & Crispum Vibium (libentius enim nouis & recentibus, quàm remotis & obliteratis exemplis vtor) nõ minus esse in extremis partibus terrarum, quàm Capuæ aut Vercellis, vbi nati dicuntur. Nec hoc illis alterius ter millies sestertium præstat. quanquam ad has ipsas opes possunt videri eloquentiæ beneficio venisse, sed ipsa eloquentia, cuius numen & cælestis vis multa quidem omnibus seculis exempla edidit, ad quam usque fortunam homines ingenij viribus peruenerint. Sed hæc, vt suprà dixi, proxima, & quæ non auditu cognoscenda, sed oculis spectãda habemus. Nã quo sordidius & abiectius nati sunt, quóq; notabilior paupertas & angustia rerũ nascẽtes eos cir-*

cunsteterunt et clariora,& ad demonstrandam oratoriæ eloquentiæ vtilitatem illustriora exempla sunt. quòd sine commendatione natalium,sine substantia facultatum,neuter moribus egregius,alter habitu quoque corporis contemtus, per multos iam annos potentissimi sunt ciuitatis,ac donec libuit principes fori,nunc principes in Cæsaris amicitia agunt ferúntque cuncta, atque ab ipso principe cum quadam reuerentia diliguntur. Quia Vespasianus venerabilis senex & patientissimus veri bene intelligit, ceteros quidem amicos suos niti iis quæ ab ipso acceperint,quæque ipsi accumulare & in alios congerere promptum est. Marcellum autem & Crispum attulisse ad amicitiam suam quod non à principe acceperint,nec accipi possit. Minimum inter tot ac tanta locum obtinent imagines ac tituli & statuæ,quæ neque ipsa tamen negliguntur tam hercule quàm diuitiæ & opes, quas facilius inueniet qui vituperet,quàm fastidiat. His igitur & honoribus,& ornamentis,& facultatibus refertas domos eorum videmus,qui se ab ineunte adolescentia caussis forensibus & oratorio studio dederunt. Nam carmina & versus,quibus totam vitam Maternus insumere optat(inde enim omnis fluxit oratio) neque dignitatem vllam auctoribus suis conciliant, neque vtilitates alunt: voluptatem autem breuem, laudem inanem & infructuosam consequuntur. licet hæc ipsa, & quæ deinde dicturus sum aures tuæ,ò Materne,respuãt, cui bono est si apud te Agamemnon aut Iason disertè loquitur?quis ideò domum defensus, & tibi obligatus redit? Quis Saleium nostrum egregium poetam,vel(si hoc honorificentius est)præclarissimum vatem deducit,aut salutat, aut prosequitur? Nempe si amicus,si propinquus si denique ipse in aliquod negotium inciderit, ad hunc Secundum recurret, non ad te Materne, quia poeta es, neque vt pro eo versus facias hi enim Basso domi nascuntur,pulcri quidem & iucundi:quorum tamen hic exitus est,vt cùm toto anno,per omnes dies, magna noctium parte,vnum librum excudit & elucubrauit,rogare vltro & ambire cogatur,vt sint qui dignentur audire: & ne id quidem gratis,nam & domum mutuatur,& auditorium exstruit,at subsellia conducit,& libellos dispergit. & vt beatissimus recitationem eius euentus prosequatur, omnis illa laus intra vnum aut alterum diem velut in herba vel flore percepta,ad nullam certam & solidam peruenit frugem:nec aut amicitiam inde refert, aut clientelam,aut mansurum in animo cuiusquam beneficium, sed clamorem vagum,& voces inanes,& gaudium volucre. Laudauimus nuper vt miram & eximiam Vespasiani liberalitatem,

quòd

quòd quingenta sestertia Basso donasset. Pulcrum id quidem, indulgentiam principis ingenio mereri: quantò tamen pulcrius, si ita res familiaris exigat, se ipsum colere, suum genium propitiare, suam experiri liberalitatem? Adiice quòd poetis, si modò dignum aliquid elaborare & efficere velint, relinquenda conuersatio amicorum, & iucunditas vrbis, deserenda cætera officia, vtque ipsi dicunt, in nemora & lucos, id est, in solitudinem recedendum est. Nec opinio quidem & fama, cui soli seruiunt, & quod vnum esse pretium omnis sui laboris fatentur, æquè poetas quàm oratores sequitur, quoniam mediocreis poetas nemo nouit, bonos pauci. Quando enim rarissimarum recitationum fama in totam vrbem penetrat, nedum vt per tot prouincias innotescat? quotus quisque cùm ex Hispania vel Asia, ne quid de Gallis nostris loquamur, in vrbem venit, Saleium Bassum requirit? atque adeò si quis requirit, & semel vidit, transit, & contentus est, vt si picturam aliquam vel statum vidisset. Neque hunc meum sermonem sic accipi volo, tanquam eos quibus natura sua oratorium ingenium denegauit, deterream à carminibus, si modo in hac studiorum parte oblectare otium, & nomen inserere possunt famæ. Ego verò omnem eloquentiam, omnésque eius partes sacras & venerabiles puto. Nec solùm cothurnum nostrum, aut heroici carminis sonum, sed lyricorum quoque iucunditatem, & elogorum lasciuias, & iamborum amaritudinem, epigrammatum lusus, & quancunque aliam speciem eloquentia habeat, anteponendam cæteris aliarum artium studiis credo. sed tecum mihi Materne res est quòd cùm natura tua in ipsam arcem eloquentiæ ferat, errare mauis, & summa adeptus, in leuioribus subsistis. Vt si in Græcia natus esses, vbi ludicras quoque arteis exercere honestum est, ac tibi Nicostrati robur ac vires dij dedissent, non paterer immanes illos & ad pugnam natos lacertos, leuitate iaculi aut iactu disci vanescere: sic nunc te ab auditoriis & theatris in forum, & ad caussas, & ad vera prælia voco: cùm præsertim ne ad id quidem confugere possis, quod plerisque patrocinatur, tanquam minus obnoxium sit offendis poetarum quàm oratorum studium. Effervescit enim vis pulcherrimæ naturæ tuæ, nec pro amico aliquo, sed quod periculosius est, pro Catone offendis, nec excusatur offensa necessitudine officij, aut fide aduocationis, aut fortuitæ & subitæ dictionis impetu: meditatus videris elegisse personam notabilem, & cum auctoritate dicturam. Sentio quid responderi possit, hinc ingentis ex his assensus, hinc in ipsis auditoriis præcipuè laudari, & mox omnium sermonibus ferri. Tolle igitur quietis &

securitatis excusationem, cùm tibi sumas aduersarium superiorem. nobis satis sit priuatas & nostri seculi controuersias tueri, in quibus expressis si quando necesse sit pro periclitante amico potentiorum aures offendere, & probata sit fides, & libertas excusata. Quæ cùm dixisset Aper acrius, vt solebat, & intento ore, remissus & subridens Maternus, Paraui, inquit, me non minus diu accusare oratores, quàm Aper laudat. Fore enim arbitrabar vt à laudatione eorum digressus detractaret poetas, atq; carminũ studium prosterneret: arte quadam mitigauit, concedendo his qui caussas agere non possent, vt versus facerent. ego autem sicut in caussis agendis efficere aliquid & eniti fortasse possum, ita recitatione tragœdiarum ingredi famam auspicatus sum, tum quidem cùm in Nerone improbam, & studiorum quoque sacra profanantem vaticinij potentiam fregi. hodie si quid in nobis notitiæ ac nominis est, magis arbitror carminum, quàm orationum gloria partum. ac iam me deiungere à forensi labore constitui: nec comitatus istos & egressus, aut frequentiam salutationum concupisco, non magis quàm æra & imagines, quæ etiam iam me nolente in domum meam irruperunt. Nam statum cuiusque ad securitatem melius innocentia tueor, quàm eloquentia. nec vereor, ne mihi vnquam verba in senatu nisi pro alterius discrimine facienda sint. Nemora verò, & luci, & secretum ipsum quod Aper increpabat, tantam mihi afferunt voluptatem, vt inter præcipuos carminum fructus numerem, quòd nec in strepitu, nec sedente ante ostium litigatore, nec inter sordes ac lacrymas reorum componuntur, sed secedit animus in loca pura atque innocentia, fruitúrque sedibus sacris. Hæc eloquentiæ primordia, hæc penetralia, hoc primùm habitu cultúque commoda mortalibus, in illa casta & nullis contacta vitiis pectora influxit. sic oracula loquebantur. Nam lucrosæ huius & sanguinantis eloquentiæ vsus, recens, & malis moribus natus, atque, vt tu dicebas Aper, in locum teli repertus. Cæterùm felix illud, &, vt more nostro loquar, aureum seculum, & oratorum, & criminum inops, poetis & vatibus abundat, qui benefacta canerent, non qui male admissa defenderent, nec vllis aut gloria maior, aut augustior honor primum apud deos, quorum proferre responsa, & interesse epulis ferebantur: deinde apud illos diis genitos sacrósque reges, inter quos neminem caussidicorum, sed Orphea ac Linum, ac si introspicere altius velis, ipsum Apollinem accepimus. vel, si hæc fabulosa nimis & composita videntur, illud certè mihi concedis Aper, non minorem honorem Homero quàm Demostheni

apud

apud posteros, nec angustioribus terminis famam Euripidis aut Sophoclis, quàm Lysia aut Hyperidis includi. plures hodie reperies qui Ciceronis gloriam, quàm Virgilij detractent. Nec vllus Asinij aut Messala liber tam illustris est, quàm Medea Ouidij, aut Varij Thyestes. Ac ne fortunam quidem vatum, & illud felix contubernium comparare timuerim cum inquieta & anxia oratorum vita. licet illos certamina & pericula sua ad consulatus euexerint: malo securum & secretum VIRGILII *secessum, in quo tamen neque apud diuum Augustum gratia caruit, neque apud populum Romanum notitia. Testes Augusti epistola, testis ipse populus, qui auditis in theatro versibus Virgilij, surrexit vniuersus, & fortè præsentem spectantémque Virgilium veneratus est sic quasi Augustum. Ne nostris quidem temporibus Secundus Pomponius Aphro Domitio vel dignitate vita, vel perpetuitate fama cesserit. Nam Crispus & Marcellus, ad quorum exempla me vocas, quid habere in hac præsenti fortuna concupiscendum? an quòd timent, an quòd timentur? quòd cùm quotidie aliquid rogentur, hi quibus præstant, indignantur? quòd alligati cum adulatione, nec imperantibus vnquam satis serui videntur, nec nobis satis liberi? Quæ hæc summa eorum potentia est? Tantùm posse liberti solent. Me verò dulces (vt Virgilius ait) Musa remotum à solicitudinibus & curis, & necessitate quotidie aliquid contra animum faciendi, in illa sacra illósque fontes ferant: nec insanum vltrà & lubricum forum famámque pallentem trepidus experiar: non me fremitus salutantium, nec anhelans libertus excitet. nec incertus futuri, testamentum pro pignore scribam: nec plus habeam quàm quòd possim cui velim relinquere, quandocunque fatalis meus dies veniet: statuárque tumulo non mœstus & atrox; sed hilaris & coronatus: & pro memoria mei nec consulat quisquam, nec roget. Vixdum finierat Maternus concitatus, & velut instinctus, cum Vipsanius Messala cubiculum eius ingressus est, suspicatúsque ex ipsa intentione singulorum, altiorem inter eos esse sermonem: Num parum tempestiuus, inquit, interueni, secretum consilium & caussa alicuius meditationem tractantibus? Minime minimè, inquit Secundus, atque adeò vellem maturius interuenisses. delectasset enim te & Apri nostri accuratissimus sermo, cùm Maternum vt omne ingenium ac studium suum ad caussas agendas conuerteret, exhortatus est: & Materni pro carminibus suis læta. vtque poetas, defendi decebat, audentior, & poetarum quàm oratorũ similior oratio. Me verò, inquit, & sermo ipse infinita vo-*

luptate affeciſſet, atque id ipſum delectet, quòd vos viri optimi, & temporum noſtrorum oratores, non forenſibus tãtùm negotiis, & declamatorio ſtudio ingenia veſtra exercetis, ſed eiuſmodi etiam diſputationes adiungitis, quæ & ingeniū alunt & eruditionem, & literarum iucundiſſimum oblectamentum cùm vobis qui illa diſputatis, afferunt, tum etiam his ad quorum aures peruenerint. Itaque hercule non minus probari video in te Secunde quòd Iulij Aſiatici vitam componendo, ſpem hominibus feciſti plurium eiuſmodi librorum, quàm in Apro quòd nondum à ſcholaſticis controuerſiis receſſit, & otium ſuum mauult nouorum rhetorum more, quàm veterum oratorum conſumere. Tum Aper, Non deſinis Meſſalla vetera tantum & antiqua mirari, noſtrorum autem temporum ſtudia irridere atque contemnere? Nam hunc tuum ſermonem ſæpe excepi, cùm oblitus & tuæ, & fratris tui eloquentiæ, neminem hoc tempore oratorem eſſe contenderes atque ideo credo audacius, quòd malignitatis opinionem non vereberis, cùm eam gloriam quam tibi alij concedunt, ipſe tibi denegares. Neque illius, inquit, ſermonis mei pœnitentiam ago, neque aut Secundum, aut Maternum, aut ipſum Aper (quanquam interdum in contrarium diſputes) aliter ſentire credo. Ac velim impetratum ab aliquo veſtrum, vt cauſſas huius infinitæ differentiæ ſcrutetur, ac reddat, quas mecum ipſe plerunque conquiro: & quod quibuſdam ſolatio eſt, mihi auget quæſtionem, quia video etiam Graiis accidiſſe, vt longius abſit Æſchine & Demoſthene Sacerdos iſte Nicetes, & ſi quis alius Epheſum vel Mitylenam contentus ſcholaſticorum clamoribus quatit, quàm Aper, aut Africanus, aut vos ipſi à Cicerone aut Aſinio receſſiſtis. Magnam, inquit Secundus, & dignam tractatu quæſtionem mouiſtis: ſed quis eam iuſtius explicauerit, quàm tu, ad cuius ſummam eruditionem & præſtantiſſimum ingenium curæ quoque & meditatio acceſſit? E Meſſala, Aperiam, inquit, cogitationes meas, ſi illud à vobis antè impetrauero, vt vos quoque ſermonem hunc noſtrum adiuuetis. Pro duobus, inquit Maternus, promitto. nam & ego & Secundus exequemur partes quas intellexerimus te nõ tam omiſiſſe, quàm nobis reliquiſſe. Aprum enim ſolere diſſentire & tu paulo antè dixiſti, & ipſe ſatis manifeſtus eſt iamdudum in contrarium accingi, nec æquo animo perferre hanc noſtram pro antiquorum laude concordiam. Non enim, inquit Aper, inauditum & indefenſum ſeculum noſtrum patiar hac veſtra conſpiratione damnari: ſed hoc primum interrogabo, quos vocetis antiquos? quam oratorum ætatem ſignatione iſta

ne iſta

ne ista determinetis? Ego enim cùm audio antiquos, quosdam veteres & olim natos intelligo, ac mihi versatur ante oculos Vlysses & Nestor, quorum ætas mille ferè & CC. annis seculum nostrum antecedit: vos autem Demosthenem & Hyperidem profertis, quos satis constat Philippi & Alexandri temporibus floruisse, ita tamen vt vtrique superstites essent. Ex quo apparet non multò plures quàm CCC. annos interesse inter nostrã & Demosthenis ætatem quod spatiũ temporis si ad infirmitatem corporum nostrorum referas, fortasse longum videatur: si ad naturam seculorum, & respectum huius immensi æui, perquam breue, & in proximo est. nam si, sicut Cicero in Hortensio scribit, is est magnus & verus annus, quo eadẽ positio cæli siderúmque, quæ cùm maximè est, rursum existet, isque annus horum quos vocamus annorum XII.DCCC LIV. *complectitur, incipit Demosthenes vester, quem vos veterem & antiquum fingitis, non solùm anno quo nos, sed ferè eodem mense extitisse. Sed transeo ad Latinos oratores, in quibus non Menenium, vt puto, Agrippam, qui potest videri antiquus, nostrorum temporum disertis anteponere soletis, sed Ciceronem, & Cæsarem, & Cælium, Caluum, & Brutum, & Asinium, & Messallam, quos quidem cur antiquis temporibus potius ascribatis quàm nostris, nõ video. nam vt de Cicerone ipso loquar, Hirtio nempe & Pansa consulibus, vt Tiro libertus eius scripsit,* VII. *Idus Decemb. occisus est, quo anno diuus Augustus in locum Pansæ & Hirtij se & Q. Pedium COSS. suffecit. Statue.* VI. *& L. annos, quibus mox diuus Augustus Rempub. rexit: adiice Tiberij tres & viginti, & prope quadriennium Cai, ac bis quaternosdenos Claudij & Neronis annos, atque ipsum Galbæ & Othonis, & Vitellij longum & vnum annum, ac sextam iam felicis huius principatus stationem, qua Vespasianus Remp. fouet, C. &* XX. *anni ab interitu Ciceronis in hunc diem colliguntur, vnius hominis ætas. Nam ipse ego in Britannia vidi senem, qui se fateretur ei pugnæ interfuisse qua Cæsarem inferentem arma Britanniæ, arcere littoribus, & pellere aggressi sunt. Ita, si eum qui armatus C. Cæsari restitit, vel captiuitas, vel voluntas, vel fatum aliquod in vrbem pertraxisset, idem Cæsarem ipsum & Ciceronem audire potuit, & nostris quoque actionibus interesse. Proximo quidem congiario ipsi vidistis plerosque senes, qui se à diuo quoque Augusto semel atque iterum accepisse congiarium narrabant, ex quo colligi potest, & Coruinum ab illis & Asinium audiri potuisse. Nam Coruinus in medium vsque Augusti principatum, Asinius penè ad extre-*

mum durauit. Nec diuidatis seculum, & antiquos, ac veteres vocetis oratores, quos eorundem hominum aures agnoscere ac velut coniungere & copulare potuerunt. Hac ideo prædixi, vt si qua ex horum oratorum fama, gloriáque, laus temporibus adquiritur, eandem docerem in medio sitam, & propiorum nobis quàm Ser. Galbæ, Caio Carboni, quósque alios antiquos meritò vocaremus. Sunt enim horridi & impoliti, & rudes, & informes, & quos vtinam imitatus non esset Caluus vester, aut Cælius, aut ipse Cicero. Agere enim fortius iam & audentius volo si illud antè prædixero, mutari cum temporibus formas & genera dicendi. Sicut Catoni seni comparatus C. Gracchus, plenior & vberior: sic Graccho politior & ornatior Crassus: sic vtroque distinctior & vrbanior & altior Cicero: Cicerone mitior Coruinus & dulcior, & in verbis magis elaboratus. Nec quæro quis disertissimus. Hoc interim probasse contentus sum, non esse vnum eloquentiæ vultum, sed in illis quoque quos vocatis antiquos, plures species deprehendi: nec statim deterius esse quod diuersum est: vitio autem malignitatis humanæ vetera semper in laude, præsentia in fastidio esse. num dubitamus inuentos qui pro Catone Appium Cæcum magis mirarentur? Satis constat nec Ciceroni quidem obtrectatores defuisse, quibus inflatus, & tumens, nec satis pressus, supra modum exultans, & superfluens, & parum antiquus videretur. Legisti vtique & Calui & Bruti ad Ciceronem missas epistolas, ex quibus facile est deprehendere, Caluum quidem Ciceroni visum exanguem, & attritum, Brutum autem otiosum atque disiunctum: rursumque Ciceronem à Caluo quidem male audiuisse tanquam solutum & eneruem: à Bruto autem, vt ipsius verbis vtar, tanquam fractum atque elumbem. Si me interroges, omnes mihi videntur verum dixisse. sed mox ad singulos veniam, nec mihi cum vniuersis negotium est. Nam quatenus antiquorum admiratores hunc velut terminum antiquitatis constituere solent, quem vsque ad Cassium Seuerum faciunt, quem primum affirmant flexisse ab illa vetere, atque dicendi via directa non infirmitate ingenij, nec inscitia literarum transtulisse se ad id dicendi genus contendo, sed iudicio & intellectu. Vidit nanque vt paulò antè dicebam, cum conditione temporum, ac diuersitate aurium formam quoque ac speciem orationis esse mutandam. Facilè perferebat prior iste populus, vt imperitus & rudis, imperitissimarum orationum spatia: atque id ipsum laudabat, si dicendo quis diem eximeret. Ita verò longa principiorum præparatio, & narrationis altè repetita

series

series & multarum diuisionum ostentatio, & mille argumentorum genera, & quicquid aliud aridissimis Hermagoræ & Apollodori libris præcipitur, in honore erat: & si quis odoratus philosophiam, atque ex ea locum aliquem orationi suæ insereret, in cælum laudibus ferebatur. Nec mirum erant enim hæc noua & incognita: & ipsorum quoque oratorum paucissimi præcepta rhetorum aut philosophorum placita cognouerant. At hercule peruulgatis iam omnibus, cum vix in cortina quisquam assistat, qui elementis studiorum etsi non instructus, at certè imbutus sit, nouis & exquisitis eloquentiæ itineribus opus est, per quæ orator fastidium aurium effugiat, vtique apud eos iudices, qui vi & potestate, non iure & legibus cognoscunt, & nec accipiunt tempora, sed constituunt, nec expectandum habent oratorem dum illi libeat de ipso negotio dicere, sed sæpe vltro admonent, atque aliò transgredientem reuocant, & festinare se testantur. Quis nunc ferat oratorem de infirmitate valetudinis suæ præfantem? qualia sunt ferè principia Coruini. Quis quinque in Verrem libros expectauerit? Quis de exceptione & formula perpetretur illa immensa volumina, quæ pro M. Tullio, aut A. Cæcinna legimus? Præcurrit hoc tempore iudex dicentem, & nisi aut cursu argumẽtorum, aut colore sententiarum, aut nitore & cultu descriptionum inuitatus & corruptus est, auersatur dicentem. Vulgus quoque assistentium, & affluens & vagus auditor assueuit iam exigere lætitiam & pulchritudinem orationis: nec magis præfert in iudiciis tristem & impexam antiquitatè, quàm si quis in scena Roscij, aut Turpionis, aut Ambiuij exprimere gestus velit. Iam verò iuuenes & in ipsa studiorum incude positi, qui profectus sui caussa oratores sectantur, non solùm audire, sed etiam referre domum aliquid illustre & dignum memoria volunt, tradúntque inuicem, ac sæpe in colonias ac prouincias suas scribunt, siue in suis aliquis arguta & breui sententia effulsit, siue locus exquisito & poetico cultu enituit. exigitur enim iam ab oratore etiam poeticus decor, non Attij, aut Pacuuij veterno inquinatus, sed ex Horatij, & Virgilij, & Lucani sacrario prolatus. Horum igitur auribus & iudiciis obtemperans nostrorũ oratorum ætas, pulchrior & ornatior extitit. Neque ideo minus efficaces sunt orationes nostræ, quæ ad aures iudicantium cum voluptate perueniunt. Quid enim si infirmiora horum temporum templa credas, quia non rudi cæmento & informibus tegulis exstruuntur, sed marmore nitent, & auro radiantur: Equidem fatebor vobis simpliciter, me in quibusdã

*antiquorum vix risum, in quibusdam autem vix somnum tenere, nec vnum de populo. Canuti * aut Atti de Furnio & Toranio, quique alios in eodem valetudinario hæc ossa & hanc maciem probant. Ipsi mihi Caluus cùm vnum & viginti, vt puto, libros reliquerit, vix in vna aut altera oratiuncula satisfacit. nec dissentire cæteros ab hoc meo iudicio video. quotus enim quisque Calui in Asinium aut Drusum legit? at hercule in hominem studiosorum manibus versantur accusationes quæ in Vatinium conscribuntur, ac præcipuè secunda ex his oratio. est enim verbis ornata, & sententiis auribus iudicum accommodata: vt scias ipsum quoque Caluum intellexisse quid melius esset: nec voluntatem ei sublimius & cultius diceret, sed ingenium ac vires defuisse. Quid ex Calianis orationibus? nempe hæ placent: siue vniuersa, siue partes earum, in quibus nitorem & altitudinem horum temporum agnoscimus. Sordes autem verborum, & hians compositio, & inconditi sensus, redolent antiquitatem. nec quenquam adeò antiquarium puto, vt Calium ex ea parte laudet, qua antiquus est. Concedamus sanè C. Cæsari vt propter magnitudinem cogitationum, & occupationes rerum, minus eloquentia effecerit, quàm diuinum eius ingenium postulabat: tam hercule, quàm Brutum philosophiæ suæ relinquamus. Nam in orationibus minorem esse famâ sua etiam admiratores eius fatentur, nisi fortè quisquam aut Cæsaris pro Decio Samnite, aut Bruti pro Deiotaro Rege, cæterósque eiusdem lentitudinis ac temporis libros legit, nisi qui & carmina eorundem miratur, fecerunt enim & carmina, & in bibliothecas retulerunt, non melius quàm Cicero, at felicius, quia illos fecisse pauciores sciunt. Asinius quoque quanquam propioribus temporibus natus sit, videtur mihi inter Menenios & Appios studuisse. Pacuuium certè & Attium non solùm tragœdiis, sed etiam orationibus suis expressit: adeò durus & siccus est. Oratio autem, sicut corpus hominis ea demum pulcra est, in qua non eminent venæ, nec esse numerantur sed temperatus ac bonus sanguis implet membra, & exsurgit toris, ipsos quoque neruos rubore tegit; & decore commendat. Nolo Coruinum insequi, quia non per ipsum stetit quo minus lætitiam nitorémque nostrorum temporum exprimeret. Viderimus, inquam, iudicio eius vis, aut animi aut ingenij sufficeret. Ad Ciceronem venio, cui eadem pugna cum æqualibus suis fuit, quæ mihi vobiscum est. Illi enim antiquos mirabantur, ipse suorum temporum eloquentiam anteponebat: nec vlla re magis eiusdem ætatis oratores præcurrit quàm iudicio. Primus enim*

enim excoluit orationem, primus & verbis delectum adhibuit & compositioni artem: locósque lætiores attentauit, & quasdam sententias inuenit: vtique in his orationibus quas senior iam & iuxta finem vitæ composuit, id est, postquam magis profecerat, vsúque & experimentis didicerat, quod optimum dicendi genus est. Nam priores eius orationes non carent vitiis antiquitatis: lentus est in principiis, longus in narrationibus, otiosus circa excessus: tardè commouetur, rarò incalescit: pauci sensus opt. & cum quodam lumine terminatur: nihil excerpere, nihil referre possis: & velut in rudi ædificio, firmus sanè paries & duraturus, sed non satis expolitus & splendens. Ego autem oratorem sicut locupletem ac laudatum patrem familiæ, non eo tantùm volo tecto tegi, quod imbrem ac ventum arceat, sed etiam quod visum & oculos delectet: non ea solum instrui supellectile quæ necessariis vsibus sufficiat, sed sit in apparatu eius & aurum gemmæ, vt sumere in manus vt aspicere sæpius liceat: quædam verò procul arceantur, vt iam obliterata & olentia: nullum sit verbum velut rubigine infectum, nulli sensus tarda & inerti structura in mortem Annalium imponantur: fugiat fœdam & insulsam scurrilitatem, variet compositionem, nec omnes clausulas vno & eodem modo terminet. Nolo irridere rotam fortunæ, & ius Verrinum, & illud tertio quoque sensu in omnibus pro sententia positum esse videatur. Nam & hoc inuitus retuli, & plura omisi, quæ tamen sola mirantur atque exprimunt hi qui se antiquos oratores vocabant. neminem nominabo, genus hominum signasse contentus: sed vobis vtique versantur ante oculos, qui Lucilium pro Horatio, & Lucretium pro Virgilio legunt: quibus eloquentia tui Aufidij Bassi. aut Seruilij Noniani ex comparatione Sisennæ aut Varronis sordet: qui rhetorum nostrorum commentarios fastidiunt, oderunt, Calui mirantur: quos more prisco apud iudicem fabulantes non auditores sequuntur, non populus audit, vix denique litigator perpetitur. adeò mœsti & inculti illam ipsam quam iactant sanitatem, sed infirmitatem ieiunio consequuntur. Porrò ne in corpore quidem valetudinem medici probant, quæ animi anxietati confinis sit: parum est ægrum non esse, fortem & lætum & alacrem volo: propè abest ab infirmitate, in quo sola sanitas laudatur. Vos verò disertissimi, vt potestis, vt facitis, illustrate seculum nostrum pulcherrimo genere dicendi. Nam & te Messala video lætissima quæque antiquorum imitantem: & vos Materne ac Secunde ita grauitati summum nitorem & cultum verborum miscetis, ea electio in-

uentionis, is ordo rerum, & quotiens caussa poscit, vbertas, ea quotiens permittitur, breuitas, is compositionis decor, ea sententiarum planitas: sic exprimitis affectus, sic libertatem temperatis, vt etiam si nostra iudicia malignitas & inuidia tardauerit, verum de vobis daturi sint posteri nostri. Quæ cùm Aper dixisset, Agnoscitisne, inquit Maternus, vim & ardorem Apri nostriq;lo torrente, quo impetu seculum nostrum defendit? quàm copiosè ac variè vexauit antiquos? quanto non solùm ingenio ac spiritu, sed etiam eruditione & arte ab ipsis mutuatus est, per quæ mox ipsos incesseret? Tuum tamen Messalla promissum ita immutasse non debes: neque enim defensores antiquorum exigimus, nec quenquam nostrorum, quanquam modò laudati sumus, his quos insectatus est Aper, comparamus, ac ne ipse quidem ita sentit, sed more veteri, & aliis à vestris philosophis sæpe celebrato, sumpsit sibi contradicendi partes. Exprime nobis non laudationem antiquorum (satis enim illos fama sua laudat) sed caussas cur in tantum ab eloquentia eorum recesserimus, cùm præsertim centum & xx. annos ab interitu Ciceronis in hunc diem effici, ratio temporum collegerit. Tum Messala: Sequar à te præscriptam formam Materne: neque enim diu contradicendum est Apro, qui primùm, vt opinor, nominis controuersiam mouit, tanquam parum propriè antiquis vacarentur, quos satis constat ante centum annos fuisse. Mihi autem de vocabulo pugna non est, siue illos antiquos, siue maiores, siue quo alio mauult nomine appellet, dummodo in confesso sit, eminentiorem illorum temporum eloquentiam fuisse. Ne illi quidem parti sermonis eius repugno, si comminus fatetur plures formas dicendi etiam iisdem seculis, nedum diuersis extitisse. Sed quomodo inter Atticos oratores prima Demostheni tribuuntur, proximum autem locum Æschines & Hyperides & Lysias & Lycurgus obtinent, omnium autem consensu hæc oratorum ætas maximè probatur: sic apud nos Cicero quidem cæteros eorundem temporum disertos antecessit: Caluus autem & Asinius & Cæsar, & Cælius, & Brutus sic verè & prioribus & sequentibus anteponuntur: nec refert quòd inter se specie differant, cùm genere consentiant. at strictior Caluus, numerosior Asinius, splendidior Cæsar, amarior Cælius, grauior Brutus, vehementior & plenior & valentior Cicero: omnes tamen eandem sanitatem eloquentiæ ferunt, vt si omnium pariter libros in manum sumpseris, quamuis in diuersis ingeniis, esse quandam iudicij ac voluntatis similitudinem & cognationem fatearis. Nam quòd inuicem se obtrectauerunt, & supersunt aliqua

aliqua epistolis eorum inserta, ex quibus mutua malignitas detegitur, non est oratorum vitium, sed hominum. Nam & Caluum, & Asinium, & ipsum Ciceronem credo solitos & inuidere, & liuere, & cæteris humanæ infirmitatis vitiis affici. solum inter hos arbitror Brutum non malignitate, nec inuidia, sed simpliciter & ingenuè iudicium animi sui detexisse. An inuideret Ciceroni, qui mihi videtur ne Cæsari quidem inuidisse? Quod ad Ser. Galbam & C. Lælium attinet, & si quos alios antiquorum agitare non destitit, non exigit defensorem, cùm fatear quædam eloquentiæ eorum, vt nascenti adhuc nec satis adultæ defuisse. Cæterùm si omisso optimo illo & perfectissimo genere eloquentiæ, eligenda sit forma dicendi, malim hercule C. Gracchi impetum, aut L. Crassi maturitatem, quàm calamistros Mæcenatis, aut tinnitus Gallionis: adeò melius oratorem vel hirta toga induere, quàm fucatis & meretriciis vestibus insignire. Neque enim oratorius iste, immò hercule ne virilis quidem cultus est, quo plerique temporum nostrorum actores ita vtuntur, vt lasciuia verborum, & leuitate sententiarum, & licentia compositionis histrionales modos exprimant: quódque vix auditu fas esse debeat, laudis & gloriæ & ingenij loco plerique iactant, cantari saltarique commentarios suos. Vnde oritur illa fœda & præpostera, sed tamen frequens quibusdam exclamatio, vt oratores nostri tenerè dicere, histriones disertè saltare dicantur. Equidem non negauerim Cassium Seuerum quem solum Aper noster nominare ausus est, si his comparetur qui postea fuerunt, posse oratorem vocari, quãquam in magna parte librorum suorum plus vis habeat quàm sanguinis. Primus enim contempto ordine rerum, omissa modestia, ac pudore verborum, ipsis etiam quibus vtitur armis incompositus, & studio feriendi plerúmque deiectus, non pugnat, sed rixatur. Cæterùm vt dixi sequentibus comparatus, & varietate eruditionis, & lepore vrbanitatis, & ipsarum virium robore, multùm cæteros superat, quorum neminem Aper nominare, & velut in aciem educere sustinuit. Ego autem expectabam, vt incusato Bruto, Asinio, & Cælio & Caluo, aliud nobis agmen produceret, pluresque vel certè totidem nominaret, ex quibus alium Ciceroni, alium Cæsari, singulis demum singulos opponeremus. Nunc detractasse nominatim antiquos oratores contentus, neminem sequentium laudare ausus est, nisi in publicum, & in commune, veritus credo ne multos offenderet, si paucos excerpsisset. quotus enim quisque scholasticorum non hac sua persuasione fruitur, vt se ante Ciceronem numeret, sed planè post Gabinianũ?

*At ego non verebor nominare singulos, quo facilius propositis exemplis appareat, quibus gradibus fracta sit & diminuta eloquentia. Appropera, inquit Maternus, & potius exolue promissum: neque enim hoc colligi desideramus, desertores esse antiquos, quod apud me equidem in confesso est: sed caussas exquirimus, quas te solitum tractare paulò ante planè mitiore eloquentia & temporum nostrorum * miratus, antequam te Aper offenderet, maiores tuos lacessendo, Non sum, inquit, offensus Aprina disputatione, nec vos offendi decebit, si quid fortè aures vestras perstringet, cùm sciatis hanc esse eiusmodi sermonum legem, iudicium animi citra damnum affectus proferre. Perge, inquit Maternus, de antiquis loquaris antiqua libertate, à qua vel magis degenerauimus, quàm ab eloquentia. Et Messalla, Non reconditas, Materne, caussas requiris, nec aut tibiipsi, aut huic Secundo, vel huic Apro ignotas, & iam mihi partes assignatis proferendi in medium quæ omnes sentimus. Quis enim ignorat & eloquentiam & cæteras artes desciuisse ab illa vetere gloria, non inopia hominum, sed desidia iuuentutis, & negligentia parentum, & inscientia præcipientium, & obliuione moris antiqui? quæ mala primùm in vrbe nata, mox per Italiam fusa, iam in prouincias manant: quanquam nostra nobis notiora sunt. Ego de Vrbe & his propriis ac vernaculis vitiis loquar, quæ natos statim excipiunt, & per singulos ætatis gradus cumulantur, si prius de seueritate ac disciplina maiorum circa educandos formandósque liberos, pauca prædixero. Iam primùm suus cuique filius ex casta parente natus, non in cella empta nutricis: sed gremio ac sinu matris educabatur: cuius præcipua laus erat, tueri domum, & inseruire liberis. Eligebatur autem aliqua maior natu propinqua, cuius probatis spectatisque moribus omnis cuiuspiam familiæ soboles committeretur, coram qua neque dicere fas erat quod turpe dictu, neque facere quod inhonestum factu videretur: ac non studia solùm moresque, sed remissiones etiam lusúsque puerorum, sanctitate quadam ac verecundia temperabat. Sic Corneliam Gracchorum, sic Aureliam Cæsaris, sic Acciam Augusti matrem præfuisse educationibus, ac produxisse principes liberos accepimus. quæ disciplina ac seueritas eò pertinebat, vt sincera & integra & nullis prauitatibus detorta vniuscuiusque natura toto statim pectore arriperet artes honestas: & siue ad rem militarem, siue ad iuris scientiam, siue ad eloquentiæ studium inclinasset, id solum ageret, id vniuersum hauriret. At nunc natus infans delegatur Græculæ alicui ancillæ, cui adiungitur vnus aut*

alter

alter ex omnibus seruis plerunque vtilissimus, nec cuiquam serio ministerio accommodatus, horum fabulis & erroribus teneri statim & rudes animi imbuuntur, nec quisquam in tota domo pensi habet, quid coram infante domino aut dicat, aut faciat: quando etiam ipsi parentes nec probitati, neque modestiæ paruulos assuefaciunt, sed lasciuiæ & libertati: per quæ paullatim impudentia irrepit, & sui alienique contemptus. Iam verò propria & peculiaria huius vrbis vitia penè in vtero matris concipi mihi videntur, histrionalis fauor, & gladiatorum equorúmque studia: quibus occupatus & obsessus animus quantulum loci bonis artibus relinquit? Quotum quemque inueneris qui domi quicquam aliud loquatur? quos alios adulescentulorum sermones excipiunt, siquando auditoria intrauimus? Nec præceptores quidem vllas crebriores cum auditoribus suis fabulas habent. Colligunt enim discipulos non seueritate disciplinæ, nec ingenij experimento, sed ambitione salutantium, sed illecebris adulationis. Transeo prima discentium elementa, in quibus & ipsis parum elaboratur: nec in auctoribus cognoscendis, nec in euoluenda antiquitate, nec in notitiam vel rerum, vel hominum, vel temporum satis opera insumitur: sed exspectantur quos rhetores vocant, quorum professio quando primùm in hanc vrbem introducta sit, quámque nullam apud maiores nostros auctoritatem habuit, statim audietis. Referam necesse est animum ad eam disciplinam qua vsos esse eos oratores accepimus, quorum infinitus labor, & quotidiana meditatio, & in omni genere studiorum exercitationes, ipsorum etiam continentur libris. Notus est vobis vtique Ciceronis liber qui Brutus inscribitur, in cuius extrema parte (nam prior commemorationem veterum oratorum habet) sua initia, suos gradus, suæ eloquentiæ velut quandam educationem refert: se apud Q. Mutium ius ciuile didicisse, apud Philonem Academicum, apud Diodorum Stoicum omnis philosophiæ partes penitus hausisse: neque his doctoribus contentum, quorum ei copia in vrbe contigerat, Achaiam quoque & Asiam peragrasse, vt omnem omnium artium varietatem complecteretur. Itaque hercule in libris Ciceronis deprehendere licet, non Geometriæ, non Musicæ, non Grammaticæ, non denique vllius ingenuæ artis scientiam ei defuisse. Ille dialecticæ subtilitatem, ille moralis partis vtilitatem, ille rerum motus caussásque cognouit. ita enim est, optimi viri, ita, ex multa eruditione, ex pluribus artibus, ex omnium rerum scientia, exundat & exuberat illa admirabilis eloquentia. neque oratoris vis & facultas, sicut ca-

terarum rerum, angustiis & breuibus terminis cluditur: sed is est orator, qui de omni quæstione pulcrè & ornatè & ad persuadendum aptè dicere pro dignitate rerum, ad vtilitatem temporum, cum voluptate audientium possit. Hæc sibi illi veteres persuadebant: ad hæc efficienda intelligebant opus esse, non vt rhetorum scholis declamarent, nec vt fictis, nec vllo modo ad veritatem accedentibus controuersiis linguam modò & vocem exercerent, sed vt his artibus pectus implerent, in quibus de bonis ac malis, de honesto ac turpi, de iusto & iniusto disputatur. Hæc enim est oratoris subiecta ad dicendum materia. Nam in iudiciis ferè de æquitate, in deliberationibus de honestate dicimus, ita vt plerúmque hæc ipsa inuicem misceantur. de quibus copiosè & variè & ornatè nemo dicere potest, nisi qui cognouit naturam humanam & vim virtutum, prauitatémque vitiorum, & intellectum eorum, quæ nec in virtutibus, neque in vitiis numerantur. Ex his fontibus etiam illa profluunt, vt facilius iram iudicis vel instiget, vel leniat, qui scit quid ira sit: promptiùs ad miserationem impellat, qui scit quid sit misericordia, & quibus animi motibus concitetur. In his artibus exercitationibúsque versatus orator, siue apud infestos, siue apud cupidos, siue apud inuidentes, siue apud tristes, siue apud timentes dicendum habuerit, tenebit habenas animorum: & prout cuiusque natura postulabit, adhibebit manum, & temperabit orationem, parato omni instrumento, & ad omnem vsum reposito. Sunt apud quos adstrictum, & collectum, & singula statim argumenta concludens dicendi genus plus fidei meretur. apud hos dedisse operam dialectica proficiet. Alios fusa, & æqualis, & ex communibus ducta sensibus oratio, magis delectat ad hos permouendos mutabimur aliquid à Peripateticis: hi aptos & in omnem disputationem paratos iam locos dabunt. Academici pugnacitatem, Plato altitudinem, Xenophon iucunditatem: ne Epicuri quidem & Metrodori honestas quasdam exclamationes assumere, hisque, prout res poscit, vti, alienum erit oratori. neque enim sapientem informamus, neque Stoicorum ciuitatem, sed eum qui non quasdam artes audire, sed omnes liberaliter debet. Ideóque & iuris ciuilis scientiam veteres oratores comprehendebant, & grammatica, musica, & geometria imbuebantur Incidunt enim caussæ plurimæ quidem, ac penè omnes, quibus iuris notitia desideratur: pleræque autem in quibus hæ quoque scientiæ requiruntur. Nec quisquam respondeat: sufficere vt ad tempus simplex quiddam & informe doceamus. Primùm enim aliter

aliter vtimur propriis, aliter commodatis: longéque interesse manifestum est, possideat quis quæ profert, an mutuetur. Deinde ipsa multarum artium scientia etiam aliud agentes nos ornat, atque vbi minimè credas, eminet & excellit. Idque non doctus modò & prudens auditor, sed etiam populus intelligit: ac statim ita laude prosequitur, vt legitime studuisse, vt per omnes eloquentiæ numeros esse, vt denique oratorem etiam fateatur. quem non posse aliter existere, nec extitisse vnquam confirmo, nisi eum qui tanquam in aciem omnibus armis instructus, sic in forum omnibus artibus armatus exierit. quod adeò negligitur ab horum temporum disertis, vt in actionibus eorum sex quoque quotidiani sermonis, fœda ac pudenda vitia deprehendantur, vt ignorent leges, non teneant S. C. ius ciuitatis vltro derideant: sapientiæ verò studium, & præcepta prudentium penitus reformident: in paucissimos sensus & angustas sententias detrudant eloquentiam, velut expulsam regno suo: vt quæ olim omnium artium domina pulcherrimo comitatu pectora implebat, nunc circumcisa & amputata, sine apparatu, sine honore, penè dixerim sine ingenuitate, quasi vna ex sordidissimis artificiis discatur. Ego hanc primam & præcipuam caussam arbitror, cur tantum ab eloquẽtia antiquorum oratorum recesserimus. Si testes desiderãtur quos potiores nominabo, quàm apud Græcos Demosthenẽ? quem studiosissimum Platonis auditorem fuisse memoria proditũ est. Et Cicero, his (vt opinor) verbis quicquid in eloquẽtia effecerit, id se non rhetorum, sed Academiæ spatiis consecutum. Sunt aliæ caussæ magnæ & graues, quas à vobis aperiri æquum est, quoniam quidem ego iam meum munus expleui, & quod mihi in consuetudine est, satis multos offendi: quos si fortè hoc audirent, certum habeo dicturos, me dum iuris & philosophiæ scientiã tanquam oratori necessariã laudo, ineptiis meis plausisse. Et Maternus, Mihi quidem, inquit, susceptum à te munus adeò peregisse nondum videris, vt inchoasse tantum, & velut vestigia ac lineamenta quædam ostendisse videaris. Nam quibus instrui veteres oratores soliti sint, dixisti, differentiámque nostræ desidiæ & inscientiæ aduersus acerrima & fœcundissima eorum studia demonstrasti. Cætera expecto, vt quemadmodum ex te didici quid aut illi scirent, aut nos nesciamus, ita hoc quoque cognoscam, quibus exercitationib. iuuenes iam & forum ingressi cõfirmare & alere ingenia sua soliti sint. neque enim arte & scientia, sed longè magis facultate eloquentiã contineri, nec tu puto abnues, & hi significare vultu videntur. Deinde cùm Aper & Secundus idem annuissent.

Messalla quasi rursus incipiens: Quoniam initia & semina veteris eloquentiæ satis demonstrasse videor, docendo quibus artibus antiqui oratores institui erudirique soliti sint, persequar nunc exercitationem eorum: quanquam ipsis artibus inest exercitatio, nec quisquam percipere tot reconditas aut tam varias res potest, nisi vt scientiæ meditatio, meditationi facultas, facultati vis eloquentiæ accedat. per quæ colligitur eandem esse orationem & percipiendi quæ proferas, & proferendi quæ perceperis. Sed si cui obscuriora hæc videntur, isque scientiam ab exercitatione separat, id certè concedet, instructum & plenum his artibus animum longè pariorem ad eas exercitationes venturum quæ propriæ circa oratoriam videntur. Ergo apud maiores nostros iuuenis ille, qui foro & eloquentiæ parabatur, imbutus iam domestica disciplina, refertus honestis studiis, deducebatur à patre vel à propinquis ad eum oratorem qui principem locum in ciuitate tenebat. hunc sectari, hunc prosequi, huius omnibus dictionibus interesse siue in iudiciis, siue in concionibus assuescebat, ita vt altercationes quoque exciperet & iurgiis interesse, vtque sic dixerim, pugnare in prælio disceret. Magnus ex hoc vsus, multum constantiæ, plurimum iudicij iuuenibus statim contingebat, in media luce studentibus, atque inter ipsa discrimina, vbi nemo impune stultò aliquid, aut contrariè dicit, quod & iudex respuat, & aduersarius exprobret, ipsi denique aduocati aspernetur. Igitur vera statim & incorrupta eloquentia imbuebantur: & quanquā vnum sequerentur, tamen omnes eiusdem ætatis patronos in plurimis & caussis & iudiciis cognoscebant: habebántque ipsius populi diuersissimarum aurium copiam, ex qua facilè deprehēdebatur quid in quoque vel probaretur, vel displiceret. Ita nec præceptor deerat, optimus quidem & electissimus, qui faciem eloquētiæ, non imaginem præstaret: nec aduersarij & æmuli ferro non sudibus dimicantes, sed auditorium semper plenum, semper nouum ex inuidis & fauentibus, vt nec bene nec malè dicta dissimularentur. Scitis enim magnam illam & duraturam eloquentiæ famam non minus in diuersis subselliis parari quàm suis, quinimmo constantius surgere ibi, fidelius corroborari. Atque hercule sub eiusmodi præceptionibus iuuenis ille de quo loquimur oratorum discipulus, fori auditor, sectator iudiciorum eruditus & assuefactus alienis experimentis, cui quotidie audienti nota leges, non noui iudicum vultus, frequens in oculis consuetudo concionum, sæpe cognitæ populi aures, si accusationem susceperat, siue defensionem, solus statim vnicuique caussæ par erat. Nonodecimo

ætatis

*[illegible]tatis anno L.Crassus C. Carbonem, uno & vigesimo Cæsar Dolabellam, altero & xx. Asinius Pollio Catonem, non multò ætate antecedens Caluus Vatinium ijs orationibus insecuti sunt, quas hodiéque cum admiratione legimus. At nunc adolescentuli nostri deducuntur in scenas scholasticorum, qui rhetores vocantur: quos paulò ante Ciceronis tempora extitisse, nec placuisse maioribus nostris ex eo manifestum est, quòd M.Crasso & Domitio censoribus cludere vt (ait Cicero) ludum impudentiæ iussi sunt. Sed, vt dicere institueram, deducimur in scholas, quibus non facilè dixerim vtrumne locus ipse, an condiscipuli, an genus studiorum plus mali ingenijs afferant. Nam in loco nihil reuerentiæ, sed in quem nemo nisi imperitus æquè, intrat. In condiscipulis nihil profectus, cùm pueri inter pueros, & adolescentuli inter adolescentulos pari securitate dicant & audiantur. Ipsæ verò exercitationes magna ex parte contrariæ. Nempe enim duo genera materiarum apud rhetoras tractantur, suasoriæ & controuersiæ. ex his suasoriæ quidem, & si * tanquam planè leuiores & minus prudentiæ exigentes pueris delegantur: controuersiæ, robustioribus assignantur, quales, per fidem, & quàm incredibiliter cõpositæ! Sequitur autem vt materiæ abhorrenti à veritate declamatio quoque similis adhibeatur. Sic fit vt tyrannicidarum præmia, aut vitiatarum electiones, aut pestilentiæ remedia, aut incesta matrum, aut quicquid in schola quotidie agitur, in foro vel rarò vel nunquam, ingentibus verbis persequantur: cùm ad veros iudices ventum est * * * rem cogitare, nihil humile, nihil abiectum eloqui poterat. Magna eloquentia, sicut flamma, materia alitur, & motibus excitatur, & vrendo clarescit. Eadem ratio in nostra quoque ciuitate antiquorum eloquentiam prouexit, Nam & si horum quoque temporum oratores ea consecuti sunt, quæ composita & quieta & beata Repub. tribui fas erat, tamen ista perturbatione ac licentia plura sibi assequi videbantur: cùm mixtis omnibus & moderatore vno carentibus, tantum quisque orator saperet, quantum erranti populo persuaderi poterat. Hinc leges assiduæ, populare nomen, hinc conciones magistratuum penè pernoctantium in rostris, hinc accusationes potentium reorum, & assignatæ etiam domibus inimicitiæ, hinc procerum factiones & assidua senatus aduersus plebem certamina: quæ singula etsi distrahebant Rempub. exercebant tamen illorum temporum eloquentiam, & magnis cumulare præmijs videbantur: quia quanto quisque plus dicendo poterat, tanto facilius honores assequebatur, tanto magis in ipsis honoribus collegas suos anteibat, tanto*

plus apud principes gratia, plus auctoritatis apud patres, plus notitia ac nominis apud plebem parabat. hi clientelis etiam exterarum nationum redundabant. hos ituri in prouincias magistratus reuerebantur, hos reuersi colebant, hos & pratura & cõsulatus vocare vltro videbantur. hi ne priuati quidem sine potestate erant, cùm & populum & senatum consilio & auctoritate regerent. quinimo sibi ipsi persuaserant, neminem sine eloquentia aut assequi posse in ciuitate, aut tueri conspicuum & eminentem locum. nec mirum, cùm etiam inuiti ad populum producerentur, cùm parum esset in senatu breuiter censere, nisi qui ingenio & eloquentia sententiam suam tueretur, cùm in aliquam inuidiam aut crimen vocati sua voce respondendum haberent, cùm testimonia quoque in publicis non absentes nec per tabellam dare, sed coràm & præsentes dicere cogerentur. Ita ad summa eloquentia præmia. Magna etiam necessitas accedebat, & commoda. Disertum haberi, pulchrum & gloriosum: sed contrà, mutum & elinguem videri, deforme habetur. Ergo non minus rubore, quàm præmijs stimulabantur, ne clientulorum loco potius quàm patronorum numerarentur: ne tradita à maiorbus necessitudines ad alios transirent: ne tanquam inertes, & non suffecturi honoribus, aut non impetrarent, aut impetratos malè tuerentur. Nescio an venerint ad manus vestras hæc vetera, quæ & antiquorum bibliothecis adhuc manent, & nunc maximè à Mutiano contrahuntur: ac iam vndecim (vt opinor) actorum libris & tribus epistolarum composita & edita sunt. Ex his intelligi potest Cn. Pompeium & M. Crassum non viribus modò & armis, sed ingenio quoque & oratione valuisse: Lentulos, & Metellos, & Lucullos, & Curiones, & cæteram procerum manum, multum in his studijs opera curaque posuisse: nec quenquam illis temporibus magnam potentiã sine eloquentia consecutum. His accedebat splendor rerum, & magnitudo caussarum, quæ & ipsa plurimum eloquentiæ præstant. Nam multum interest vtrúmne de furto, an formula & interdicto dicendum habeas, an de ambitu comitiorum, expilatis sociis, & ciuibus trucidatis. quæ mala sicut non accidere melius est, isque optimus ciuitatis status habendus est, quo nihil tale patimur: ita cùm acciderent, ingentem eloquentiæ materiam subministrabant. Crescit enim cum amplitudine rerum vis ingenij, nec quisquam claram & illustrem orationem efficere potest, nisi qui causam parem inuenit. Non, opinor, Demosthenem orationes illustrant, quas aduersus tutores suos composuit: nec Ciceronem magnum oratorem Pub.

Quintius

*Quintius defensus, aut Licinius Archias faciunt : Catilina, & Milo, & Verres, & Antonius, hanc illi famam circundederunt: non quia tanti fuit R P. malos ferre ciues, vt vberem ad dicendum materiam oratores haberent: sed vt subinde admoneo, quæstionis meminerimus sciamúsque nos de ea re loqui, quæ facilius turbidis & inquietis temporibus extitit. Quis ignorat vtilius ac melius esse frui pace, quàm bello vexari? Plures tamen bonos præliatores bella quàm pax ferunt. similis eloquentiæ conditio. Nam quo sæpius steterit tanquam in acie, quóque plures & intulerit ictus & exceperit, quo maior aduersarius, eo acrior qui pugnas sibi asperas desumpserit, tanto altior & excelsior, & illis nobilitatus criminibus in ore hominum agit, quorum ea natura vt secura nolint. Transeo ad formam & consuetudinem veterum iudiciorum : quæ & si nunc aptior est , ita erit * eloquentia, tanto illud forum magis exercebat, in quo nemo intra paucissimas horas perorare cogebatur , & liberæ comperendinationes erant, & modum dicendi sibi quisque sumebat , & numerus neque dierum neque patronorum finiebatur. Primus tertio consulatu Cn. Pompeius adstrinxit imposuitque veluti frenos eloquentiæ, ita tamen vt omnia in foro, omnia in legibus, omnia apud prætores gererentur: apud quos quanto maiora negotia olim exerceri solita sunt? quod maius argumentum est, quàm quod caussæ centumuirales, quæ nunc primum obtinent locum , adeò splendore aliorum iudiciorum obruebantur, vt neque Ciceronis, neque Cæsaris, neque Bruti, neque Cælij, neque Calui, non denique vllius magni oratoris liber apud Centumuiros dictus legatur, exceptis orationibus Asinij quæ pro hæredibus Vrbiniæ inscribuntur, ab ipso tamen Pollione medijs Augusti temporibus habita, postquam longa temporum quies, & continuum populi otium, & assidua senatus tranquillitas, & maximi principis disciplina, ipsam quoque eloquentiam, sicut omnia alia pacauerat ? Paruum & ridiculum fortasse videbitur quod dicturus sum, dicam tamen vel ideo, vt rideatur. Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attulisse pænulas istas, quibus astricti & velut inclusi cum iudicibus fabulamur? quantum virium detraxisse orationi auditoria & tabularia credimus, in quibus iam ferè plurimæ caussæ explicantur? Nam quomodo nobiles equos cursus & spatia probant, sic est aliquis oratorum campus, per quem nisi liberi & soluti ferantur, debilitatur ac frangitur eloquētia. Ipsam quin immò curam & diligentem stili anxietatem contrariam experimur: quia sæpe interrogat iudex quando incipias, & ex interro-*

gatione eius incipiendum est. frequenter probationibus & testibus silentium patronus indicit. vnus inter hæc dicenti ac alter assistit, & res velut in solitudine agitur. Oratori autem clamore plausúque opus est, & velut quodam theatro: qualia quotidie antiquis oratoribus contingebant, cùm tot pariter ac tam nobiles forum coartarent, cùm clientelæ quoque, & tribus, & municipiorum legationes, ac partes Italiæ periclitantibus assisterent: cũ in plerisque iudiciis crederet populus Ro. sua interesse quid iudicaretur. Satis constat C. Cornelium, & M. Scaurum, & T. Milonẽ, & L. Bestiam, & P. Vatinium, concursu totius ciuitatis & accusatos & defensos: & frigidissimos quoque oratores ipsa certantis populi studia excitare & incendere potuerint. Itaque hercule eiusmodi libri extant, vt ipsi quoque qui egerunt, non aliis magis orationibus censeantur. Iam verò conciones assiduæ, & datum ius quoque potentissimum quemque vexandi, atque ipsa inimicitiarum gloria, cùm se plurimi disertorum ne à P. quidem Scipione, aut Sylla, aut Cn. Pompeio abstinuerint, & ad incessendos principes viros, vt est natura inuidiæ, populi quoque histriones auribus vterentur, quantum ardorem ingeniis, quas oratoribus faces admouebant? Non de ociosa & quieta re loquimur, & quæ probitate & modestia gaudeat: sed est magna ista & notabilis eloquẽtia alumna licentiæ, quam stulti libertatem vocabant, comes seditionum, effrenati populi incitamentum, sine obsequio, sine seueritate, contumax, temeraria, arrogans, quæ in bene constitutis ciuitatibus non oritur. Quem enim oratorem Lacedæmonium, quem Cretensem accepimus? quarum ciuitatum seuerissima disciplina, & seuerissimæ leges tradũtur. Nec Macedonũ quidẽ ac Persarũ, ac vllius gentis, quæ certo imperio cõtenta fuerit, eloquentiã nouimus. Rhodij quidã, Athenienses plurimi oratores extiterunt: apud quos omnia populus, omnia imperiti, omnia (vt sic dixerim) omnes poterant. Nostra quoq; ciuitas donec errauit, donec se partibus, & dissensionibus, & discordiis confecit, donec nulla fuit in foro pax, nulla in senatu concordia, nulla in iudiciis moderatio, nulla superiorum reuerentia, nullus magistratuum modus, tulit sine dubio valentiorem eloquentiam, sicuti indomitus ager habet quasdam herbas latiores. Sed nec Republica Gracchorum eloquẽtia fuit, vt pateretur & leges: nec bene formam eloquentiæ Cicero tali exitu pensauit. Sic quoque quod superest antiquis oratoribus forum, non emendatæ, nec vsquam ad votum compositæ ciuitatis, argumentum est. Quid enim, quòd nemo nos aduocat, nisi aut nocens, aut miser? Quod municipium in clientelam no-

stram

stram venit, nisi quòd aut vicinus populus, aut domestica discordia agitat? Quam prouinciam tuemur, nisi spoliatam vexatámque? Atqui melius fuisset non queri quàm vindicari. Quòd si inueniretur aliqua ciuitas in qua nemo peccaret, superuacuus esset inter innocentes orator, sicut inter sanos medicus. Quomodò tamen minimum vsus minimúmque profectus ars medentis habet in his gentibus quæ firmissima valetudine ac saluberrimis corporibus vtũtur: sic minor oratorum obscuriórque gloria est inter bonos mores & in obsequium regentis paratos. Quid enim opus est longis in senatu sententiis, cùm optimi citò consentiant? Quid multis apud populum concionibus, cùm de republica non imperiti & multi deliberent, sed sapientissimus & vnus? Quid voluntariis accusationibus, cùm tam rarò tam parcè peccetur? Quid inuidiosis, & excedentibus modum defensionibus, cùm clementia cognoscentis obuiam periclitantibus eat? Credite optimi, & in quantum opus est, disertissimi viri: si aut vos prioribus seculis, aut isti quos miramur, his nati essent, ac deus aliquis vitas vestras, vestra tempora repentè mutasset, nec vobis summa illa laus & gloria in eloquentia, neque illis modus & temperamentum defuisset. Nunc quoniam nemo eodem tempore assequi potest magnam famam, & magnam quietem, bonis seculi sui quisque, citra obtrectationem alterius vtatur. Finierat Maternus: Tum Messalla, Erant quibus contradicerem, erant de quibus plura dici vellem, nisi iam dies esset exactus. Fiet, inquit Maternus postea arbitratu tuo, & siqua tibi obscura in hoc meo sermone visa sunt, de his rursus conferemus. Ac simul assurgens, & Aprum complexus, Ego, inquit, te poetis, Messalla antiquariis criminabimur. At ego vos rhetoribus & scholasticis, inquit. Cùm adrisissent, discessimus.

PETRVS PITHOEVS

PETRO NEVELETO
Doschio, sororis filio.

S.

QVAE requiris, altioris sunt indaginis, & maius otium desiderant. Interea tamen quę de iis in mentem venerunt pro tempore hæc habet.

Declamatio aut Suasoria est, aut Controuersia. Auctor dialogi de oratoribus. Nempe duo genera materiarum apud Rhetores tractantur, Suasoriæ, & Controuersiæ. Ex iis suasoriæ quidem, & si * tanquam planè leuiores & minus prudentiæ exigentes pueris delegantur: Controuersiæ robustioribus assignantur. Fabius lib. 2. c. 1. Suasoriæ, inquit, apud Rhethorem materiæ sunt inter rudimenta dicendi. Seneca. lib. VI. Controu. de Seuero Cassio: Aiunt eundem non tam bene Suasorias quàm Iudiciales Controuersias dicere. Sic apud Græcos Anaximenes Iudicialem & Concionalem generales causarum partes esse voluit, Fabius lib. III. c. IV.

Suasoriarum Senecæ titulum qui non probant, & Laudabilia inscribi malunt, auctorem arguunt qui suum ipse librum sic appellauit.

Demonstratiuum genus, quod Aristoteles & alij plerique ἐπιδεικτικὸν, Hermogenes vocat πανηγυρικὸν, magis ad Suasorias pertinere videtur Fab. lib. III. c. VIII. Et quamquā locus nullus aut felicius, aut sæpius à Cassiodoro tractari dicatur in scholis, quàm laudis aut vituperationis, vt qui sit communis omni dicendi generi, demonstratiuæ tamen materiæ appellationem iam inueterata ignoratione sublatam Emporius rhetor ait. Interdum tamen & hoc genus controuersiarum est, vt legum laus & vituperatio apud Græcos, apud quos earum lator ad iudicem vocatur, vt Fabius ait lib. 2. c. 4. Romanis pro concione suadere, aut dissuadere moris fuit. Itaque apud eos & hæc proximè ad Suasorias accedit, vt apud Quintil. declam. 255.

προοιμι-

φρονημαλιτικὴ Platonica, vt à forensi ratione, sic à scolæ secundis exercitationibus disiuncta est, vt pote priuatis sermocinationibus accommodatior & ad Dialecticam magis pertinet.

Sermo extra Controuersiam est, & pręcepta artis continet in themate proposito, quæstionis, & diuisionis, quæ penè hoc proprium habet ostendere ossa & neruos controuersiæ, & vt sic dixerim, ipsam controuersiam ἀνατομίζειν finitionis, tractationis, interdum & coloris, prout thema exigit: sed actionis ipsius & quod ad personam agentis attinet, & quod ad agendi modum.

Tractatio non illa quam M. Tullius in collocatione verborũ ponit, sed quæ proprio nomine à posterioribus Rhetoribus sic appellata est, videtur fuisse loci communis, & à quæstione distinguitur. Seneca lib. I. Controuerf. Adiecit quæstionem Gallio alteram, an abdicari possit iam adoptatus ob id vitium, quod antequam adoptaretur notum fuit adoptanti. Hoc autem ex æquitatis parte pendet, & tractatio magis est quàm quæstio. Quæstio controuersiæ pars est, vt & diuisio. Idem Seneca procemio lib. VII. de Albutio: Rarò totam controuersiam implebat: non posses dicere diuisionem esse, non posses declamationem. tanquam declamationi multũ deerat, tanquã diuisioni multũ supererat. Et paulò pòst de eodẽ: Erat & illud in argumentatione vitium, quod quæstionem non tanquã partẽ cõtrouersiæ, sed tanquã controuersiã implebat. Omnis quæstio suam probationẽ habebat, suam excusationem, suos excessus, suas indignationes, epilogum quoque suum. Ita vnam controuersiã proponebat, plures implebat. Quid igitur? omnis quęstio per numeros suos implenda non est? est quidem, sed tanquam accessio, non tanquam summa.

Prælocutio Senecæ sermo est, interdũ & sedẽtis vt lib. I. Cõtrou. de Portio Latrone: Id quod nunc à nullo fieri animaduertimus, semper fecit: antequã dicere inciperet, sedens quæstionẽ eius quã dicturus erat Controuersię, proponebat. Et in procemio lib. III. Silo Pompeius sedens, cùm facundus & disertus & literatus haberetur, si proclamante dimitteret tam malè declamabat vt videat nõ malè optasse quum dixi. Numquam surgas. Idẽ lib. VII. de Albutio Silone Nouariensi: Incipiebat sedens, &c. De quo & Suetonius libello de Illustrib. Rhetor. Solitus, inquit, proposita

controuersia sedens incipere, & calore demum prouectus consurgere ac perorare. declamauit autem genere vario modò splendidè atque adornatè, tum ne vsquequaque scholasticus existimaretur, circuncisè ac sordidè & tantum non triuialibus verbis. Sic is locus cùm ex veteri meo exemplari, tum ex doctissimi Fabri nostri coniectura restituendus est.

Præfatio non solùm extra Controuersiam, sed etiam extra sermonem controuersiæ fuit. Fabius lib. VIII. Inst. c. III. Nam memini iuuenis admodum inter Pomponium & Senecam etiam præfationibus esse tractatum, an, Gradus eliminat, apud Accium in tragœdia dici oportuisset. C. Plinius lib. IV. Epist. XI. de Licinnio Veleriano, Et de fortuna præfationibus se vindicat.

Altercatio cuius præcepta tradit Fab. lib. VI. c. V tota mihi videtur fori potius esse, quàm scholæ: vt non immeritò suspectum habeam quod Rodolph. Agricola lib. III. de Inuent. Dial. c. XV. & lib. II. c. XII. iactat habere se M. Fabij Altercationum librum vnum, quem ego Antiphontis librum eodem iure dixerim quo Gallio pater Othonis Iunij libros Colorum. Quanquam scio habuisse non Rhetores modò sed & Oratores ipsos locorum communium commentarios, vt Ciceronem in vitia, itémque procemiorum siue initiorum volumen à Quintiliano laudatum, cuius ipse lib. XVI. epist. ad Atticum meminit, exemplo scilicet Demosthenis. Nam eius exstant δημηγορικὰ προοίμια eius generis quod à Sulpitio Victore & Hieronymo galeatum, ab aliis vulgare dicitur. Huiusmodi etiam fuerunt Q. Hortensij loci communes, & Domitij Afri de Testibus libri duo apud eundem Quintilianum lib. II. c. I. & lib. V. c. VII. & illi ipsi colorum Othonis Iunij quos Seneca irridet. Sed & pericula illa sententiarum apud Fabium lib. II. c. XI. & lib. X. c. I. Et codicilli siue manualia, quorum Paullus Ægineta in pręfatione meminit, & Fabius ipse sub finem lib. X. Quin & pueri ipsi Commentarios suos habuerunt: in quos ea congererent quæ aliis declamantibus laudata essent, vt ait idem Fabius lib. 2.

Declamationes aut sunt Tractatæ, aut Coloratæ.

An Tractata quæ aliquoties tractatæ sũt? vt apud Quintilianum nostrum declam. 261. Coloratæ verò, quarum thema ab ipso declamatore primùm fingitur?

An

An Coloratæ illæ quæ à M. Fabio Figuratæ controuersię. Philostrato in Polemone sophista ἐσχηματισμέναι ὑποθέσεις dicuntur, & ab eodem Fabio exponuntur lib ix. Inst. c. 1. his verbis, Zoilus id solum putauit schema quo aliud simulatur dici quàm dicitur. quod sanè vulgo quoque sic accipi scio. Vnde & figuratæ controuersiæ de quibus pòst paullò dicam, vocantur & postea: Iam ad id genus quod & frequentissimum est, & expectari maximè credo veniendum est, in quo per quandam suspicionem quam non dicimus, accipi volumus non vtique contrarium vt in Ironia, sed aliud latens & auditori quasi inueniendum. quod vt suprà ostendi iam ferè solum schema à nostris vocatur, & inde figuratæ controuersiæ dicuntur. Eius triplex est vsus: vnus, si dicere parum tutum est: alter si non decet: tertius qui venustatis modò gratia adhibetur, & ipsa nouitate ac varietate magis quàm si relatio sit recta, delectat. Ex his quod est primum, frequens in scolis est. Hieronimus epistola 66. ad Rufinum: Præfatiuncula tua obliquè, immò apertè petor: qua mente sit scripta, tu videris: quid intelligatur, & stultis patet. Poteram & ego qui sæpissime figuratas controuersias declamaui, aliquid de vetere artificio repetere, & tuo te more laudare. Sed absit à me, vt quod in te reprehendo, imiter. Ad has & illa Senecæ pertinere videntur lib. 1. Controu. sed corrupta: Albutius figuram diuisit in controuersiam. & quæ de schemate ex Portii Latronis sententia scribit sub finem procemij. Et in procemio VII. de Albutio, Figurabat egregiè, præparabat suspiciosè.

Arqui hæc quoque tractatarum communia sunt: & in Tractatis vt figuras & schemata, sic colores adhiberi certum est, vt apud ipsum Quintil. declam. 285. & 384. quæ inter Tractatas numerantur. Quin & Colores sensus siue sententiarum, sunt schemata: inuisúsque est ob id à Fabio lib. IX. Cornelius Celsus, quòd verbis & sententiis figuras colorum adiicere voluerit.

An Cololaras dicemus eius figuræ siue thematis controuersias quod à Rethoribus παράδοξον dicitur, id est vt M. Fabius & Sulpitius victor interpretantur, admirabile, vt Augustinus, malę opinionis? quod genus thematis omnino coloratè tractandum est, & vt Seneca lib. 2. Controu. in specioso iuuene cum vxore in cubilo deprehenso dixit, suspiciosè. Idem Fabius lib. IV. c. 11. Sunt quædam & falsæ ex-

positiones, quatum in foro duplex est genus. Alterũ quod instrumentis adiuuatur, vt P. Clodius fiducia testium qua nocte incestum commiserat, Interamnæ se fuisse dicebat: alterum quod est tuendum dicentis ingenio. Id interim ad solam verecundiam pertinet vnde etiam mihi videtur dici Color: interim ad quæstionem.

Quæri à pluribus non immeritò potest, & quæ sint illæ Rhetorum declamationes quas ab Hieronymo continuas appellari solitas legunt in libello Sacerdotis, quem Cassiodorus se collegisse ait, quíque Bedæ nomine amplior editus est verba hæc sunt: ὁμοιοτέλευτον id est similis terminatio dicitur figura, quotiens media & postrema versus sine sententiæ simili syllaba finiuntur, vt

Eos reduci quàm relinqui, reuehi quàm deseri malui.

Hac figura poëtæ & oratores sæpe vtuntur, vt

Peruia diuisi patuerunt cærula ponti &c.

Et huiusmodi orationes esse reor quas Hieronymus continuas (siue vt quædam impressa exemplaria habent, cachinnas) Rhetorum declamationes appellat. At ego in veteribus schedis lego Concinas Rhetorum declinationes: in aliis, Concinas declamationes: vt dubitem an concinas declinationes dixerit concinentes flexus & terminationes sententiarum, id est similiter cadentes clausulas & eodem desinentes modo, siue similem sententiarum aut dictionum finem: an cincinnos declamationis, vt auctor dialogi de Oratoribus Calamistros Mæcenatis, qui homœoteleutis & homœoptotis maximè constant, & M. Tull. III. de Oratore, Cincinnos oratorum & poëtarum. De vtroque sustineo.

Declamationis verò præcepta colligi possunt ex Annæi Senecæ patris controuersiis, & suasoriis ex vtroque Quintiliano, itémque Petronij Arbitrij Satyrico, & C. Plinij Epistolis quibusdam, quæ ab alio nihil opus est vt requiris, cùm tibi ipse præstare & possis & debeas, Bene vale. Raptim. II. Non. April. CIↃ IↃ LXXX.

VARIÆ

VARIÆ LECTIONES, EMENDATIONES, & Notæ.

In M. Fabij Quintiliani Declamationes.

IN *hac editione veteris exemplaris fidem sequuti sumus nihil adeò coniecturis datum est aut alienis, aut nostris: quibus hic suum potius locum assignauimus, simul & emendationibus errorum quorundam ex his qui inter relegendum occurrerunt, præcipuè verò ex distinctionibus, quas in huiusmodi argutijs aptè & conuenienter notare non cuiusuis est hominis, vt facilè operis eam culpam ignoscam, in qua, vt verum fatear, ne mihi quidem ipse satisfeci. omnia notare nec animus, nec otium fuit. Dabunt veniam æqui lectores, immò & gratiam de beneficio habebunt. cæteros nihil moramur. Illud verò admonere visum est, in veteris exemplaris initio vnam tantùm, aut alteram paginam desideratam: quod & quaternionum signa & declamationum ad finem adscriptus numerus satis arguunt. Nouem tamen nondum hactenus editarum noua accessio de reliquis, quas intercidisse dolemus, spem fortassis non vanam cupidis earum dabit.*

Pag.238.lin.39.damnabatur animo) *malim*, animus. *& paulò post*, ius rediisse. Si
240.9 damnari poterat?
10 soluere. Si ipsam
12 rei petas] *an potius?* repetas.
240.17 teneatur: dep.
41 & hæc ipsa) *malim*, At hæc, *& paulò pòst*, tribuere, pat. paternum: sed
242.5. quo membra soluuntur? *& postea*, Potionem ist. cui dedisti,
20 hominem quem) *malim*, homini
34 auferretur, illa
33 Ego, inquit, tantum) *malim*, tamen, *& postea lego*, Inuenta est, tota ciuitate vna quæ magis amaret, vna
243.18 nec tempore vt patr.) *Hic locus sic fortasse restituẽdus est*: nec tẽpore vt patrimonium sit matrimonium, sed iure.

hæc certò comprehendenda sunt finitionibus. Dicit pars diuersa non fuisti vxor. non nupsisti cum illo *& paulò pòst,* Tu non est tradita. *Patrimonium fit tempore, quod vsucapitur. Atqui & vsu fit vxor. quod alibi & pluribus tractauimus. Sed hæc rhetoricè dicuntur non iuridicè.*

244.21 nuptiis conuicimus) *lego*, communibus. *Communes nuptias vocat quæ fiunt iure communi non illo singulari ex lege raptarum.*

41 eam ipsam coniungi *& postea*, 20. vocat, an h.d.s.q.v.n. accipiat. Si

245.27 continua) continuo

30. tantum non) *leg.* tantumnon, *vno vocabulo, quod etiam pluribus auctorum veterum locis ignoratione corruptum est, non modò apud Valerium Maximum, sed & apud Senecam, Asconium & Suetonium Tranquillum qui & eadem forma* tãtumquod *dixit pro, vixdum, vt Marcellinus,* modonon, *quod pluribus hic persequi non est instituti nostri.*

37 an vultu) *leg.* aut vultu, *vel*, an si vultu a.d. f.e.c.s.p. videretur. Quæ facie a. q. t.o.m. prodidit, fleuit, idem fecit.

246.17 duplicis imprudentiæ) *vet.* dulcis

31 cui omnino licet] *videtur leg.* cui non licet. *Non est noua horum verborum permutatio in veterib libris.*

35 aliquando *lego*, aliquanto

247.41 præ morte *lego*, constituisse pro morte hominis innocentis, pro vita denique quinquennij const.

248.22 per imprudentem] *malim*, per imprudentiã *& paulò pòst*, sed ab imprudente. ita esse pronuntiari oportuit.

41. sunt posita, vt imprudens

249.16 per coniecturam vtriusque] *malim*, vtrisque

252.33 delatus es, & in hoc, *& postea*, vetat, etsi inchoari

253.27 ageret?

30 Hæc ad ius, illa ad æquitatem] *Huiusmodi plerisque in locis Sermonis videntur esse, non declamationis. Quæ in re tamen vet exe. bona fide secuti sumus Sequitur,* Quid adeo iustum est. *sic enim lego.*

254.32 vxori. quid

256.2 maiestatis crimen] *lex. videtur*, crimine

26 nullam] *leg.* nullam imò tam certam d. vt o. q. ingeniis malorum.

257.2 argumenti satis] *delendum videtur* argumenti. *& paulò pòst*

lo pôst leg. tantum illi vacauit.
15 soluet quod] soluit
258.9, iniuriarum] *vet.* iniuriam
17 circa caussas maleficij istius etiam motor?] *vet. ex.* morbi. *vt fortasse legendum sit*, & iam morbi. *maleficium morbus sit communis cùm iam quasi in more est. Seneca lib. 3. Controu.* Et vt ad morbum te meum vocem &c. *& lib. 1. de Benef* morbo suo morem gessit. *sic enim rectè legitur. & postea lego,* An diutius q. p. a. m. f. cuius pœnam soluit p. o. n. c. n. secreto[quanquam ista q. p. facta sunt]sed p. a. magistratus.
261.1 leuiora videantur] *vet.* leuior aut videatur
12 sæpe rogationis!] *vet. ex. cuius etiam vitia hic annotare libuit,* ope rationis rog.
13 Prima igitur] Primum igitur
262.13 contra alicuius voluntatem] *vet. ex.* contra alicuius legis voluntatem
263.39 velut grauiorem] *fortasse leg.* vel vtique
40 hæc de iure] *& hac Sermonis propria sunt.*
41 nostra tentauit] *al* vestra
265.9 iudicaretis?recipiemus?] *pro interrogationis notis virgula potius adiici debuerunt. Sed iam minuta isthac arbitrio lectoris relinquamus.*
18 Transfugas non esse recipiendos] *Sic vet. ex. sed hac ex notis lectorum. marginι adscripti in textum irrepsisse palàm est, vt & alia quadam.*
21 esse transfugas, hoc dicunt] *leg.* esse transfugas dicunt, hoc dicunt.
266.35 ex die mei doloris] *vet. ex.* meæ sanitatis.
267.18 Si ab alia] *leg. vid.* S. a. a. r. e. pater, & ft. v. r. a. g. fortuna abdicare meis voluisset, dicerem tamen, Quid intra t. b. t. commisi?
268.16 Descendamus] *vet.* defendi
29 & ita demum] *vid. deesse,* potest.
269.9 in ista conditione spectaui] *vet. ex.* peccaui
270.24 sed pugnandi quærere videbaris] *idem ex* sed pugnam diuidebas.
32 Discede de domo mea] *Hac est Graca abdicationis formula mutuata ex Romana repudij. infrà Decla. 262. Cui nõ omnino absimilis & illa, qua amicitia more maiorũ dirimebantur, vt est apud Tacitũ lib. vi. Annal. cuius exẽpla si quis requirat, reperiet*

apud Suetonium in Augusto 66. Caio. 3. & de Illustrib Grammat. in Curio Nicia Valer. Max. lib. 5 cap. 8. & alios auctores, quorum hîc locos ascribere nihil opus esse putaui.

273.26 optime pater) *al.* optione, *non absurdo sensu.*

27 satis tutum in.) *In vet. ex. leg.* tuta

275.25 siquid hic læserit) *vet* quod hic, *& paulò pòst.* publicor. oper impensæ versa,

276.8 vos eum largiri tantum) *vet.* largitatum,

27 neque ad inferos) *Idem ex.* feros

277.34 forsan minus) *vet. ex.* mitius *non malè.*

36 tempestiuiora) *fortassis melius* intempestiuiora *& paulò pòst,* ille l. vixit, & q. c. i. h. t. est, aliquid fortasse donauit.

38 Et cùm iuuenis es) *al.* Et tu *& postea;* tanquam istum abdicatis præstiterit. *Item,* quales eos accusator esse condemnaret.

278.35 verecundè n. seruitutis) *lego,* verecundè nomine seueritatis dissimulatur vestra crudelitas.

279.8 Vos æstimatis causas) *videtur leg.* Vos æstimate caussas, *& postea* onerosum patrimonio vid.

280.21 præterea illud) *emenda,* præter illud

34 constabit (*adijcit vnum exemplar,* eiicere?

281.20 poteram dicere aliud, esse iustum.

282.40 ista dicere) *melius* iusta dicere

283.6 Non opinor ipsum saltem dicere ausurum *& postea,* proximè contradixerat. *Sic leg. vid.*

39 nondum enim rogatio erat) *fort.* rogatio recepta erat.

285 19 arguerent test.

35 dimid. p. pat. accipi) accepi

286.9 maiores nostros) *vet.* vestros

27 & apparet potuisse) *In quibusdam exemplarib. lego,* & apparet voluisse legumlatorem vti pars dimidia patr. &c. *non malè. & post illud* perueniret *interrogationis notã adijcit*

287 6 cæterum quidem) *al.* cæteroquin

288.30 Hæc ego ita dicerem) *vet. ex.* ista

35 duos auctores habet) *malim,* actores

289.13 temeraria licet) *fort.* scilicet.

41 valere debeat semper) *vet. ex.* insuper

290.7 quomodo in cæteris) quoniam

14 interim accusarer) *leg vid.* iterum

291.24 hodie futuræ tyr.) *lego.* odio, *& paulò pòst,* vt propius spectent ad priorum

39 arx

39 arx feci.) ... ara

292.8 fecurissima reip.)*leg*.rep.

293.30 test.suo voluit:sed,qui magis fuerit

294.33 cura vacate vtique)*vet.ex*. vtraque *vnde P. Ærodius* V.C.*cui tertia harum Declamationum editio debetur, repo-suit*,itáque,*propius ad antiquam scripturam*.

295.4 Tamen quidam) *al*. quædam sapientem ex tabulis Reipub.tantum.*locus est valde corruptus*.

296.18 Vsque ad eam) *Et hic quoque locus emendatione indi-get*.

297.9 sensum ciuitatis)*Fab.lib*.v.c.III.

298.36 Homines in tormentis)*Idem Fab*. c.IV.*eiusdem libri*.

303.38 Si imperes)*& hæc sermonis esse videntur*.

305. erat illud)Erat,*&*, Fuit, *verba sunt quib. aliquem vita defunctum significabant*.

5 Ignoscant leges minores) *lego & distinguo*, ignoscant le-ges)minore sacramento tuli & contra hostes,&c.

21 incautiorem illum)*vet cod*.illudi

307.26 & aciem illam)*videtur legendum*,& acie illa.*& pau-lò pòst*,Nec recuso vt possit

310.36 hæc præsens)*malim*, nec in præsens modò tempus, f.i.v.f.v.t.f. c.stabit?

311.33.si prætercam)*lego*,si præter ea quæ a.n.f.v. fecit, par-tem f.c.e.c.n.a est?

312.26 protinus enim)*al*.eum

33 ad delictum)*al*. addictum

313.19 quis vetabat.substitui)*videtur legendum*, quis veta-bat instituì, vel substitui, &c. *& paulò pòst*, 27. manife-stum testamento fecit

41 diu eget)*vid.leg*.diu egebit

315.39 Prægnantium) *In vet.exempl*. prægnantium. *&* præ-gnas,*&* prægnantem,*constanter scriptum est, vt & in Pi-sanis Pandectis*.

317.17 volutata est?

18 quorum libido ratione continetur) *sic vetus. legendum tamen videtur*, non tenetur. *nisi quis malit sic intelligere, fra-nari etiam ratione mutorum animalium libidinem,& hac in re muta quoq; animalia iuris & rationis peritia cēseri,vt C loquitur*

12 præstaret?

319.35 Adiecta pecunia) *hoc exemplum est scholasticum sa-cramenti in caussa criminis,vt & infrà declamat*. 363.

321.22. postea nudari filium] *Fuit hoc tum incerti iuris, pubertas in masculis annis & ætate, an habitu corporis æstimanda esset. Fab. lib.* IIII.*cap.* II. De re, *inquit*, constat, de iure quæritur vt apud centumuiros filius an frater debeat esse intestatæ heres: pubertas annis an habitu corporis æstimetur. *Sic enim is locus emendandus est. Cassianorum siue Sabinianorum sententiam Isidorus in nuptiis sequutus videtur lib.* V. *Etym. quod relatum est in cap.* III. *de sponsalib. impub. Proculianorum Iustinianus noster tandem probauit. Priscus Iabolenus quamlibet in multis aliis iuris articulis Cassianus fuerit, in hoc mediam quandam sententiam secutus est, vt & alij plerique. Seruius ad illud Virgil. Ecloga* VIII. Alter ab vndecimo. Bene, *inquit*, cum annis iungit habitum corporis. Nam & iure pubertas ex vtroque colligitur. *De fœminarum pubertate constitisse inter omnes videtur, inspectionem corporis sexus pudori non congruere. Itaque quod deest apud Vlpianum in libro singulari Regularum, titulo de Tutelis, sic etiam suppleri potest*, fœminæ autem tutela liberantur omnimodo, quæ XII. annos explerunt. *scilicet propter festinationem votorum, vt est apud Aur. Macrobium, Sed hæc sunt alterius loci.*

323.19 itaque sicut si dies finiatur nihil vltra illum iuris futurum est.

324.30 ita blanditur actione libenter, iudices, credo remansura est in eo matrimonio. *Sic lego Sed minuta isthæc prosequi magis piget quàm pudet, itaque ea tantùm notabimus quæ maioris momenti videbuntur: cætera lectoris diligentiæ relinquemus.*

327.13 & certè nullus excusatus] *vet. exemplar.* excusatius, *rectè.*

35 ergo in te hanc patientiam corporis] *vet. cod.* patiendã. *An* patienda *vt* fruenda *apud Ausonium? Vix puto.*

328.25 honoretur] *al.* coronetur.

331.34 sed & spectat] *vet. cod.* sed expectat. *Et paulò pòst*, 18. illis quæ conuenerant

332.29 Quæ si sequenda] *Fab. lib.* VII. c. IV.

333.8 At enim petiuit] *al.* At .n. deposuerit petiuit postea.

9 me redditurum] non redditurum *& paulò post*, vtique periturum

336.34 Olynthij factum] *legendum videtur*, fatum

342.21. quod iam] *vet. cod.* qũm.

345.22 diuitum: malunt quærere] *vet. cod.* diuitum malum

346.27

346.27. vltima peragitur qualitas] *vet.cod.* vltimæ pelagi qualitas.

350.23.est nostra frugalitas]*vet.cod.*fragilitas.*Et paulò pòst*, rogassem te prius mensæ communis *corrupti*.

352.30.armorum inscientiam)*al.*scientiam.

353.2.sed affuit pugnæ)*vet.cod.*pugna.

355.24.inter binos metus cunctationes)*vet.exempl.* cunctatio?nec occidere &c.

359.13.legum obliuiones)*fortasse melius*,abolitiones.*Et paulò pòst*,

24. Aspice illam virginem)*hoc pertinet ad l.vij.C. de Repud.l.9.& l.22.C.de nupt.30.q.5.Te tull.lib.II ad vxorem.*

30.quoniam non omnia subit omnis ætas. *qui locus à Seneca alicubi tractatur.*

382.41.quo me ducis anime)*vet.cod.*ante me?

388.12.vt dicas, Quod ego merui) *Sic lege Respicit hoc quodammodo formulam actionis. vide declam.325.meritum legati.l.9.D.pro soc.meritum hereditatis capiendæ.l.16. in fi.D. de castr.pec.*

29.quærere)*lege* querere

343.20.iudicium)*al.*iudices,

41.assistentib.locis)*al.*existentes.

401.2.qui auxilio iuuisset)*vet.cod.*iuuessit,*verbo,vt puto,legitimo quod nouari non debuit.*

32.dedicationem destinabat)*vet.cod.* Destinationem destinabat.

405.38. quædam argumenta.e.e. i.p. f.) *Videntur hæc potius Sermonis.*

406.37.ferit virtutum)*vet.cod.*sedit.

411.35.illum vt interrogarem torsi)*vet.cod.*illum interrogatum torsi:

413.6. vt alii exquirendum atque eruendum) *vet.cod.*erudiendum.*& paulò pòst*,25,si ad Deos existimemus pertinere præmia.

414.22.sicut aduersus alios)*vet.cod.*aduersos

421.1.tempestituum)*sic suprà pro intempestiuo.*

427.2.ad gratulationem)*vet.cod.*graticulationem.*quod prætermissum nouimus.*

430.20. Ira actus) *sic vet.cod. cuius vestigiis malim ita legere*, loquantur irati:me in latrones incidisse.solet fieri ; summum est sequens,scio,sed nemo,&c.

433.19.infirmitati consuluit]*vet.cod.* infirmitatem

439.1.peperisse marem]*vet.cod.* matrem.

16.interim instrumentum] *vet.cod.* interim strumentum excutere *quod nec ausim indicta caussa expungere.*

443.3.abiectis armis]*vet.cod.* abistis.

18.per publica rostra iecit]*lego*, per publicanos traiecit;

446.14.quanto illud iniustius]*Pertinet hoc ad vectigal vicesima hereditatium.*

448.12.hoc loco poni solet]*est hoc sermonis.*

21.quasi honesta]*vet.cod.* quasi hosta.

449.5. Hæc quod ad ius, illa quod ad merita] *Sunt & ista potius Sermonis & quod sequitur pagina sequente*, 4. Quam caussam &c. *Declamationis videtur.*

458.24.Ergo vxor[*pertinet & ad hoc L.Vxor.C. de Repud.*

460.13.Et exercitus partem dicimus] *vid.legendum*, & exercitus partem ducimus (*seu* decimamus) & in aciem ductis militibus certè innocentibus multum contigisse imperatori videtur.si, etiam incruentam victoriam referat.

462.20.qui laudatas filij sui ceruices] *Nic.Faber mauult.* laureatas *Cui optimo & amicissimo viro lubens adsentior.*

464.3.in latrones]*al.* latrinas *fortasse rectius.vel* lautumias.

8.Venena coërceat]*vet.cod.* noceant

24.qui faciat alias, nunc venenum est.

365.10.eiusdem tractatæ] *vet.cod.* Coloratæ *quod ordo ipse non patitur.*

28.Conterere *lege* conterrere

466.20.non etiam facta]*vet.cod.* ficta, *rectius.*

468.21. caussam fati crudelitati fingitur] *malim*, cruditati affinget.

480.9.nec inter mortuos]*fortasse melꝰ*, nec inferre mortuos

482.17. sanè crudelem] *v.c.* sanè crudelitatem me vocet, dum ostendat.

483.30.morante filio]*vet.cod.* orante, *male.*

486.5.nunc frater]*v.c.* fra.*vid.leg.* pater.

487.7.Vocatus à patre]*vet.cod.* Locatus

488.20.mori volui

490.12.nihil in contentione]*malim*, concione

17 tam efferati animi]*vet.cod.* afferenti

491.23.profert à sinu]*vet.cod.* proferre à sinu

493.15.tua in vna lege est]*malim*, tua in bona è lege est.

497.20.decidentium] *al.* decidenti die & *paulo post*, occasio est.

498.21.in bono] *malim*, in bona.

24.sæpe magnorum fides ex magnis venit] *videtur potius legendum* ex paruis.

499.22.vbi vendat] *lego*, tibi vendat

500.17.Habet huc vsque Controuersias numero CXLIII.] Sic vetustissimum & optimum exemplar S. T. R. quod Claudij Falceti V.C. doctiss. beneficio habuimus. Sequebantur verò in eodem exemplari declamationum Annæi Senecæ libri decem, breuiati illi quidem, vt aliâs separatim editi sunt, sed aliquanto tamen meliores vulgatis, cum hac inscriptione, INCIPIT SENECA DECEM RHETORVM: quem etiam in aliis exemplaribus titulum fuisse vel illa Io. Salisberiensis ex lib. VIII. Polycr. arguũt: Legantur, inquit, & libri illi quos Seneca decem oratorum sententiis sub imagine declamationum scholarium illustrauit. Esse autem illas declamationes non L. Annei Senecæ quem Nero quinquennij magistrum habuit, sed patris ipsius quem Marcum quidam prænominant, & nobis antè visum fuit, & ab elegantissimo diligentissimoque antiquitatis Lipsio nuper in Electis notatum est. Post has incipiebant, EX CALPVRNIO FLACCO EXCERPTÆ X. RHETORVM MINORVM. quo ordine superior nostra coniectura de hac inscriptione nonnihil cõfirmatur. Sed nec illud dissimulare volumus in illo optimo & vetustissimo codice Calpurnij Flacci vix superfuisse quartam partem : reliqua nos habuisse ex Italico exemplari non adeò vetusto. Quis autem hic Calpurnius fuerit, alij fortasse dicturi sunt : mihi quidem nondum scire contigit.

IN CALPVRNIVM FLACCVM.

501.10. Quas quasi] *vetustius exemplar*, quas quasi descriptas

12. Hispaniæ] *alterum exemp.* Hesperiæ

15. illic eff.] *al.* illic offusciora corpora, illic coloratiora, *male.*

22. Formosus] *fortass. melius.* non formosus.

25. quò cadat vbi semel pudor corruit. Nulla

32. *fortè*, voluit quam, imp. quod infeliciter.

502.5 *al.* qui Mario iam miles est.

15. minari] *vet.* mirari

22.recusare)*vet.*excusare
25.miseri)*al.*miseriæ nostræ aur.
32.*leg. vt in vet.*robur Tullianúmque prosp.
40.cogitat.nimirum de parricidio etiam cum c.n.L.
503.2.rogem?
13.liceret,si p.n.e.
29.patientis)*vet.*parentis
41.suspicemur)*vet.*pollicemur
504.5.arci nostræ)*vet.* archonta
6.æquationem)*al.*peræquationem
9.Infamet mors)*al.*infament ista
34.pernegauit]*fort.leg.*pernegarunt torti,
505.8.quid me]*fort.*Cui me,*vel* quo m.f.custodis?
17.quando,*lego*,quomodo.
22.parricida)*lege* parricidam
23.expectasti]*fort.*spectasti.N.
506.3.Si spectat]*fort.*Sic sp.
11.miserationem meam)mei
14.supplicij sanatio)*fort.*suppliciis
23.extinctum]*fortè*,extinctus,*vel* ex tigno
34.Nihil tam)*lego*,iam
507.1.inconstantium) *vet.*inconstantiæ, *locus emendatione indiget:fortasse hac,* Diuitiæ inconstantiam animorum summa pernicies,vel velit ad m.r.vel nolit.
20.O nouercæ est)*malim*,O nouercę alta crudelitas!amasset,& consciam putemus.
38.consequitur]*malim*,consequetur.
508.7.mortis est)*malim*,moris.
26. Proinde beneficium hereditatis filio datur, patrono redditur.
34.non festinat)*vel legendum*, Num,*vel delenda interrogationis nota.*
509.20.Grata sunt &]*lego*,ei
24.sæpe gloriam)*lego*,sæpe per gloriam
510.17.Dedit quamuis
29.publicè)*malim*,publicæ
511.30.promittere]*legendum* permittere.
512.6. per sanguinem) *hic adiici debuit asteriscus, qui corruptum locum notaret.*
513.12.esse contendunt)*fortassis melius*,concedunt,
514.8.sed de mortis patris genere)*lego*,sed de mortis gene-

re,&

re, *& paulò pòst*, quid per alterum petis ius quod tibi vindicas?

27.PRO RAPTA]*lege*,PRO RAPTORE.

31.conuerso iure)*ex manusc*.conuerso.

515.11.quem fundere in bello nolui)*legendum*,volui.

516.30.aliter onus)*fortasse*,bonos.

35.& luxuriosum ab amore) *lego*,& luxuriosum, luxuriosum ob amorem.

517.6.in quo puero]*malim*,in hoc puero.

16. Soror insaniendum est)*probo coniecturam Neueleti mei*, Soror occidit,insaniendum est:mater.

518.24.iure egit)*lego* agit.*nempe vt sibi duci seruiat ex lege speciosus adulescens desertor.*

29.quod potior)*malim*,patior. *& paulò post*, paria non sunt nobis.

520.8. callidè puella conuenta est) *legendum potius* commenta es.

31.sollemne in his damnum)*melius fortasse*,inis.

33.quo ego)per quos ego

521.11.iam cum illo errore vel facto)*lego*,iam cum illo meo errore vel fato.

31.Inuentus in adulterio)*lego*, inuentas in adulterio postea fratrem & sororem,

522.35. O gratum] *Hic locus sic reponendus videtur Neueleto meo*, O gratum infantis errorem! te existimat matrem. disce infelix puer natalitium tuorum fatum,disce fortunam.Pariter nos ambos mater afflixit,& pariter alia seruauit,*acutè.*

523.22.Et si)*malim*,& si v.s.p.p.r.triumphabo?

30.Sine nobis orbatis non liceret)*videtur potius delenda negatio.*

In dialogum de Oratoribus,

An eius sæculi oratores antiquioribus,& quare concedant.

SCripseram ante annos octo ad veterum Iurisconsultorum fragmenta, lubentius me hunc librum M. Fabij Quintiliani de caussis corruptæ eloquentiæ inscripturum. Quod & sagacissimo elegantissimoque Lipsio visum est. Nunc, vt verum fatear, Tacito potius adseruerim, sequutus non modò Pomponij Sabini, sed & omnium exemplarium fidem. Nec me iam stili ratio vsque eò mouet, cùm sciam pro ætate facilè genus dicendi mutari: & quod adolescentis fuit lætum, luxurians, profluens ac floridum, senis fieri concisum, breue, graue, sobrium ac maturum: quale ipsius Annalium & Historiarum est, ad quæ scribenda iam senex sub Nerua animum appulit. In huius autem dialogi editione præter exemplar in Italia ante aliquot annos descriptum, maximo nobis adiumento fuit Lipsij nostri diligentia, qui sui in Tacitum commentarij apud nos desiderio, nunquam nisi serò satisfacturus est.

Pag. 524. Lin. 19. *Iuuenis admodum*] Hoc Taciti ætati magis congruit. Nam Fabius Domitium Afrum, qui sub Nerone periit, adolescentulo sibi notum fuisse ait. Et cùm de Iulio Secundo magnificè loquatur, lib. x. Inst. Aprum ac Maternum ne nominat quidem. Sed & de caussis corruptæ eloquentiæ continuo libro non dialogo scripsisse videtur. Adde quòd ne in iis quidem quæ in isto deesse apparet, vllus locus est ampliori tractationi de hyperbole: & quæ de inuenta primum declamandi ratione ille dixerat, hîc paulò aliter exponuntur.

525. 7. *In quem*] leg. in quantum. quod & Rhenanus monuit, cuius apud omnes literatos memoria grata esse debet & sancta. Sic infrà, Credite optimi, & in quantum satis est disertissimi viri.

24. *Et caussarum*] al. Et curarum. vt suprà, siue nouam & recentem curam.

29. *Aggregares*] lego, adgregare?

526. 7. *Litis huius inueniri*] Hunc totum locum sic lego, Ego enim quatenus arbitrum litis huius iuueni, non patiar

tiar

tiar Maternum societate plurium defendi. Potest & legi. Sollicitudine, vtrúmque hoc sensu, Quando te, Secunde, huius litis arbitrum nactus sum.

19. *Cuius vis & vtilitas*] Distingue sic. Cuius vis & vtilitas rebus probè fluentibus, aliorum præsidio & tutela intelligitur: sin proprium per. inc. &c. manifesto sensu.

38. *Et totius orbis gratia*] Fuit cum legerem, totius vrbis, vel Ipsius orbitatis gratia. Amm. Mar. vt alios omittam, Vilia omnia existimant præter orbos & cælibes, nec credi potest qua obsequiorum diuersitate colantur homines sine liberis Romæ.

527.21. *Tum abire quod si non*] Hic locus valde corruptus est. Quid si interim legamus? Tum habere quod in aluo oritur, nec c. d.

34. *Sestertium præstat, quamquam ad has i. o. p. v. e. beneficio venisse: sed ipsa eloq.*] sic distinguendus est hic locus.

529.39. *Sentio quid responderi possit*] Hic locus asterisco mihi indigere videtur.

532.18. *Neque illius*] In exemplari Italico ad hunc locum adscriptum fuit, Eadem verba sunt Petronij. Et sanè quædam sunt initio Satyrici Petroniani quæ huius disputationis locis aliquot valde consentanea sunt.

532.25. *Sacerdos iste Nicetes*] Sic legit doctiss. & elegantissimus Lipsius ex Plinio, cuius coniecturam magis confirmat Philostrati Lemnij de Nicete elogium in vitis sophistarum: cuius indicium Neueleto meo debeo.

533.13. XII. DCCCLIV.] Variat hic numerus in exemplarib. Seruij in illud. i. Æneid. Triginta magnos. Et lib. 3. Interea magnum. itémque apud Cēsorinum in illustri volumine de die natali ad Q. Cerellium. Macrob. commen. in Somn. Scipionis. & Iul. Firmicum lib. i. Mathes.

35. *Non solum anno quo nos, sed ferè eodem mense*] Quin potius ex analogia, Non solum mense quo nos, sed ferè eodem die.

535.19. *Pro M. Tullio*] Curius Fortunatianus lib. 2. Rhetor. schol.

536.2. *Nec de populo Canuti*] Hic locus asterisco notari debuit.

13. *Quid ex*] lege, Quid? ex Cælianis orationibus, nempe hæ placent

24 *Lentitudinis ac temporis*] Siquis malit Tepotis, non re-

pugno. Sequitur enim paulò pòst, Lentus est, tardè commouetur, rarò incalescit.

37. *Viderimus inquam.*) Et hic locus corruptus videtur. Quid si legimus? num ingenio &c. Et pag. seq. terminantur.

538.14. *Ita sentit*] sic distingue, ac ne ipse q. ita sentit: sed more veteri & alias à vestris.

26. *Si comminus*] Malim. si communius quod aliis fortasse nouum videbitur.

539.13. *Calamistros Mecenatis.*] Pomponius Sabinus mediæ ætatis grammaticus in Carmen de obitu Mæcenatis, Cornelius, inquit, Tacitus appellat scripta Mæcenatis, calamistros.

39. *Excerpsisset*] excepisset.

540.32. *Ac non studia solum moresque*] vet. Ac non studia modò curásque, sed remissiones etiam lusúsque. rectius.

541.20. *Sed expectantur*] expetuntur.

542.32. *Locos dabunt. Ac. p. p. a. X. iucunditatem ne Epicuri quidem* &c. *prout res poscet*, sic distingue.

544.29. *Non sudibus*] Lipsius rudibus.

545.9. *Vt Cicero ait*] Locus est lib. III. de oratore, ex persona L. Crassi. Hoc, inquit, cùm vnum traderetur, & impudentiæ ludus esset, putaui esse Censoris ne longius id serperet, prouidere. quanquam non hęc ita statuo atque decerno vt desperem ea tradi ac perpoliri: sed hominibus opus est eruditis &c. ex quo apparet hic legendum esse L. Crasso non M. vt & apud Sueton. in libello de claris Rhetorib. & A. Gelli lib. XV. cap. XI. Cęterum quod ad Ciceronem ipsum attinet, certum est cùm ex eodem Suetonio tum ex Seneca in procemio lib. I. Controuersiar. ad præturam vsque Græcè declamasse: Latinè verò seniorem quoque, & quidem cum Hirrio & Pása Coss. quos discipulos & grandes prætextatos vocabat. Quin & cùm Prætura fungeretur, scholam quoque M. Antonij Gniphonis frequentasse, qui tum Rhetoricam ita docebat in vrbe, vt quotidie præcepta eloquentiæ traderet, declamaret verò non nisi nundinis hunc verò cùm in Gallia natus fuerit, & quidem ingenuus, inter nostros Rhetores recenseri par fuit. Ciceronis ipsius de se testimonia sunt hæc, in Bruto: Commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) sæpe cum M. Pisone, & cum

& cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie. Idque faciebam multum etiam Latinè, sed Græcè sæpius. Et lib. I. Tuscul. Vt enim antè declamitabam caussas, quod nemo me diutius fecit: sed videantur lib. VII. Famil. Epist. vlt. & lib. IX. Epist. XVI. & XVIII.

545.21. *Vitiatarum electiones*] Rectè. Respicit ad legē scholasticam quæ raptarum dicitur, Rapta raptoris mortem vel nuptias optet.

24. *Cùm ad veros iudices ventum est.*] Qui sequitur sermo non iam Messallæ est, sed Materni. Itaque multa hoc loco desiderari videntur.

35. *Pæne pernoctantium*] Eadem figura nocturni aduocati dicuntur à Petronio, & Seneca in libro de breuitate vitæ: Quos à basilica, inquit, immissi demum canes eiiciunt. Quem locum Pincianus homo doctus & diligens frustra emendare conatus est, vt in commentatione nostra de Centumuiralibus, Decemuiralibus, & Septemuiralibus iudiciis amplius ostendimus.

546.2. *Parabat*] al. probabat.

13. *Cum testimonia*] Idem Tacitus lib. 2. Annal. Vrgulaniæ potentia adeò nimia ciuitati erat, vt testis in caussa quadam quæ apud Senatum tractabatur, venire dedignaretur.

547.18. *Finiebatur*] al. cauebatur.

548.24. *Sine seueritate*] al. seruitute.

41. *in clientelam*] al. in ciuitatem.

549.3. *Quam vindicari*] al. quam iudicari

13. *Excidentibus modum*] vet. excellentibus morum.

17. *Vestra tempora*] vet. vestra tempora.

26. *Antiquariis*] Vet. cum antiquariis.

In epistola quæ sequitur Dialogum de Oratorib. pag. 552. lin. 22. post illa verba, locorum communium commentarios, *adde*, quos Plato in Menexeno παρεσκευασμένους λόγους appellat.

Pag. 553. lin. 17. post illa verba frequens in scholis est, *adde*, quæ à Iulio Rufiano de schematis dianœas exemplis adhibitis fusius explicantur.

M. FAB. QVINTILIANI DECLAMATIONVM CXLV. quæ ex CCCLXXXVIII. supersunt, Index.

ccxliv.	Exul reuersus ante tempus, cædis reus	238
ccxlv.	Depositi inficiator	239
ccxlvi.	Soporatus fortis priuignus	241
ccxlvii.	Raptoris diuitis bona	243
ccxlviii.	Octo anni duplicis imprudentiæ	246
ccxlix.	Abolitio adulteri fortis	249
ccl.	Sorritio ignominiosorum	252
ccli.	Rapta sterilis repudiatæ	254
cclii.	Parasitus raptor candidatæ	255
ccliii.	Tyrannicida volens dedi	259
ccliv.	Exul accusator & sententiæ pares	260
cclv.	Transfugæ excludendi	264
cclvi.	Furiosus trium filiorum pater	266
cclvii.	Nuptiæ inter inimicorum filios	267
cclviii.	Fortis contumax patri forti	269
cclix.	Pauper naufragæ liberator, maritus	271
cclx.	Pastor abdicatorum	274
cclxi.	Æquatio patrimoniorum	279
cclxii.	Maritus virginis raptor	281
cclxiii.	Ignominiosus contra tres rogationes	282
cclxiv.	Fraus legis Voconiæ	285
cclxv.	Ignominiosi pulsator in templo	287
cclxvi.	Ex proditore exule, fortis	289
cclxvii.	Flens ad arcem, depositor tyrannidis	291
cclxviii.	Orator, Medicus, Philosophus	293
cclxix.	Diues sub Tyranno auctionatus	296
cclxx.	Rapta ex duabus geminis	298
cclxxi.	Ter fortis contra tertium fortem	303
cclxxii.	Orbata proditrix	305
cclxxiii.	Debitor adulter	308

cclxxiv.

cclxxiv.	Tyrannus fulminatus	310
cclxxv.	Hæres ob adulterum fratrem	312
cclxxvi.	Bona raptoris qui se suspendit	314
cclxxvii.	Prægnans adultera	315
cclxxviii.	Expositor potens cum forti x.millia	317
cclxxix.	Diues speciosi adulter	319
cclxxx.	Raptor reuersus	322
cclxxxi.	Abdicans cum gladio	325
cclxxxii.	Tyrannicida veste muliebri	326
cclxxxiii.	Cynicus diserti filius	327
cclxxxiv.	Adulter sacerdos	328
cclxxxv.	Imperatori exulis filius	ibid.
cclxxxvi.	Adulter fratris ex sponso	329
cclxxxvii.	Fortis filius proditionis rei	330
cclxxxviii.	Tyrannicida filiorum duorum	331
cclxxxix.	Amator filiæ	332
ccxc.	Abdicans reductum ob furorem	333
ccxci.	Adulter vxoris, qua cesserat fratri	334
ccxcii.	Laqueus Olynthij speciosi	335
ccxciii.	Tyrannus victæ ciuitatis	336
ccxciv.	Diues proditionis reus	337
ccxcv.	Demens ex vinculis fortis	338
ccxcvi.	Exul tace	339
ccxcvii.	Meretrix ab amatore forte cæcata	341
ccxcviii.	Rusticus parasitus	343
ccxcix.	Ossa eruta parricidæ	346
ccc.	Adultera apud filium iudicem rea	347
ccci.	Rapta à diuite pro ancilla	349
cccii.	Auctoratus ob sepeliendum patrem	352
ccciii.	Proditionis rei, fortes	353
ccciv.	Tria præmia diuitis sacerdotis	ibid.
cccv.	Exules à diuite pugnare inter se coacti	354
cccvi.	Expositus, negatæ matris nuptias petens	357
cccvii.	Conscius veneno proditoris	361

DECLAMATIONES
COLORATAE.

cccviii.	Duo testamenta	363
cccix.	Raptor conuictus	367
cccx.	Fortis bis adulterij damnatus	369

cccxi.	Addictus manumissus	371
cccxii.	Heredes de deposito	373
cccxii.	Falsò cædis damnatus	374
cccxiv.	Ego te, pater, occidi	377
cccxv.	Fortis pater desertoris	379
cccxvi.	Flens luxuriosi pater	383
cccxvii.	Imperator prouocatus à filio	385
cccxviii.	Legatum inter libertos	387
cccxix.	Adultera venefica	379
cccxx.	Multati socius	390
cccxxi.	Inuicem venefici frater & medicus	392
cccxxii.	Abdico te nisi desinis	397
cccxxiii.	Alexander templum dedicans	399
cccxxiv.	Bona sacrilegi	403
cccxxv.	Hereditas fideicommissa	404
cccxxvi.	Legati filius victima pestilentiæ	407
cccxxvii.	Sterilis trium nouerca	408
cccxxviii.	Discordes fratres	409
cccxxix.	Sepultura tyranni qui se occidit	412
cccxxx.	Abdicandus qui alit adulteram matrem	415
cccxxxi.	Bis damnatus iniuriarum, tertiò absolutus	417
cccxxxii.	Diuitis & pauperis testamenta	421
cccxxxiii.	Pauper impensis diuitis desertus.	424
cccxxxiv.	Proditoris accusator ex defensore	427
cccxxxv.	Infamis in nouercam vulneratus	428
cccxxxvi.	Ager communis, & nouæ tabulæ	431
cccxxxvii.	Seditio populi & exercitus	433
cccxxxviii.	Lis de filio expositoris, & repudiatæ	436
cccxxxix.	Rogatio Demosthenis	441
cccxl.	Nouitius prætextatus	443
cccxli.	Res furtiua improfessa apud Publicanos	445
cccxlii.	Ancilla in Archipiratæ nuptias missa	447
cccxliii.	Circunscriptor pauperis, diuitis raptoris socer	449
cccxliv.	Redempta meretrix à diuite pauperis filio	452
cccxlv.	Pauper ad tyrannicidiũ mercede cõductus	454
cccxlvi.	Tutor filij sui in adoptionem dati	457
cccxlvii.	Absente marito rumor & nuptiæ	ibid.
cccxlviii.	Cum proditoribus carcer incensus	459
cccxlix.	Raptoris pater, dementiæ reus	461
cccl.	Aqua frigida priuigno data	463

DECLA-

cccli.	Exul iudex tyrannidis	465
ccclii.	Reus tyrannidis, qui deliberauit victor arma deponere.	466
cccliii.	Dispensatores torti	467
cccliv.	Morietur antequam nubat	468
ccclv.	Tutor lenocinij reus	ibid.
ccclvi.	Filius pro meretrice patris, suam redimens	469
ccclvii.	Vxor non relinquens ob adulteriũ cęcatũ	470
ccclviii.	Exposito pulsatori amputatæ manus	471
ccclix.	Lis Publicani de vnionibus.	ibi.
ccclx.	Lis de dotibus socrus & nurus	472
ccclxi.	Depositi rapti quadruplum	473
ccclxii.	Inuicem pulsatores patrem	ibi.
ccclxiii.	Vestiplica pro domina	ibi.
ccclxiv.	Conuiciator pauper occisus	474
ccclxv.	De vi septem iudices	ibid.
ccclxvi.	Legatus filius proditoris occisus	476
ccclxvii.	Luxuriosi pater fortis	477
ccclxviii.	Alens patrem rapta abdicata	478
ccclxix.	Armis sepulchri victor	479
ccclxx.	Rapta competitrix diuitis filiæ	480
ccclxxi.	Viri fortis pater reus proditionis	481
ccclxxii.	Pulsator educatoris expositus	ib.
ccclxxiii.	Ornamentis redemptus	483
ccclxxiv.	Abdicatus heres ob tyrannicidium	484
ccclxxv.	Fortis, filiꝰ proditionis rei, frater desertoris	485
ccclxxvi.	Expositus iuratus ob nuptias educatoris filiæ	486
ccclxxvii.	Vocatus à patre in militiã, venenum terẽs	487
ccclxxviii.	Auctor pacis abdicandus	489
ccclxxix.	Diues à parasito sacrilego reus cædis	490
ccclxxx.	Crux scripta seruo non danti venenum	ibi.
ccclxxxi.	Nouerca torta filiam conscium dicens	491
ccclxxxii.	Tyrannicida conductus	492
ccclxxxiii.	Rapta malè tractata	ibid.
ccclxxxiv.	Virgo immolata pestilentiæ	493
ccclxxxv.	Lenoni reus, qui meretrici amatoriũ dedit	ibi.
ccclxxxvi.	Epicrates cum gladio	495

ccclxxxvii. Fortis abdicans seruarum ibid.
ccclxxxviii. Auia testis ibid.

CALPVRNII FLACCI Declamationum Index.

i.	Vxor tyrannida	500
ii.	Natus Æthiops	501
iii.	Miles Marianus	ibid.
iiii.	Parricida carcerem petens	502
v.	Leno	503
vi.	Decreto reditu occisus	ibid.
vii.	Diues imperator	504
viii.	Demens ter triumphalis	505
ix.	Pater excæcatus	ibid.
x.	Pater receptis oculis	ibid.
xi.	Damnati adoptiui	506
xii.	Veneficij rea	507
xiii.	Medicus tyrannicida	ibid.
xiv.	Abdicatus patrem liberatus	508
xv.	Ter fortis desertor	509
xvi.	Rapta tacens	ibid.
xvii.	Pædagogus cruciarius	510
xviii.	Armati abdicati	ibid.
xix.	Abdicatus immolandus	511
xx.	Prostitutus ex geminis	ibid.
xxi.	Pictura viri fortis	ibid.
xxii.	Priuignus tyrannicida	512
xxiii.	Peregrinus cruciarius	513
xxiv.	Indemnatus carnificem recusans	ibid.
xxv.	Fortis duo præmia	514
xxvi.	Tria præmia sacerdotis	ibid.
xxvii.	Fortis inimicum diuitem seruans	515
xxviii.	Diues fortis inimicus duorum	516
xxix.	Fortis diues inimici alteram filiam petens	ibi.
xxx.	Nepos ex meretricio susceptus	ibid.
xxxi.	Adulteræ soror & mater	517
xxxii.	Amator meretricis dominæ	ibi.
xxxiii.	Raptam pater vinculis tenens	ibid.
xxxiv.	Mater & nouerca inuicem reæ	518
xxxv.	Speciosus desertor	ibi.

xxxvi.

xxxvi.	Filius meretricis suæ redemptor	ibid.
xxxvii.	Dementiæ reus à tribus filiis	519
xxxviii.	Fortis viri filius tyranno deditus	ibid.
xxxix.	Morietur antequam nubat	ibid.
xl.	Rapta, ab ephebo stuprata	520
xli.	Orba confessa sacrilegium	ibid.
xlii.	Raptor excæcatus	ibid.
xliii.	Soror infamis immolanda	ib.
xliv.	Indemnatus raptoris filius	521
xlv.	Vir fortis & orator	ibid.
xlvi.	Adulter vxoris	ibid.
xlvii.	Infamis in nurum	522
xlviii.	Pauper Imperator imperium recusata	ibi.
xlix.	Raptor duarum filium nutriens	ibid.
l.	Vir fortis gladiator	ibid.
li.	Inuicem adoptati	523

FINIS.